СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

13

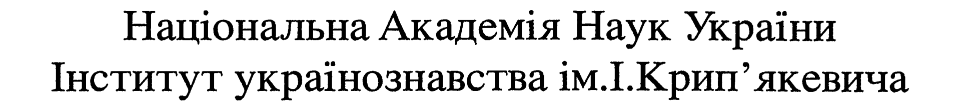
Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 13

И – І

Львів
2006

ББК 4У (03)
С 48

Тринаддцятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 911 слів на літери И-І; тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редактори 13-го випуску
Г. Войтів, Д. Гринчишин, У. Єдлінська,
О. Кровицька, Л. Полюга, М. Чікало

Рецензенти
д.ф.н. *М. Худаш*, к.ф.н. *І. Ощипко*

Словник української мови
XVI — першої половини XVII ст:
У 28-ми вип. / НАН України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
відп. ред. Д. Гринчишин.
Вип. 13 (И — І)

Укладачі кандидати філол. наук
О. *Захарків, М. Чікало, Г. Дидик-Меуш,*
Н. Осташ, І. Черевко
Львів, 2006. – 242 с.

Від редакційної колегії

Тринадцятий випуск уклали
кандидати філол. наук
О. Захарків (и — изгудливъ),
М. Чікало (издавати — иродовъ),
Г. Дидик-Меуш (иродъ — историчный),
Н. Осташ (история — июнь),
І. Черевко (І)

Комп'ютерна верстка – О. Тріль
Комп'ютерний набір – Л. Голощук, О. Тріль

Консультували: д.і.н., акад. НАНУ Я. Ісаєвич,
к.філос.н. І. Паславський

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

Випуск опублікований завдяки сприянню Українського Наукового Інституту Гарвардського Університету

ISBN 966-02-2705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-4428-3 (Вип. 13)

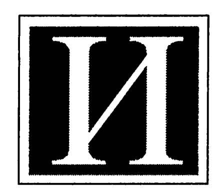

И[1] **1.** Десята літера алфавіту на означення голосного звука "і".

2. Має числове значення ·и҃· – 8: Порохѹ пѹшечъного ·и҃· фасокъ (1552 *ОВін.З.* 131); За скринкѹ г(р) ·и҃· (Львів, 1607-1645 *РДВ* 6 зв.); нєха(и) длъжници повѣдаю(т) што кому бы(л) винєнь... Ми(х)нови до бозка. злоты(х) ·г҃·... // ...ѡ(т)цєвского до(л)гѹ злоты(х) ·и҃· (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 16, 13-13 зв.).

И[2], **І, Ї** *спол.* **I.** *(зв'язує члени речення)* **1.** *(перелічувальний)* і: И здєсє были в нас зємѧнє полонскии и мѣщанє и люди волосныи (Мельник, 1501 *AS* I, 146); да єсть ємоу ѡ(т) на(с) ѹрикь, съ въсємь доходомь, и дѣтємь єго и ѹноучатомь єго и прѣѹноучато(м) єго и пращѹрѣто(м) єго въсємѹ родоу єго (Хуші, 1505 *Cost. DB* 9); С коръчомъ платъ идєть на воєводѹ в которо(и) коръчмє шинъкѹють пиво ѡ(д)но або мє(д) або ѡбоє и пиво и мєдъ (1552 *ОКЗ* 39); "Увожаеве сутъ слѣпыи слѣпымъ слѣпого // ажъ водитъ, оба у яму упадутъ ся", погынетъ и пупъ, и убогый (XVI ст. *НЄ* 145-146); во всем латынский костел наукѣ духа святаго сопротивляется, и древней и нынѣшней (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Ты́сь бовѣмъ и Мни́хѡ(м) поря́дки постанови́лъ. И сѣтю наоукъ до вѣры мнѡ́ги(х) оулови́лъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 90); Двѣ абó вѣмъ сѹтъ наѡсобли́вєй злóсти,... змáза грѣха тєлє́сногѡ, и нєнáви(ст) бли́жнєгѡ. Зарóвнѡ то двóє... спрóсны(м) чи́нитъ и на тѣлѣ и на д҃ши (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 5); oskreptaw y zyw babusinu reidku (бл. 1650 *ШКН* 179).

2. *(підсилювально-перелічувальний) (уживається для поєднання однорідних членів у заперечному реченні)* ні...ні: Прєто потрє́ба в҃шєй... мл(с)ти мѣти... // пи́лноє бачє(н)є ...на нóвый вѣкъ сво(и) в котóромъ нє толко часѹ якого до(л)гого, áлє и днѧ и годи́ны єди́ноє нє стравити дáрмо, а бє(з)потрє́бнє шкóда (Острог, 1587 *См. Кл.* 1 зв.-2).

3. *(єднальний)* і, та: мы стєфан воєвода,... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами и прѣд оусими нашими молдавскыми боярє кръстина, дочка воиславина, и сєстричича єи, настасїѧ,... и продали свою правѹю ѡтнинѹ (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); Би(л) намъ чоло(м) маршало(к) нашь па(н) юрьи иванови(ч) ильинича и повѣди(л) пєрє(д) нами штѡ(ж) боярє наши микола и ѡрєвинка прода(л) ємѹ зємлю свою ѡ(т)чиннѹю (Берестя, 1506 *Арх. Р.* фотокоп. 10а); Гора замъковаѧ высока досыть и прыкра (1552 *ОКЗ* 30); єдї́нь

м(с)ць и єдины звѣзды на(д) всѣ(м) сїаю(т) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 11 зв., на полях); та(к) же... коня сивого... и свєрєпꙋ гнєдꙋю... взяли (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 63); єщє єси пє(р)цолюбєцъ... // ...цꙋкролю́бєцъ, и дрꙋги(х) брє́дєнъ гор҆ко и сла(д)колю́бєцъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 249-249 зв.); видимъ сл(н)цє которое вєликꙋю горѧчо(ст) чи(н)итъ и м(с)ць якъ тє(ж) свои ѡ(т)мѣнности показꙋєтъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 2); Дѣло: Рѡссійски и Пόлски, стрѣлба вєлі́каѧ зовє́тсѧ (1627 *ЛБ* 34); В которы(х) и докторством годнєсь є́ ꙋччоныи цноты и наоукою ѡраз вывышшоныи (Венеція, 1641 *Анаф.* 21); аби въ тихъ млинахъ кривди и перешкоди нѣ от кого не било, подъ нелаской войсковою (варуемъ)? (Чернігів, 1650 *АИЗМ* 14);

(поєднує два присудки, іноді при наявності повторного підмета) і, та: и ꙋставши на(ш) слꙋга, іѡн талма(ч), и заплати(л) ꙋси тоти вышєписанїи пинѣзи,... ꙋ рꙋкы слꙋзѣ нашємꙋ, владꙋ, снꙋ станинꙋ (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 255); а іс выпустивши глас вєлікій, и ї́споустил дха (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 68); А тотъ Янѣй,... взявши вѣдомость о той торбе, же понесена до замку, и он там пошолъ просячи, абы было отдано (Львів, 1605-1606 *Перест.* 36); сведчачий,... пришедши до застановеня певного... // ...и того... теръмину назначоного пилновалъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 595-596);

(поєднує формально однорідні присудки з результативним зв'язком – у сполуч. **и такъ**) і так, і в результаті, і таким чином: тєпе́ръ, наоуживаю́сѧ ро́скошїй того́ свѣта, а на ѡста(т)кꙋ малы́й ча́съ попрацоу́ю, и та(к) за оуве́съ вѣ(к) прїимоу запла́тꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 109);

(у сполуч. **и другиє, и иншиє, и иныє, и инниє, и прочїи**) і (та) інші: костел латынский..., за хитрость и мудрость воздушных духов и от стихий мира изобрѣтенный философский поганский аристотелский и других, подобных ему, разум ухватився (1608-1609 *Виш. Зач.* 224); котораѧ црко(в) бо(ж)я здесє в местє лвовє ꙋспениє прч(с)тыя вл(д)чца ншеѧ бцы... роспаласѧ на полы и чого бжє вхова(и) бы коли(ж) колвє(к) до ко(н)ца сѧ нє ѡбалила и шкоды поби(т)я людє(и) и и(н)шы(х) рєчє(и) црко(в)ны(х) нє попсовало (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); домъ при зємъли ж // гнилы(и) а тамъ бли(з)ко того домꙋ в горо(д)ни замъкнє(н)є гдє порохи и и(н)шиє по(т)рєбы кꙋ стрєльбє ховають (1552 *ОКан. З.* 18 зв.-19); Алєксандръ божю м‹и›л‹о›стью корол полский, вєликий кн‹ѧ›зь лит‹о›вский рꙋский, кн‹ѧ›жа прꙋскоє, жомойтский и иных (Мельник, 1501 *AS* I, 146); Кре́чє(т): Пта́хъ кото́ры(м) па́рдвы ꙋбива́ютъ, и иноє пта́ство, подобєнъ соколꙋ (1627 *ЛБ* 56); дошло на(с) вѣдати же рознiє... пода(т)ки витягаю(т), и в напоя(х) ро(з)нии ꙋтяжєня и и(н)ниє єксирс(с)и (!) попо(л)няю(т) (Іркліїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1); а кто бы сѣ покꙋсиль ‹нашєго дааніа и потвръждєніа порꙋш›ити, таковыи да єсть проклѧт ѡт господа бога... и ѡт свѧтых ві апостоль връхѡвних, пєтра и павла и прочїи (Сучава, 1503 *Cost. S.* 261);

(у сполуч. **и иноє таковоє**) і таке інше, і тому подібне: нє вси ты́и, кото́рыи в҆ про́пасти, и в҆ о́гнь и в҆ мо́рє впада́ютъ, и пре́з҆ вы́шъ рєче́ныи смєрте́лныи припа́дки, // я́кѡ то зи́мно, и го́лодъ, и и́ноє тако́во́є, з҆ того свѣта схо́дѧтъ, ве́длꙋгъ росказа́н҆ѧ Бжо́го то́є тєрпѧ́тъ (Київ, 1627 *Тр.* 39-40);

(поєднує два однорідні члени речення, другий із яких, експліцитно не виражений, співвідносний із підрядним реченням) і, та:

мещане таглые и которые стацыи по(д)воды... по(д)нимають... на слѹжъбѹ польнѹю е(з)дити не пови(н)ни (1552 *ОКан. З.* 22); Видеши ли... тое щастие... и хто тя ним во жизни сей коруновал (1608-1609 *Виш. Зач.* 229); на Пólночъ з' Нѣмцами, и котóрыи оучáсництво з' ни́ми мáю(т), ѡтирáет'сѧ (Київ, 1623 *МІКСВ* 75).

4. *(приєднувальний) (приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом окремі члени речення)* і: Писа(л)..., па(н) Томило Ма(н)цеви(ч)... ѡ то(м), што(ж) я ..., насла(в)ши мо(ц)но, кгва(л)то(м) пови(н)ного [сл]угу сво(г)[о] [А](н)дрея Барана, а при не(м) атамана своего бо(л)гако(в)ского Ивана Должка и при ни(х) многи(х) слу(г), боя(р), по(д)даны(х),... на (в)ла(с)ны(и) кгру(нтъ)... пна Але(к)са(н)дра а пна Ма(т)фея..., и в то(м) кгру(н)те... гри(д)ню... и ста(и)ню спалили (Житомир, 1582 *АЖМУ* 39); на то(т) ча(с) тые два люде запа(л)чивы ѹве(с) свѣтъ праве рядили, для чо(г) и(м) королеве всѣ и княжата... помагали, и ве(с) сона(т) ры(м)ски(и) (1582 *Кр. Стр.* 78 зв.); Гóдными тѧ приѡдѣлъ звéрхности дáрами, Архїерéйскимъ чи́номъ; и в' нéмъ гóнорами (Львів, 1642 *Бут.* 5 зв.);

(*у сполуч.* **и овшемъ**) і зрештою, і навіть, і більше того: маеш ли каризы фляндрскои фарбы? Такъ есть пане // маю пристойныи и добрыи на(д) которыи лѣпши(х) не мáшъ в мѣсте и ѡвшемъ ани в Анкглїи (к. XVI ст. *Розм.* 49 зв.-50); Ви́дѣлемъ ю́жъ... же в' Ри́ме бе(з) жáдного слѹшного фѹндамéнтѹ, и ѡвшéмъ прéз наибóлший гвáлтъ бе(з) ли́чбы артыкѹловъ Вѣры нóвыхъ што днь нáкованыхъ и нáмъ наки́неныхъ', в' ты́хъ рéчахъ'... на(и)дѹет'сѧ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 7 зв.); А ижъ цéрковъ... кóждомѹ и на кóждый дéнь и часъ,... помини́ати свóи(х) оумéршихъ не заборонѧ́етъ, и ѡвшемъ похвалѧ́етъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 157);

(з'єднує компоненти складеного числівника) і: та продали тоть монастирь и тоти пѧть сель... за тисѧщоу и пѧть сьть злать татарскых (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); Желиза ши(н) сто семъдесѧть и шесть а пѹшъкаръ взѧлъ на шроты (1552 *ОКан.З.* 21); проса ко(п) два(д)ца(т) и пя(т) вы(т)равлено и потоптано (Берестя, 1566 *ЛНБ* 103, 401/IIIc, 1572, 24); Иначей не довѣдаешъся, только аж з Кгреціи приняли вѣру христіанскую уперед нѣжли ляхове з Нѣмецъ рымскую двайцятьма и пятьма лѣты (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25); личба шестсотныхъ лѣтъ докончевалася, а шестдесятъ и шестая до выполненя своего сближается (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 315); Въ Петровщину по двадцать золотыхъ было жито и по 4 (1636-1650 *ХЛ* 78); ѡ(т)повѣдѣл': Здáетмисѧ и́ж' ѡ(т) порожéнѧ мóегѡ мáю лѣтъ чотырдесѧ́тъ и пѧ(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943); Ув Оме(л)еня(т)и Мартина... пнзе(и) золоты(х) два(д)ца(т) и два (Житомир, 1650 *ДМВН* 194);

(уживається для приєднання другого компонента у складеному дробовому числівнику – у сполуч. **и полъ***)* з половиною: а фѹнтов тридцат и пол фѹнта на вагѹ безмѣновѹю (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5); прида(м) два шти́бры и полъ (к. XVI ст. *Розм.* 28 зв.);

(приєднує другий компонент у складних метрологічних назвах, які вказують на кількість або розмір чого-небудь) і: шофа (!) тѧа... въ ширъки полъ д сажъна ѹ вы(ш)ки чловка стоячого и двѹхъ пѧде(и) (1552 *ОКЗ* 37); в не(м) было две ко[пе] и десе(т) гроше(и) лито(в)ски(х) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 40); меду ведеръ 17 и чверть

(Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); вєлє ва́жить той грошъ чтыри солды и шєсть пѣназє(и) (к. XVI ст. *Розм.* 30 зв.); Вȣзномȣ и шлѧ(х)тѣ и Писарєви злоты(и) и гро(ш) ·и҃· (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.); Жито тогды по чтыри злотыхъ османа, просо по три и по 10 осмака (1636-1650 *ХЛ* 81);

(*у сполуч.* **и паки**) а також, і теж: На баснотолкование Иоановѣх словес востечет, како Христос // духа святаго послати обѣща, и паки: "Он мя прославит, яко от моего примет", и паки мудростию христотелскую (!) мѣрити... пресущественное... мое божество будеть (1596 *Виш. Кн.* 199-130);

(*у сполуч.* **и тежъ, и тыжъ, тыжъ и**) і, і теж, а також: мы з осѡбливоє ласки нашоє и тєж длѧ єго слȣжбы, воловщинȣ людєм єго и тєж людєм боѧр єго ѡтпȣстили (Львів, 1509 *AS* III, 70); налий намъ штобысмы пили нали(и) твоємȣ крєвномȣ и тєжъ иншы(м) заєдно (к. XVI ст. *Розм.* 11); Ты якъ вє́лцє потє́нжный в҆ оучи́нкȣ горли́во(м)... Бось повскресилъ Дрȣка́рню припа́лȣю пы́ломъ Балаба́на, цнѡ́тъ вє(л)ки(х), рє́чю и тє́жъ дѣло(м) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); мо́л҆ва, го́монъ, гȣ(к) ѡ(т) мо́вы лю(д)скои, о́кри(к) и ты(ж) трвога (1596 *ЛЗ* 56); Гражда́нскїй: То́тъ кото́рый до спра́въ мѣсткихъ налєжи(т): и ты́ж҆ обыча́йный, дво́рскїй, ростро́пный (1627 *ЛБ* 28); Спѣхом ты́жъ и фортȣ́ною ѡ́ныхъ нє горши́сѧ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 316).

5. (*приєднувально-протиставний*) (*уживається для приєднання відокремленого члена речення з додатковою інформацією*) (*у сполуч.* **и то**) і то, та й то: Томȣ нєборакови в҆ м(с҃)цъ ра(з) трафи(т)сѧ напитисѧ и́ то бє(з) бракȣ, што зна́йдє(т)... то́є глѡ́щє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 255); ледво килька их было, и то сопротивниковъ православію нашему (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); з тако́ю гора́чостю пи́сма с҃того читᲂ́нѧ(м),... заба(в)лѧ́лисѧ, и(ж) и на покармъ нє помы́слили, а(ж) второ́го... днѧ ...нє та(к) з хо́ти аппє́титȣ, яко з потрє́бы ȣжива́ли, и то аж по захо́дѣ с҃лнца (серед. XVII ст. *Кас.* 12 зв.).

II. (*зв'язує речення*) **А.** (*сурядні*) **1.** (*розповідний*) **а)** (*нанизує речення у послідовній розповіді*) і: привєли нас к дȣба над дорогою, на конєц полѧ Бѣлотинского и рєк кнѧзь Андрѣй (Острог, 1506 *AS* III, 38); А ѡбраховавши кошти и(х) знашли пя(т)дєсѧ(т) тисєчъ сєрєбрнико(в)... // И напо(л)нило ся всє мєсто замєша(н)я. и вто(р)гнули ѡдноста(и)нє на рыно(к) (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 133 зв.-134); ȣчєники ȣслыша(в)ши и(ж) пєтръ бы(л) в нєи послали к нєму дву(х) мужо(в) абы сѧ нє лєни(л) до них при(и)ти. и въста(в)ши пєтръ шо(л) з ними и коли пришо(л) звєли єго на кгано(к) и приступили к нєму вси вдовици плачучи (II пол. XVI ст. *КА* 50); Кни́ги бȣ́дȣтъ отво́рєны и Сȣ́дїѧ нєлицємѣрный сᲂ́дє(т), маючи ѡколѡ сєбє нєзличо́ноє мнѡ́зство слȣгъ... тогды... н҃бса згинȣт҆... и бȣ́дє(т) н҃бо но́воє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 40);

(*у сполуч.* **и пакъ**) і, і теж: протопопа вилє(н)ски(и) ѡтєц григо(р)ко(в) котори(и) григо(р)ко митрополита на градȣ цє(р)ковнȣю привє(л), и па(к) воєвода на(д)городский в то(и) справє мєжи ними змєша(л)сѧ и запєчатали ва(м) цє(р)ко(в) имєнє(м) нарєчє(н)ного и(х) митрополита ипатия (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6);

б) (*уживається на початку кожного зі сурядних речень для підсилення висловлюваної думки*) і: *И* не грѣши у перецѣ роди-

телюмъ своимъ и каждому, кто естъ буршій, и панумъ не перечъ,... и служи до смерти каждого (XVI ст. *НЄ* 18); ото в'хо́димо въ іе́р(с)ли(м) *и* та(м) въ іер(с)лимѣ снь чл҃чкіи ...*и* вы́дадꙋ(т) его по́гано(м) и на́смѣю(т)сѧ з нєго, и зра́нѧ(т) єго, и оубі́ю(т) єго (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 15); И зышолъ дожчъ, и пришли рѣки, и зашумѣли вѣтрове, и приперлися до оного дому, и упалъ, и было розвалене его велико (1603 *Пит.* 94); И маестатове вколо гробу стоятъ: И шестокрылнїи, въ порядъку ся боятъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 170); И грошей не мало съ полаты побралы, и не вѣдаемо, гдесте подѣвали (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11).

2. *(єднальний)* і: И князь Василей то передъ Нами созналъ, ижъ тотъ домъ жидомъ присудилъ и тую чотырнадцать золотыхъ они ему заплатили (Берестя, 1507 *РЕА* I, 72); Нижъли коло замъкꙋ слоновъ жа(д)ного нє(т) и воды на ѡбла(н)ка(х) нєтъ (1552 *ОЖЗ* 118); бор'зо пак ѡтворилисѧ оуста и при́шоль стра́хь на в'сѣхь живоущи́хь ѡколо єго (1556-1561 *ПЄ* 210); а што вжє по(л)но въ єрусали́мє наꙋки вашє(и) и хочєтє на на(с) знє(с)ти кро(в) чл҃вка того (II пол. XVI ст. *КА* 25); Однак каялся того и по во́скресеніи своєм Христос прилучил єго до своих апостолов (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Поча́токъ слѡ(в) твои(х) пра́вда, и на́ вѣки всѣ сꙋ́ды справєдли́вости твое́и (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 230); Але ярина добра была, и тымъ же ся толко люде и рятовали (1636-1650 *ХЛ* 80); Вста́вши загрози́л вѣтрѡм' и мо́рю, и бы́ла тишина вєли́каѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 387); ведаетъ пан воевода счо чынит, и ми тут же з ним сполне росказуемъ (1649 *ШКН* 180);

(єднальний з результативним відтінком) і, отже: которая... поѡ(т)бира́ла маєтности цр҃ковныи... и ни при чо(м) цр҃кви поѡстава́лисѧ (1509-1633 *Остр. л.* 131); а нє мѣ(л) єсми своєи пєчати и я проси(л) пана дми(т)ра а пана ѡлє(х)на ѡ и(х) мл(с)ти пєчати (Вінниця, бл. 1520 *ПИ* № 12); Скоштова́лє(м) на́вpъхꙋ ро(з)кы або жєзла кото́рїи бы(л) в рꙋцѣ моєи, тро́шєчкы мєдꙋ, и ѡто ѧ оумира́ю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289); А се́мого днѧ, ѡго́литъ всѣ во́лосы своѣ,... и вы́мыєтъ тѣло своє водо́ю и чи́стъ бꙋ́дєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 693); Вто́рогѡ днѧ ре́клъ бг҃ъ: нєха́й сє ста́нєтъ оутвєрже́нѣ ме́жи вода́ми... и ста́ласѧ твє́рдь (серед. XVII ст. *Хрон.* 2);

(*у сполуч.* **и аж**) і аж: а полотна они на рогатины побрали, и аж против пастовника Троецкого поколотыи рогатинами тые полотна есмо понаходили (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 424);

(*у сполуч.* **и тыжъ**) і, і теж, а також: Свѣча братская завшє має(т) быти в ц(р)кви, и ты(ж) свѣчѣ маю(т) быти бра(т)скиє ко ѡ(т)проважєню мєртвого ко гробꙋ (Львів, 1602 *ЛСБ* 369);

3. *(перелічувальний)* і: и оуби́ли его на смр҃ть, и в во́дꙋ вки́нули, и за то́є мєща́нъ стра́тили з҃і старшихъ (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Ино єсли то бꙋдєт дворꙋ нашомꙋ нє шкодно и мы то тобѣ дозволѧєм и на том мѣстцꙋ в замкꙋ нашом собѣ дом справил (Краків, 1512 *AS* III, 100); дрꙋчаниновъ дво(р) дє(р)жить ба(л)цє(р) и дрꙋги(и) дво(р) бо(н)дарєвоє о(н) жє дє(р)жить и трєти(и) дво(р) збꙋдовалъ на плѧцы ѡхъримовъскомъ (1552 *ОЛЗ* 181 зв.); Прото школы на всѣхъ мѣстехъ закладаются и шпиталѣ будуются и церкви муруются (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); и

П҃на рꙋцкого хотѣли(с)тє забити, и мꙋсѣли(с)мо ѡ(т)кꙋповатисѧ и выдали(с)мо... злоты(х) ч҃в (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.); и си́хъ оубойшисѧ, и за́встиди(ш)сѧ, и ѡ́чи твоѝ ѡ(т) ни(х) ѡ(т)вра́тишъ (Чернігів, 1646 *Перло* 125).

4. *(приєднувальний)* **а)** *(приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом прості речення)* і: кнѧзь Фєдоръ мовил: тоє подворьє заставила мачоха твоѧ брату нашомꙋ,... и мы дєржим тоє подворьє в тых пѣнѧзєх, и листъ записный на то маєм (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); Ино мы з ласки нашое за его к нам верную службу тое село Тулеговичи со всим с тым ему дали, какъ на насъ держано, и твоя бы милость ему в то увѧзаньє далъ (Вільна, 1506 *АЛРГ* 120); Кгды́ хрєстіа́нє триоум᾿фꙋю(т) оутѣша́ютсѧ выхвала́ю(т) г҃а воскр(с)шаго из мєртвы(х), ишли сщ҃е́нници вси со кр(с҃)ты ѡ(т) за́м᾿ковои цр҃кви до храмꙋ воскр(с҃)нії х҃ва на но́воє мѣсто, и людє́й мно́жєство вєли́коє было (1509-1633 *Остр. л.* 131 зв.); Жєлєхъ за нєстанємъ своимъ на тотъ рокъ завитый и шълюбом ꙋпєвнєный в нєвыполънєнью шлюбꙋ против нас господара и въ крывдє, а ѡбъжалованю кнѧзѧ Романовомъ ꙋпал и вырокъ наш тогож дн҃ѧ и на томъ рокꙋ мєл быти против нєго стагнєн (Вільна, 1565 *AS* VI, 284); ѡ(т)повѣди(л) х҃с и рє(к) єи. к(д)ыбы ты вѣдала да(р) б҃жїй, хто ти мови(т) дай ми пїти ты бы просила оу нєго, и да(л) бы ти въду живоую (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 67); потомкове... княжат руских... упали в великоє лакомство, около панованя великую хтивость взяли и роздѣлилися: єдины тут зостали, а другіє у полночных краях панства осѣли, и тыє дольше... трвали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); А Сидор митрополит кієвъскій,... хотѣлъ тую згоду в Руской земли становити и которого, повѣдают, утоплено. И так тая незгодная згода внивощо ся розсипала (Там же, 44); Трєтьє́гѡ дн҃ѧ рєклъ б҃гъ: нє́хайсѧ збєрꙋтъ воды котѡ́рїи сꙋть под᾿ н҃бомъ на одноѡ мѣсцѣ. А нєхай сѧ оука́жє сꙋша. И сталосє такъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 23 зв.);

(у сполуч. **и да***)* і хай: и да (б҃)дє(т) мл(с҃)ть г(с҃)да б҃га всєдєржитєлѧ во тро(и)цы єдиного (Львів, 1547 *ЛСБ* 10);

(у сполуч. **и еще***)* і ще: И еще Олекса ставив... инших людей сторонних (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 12);

(у сполуч. **і так, и тако***)* і так: і так есмо ихъ полапать и поймать не могли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 82); и та́ко бл҃гословєнїє (!) прїє(м)ши, и ла(с)кꙋ собѣ оу ни(х) зъєдна́вши. въ свои полаты з ми́ро(м) сѧ въ(з)вращали (п. 1596 *Виш. Кн.* 241);

(у сполуч. **и теж***)* і теж: и тєж к тому придали єсмо єй полѧ нашого дворного гнидовского на двадцат бочок (Вільна, 1503 *AS* I, 125);

б) *(приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом складнопідрядні речення)* і: а длѧ лѣпшей справєдливости и пєчат єсми свою привѣсилъ к сємꙋ моємꙋ листꙋ *и* тѣж просил єсми тых кн‹ѧ›зєй и панов вышє писаных, абы пєчати свои привѣсили к сємꙋ момꙋ листꙋ (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); а ѡни оуслышавши тоє възрадовали(с) и обєцали ємоу дати срєбрьникы, *и* глѧдаль таковѡго часоу якь бы имь єго выдаль. И оу пръвы(и) дн҃ь ѡпрѣсночный, коли пасхоу пожирали (1556-1561 *ПЄ* 184 зв.); панъ Матыс Хотылєвскій оповєдал нам то, иж ...рачилъ Єго Милост нєбожчик кнѧз... и

порꙋчилъ ѡтправꙋ чинити и просилъ панъ Матыс Хотылєвскій, абыхмо тоє его ѡповеданъє и показаньє листовъ нєбожчика кнѧзѧ Романа Єго Милости ꙋ вєдомост и в памєт свою взѧли (Мельці, 1571 *AS* VII, 405); А была тая долина Єрозалимє гдє стєрва и и(н)шиє плюга(в)ства вывожено и для того тоє мє(ст)цо в обридло(ст) пришло и(ж) та(м) пєрвє(и) балвохва(л)ци дє(т)ки свои Молохови балвану ѡфєровали палили (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 5 зв.); нѣкоторыи вдѧ(ч)нє принѧ(в)ши слова єго ѡкрє(с)тили сѧ... и трывали в нао(у)цє апосто(л)ско(и) и въ сполє(ч)но(с)ти и в лама(н)ю хлѣба и в молитва(х) и пришо(л) тогды на всѣ(х) стра(х) бо много чудо(в) и знамє(н) бывало чєрєз апо(с)толо(в) (II пол. XVI ст. *КА* 11); а со(т)ни(к)... росказа(л) абы тыи которыи могу(т) плыти напєрє(д) вы(с)каковали и на бєрє(г) выходити... и та(к) сѧ стало жє вси бє(з) ѡ(б)разы вышли на зє(м)лю (Там же, 152); теды знайдутся 52 роки от вознесенія до собору апостольского на котором Петръ святый не в Рыме, але во Іерусалиме, не бискупомъ рымским, але апостолом Христовым найдуєтся,... и з того знати, ижъ не былъ старший Петръ святый от апостоловъ, але ровний всѣм (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); Пре́тѡж҆ прише́дши до него ѡбꙋди́ли єгѡ, мо́вѧчи: Па́нє ратꙋ́й нас҆, ги́нємо. И ре́кл҆ им҆, чємꙋ так҆ боѧзли́вы єстє маловѣрныѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 387); што ижъ такъ, а иє иначє(и) было, помєнєны(и) во(з)ны(и) сознал. И проси(л) помєнєны(и) манифє(с)туючи, абы тая єго манифестация и во(з)ного рєляция до кни(г) принятиє и записаныє были, што и є(ст) записа(н)но (!) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197);

(*у сполуч.* **и длѧ того**) і для того, і тому: И длѧ того х҃с... // тоую надѡ҃инєишоу ст҃ость оу ви́домы(х) рѣча(х) оуставиль к(т)ѡрыисѧ з҆ многи(х) вь єдноу злоуча́ю(т) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 113 зв.-114, на полях);

(*у сполуч.* **и абы**) і аби, і щоб: И абы показа́лъ всѣмъ в҆ яко́вой чти́ и поваже́ню ма́єтъ бы́ти мѣна ѡ(т) всѣ(х) с(т) Бж҃їа Цр҃ко(в) вєли́каѧ и Ап(с)лскаѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 227);

(*у сполуч.* **і ачь**) і якщо, і коли: І ачь тоє чинѧ(т) кторы и(ж) ко́лвєкь смєрте́лныи грѣхы; а вша́ко(ж) два соу(т) пра́вє проти(в)ны то́и хвалєбнои ст҃ости (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 113 зв., на полях);

(*у сполуч.* **и аще**) і якщо: И аще вопросит его кто о отлучению себѣ от мира вины, обрящет извѣт, прощения не имущь (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 239);

(*у сполуч.* **и бы**) аби: И бы якій розꙋмъ вєли́кости с҆стига́ти: Того мале́нькїй живо́тъ Пане́ньскїй змѣща́єт҆ (Львів, 1616 *Бер. В.* 69);

(*у сполуч.* **і где**) і коли: і где до скутъку тоє спущенье прийдетъ, то аръхимандрыцство и манастыръ Жидичинский ему владностию нашою поддаемы (Луцьк, 1589 *АрхЮЗР* 1/І, 251);.

(*у сполуч.* **и гдебы, и гдыбы**) і якби: И гдебы были отданы листы его власные, до его королевской милости пана нашого (писаные,) на прошлом сойме, подобно бы показалася не одного справа (Вільна, 1599 *Ант.* 917); и гды́бысмо з҆ Кни́г҆ ѧзы́ка латі́нского хотѣли всѣ Гре́цкїи вы́брати слова, ста́л҆ бы сѧ я́къ єди́нъ ѡ(т) и́ныхъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 74);

(*у сполуч.* **и кгды**) і коли: И кг(д)ы южъ миноу́ло лѣ(т) нєма́ло, соу́шєю бли(з)ко

прилє́глаѧ крайна была навѣжена (Острог, 1607 *Лѣк.* 84);

(*у сполуч.* **и дла**) і для: и дла того нє спѣ(м) яко и(н)шїи алє чу(и)мо и бу(д)мо трє(з)выми... бо тыи... которыиса ѹпиваю(т) вночи са ѹпиваю(т) (II пол. XVI ст. *КА* 493);

(*у сполуч.* **і єгда**) і коли: і єгда пришєль вечєрь рєкль господарь винограда // к҆ прис҆тав҆никоу своємоу (1556-1561 *ПЄ* 86-86 зв.);

(*у сполуч.* **і єщє**) і ще: І єщє до(л)гь мо(и) котри(и) є(м) винє(н) кравчикови яцкови борисовичѹ в яворовѣ три золотыє по(л)ски(х) с того(ж) дому заплатити конє(ч)но (Львів, 1594 *ЛСБ* 265, 1);

(*у сполуч.* **и єсли, и єсли бы, и єстли ж бы, и єстли бы**) і якщо, і якщо б: и єсли нє бы(л) Б҃ъ, на́родовє з҆ сла́вою на́ спотка(н)є комѹ выході́ли (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126); И є́сли бы створє́нїє нє прїймова́ло... д҆жджѡ́в҆, зи́мна и вѣтрѡвъ, до тоѣ ѡ(т)но́вы нѣ́гды бы нє пришло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 152); И єстли бы на Волын и на Подлашє хотєл ити, тогды и гєтман наш вєликий... кѹ ѡборонє напротив того нєприатєла нашого бѹдєт (Краків, 1538 *AS* IV, 156); И єсли ж бы нѣкако з воли м‹и›л‹о›ст‹и›вого б‹о›га нє бѹдєть мѣти пан Богѹш с панєю своєю дѣтєй, и пан Богѹш нє маєт индє нигдє того имѣнѧ ѡбєрнѹти (Луцьк, 1506 *AS* I, 132);

(*у сполуч.* **и жєбы**) і щоб: И жє бы́сь вѣдалъ жє ти то́є нє поро́жнє повѣда́ю (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.);

(*у сполуч.* **и зась**) і також: И зась тоє(ж) мов҆лю и пока(з)ѹю, Што при Х҃Ѣ мови(л) єм и показова(л) (1599-1600 *Виш. Кн.* 206);

(*у сполуч.* **и ижє**) і оскільки: И ижє аще изволитъ прычетникъ отъ нашого синъкглита бывати, сему и отъ когожє никакожє возъбранєну быти (Вільна, 1599 *Ант.* 551);

(*у сполуч.* **и коли**) і коли: и коли пєтръ заколата(л) ѹ ворота двора вышла слухати служєбница имєнєм родѣѧ (II пол. XVI ст. *КА* 64);

(*у сполуч.* **и скоро**) і як тільки: и скоро... єго м(л҃) ты(х) слѹгъ мои(х) до сєбє єдѹчи ѡбачи(л) заразо(м) росказа(л) слѹга(м) свои(м) за тыми слѹгами моими гони(т)и (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 56);

(*у сполуч.* **и тєжъ, и тыжъ, и тѣж**) і теж, і також: и тє(ж) на(с) и солта(н) то(т) с ними доклада(л) абы(х)мо єму призволи(ли) тую єго зємлю игѹмєнѹ и старцє(м) пусты(н)ски(м) прода(ти) (Київ, 1508 *ПИ* № 4); И тыжъ до дрѹка(р)нѣ рємєсници и людє ѹчєныє показалисѧ которая то школа и друка(р)нѧ посполиты(х) людии имєнємь и накладо(м) вѣчнє славити и множити сѧ маєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); и тѣж просил єсми тых кн‹ѧ›зєй и панов вышє писаных, абы пєчати свои привѣсили к сємѹ момѹ листѹ (Луцьк, 1506 *AS* I, 132);

(*у сполуч.* **и хоть, и хотѧ, и хотѧй**) і хоч: И хо́ть то и нѣкото́рыи по́страхи всю́да... до наѹчє́ньѧ и направє́н҆ѧ мно́гихъ людє́й Бж(с҃)твєнноє ѡповѣда́єт҆ Пи́смо, Єдна(к) ч҃лколю́бїє Б҃жїє я́ко набо́лєй звитѧжа́є(т) (Київ, 1627 *Тр.* 39); и хотѧ стєрєжєно ѹ воро(т) вдє(н) и вночи абы єго заби(ли) а ѹчєники взѧ(в)ши єго вночи чєрє(з) му(р) єго выпу(с)тили звѣси(в)ши в коши (II пол. XVI ст. *КА* 48); и хотѧй бы(м) быль а҃ггломь. любвє жє нє маючи нє є(ст) мнѣ за тоє заплаты ѡ(т) б҃а (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 13);

(*у сполуч.* **и што**) і що: и што пєрєд тымъ с того сѣла Птичє люди хоживали

к городовой роботє до Крѣманца, ино с того єсмо их вызволили (Львів, 1509 *AS* III, 70);

(*у сполуч.* **и штобы**) і щоб: и штобы тєж вышє трохсот лаштовъ кназъ... выготовал, то пан Рѹбин, або справца єго на тот же рок, перєд Великоднємь за три нєдєли, по томѹж мѣль за кождый лашть,... в ѹстилѹзѣ платити (Володимир, 1545 *AS* IV, 420);

(*у сполуч.* **и якъ**) і як: И якъ зъ по́ль и зъ збо́жъ дойзрѣлыхъ ґды кто зобра́вши ко́лосы Бгѹ на офѣрѹ приноситъ, вшєлакого благословє́нства по́лє достѹпѹєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 292).

5. *(у ролі протиставного сполучника)* але, а: И питали єсмо в ни(х) свѣткѡ(в) *и* ѡни свѣткѡ(в) в сєбє нє повєда(ли) (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); пискали єсмо ва(м) и нє пласали єстє плакали єсмо вамь и нє рыдали єстє (1556-1561 *ПЄ* 53 зв.); Мо́вилємъ повѣда́єтъ по ѡ́но(м) заблоужє(н)ю єє конє́чномъ, абы́ са до мєнє навє(р)ноу́ла, и нє навєр'ноу́ласа (Острог, 1607 *Лѣк.* 72).

Б. *(підрядні) (вживається на початку речень із підрядними у препозиції)* **1.** *(умовними)* то: а єсли вы нє ѡ(т)пѹска́єтє чл҃вко(м) грѣхо(в) и(х), и ѡ(т)цъ вашъ нє ѡ(т)пѹсти(т) вамъ грѣхо(в) ваши(х) (І пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 38); если то у другое почуемъ, – и дома седити не будешъ! (1649 *ШКН* 180).

2. *(часовими)* то, тоді: А гды Пила(т) сѣдѣ(л), и послала до нєго жона (XVI ст. *УЄ Трост.* 66); к(д)ы прч(с)таа породивши сн҃а своєго и бы(л) оумытый оу водѣ, то є(ст) оу коупєли (XVI ст. *УЄ Трост.* № 31, 60), А к(д)ыжь ѡбачили соусѣдє ѡно(г) слѣпого и оула(к)ли(с) (Там же, 73).

3. *(з'ясувальними)* то: Що єсть богу нємило, и вы понєхайтє (к. XVI ст. *Укр. п.* 86);

4. *(допустовими)* то: то(т) кото́рый покоу́тоує(т) за свои злости, хо́тьбы и нєро(в)ноє свои(м) зло́стє(м) показа(л) пока́нїє, и за́ то са́моє боу́дє(т) мѣти ѡ(т)поущє(н)є (Острог, 1607 *Лѣк.* 34);

5. *(причиновими)* то, тому: а нє мѣл єсми своєи пєчати и я просил пана Дмитра а пана Олехна о их милости пєчати (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174); И(ж) дє(и) то́є бра́тство водлѹ(г) присто(и)ности єпскпъскоє мнѣ чє(с)ти чини́ти нє хота(т) и ѡ(т)толь мнѣ є(ст) жаль противъ бра(т)ства того (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144).

И³ *част.* **1.** *(підсилювальна)* **а)** *(також)* і, й: и ты бы *и* н‹ы›нѣ им кривды нє чинил и новины нє ѹводил (Мельник, 1501 *AS* I, 146); Єгда пакь в'зросла былина и пло(д) оучинила тогды са оуказаль *и* коуколь (1556-1561 *ПЄ* 62); нє то(л)ко свѣчѹ мѣ(и), а́лє стара́(и)са жє́бы и горѣла (Вільна, 1596 *З. Каз.* 83 зв.); Тот же и ве Львовѣ науки вызволеныє языка словенскаго и кгрецкаго выдруковати подалъ (Львів, 1605-1605 *Перест.* 28); Рєкл' бы зайстє Крол', жє нє єст' то мой да́ток', алє кото́рый в' той гони́твѣ мѹ(ж)нє ста́витиса бѹдєт', и звй́тажи(т), томѹ нагото́вана єст' та́а Коро́на. Так' *и* тѹт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 158); Соуть досы́ть и ї́ншїѣ побожны́є справы (Венеція, 1641 *Анаф.* 22); которыє то разы на ты(м) трупє и я са(м), ура(д), тудє жъ стоячи, ѡ(г)лєдалє(м) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199);

(також і) і: Тобѣ жє, прочита(тє)лю, трѹдолюбїа ради ѡ(т) вл(д)ки х҃а, бѹдєтъ м'зда бо(л)шаа стокро(т) нєжєли твой трѹ(д) и тобѣ, сщ҃єничє за собранїє събора втораа ра(в)но постигнє(т) (1599-1600 *Виш. Кн.*

202); Жычꙋ вамъ щасливои ночи и мы вамъ (к. XVI ст. *Розм.* 25);

(у сполуч. **такъже и, також тыжъ и, такождере и, теж и, тыжъ и***)* також і: земєни(н)... тыми созналъ слови, и(ж)... продалъ... имє(н)є... з кгрунты... такъ жє и зо вшєлякими пожи(т)ки... за пєвную суму пизє(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 137); Сходи́тисѧ маю(т) хлопята до школы дня вели́кагo на ѳ-ю годинꙋ абы вси стали. Та(к)жє ты(ж) і и(н)шихъ днє(и) ме́нши(х), я́ко постанови(т) да́ска(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3); а мы також(д)єрє и ѡ(т) на(с) єсмы дали..., ïѡнꙋ талмачꙋ, тоє прѧ(д)рєчєнноє сєло, що на тꙋтовѣ, на имѧ рꙋсѣни (Бадевці, 1503 *Cost.* 256); Бо тєжъ и бискꙋпъ янꙋшъ єє збꙋдовалъ (1552 *ОКр.З.* 146 зв.); Што ѡповєда(в)ши, мєнова(л) тє(ж) и дєрєва бо(р)тного дубового нємало... постинаного и внивє(ч) попсованого (Житомир, 1650 *ДМВН* 192); Припо́мню ты́жъ и о́ного Бл҃горо́дного и оуда́тного мꙋжа Гєрмоге́на Кописте́нского Рожо́ного В(ш҃) М(л҃) (Київ, 1623 *МІКСВ* 84);

(*у сполуч.* **а и**) а також, а також і, а теж і, а...також: а и словом ѡ том казали єсмо тобѣ ѡт нас мовити томꙋ нашомꙋ дворѧнинꙋ Ивашкꙋ (Мельник, 1501 *AS* I, 146); на том тот слꙋжєбникъ єго... присєгꙋ вчинил, иж..., никомꙋ ничого нє ѡтпꙋстил, ани втаил, а и собє с того пожиткꙋ нє вчинил (Вільна, 1553 *AS* VI, 141);

(*у сполуч.* **а тежъ и**) а також, а також і, а теж і: па(н)... Дєдє(р)кало... повєдєлъ, и(ж)..., па(н) Петръ Сємашко по(д) юри(с)дицєю тутошнєго повєту... нє подлє(г), та(к) и судови кгро(д)скому... суди(ти) нє налєжи(т), а тє(ж) и ѡ позвє, которы(и) бы бы(л) слушнє пну Сємашкови данъ..., нє вєдає(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 91);

(*у сполуч.* **або и**) або й, або також, або теж: Повиньни чєркасъцы боярє... єздити съ старостою або и бєзъ старости... противъ людє(и) нєприятєльскихъ (1552 *ОЧерк.З.* 8);

(*у сполуч.* **або тежъ и**) або й, або також, або теж і: а ѡстатокъ пнз҃є(и) на кожꙋхи або тєжъ и на сє(р)мѧги выбирають з винъ жидовъскихъ (1552 *ОЛЗ* 170);

(*у сполуч.* **але и**) але й, але також, але теж: Ста́вшисѧ тєды го́дными на пе́ршїй ла́ски Бж҃еѣ сто́пєнь встꙋпити, нє застановлѧ́ймосѧ на то́мъ бра́тїє, алє и на дрꙋгїй з҄ того встꙋпи́ти п҄илнєсѧ пригото́вмѡ (Київ, 1657 *УЄ Кал.* 74);

(*у сполуч.* **ба и**) ба й, та й, навіть і: Южъ та(м) было заровно кождому станови. Якъ попови та(к) хлопови ба и шля(х)тичови (1636 *Лям. о приг.* 7 зв.);

(*у сполуч.* **та и**) та й: Sut woly ta y korowy (Яворів, 1619 *Гав.* 17);

(*у сполуч.* **такъ (тако) и**) так і, так також і: я... // ...ꙋ волторокъ пять ралъ воловъ такъ и вчорашнєго дня в сєрєдꙋ двє ралє воловъ... на томъ кгрꙋнтє... боронєчи єго забра(л) (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II, 4046, 65-65 зв.); Для того... твой костел... святыни не имѣет,... ибо духу святому гнезда смиренного ся в твоем сердцѣ... тако и во всем родѣ послушенства костела латынскаго не имѣет (1608-1609 *Виш. Зач.* 221);

(*у сполуч.* **якъ (яко) и**) як і: ѡ кото́ромъ то чи́стцꙋ правди́вомъ я́къ *и* ѡ пе́ршо(м) омы́лно(м),... вѣдати потре́ба, и́жъ Мыта́рства и Чисцо́вый ого́нь нє сꙋть то́єжъ и єдно (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); таа историѧ взата є(ст) с книгь... которыи погинули яко и много ины(х) (II пол. XVI ст. *КА* 528, на полях);

(*у сполуч.* **той што и; той, що и; той ж, що и**) той, що й, такий, що й: Гаждє́нїє: Злохꙋлє́нїє, га́нба... лаа́ньє, зєлжи́вость. То́єжъ значи(т) што и хꙋлє́нїє (1627 *ЛБ* 25); Тако(ж) кого жона сказить то ты(м) жє ма(ж) що и килоу кажє(т) // мазати (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5-5 зв.); Во(з)дꙋ(х)... до накрываня по(д) євгєлиє(м) тєлєту чє(р)воного, того(ж), що и стиха(р) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 64);

(*у сполуч.* **где, там и; колко толко и; такъ, яко и; тамъ, где и; який, такий и; яко, так и**) де, там і; як, так і; скільки, стільки й; як, так і; там, де й; який, такий і: И и(н)дє мо́ви(т): або́вѣ(м) гдє бꙋдє(т) трꙋ(п), та́мъ сѧ збєрꙋ(т) и о́рли (Вільна, 1596 *З. Каз.* 13); Та(к)жє съкь букви(ч)ныи змѣшаи з вино(м) и з водою ко(л)ко вина то(л)ко и воды, тым поздоровлѧє(т). которыи плюю(т) кръвлю (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5 зв.); Пишє(м) ꙋцтивы(м) и славє(т)ны(м) пано(м) мєщано(м) лвовски(м) вси(м) посполитє та(к) стары(м) яко и млады(м) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); для того не казалъ собѣ сокровища на земли збирати, але на небесех, абысмо там сердца нашѣ ховали, где и скарбы наши (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Бо які́й ча́сꙋ зимы ма́ютъ дє́рєва о́воцъ вънꙋтръ сєбє захо́ваный, такі́и и лѣтѣ зъ сєбє выдаю́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 173); мают ѡни, яко кнѧзь Коширский, так и князь Ковєлский, по тыи границы мєжи тых сѣл, вышє писаных на вєчныи часы дєржати (Краків, 1538 *AS* IV, 150);

(*у сполуч.* **такъ, яко тежъ и; яко, такъ тежъ и**) як, так і; як, так теж і: такъ писанямъ яко тєжъ и прє(з) ѡсобъ... нѣкоторы(х) до на(с) присланы(х)... за вшєлякую зычливо(ст) вєлицє дякꙋємо (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1); жаловали намъ подданыи наши... на данников... яко ꙋ бортных, так тєж и в пашных зємлѧх... якобы мєли ‹вєликии кривды› моим подданымъ чинити (Острог, 1520 *AS* III, 196); Такъ по Церквахъ въ зебраню, якъ тежъ и зъособна: Ночъ тая през свѣтло пькне была оздобна (Львів, 1630 *Траг. п.* 174);

(*у сполуч.* **не єденъ толко... але и; не одинъ... але и; не токмо... но и; не толико... но и; не толко... лєчъ и; не толко... але и; не тылко... але и**) не самий (тільки)... але й; не тільки... але й: Стефанъ абовѣмъ св. на збориску образоборцовъ стоячи... не едного толко біскупа Римского вспоминаетъ, але и другихъ патріарховъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 564); также дворъ епископіи выискавши въ замку Луцкомъ направилъ не однимъ деревомъ, але и муромъ (Краків, 1595 *АСД* I, 199); а ты, Скарго, с латынским костелом не токмо дабы еси глупства духовнаго носити учил и наукѣ апостола Павла послѣдовал, но и еще сопротивно бореш (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); маєть сєго ꙋчити... нє толи́ко ми(р)ски(и), но и вы(ш)шє ми(р)скихъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.); та́ѧ то любо́въ, понєва́жъ є(ст) звѧ́зкомъ зъєдноча́ючимъ чло́нки црковныи нє то́лко до живы́хъ протѧга́єтъсѧ, лє́чъ и до оумє́рлыхъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); Кони ѣли не толко худые хлопы, але и панове (1636-1650 *ХЛ* 81); Нє ты́лъко бовѣмъ до́бра ихъ, алє и самы́й живо(т) выдира́ютъ, на жа́дныє Контра́кты //...зъ ними нє позволѧютъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 346); и нє ты(л)ко за спра́вы, а́лє и за оу́мыслы соу(д) пріймова́ти боу́дємо (Острог, 1607 *Лѣк.* 102);

(*в еліптичній конструкції – замість сполуч.* **не тилко... але ї**) не тільки... але й:

Рєче Чл҃вкъ: Нє тилко слихалъ ї видалъ ї многимъ людємъ смєртъ на конѣ задавалъ (XVI ст. *Сл. о см.* 334);

(*у сполуч.* **не толко... але теж и; не тылко... але тежъ и**) не тільки... але також і: Ви́дєлємъ... жє в҄ Ри́мє... пре́з найбо́лший ґва́лтъ бє(з) ли́чбы артыкꙋловъ Вѣры но́выхъ... на́мъ наки́нєных҄, в҄ ты́хъ ре́чах҄ кото́рыє нє то(л)ко до вѣры на́мнєй нє нале́жат҄, а́лє те́ж҄ и явный в собє фа(л)ш҄ замыка́ю(т) на(и)дꙋєт҄сѧ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 7 зв.); нє ты́л҄кѡ при бо́кꙋ хв҃омъ, знайдꙋючі сѧ розꙋмѣли, алє тєжъ, и нам҄ пото́мкомъ, онꙋю [Ма́ннꙋ] зоста́вили пєрєтлꙋмачо́нꙋю: абы́хмѡ латвѣй и ры́хлѣй, дꙋши на́ши, тым҄ ...покармом҄, посилѧ́ли и кормили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4);

б) *(ще)* і, й: а на твєрдость того и пєчат нашу казали єсмо приложити к сєму н‹а›шому листу (Вільна, 1503 *AS* I, 125); коро(л) єго мл҃(ст) вєсполо(к) з... паны радами своими... ꙋѳали(ли)... подато(к) грошовы(и) поголовны(и) по два гроши з головы а пото(м) и по трєтєму грошу (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 45); Пла́калъ бы подоб҄но и далѣй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); а потом *и* другие хлопи, котории при них были, з киями припали и протестанта и челядника его,... мордовали (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531);

(*у сполуч.* **еще и**) ще й: Потомъ еще и болшого ся зла важилъ Миколай (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 749); Што́ жъ єщє рєкꙋ и то: Ижъ Б҃ъ... в(ш) м(л) ѡбдарова́ти ра́чихъ ра́зꙋмо(м) высо́ки(м) (Київ, 1633 *МІКСВ* 72);

в) *(вже)* і, й: и тє(ж) тыи вси сꙋгра(н)ники пєрє(д) нами та(к) злюби(ли)... вжє в тои зємли ст҃ого николы на дєсє(т) лє(т) и(м) по(д)писо(в) нє писати ани кримити то(л)ко нѣшчєю дѣлати а тогды(ж) и написа(ти) (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); заты(м) и по(в)торє ласцѣ ся вш҃и(м) мл҃стя(м) ѡ(т)даю (Кам'янець, 1606 *ЛСБ* 405);

г) *(тож)* і: Нє оустала Побожность и сталость оу Вѣрѣ Хоть прєнаслѣдованьє а҃х тєрпиш бєз мѣрї ѡ прєзацныи Народє ї а гдєш (!) ты́ѣ лѣта гды́с мѣл в рꙋках скипєтры правє всє(г) свѣта (Венеція, 1641 *Анаф.* 22);

(*у сполуч.* **и... же**) тож, і: Поведаешъ, же имъ волно конѳедерация допустила, (О, проклетая конъѳедерация, и на то жесь уроблена!) (Вільна, 1599 *Ант.* 85);

ґ) *(навіть)* і: А што сѧ дотычєть ѡныхъ сорока копъ грошєй, которыхъ кнѧз Вишнєвский ѡномꙋ Дривинскомꙋ и жонє єго нє додалъ, к томꙋ сѧ *и* самъ призналъ (Краків, 1538 *AS* IV, 154); О помазаньцахъ Божыхъ трудно и слова мовити: тые тежъ мало винни (Вільна, 1599 *Ант.* 855); Абовѣмъ та́кєсь в҄ оной засмакова́лъ; Же́сь и здоро́в҄ѧ з҄ сꙋмптомъ нє жа́ловалъ (Львів, 1642 *Бут.* 9 зв.); А самого Іс҃а и мови єго страшно бꙋло и слꙋхати (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28);

(*у сполуч.* **або и**) або й, або навіть: єсли́ сѧ... в҄ бѣгъ... пꙋстат҄,... поровна́тисѧ // могꙋтъ, а́бѡ и мнѡ́гих҄ оупєрєди́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 164-165);

(*у сполуч.* **ажь и**) аж навіть, якщо навіть, якщо й: И якь южь быль в лодѣ, тог҄ды сталасѧ боурѧ вєликаа ѡ(т) вѣтроу. ажь и влъны сѧ вливали в лодю (1556-1561 *ПЄ* 142);

(*у сполуч.* **але и**) але й, але навіть: тогосвѣтнїи матки ради бы жєбы и(х) сн҃овє были сла́вными богатыми и мꙋдрыми, алє и сами нє знаю(т) што з ними чинѧ(т), бо

...дѣтїй... нє ѹмѣю(т)... пилновати ѡ(т) пєкєлного шатана (!) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 17 зв.);

(*у сполуч.* **даже и**) аж до, навіть і, і навіть: состависа школа... вєлики(м) ста́раньє(м) и накладо(м), и пи́лностью Мєщанъ льво(в)ских рѹского нарѡ́дѹ... якъ ста́нѹ дх҃овного, такъ жє ѡсобъ кнажє(ц)кихъ,... всєго по(с)поли́того народѹ даже и до ѹбои(х) вдовицъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1);

(*у сполуч.* **и бы**) навіть, хоч би: Теды не дамъ тѣлу моему вытхненья: Анѣ начамъ и бы знакъ отпочненья (Львів, 1630 *Траг. п.* 171);

(*у сполуч.* **и такъ**) і так, і без цього, і просто: Та(к)жє оу кого кашє(л) соухии оува (*зам.* оувари. – *Прим. ред.*) оу водѣ или хота и та(к) гризєть главоу и пєрси оуздоровлає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 4 зв.);

(*у сполуч.* **и тоть**) і той: алє и по(п) тєды *и* тоть нє оумѣєть гоубы ѡтворити противко ни(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 182 зв.).

2. (*уточнювальна*) і, теж: А и онъ то стоитъ за стѣною нашею (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); тою ж дорогою поехавши... до долины Глубокое, в которой долине и озеро стоитъ (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16); а́лє ма ты(м) дароу́й, бо(м) то нє с хо́ти оучини(л), а́лє з жа́лю... дла чо́го и примоу́силєм҅ сєбє написа́ти тобѣ то(т) ли́стъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 114); преподобний Ѳеодосій единого отъ братій посылалъ до Константинополя, абы ему уставъ Студійского монастира переписавши принесъ. Што ся и стало (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1010); И на то(м) да(л) тоє моє сознанє с по(д)писо(м) руки моє(и) вла(с)но(и), што є(ст) и до кни(г) записано (Житомир, 1649 *ДМВН* 182);

(*у сполуч.* **и до**) і до, та й до: А ѡсобливє знаючи до сєбє поцтивоє захова(н)є ...жоны моє(и)... о(с)ста(т)нєю волєю моєю ѡписѹю... всє ѡ(д) мала и до вєлика што ко(л)вє(к)... рѹхомоє... по (м)нє зо(с)танє(т) (Вінниця, 1565 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 16); А нинѣ латыни от дѣтска и до старости той хитрости и учения лживого учатся (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161); позваный... жида мо(р)дѹхана... до вєзє(н)я... взя(л)... // ...и має(т)нос(т) є(г) вла(с)ную всю ѡ(т) мала и до вєля ѡтобра(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148-148 зв.);

(*у сполуч.* **и то**) і то, та й то: людємъ ѡтъ замъкѹ розышо(д)шиса по пашънамъ а по пасєкамъ запє(р)лиса в замъкѹ нєвєсты а дєти множство ихъ а мѹжовъ ѡ(д)но ·н҃· и то малого(д)ныхъ кѹ ѡборонє (1552 *ОБЗ* 142 зв.); Сталося звы́та(ж)ство х҃а на(д) цр(с)тво(м) мои(м) признаваю алє ѡ́блєцєны(х) въ има єго зовє́мы(х) хр(с҃)тїа(н) мало, и вє(л)ми мало, и то єщє ѡ(т) свѣжє(и) па́мати по во(з)нєсєнїи є́го на н(б҃)са ча(ст) нѣкаа тѹю (!) тєпло́тою вѣры ра(з)ждєжє(н)наа, нѣгдє ѡ(т) ро́да хр(с҃)тїа(н)ского на звы́та(ж)ство мо́єго цр(с҃)тва́ ѡбра́ласа (1599-1600 *Виш. Кн.* 204 зв.).

3. (*підсилювально-обмежувальна*) (*у сполуч.* **аж и, и аж**) аж: кназь Андрѣй... з родѹ, з молодости лєт своихъ аж и до смєрти своєє смыслѹ и розѹмѹ природженого, людского нє мєл (Вільна, 1546 *AS* IV, 450); а ѡни слышав҅ши то выш҅ли єди́нъ за єд҅нымь почав҅ши ѡ(т) старшихъ ажь и до мєн҅ши(х) (1556-1561 *ПЄ* 377 зв.); такъ та ѡ дш҃є и бѣсы оуплю́тавши в҅ свои сѣтки гдє хочоу(т) прова́да(т) прє(з) грѣхы смро́дныє, прє(з) ро́скоши и а(ж) до пє́кла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189);

(*у сполуч.* **и такъ же**) все одно, *діал.* і так: и ва(м) же́ ли та(м) подобае(т) ω(т)ити, и та(к) же помрєте (до 1596 *Виш. Кн.* 267);

(*у сполуч.* **хоть же и, хотя бъ и, хотя бы и, хотяй и, хочь и**) хоча навіть і, хоча б навіть і: ѡтє(ц) владыка... мало поважи(л) самъ... ω выє(з)дє... нє вєда(л) нє выєха(л) а хоть жє и высла(л) посла(н)цы єго... знако(в) жа(д)ны(х) показовати... нє хотєли (бл. Києва, 1585 *ЦНБ ДА П* /216, 4); А хотя бъ и нє было слѹх ω людєхъ нєприятєльскихъ ѡдънакъ же для ѡсторожности ѡтъ нихъ а хотя бы и нє рани(л) ани би(л) то(л)ко наєхалъ а граби(л), такъ жє кгва(л)тъ маєть заплатити (1566 *ВЛС* 36); Го́лѹби... хотѧ́й и дѣти оу ны́хъ бєрѹтъ ...зась до Панѡ́въ своѣхъ вєрта́ют'сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340); А єгда и вы мѹситє, хочь *и* нє хочєтє, та(к) же я(к) и родитєли ва́ши помрѣти, готовѣтє(ж) сѧ на исхо(д) ко бѹдѹщємѹ вѣкѹ (до 1596 *Виш. Кн.* 267).

ИАКЪ *див.* **ЯКЪ**.

ИАНЦИНКТЪ *див.* **ГИАЦИНТЪ**.

ИБЕРИ, ИБЕРОВЕ *мн.* Іберійці: вспоминає(т) мо(и)сє(и) туба(л)каина бы(ти) пє(р)ши(м) ковалє(м) и рємє(с)нико(м) крѹ(ш)цѹ жєлѣзного халибо(м) прилєглы(и) в сусє(д)ствѣ ибєровє языятицы которы(и) тє(ж) въ свои(х) краина(х) маю(т) досы(т) всєго крѹшцѹ, и ты(м) ся бавє(т) ω(т)толя маю(т) и прозви(з)ска власныє, бо ибєри выкладаю(т)ся на лати(н)скоє foslores по нашому копачи (1582 *Кр. Стр.* 31).

ИБЕРОВЕ *див.* **ИБЕРИ**.

ИБО *спол.* (*цсл.* ибо) **1.** *(приєднує підрядні з'ясувальні речення)* бо, адже, а: То(т) жє то жи́ды писа́ти наоу́чилъ, ω(т) правои сторо́ны, до лѣвои, ибо пє́рвєи писа́ли ω(т) ѡбои(х) ко(н)цій (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 16 зв.); Прида(л) тако(ж) нѹмна. полим'пилиоу(с). к' дєсѧ́тє(м) м(с)цємъ, два, то є(ст) стычє(н), і лютого, ибо пє́рвѣй єдно ихъ дєсѧ́тъ было (Там же, 72); всє ємѹ тоє Бгъ ω(т)кри(л) и Дхъ єгω стый, ωповѣдѣлъ, ибо Іωа(н) стый былъ в' захвичєню (Чернігів, 1646 *Перло* 131 зв.).

2. *(приєднує підрядні речення причини)* бо, тому що: Поступай, латинниче, от лжи в лжу, ибо ея свойство не стояти на одном мѣсту, заце нѣст сущая, но обходити страны и скитатися (1588-1596 *Виш. Кн.* 134); тотъ огнь... страшливый. ибо шѹмѧ́чи го́ри(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 28); Въскрси́тъ же Бгъ всѣхъ мє́ртвы(х)... и свѣтєлъ пока́жєтъ па́чє слнца; в' тѣлахъ // бєз'стр(а)стны(х); нє потрєбѹющи тєлєсно(г): по́ка(р)мѹ нє по(д)лє́гли смѹткѹ... анѣ бо́лєзни; якω то Пра́вє(д)ныи, ибо щоко́лвєкъ похо́дитъ ω(т) стихі́и; то по(д)дано бѹдєтъ по(д) власть разѹмнои дѹшѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.-145);

(зі співвідносним словом) що: Щасливый есть костел латынский для того, ибо ...на широкий гостинец премудрости мира сего выскочил (1608-1609 *Виш. Зач.* 224).

ИВА *ж.* Назва певної рослини: abiga[ae], ива зєлїє (1642 *ЛС* 62); aiuga, ива зєлїє (Там же, 76); chama(e)peuce, ива трава (Там же, 119).

ИВАНОВЕЦЪ *ч.* Іберис: iberica herba, ивановєцъ трава (1642 *ЛС* 223).

ИВЕРЬ *ч.* Скіпка, *діал.* івер: Естъ написано у книзѣ Моисеовуй, ажъ одинъ чл҃вѣкъ у день суботный прятавъ иверѣ и трѣскы и принюсъ, што бы чинивъ огень (XVI ст. *НЄ* 164).

ИВИНЪ *ч.* Ібіс: ibis, ивинъ птица (1642 *ЛС* 223); То сѹть кото́рыхъ з' птѧ́ства є́с-

ти нє ма́єтє: мыски, и кра́кгѹмра, пѹга́ча, и мо́ра, и иви́на, и лєбє́дѧ... вдо́да тє́жь и нєтопырѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

ИВОЛГА *ж.* Іволга, вивільга: chlorion, иволга птица (1642 *ЛС* 120).

ИГЕМОНЪ, ИГЕМОНЬ *ч.* (*цсл.* игємонъ, *гр.* ηγεμών) володар, правитель: Іс жє пак҆ сталь прє(д) игємономь,... и пыталь єго игємонь рєкоучи. ты ли єси црь иоудєискыи (1556-1561 *ПЄ* 117); игє́мѡнъ, во́жъ, ста́роста (1596 *ЛЗ* 51); И єсли то́ оуслы́шано бѹдєтъ оу игє́мона, мы́ єго на́ то привєдє́мъ, жє́ ва́съ бєспє́чными оучи́ни(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 82).

Див. ще **ГЕМОНЪ.**

ИГЕМОНЬ *див.* **ИГЕМОНЪ.**

ИГЛА, ІГЛА *ж. (пристрій для шиття)* голка: побра(но)... // цвѧхи швє(ц)кии, иглы, шпилки, звонъки (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); Максимъ сє(р)гиєвичъ... мє(л)... тєсємъ шпилєкъ иго(л) ка(рт) строки є(д)вабъноє всєго того потросє (Берестя, 1583 *Митн. кн.* 29); они все позоставовавши житейское,... жити се в общизни присягали, не хотечи не толко што инъшее отъ имѣний и маетности своее мити, але и до самое иглы и еще до меншихъ не мити своего (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 93); я́къ игла, до огнѧ вкі́нєнаѧ ѡ(д)мѣни́вши фа́рбѹ ѡбороча́єтъсѧ в҆ ого́нь: єдна́къ натѹ́ра жєлѣза нє ги́нєтъ, и зостає́тъ, та́къ и в҆ вста́ню з мє́ртвыхъ, вси члѡ́нки вста́нѹтъ, жє и во́лосъ нє зги́нєтъ, я́къ єсть пи́сано (Вільна, 1627 *Дух. б.* 131); ігла – acus (I пол. XVII ст. *Своб.* 28); acus, игла (1642 *ЛС* 67).

Див. ще **ИГОЛКА.**

ИГЛЕНЫЙ *див.* **ИГЛЯНЫЙ.**

ИГЛИНЫЙ *прикм.* Голковий: лац҆нѣ(и)шє єсть въистин҆ноу вєльбоудоу [оужищоу дєбєломоу] скрозѣ иглиныи оуши проити. нижли богатомоу в цр(с)тво біє вні́йти (1556-1561 *ПЄ* 301 зв.).

Див. ще **ИГЛЯНЫЙ, ИГОЛНЫЙ.**

ИГЛИЦА *ж.* **1.** Назва певних рослин: acaros, иглица зєлїє нѣкоє (1642 ЛС 64); scopa regia, иглица трава (Там же, 364).

2. Голка-риба: belone, иглица рыба (1642 *ЛС* 101).

ИГЛЯНЫЙ, ИГЛѦНЫЙ, ИГЛЕНЫЙ *прикм.* Голковий: снаднїй // єсть вєлбуду [оужїщу дєбєлому] скрозѣ оухо иглєноє проитї, нижлї богатому до црства бжїя вънїти (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 63-64); чомъ лехъче, мовитъ, "комѣлѣ пруйти скрузь игляное ухо, нѣжъ богатому у царство небесное увыйти..." (XVI ст. *НЄ* 123); Ла́твѣй є́ст҆, мо́витъ Па́нъ, Вєлблю́дови чєрє(с) игла́ноє о́ухо пройти, ни́жли бога́томѹ в҆ Цр(с)тво Нб(с)ноє внїйти (Київ, 1632 *МІКСВ* 286); ѡто)ж) троу(д)нѣ(и)шє бога́томоу сп(с)ти́сѧ, нѣ(ж)ли проволочи ли(н)вѹ тоу́ю прє(з) оу́(ш)ко иглєноє (1645 *УЄ* № 32, 197).

Див. ще **ИГЛИНЫЙ, ИГОЛНЫЙ.**

ИГЛѦНЫЙ *див.* **ИГЛЯНЫЙ.**

ИГНАЦИКТОВЫЙ *прикм. (про колір)* гіацинтовий: Кды слнцє всє свѣтлоє ѡболокы кото́рыє ємоу соу(т) проти́вныє, ѹдара́ючи, то(т) сєми циркоу(л) або по(л)ѡбрѹ(ч) пѧтма припра́вными фа(р)бами, то є(ст) тє́мночръво́ною, зєлєною, жлътою, блѣдожо(л)тою, игнаци́ктовою ро(з)дѣлє́ный выво́ди(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270).

ИГО *с.* (*цсл.* иго) *перен. (тягар, ноша)* ярмо: иго хво єсть лєг҆ко (1556-1561 *ПЄ* 52); възмѣтє иго моє на сєбє, и наоучитєсѧ ѡ(т) мєнє (Там же, 55); возмѣтє иго моє на сє́бє, иго бо моє блго и брє́мѧ моє

лег҄ко є(ст) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 324).

ИГОЛКА *ж.* **1.** Шпилька: acicula, иго(л)ка, шпѣлка (1642 *ЛС* 66).

2. Колючка: acuncula, боди(л)цє, иго(л)ка (1642 *ЛС* 67).

ИГОЛНИКЪ, ЫГОЛНИКЪ, ЫГОЛЬНИКЪ *ч.* *(футляр для голок)* гольник: сермягу серую новую, плахту червоную добрую, тесму с ыголником, с петнадцатми грошми, платъ и чепец, – то все от нее поотнимал (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 425); Жда(н) Само(и)лови(ч)... мє(л) това(р) сво(и) стрымє(н) жєлє(з)ны(х) про(ст)ы(х) па(р) г҃і... иго(л)никовъ малєнки(х) р҃л (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 9 зв.); У десятото, на йме Яцка, взяли и полупили коня одного...; поесовъ два зъ ыгольникомъ – за деветь грошей (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/І, 307).

ИГОЛНЫЙ *прикм.* Голковий: якъ... иго́л҄ноє оу́шко нє змѣща́ет҄ вє(л)блю́да, дла вєли́коѣ своєѣ тѣсноты, и дла грȣбоѣ вєли́кости вєл҄блю́довы: такъ и доро́га вєдȣчаа в҄ живо́т҄ нє змѣща́єтъ бога́того дла тѣснотꙑ́ своєѣ, а дла грȣбости вєли́коѣ богатогѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 480).

Див. ще **ИГЛИНЫЙ, ИГЛЯНЫЙ.**

ИГОТЪ *ч.* (*цсл.* игдия, *гр.* ἰγδί(ον)) ступка: pistil[l]um, игот(ъ) (1642 *ЛС* 317).

ИГРА *див.* **ГРА.**

ИГРАЛИЩЕ *с.* **1.** *(забава, розвага, пустощі)* ігрище, грище: ludicrum, игралищє, гони(т)ва, кощу́(н)ство (1642 *ЛС* 258); my[i]a, муха, игралищє дити(н)ноє (Там же, 276).

2. *(місце для гри, забави)* ігрище, грище: Плаcа́лищє, Игра́лищє, и́грискo, и бѣси́лищє, то́єжъ (1627 *ЛБ* 83).

Див. ще **ИГРИСКО.**

ИГРАЛИЩНЫЙ *прикм. у знач. ім. с. р.* **игралищноє** – *(місце для гри, забави)* ігрище, грище: Сѣно́вноє: Игра́лищноє (1627 *ЛБ* 131).

ИГРАНІЄ *с.* (*цсл.* играниє) грання, гра: Пти́чє влъхвованіє: Вѣщба,... що быває(т) пти́чєгѡ игра́ніа и многогѡ голошє(н)а, албо щєбєта(н)а (1627 *ЛБ* 103).

Див. ще **ГРАНЬЄ.**

ИГРАНЬЄ *див.* **ГРАНЬЄ.**

ИГРАНА *див.* **ГРАНЬЄ.**

ИГРАТИ *див.* **ГРАТИ.**

ИГРАТИСЯ *дієсл. недок., перен.* Сповнюватися благістю, радістю. ◇ **игратися духом** – радіти душею: Во единости бо церковной основана есть любы догмат, вѣра ту царствует,... ту Давид певец сыном церкви припѣвает, играся духом (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 169).

ИГРАЧЪ *див.* **ГРАЧЪ.**

ИГРАШКА *ж.* Забава, витівка: дитин҄ные то соуть и́грашки, нє го́дныє ц҃ркви б҃жой (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 42).

ИГРАЮЩИЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто грає)* гравець, грач: perlusori(us), играющи(й) (1642 *ЛС* 309).

ИГРЕЦЪ, ИГРЕЦЬ *ч.* *(той, хто грає)* гравець, грач: Але и тые самые дѣролазцѣ наемницы,... кровопролийцы, игрцы, скоморохи альбо машкарники, всяк вид злобы мирское прошедшие и естество обезчестившие,... один одного для власти сану и позысканья имѣний... упережают (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191); а другий отрок, взлюбив домовую лежню,... глупских сбор, игрцев корчмолюбных..., и в прожности всѣ часы життя изнурити любячего (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243); нє бȣди кȣщȣнни(к), ни игрє́цъ, ни срамосло́вєцъ (Львів, 1642 *Жел. П.* 2).

Див. ще **ІГРАЛНИКЪ.**

ИГРЕЦЬ *див.* **ИГРЕЦЪ.**

ИГРИСКО, ИГРЫСКО *с.* **1.** *(гуляння, гульбище, розвага)* грище: мнóгіє бовѣ(м) ис ты(х) мѫжóвъ и невѣстъ которые на и́гриска(х), и котóрыє невсты(д)ли́выми рéчами бáватсѧ, нарѣкаю(т) на сéбє (Острог, 1607 *Лѣк.* 90); гдє в' тóтъ чáсъ Царъ; гдє Кнѧ́зь; гдє Игѫменъ; гдє в' прєложéнствах'; гдє надымáючїисѧ в' вели́кости скáрбахъ... гдє игриска, и зо псы лóвы чи́начїи (Львів, 1642 *Час. Слово* 270); Вєсéлѧ днїй заказáны(х) нє ѡ(т)правовáти,... на и́гриска нєслѫшныє нє ходи́ти, и ѡбы́чаєвъ нєпристóйны(х) выстєрєгáтисѧ (Львів, 1646 *Зобр.* 39 зв.).

2. *(забава дітей)* гра: Тó сѫть Николáєвы майстéрскїи наѫки, ѡ дóбрый Ѳєóдѡрє, постáвѫ паѫкóвомѫ за прáвды прировнáныи, и дѣти́нны(м) и́гриска(м) подóбныи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 267); А трóха дáлѣй постѫпи́вши, знóвѫ сáмъ жє згáнитъ а нє и́ншїи. Дѣти́нными и́гриски называ́ючи вє(л)ми справєдли́вє (Там же, 276).

3. Турнір: Пóдвигъ: Игриско, страдáнїє, силовá(н)є, боіова(н)є, бóй, би́тва, валчѣньє (1627 *ЛБ* 85); на таковы(х) игри́ска(х) з мóлоди мѫжъской, котóрыисѧ є(д)но на жол'нѣрскѫю цвичити ѫмы́слили..., ѫзнавáлъ ро(з)сѫдо(к) та(к) посполитого чл҃вка, яко и того котóры(и) то, яко... майстєръ такóвого цвичéнѧ мѣлъ в порѫчéню (серед. XVII ст. *Кас.* 69); **игриска олимпїйскии, олимпскии игриска** – Олімпійські ігри: на гони(т)ва(х) або игри́ска(х) оли(м)піиски(х), ѫзнавáємо в собѣ жєсмо го(д)ны, абы нáсъ на бо(л)шѫю и трѫднѣишѫю войнѫ принѧ́то (серед. XVII ст. *Кас.* 72); Тáѧ є(ст) пéр(в)шаѧ нáша потрéба, и тáѧ є(ст) я(к) на ѡ́ны(х) ѡли(м)пски(х) игри́ска(х) пéршаѧ пробáцїѧ (Там же, 71); *перен. (протистояння, сутичка)* боротьба: я́къбы обали́ти и звитѧжити нєприѧтєлѧ: то(ж) сѧ и в' ср(д)цѫ вáлчачи(х) дѣєтъ, игри́ско злы́хъ дѫхóвъ з' дш҃єю запасы ходѧчихъ, а Бг҃ѫ и Агг҃лѡмъ на и́хъ бóрбѫ смóтрѧчимъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 329).

4. *(вид поганського ритуалу)* ігри: Мнѡ́гїѣ и нáших' чáсѡв' оучты и бéсѣды бывáют' п'ѣсни вшєтéчныи, бѣсóвскїѣ и́гриска, нєпристóйныѣ тáнцы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 996).

5. *(місце для розваг, турнірів)* грище: Игрáлищє: Игриско, мѣсцє гдє гони́твы бывáютъ, и поєди́нки, и комéдїи (1627 *ЛБ* 44); Помóстъ троѧ́кїй на и́грыскѫ (Там же, 133); *Образно*: И тóтъ щó жъ éстъ; єдно мáрности оуказáньє. А розмайтыхъ хорѡ́бъ гнѣздо, и мєшкáньє... И вшєлѧ́ких' нá свѣтѣ припáдкѡвъ игри́ско (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 2).

6. *Перен.* Глум, наруга: якъ нѣколись розгнѣвавшисѧ Бг҃ъ на жиды, вы́далъ Ієр(с)лимъ на игри́ско нéпрїѧтєлємъ,... такъ и на дш҃ѫ длѧ прєстѫплєнїѧ зáповѣди, розгнѣвавши сѧ вы́дала єи нéпрїѧтємъ бѣсѡмъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 270).

Див. ще **ИГРИЩЕ.**

ИГРИЩЕ *с.* **1.** Гра, видовище: Зъ особъ людскихъ особы бѣсовскіи на игрищахъ строятъ, такожъ и на комедіахъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 27).

2. Те саме, що **игриско** у 5 знач. ◊ **игрища строити** (з кого) – брати на сміх (на глум, на кпини) (кого): Сєй Птоломєй... жидóвъ до єги́пта завéдши нарѫгáвшисѧ з ни́хъ, смѣшки и игри́ща з' нихъ // стрóивъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 471-471 зв.).

ИГРОВАТИ *дієсл. недок., многокр. (виконувати що-небудь на музичному інстру-*

менті) грати: в до(л)гыє трꙋбы тамошъниє ѡбыватєлє и пото(м)ство вло(с)коє игровало (1582 *Кр. Стр.* 84); На мѣсцє ѡр҃гáнъ и троу́бъ, в҃ котóрыє при ѡфѣрахъ и́грованo, пѣсни и спѣва(н)є дхо҃вноє вы́бралъ ...и то жєбы з҃ спѣва(н)ємъ оу́стны(м) ср(д)цє сѧ згожáло (Дермань, 1604 *Охт.* 7).

ИГРУШКА *ж.* **1.** *(забава, розвага)* гра: што чытаемъ о светомъ Ѳѳанасію,... который, будучы еще въ дѣтинствѣ, мѣсто игрушки зъ ыними дѣтьми, а играючы зъ ними..., учынившыся епископомъ, крестилъ оные дѣти водою, нѣть вѣдома – чы хрестіянскіє, чы поганьскіє? (Вільна, 1608 *Гарм.* 196); На которую игрушку самъ патриарха Александрейскій,... зъ окна смотрѣлъ и тѣшылся зъ оныхъ дѣтокъ (Там же); **риторична игрушка** – словесна гра: А ѡ собѣ а(з) и са(м) свѣдитє(л)ство ва(м) даю, яко гра(м)мати(ч)ного дробѧ(з)кꙋ нє и(з)оучи(х), ритори(ч)ноє игрꙋшки нє вида(х), филосóфъского высокомє(ч)татє(л)ного нє слы́ха(х) (1599-1600 *Виш. Кн.* 203).

2. *(інтрига)* гра: тогда оу́зритє игрꙋ(ш)кꙋ коро(лѧ) вѣры папы ры(м)ского, хто владѣєтъ на(д) православными (п. 1596 *Виш. Кн.* 296 зв.).

ИГРЫСКО *див.* **ИГРИСКО.**

ИГУМЕНОВАТИ *дієсл. недок.* Бути ігуменом: и по томъ Якимію около двадцати игуменовъ безъ привилію, толко за благословеніємъ и поданемъ архимандритовъ Печерскихъ игуменовали (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 216).

Див. ще **ИГУМЕНСТВОВАТИ.**

ИГУМЕНОВЪ *прикм.* Ігуменів: за вєдомостю игꙋменовою и братий старши(х) в ка(ж)ды рокъ повинє(н) бꙋдєтъ личбꙋ чинити пєрє(д)... братию (Дермань, 1602 *ПВКРДА* IV-1, 37).

Див. ще **ИГУМЕНСКИЙ.**

ИГУМЕНСКИЙ, ИГУМЕНЪСКИЙ *прикм. (який стосується ігумена)* ігуменський: яко чоловек свецкий,... инъшого ниякогос Леонътия сербина, чужоземъца... на месцу игуменъскомъ поставивши, а потомъ и самъ с помочниками своими на спокойный манастыр нашъ... наехавши... житию общому раззорене учинити смел (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 1/VI, 363); которая скрынка двома замками замкнена быти маетъ, игуменскимъ и старшихъ старостовъ, и общымъ совитомъ ихъ отмикана (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747).

2. *(належний ігуменові)* ігуменів: Сщ҃єн҃нойнѡци, и калоу́гєри, мни́си, з҃ монастырє́й // свои́хъ бєзъ вóли Игоу́мєнъскоє никáкожє да нє исхѡ́дѧтъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 17-18);

Див. ще **ИГУМЕНОВЪ.**

ИГУМЕНСТВО, ИГУМЕНЪСТВО, ІГУМЕНСТВО, ЫГУМЕНСТВО *с. (сан і посада ігумена)* ігуменство: отєц Фєдор Яковович... вызнал и оповєдал, иж тому прєложєнъству игумєнъства дєрманъског[о], котороє єму было дано,... тоє игумєнъство сам доброволнє пустил (Варшава, 1571 *ПІФ* 25); панъ Иванъ Шпаков҃ский,... манастыр у брати общежителей отбил и мене з ыгуменства скинулъ (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 1/VII, 363); в само(м) мѣстє при цр҃кви ꙋспєнїю Бг҃оматєрє, томꙋ(ж) чє(ст)номꙋ... Гдн҃ꙋ Іѡсифꙋ игꙋмє(н)ство... полєцило и до вѣ(р)ны(х) рꙋкъ подало (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); инший урядъ игуменство, то естъ господарство монастырскоє, а инший уряд казнодейский (Луцьк, 1640 *Арх ЮЗР* 1/VI, 757); abbatia, ігуменство (1642 *ЛС* 61).

ИГУМЕНСТВОВАТИ, ИҐУМЕНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **игуменовати**: Теды видечи его уприймост ку мнѣ..., и его до братии моих, яко давъно причътенного, сочетаваю и монастырец его беру въ завѣдоване, даючи ему... мое благословение, же бы там игуменствовал (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 642); тая се(с)сия має(т) быти в мана(с)тири стого ...ѡнофрия... на про(з)бу... игꙋмєна, котри(и) бо(л)шъ и(з)рєкалъся игꙋмє(н)ствовати на томъ мѣсци (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40).

ИГУМЕНЪ, ІГУМЕНЪ, ЇГУМЕН, ЫГУМЕНЪ, ЄГУМЕНЪ, ИҐУМЕНЪ, ІҐУМЕНЪ, ЇЄГУМЕНЬ, ГУМЕНЪ (*цсл.* игоумєнъ, *гр.* ἡγούμενος) *ч.* **1.** *(настоятель православного або грекокатолицького монастиря)* ігумен: дали є(г) родитєли грамотє оучити нѣякоє(г) манастырѧ црkви игоумєноу (1489 *Чет.* 147 зв.); учинили єсми... // ...тотъ свѣтыи вышєписаннїи нашь монастирь... гдє єсть їєгꙋмєнь, молєбникь нашь, кирь попь пахомїє (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259-260); архима(н)дры(т) манастырѧ пєчєрского протасє(и)... тоє цєлины ѡраноє постꙋпилсѧ... манастырю пꙋсты(н)скому вѣчно и нєпорꙋшно из ыгумєно(м) мака(р)є(м) (Київ, 1510 *Арх. Р.* фотокоп. 28); прїидоша прѣд нами... молєбникь наши (!) ѳєѡдосїє їгꙋмєн... и съ въсѧм братїѧм (1576 *МЭФ* I, 94); прїидє прѣ(д) нами... є(р)мона(х) гаврилїє єгумє(н) ѡ(т) стаа мѡна(с)ти(р)... би(с)трица (Ясси, 1591 *МЭФ* I, фотокоп. 63); Пристꙋпѣтє Игꙋмєновє, а внима́йтє собѣ, жє и вы помрєтє, вє́длꙋгъ дє́крєтꙋ о́ного (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 36); тая сє(с)сия має(т) быти в мана(с)тири стого... ѡнофрия для пилныхъ потрєбъ... на про(з)бу... игумєна (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40); Яко(ж)順 разо(м) поѡ(д)правившы на(м) рєлляцїю тоєи рєвѣзїи ꙋчынили и и(н)вєнта(р)..., з ѡпатрны(м) и пи(л)ны(м) провѣзо(р)ствомъ ѡ(т) тамошнєго... настоятєлѧ Анфиногєна Іґꙋмєна (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60 зв.); Богда(н)ъ Хмє(л)ницкии... ѡзнаимєнує(м)ъ ...иж вєлєбный ѡ(т)цъ Ігумє(н) з братиєю своєю уска(р)жилъсє... абы(с)тє во въсє(м) по(с)лушъными были... ѡ(т)ца игумєна нико(л)ско(г) Пу(с)ты(н)ского києвско(г) во въсє(м) слухали (Чигирин, 1650 *Гр. Хм. М.* 293, 1, 309).

2. Вл. н.: Климъ Гумєнъ (1649 *РЗВ* 140 зв.).

ИГУМЕНЪСКИЙ *див.* **ИГУМЕНСКИЙ.**

ИГУМЕНЪСТВО див. **ИГУМЕНСТВО.**

ИҐЕМОНІА *ж.* (*гр.* ἡγεμονία) гегемонія: Владычєство: Игємонїа, самодє́ржство, гєтма́нство, цєса́рство (1627 *ЛБ* 162).

ИҐУМЕНСТВОВАТИ *див.* **ИГУМЕНСТВОВАТИ.**

ИҐУМЕНЪ див. **ИГУМЕНЪ.**

ИДАТИ див. **ѢДАТИ.**

ИДЕЖЕ, ИДЕЖЪ, ИДѢЖЕ *спол.* (*цсл.* идєжє) *(з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* де: хочєтє вѣрити смотрѣтє сє мѣсто идєжє положєнъ бы(л) (1489 *Чет.* 327 зв.); мы... сь нашимь млєбникѡм... дали єсми нашєму стомꙋ монастирꙋ пꙋтєнскому, идєжє є(ст) храм ꙋспєнїє пр(с)тѣи бци, ꙋ рꙋки силиѡанꙋ,... ·ѡ· зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Ико(н)ноє покло(нє)нїє, съ оучти́во(ст)ю почита(и)тє, и в' домє(х) идє(ж) прєбыватє, ѽбра(з) мтрє бжєє съ прєвѣ(ч)ны(м) єє младє(н)цє(м) // на стѣна(х) в ко(н)цю тра́пєзы вашєє пригвоздѣтє (п. 1596 *Виш. Кн.* 222 зв.-223); вы са́ми сєбѣ... пѡшли́стє за дїа́воломь вра́гомъ мои́мъ, прє́то нѣма(ш) ва(м) иногѡ мѣста ти́лко тоє,

оуготова́нноє дїа́волꙋ и ан҆гєлωмъ єгω, идє́жє вра́гъ дꙋ́шѣ ва́шєи; вѣчнє царствꙋ́єтъ на(д) ва́ми (Чернігів, 1646 *Перло* 153 зв.).

2. *(приєднує підрядну частину місця до головної)* де, куди: нє скрывайтє собѣ сокровищь на зєм҆ли. идєжє р҆жа изьєдаєть. идє(ж) злодѣи по(д)коповаю(т), и крадоуть. алє покладайтє // собѣ скровища на нб҃си. идєжє ани чрьвь, ани ир҆жа нє изьядає(т) (1556-1561 *ПЄ* 36 зв.-37); та вьсє дорогою ωлховєцкою идєжє исходит поут из лѣса на ꙋ́гол Жꙋ́ржин на поланꙋ Хирєвꙋ (1583 *ДВВ* I, 86); Сє жє вєздѣ по собора(х) бра(тс)ки(х) тако жє да сѧ исправлаѥ(т), идѣжє сиє писанїє до(и)детъ (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.); и пошлютъ и́хъ до мо́рѧ сѣр҆чи́стымъ огнє́мъ гора́щаго; идє́жє кꙋпа́ютсѧ псы; чародѣє,... злодѣєвє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70); просѣмо... всємл(с҃)тивогω ...Іи҃с Ха҃, абы дш҃ꙋ ѿныѧ прина́лъ в҆ рꙋцѣ свои Бо́зскїи, и въмѣсти́лъ в҆ нѣдра Авраа́ма, Ісаа́ка, Іа́кωва, идє́жє ωпочива́ютъ всѣ ω(т) вѣка ѿномꙋ оугоди́вшїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 946).

3. *(приєднує підрядну частину умови до головної)* якщо: идє(ж) дх҃ъ люб҆вє си(м) пога(н)ски(м) мєчє(т)ным ми́ра сєго оуго(д)ны(м) дог҆мато(м) при́лнє(т), то(т) запє(в)нє въ вѣрѣ погрѣши(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 224 зв.).

ИДЕЖЪ *див.* **ИДЕЖЕ.**

ИДЛО *див.* **ѢДЛО.**

ИДНАНЄ *див.* **ЄДНАНЄ.**

ИДНАТИ *див.* **ЄДНАТИ.**

ИДНАТИСЬ *див.* **ЄДНАТИСЯ.**

ИДНАТИСѦ *див.* **ЄДНАТИСЯ.**

ИДНАЧЪ *див.* **ЄДНАЧЪ.**

ИДОЛОЖЕРТВИЄ *с.* (*цсл.* идоложєртвиє) жертвоприношення ідолам: idolot(h)ysia, идоложє(р)твиє (1642 *ЛС* 224).

ИДОЛОЖРЕЦЪ, ІДОЛОЖРЕЦЪ, ИДОЛОЖРЕЦЬ *ч.* (*цсл.* идоложьрьць) ідолопоклонник, ідолослужитель: в то врѣмѧ бы(ст) въ градє томъ моужь нєвѣрєнъ. идоложрєць (1489 *Чет.* 7); Для тогожъ и Божое помочи естъ обнажонъ, гды отъ идоложерцовъ пойманъ былъ, не стерпѣвши мукъ, вергъ ливанъ на жертвище и далъ хвалу бѣсомъ (1603 *Пит.* 55); Под тым гнѣвом, глаголет, попущеньем божиим идоложерцы поимали ихъ, и, коли первого дня мучени были, претерпѣли и не предали благочестия (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194); Тꙋю то смє́рть Геє́н҆ны Бо(ж): Іωа(н)нъ Ап҃(с)лъ... называ́єт҆ вто́рою, гдє мо́витъ, Боѧзли́вымъ, и нєвѣрнымъ,... и чародѣє́мъ, и ідωложє́рцємъ, и всѣмъ лжи́вымъ, ча́сть имъ во є́зєрѣ гора́щємъ ωгнє́мъ и жю́пєломъ: єжє єстъ смє́ртъ вто́раѧ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 13 зв.).

ИДОЛОЖРЕЦЬ *див.* **ИДОЛОЖРЕЦЪ.**

ИДОЛОЛАТРІЄ *с.* (*гр.* εἰδωλολατρεία, *цсл.* идололатрия) ідолопоклонство, ідоловірство: Которіе ведле тѣла ходятъ або справуются, пополняючи "учинки тѣлесные, яко то: чужоложство, вшетеченство,... идололатріе, чарованя,... и тымъ подобные" (1603 *Пит.* 86).

ИДОЛОПОКЛОНЕНИЄ, ИДОЛОПОКЛОНЕНЇЄ *с.* (*цсл.* идолопоклонєниє) ідолопоклонство, ідоловірство: Чого(ж) и бж҃е оухова(и),... такового бг҃о проти́вного чл҃кообожє́ньѧ, или идолопоклонє́ниѧ. Кды(ж) хс҃... божєствє(н)ныє и прєч(с҃)тныє всє твори́тє(л)ныє рꙋки свои простєра́єть (Острог, 1587 *См. Кл.* 11 зв.); ωбридли́вость є́стъ, и́долопоклонє́нїє в҆сєго́свѣтнєє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32); Вѣмъ сла(д)кїй мо́й Іс҃е, якω пришє́ствѣємъ твои́мъ, и́долопоклонє́нїє; всєгω свѣта скорєни́сѧ, и ца́рство дїа́волє, разори́сѧ (Черні-

гів, 1646 *Перло* 29); Дȣховє нєпокори́выи ...Вами... // ѡ(т) идолопоклѡнєнїѧ ѡ(т)-вєдєны, и къ Бгȣ Нб(с)ному привє́дєны (Там же, 45-46).

Див. ще **ИДОЛОПОКЛОНСТВО**.

ИДОЛОПОКЛОНЕНЇЄ *див.* **ИДОЛОПОКЛОНЕНИЄ**.

ИДОЛОПОКЛОНИТИСЯ *дієсл. док.* (кому) *(визнати кого-небудь божеством)* поклонитися: Аще же сим Руси не досадите и своей християнское вѣры отступити и папѣ идолопоклонитися не хощут (1588-1596 *Виш. Кн.* 149).

ИДОЛОПОКЛОННИКЪ, ИДОЛОПОКЛОННЇКЪ, ІДОЛОПОКЛОННИКЪ *ч.* **1.** Ідолопоклонник, ідоловірець, язичник: А если бы который з них упором от сатаны связан был и проститися не хотѣл,... тот власне с идолопоклонники часть свою мает и Христа отреклся есть (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194); кгды́ ѡба́чилъ дїа́волъ, я́ко роспространи́ласѧ црквъ хва, на лицє всєй зємлѣ... // ...тогда ...за пє́рвыхъ слȣгъ и гєтма́новъ, ѡбра́въ сєбѣ цєсарє(и) ри́мъскихъ, ѡ́ныхъ и́долѡпоклóн'никовъ, и ѡкрȣтныхъ мȣчи́тєлєй (Почаїв, 1618 *Зерц.* 59 зв.-60); бы(л) троу(с) вєликїй на зємли́, и оупало капище, и поби́ло множество ѡны(х) идолопоклоннико(в) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 352); Іѡáнъ сты́й притєрпѣвш(и) мȣки: ѡ(т) нєчєсти́вогѡ Тира́на; Домєн'цїа́на,... пога́нина Ідолѡпоклѡ(н)ника; // в' котлѣ ѡлѣю кипѧ́чогѡ; мȣчи́мъ бѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 131-131 зв.); Тог(д)а дїѧ́волы; лю́тыи Катóвє, за́ймȣтъ всѣхъ грѣшникѡвъ... съдóмчикѡвъ, скотолѡ́жникѡ(в), идолопоклоннїкѡвъ, и гєрєтикѡ(в) зловѣрны(х) (Там же, 154 зв.).

2. *Перен. (той, хто поклоняється облудним цінностям)* ідолопоклонник: что є(ст) вни(и)дȣтъ; то є(ст) си́лою... вдєрȣтъся вкрадȣтъ и вти(с)нȣ(т) кгва(л)то(м) в' нача(л)ство. что во(л)ци тѧ(ж)ци; то є(ст) нача(л)ствȣємыє мни́мыє па́стырє, драпє(ж)-ници, лихои(м)ци идолопокло(н)ници срєбролюбїѧ и нєвѣрїє(м) єрєтици (1598 *Виш. Кн.* 292); Єсли хочє(ш) идолопокло(н)ником' срєбролюбцє(м) и ли́хои(м)цємъ быти, я тєбє мы(т)нико(м), купцє(м), и ка(р)чмарє(м) оучиню (1599-1600 *Виш. Кн.* 207).

ИДОЛОПОКЛОННЇКЪ *див.* **ИДОЛОПОКЛОННИКЪ**.

ИДОЛОПОКЛОННЫЙ *прикм., перен. (який стосується поклоніння облудним цінностям)* ідолопоклонницький: Прє́то да зна́єши дїаволє я(к) ѧ ѡ(т) тєбє того ї́долопокло(н)ного ти́тȣлȣ и заба́вы жи́тїѧ моєго в нє(м) нє трє́бȣю, тобѣ сѧ нє по(к)лоню (1599-1600 *Виш. Кн.* 210 зв.).

ИДОЛОПОКЛОНСТВО, ИДОЛОПОКЛОНЬСТВО *с.* Ідолопоклонство: Пыта́ю штó ѡ(т)ка́жєтъ з' стороны аа́рона пє́ршєго на́вы(ш)шого в ста́ромъ за́конѣ иєрє́ѧ, якъ óного тє́лца на пȣстынѣ ли́лъ, я́къ спра́вцєю бы́лъ и́долопоклóньства, єсли блȣди́лъ або нє блȣди(л); а и́жъ вѣдаю жє́ моу́ситъ призна́ти и́жъ блȣди(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 62 зв.); Яко на прикладъ: што розумѣешъ зъ стороны Аарона,... яко оного телца на пустыни лилъ, яко справцею и идолопоклонства былъ? (1603 *Пит.* 102).

ИДОЛОПОКЛОНЬСТВО *див.* **ИДОЛОПОКЛОНСТВО**.

ИДОЛОСЛУЖЕНИЄ, ИДОЛОСЛУЖЕНІЄ, ИДОЛОСЛУЖЕНЇЄ *с.* (*цсл.* идолослужєниє) ідолопоклонство, ідоловірство: дьяво(л)... навчи(л) ихъ... идолослужєнію (1489 *Чет.* 251 зв.); нє вдаваимо сєбє сами въ блоу(д) чюжєложьства,

идолослоуженіа, піаньства и гра́бѣжьства (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74); Жи́довє кгды идолослоужє́ніа шалєн'ствоу сєбє ѡ(т)дали, вы́ливши собѣ тє(л)ца златого, почти́во(ст) ємоу якъ бг҃ нєцнотливє выражали: бъ росказа(л) абы з' ср(д)цє(м) съкрѹшєнны(м) и смѣрєн'ны(м) до нє́го сѧ наворочали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 12); idololatria, идолослужєниє (1642 *ЛС* 223).

ИДОЛОСЛУЖЕНІЄ *див.* **ИДОЛОСЛУЖЕНИЄ.**

ИДОЛО̀СЛУЖЕНЇЄ *див.* **ИДОЛОСЛУЖЕНИЄ.**

ИДОЛОСЛУЖИТЕЛЬ, ИДОЛОСЛУЖИТЕЛЪ, ИДОЛОСЛУЖЫТЕЛЬ, ИДОЛОСЛУЖІТѢЛЬ *ч.* (*цсл.* идолослоужитєль) ідолопоклонник, ідоловірець, язичник: нѣхто идолослужітѣль принѧ(л) ѡбласть города того (1489 *Чет.* 268 зв.); И ащє нѣки(и) бра(т) имєнує(м) бѹдє(т) блу(д)ни(к) или лихоимє(ц) или идолослѹжитє(л)... с таковыми нє ясти,... рє(ч) гъ (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); нє лєстѣться а мысли на то нѣ маєтє в собѣ, нѣ блоу(д)ніци анї идолослѹжителїє, нї прєлюбодѣє, анѣ скврънїтєлїє,... цр(ст҃)віѧ бж҃іѧ нє наслѣдать (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 79); И ащє бра(т) нѣки(и) будє(т) блудни(к)... или идолослужытє(л) или пяница... с таковы(м) нє то(л)ко ни ясти ани пити (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); И ащє нѣки(и) бра(т) имєнѹє(м) бѹдє(т) блѹ(д)ни(к), или Лихоимє(ц), или идолослѹжи́тє(л),... с таковы́ми ни(ж) ясти (Львів, 1609 *ЛСБ* 423, 360); idololatra, идолослужитєл(ъ) (1642 *ЛС* 223).

ИДОЛОСЛУЖИТЕЛЪ *див.* **ИДОЛОСЛУЖИТЕЛЬ.**

ИДОЛОСЛУЖІТѢЛЬ *див.* **ИДОЛОСЛУЖИТЕЛЬ.**

ИДОЛОСЛУЖЫТЕЛЬ *див.* **ИДОЛОСЛУЖИТЕЛЬ.**

ИДОЛОТВОРЕННЫЙ *прикм., перен.* *(який стосується облудних цінностей)* ідольський, ідолопоклонницький: Нє вмл(ст҃)ли... сами я́къ и́доли, на одно(м) мѣсцѹ присѣдитє, или єсли и трафи(т)сѧ того трѹпа ѡ(т) идолотворє(н)ного на дрѹгѻє мѣсцє пєрєнє(с)ти,... бє(з)ско(р)бно прєноситє, а бѣдныє по(д)даныє и дє(н) и но(ч) на ва(с) трудѧ(т) и мѹча(т) (1598 *Виш. Кн.* 273); а в Лядской земли с милосердия божия остали три юноши, в Вавилонѣ выображеные, иже не поклонишася римскаго начальства идоловоренному образу (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

ИДОЛСКИЙ, ИДОЛЬСКИЙ, ИДОЛЬСКЇЙ *прикм.* (*цсл.* идольскыи) ідольський, язичеський: имь жє сокрѹшєни быша капища идольския (1489 *Чет.* 26 зв.); Влади́мєръ бо свои наро(д) кр(с҃)щє́нїємъ просвѣти́лъ, Конъстан'ти́нъ жє бг҃оразѹмїѧ писа́нїємъ освѣти́лъ Тогда много бо́жїє оупразни́сѧ идольскїѧ лє́сти, Нн҃ѣжє сла́витсѧ бж(с)тво єдінаѧ вла́сти (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Володы́мер Великїй вас у вѣру крестил и от идолскои тє́мьносьти осветил (к. XVI ст. *Укр. п.* 86).

ИДОЛЪ *ч.* (*гр.* εἴδωλον, *цсл.* идолъ) **1.** *(божок, бовван)* ідол: идолослоужітѣль ...помысли(л) бж(с)твєныи ѡбразъ нєроукотворѣныи погоубити и идола в того мѣсто поставити (1489 *Чет.* 268 зв.); Чѹдо въ чудесе(х) ѽ великии Боже,... яко чл҃вкъ на ѽсля всѣдаешъ, А якъ Богъ идолы силно сокрѹшаешъ (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 62); Тогда разяривсь Навходоносор, кроль польский, повелѣвает разжещи пещ бѣд,... на трие отроки, останка народа руского, яко да сим волю бѣдами на

поклонение идола преложит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 170); [іс҃ Хс҃] чл҃енъство(м) до Єги́пта пред҆ и́родомъ оутѣка́єтъ... и пришє́дш(и) въ єги́пєтъ, самого єги́пъта въ позна́нїє бг҃а приво́дитъ, и́доломъ поклонє́нїє скорєнѧ́єтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 24 ненум.); Аполли́ѡ(н): Выкорєнѧ́ючїй, а́бо затрача́ючїй, а́бо пса́ючїй, и апо́ллѡ(н҃). є(ст) имѧ и и́дѡлꙋ, ємꙋ(ж) пръвоѡ́бразнѡ, сл҃нцє (1627 *ЛБ* 178); Ієрѡволмъ... постанови́лъ сєбѣ офєро́вникомъ Ідоло(в), и бѣсовъ, и тєльцовъ кото́рыхъ бы́лъ ꙋчини́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 302 зв.); *У порівн.*: Нє вм҃л(ст) ли... сами я́къ и́доли, на одно(м) мѣсцꙋ присѣдитє (1598 *Виш. Кн.* 273).

2. *Перен. (той, кого обожнюють, перед ким схиляються)* ідол: Будование того роду то есть: будует Скарга Вавилон – Рим; становит и именует Науходосором (!) короля польскаго; Навходоносор ставит выше своего достоинства одушевленнаго идола папу; посылает проповѣдники езувиты, абы все поклонилися папѣ (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 170); Кꙋми́ръ: Идѡлъ, болванъ (1627 *ЛБ* 55); Вєєлзєвꙋл҆: Идѡлъ мꙋхи (Там же, 192).

ИДОЛЬСКИЙ *див.* **ИДОЛСКИЙ.**

ИДОЛЬСКІЙ *див.* **ИДОЛСКИЙ.**

ИДУМЕЙТАНКА *ж.* Жителька Ідумеї: И цр҃ь соломѡ́нъ розми́ловалсє жє́нъ чꙋжа́го ро́дꙋ мно́гихъ и до́чки фарао́новы и моави́тѧнковъ, и аммони́тѧнковъ, идꙋмє́йтѧнковъ, и сифо́нтѧнокъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 299 зв.).

ИДУМЕЙЧИКЪ, ІДУМЕЙЧИКЪ *ч.* Житель Ідумеї: іро(д) цр҃ъ жидо́вскы(и), антипа́тра аскалони́ты идꙋмєйчика сн҃ъ, кото́рого юлїоушъ цєса́ръ ѡ(т)пра́вивши въйноу алєксандрє́йскꙋю, // на́ то(м) цр҃(с)твѣ поста́ви(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 42-42 зв.); Нє ма́єш҆сѧ бри́дитъ Ідꙋмє́йчикомъ, бо братъ тво́й є́сть, ани єги́пчико(м) бо прихо́днє(м) бы́лъ в҆ зємли єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 157).

ИДЪ[1] *див.* **ЯДЪ.**

ИДЪ[2] *прийм. (з дав.) (виражає просторові відношення) (вказує на напрям дії)* до (чого), *діал.* ід: Чомъ она была у курварствѣ,... и пришла идъ колодязеви... грѣшна, али ся обернула домувъ выдъ колодязя праведна и свята (XVI ст. *НЄ* 63).

ИДЪЦЯ *ч.* Ненажера: Ты есь самарянинъ,... и есь идъця и пяниця, товарышъ есь мытникумъ и грѣшникумъ (XVI ст. *НЄ* 160 зв.).

ИДЫИ *мн. (давні жителі Палестини)* ідеї: алє тєпє(р) заба́вꙋ ѡ то(м) чинити мѣсца нє маю, то(л)ко пꙋтє(м) повєсти иды(и), ѡ стєпєнѧ(х) єв(г)лъски(х) рє(ч) совє(р)шити и̑ ная́вно показати, я́ко є́стє и(х) сами собо́ю попра́ли и потоптали, хочꙋ (1598 *Виш. Кн.* 274).

ИДѢЖЕ *див.* **ИДЕЖЕ.**

ИДѢНЄ *див.* **ѢДѢНЄ.**

ИЄВАНГЕЛИЄ *див.* **ЄВАНГЕЛИЄ.**

ИЄРЕЙ, ІЄРЕЙ, ЄРЕЙ, ЄРѢЙ *ч.* (*гр.* ιερύς) ієрей; священик: ѡ(т) сєбє дали сємиона єрѣѧ (1489 *Чет.* 114 зв.); Въ то́мъ мєсєцы ааронъ оумєръ Бж҃іи єрє́и, того собѣ наприкла́дъ ты попє за́вжды мєи. авгꙋста, а҃, дн҃ѧ (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 36); Але ты мне речешъ, (ижъ) на некоторыхъ местъцахъ иереeве, дияконове и поддияконове еще дети родятъ (Вільна, 1599 *Ант.* 743); Росказалъ нєкды(с) в старо(м) зако́нѣ б҃ъ, абы ієрєє барзо ра́но с постєлі́й своихъ встава́ли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183 зв.); Як вѣрномꙋ Єрє́ю Божю, прина́лєжитъ, вѣдаючи, и́жъ в҆ры(х)лє,

свѣтъ ма́рны(и) ѡ(т)бєжи́тъ, Щи́рє, єго Дȣхо́внникъ, а҆, мȣшȣ прызна́ти, Же́м҆ сє за́вшє мо́глъ, добрє, з҆ нє́го ползова́ти (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 15); Єдна́к҆ же грѣши(т) смєр҆тєльнє хто́ бы сє ва́жил҆ бє(з) потрє́бы нє бȣдȣчи иєрє́єм҆ кр(с)тити кого (Львів, 1645 *О тайн.* 19).

ИЄРЕЙСКИЙ, ІЄРЕЙСКИЙ, ІЄРЕЙСКЇЙ, ИЄРѢЙСКИЙ, ЄРЕЙСКИЙ *прикм.* Ієрейский: иєрѣиская похвала нєтлѣнныя радости сподобисѧ (1489 *Чет.* 77 зв.); Въ чомъ мы,… такъ застановляемъ…, абы… жаденъ зъ васъ въ чинъ иерейский нѣчимъ ся не вступовали (Острог, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 269); А если который сперъву повстягливый вдовцемъ бы зосталъ, можетъ мети местце епископъское, ерейское, дияконское и подъдияконъское (Вільна, 1599 *Ант.* 743); за що помѣнє(н)ны(и) ѳєѡдо(р) ши(н)ка(р)… ѡ(т) всє(и) стынѣ цє(р)кви прє)з) пȣблѣкацию єрє(и)скȣю вилȣчо(н) быти мѣ(л) (Львів, 1612 *ЛСБ* 1038, 2); самоилъ…, сщєн҆ническȣю повин҆ность і оурѧ(д) ієрє́искїй взѧвши на сє́бє ѡ(т)правилъ ѡфѣроу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158 зв.); А спорѧди́вши ѻнȣю…, вы́дрȣковати каза́лємъ Бгодȣхновє́ннȣю, Ієрє́йски(х) Моли́твъ и Чинодѣйствїй кни́гȣ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 3).

ИЄРЕЙСТВО, ІЄРЕЙСТВО, ЄРЕЙСТВО *с.* **1.** *(сан ієрея)* пресвітерат, священство: и(ж) ты…, гды(с) при(и)мова(л) ѡ(т) на(с) Єп(с)кпа своєго рȣкоположєниє на иєрє(и)ство послушения ко на(м) Єп(с)кпу своєму чинити не хоче(ш)… прото… тєбє ѡ(т) свщє(н)ства… ѡ(т)лучає(м) (Стрятин, 1591 *ЛСБ* 160); длѧ ѡ(т)мѣны ієрє́йства, мȣси(т) ты(ж) бы́ти и за́конȣ ѡ(т)мѣна (Вільна, 1596 *З. Каз.* 103); Светое ерейство маетъ быти зъ девственъниковъ наболей (Вільна, 1599 *Ант.* 743); жа́дєнъ два ра́зы крєсти́тисѧ, ани крєсти́ти, та́кжє ми́ромъ пома́зоватисѧ, и Ієрє́ємъ зостава́ти, а́лбѡ два ра́зы посвѧща́ти на Ієрє́йство, нє ма́єтъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 3 зв.); В За́конѣ за(с) Но́вой блг(д)ти,… сєдмъ сȣт҆ оуста́вленныє и пода́ныє длѧ ѡдпȣщє́нѧ грѣхѡ(в) Та́йны. Крщє́нїє,… Покаа́нїє, а́лбѡ // покȣта. Ієрє́иство а́л҆бо сщєнство (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 900-901);

(обов'язки ієрея) священство: Мȣжъ сє́й всєи цно́ты Визєрȣнокъ… // …Ієрє́йства слȣжбȣ якъ ѡбходи́лъ, Бгȣ… на́лѣпшєй вѣдомо, алє́сѧ и томȣ на́ши очи ба́рзѡ до́брє присмотрѣлы (Вільна, 1620 *См. Каз.* 19-20).

2. *зб. (ієреї)* пресвітерство, священство: Ко си(м) и крилошанє гали(ц)киє и каменє(ц)киє, и множества иєрє(и)ства з мѣстъ. И мѣстєчо(к)… на нихъ(ж) возложи(х) прю нашȣ (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

ИЄРЕТИКЪ *див.* **ЄРЕТИКЪ.**

ИЄРМОНАХЪ *див.* **ІЄРОМОНАХЪ.**

ИЄРОДИЯКОНЪ *див.* **ІЄРОДИЯКОНЪ.**

ИЄРОМОНАХЪ *див.* **ІЄРОМОНАХЪ.**

ИЄРОДИЯКОНЪ *див.* **ІЄРОДІАКОНЪ.**

ИЄРУСАЛИМЬЛЯНЄ *мн.* Єрусалимці: Быль іѡан҆нь на поустыни,… И. прихожєвали к҆ нємоу зо всєи оукраины їоудєискои. и иєр(с)лимьлѧнє (1556-1561 *ПЄ* 129 зв.).

ИЄРѢЙСКИЙ *див.* **ИЄРЕЙСКИЙ.**

ИЖБЫ[1], ИЖЪБЫ, ИЖЬБЫ *спол.* (*з'єднує частини складнопідрядного речення*) **1.** (*приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної*) щоб, аби: просили єсмо вєрхȣ писаных свѣткѡв… ижбы пєчати свои приложили (Володимир, 1521 *AS* III, 207); просил єсми Єго Милости,… ижбы Єго Милостъ мѧ принѧл, абых был

слꙋгою кнѧзѧ Єго Милости (Ляхівці, 1546 *AS* IV, 438); по(з)воляю,... и(ж)бы синовє єго м(л) пна по(д)су(д)ка... замочокъ и мє(с)тє(ч)ко... до моцы своє(и) взяли (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86 зв.); [адамъ] нє хотѣ(л) и(ж)бы то ма(л) чиніти до ко(н)ца спсєны(х) родꙋ члч(с)кому и(ж)бы нє ма(л) свѣ(д)ко(в) на ча(с) прішлыи быти то є(ст) в днь соу(д)ный (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 102); А такъ я... наказа(л) и(ж)бы и(н)ши(м) во(з)ны(м) на и(н)ши(и) рокъ пнъ Федоръ... бра(т)ю свою припозва(л) пєрє(д) су(д) по(д)коморєго (Київ, 1600 *ЦДІАК* 4, 1, 1, 97); шо(л) к нємꙋ пєтръ... и(ж)бы прєста(л) розли́вати крѣвє хр(с)тіанъскои (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 54);

(з відтінком сумніву або при передаванні чужих слів) ніби, нібито, немовби, буцім, що, мовляв: жаловали намъ войтъ и вси мещане места Киевского... на князя Моизѣша о томъ, ижъ бы онъ кривды имъ чинилъ (Краків, 1511 *АЛРГ* 198); ма(т)ка мнє малому повєдила и(ж) бы в ты(х) чотырє(х) брато(в) // сєстры нє было (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6-6 зв.); И показуют, ижбы папа рымскій старшій над всѣми патріархами быти мѣлъ, а потом якобы ся патріархове от него одорвати мѣли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25).

2. (*приєднує підрядну означальну частину до головної*) щоб, аби: И господар Єго Милост з обꙋ сторон рѣчи их выслꙋхавши, нашол мєжи ними тым ѡбычаєм, ижбы кнѧзь Василєй на том присѧгнꙋл, штож отцꙋ єго кнѧзю Михайлꙋ с кнѧзєм Андрѣєм ѡ тот ѡстров был розєздъ и грани покладєныи (Ковель, 1519 *AS* III, 188); а то єстъ // пріказаніє моє найбо(л)шєє и(ж)бы єстє любіли єди(н) дроугого спꙋлє(ч)ност҄ю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 195).

3. (*приєднує підрядну частину мети до головної*) щоб, аби: За половицꙋ чиншовых пєнєзєй маєт врадник до трох лѧт до дворца кꙋповати быдло, яловицы, ижбы в дворцꙋ быдла достаток было (1567 *AS* VII, 119); справє(д)ливымь людє(м) ѡка(з)оуєтьсѧ єго стаа мл(с)ть быти гро(з)ны(м) и страшнымь и(ж)бы сѧ боѧли стра(х)у бжє(с)тва єго стго (к. XVII ст. *УЄ* № 31, 2 зв.); Отожь болшей правдословием не успѣем тебѣ, Скарго,... на покаяние приводити, только потреба начинья, а по нашему, сосуда духу святому, иж бы ис тебѣ, Скарго,... лукавых бѣсов молитвою повыгонял (1608-1609 *Виш. Зач.* 223); в҄ ста́рій го́рнєцъ нє сыплю(т) гли́ны, зє(м)лѣ, // и(ж)бы бы(л) мо́цнєйшій (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 17-17 зв.); В ты́хъ або́вѣмъ дша правовѣрнаѧ,... // ...найдꙋєт҄ ѡ(т)радꙋ, и́ж҄бы длѧ законопрєстꙋплє́ніѧ в дєспєра́цию нє приходи́ла (Київ, 1631 *Тр. ц.* 1 ненум.-2 ненум.);

(із співвідносним словом) щоб, аби: лантвойт з бꙋрмистры и радцы мают мєщан сꙋдити правом их Малбарским (Так! – *Прим. вид.*) длѧ того, ижбы подданым нашим ѡт старосты ѡбтѧжєнѧ нє было (Берестя, 1544 *AS* IV, 402).

4. (*приєднує підрядну частину умови до головної*) якби, якщо б: якаѧ(ж) бы то надѣѧ наша была и(ж)бы то бы(л) живо(т) нашь звѣрѧчій и вє(л)ми коро(т)кы(и) і оутлы(и) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 201).

5. (*приєднує підрядну частину причини до головної*) тому що: вѣдай ѡ то(м) жє́сь вєликій тѧжа́ръ вложи(л) на мєнє. А то́ мо́влю, нє и́жбы дово́ды Никола́євы мѣли якꙋю глꙋбо́кость (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 187); Гєро(д) нєзбо(ж)ны(и) забавлѧ(л)сѧ ѡколо пи́сма, нє и(ж)бы добры(м) бы(л),

алє жєбы вѣдалъ гдє хс҃ сѧ народи(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211).

6. (*приєдує підрядну частину способу дії до головної*) якщо, якщо б, коли, коли б: має(т)ності тыи прє(з) котрыи бы(х)мо мали затратити дш҃ѣ свои, и(ж)бы кого з ни(х) забівати, фа(л)шемь ѡ(т)нати, албо запрѣти... // ѡто(ж) тыи має(т)ности хрє(с)тїѧнє кажоу(т) ѡставити (к. XVI ст, *УЄ* № 31, 20-20 зв.); ѡба(ч) жє тоу хр(с)тїа(н)скыи чл҃чє живоучи на свѣтѣ котрїи бы та(к) ма(л) слꙋжити людємь, и(ж)бы ѡставив'ши маєтность а па(н)ство свѣта сєго, а пошо(л) г(д)є в нєволю (Там же, 36 зв.).

Див. ще **ИЖЕБЫ**.

ИЖБЫ[2], **ИЖЪБЫ, ИЖЬБЫ** *част.* (*уживається для висловлення прохання, наказу чи застереження*) щоб, хай, хай би: На соймѣ учтивость и мѣстъце въ радѣ ижъбы его милость господаръ даровати рачилъ, а то для того, аби-смы-ся... тѣшили и вєсєлили (Новогородок, 1594 *MCSL* I-2, 555); алє ижьбы(с)тє вѣдали ижь сн҃ь чл҃ъ(с)кыи має(т) моць ѡ(т)поущати грѣхы на зємли (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 21 зв.); а по сомє(р)ти (!) пана и(л)ковѣ и(ж)бы пото(м)ство и дѣти єго нє нарꙋшали пана сє(н)ка нѣ в чємь (Львів, 1596 *Юр.* 16);

(*у сполуч.* **не ижбы... але**) (*уживається для підкреслення дії, протилежної бажаній*) нема, щоб... але; не тільки не... але: Нє ижбы ѡни щи́роє того розꙋмоу наслѣдова́нѧ го(д)ноє поклóноу тр(о)йци пр(с)тои оусмотровали, алє довтѣпо(м) прєврóтны(м) Бг҃ословскꙋю чи́сто(ст) и наоукоу л'жити си́лоуютсѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 142).

ИЖДАТИ *див.* **ЖДАТИ**.

ИЖЕ, ІЖЕ, ИЖИ *спол.* (*цсл.* ижє) (*зв'язує речення*) (*з'єднує частини складнопідрядного речення*) **1.** (*приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної*) що: Ваша Милост,... рачила до мєнє писати... ижє Вашєй Милости моєй милостивой панєй трꙋдно позволити лѣтомъ попєл палити по Вєлицєдни (Степань, 1544 *AS* IV, 412); оучитєлю вѣмы ижє єсь правьдивыи (1556-1561 *ПЄ* 95); ва(с)ко токаро(в) тєлєпоувы зєзна(л) ижи прода(л) рꙋлю альбо пасѣкꙋ на кли(м)цєсѣ (Одрехова, 1599 *ЦДІАЛ* 37, 16, 10); дѧкоую ты(ж) намилшіи сн҃оу тобѣ ижє смѧ... ѡбралъ ма(т)кою собѣ (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 10 зв.); розмыслити събѣ кождый можє(т) ижє ѡ(т) б҃а вши(т)ки рѣчи похода(т) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 53) оу на(с) того нѣ ма(ш) к'гды бы на кóго якы(и) оупáдо(к) пришо(л), то нє то(л)кó и(ж) бы // єго ма(л) поратовáти в' чо(м) áлє éщє и с тогó сѧ тѣши(т),... а о собѣ нє памѧтáє(т) ижє ємоу тáко(ж) можє(т) сѧ пригоди́ти нєзадлѣго (1645 *УЄ* № 32, 83).

2. (*приєднує підрядну означальну частину до головної*) який, що: таковыи да єсть проклѧт... ѡт въсѧх свѧтых, ижє ѡт вѣка богꙋ оугождших (Сучава, 1503 *Cost. S.* 261); такожь да освѣти(т)сѧ свѣ(т) вашь прє(д) чл҃кы. абы ѡни... прославили Ѡ(т)ца вашєго, ижє є(ст на нб҃сє(х) (1556-1561 *ПЄ* 31); до(м) тата(р)скїй. ї́жє є(т) сꙋгꙋбъ,... в зє(м)ли ископáнъ (1596 *ЛЗ* 53); Горе оным, иже церков изражають и за имѣния вѣру продавають (к. XVI ст. *Укр. п.* 73); злых зле погубити, а виноград иным дѣлателем предати, иже воздадят єму плоды во времена своя (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); пристꙋпа(т) сн҃ѡвє правослáвныи з' хлѣбо(м) прєрєчóны(м) дш҃євным', до Ѡ(т)ца

свбєго и́жє єст҄ на нб҃сє́х҄ (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

3. *(приєднує підрядну частину причини до головної)* бо, оскільки, тому що, через те що: я ижє(м) нєѡсєлая в то(р)чинє є(д)но в луцку по(д)вєзала(м)са ѡ собє вадомо(ст) ѡ(т) врадꙋ луцко(г) дати (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 41); Пришли ко на(м)... гражанє лво(в)скіє ижє имѣю(т) нꙋжную потрєбꙋ ново бꙋдова́ти хра(м) ꙋспе́нїа прєстыа бц҃а (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); О прегордый па́по, отки́нь твои блуды, иже посрамляєш всего мира студы (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); писмо святое видочне свѣдчитъ, же не толко самъ апостолъ Петръ фундаментомъ Церкви, але... вси апостолове, иже не самъ Петръ будуетъ Церковъ... але посполу зъ иншими апостолами (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 365); Тилко я на семъ свѣтѣ естемъ неща(с)ною, Ижемъ ся една стала, Б҃же, безъчадною (І пол. XVII ст. *Рез.* 176);

(*у сполуч.* **дла того ижє**) бо: повстали вѣтры, и ѡпєр҄лиса на то(т) до(м), и нє пал҄ са. дла того ижє быль основань на камєни (1556-1561 *ПЄ* 41); слоуго злыи, вє(с) ѡнь дол҄гь ѡ(т)поустиль є(см) тобѣ. дла того ижє єси ма просиль (Там же, 82); на́смѣю(т)са з нєго. и зра́на(т) єго... дла то́го ижє хв҃и по́ плъти прирᲂ́жєныи бы́ли (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 15 зв.);

(*у сполуч.* **прото ижє**) бо: коли сталса пово(д) и прибыла рѣка. и ѡпєр҄ласа домови томоу. и нє могла єго пороушити. прото ижє є(ст) ѡснова(н) на камєни (1556-1561 *ПЄ* 238 зв.).

4. *(приєднує підрядну частину умови до головної)* якщо: таковыи... да єст подобєнь їюдѣ... и да имаєть оучастїє съ ѡнѣми їюдєє, иже възъпиша на господа христа (Сучава, 1503 *Cost. S.* 261); Там же ся розбию́ть го́рдыє народы, иже з антихристом приходять до згᲂ́ды (к. XVI ст. *Укр. п.* 71).

5. *(приєднує підрядну частину міри і ступеня до головної)* авраа(м) ты(ж) нє мє(н)шє милова(л) // сътворитєла своєго. ижє сн҃а своєго є(ди)ного мѣвши. и то(г) да(л) на (ѡ)фѣроу або на жє(р)твꙋ избавитєлю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 164 зв.); прєпоущоу на нѣ стра(х) вєликїй, ижє нє боудꙋ(т) мочи ѡборонитиса нєпрїатєлє(м) свои(м) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 58); ѡто(ж) и(х) па(н)ство избоу́рєно и зоп҄сова́но и(ж) са розсѣали по свѣтꙋ я́ко бы насѣна. ижє ихь тєпе́рь того ча(с)у и по чюжи(х) зе́мла(х) досы(т), а нигдє во́л҄ности сво́єй нє ма́ю(т) и поныжє́ныи соу(т) (1645 *УЄ* № 32, 123).

Див. ще **ЄЖЕ, ЄЖЪ**[2]**, ИЖЕТЬ, ИЖЪ**[1]**, ЯЖЕ.**

ИЖЕБЫ *спол. (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* щоб, щоби, аби: я... твою милость не по однокрот навпоминалъ, ижебы есте... дочку свою панну Богдану на рокъ близко припалый за мене в малжонство выдали (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 52).

2. *(приєднує підрядну означальну частину)* щоб, щоби: ре́клъ маню́а до Аг҃гла г(с҃)днєгѡ. Про́шꙋ тєбє а́бысь зєзво́лилъ на про(с)-бꙋ мою, и́жєбысмо мы тобѣ оучини́ли козла́тко з ко́зъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 184).

3. *(приєднує підрядну частину мети)* щоб, щоби: я... на прозбꙋ ѡ(т)цовъ ꙋнє(в)ских ...маю ся печаловати ...ижебы они г(с҃)да бг҃а просили за короля (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2); Кды ємоу лєжа́чємоу // на смр҃тєлнои постє́ли ісаїю пр(о҃)рка посыла́є(т) на оулѣчє́на хоро́бы ижє́бы ємоу продлъжи(л) патна(и)ца(т) лѣ(т) живота (поч. XVII ст.

Проп. р. 170 зв.-171); кобє(р)цы оучинє́ныи оу фландрїи до́бры соу(т) ижєбы ри(х)ло ѡ(т) гво(з)да нє прорива́лиса вє двоє полотно(м) грȣбы(м) ѡбклада́ютъ (Там же, 215 зв.).

Див, ще **ИЖБЫ**.

ИЖЪ[1], ИЖЬ, ІЖЪ, ЇЖЪ *спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* що: Господаръ корол... казалъ про памать записати, иж мовили пєрєд Єго Милостью кназь Андрєй Алєксандровичъ, а кназь Андрєй Михайловичъ Сонкгȣшковичи, што ж подєлили са промєжкȣ собою имєньи своими ѡтчинъными (Люблін, 1505 *AS* III, 36); Ино мы порозȣмєвши, ижъ кназь Михайло Сонкгȣшковичъ з дєтьми нє хотать имѣнєй своихъ ѡчистити... и врадили єсмо мєжи ними тымъ ѡбычаємъ (Краків, 1510 *AS* III, 72); а па(к) сє(н)ко бєлокриницки(и) из брато(м) свои(м) аки(н)фою... вызнали и(ж) на то вола вси(х) и(х) є(ст) (Кременець, 1542 *ЦДІА Лит.* 1280, 1, 1360, 4); ба́чимо бовѣ(м), ї́жъ то за найпрє(д)нѣйшȣю потѣхȣ Хр(с)тїа́нє мѣли в' вшєла́ки(х) бѣда(х) (Дермань, 1604 *Охт.* 9); Ижъ то́тъ тєбє нико́ли нє боалъса, ба́чилъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 6); и(г)натъ //...зє(з)налъ... ї́жъ ѡ(н)... ѡны(и) позєвъ ...по(д)данымъ на сєлє ѡповєда(л) и публикова(л) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 17 зв.-18); Паномъ Полковникомъ... Виси(л)комъ вшєляки(м) ѡ(д) на(с) в сѣвєръ кождого часȣ выслани(м), до вѣдомо(ст)и подаємо и(ж) дошло на(с) вѣдати, жє ро(з)нїє в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тиє краи заєхавши в Мєстє... Нѣжинє нєзвича(и)нїє в стация(х) пода(т)ки витягаю(т) (Ірклїів, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1);

(*у сполуч.* **ижъ єсли**) що коли, що якщо: И то тє́жъ знамєни́тє придаєт' то(т)жє Амбро́си(и). Ижъ єсли хто Бгȣ послѣдȣєтъ, бєспє́чнымъ за́вшє є́стъ (Єв'є, п. 1616 *Прич. отех.* 13);

(*у сполуч.* **ижь коли**) що коли: гла(в)а ѝ мова́чи тыми словы знаєтє мо́ви(т) тоє гораз(д)ь и́жь ко́ли ко́ню оуди́ла в'кладаємо въ оуста абы на(м) по́слоушни были... так жє и кора́блѣ хо́та и вє́ликїи соуть и ѡ(т) вѣтра мо́цнаго бываютъ за́точєни (поч. XVII ст. *Проп.* 24);

(*у сполуч.* **ижъ што**) що: шляхє(т)ны(и) Па(н) микола(и) Кири(к)... протєстова(л)сє ѡ то. Ижъ што сє бы(л) ȣписа(л) до рєєстрȣ (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17).

2. *(приєднує підрядну частину причини до головної)* бо, оскільки, тому що, через те що: А хота тєжъ и подъстєрєгȣть тата(р) тогды до замъкȣ втєчи пєрє(д) ними нє могȣть ижъ крыи кȣды бєчи даючи вєсти нєтъ (1552 *ОЖЗ* 121); ест Отцем нашим, иж нас родит з насѣньа несмертелного (Вільна, 1600 *Катех.* 12); сѣножа(т),... запродалє(м) ѡ(т)цȣ Патницко(мȣ) за злоты(х) ѕ҃. А на дрȣгȣи нє было нѣчого и(ж) выгорѣло (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); Са́жавка Овчєю называ́єт'са, и́ж в' нєй ѡвє́цъ, на офѣрȣ вылȣчо́ны(х) и порѣзаныхъ... ки́шки полоканы быва́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 239); Про́то(ж) са зла́кла. и(ж) оба́чила в' моу́жєской ѡсо́бѣ входа́щаго аггла. а и́жь оуслышав'ши нєзвыча́йноє поз(д)оровлѣна єго (1645 *УЄ* № 32, 311); бѣда мнѣ нєща́сномȣ, и́жь мє́нє бо́жскаа мо́цъ потлȣми́ла (серед. XVII ст. *Хрон.* 423); и на по(т)вє(р)жєнє то(г)[о] тє(с)тамєнъту моє(г)[о] при пєчати моє(и), и(ж) са(м) писати нє умию, просило(м) брата моє-

(г)[о] стриєчъного... абы... имєнє(м) мои(м) руку свою по(д)писа(л) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213);

(*у сполуч.* **ижь бовѣмъ**) бо, бо ж: стра́шно є(ст) по́вѣдає(т) въпасти в роу́ки жи́вомоу бо͞у... ижь бовѣ(м) за грѣхы на́ши мъстити сѧ хо́щє(т) (поч. XVII ст. *Проп.* 1 зв.);

(*у сполуч.* **для того ижъ**) бо, тому що, через те що: ино того днѧ нє могла // (таѧ рєчъ) жадного конца принѧти, длѧ того, ижъ кнѧз Ковєлский, ѧкъ сам, такъ и сȣди єго єхати нє хотєли (Мизове, 1537 *AS* IV, 98-99); Половицȣ мыта того ѡтъ большоє соли ѡтъпȣщоно длѧ того ижъ пȣщоно дорогȣ соли новȣ съ Ковъла (1552 *ОВол.З.* 199); Кȣбком҆, крестъ называ́єт҆ длѧ то́гѡ, ижъ по не́м҆ смєрть, як҆ по кȣбкȣ со́нъ, за́разъ на(д)хо́дитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 157);

(*у сполуч.* **прото ижъ**) бо, тому що, через те що: породила с͞на своє́го прѣворо(д)наго, и пови́ла єго и положи́ла єго въ я́слє(х), про́то и(ж) и(м) нє было мѣсца в го́спо́дѣ (1645 *УЄ* № 32, 274);

(*у сполуч.* **бо ижъ**) бо, тому що, оскільки: сп͞си́тєль // самарита́нкоу тоу́ю, кото́раѧ житїа была своєво́лного, и прєлюбодѣйства стр(с)тми ѡпанова́наѧ; бо ижъ пѧ(т) моужє(и) мѣла, и тєпє(р) жи́ла нєпорѧ́днє, наврънoу́ти хотѧчи пришо(л) до мѣста сихє(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 180 зв.-181);

(*у сполуч.* **єднакъ ижъ**) але оскільки: Єдна(к) ижъ на́мъ нє діскȣрсѡвъ тєпе́ръ годи́на, а́лє ра́чє(и) жа́лости... и пла́чȣ... // ...ѡ томъ мо́вити мȣшȣ, ѡ(т)коль Іѡа́нъ Ц͞ръ на(д) Прр(о)комъ Б͞жимъ Єлисе́ємъ зачина́лъ, што чини́лъ, и што мо́вилъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 5-6);

(*у сполуч.* **ино ижъ**) але оскільки: Ино иж... кнѧзь Василєй Костєнтинович Ѡстрозский, на тот час ѡттоль з Волини зъєхал, мы до кнѧзѧ Ивана Чорторыйского листъ... писати казали (Вільна, 1558 *AS* VII, 21);

3. *(приєднує підрядну частину умови до головної)* якщо, коли: А иж ми трȣдности ѡт подданых єст ѡ сȣды и ѡ права, тогдѣ врадник маєт по всимъ сєломъ заказати, абы вси подданыє мои Пѧтницы пилновали (1567 *AS* VII, 119); А иж мовиш, Скарго, ко оному щастию костела латинскаго же и школы и науки всюды во своем послушенствѣ фундовал... разȣмѣй истинну (1608-1609 *Виш. Зач.* 225);

4. *(приєднує підрядну наслідкову частину до головної)* так що: Алє сєрє(д)нѧя стєна вє(з)дє во всихъ сви(р)нохъ и городєнъ и бакъштъ нєщи(н)на на долонь а и(н)дє на хромȣю пѧ(д) ижъ пєскȣ и глины в сєрєдинȣ нигдє сыпати нє можєть (1552 *ОЖЗ* 117 зв.); Року 1575 Елекція была у Стенжици. Татаре о святой Покрове Подоле и Волынь по самый Илвовъ и Сокалъ велми звоевали, ижъ вся Полща боялась (поч. XVII ст. *КЛ* 76); И такъ помалу малу науками своими всє панство рускоє до вѣри рымскоє привели, ижъ потомкове княжат руских з вѣры православноє на рымскую выкрестилися (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); свѣти́лни(к) тѣла око... кгды члкь бȣ́дє(т) ви́дѣти тєлє́сными о́чима́, то мо́жє(т) вши(т)ко тѣло своє очи́стити и прибра́ти єго (и)ж боу́дє(т) свѣтло из врѣхȣ (1645 *УЄ* № 32, 78 зв.);

(*у сполуч.* **такъ ижъ**) так що: каза́ли тог(д)ы іюдѣ за ни́(м) лєтѣти. кото́рїи злєтѣвши оу́хопи(л) єго за́ поѧсъ. та(к) и(ж) оба в҆пали на́ зємлю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93 зв.); Прорва́лисѧ жєрє́ла и про́-

пасти велйкіи и линѹла вода, и повста́ли рѣки, та́къ и́жъ // за́лили до́мы, за́мки, го́ры (серед. XVII ст. *Хрон.* 15-15 зв.); ме(с)тъца, где будованя были, все вниве(ч) ѡбе(р)нено, та(к) ижъ чого и(н)ве(н)това(т) не было (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

6. *(приєднує підрядну частину міри і ступеня)* що, так що: На тѹю вежѹ воротнѹю ...ѹсъходы мѹрованые и деревеные ве(л)ми злы ижъ с трѹ(д)ностью на нее взы(и)ти може А и(н)де по(д)ле светлицы входать (1552 *ОЛЗ* 160 зв.); виде(л) е(с)ми на не(м) раны крывавые... и ноги побиты ве(л)ми шко(д)ливые // и рѹкѹ левѹю также всю збитѹю и(ж) владати ею не можетъ (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 168-169); а та(м) боура велйкаа была на́ мори, и(ж) ѡно́нь кора́бль покрыва(л)са вол̾на́ми (1645 *УЄ* № 32, 89);

(*у сполуч.* **такъ ижъ**) так що: и того часу сталосе тресе(н)е землѣ великое та(к) и(ж) са колысали фудаме(н)ты те(м)ници (II пол. XVI ст. *КА* 89); Монокоули лю(де) з велйкими ногам(и) та(к) иж са в̾шито(к) засло́ни ѡ(т) с҃лнца подо́швою (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26).

Див. ще **ЄЖЕ, ЄЖЪ², ИЖЕ, ИЖЕТЬ, ЯЖЕ.**

ИЖЪ² *част.* **1.** *(підсилювальна)* ж: сам отец архимандрытъ,... до мене се не показал, а тотъ чернецъ и з тыми слугами и поддаными его милости,... въ везенъе осадили и в том везенъю через полудня и ноч держали, а иж ледве на завтрее выпустили (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 344); Што ижъ та́къ естъ, я́кобы якóю Кроле́вскою доро́гою и до́бре оуторова́нымъ гости́нцем̾ идѹчи... Прика́зѹем̾... Креста... ста́вити (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 79).

ИЖЕТЬ *спол. (з'єднує частини складнопідрядного речення) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* що: Я Мара... Ѡмеланскаа... сознаваю... ижеть я не мела есми детей з мѹжом моим, небожчикомъ паном Михном (Острог, 1508 *AS* III, 55).

Див. ще **ЄЖЕ, ЄЖЪ², ИЖЕ, ИЖЕБЫ, ИЖЪ, ЯЖЕ.**

ИЖИ *див.* **ИЖЕ.**

ИЖЪБЫ *див.* **ИЖБЫ¹.**

ИЖЬ *див.* **ИЖЪ¹.**

ИЖЬБЫ див. ИЖБЫ¹.

ИЗ *див.* **ИЗЪ.**

ИЗАВРИТИ *дієсл. док.* (проти кого) *(вчинити опір, протидіяння)* повстати: псало(м), л҃д, иза(в)ри съпроти(в) гона́щи(м) ма (1596 *ЛЗ* 47).

ИЗАЖЪ *част. (питальна)* хіба, невже, чи: кто(ж) коли таковѹю ре(ч) слы́шалъ; и кто ви́дѣ(л) томоу подо́бнѹю; изажъ поро́дитъ земла едного дна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 127 зв.);

(*у сполуч.* **изажъ бы**) – хіба ж, невже ж: Снадне то кождый видети можетъ: изажъ бы то не великая шкода была – очекивати того такъ долго, а смерть за плечима уставичне? (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1019).

Див. ще **АЗА, АЗАБЫ, АЗАЖЪ, АЗАЖЪБЫ, АЗАЛИ, АЗАЛИБЫ, ИЗАЛИ.**

ИЗАЛИ *част. (питальна)* хіба, невже, чи: изали(ж) дла тыхъ ѡ(т)палы(х), слѣдъ х҃въ, и поу(т) живота вѣчного, оупра(з)ниса, и поги́бе; ника(кож) (п. 1596 *Виш. Кн.* 253); Изалисте въ томъ и противъ Богу,... и противъ праву и правиломъ церъковънымъ не выкрочыли? (Вільна, 1599 *Ант.* 545); И самое его святое евангеліе, изали намъ не обявило, же суть покусами діяволскими царства мірскіе, волокучіе до отступеня одъ Бога? (1603 *Пит.*

31); Оубо ли́: Иза́ли, ци́ оужєжъ (1627 *ЛБ* 135); И за́ли, нєта́ѧ, сама́ѧ м҃лтва, Іѡнѹ Проро́ка зє внѹтрности Вєлїорыба мо́рского вывєла? (Київ, 1634 *МІКСВ* 313); На Жєлибо́рскихъ Гємны поглѧдаєшъ, изали о́нымъ сла́вы нєпризнаєшъ (Львів, 1642 *Еп. Жел., тит. зв.*).

Див. ще **АЗА, АЗАБЫ, АЗАЖЪ, АЗАЖЪБЫ, АЗАЛИ, АЗАЛИБЫ, ИЗАЖЪ, ИЗАЛИБЫ**.

ИЗАЛИБЫ *част. (питальна)* хіба, невже, чи: И за часовъ Златоустого Иннокентей пана седѣлъ, въ Рымѣ, изали бы Златоустый не осязалъ его палцемъ. гдѣ бы папєжъ былъ антихристомъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 152); изалибы самъ бє(з)чєстіє и ганьбѹ вытрывалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186 зв.).

Див. ще **АЗА, АЗАБЫ, АЗАЖЪ, АЗАЖЪБЫ, АЗАЛИ, АЗАЛИБЫ, ИЗАЖЪ, ИЗАЛИ.**

ИЗБА, ИЗТБА, ИЗЪБА, ЫЗБА *ж.* (*цсл.* истъба) **1.** Хата, дім: и зъ огородовъ, и зъ гуменъ, и зъ изтеб жъ ихъ, и дворыщъ пустыхъ – верховщины по пятнадцати грошей берете (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/І, 32); Людѣ(и) которыхъ з ы(з)бами и зо (в)сєю маєтъностью ихъ побралъ и за собою ѡсадилъ... тыхъ всѣхъ дєвѧ(т)надъцать дымовъ взалъ (1552 *ОЛЗ* 188); Пришолъ дворъ в замку Луцком, в которомъ дворе изъба, сени и комора (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 7/ІІ, 382); Яко(ж) я дня вчорашнего... видє(л) єсми... двє избє нємалы(х) ѡдна подлє дрѹгоє на корє(н) свижо спалены (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, ІІ 4046, 148); подле ворот по левой // стороне межы тыном збудована изба з сенми, покрыто драницами, у ней мешкает дѣдъ, именем Бакун (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VІ, 287-288); При то(м) тє(ж) даровала избѹ будѹ(н)комъ добрє зпорєжє(н)нѹю до мана(с)тєра нашего (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.); zeta, вєчє(р)никъ, изба (1642 *ЛС* 420); тамъ же будучи, виделъ замокъ тамочный зо всими апъпаратами, избами и коморами, парканы, и все попаленое (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 221); двор запалили, в которомъ избъ три, комор шестъ, сеней, пекарню,... стайню, псярню (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 117); **изба белая, белая изба** – хата з димарем: дъѧкѹ копъ чотыри,... маєтъ быть плачєно; а то длѧ того дъѧкѹ добромѹ болшъ, абы вставичнє в той бєлой избє, противъ шпиталноє чорноє избы мєшкаючи, дѣти... вдячнє ѹчилъ (1577 *AS* VI, 78); наперед в Роговичах двор, в котором были будынки таковые: изба великая белая, на сажний чотыри вздлужъ и вшир; олкир, а на олкиру изъдебка белая з кганочком, синь рубленая (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 242); **изба чорнаѧ, чорная изба** – курна хата: Бѹдова(н)є пєрє(д) замъкомъ кѹ(з)нѧ и(з)ба чо(р)наѧ ста(и)нѧ (1552 *ОВін. З.* 130); дво(р) чє(р)ньгоро(д)цки(и) што в нє(м)... чо(р)ная и(з)ба и(з) сєньми по(д)лє и(з)бы двє ста(и)ни по(д) ѡ(д)нымъ поби(т)ємъ тоє бѹдова(н)є всє в то(м) дворє драницами побито (Черногород, 1578 *ПВКРДА* ІІІ, 18); **ызба покоєвая** – будівля, призначена для дворових людей: вм(с͡т)... своимъ слугамъ и людємъ... // з ы(з)бъ покоєвы(х) и з ынъшы(х) мє(ст)цъ замъковы(х) до су(дѹ), пры(и)ти... ро(с͡)каза(л) (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, ІІІ 4057, 19-19 зв.);

кімната: Комната в тыхъ же сєнєхъ с коминомъ мѹрованымъ и(з) двєма ѡболонами склаными и(з) выходомъ. На вє(р)хѹ тыхъ и(з)бъ прєрєчоныхъ... кганокъ єстъ (1552 *ОКр. З.* 150); я замкнѹвши сєни и избѹ, до самого днѧ спалъ (Петрків,

1564 *AS* VI, 251); комора з сєнє(и) напроти(в)ку и(з)бы (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); видєлъ єсми в дому єго в ызбє ѡкъно наполъ роскєпєно (Житомир, 1583 *АЖМУ* 69); Третий домъ надъ рекою Турею, то естъ изба, пекарня зъ двема печми пекарскими (Локачі, 1593 *Арх ЮЗР* 1/I, 369); да(л) ямъ з двѣ ѡболони копѹ и тринаца(т) гроши(и) до мало(и) и(з)би да(л) ямъ за (д)ва пяци по(в)сєма золотого (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 8 зв.); я ба(р)тошъ... тотъ листъ ѡчєви(с)то прє(д) Паны иваномъ Фєдорємъ и ѡ(с)тафиємъ триполъскимъ... в изъбє на столє Положилъ (Овруч, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 136); ѡны(и) позєвъ ѹ дворє жєрєвъскимъ в ызбє на (с)толє Положи(л) чєляди дво(р)но(и) и по(д)данымъ на сєлє ѡповєда(л) и публикова(л) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 18); **ызба столовая** – *(кімната для споживання їжі)* їдальня: ма(н)даты... ѡдинъ з нихъ... на сє(и)мъ ва(л)ныи ...а дрѹги(и) задво(р)ныи ѡ(д) инъстыгатора... рєчы посполитоє ѹрожоно(мѹ) єго м(л҃) кнѧзю сємєнови лыкови в мє(с)тє лѹбнѧ(х) заста(в)шы та(м) ѡно(г) в ы(з)бє столово(и) в за(м)кѹ лѹбє(н)ски(м) в рѹки ѡчєви(с)то ѡ(д)да(л) (Київ, 1620 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3166, 1).

2. *(адміністративне приміщення)* палата: то нє єсть су(д) в҃шє(и) мл(с)ти кгро(д)ски(и) ѡ кгру(н)ты ѡ границы альбо ѡ єзы ту(т) ѹ в ы(з)бє судити, алє то єсть судъ зємъски(и) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69 зв.); В избѣ вєлико(и) П҃нвъ радєц, кгды(м) здава(л) П: Прокопа на пєрши(и) Позєвъ и на дрѹги(и): далє(м) гро(ш) ·в҃і· (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8 зв.); До того, обокъ с тое избы, где се скрутиниум одправовало, до покою выходити казал (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 560); там съседши с коней, не шол вперод до церкви, где духовные вси были, але до избы великое вшолъ, но наместника послалъ, абы до него пришолъ (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 588); **богодѣлнаѧ изба** – *(заклад для утримання немічних, бідних)* притулок: Ксєнѡнъ: Богодѣлнаѧ и́зба (1627 *ЛБ* 225); **изба братская** – адміністративне приміщення братства: Пото(м) всѣ... братія да (!) совѣту ѡбщєгѡ вєдлѹгъ звычаю зступили з избы бра(т)ско(и) на Ґанокъ (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 54 зв.); **изба друкарская, друкарская изба** – друкарня: яскѹ склярѹ за ѹробєнє... ѡконъ до избы дрѹка(р)ско(и) бы(в)шо(и) школы далє(м) зло(т) 7 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5); столярѹ за ѡ(л)марыю до друка(р)ской избы далє(м) зло(т) 1 (Там же, 4); **изба коръчомънаѧ** – корчма: тамъ жє тєжъ свирє(н) и и(з)ба коръчомънаѧ гри(д)нѧ (1552 *ОКан.З.* 19); **соборная изба** – приміщення, в якому збирався сход: по пана григория романовича слали якъ по брата ста(р)шєго и ключи до собо(р)но(и) и(з)бы маючого (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43).

ИЗБАВА *ж.* (*цсл.* избава) спасіння: вѣруй, иже свеща и масло и прочая во избаву умер҆шаго приношенія приятна есть (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 129).

ИЗБАВИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* избавитель) **1.** *(про Христа)* Збавитель, Спаситель: пришо(л) нємоцьнымъ врачь... полонєнымъ избавитєль (1489 *Чет.* 162 зв.); а ѡнї того ба(р)зо жаловали и(ж) тѣла х҃а избавитєлѧ своєго нє застали (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 60 зв.); А Христос – избавитель плакати нам каже, из слеза́ми вѣрный бога найти може (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); вывєрта́єшъ порѧдокъ ѡ па́влє, кды(ж) тє(ж)

избавитє(л) та(к) пода(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 141 зв.); Христос бог, избавитель нашь, борячи высоко возносивый помысл сынов Зеведеовых... помысл таковый... осудил (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); да́кꙋю тєбѣ и(з)бави́тєлєви и ѡ(т)кꙋпитєлєви людій, котóрій кꙋ ѡказáню мл҃(с)ти твоє́й... тѣло и кро(в), далє(с) кꙋ поживáню (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 55); Спс҃ъ: Выбави́тєль, спси́тєль: избави́тєль, заховáтєль (1627 *ЛБ* 119); Бѣда грѣшникѡ(м): ...я́къ забы́ли ѡ Пристю Пáна и Бг҃а, Избави́тєлѧ нáшего; и Вєли́кихъ нєвыличóныхъ єго добродѣйства(х) (Львів, 1642 *Час. Слово* 274 зв.); Прéто молю́ тѧ Гн҃и мóй; тꙋ́ю грѣхотвóрнꙋю дꙋ́шꙋ мою́; ѡзаблꙋ́ю загрѣ́й Крóвѣю твоєю,... абы́мъ нѣчого тогѡ свѣта, нє почитáлъ сла(д)чáйшогѡ; на(д) Раны твои прєст҃ыи, и смрт҃ь твою нєвиннꙋю, Бг҃а избави́тєлѧ мóєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 97 зв.); избавитєль наш Іс҃ христо(с)... ратовати на(с) рачилъ (Черкаси, 1648 *ВУР*, фотокоп. 12).

Див. ще **ЗБАВИТЕЛЬ.**

ИЗБАВИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* избавити) **1.** (кого, що) *(урятувати від вічних мук)* спасти: В томъ м(с҃)цы іс҃ хс҃ народи́лсѧ намъ, нєхто иныи то(т) избáвилъ дш҃и наши самъ (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 33); ѡ(т) нєго(ж) да и(з)бави(т) на(с) всємогущаѧ сила х(с҃)ва (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); молѣмъ ся Богу, абы насъ избавивъ выдъ усего злого (XVI ст. *НЄ* 77); Гн҃и, помози на(м), избави на(с) имєни твоєго ради (XVI ст. *УЄ Трост.* 74); ѡ Црꙋ вѣ(ч)нои слáвы,... // ...избáви мѧ ѡ(т) вѣчнихъ бóлєзній, и гєєнскихъ мꙋкъ (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.-100).

2. (кого) *(захистити, оберегти від кого-, чого-небудь)* урятувати: ѡни... пошли в домы своя ра(д)ующєсѧ. слвѧщє ба҃ и ст҃го николоу. избавившє(г) и(х) ѡ(т) горькоє смєрти (1489 *Чет.* 93); Ісусъ Христосъ насъ языковъ вѣрующихъ в него... отъ Еуспісияна и Титуса отъ Римлянъ избавилъ (1580 *Спис.* 5); коли(ж) оузывали га҃ ба҃. тєды ты(ж) и(з)бави(л) и(х) ѡ(т) бѣдь и росказа(л) бꙋри а ѡна оучиніласѧ тихостю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 216); Избáвѣтє; вáшими ст҃ыми моли́твами. Вы такóвꙋю влáсть ѡ(т) Бг҃а мáєтє, Жє чл҃вкѡвъ ѡ(т) врáжіѧ насы́ліѧ избавлѧ́єтє (Чернігів, 1646 *Перло* 53 зв.).

3. (кого, чого) *(забрати, відняти)* позбавити: приєздил до мєнє Яцко Прꙋский и повѣдилъ мнѣ, иж нєхто бꙋдꙋчи нєприѧтєл ємꙋ, а хотѧчи єго избавити имєнѧ, материзны єго, Прꙋсъ (Жидичин, 1540 *AS* IV, 246).

Див. ще **ЗБАВИТИ.**

ИЗБАВЛЕНЄ, ИЗБАВЛЕНЬЄ, ИЗБАВЛѢНЄ *с.* **1.** Спасіння: Нєвѣдати чи оу вѣрє во(н)т҃пите чи ѡ ба҃ избавлє(н)є мáло дбáєтє прóшто на прє(д)ки свой нє памєтáєтє (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); И не оскорбите духа святого Божого, нимъ есте ся назнаменовали у день избавлѣня (XVI ст. *НЄ* 142); оусмотри(м) тꙋ хр(с)тіанє вѣръныи и хоулюбімый чл҃чє що є(ст) вѣра называючи ѡны(х) ст҃ы(х) пє(р)ши(х) // наши(х) ѡц҃овь которіи прішли до избавлѣнѧ и до фалы ба҃ ѡц҃а своєго нб(с)наго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 189 зв.-190).

2. Відкуплення: Искꙋплéніє: Избавлéньє, ѡкꙋпъ, выкꙋплéньє (1627 *ЛБ* 49).

Див. ще **ЗБАВЛЕНЄ, ИЗБАВЛЕНИЄ.**
Пор. **ИЗБАВИТИ.**

ИЗБАВЛЕНИЄ, ИЗБАВЛЕНІЄ, ИЗБАВЛѢНИЄ, ИЗЬБАВЛЕНІЄ *с.* (*цсл.* избавлєниє) **1.** Те саме, що **избавлєнє** у 1

знач.: кр(с)тъ... впадшимъ во грехи и(з)бавлѣние (1489 *Чет.* 28); А коли (с) тыи рѣчи начноу(т) дѣяти. по(д)нєсѣтє а подвигнѣтє головы ваши. бо сѧ южь приближоуе вашє из'бавлєнїє (1556-1561 *ПЄ* 316); Бъ҃ бо є(ст) и чл҃кь, Алє ми то са(м) и(з)ѧви(л), и(ж) на то идє(т) длѧ из'бавлєнїа родоу чл҃чєскомоу (XVI ст. *УЄ Трост.* 49); гъ҃ бъ҃... оучини́ль изьба́влєнїє лю́дє(м) своимь (XVI ст. *УЄ Літк.* 71); то бо есть избавление, еже послася людем своим, и се есть великая милость (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 246); Спсе́нїє: Избавле́нїє, съхране́нїє. Выбавле́ньє (1627 *ЛБ* 120).

2. Визволення: всѣмъ полонєны(м) намъ пришло избавлѣниє (1489 *Чет.* 116).

Див. ще **ЗБАВЛЕНИЄ.**

Пор. **ИЗБАВИТИ.**

ИЗБАВЛЕНЇЄ *див.* **ИЗБА́ВЛЕНИЄ.**

ИЗБАВЛЕНЬЄ *див.* **ИЗБАВЛЕНЄ.**

ИЗБАВЛИВАТИ *дієсл. недок.* (кого) Спасати: всѣ(х) избавливая г(с)ь такого грѣшного оунимая и чюжии хвалы показалъ явно (1489 *Чет.* 217).

Див. ще **ИЗБАВЛЯТИ.**

ИЗБАВЛѢНЄ *див.* **ИЗБАВЛЕНЄ.**

ИЗБАВЛѢНИЄ *див.* **ИЗБАВЛЕНИЄ.**

ИЗБАВЛЯТИ, ИЗБАВЛѦТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* избавляти) (кого від чого) Спасати, рятувати: ты ѡ(т) бѣды избавлѧє(ш) (1489 *Чет.* 81); Вѣра и от смерти мно́гих избавляєт, и божиим рабам в бѣда́х помагаєт (к. XVI ст. *Укр. п.* 75); Розмысла́нїє ...ѡ смєрти вєликїй... пожытокъ дш҃євны(и) намъ прыносытъ..., а пото(м) и ѡ(т) смєрти вєчно(и) избавлѧєть (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172); Спсаю: Избавля́ю. Захо́вую що в цѣлѣ: а́лбо в здоро́вью (1627 *ЛБ* 120); Вы тако́вꙋю вла́сть ѡ(т) Бг҃а ма́єтє, Жє чл҃вкѡвъ ѡ(т) вра́жїѧ насылїѧ избавлѧ́єтє (Чернігів, 1646 *Перло* 53 зв.).

Див. ще **ИЗБАВЛИВАТИ.**

ИЗБАВЛѦТИ *див.* **ИЗБАВЛЯТИ.**

ИЗБАВЛѦТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* избавлятися) (від чого) Спасатися, рятуватися: а кто(ж) нє даєть срєбра своєго во ли(х)воу, то(т) сѧ и(з)бавлѧє(т) и ѡ(т) нєправ(д)ы (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 36).

ИЗБЕГАТИ *див.* **ИЗБѢГАТИ.**

ИЗБЕГШИЙ *дієприкм. у знач. прикм. (який утік, став утікачем)* збіглий: да(л) є(с)ми позо(в) зємъски(и) києвски(и) на трибуна(л)... пн҃ꙋ лукашу сапизє... до готовоє справы... то є(ст) и(з)бє(г)шиє по(д)даныє (Люблін, 1618 *ЦДІАЛ* 181, 2, 322, 4).

Див. ще **ЗБѢГЛЫЙ.**

ИЗБЕЧИ *див.* **ИЗБѢЧИ.**

ИЗБИВАТИ *дієсл. недок. (цсл.* избивати) **1.** (що) Збивати, збовтувати, збурювати: На каждый гудъ приходивъ ангелъ, та избивавъ воду, та кто пришов май перше, та ся купавъ, здоровъ // бывъ выдъ усякои неволѣ, што его держала (XVI ст. *НЄ* 57-58).

2. *Перен.* (що) Здіймати, вчиняти: Исъ сего евангелія видиме, кулкую муць дяволъ имаетъ надъ чл҃вкомъ и кулкый глумъ избиваетъ (XVI ст. *НЄ* 34).

Див. ще **ЗБИВАТИ.**

ИЗБИРАТЕЛЬ *ч. (той, хто збирає, накопичує що-небудь)* збирач: Нѣсть сторожь своємꙋ добрꙋ скꙋпыи. но избиратєль и сторо(ж) єсть дьяво(л) (1489 *Чет.* 330 зв.).

ИЗБИРАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* избирати) **1.** (кого) *(зосереджувати в одному місці)* збирати: єр(с)лимь который єсь позабиваль пр(о)р(о)кы. и камєнїємь побиль тыи которыи соу(т) послани до тєбє. коли кро(т) хотѣль єсми собрати сн҃ы

твои. яко и кокошь из҆бираєт(т) коур҆чата свои по(д) крилѣ (1556-1561 *ПЄ* 100 зв.).

2. (що) *(брати собі, до себе)* забирати: А я то Адамовѣ сини родниє повадилъ... И ѡ(т) того часу зачалємъ пєкло будовати И дш҇и грѣшнїи из сєго свѣта избирати (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 15).

3. *(накопичувати, нагромаджувати що-небудь)* збирати: хто дєи много чєрєсъ силоу избираєт(т) сиро(т)скими слєзами, нє токмо дєи имѣниє своє но и дш҇ю свою погꙋбить (1489 *Чет.* 299 зв.).

4. *(що) (зриваючи або піднімаючи з землі, набирати що-небудь у певній кількості)* збирати, брати: и якь роз҆ка оус҆хнє(т). и из҆бираю(т). єи и на ѡгнь оуврьгоу(т) и из҆горы́ть (1556-1561 *ПЄ* 415); лишень избиравъ чл҇вкъ одинъ у святъ день нѣчого бурше, лише трѣскы, идучи, и такъ то Господь Бг҇ъ искаравъ его, и каменіємъ умеръ (XVI ст. *НЄ* 215).

5. (що) *(знімати урожай)* збирати: по дєло(х) ихь поз҆наєтє и(х). єсли (ж) из҆бираю(т) ѡ(т) трънїа гроз҆ды. или з рѣпѧ смок҆вы. так҆ бо и всѧкоє дрєво доброє, пло(д) добрыи роди(т). а злоє дєрєво, и пло(д) злыи роди(т) (1556-1561 *ПЄ* 40); в҆сѧкоє (бо) древо ѡ(т) плода своєго поз҆нано боудє(т) нє ѡ(т) трънѧ бо из҆бираю(т) смоквы. [фик҆ги] ани с коупины з҆бирають гроз҆дїа (Там же, 238).

6. (кого) *(надавати кому-небудь перевагу)* вибирати; обирати: Та́къжє нєбла(го)ꙋго́дныхъ игу́мєновъ ѡ(т)пуска́ти, а вмѣсто ихъ лѣпшыхъ подъ благословє́нїємъ на́шымъ собѣ избира́ти (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); Колико лꙋчшє идє́жє сꙋтъ три́дєсятъ или шє́стъдєсятъ, или бо́лшє. Сщ҇єниковъ бг҇оугодны(х), чєстны(х), нєскорчємны(х), избира́ти сєбѣ. въ божєстве́нной цє́ркви ихъ священно дѣиствовати (Львів, 1591 *ЛСБ* 157); Такождє мєждꙋ собою совѣто(м) согласны(м) Игꙋмєна, и Прочїи(х) Строитєлє(и) досто(и)ны(х) чєсти и благоговѣнно живꙋщи(х)... избирати (Біла Церква, 1620 *ЛСБ* 480, 1); панама́ръ да бꙋдєтъ избира́нъ нєпови́нный ни въ ко́ємжє грѣсѣ, и то съ бл(с)вє́нїємъ єп(с)па (Львів, 1642 *Жел. П.* 3 зв.).

Див. ще **ЗБИРАТИ, ЗОБРАТИ, ИЗБРАТИ, СОБИРАТИ.**

ИЗБИРАТИСѦ *дієсл. недок. (зосереджуватися, сходитися)* збиратися: почали избиратисѧ вси (1489 *Чет.* 109 зв.); ап҇(с)ли ...нє могли оулѣчити тои болєсти ѡномоу моло(д)цоу а сн҇ови єго. нє є(ст) жє таѧ нємо(ч) то ѡ(т) лоуны або м(с)ца. проклѧтыи дїаволь смотри(т) кды избираю(т)сѧ м(с)ци мєжи собою а наставаєт ново, тєды в то(т) ча(с) нападає(т) на того ѡтрока (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 151).

Див. ще **ЗБИРАТИСЯ, ИЗБРАТИСЯ.**

ИЗБИТИ[1], ИЗБЇТИ *дієсл. док.* (*цсл.* избити) **1.** (кого, що) *(сильно побити кого-небудь; завдати ударів кому-небудь)* збити: врадникъ бобровницки(и)... границъ своихъ нє выводилъ за ѡбъєжъдчаньємъ дворєнина г(с)дръского сасина, которого єщє избити хотє(л) и того дня коли мы к ꙋгло(м) приєхали ѡнъ пєрєд нами с тыхъ сєлъ зъєхалъ (1546 *ОГ* 29); Чл҇кь нѣкоторыи..., посла(л) до робо(т)никовь слоугоу. абы ѡ(т) плода виногра(д)ного дали ємоу. ѡныи пакь роботници. изби-в҆ши єго, и нѣ щи(м) єго ѡ(т)поустили (1556-1561 *ПЄ* 309); Жиди всє тѣло єго бичами избили И копиємъ бокъ єго пробили (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 25); а въ Романове Ярмолову матку, которая зъ сынами до пилнованя лесовъ ексципова-

на, впередъ избивши и зранивши, до роботы своеи дворнои примусилъ, и теперъ панщыну робятъ (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/I, 472).

2. (кого, що) *(позбавити життя)* убити: Щасли́выє то соу(т) дш҃є(ч)ки, бл(с҃)вен'ныє тєлєса та́къ молодє(н)кіє, котбріє на поча́ткꙋ живота,... изби́лъ и потлоу́милъ ...иро(д) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 52 зв.); Ѿто ѧ наведꙋ на тѧ зло, и измєтꙋ послѣ(д)нѧѧ твоѧ и избію тѧ ахавє (Там же, 183 зв.);

(кого, що) *(завдати порязки)* побити: Того́ жє ро́кꙋ война кгда́нскаѧ. изби́то кгданчанъ (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.);

(призвести до загибелі) знищити: и Па́ки Во́йска Асирі́йскогѡ єдино́и но́чи изби́въ, стоти́сѧщій; ѡсмъдєсѧ́тъ ти́сѧщей и пѧ́ть. [Дужі́й то Во́инъ Цр҃ѧ Нб҃сногѡ,] а Лю(д) Бж҃і́й з нєво́лѣ лю(д)скои правди́вє свободи́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 42 зв.).

3. *(ударяючи, зірвати з місця)* збити: Та(м) жє... видє(л) є(с)ми... гдє стоя(л) са(м) па(н) Си(н)гає(в)ски(и) го(с)подою зна(т) изба свєжо зъ гако(в)ни(ц) стрєляна та(к)жє и (в) коморы и замокъ зна(т) и(з)биты(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6, 8 зв.).

Див. ще **ЗБИТИ.**

ИЗБИТИ² *див.* **ИЗБЫТИ.**

ИЗБИТОЧНО *присл.* Занадто, забагато, надмірно: pernimiu(m), излиш(ш)є, и(з)бито(ч)но (1642 *ЛС* 309).

Див. ще **ЗБЫТОЧНЕ.**

ИЗБИТЬЄ *с.* (*цсл.* избитиє) побиття: Ивана Рубина всего опухлого, збитого виделъ есми, которое то порезанье ушей и избитье собе, подданые его..., отъ Князя Петра Станиславовича Воронецкого (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 98).

Див. ще **ЗБИТЄ.**

ИЗБІТИ *див.* **ИЗБИТИ¹.**

ИЗБЛЕВАТИ *див.* **ИЗБЛЮВАТИ.**

ИЗБЛИЖИТИСЯ *дієсл. док.* (з чим) *(переміщаючись, стати ближчим до чого-небудь)* зблизитися: м(с)ць... ґди ѡ(т)далитъся ѡ(т) сл҃нца тогди естъ полни(и). а ґди ся изближитъ из сло(н)цемъ, тогди естъ малий, бо сло(н)це м(с)цеви свѣтлость подаетъ... и ѡ(т)имꙋетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 541).

Див. ще **ЗБЛИЖАТИСѦ, ЗБЛИЖИТИСЯ.**

ИЗБЛИЗЬКУ *присл. (із невеликої віддалі)* зблизька, близько: Голосъ бывъ изблизьку (XVI ст. *НЄ* 199 зв.).

ИЗБЛЮВАТИ, ИЗБЛЕВАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* избльвати) *перен.* (що) *(відкинути що-небудь, позбутися чого-небудь)* виблювати: Оужє бо и́но(к)... твой ра(з)у(м) которій ты носи(ш), и(з)блюва(л), и(з)враца(л), ис'плюва(л) (п. 1596 *Виш. Кн.* 247); и то(т) гла(с) оуслышалє(м), которого и(з)блєва(л) асиріискіи оу(м) мовѧчи. я(ко) нѣ(ст) избавлѧѧ(и) ій҃лѧ ѡ(т) сєнахєрима цр҃ѧ аси(р)ского (1599 *Виш. Кн.* 215).

ИЗБНЫЙ *прикм. (який належить до хати)* хатній: па(н) ѡлє(х)но чє(р)нє(в)ски(и) з сыно(м) свои(м) лꙋкою... двє(ри) сє(н)ныє и(з)бныє... порубали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 20); А пото(м) дє(и) жонꙋ мою... ꙋв окно и(з)бноє... за(й)маючи правого бокꙋ пострєлили (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18 зв.).

ИЗБОДИТИ, ИЗБОДІТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Сколоти: Смо́три(ж) яко(с) звѣсила ни́зко гла́ва єго ст҃аа вѣнцє(м) тръно́вны(м) избо́дєна, изра́нєна... яко поси́нѣли оуста єго (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 30).

2. (що) *(про очі)* виколоти: а́ єсли ѡ́ко твоє съблажняєт тя. избоді́ є добрі́йшı́

тї єсть. съ єдїным ѡ҃ком вънїті въ цр҃тво б҃жїє. нижли двѣ ѡ҃ці маючи въвєржєньноу бы́ті до ѡгня пєкєлного (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 61).

ИЗБОДІТИ *див.* **ИЗБОДИТИ.**

ИЗБОРНИЙ *прикм.* Добірний: Гоа́фа, ил(и) Избо́рними камы́ки. До́ткнє́ньє єгѡ, а́бо рыка́ньє о́ногѡ (1627 *ЛБ* 199).

ИЗБОРОНАТИСА *дієсл. недок.* Боронитися, опиратися: са(м) сѧ ѡ(т) та́кого вєликопасты́рства изборона́ль, а́лє є́го си́лою и потає(м)нє з мѣста вы́кра́ли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 279).

ИЗБОРЪ *ч.* (*цсл.* изборъ) *(скликання членів якої-небудь організації)* збір, зібрання: ѡ(т) избора рады и(х) ѡ(т)лоучєнъ боудꙋ (1489 *Чет.* 325 зв.).

Див. ще **ЗБОРЪ.**

ИЗБРАНЕНЪ *див.* **ИЗБРАННЫЙ.**

ИЗБРАНІЄ *с.* (*цсл.* избраниє) *(надання переваги кому-небудь)* обрання: Пытаю ва(с) за(с) Годи(т)ли сѧ ста́дꙋ всѧкого пастырѧ слꙋхати которы(и)... до овча(р)нѣ нє па(с)ты(р)ски двє(р)ми ѡ(т) Б҃а званїє(м) и наро(д)ны(м) избранїє(м)... входи(т); а́лє та(и)но дѣрою (1598 *Виш. Кн.* 282 зв.); всѧ́кого такого ко(т)рїй са(м) наска́кꙋєтъ, нє прїимꙋйтє и ѡ(т) королѧ да(н)ного бє(з) вашого и(з)бранїѧ и(з)ждєнѣтє и прокли́нѣтє (п. 1599 *Виш. Кн.* 225 зв.).

ИЗБРАННИЙ *див.* **ИЗБРАННЫЙ.**

ИЗБРАННИКЪ *ч.* *(улюбленець)* обранець: многиє люди со радостию на(ч)ли прославити х(с)а б҃а и избранника б҃жиѧ николꙋ (1489 *Чет.* 94).

ИЗБРАННЫЙ, ИЗБРАННИЙ, ИЗБРАНЕНЪ *дієприкм.* **1.** *У знач. прикм. (особливий, досконалий)* вибраний: бы(с) сосоудъ избранєнъ б҃жии (1489 *Чет.* 222 зв.); Можни есте, але в землю и персть; мы же вмѣщаем божество всесовершенное и богатѣйшее. Много вас, але тѣлесное персти видим; мы же есмо сосуд избранный, язык святый (бл. 1610 *Виш. Посл. Льв. бр.* 233); А ѡ то́й корꙋна́цїи ст҃ыхъ, Па́вєлъ избра(н)ный сосꙋдъ Д҃ха ст҃огѡ, яснѡ ѡповѣдѣлъ (Чернігів, 1646 *Перло* 164); **мінея избранная** *див.* **Мѣнея; слова избранныи** *див.* **СЛОВО.**

2. *У знач. ім. (той, хто виділений з-поміж інших)* обранець: а єсли бы нє были оукорочєни тыи то днovє. нє был҄ бы сп(с)нь нї єдин҄ ч҃лкь. алє длѧ из҄бран҄ны(х) боудоу(т) оукорочєни тыи то днovє (1556-1561 *ПЄ* 102 зв.); да будєшы нєпрощє(н) в сє(и) вѣкъ и в будꙋщы(и) и ѡ(т)лучє(н) ѡ(т) правєдныхъ и избра(н)ны(х) божыхъ (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); видѣ(х) на́ро(д) мно́гъ: нє жєбысмо попоудливє розꙋмѣли, жє мы пє́внє боу́дє(м) з ли́чбы ихъ, алє жєбысмо подо́бно ѡба́чивши ма́ло(ст) избра́нны(х) б҃жїихъ нє впа́ли в҄ ѡ(т)чаѧнїє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238); пошлєтъ Б҃гъ Аггловъ своѝхъ҄; съ трꙋбни(м) гла́со(м), Абы въскрєси́ли оуве́сь, на́рѡ(д) ч҃лвчєскїй; абы събра́ли избра(н)нихъ єгѡ́... зо всѣхъ чтиро́хъ ча́стєй того свѣта (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.).

ИЗБРАТИ, ИЗЪБРАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* избьрати) **1.** (кого, що) *(надати кому-, чому-небудь перевагу)* вибрати, обрати: ннѣ говорю вамъ изберѣтѣ промѣжю собою вѣдающаѧ гораз(д)о законы (1489 *Чет.* 200 зв.); А по нашєм животѣ кто бꙋдєт господарь нашєи зємли ѡт дѣтєи наших, или пак бꙋд кого господь изберет господарєм быти нашєи Молдавскои зємли, тот бы им нє порꙋшил нашєго // дааніѧ (Хуші, 1528 *МЭФ* I, 40-41); што за по-

жито(к) с тóго дарꙋ, коли ѧ са(м) и ѡ(т) тєбє дїѧвола // того попрагнꙋлъ, и поиска(л), а нє бг҃ъ нб(с)ны(и) мєнє на тоє достои(нство) вєзва(л) и и(з)бра(л) (1599-1600 *Виш. Кн.* 208 зв.-209); на... ꙋспєнїѧ Пречистоє Бг҃а нашого матєрє..., Пра(з)ни(к) зо всѣ(х) побо(ж)ностє(и) вш҃и(х)... шляхты и посполиты(х) з бра(т)ствъ и з повѣто(в) и(з)бранны(х) мꙋжє(и) кого бы сами пова(ж)нє ꙋсмотрити могли, до Києва запросити (Київ, 1628 *ЛСБ* 501); Вынá то самóє Бг҃омъ избрáнны, и Въ мїръ въ всѣ стрáны; послáны (Чернігів, 1646 *Перло* 45).

2. (що) *(зосередити в одному місці)* зібрати: пастыръ... изъбєрєть стадо (1489 *Чет.* 173); избєроу братью мою и оузрѧть славоу мою (Там же, 173 зв.);

(що) *(скласти що-небудь в одне місце)* зібрати: в которого жь то роуцѣ єго лопата. єго а вычистить гоум҅но своє. а из҅бєрєть п҅шєницоу в҅ жит҅ницю свою. а половы палити боудє ѡг҅нємь нєоугасимымь (1556-1561 *ПЄ* 219 зв.); Чомъ ему лопата у рукахъ его, изчиститъ гумно свое и изберетъ пшеницю у гумное свое (XVI ст. *НЄ* 21); ◊ **Господъ Богъ изберетъ с того свѣта** *див.* **СВѢТЪ.**

Див. ще **ЗБИРАТИ, ЗОБРАТИ, ИЗБИРАТИ, СОБРАТИ.**

ИЗБРАТИСѢ *див.* **ИЗБРАТИСЯ.**

ИЗБРАТИСЯ, ИЗБРАТИСѢ, ИЗБРАТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* избратисѧ) **1.** *(зійтися докупи)* зібратися: У сюмъ евангеліи указуетъ намъ Христосъ правый путь и образъ приходу его,... и якъ ся изберутъ усѣ языци напередъ него, и будетъ тамъ дѣлба праведнымъ выдъ грѣшныхъ (XVI ст. *НЄ* 9);

(поступово нагромадитися) набратися: чл҃вкооуби́єць жє дьяволъ... засыпаша рѣки, до дєвѧти дн҃овъ, да избєрєтсѧ вода многа, и и́сполнѧхоу сѧ потоци горьстии (1489 *Чет.* 10 зв.).

3. (кому) Виявитися: како да єсть ємоу и ѡт нас оурик съ въсєм доходѡм, ємоу и дѣтєм єго... и въсємоу родоу єго, кто сѣ ємоу избєрєт наиближнїи, нєпороушєнно николи на вѣки (1501 *BD* II, 181); И въстал сѧ слꙋга наш вѣрнїи... и заплатил ємꙋ оуси исполна тоти вышєписаних (!) пинѣзи... ємꙋ и дѣтим єго,... и въсємꙋ родꙋ єго, кто сѧ ємꙋ избєрєт наиближнїи, нєпорꙋшєно николи жє на вѣкы (Ясси, 1587 *МЭФ* I, 136).

Див. ще **ЗБИРАТИСЯ, ИЗБИРАТИСѦ.**

ИЗБРАТИСѦ *див.* **ИЗБРАТИСЯ.**

ИЗБУДИТИ, ИЗЪБУДИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(перервати сон)* збудити, розбудити: Занужъ тогды пришли ученици, та изъбудили его и мовили: Господи, спаси насъ, чомъ гынеме. И рюкъ имъ Іисусъ: "Чому есте такъ полохавы, маловѣрныи?" (XVI ст. *НЄ* 115).

2. (кого) Оживити, воскресити: смерть будетъ, якъ сонъ, чомъ Бугъ нашъ,... овунъ насъ изъбудитъ у послѣдній день судний (XVI ст. *НЄ* 144); Другоє чудо учинивъ, дѣвку Іаирову однимъ словомъ избудивъ и воскресив еи изъ мертвихъ (Там же, 154).

Див. ще **ЗБУДИТИ, ИЗБУЖАТИ.**

ИЗБУДОВАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(спорудити що-небудь)* збудувати: и отведши у Хеврона на торгъ на четырехъ пудохъ ячьменю жидову продавано, и оные стѣны што избудовали, разметати велѣлъ (1580 *Спис.* 6); ѡкóло... коу́пєли бы́ло избоу́дован҅но пѧ(т) при́творь (поч. XVII ст. *Проп.* 4); Бы́лъ є́ди(н) чл҃кь господáр҅ кътóрїи насади(л) ви(н)ницꙋ,... и избоудова(л)

ве́жѹ и запрода́ль дѣлателе(м) (1645 *УЄ* № 32, 122).

2. *Перен.* Заснувати: вели его аж на вр҃(х)ъ горы, на которои то мѣсто и(х) было избоу́довано абы его доло́вь изврѣгли (XVI ст. *УЄ Літк.* 13).

Див. ще **ЗБУДОВАТИ.**

ИЗБУЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) Оживляти, воскрешати: до того аза́жъ не тые соу(т) во́ды, кото́ріе дѣла(м) оумръ-лы(м) живо(т) даютъ, цноты ѡ(т)новля́ютъ, и дш҃ѣ ѡ(т) см҃рти избоужа́ютъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 172 зв.).

2. (кого, що чим) *(спонукати до діяльності)* будити, збуджувати: дѣля того слобожаетъ на насъ неволю, што бесме ся имали на молитву, котрымъ насъ избужаетъ, што бы намъ давъ великый даръ (XVI ст. *НЄ* 72); Подземніи мученики го́ры постига́ли, постом и пра́цами тѣла избужали (к. XVI ст. *Укр. п.* 88).

Див. ще **ИЗБУДИТИ.**

ИЗБУРЕНИЄ *с.* Збурення, руйнування: По самом воскресении и звытязствии смерти и ада избурению на свидѣтельство всему свѣту всѣх равно, а не единаго, посылает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 178).

Див. ще **ЗБУРЕНЄ.**

Пор. **ИЗБУРИТИ.**

ИЗБУРИТИ *дієсл. док.* (що) Зруйнувати, знищити: ѡ то(ж) и(х) па(н)ство избоу́рено и зоп'сова́но и(ж) сѧ розсѣѧли по свѣтѹ (1645 *УЄ* № 32, 123).

Див. ще **ЗБУРИТИ, ЗБУРОВАТИ.**

ИЗБЫВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* избывати) (що) позбавлятися (чого): не смѣлость тебе на то ноудить але сиро(т)ство живота избываε(ш) (1489 *Чет.* 125 зв.).

Див. ще **ЗБИВАТИ**[2].

ИЗБЫТИ, ИЗБИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* избыти) **1.** (чого) Збутися, позбутися (чого), звільнитися (від чого): ӓле мы хр(с)тїѧне м҃лыи оуподобимьсѧ ѡнѹй змїи мѹ(д)роуй, котораа коли хочеть избити старой скури из себе тєды ба(р)зо пре(з) тѣсноую ро(з)паслиноу // лѣзε, и(ж)бы сѧ из неи таѧ скѹра знала (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 97-97 зв.); Избавитисѧ: Избыти (1627 *ЛБ* 45); Оу́подобѣ(м)сѧ ѡной з'мїи м(д)ро(и) кътораа хо́ще(т) избы́ти старо́й скѹры из' се́бе те́ды ба́рзо пре(з) тѣсныи роспа́лины оулѣзε и(ж) бысѧ из не́и таѧ ста́раа скѹра изнѣла (1645 *УЄ* № 32, 69).

2. (від чого) Урятуватися: Нои праве(д)ныи ѡ(т) дерева негниючого карабль собѣ вчини(л) в чом же ѡ(т) потопа избылъ (1489 *Чет.* 125 зв.).

Див. ще **ЗБЫТИ**[1].

ИЗБЫТИСѦ[1] *дієсл. док.* (*цсл.* избытисѧ) Збутися, здійснитися: не избоудетсѧ наше пророчество (1489 *Чет.* 317).

Див. ще **ЗБЫТИСЯ**[1].

ИЗБЫТИСѦ[2] *дієсл. док.* (*цсл.* избытисѧ) (чого) *(позбавитися чого-небудь небажаного, неприємного)* позбутися: та(м) его посадили к(д)ы ю(ж) велїкого того оубо(з)тва и болести теле(с)нои лаза(р) и(з)бы(л)сѧ, тєды юже нетїхы(и) покой прїшо(л) маючи надѣю ко б҃гѹ своемоу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 210).

Див. ще **ЗБЫТИСЯ**[2].

ИЗБЫТОКЪ *ч.* (*цсл.* избытъкъ) **1.** *(те, що лишилося невитраченим, невикористаним)* залишок: зобрали из'быт'ки, оукроуховь в҃і кошоувь полны(х) (1556-1561 *ПЄ* 67); зобрали из'бы(т)ковь окроуховь се(д)мь кош'ниць пол'ныхь (Там же, 72); Излишество: Избы́то(к), албо ѡста́токъ (1627 *ЛБ* 46).

2. *(кількість чого-небудь, що перевершує потребу в ньому)* надмір, надлишок: и рек'ль... иже таѧ оубогаа вдова бол'ше

ѡ(т) всѣ(х) єсть оуврългла. бо в҄сѣ тыи то ѡ(т) из҄быт҄ка своєго дали дары б҃оу. алє таа з҄ нєдоста(т)коу своєго (1556-1561 *ПЄ* 313); Чи(м) лѣп҄шє вєли́кіє вълага́лища а́бо ска́р҄бы ѡ(т) избы(т)ка, на(д) двѣ цѧтѣ ѹбо́гои вдо́вы з нєдоста(т)кѹ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 219); Досыть нам вѣдати о собѣ и о своих нам единогласных и присных! Тѣх утвержаймо и воспоминаймо вѣдомостью нашего православия, писанием,... училищи и довольствы от избытков наших (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); а в҄ ѡсо́бѣ єгѡ, Ц҃ркви Ма́тцѣ..., Д҃хо́внымъ свои́мъ служи́тєлє(м) єи Шко́ламъ, Вдова́мъ,... и всѣмъ оубо́гимъ, а нє своє́й по́хоти, ро́скошамъ избы́ткѡмъ, абы́стє... ни ѡ чо(м)сѧ... нє пєчалова́ли, якѡ ѡ... оуслѹжє(н)є само́мѹ Па́нѹ (Київ, 1632 *МІКСВ* 286); *Образно:* добрыи ч҃лкь ѡ(т) доброго съкровища ср(д)ца своєго выносить доброє. а з҄лы(и) ч҃лкь. так҄ жє ѡ(т) з҄лого скровища ср(д)ца своєго выноси(т) злоє. ѡ(т) из҄бытьковь ср(д)ца и оуста єго мовѧть (1556-1561 *ПЄ* 238).

Див. ще **ЗБЫТОКЪ.**

ИЗБѢГАТИ, ИЗБЕГАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* избѣгати) **1.** *(покидати яке-небудь місце)* втікати: Приидите, стоцѣтеся на сие мысльное и словесное позорище, а найболшей предобрѣйшей иноческий чин, – вас бо ради на осторогу позорище сие словесное составихом, да не увязнет кто в прелести сего безполѣзного свѣту, вь еже из града не избѣгати и в мирѣ в страстѣх равно с мирскими погибати (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 237).

2. (що) Уникати (чого): Сла(в) съвръшитєлю Б҃оу, давшомѹ по зачалѣ и конєць. Яко(ж) заяць ра(д) избєга(л) тєнєта, а птица сила, тако(ж) и писа(р) ра(д), дописавши послѣ(д)нєи строки (Мукачів, 1599 *Яв. ИЗ* 13).

Див. ще **ЗБѢЧИ, ИЗБѢЧИ.**

ИЗБѢЧИ *дієсл. док.* **1.** *(покинути якенебудь місце)* втекти: такъ тежъ одъ ставу Боголюбского купцовъ,... оныхъ купцовъ одъ того ставу оудстрашили, а въ томъ вода греблю прорвала и вся рыба избѣгла (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); Прото м҃лю ва(с) с҃пса(и)тєсѧ ѡбразо(м) лѡ́та и(з)бѣ(г)ша и(з) со(до)мы во сигорѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 199); Вѣдай же, баснословче, о том, ижь больше сто-сугубо пожиток церкви, хвала богу, заступлѣние сродству и общему естеству, странѣ, роду и языку от оного избѣгшаго инока из мира..., нежели с ними общесвдворно пребывающего (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 243).

2. (чого) Уникнути: хочѹ... тєбє ѡ(т) тоє прєлє(сти) ѡсвободити да и(з)бѣжиши гнѣва и суда б҃жїа (п.1596 *Виш. Кн.* 227 зв.); То ест первое: от вызнание вѣры собору Никейского: "Вѣрую во единого бога", отдѣляючи от гѣретицтв и их самовымышленных сект,... показуючи, яко римский костел, тѣх всѣх хромот и болѣзней еретических избѣгши, на добром и неподвижном фундаментѣ правовѣрия стоит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 171).

Див. ще **ЗБѢЧИ, ИЗБѢГАТИ.**

ИЗБѢЧИСѦ *дієсл. док. (зійтися, зібратися де-небудь)* збігтися: и видѣв҄ши и(х) коли то ишли. и поз҄налї и(х) многыи. и из҄бѣглисѧ та(м) пѣшїи ѡ(т) всѣ(х) мѣсть (1556-1561 *ПЄ* 149 зв.).

Див. ще **ЗБѢЧИСЯ.**

ИЗВАЖАТИСЯ *дієсл. недок. (жити у зваді, незгоді, чварах)* сваритися: Выдказъ: не лише сижѣнюмъ албо охабити

дѣло, што бесме ся оболокли, што естъ май лѣпъшая одежа, та што бесме сидѣли у холодѣ, (але) што бесме ся не тягли (на лихое дѣло), тай не изважали (XVI ст. *НЄ* 165).

Див. ще **ЗВАДИТИСѦ, ЗВАЗНИТИСЯ.**

ИЗВАЛѦТИ *дієсл. недок.* Зволяти, хотіти, бажати: Нє длѧ далєко(с)ти ѡ(т) ва(с) бꙋдꙋчи ѧ пра́вдꙋ смѣлє мо́влю, и правдою ва(с) постига́ю, а́лє за пра́вдꙋ и ꙋмрѣти извалѧю, а́щє б҃ъ дарꙋє(т) да зна́єтє (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

ИЗВАРИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изварити) (що в чому) *(приготувати страву, напій)* зварити: Та(к)жє извари о (!) винѣ, или оу водѣ, и піи ѡ(т) падоущєи нєм(о)щи оуздра(в)лѧє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7 зв.).

Див ще **ЗВАРИТИ.**

ИЗВАѦТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изваѧти) різьбити, витесувати: Начрътава́ю, ваѧ́ю, изваѧ́ю, до́вбаю, тєшꙋ, вти(с)ка́ю, в҄бива́ю, дрꙋкꙋю, а́лбо ба(н)ка́ми кро́вь пꙋща́ю (1627 *ЛБ* 164).

ИЗВЕДАТИ *див.* **ИЗВѢДАТИ.**

ИЗВЕРГАТИ *дієсл. недок., перен.* (кого з чого) *(позбавляти влади, сану)* скидати, інтердиктувати: забєгаючы злости и прєвратьности людьскои... иж звыкли заочнє один другого оклєвєт(а)ти и бєгати з жалобами до свєтєишог(о) патриархи кром воли и вєдомости архиєпископскоє, за чим и листы выносят до арьхиєпископа и єпископов... тыє извєргаючы з достоиности и в нєблагословєния и в клятвы вкладаючы, тогды так постановляєм (Берестя, 1591 *ПІФ* 105).

Див. ще **ЗВЕРЕЧИ, ИЗВЕРГНУТИ, ИЗВЕРЕЧИ.**

ИЗВЕРГНУТИ *дієсл. док., перен.* (кого) *(позбавити влади, сану)* скинути, інтердиктувати: и естли бы се имъ тотъ игуменъ не подобалъ, маютъ мети власть того извергнути, а другого, межи собою обравши, встановити (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 495).

Див. ще **ИЗВЕРГАТИ, ИЗВЕРЕЧИ.**

ИЗВЕРЕЧИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(кинути кого-, що-небудь униз)* скинути: Нєстєръ... похвати(л) лоѧ какъ лєвъ силный козлѧ, вдарилъ ѡ помостъ, извєрглъ доловъ на ѡнаѧ приправлєная ѡстрия (1489 *Чет.* 59); и въста́вші вꙑвєли єго во(н) из мѣста, и вѐли єго аж на вр҃(х)ъ го́ры, на которои то мѣсто и(х) бꙑло избоудовано, абы єго доло́вь изврѣгли (XVI ст. *УЄ Літк.* 13).

2. *(кинути напризволяще)* викинути; покинути: по мѣста́хъ, троу́пы, и тѣла ст҃ыи по оулица́мъ лєжа́тъ извѐржєныи, на з҄ѣдѐніє звѣрємъ и пти́цамъ, бєз҄ погрєбєнїа зѐмнаго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 57).

3. (кого) *Перен. (позбавити сану)* скинути, інтердиктувати: а которы(и) бы з на(с) попа(д)ши в тую вину платити єє нє хотє(л) тогды таковы(и)... и(з)вє(р)жє(н) быти має(т) на то(м) жє соборє нш҃о(м) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); ѡ(т) єп(с҃)кпъства єго и(з)верътли єсмо и всѐго святитє(л)ского сана обна́жили (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); Длѧ чого и Ієрє(и) из҄вєржѐныи, ѡ(т)лꙋчѐны(и), а́л҄бо вꙑклѧты(и) ѡ(т) цр҃кви б҃жоє, а́л҄бо тѐж҄ кото́рый бы самого сєбє ѡ(т)тѧ́лъ ѡ(т) нєє чєрєзъ ѡ(т)щєпѐн҄ство, нє мо́жєтъ ѡ(т) грѣховъ нико́го розвѧ́зовати (Львів, 1645 *О тайн.* 82).

4. *Перен. (вилучити з тексту)* викинути, викреслити: Вѣми убо, яко на первом соборѣ Никейском первосѣдѣнием стола... святых и благочестивых пап почтено было,... послѣди же, егда гордостию

окраден еси и возбуял,... от единогласия· братскаго отсѣклся еси и по своей воли ходити изволил еси... тогда и от дарова(н)ного ти стола // первосѣдалнаго отсѣчен еси, и с книг поменных измазан и извержен еси (1588-1596 *Виш. Кн.* 139-140).

Див. ще **ЗВЕРГНУТИ, ЗВЕРЕЧИ, ИЗВЕРГАТИ, ИЗВЕРГНУТИ.**

ИЗВЕРЕЧИСЯ, ИЗВЕРЕЧИСѦ *дієсл. док., перен.* Позбавитися влади, сану: Если который епископъ, або презвитеръ, або діяконъ,... не постится во 40 дній великого поста,... да изверж̇ется, а мирскій человѣкъ да отлучится (1603 *Пит.* 75); Ащє кто Єп(с͡)кпъ, или Прєсви́тєръ,... дє(н) па́схи прєждє врє́мєны со Іоуде́и праздн8єтъ, да из̕вє́ржєтсѧ и про(ч) (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27); Ѡгна́сѧ, Изврѣжє́сѧ (1627 *ЛБ* 145).

ИЗВЕРЕЧИСА *див.* **ИЗВЕРЕЧИСЯ.**

ИЗВЕРЖЕНЫЙ, ИЗВЕРЪЖЕНЫЙ *дієприкм.* **1.** *У знач. прикм.* Виверж̇ений: 3 чудо. Въ Лимнѣ... въ церкви... въ день той урочистый, заразъ по зачатю литургіи... земля кипѣти починаетъ и порохъ зъ себе выкидаетъ... Который изверженый царскіи слуги збираютъ и чару зъ ней учинити даютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 842).

2. *У знач. ім. (той, хто позбавлений сану)* скинутий, -ого, інтердиктований, -ого: Бо изали то не зверхность // найвышшая – патрыарховъ съ престоловъ ихъ скидати, инъшыхъ на местца изверъженыхъ ставити, часомъ и надъ волю цесарскую? (Вільна, 1599 *Ант.* 691-693).

ИЗВЕРЖЕНИЄ, ИЗВЕРЪЖЕНИЄ, ИЗВЕРЖЕНІЄ, ИЗВЕРЪЖЕНЇЄ, ИЗЪВЕРЪЖЕНИЄ *с.* **1.** Скинення: По изверъжєнію, диа́волы на тро́хъ мѣстєхъ зоста́ли: єдины вы́ш̕шє на воздоу́сѣ над̕ водáми, др8ги́и на зємли: трє́тіи, въ а́дъскои про́пасти под̕ зємлє́ю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.).

2. *Перен. (позбавлення сану, влади)* скинення, інтердикт: гєдєѡ(н) болоба(н)... // ...нашо(л)ся во всє(м) бы(ти) винє(н) и и(з)вєржєнию по(д)па(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1 зв.); хто маетъ моцъ до обиранья, тотъ же маетъ моцъ и до изъверъжения (Вільна, 1599 *Ант.* 831); ино (на митрополита и) на изверъжение его (и владыковъ) добра конъѳедерацыя! (Там же, 851); гды бы ся которій епископъ въ неналежной собѣ парахіи посвяченье,... отправовати поважилъ, теды... таковый епископъ подъ изверженіе подпадаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 685).

Див. ще **ЗВЕРЖЕНЄ, ЗВЕРЖЕНІЄ.**

ИЗВЕРЖЕНІЄ *див.* **ИЗВЕРЖЕНИЄ.**

ИЗВЕРЖЕНЬЄ, ИЗВЕРЪЖЕНЬЄ *с.* Те саме, що **извержениє** у 2 знач.: патриа(р)хъ пра́во сконъчилъ, и дєкрєтами ...8твєрдилъ, подъ запрѣщє́ниємъ нєпрощє́ннымъ, и вѣчнымъ прокля́тиємъ и извєржєньє(м) са́н8 (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); тожъ потомъ еслибы который вамъ што провинилъ, и до изверъженья могли бысте ся брати (Вільна, 1599 *Ант.* 835); просилъ, абы за такими доводами Самоель Сенчило честь свещенничества стратилъ презъ изверженье (Володимир, 1608 *АСД* VI, 118).

ИЗВЕРХНОСТЬ *ж. (влада)* зверхність: Прєдає(м) жє гражано(м) града кома(р)на право сиє въ вє(ч)ныа роды и прароды т8тжє и придає(м) имъ к8 прав8 сєлу парохѣю... липѧ и б8чалъ к извє(р)хности н͠шєє (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

Див. ще **ЗВЕРХНОСТЬ.**

ИЗВЕРХЪ *прийм. (з род.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення) (у сполуч. з прийм.* **на** *вживається при позначенні об'єкта, з якого переміщується дія на інший об'єкт)* з, із: Христосъ узявъ проклятя законное изверхъ насъ на себе и такъ помиривъ изъ отцемъ небеснымъ (XVI ст. *НЄ* 185).

2. *(виражає просторові відношення) (вказує на місцезнаходження чогось)* з, із: Выдвѣтъ: котрыи слова были написаны выдъ Бога на двохъ табляхъ каменныхъ изве(р)хъ полонины Синайскои (XVI ст. *НЄ* 164).

Див. ще **ЗВЕРХЪ.**

ИЗВЕРЪЖЕНИЄ *див.* **ИЗВЕРЖЕНИЄ.**

ИЗВЕРЪЖЕНЇЄ *див.* **ИЗВЕРЖЕНИЄ.**

ИЗВЕРЪЖЕНЫЙ *див.* **ИЗВЕРЖЕНЫЙ.**

ИЗВЕРЪЖЕНЬЄ *див.* **ИЗВЕРЖЕНЬЄ.**

ИЗВЕСТИ *дієсл. док. (цсл.* извєсти) **1.** (кого) *(забрати звідки-небудь)* вивести: въ дєвѧтыи же дн҃ь агриколаи кн҃зь и доуксъ мꙋчитєль повєлѣ(л) ихъ извєсти ис тємници (1489 *Чет.* 143 зв.); **извести отъ гробъ** *див.* **ГРОБЪ**;

(привести куди-небудь) вивести: На завтрие, глаголет, коли на муку изведены были, оный брат, который прощения искал, мужески претерпѣл, благочестия не предал и, законно скончав, к богу отиде (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 197);

(кого) *(зібрати, скликати)* звести: тогъды рєкль оучєникомь свои(м). жатва бо є(ст) многа. а дѣлатєлїи мало. молитєсѧ оубо господиноу жатвѣ. да изъвєдє(т) // дѣлатєлѣ на жа(т)воу свою (1556-1561 *ПЄ* 48-48 зв.).

2. Прогнати, вигнати: дрѣвнимъ вкꙋсомъ извєдєнъ бы(л) адамъ ис породы раискоє, и опѧ(т) дрѣвомъ кр҃(с)тнымъ в рай всєлилсѧ (1489 *Чет.* 28 зв.);

(кого) забрати; перевести в інше місце: Мнє свєдомо..., што Тома(ш) сєдє(л) на И(в)ницко(и) змли... И ѓакъ кнѧ(з) Сємє(н) да(л) Ивницу пан(у) Лазару..., и да(л) єму, што Тома(ш) сєдє(л)... видєлосє єму нєлюбо служи(т) п(н҃)у Лазару,... и кнѧ(з) Сємє(н) єго ѡ(т)ту(л) и(з)вє(л) и посади(л) єго на Малышовє (Черкаси, XVI ст. *ККПС* 77).

3. (кого) *(звести на ноги)* підвести: а хс҃ сн҃ь бж҃їи, оуслышавши тоє що ѡни мовѧ(т), взѧ(в)ши єго за рꙋкоу извѣль, и длѧ того єго и(з)вѣ(л) хс҃ прє(д) всѣми лю(д)ми, абы была явнаѧ мо(ц) єго всємꙋ народоу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 31).

4. *(змусити випірнути)* підняти: соусѣди єго вжасошасѧ страхо(м) вєлики(м) почали сѧ дивити ка(к) из дна морѧ извєдєнъ дмитрєи (1489 *Чет.* 94).

5. *Перен.* (кого) Визволити, звільнити: Теды, из муки их изведши, в едину темницу затворили до другаго мучения, если ся не намыслят и доброволнѣ идолом не пожрут (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194);

(допомогти кому-небудь вийти зі скрутного становища) вивести, витягти: см҃ртю твоє́ю, адъ разоре́нъ мра́чнїй, и́стощєнъ, ва́знѣ извєде́ни тобою, ис тмы́ къ свѣтꙋ ѡ(т) смєрти къ животꙋ, ѡ(т) зємѣ На нб҃о въ ц(р҃)(с)тво твоє (Чернігів, 1646 *Перло* 29).

Див. ще **ЗВЕСТИ, ИЗВОДИТИ.**

ИЗВЕСТНО *див.* **ИЗВѢСТНО.**

ИЗВЕЩАНИЄ *с. (цсл.* извѣщаниє) вість, сповіщення: пєтръ... ка(к) соловєи на вєсноу дх҃овнымъ извєщаниємъ поя бєсєдоуєть (1489 *Чет.* 228 зв.).

Пор. **ИЗВѢЩАТИ.**

ИЗВЕЩАТИ *див.* **ИЗВѢЩАТИ.**

ИЗВИТИСѦ *дієсл. док. (скрутитись у сувій, згорток, трубку)* звитися, згорнути-

ся: Изова́тсѧ ѧ́къ цидѹла нбо, а всѣ звѣзды спа́дѹ(т) ѧ́къ ли́стѧ фи́кговоє (Вільна, 1596 *З. Каз.* 18).

ИЗВИТЇЄ *с., перен.* Витієватість. ◇ **извитїє словесъ** – хитросплетіння: изви́тїє, хитрость, штѹка, изви́тїє слѡве(с), штѹ(ч)ноє мовлє́(н)є, хитрость в мо́вѣ (1596 *ЛЗ* 50).

ИЗВЛЕКАТИ *дієсл. недок.* **1.** *Перен.* Відбирати, красти; витягати: intertraho, извлєкаю (1642 *ЛС* 243).

2. *Перен.* (кого) *(допомагати комусь-небудь вийти зі скрутного становища)* виводити, витягати: Уже бо в конец в миролюбии утонули, а для того оставимо их ратовати и с той погибели миролюбное извлекати (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162).

ИЗВЛЕЧИ *дієсл. док. (виволокти звідкись)* витягти, витягнути: вра(г) прєлѹкавы(и)... ѹлавлѧти тщи(т)сѧ..., в нє(м) жє сатани(н)ская привѧза(н)наѧ нєкаѧ вє(р)вица є(ст), ѡна (ж) и(з)влє(к)ши на сѹхотѹ, тако во бє(з)влажии сты(х) и бгодѹхновє(н)ны(х) прєдании ѹморає(т) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213);

(що) *(дістати; вихопити)* вийняти: извлєчє мѣчь свои хотѣ ю посєщи (1489 *Чет.* 85 зв.).

ИЗВОДИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* изводитель) спокусник: ты(м) про(з)выщє(м) розумѣє(т) ка(ж)дого фа(л)шивого пророка и(з)водитєлѧ (XVI ст. *КАЗ* 600, на полях); нє ѡповѣда(л) ты(ж) лаза(р) що та(м) видили ѡ моука(х)..., алє вши(ст)ко оу мо(л)чанїи задръжа(л), а нє бы(л) та(к) я(к) ннѣшнєго ча(с)у являють сѧ баламоутовє і и(з)водитєлѣ свѣта того котрі́й робити нє хочє(т) поустить(с) на имѧ бжїє илгати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38 зв.).

Див. ще **ЗВОДИТЕЛЬ.**

ИЗВОДИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изводити) **1.** (кого) *(забирати звідки-небудь)* виводити: То́и сты́и пасты́ръ до́брїй, збира́єтъ ѡвє́цъ свои(х) ѡ(т) падо́лѡвъ тє́мныхъ... // ...то́и жє изво́дитъ и́хъ с тє́мныхъ яски́нь (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50-50 зв.).

2. *Перен. (допомагати кому-небудь вийти на праведний шлях)* виводити: Са́мъ на стрѣтє́нїє на́шє исхо́дишъ, и Насъ ис тє́мнѡсти грѣха изво́дишъ, и до прєсвѣтлогѡ цр(с)тва своє́гѡ приво́дишъ (Чернігів, 1646 *Перло* 27а); Абы́стє члвкѡвъ малѡвѣрныхъ лови́ли, И з глѹбины́ тє(м)нои грѣха; на свѣтъ извѡди́ли, и къ свѣтѹ заповѣдє́й Бжїихъ привѡдилѝ (Там же, 52 зв.).

3. *Перен.* (кого) *(приваблювати зваблювати, заманювати)* зводити, спокушувати: То ли тое правдивы костел римский, езовито, яко Петра изгоняет,... люд християнский прелщает и изводит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 183); По́то(м) ш'ли до кролєвой старшїи, просѧчи, абы іса да́ла поима́ти, ибо то́й люди изводи(т) на сво́ю сторо́нѹ, и боро́ни(т) послѹшє(н)ства па́но(м) ры(м)скы(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93).

4. *Перен.* (що) *(викликати)* породжувати: Ты стихі́ѧми мі́ра сєгѡ́ справѹ́єшъ, И ѡбрѡ́тами нынѣ Нб(с)ними кирѹ́єшъ. Ты и вѣтри ѡ(т) лѡ́жъ сво́ихъ изво́дишъ, И ѡгнєпа́лныи стра́шнїи Грѡ́мы родишъ (Чер-нігів, 1646 *Перло* 42).

Див. ще **ЗВОДИТИ, ИЗВЕСТИ.**

ИЗВОДСТВО *с.* (*цсл.* изводство) результат; наслідок: Изво́дство: скѹтокъ. дѣлом' ви́дѣти хотѧ́ блговѣствова́нны(м) изво́дство (1627 *ЛБ* 45); Єффє́ктъ: Изво(д)ство, скѹто(к) (Там же, 206).

ИЗВОЄВАННЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Звойований, -ого; переможений, -ого: хо-

чю помиловати извоєван(н)о(г) а ратніка прогнати (1489 *Чет.* 159).

ИЗВОЄВАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* извоєвати) (що) завоювати, захопити: гдѣ єсть мощи ст҃ого николы извоєвавши зємлю и полониша вса люді (1489 *Чет.* 195 зв.); Коли (кто) хочетъ хыжу розбити, извяжутъ (перше) дужѣйшого и тогды думъ его извою(ю)тъ (XVI ст. *НЄ* 74); По см҃рти ве(л҃) кроля имене(м) Владислава по(л)ского и(з)воевали козаки по(л)щу (Кум'ята, 1648 *Паньк.* I, 157).

Див. ще **ЗВОЄВАТИ.**

ИЗВОЖЕНЄ *с. (нищення єдності)* розпорошення, роз'єднання: пытáю што розѹмѣєть о ѡныхъ иєрéохъ и пророкахъ иер҃(с)лимскихъ, на котѡрыхъ... нарекáєтъ, хвáлшъ, блоу(д), кла(м)ство, ро(с)проше(н)є, извоже(н)є ѡвéцъ, розсѣва(н)є на всю зє(м)лю нечи́стости и непрáвости ѡны(м) причитáючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63).

ИЗВОЛЕНЇЄ, ИЗВОЛѢНИЄ *с.* (*цсл.* изволєниє) **1.** Воля, повеління: Прáѡ(т҃)цъ своихъ изволéнію правослáвныа вѣры, в немъ бо са показáли бж҃(с)твéнныа дары (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Слáва твóемѹ бѡ(з)комѹ изволéнію, Слáва твóемѹ нн҃ѣ явлєнію (Чернігів, 1646 *Перло* 25 зв.); **изволенїємъ Божіимъ** – Божою волею: Бѹдѹчи тєды и смирéніє моє, изволéніємъ Бж҃іимъ и дѣйствомъ Пр(с҃)тáгѡ Дх҃а, вˢ Цéркви ст҃óй..., сáномъ Архієрéискимъ ...приѡздоблéнныи, по вса дни жи́тїа моєгѡ ср(д)цємъ болѣзновáлємъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4); **по изволѣнию божию** – з Божої волі: по изволѣнию бж҃ию пригнанъ бы(ст) корабль вѣтро(м) (1489 *Чет.* 149); **съ изволенїємъ святимъ** – те саме, що **по изволѣнию божию**: того ра(ди) съ мл҃(с)тїєю бжїєю и съ изволєнїє(м) єго ст҃и(м)... ѹми(с)лихо(м) ми сами дозидати и доко(н)чити тую ст҃ую црк҃о(в) (Сучава, 1598 *ЛСБ* 320, 1).

2. Бажання, прагнення: Єгда оучéніа своéго троудов достойноую мздѹ в преслáвной Академіѣ Патавской ѹчителства глаголю философи́чного изволєнїєм, и совѣтом всѣх в коупѣ оучителєй совершéнный воспріат стéпєнь, в кратцѣ ѡ(т)чески(м) єго діалéктом... ѡписáнно (Венеція, 1641 *Анаф.* 19); теци пѹтє(м) зáповѣдїй бж҃іихъ, нє сѹтъ бо тáжки, но наша изволéнїа зла сѹтъ (Львів, 1642 *Жел. П.* 3); **по благому изволєнїю** – за бажанням, на розсуд: дадитє и(м) подобающѹю мл҃(с)тиню и вспомогнéніє. Кóжды(и) по бл҃гому єго изволéнію ѡ(т) своéа має(тно)сти (Львів, 1589 *ЛСБ* 120).

3. Призначення, доля: Сътечéніє, зˢѣздъ, изволéніє (1627 *ЛБ* 129).

Див. ще **ИЗВОЛЕНЬЄ.**

Пор. **ИЗВОЛИТИ.**

ИЗВОЛЕНЬЄ *с.* Те саме, що **изволенїє** у 1 знач. ◇ **изволеньемъ Бога Отца** – Божою волею: Изволеньемъ Бога Отца, споспешениемъ единороднаго его Сына, и совершениемъ дѣйства светого Духа,... въ честь и фалу неконъчаемыхъ виковъ, аминь (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 490).

ИЗВОЛИВЫЙ *дієприкм.* **1.** Спонуканий: яви(л)са єси на зємли, изволивый волєю на кр(с)тѣ пригвоздитиса (1489 *Чет.* 241).

2. *У знач. прикм.* Який виявляє свою волю: Благословєнъ Хр(с҃)тосъ Бг҃ъ нашъ Изволивый и такая Слава тєбѣ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 31).

ИЗВОЛИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изволити) **1.** *(виявити бажання що-небудь зро-*

бити) зволити: обовязали ку тому тежъ порядокъ послушенства,... по законоположению Василия Великого житие проходити, не уклоняючися и ни надесно, а ни наливо, але путемъ царскимъ евангелскимъ шествовати, изволили (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 94); Что за чюдо умноженію и розширенню твоего костела,... когда все распространным и широким гостинцем в погибель вѣчную странствовати изволили (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184); Явно и́жъ кгды са въплотилъ и вьчл҃чилъ, тогды ви́дѣ(н) и ѡсаданъ бы́ти изво́ли(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 79); Извѣстно да є(ст), иже сію книгꙋ зовемую Мѣнею И(з)бранꙋю купили стадо Хв҃о, мешкаючее у повѣтѣ Мараморишы, у селѣ Горѣнь[чевѣ], и и(з)воливши... вшитки Горѣнчане и придали еи... до... храма // ст҃ого архистра[ти]га Михаила (1645 *Яв. ИЗ* 16-17).

2. *(виявити свою волю)* зволити (про Бога): бꙋди въ҃ посреде наю, доколе изволи(т) самъ г(с)ь б҃ъ (1489 *Чет.* 147 зв.); але є(с)ли г҃ъ б҃ъ на(с) в добро(м) з(д)равію и в покою заховати рачи(т) на ты(и) роки при(ш)лые... аще(ли) г҃ъ б҃ъ и(з)воли(т), пошлемо чере(с)... па(н) с(т)рои(чꙋ)... и дла то(г) аби є(с)те... в то(м) не въ(нт)пили (Сучава, 1599 *ЛСБ* 345, 1); неха(и) бꙋдетъ такъ якъ г(с)дь бг҃ъ изволи(т) (під Костянтиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31).

3. (кому) Зволити, дозволити: И такъ (от) благословенного месца и от православъного князя инде перейти и тые науки своє выливати чужим не изволил (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34).

Див. ще **ЗВОЛИТИ.**

ИЗВОЛИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* изволитиса) погодитися: Яко ся ѡни изволили доброю волею и ꙋмысло(м) правдивы(м). Пришли и жадали насъ (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 2).

Див. ще **ЗВОЛИТИСЯ.**

ИЗВОЛОКА *ж.* Зволікання: Проси́мы те(ж)... жебы... ты(м) в справе(д)ливости ѡ мешкане изволо́ка не бы́ла (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 8).

Див. ще **ЗВОЛОКА.**

ИЗВОЛОЧИ *дієсл. док.* (*цсл.* изволочи) *перен.* (що) *(звільнитися від чого-небудь шкідливого, згубного)* скинути, зняти: теды пре(з) тое маемо и(з)волочи староую из себе тоую скꙋроу, то є(ст) из грѣхо(в) нашихъ, тымь са маемо ѡчистити и ѡболочиса в новоую скꙋроу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 97 зв.); а пре(з) я́кїи маемо // доро́ги прохо(ди)ти, изво́лочи и(з) се́бе тоу́ю ста́роую скꙋрꙋ, а то прїйми́ти по(ст) и мл҃твꙋ (1645 *УЄ* № 32, 69-69 зв.).

Див. ще **ЗВОЛОЧИ.**

ИЗВОЛОЧИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изволочити) (що) виловити рибу волоком (з чого): тое озеро котятъ тыи жъ люде Шепеляне и стерегутъ, покуля его изволочатъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* I/VI, 11).

Див. ще **ЗВОЛОЧИТИ.**

ИЗВОЛОЧИТИСА *дієсл. док., перен.* (із чого) *(звільнитися від чого-небудь шкідливого, згубного)* позбутися: и ты́и то сн҃ѡве... изволо́къшиса // из ша́тъ смерте́лныхъ; застарѣлого чловѣка з' грѣхо́вного житїа: и поѡдѣва́лиса на ст҃ѡмъ кр(с)щенїю в ша́ты бѣлые несмерте́л'ности, и вѣчнои свѣтлости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64-64 зв.).

ИЗВОЛЯТИ *дієсл. недок.* Зволяти, хотіти, бажати: Ознаймуемо симъ нашимъ листомъ, ижъ мы, маючи баченье на пелгримокъ тыхъ, которые..., идут и на той

дорози биды и напасти в удрученю тила приймовати, звитяжаючи грѣхъ, изволяютъ... в мести моемъ Дубни... островъ увесь... инокинямъ побожнымъ... вечне отдаемо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); И для того в тѣснотѣ сей малы изволяют быти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191); он, будучи отщепенцомъ, маєт утвєржати // православную вѣру, в которой сам жити не изволяєт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45-46); мы, глупая Русь,... ту на земли быти изволяем, да оную отчизну и дедичество вѣчное... получим (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); а́лє бо(л)шє́ пови(н)но(ст) врѹчє(н)наѧ ѹсиловує(т), да нє нєбрєжє(н)нѣ в лѣности прє(з)рѣти званѝє и(з)во́ляю (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

Див. ще **ЗВОЛЯТИ.**

ИЗВОЛѢНИЄ *див.* **ИЗВОЛЕНЇЄ.**

ЙЗВОРЪ *ч.* (*цсл.* изворъ) джерело, *діал.* ізвор: та ѡпчєною... до извор на дѣл Хоморскии та на прьвии прислѹп що сѧ пѹстил ѡт дѣл Хоморски (1583 *DBB* I, 86).

Див. ще **ЗВОРЪ.**

ИЗВРАТНИЙ *прикм.* (*цсл.* извратъныи) непостійний, мінливий: И о́ныи сѹ(т) измѣ(н)ни и изврáтни я́ко створє(н)ємъ бѹдѹчи, а сє́й є́ст' нє измѣнєнъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 60).

ИЗВРАЦАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(відхиляти, відштовхувати)* відкидати: Оужє бо и́но(к)... твой ра(з)у(м) которїй ты носи(ш), и(з)блюва(л), и(з)враца(л), ис'плюва(л) (п. 1596 *Виш. Кн.* 247).

ИЗВРЕЩИ *дієсл. док.* (*цсл.* изврєщи) (що) викоренити: Си(х) жє бл҃гочє(с)ти́вы(х) мєща́нѡ(в) га́лицки(х) бл҃(с)вѧє(мъ) и єрє(с) тую ѡ(т) цр҃квє изврєщи повєлѣваємъ конє(ч)но (Великє Берестя, 1594 *ЛСБ* 262); сє(го) ра(ди) ви́дѣвшє онѹ быти єрє(с) євномия(н)скую наѹкою до(с)татє(ч)нє наѹчи(в)ши повєлѣхо(м) изврєщи (Там же).

ИЗВРЪХУ *присл.* Зверху, ззовні: свѣти́лни(к) тѣла око... кгды чл҃кь бѹдє(т) ви́дѣти тєлє́сными очима́, то мо́жє(т) вши(т)ко тѣло своє очи́стити и прибрáти єго и(ж) боу́дє(т) свѣтло из врѣхѹ (1645 *УЄ* № 32, 78 зв.).

Див. ще **ЗВЕРХУ.**

ИЗВЫКНУТИ *дієсл. док. (набути звички робити що-небудь)* звикнути: Многїи а ро(з)маитыи народовє завшє хоживали за хм҃ь, и чудє(с) дѣлѧ єго, которїй єго ст҃аѧ мл҃(с)ть завшє извы(к) чинїти, длѧ създ(д)анїѧ своєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 220 зв.).

Див. ще **ЗВЫКНУТИ.**

ИЗВѢДАТИ, ИЗВЕДАТИ *дієсл. док.* **1.** Дізнатися, довідатися: слѹга... рє(ч) соупрѹгъ воловъ коупи(х). хочю извѣдати я (1489 *Чет.* 345); дѣлайтє сѣбѣ съкрови́ща... на н'бсѣх, гдє злодї́и но (!) ходят' а нї мол' нє извєдаєт', бо гдє єсть съкровїщє вашє, там' боудєт' и сєрд'цє вашє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 76).

2. Запитати, спитати: иродъ цр҃ь стєрєглъ и(х) хотѧчи извѣдати в ни(х) ѡ х(с)ѣ г(с)є. родилъ ли сѧ (1489 *Чет.* 119 зв.); призвав'ши сотника, извѣдаль єго єсми жє ю(ж) оумрълъ. и довѣдав'ши(с) на сотникоу. даль тѣло їѡсифови (1556-1561 *ПЄ* 195 зв.).

Див. ще **ЗВѢДАТИ, ЗВѢДОВАТИ, ИЗВѢДОВАТИ.**

ИЗВѢДОВАТИ, ИЗЪВѢДОВАТИ *дієсл. недок.* (кого) Запитувати, питати: и никто ємоу на то нє могль ничого ѡ(т)повидѣти, ани єго смѣль кто ѡ(т) оного днѧ из'вѣдовати (1556-1561 *ПЄ* 97); Братя мои! У сюмъ євангелїи одинъ законоучитель,

кощуючи Іисуса, изъвѣдовавъ его: "Котрая заповѣдь естъ май буршая у законѣ" (XVI ст. *НЄ* 134); Учувъ, нарудъ ажъ идетъ мимо, извѣдовавъ, што естъ сесе? (Там же, 178).

Див. ще **ЗВѢДАТИ, ЗВѢДОВАТИ, ИЗВѢДАТИ.**

ИЗВѢДОВАТИСЯ *дієсл. недок.* Навідуватися: А мы, дурныи, коли есме бетѣжнѣ, а мы идеме ико баилямъ жонамъ, што бы намъ баяли, а коли одна не можетъ помочи намъ, а мы ся извѣдуеме до десятои, албо до дватцятои, а тото не ви(ди)ме, ажъ не могутъ намъ помочи нѣчого (XVI ст. *НЄ* 155).

ИЗВѢКА *присл.* Звіку, одвіку, з давніхдавен, споконвіку: што извѣка скрытая таина н҃нѣ явна є(ст) всѣмъ (1489 *Чет.* 154 зв.); а хотарь томꙋ вышєписанномꙋ сєлꙋ, що на тꙋтовѣ, на имѧ рꙋсѣни, да є(ст) по старомꙋ хотарꙋ, по кꙋда извѣка оживали (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 256); А хотар томꙋ вышєписанномꙋ сєлꙋ на имѧ Милинєщи,... да єст им ѡт ꙋсєго хотара на двоє, а ѡт иньших сторон по старомꙋ хотарꙋ, ‹д›о кꙋда из вѣка ѡживали (Хуші, 1528 *МЭФ*, 40); А хотар тѣм прѣдрєченим части ѡт сєло ѡт Холохорѣни да єст ꙋ полє,... а ѡт иньших сторон по старомꙋ хотар, покꙋда из вѣка оживали (Ясси, 1587 *МЭФ*, 130).

Див. ще **ЗВѢКА, ЗВѢКОВЪ, ЗВѢКУ.**

ИЗВѢРИТИ *дієсл. док.* (кому що) *(повірити свої таємниці)* звірити: нє стыдайсѧ ємꙋ извѣрити грѣха свóєго, а облꙋдливости свóєи, и бéри сєбѣ в нéго пóрадꙋ (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 41 зв.).

Див. ще **ЗВѢРИТИ.**

ИЗВѢСТВО *с.* (*цсл.* извѣство) ретельність: Ѡпасéнїє: Найбóлшєє стара(н)є, пílнoє пилнова(н)є, áлбо пєчалова(н)є, ѡпáтрность, извѣство (1627 *ЛБ* 152).

ИЗВѢСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* извѣствовати) запевняти; стверджувати: ꙋтвєрж(д)áю: Змоцнѧ́ю, извѣствꙋю (1627 *ЛБ* 142).

Див. ще **ЗВѢСТИТИ, ЗВѢСТОВАТИ.**

ИЗВѢСТВОВАТИСЯ *дієсл. недок.* Дізнаватися, довідуватися: rescisco, извѣствую(с)я, познаю (1642 *ЛС* 352).

ИЗВѢСТИЄ, ИЗВѢСТЇЄ *с.* (*цсл.* извѣстиє) відомість, інформація: крáткости мѣ(с)цє даючи, и́ншоє ѡставꙋю, а сїє знáмєнїє(м) лꙋ(ч)шаго рáди извѣстїѧ ѡ старо(м), иж мнóгїє ц҃рства и кролéвства, котóрїи и нарóди ѡ(т) нєвóли папєжскїа свобóдни, старїи дєржáть (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 28);

оприлюднення, оголошення: Б҃гъ же всéмъ ꙋтвєржéниє да бꙋдє(т) извѣстиє писáния сєго ꙋтвєръжéниє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144).

Див. ще **ИЗВѢЩЕНИЄ.**

ИЗВѢСТИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* извѣстити) (кого о чім, кому, кому о чім) звістити, сповістити, повідомити (кому, кому про що): бра(т) ва(ш) мл(с)ти па(н) миколай та(к) нє би(л) скоро ѡ(т)правлє(н): которо(г) и(з) ꙋ(с)тя до ва(ш) мл(с)ти ѡ(т)прави(л), с чи(м) била волѧ є(г) г(с)п(д)ркой мл(с)ти, ѡ чи(м) са(м) ширєй извѣ(с)ти(л) ва(ш) мл(с)ти (Устя, 1600 *ЛСБ* 353, 1); Тѣмже извѣсти ми о своем мирѣ и что глаголеши о сем, дай ми глас (бл. 1610 *Виш. Посл. до Княг.* 236); Моли(м) в҃шє бл҃гочéстиє моєго послáнъца съ любóвию прїимѣтє и (ѡ) моє(м) сєстрє(н)ци дємитрїи ра(ч)тє ємꙋ извѣсти́ти, гдє бꙋдєтъ водворя́тися въ тоє врємя (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); Съста-

ви́: Залици́, ꙋтвори́ извѣсти́ (1627 *ЛБ* 129).

Див. ще **ЗВѢСТИТИ, ЗВѢСТОВАТИ.**

ИЗВѢСТИТИСЯ *дієсл. док.* (*цсл.* извѣститисѧ) (о чім) довідатися (про що): Что жь будет скуток албо ли существо всего оглавления сего начертания к вашей любви, мало пождав, молю потерпѣти и извѣститеся о всем (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 232).

ИЗВѢСТЇЄ *див.* **ИЗВѢСТИЄ.**

ИЗВѢСТНЕ *присл.* Уважно; ретельно: Ѡпа́снѡ: Пи́лнѡ, доскона́лє, стате́чнє,... с᾿ пи́лностю,... ѡпа́трнє, извѣстнє, ѡсторо́жнє (1627 *ЛБ* 152).

ИЗВѢСТНО, ИЗВЕСТНО *присл.* (*цсл.* извѣстьно) **1.** Певно, твердо, безсумнівно, добре, виразно, чітко: ты же кой образ показоваеши стаду, яви ми его на свѣт, да вижду извѣстно, егда есть в гордости и тщеславии,... и питании и доволствах излишных и всѣх исполнениях похотей плотских, их же вѣк сей носит и въмѣщает, яже ты в своем пастырствѣ носиши и показуєши за спасение нѣкий образ (1588-1600 *Виш. Кн.* 139); Вѣдь: Вѣдомость, вѣдѣти извѣстно, вѣдати пє(в)нє (1627 *ЛБ* 24); Нєвомєсти́маѧ свѣтлѡсти,... нєꙋдєржа́нно исхо(д)наѧ... всѧ испытꙋѧ, и Глꙋбинꙋ бѡ(з)кои бы́тности, якѡ Бг҃ъ и́стєнный, всѧвѣдꙑ́й извѣстно, пре́ждє вѣкъ сꙋщаѧ: и въ вѣцєхъ насто́ѧщаѧ: и по разоре́нїю бꙋдꙋщаѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 35).

2. *У ролі присудк. сл. (про наявність відомостей про кого-, що-небудь)* відомо: третицєю во(з)лагаю ва(м) сє(р)дєчны(и) жа(л) мо(и) ѡ любилицы, я(ко) восхитиша ...чадо моє пачє жє а(г)нца х(с)ва во(л)цы хищнии гл҃емии вызꙋитє любли(н)скиє яко жє и(з)вѣ(ст)но... ѡ(т) посланця... и(х) жє прєписы посылаю к вам (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); Извѣстно да є(ст), ижє сію книгꙋ зовємую Мѣнєю И(з)бранꙋю купили стадо Хв҃о, мєшкаючєє у повѣтѣ Мараморишы, у сєлѣ Горѣнь[чєвѣ] (1645 *Яв. ИЗ* 16).

◇ **известно творити** (кому о чім) повідомляти, доводити до відома: Извє(ст)но жє творꙋ любви вашо(и) ѡ то(м) диѡнисиє архиєп(с)пє та(р)навско(м), которы(и) до ви(л)ни скоро ꙋєха(л) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213).

Див. ще **ИЗВѢСТО.**

ИЗВѢСТНЫЙ *прикм.* (*цсл.* извѣстьныи) певний, твердий, достовірний, аргументований, переконливий: argumentalis, и(з)вѣстны(й) (1642 *ЛС* 91); **извѣстноє упевненьє** *див.* **упевненьє.**

ИЗВѢСТНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Певніший, твердіший: Тврьдѣйшїй, нєпорꙋшнѣйшїй, извѣстнѣйшїй (1627 *ЛБ* 132).

ИЗВѢСТО *присл.* (*цсл.* извѣсто) те саме, що **извѣстно** у 2 знач.: извѣсто бо єго авраамъ самъ видѣлъ коли ходилъ до игомора црѧ (1489 *Чет.* 70 зв.); и(з)вѣсто бꙋди ва(м) бра(т)ѧ ѡ послании... ѡ(т)цꙋ нашє(мꙋ) єкза(р)хꙋ єп(с)кꙋ лво(в)скомꙋ... имѣющєє в сєбѣ рѣчъ сицєвꙋ (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

ИЗВѢТ *див.* **ИЗВѢТЪ.**

ИЗВѢТЪ, ИЗВѢТ *ч.* (*цсл.* извѣтъ) **1.** *(вигадане пояснення)* відмовка: И аще вопросит его кто о отлучению себѣ от мира вины, обрящет извѣт, прощения не имущь (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 239).

2. Причина; доказ: Вина́: Ємле́нїє, причи́на, а́лбо оу́хо, а́лбо по(д)ложе́нїє, нєпщєва́нїє, основа́нїє, обдръжа́нїє, клю́чка, извѣтъ, или́ по́во(д) (1627 *ЛБ* 15).

ИЗВѢЧНЫЙ *прикм.* (*цсл.* извѣчьныи) відвічний, одвічний, споконвічний: а по-

вѣдаючи мнѣ, што тот дворъ и тое полко извѣчное Пречистои Богородици Печерского манастира (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13); архима(н)дры(т) протасє(и) с тоє нивы ѡколо кѹргана и ѡколо гѹмна дєрє(в)є порѹбавши извѣчнѹю цєлинѹ нико(л)скую поѡра(л) (Київ, 1510 *Арх. Р.* фотокоп. 28).

Див. ще **ЗВЕЧИСТЫЙ, ЗВЕЧНЫЙ.**

ИЗВѢЩАВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изъвѣщавати) (о кім) сповіщати (про кого): Тако(ж)дє маю на сєбє и на сию єпи(с)копѣю лва вєлєзѹбънаго которы(и) завшє и(з)вѣщавас(т) ѡ (м)нѣ гдє бы(х) иха(л) хотящи мя ѹбити тєлє(с)нє (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 217).

Див. ще **ИЗВѢЩАТИ.**

ИЗВѢЩАТИ, ИЗВЕЩАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изъвѣщати) (що) сповіщати, повідомляти: Погружéньми трєма тройцу вызнаваєм и смерти Христови тáйну извещаєм (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); А когда безстрастие ощутив, тогда возвратився до людей паки; паче же от бога извѣщен быв, что подобает ему сотворити (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 238).

Див. ще **ЗВѢСТИТИ, ИЗВѢЩАВАТИ.**

ИЗВѢЩЕНИЄ *с.* (*цсл.* изъвѣщениє) повідомлення: Ижємъ ѡ(т) вм҃... задє(р)жанъ былъ..., ажємъ нєдочєка(в)ши извѣщєнıѧ ѡ(т) вш҃ы(х) мл(с҃)тей,... ѡ(т)ѣхалє(м) прошєнıѧ прошу пи(л)но (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

Див. ще **ИЗВѢСТИЄ.**

Пор. **ИЗВѢСТИТИ.**

ИЗВЯЗАТИ, ИЗЪВЯЗАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(обкрутивши чим-небудь, позбавити можливості чинити опір)* зв'язати: Коли (кто) хочетъ хыжу розбити, извяжутъ перше дужѣйшого и тогды думъ его извою(ю)тъ (XVI ст. *НЄ* 74); *перен.* (кого) *(обезволити, підкорити)* зв'язати: "Крестомъ своимъ убивъ воровство на нюмъ", такъ што теперъ на насъ, хрестянѣхъ, ни извязати насъ, ни показити намъ нѣчого (не може діаволъ) (XVI ст. *НЄ* 74).

2. *Перен.* (кого) *(з'єднати, злучити)* зв'язати: якъ овунъ [Христосъ] тѣло узявъ на себе,... такъ и насъ Господь судивъ, и токмивъ, и изъвязавъ духомъ святымъ (XVI ст. *НЄ* 194).

Див. ще **ЗВЯЗАТИ.**

ИЗВѦНУТИ *дієсл. док.* *(стати сухим; засохнути)* зав'янути: Изыйдє сѣяи, да сѣє(т) сѣмєно своє. єгда жє сѣющоу ємоу. нѣкоторыи пали при поути. и прилєтѣвъши пътица, и зьзобали ихь. дроугыи жє ...ижь нє имали глоубокости зємлѧ єгда жє сл҃нцє зышло. изъвѧноули, // ажь нє имали корєнѧ, и посъхли (1556-1561 *ПЄ* 60-60 зв.).

Див. ще **ЗВѦНУТИ.**

ИЗГАНЯТИ, ИЗГАНѦТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изганѧти) **1.** (кого) *(примушувати покидати певне місце)* виганяти, проганяти: А вм(л)... рачи(т) сє ѡбражать... якобы(х) я мєлъ... бл҃гочєстивы(х) свєщєнъниковъ мо(р)довати и ѡ(т) мєста и(х) и(з)ганяти (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1); которыє слáвы вшєтє(ч)ноє свѣта сєго ищѹтъ, прогладѹю(т): а позна(в)ши и(х) нє прїимѹю(т), изганѧю(т) и общитисѧ з ни́ми,... нє хотѧтъ (1598 *Виш. Кн.* 283 зв.); И благыи есте, коли поносятъ вамъ, и изганяютъ васъ (XVI ст. *НЄ* 86); Сєго рады тєплѣ молилися,... изъганяємы бывали, посѣкаєми (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); **бѣсы изганяти (изганѧти)** – *(зцілювати біснуватих)* бісів виганяти: Было ихъ первѣй и болѣй, яко суть: одверные, заклінателіе, што бѣсы зъ людей опутаныхъ изганяти

(Вільна, 1608 *Гарм.* 210); бол'ныѧ исцѣлайтє. мр҃твыѧ въск(р)шайтє. маломощ'ныѧ. очищайтє. бѣсы из'ганѧйтє (1556-1561 *ПЄ* 49).

2. (кого від чого) Відлучати: єпи(с)копъ гєдиѡ(н) болоба(нъ)... люди... бє(з)чести(л) и ѡ(т) цр҃квє(и) и(з)ганя(л) и всякого ѡбрядꙋ зако(н)ного... многимъ людємъ забороня(л) (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31).

3. *Перен.* (що) *(рішуче відхиляти, не визнавати)* відкидати: Того ра́ди и мы н҃нѣ съ всѣмъ соббро(м) на́ши(м)..., таковꙋю є́рєсь ѡ(т) цр҃квє́й на́ши(х) изганѧ́ємъ, и клѧтвѣ прєдає(м) (Львів, 1590 *Гр. Рог.* 1).

Див. ще **ЗГАНЯТИ, ИЗГОНИТИ, ИЗГОНЯТИ.**

ИЗГАНѦТИ *див.* **ИЗГАНЯТИ.**

ИЗГАСНУТИ *дієсл. док., перен. (завмерти, зникнути)* згаснути: а длѧ мнѡ́гого бє(з)зако(н)ства и(з)га́снє(т) любо(в) мнѡ́ги(х)... а хто чита́є(т) нєха́й розꙋмѣє(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 25).

Див. ще **ЗГАСНУТИ.**

ИЗГИБЛЫЙ *прикм.* Загиблий, *діал.* згиблий: Истрєби́тєлны(и): ꙋбива́тєлный, ни́щащїй, кото́рого трєба вы́нищити, изги́блый (1627 *ЛБ* 51).

Див. ще **ЗГИБЛЫЙ.**

ИЗГИБНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изгыбнути) *перен. (пропасти; зникнути)* згинути: нинє бо нєприязнь изгибла (1489 *Чет.* 113).

ИЗГИНУТИ *дієсл. док., перен.* Духовно занепасти: до(л)го на(м) б҃ъ трърпѣти рачитъ. абовѣмь нє хочєть абы которїй изгинꙋ(л) и потоплє́нїй бы(л). алє хочє́тъ абы(х) мы сѧ наврънꙋли. и збавлєны бы́ли и з ѡними́ ст҃ыми. которїи б҃оу догодили ...зна́шли (1598 *Розм. пап.* 2).

Див. ще **ЗГИНУТИ.**

ИЗГЛАГОЛАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изглаголати) (що) висловити, вимовити: а ти мєнє ѡ(т)толь виз'валъ, дабы чрє(з) мєнє... всяки(х) грѣховъ... богомє(р)зки(х), яки(х) трꙋдно и(з)глаголати, скоштовалъ єси (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

Див. ще **ИЗГЛАГОЛИТИ.**

ИЗГЛАГОЛИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изглаголити) те саме, що **изглаголати: яжє ѡко нє видѣ и ꙋхо нє слиша, анѣ изглаголити, анѣ ѡписати... кто можє(т), и(х) жє сами тил'ко тии заживатиму(т), что на сємъ свѣтѣ в' Г҃да Б҃га вѣровали** (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 278).

ИЗГЛАДИТИ, ИЗЪГЛАДИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изгладити) **1.** *Перен.* (що) *(знищити, змести)* згладити: Такъ власне... горкая работа зо всего доброго тебе злупила и всю опановала,... умалила, разсеяла, зъгасила и праве зъ // кгрунъту изъгладила! (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1025-1027); **изъ свѣта изгладити** *див.* **СВѢТЪ;**

перен. (що) *(стерти з пам'яті)* згладити: А Василий Великий молвит: "Инок,... не имѣет мѣста, гдѣ добродѣтель вселити, альбо напечатлѣти, яко на вооску (!), доколѣ первых страстных образов не истрыет (!) и не изгладит" (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 241);

2. *Перен.* (що) *(про гріхи)* відпустити: Вѣрити имаеме, чомъ овунъ изъгладитъ грѣхы нашѣ и насъ справедливыми учинитъ (XVI ст. *НЄ* 209); що по́знала звѣзда прѣвѣє ѡ(т) с҃лнца сло(в) б҃жіє, кото́роє при́шло грѣ(х) ч҃лчскіи изгла́дити (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 192).

Див. ще **ЗГЛАДИТИ, ИЗГЛАЖИВАТИ.**

ИЗГЛАЖИВАТИ *дієсл. недок., перен. (про гріхи)* відпускати: ты господжє наши грєхи изглаживаєши (1489 *Чет.* 19 зв.).

Див. ще **ЗГЛАДИТИ, ЗГЛАЖАТИ, ЗГЛАЖИВАТИ, ЗГЛАЖОВАТИ, ИЗГЛАДИТИ.**

ИЗГНАНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Вигнаний, -ого, вигнанець: Прова́ди(т) тє(ж) прє(з) оулицы оутрапєна, прє(з) оути́ски и(з)гна́ныхъ пра́вды ра́ди (поч. XVII ст. *Проп. р.* 241); Прійдѣтє изгна́ныи пра́вды ра́ды: прійдѣтє цр҃(с)тво Нб҃(с)ноє за поко́й вѣчный (Чернігів, 1646 *Перло* 160).

ИЗГНАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изгьнати) **1.** (кого) *(примусити забратися геть)* вигнати, прогнати: которыє нє вѣровали тогды. тыє ѡ(т) єр(с)лма изгнани (1489 *Чет.* 205 зв.); так жє и в рогатинѣ бра(т)ство тємни́цами мѹчивши и дида́скаловъ шко́лны(х) поби́вши и(з) мѣста изгналъ (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); Єсли слуга поревнует по добродѣтели, почитан будет,... и єсли панству ровнатися похочет, // изгнан будет вон (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46-47); которыє то зась потомки мои... бєрѹчи въ поссєссїю плацъ той и зо всѣмъ на нємъ бѹдованьємъ, Инокомъ и при них стоѧчимъ правовѣрнымъ, изгнаннымъ и вытєснєнымъ // оттоли, повинны бѹдѹтъ таковыєжъ ваги и цѣны кгрѹнтѹ Шлѧхєтскаго права и вольности, на своихъ грѹнтєхъ власныхъ, выдѣлєти (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 20-21).

2. *Перен. (усунути, витіснити; ліквідувати)* вигнати: нє могоу бо нєчистоє сквєрны сєє изгнати из города сєго (1489 *Чет.* 6 зв.); нѣмає(ш) хр(с)тіанина православного, которій бы рѹганьє то́є діаволъс҄коє ѡч(с)тити и изгнати мо́глъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 258 зв.); Там правди́вый агнець с ко́стела изгнано, абы жидовскую пасху празновано (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); вся соборная апостольская церковь христова..., зарас от стихий миру суетную мудрость и разум, ощупавши, повергла, изгнала и вмѣсто мирского разума хитрости духовный // ...разум збудовала (1608-1609 *Виш. Зач.* 205-206).

◇ **отъ сея жизни изгнати** (кого) – зі світу зігнати, позбавити життя: пощѹпа(и)тєсѧ ты(л)ко в҄ лысѹю голо(в)кѹ ксє(н)жє би(с)кѹпє лѹцки(и), ко(л)ко єси за своєго сщ҃єн҄ства живы(х) мє(р)тво ко Бу҃ послал҄; ѡдны(х) сѣканою, дрѹги(х) водотоплєною, трєти(х) ѡгнєпа(л)ною смє(р)тю ѡ(т) сєѧ жи(з)ни и(з)гна(л) (1598 *Виш. Кн.* 273 зв.).

3. *Перен.* (од чого) *(спричинити втрату чого-небудь)* позбавити (чого): ты нн҃ѣ изгна́ный ѡ(т) сла́ви и свѣтлости Аггл҄скѡи (Чернігів, 1646 *Перло* 158).

Див. ще **ЗГАНЯТИ, ЗОГНАТИ, ИЗОГНАТИ.**

ИЗГНАТИЄ *с.* Вигнання: цр҃ь... повєлѣлъ слѹгамъ своимъ изгнатиѧ ѡ(т) лица своєго (1489 *Чет.* 299 зв.).

ИЗГНИВШИЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (грішний; порочний)* гнилий: Тогда ...правилныя руки, кормила четвероперстница, иже суть патриархи, мечем суда слова божия пятаго перста, изгнившаго и мертваго, римскаго папу, от тела и от руки отсѣкли и отлучили (1608-1609 *Виш. Зач.* 216).

ИЗГНИЛОСТЬ, ИЗГНИЛУСТЬ *ж. (те, що розкладається, гниє)* гниль, гнилизна, тлінь: Такъ воскресеніе (*в рукоп.* воскрсеніе. – *Прим. вид.*) умерлымъ: сѣетъ ся // на изгнилусть, устанетъ не гнилое,... сѣетъ ся безъ душѣ, устанетъ изъ душевъ (XVI ст. *НЄ* 50-51); якъ мовилъ святый Давыдъ...: "Святому своему далъ видѣти изгнилости" (Там же, 57).

Див. ще **ЗГНИЛОСТЬ.**

ИЗГНИЛУСТЬ *див.* **ИЗГНИЛОСТЬ.**

ИЗГНИТИ, ИЗГНІТИ, ИЗЪГНИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изгнити) **1.** *(розкласти-*

ся, піддатися тлінню) зігнити: Дѣля того, братя мои хрестеяне, о смертный часъ приносѣмъ собѣ на розумъ на кождый день вытъ усеи душѣ изъ вѣрою, ажъ тѣло твое изгніетъ и опятъ муцю Христовою оживетъ (XVI ст. *НЄ* 50); Коли умретъ дакто, тѣлу годитъ ся што бы изъгнило, чомъ, коли изгніетъ, такъ воскреснетъ (Там же, 146).

2. *Перен. (про духовний занепад)* зігнити, зіпсуватися: а отъ насъ ся отщепили ...и стали ся подъ клятвою за тое, которые уже и сами изгнили и намъ тоей прелести наискрили, якъ саранча свой плодъ розпустила (бл. 1626 *Кир. Н.* 13).

Див. ще **ЗГНИТИ.**

ИЗГНІТИ *див.* **ИЗГНИТИ.**

ИЗГНЇЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (тлінний; розкладений)* гнилий, згнилий: тою бж҃е(с)твєною силою єго въсхищєны боудоу(т) тако(ж) з ни(м) на ѡблакы, г(д)є имь боудоу(т) мѣ(ст)цѧ зготованы, чого тѣла смр҃ътєлныи и(з)гнїлыи и ра(з)ли(ч)ными грѣхи ѡбтѧжєны // нѣколи того наслѣдити нє могоуть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 78 зв.-79).

ИЗГОВОРИВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(обчислювати)* визначати: рȣками бо хлѣбъ приємлєши и яси а дш҃ею цѣнȣ изговориваєшь (1489 *Чет.* 319).

ИЗГОДИТИ[1], **ИЗЬГОДИТИ** *дієсл. док.* **1.** (кого) *(привести до згоди)* погодити: Спорь имѣли ѡ ѡзєро, на имѧ Ѡсвѧтоє и мы ихъ ȣ том изгодили и мают тоє ѡзєро поспол вълочити (Святе озеро, 1509 *AS* III, 69); а гриць повєда(т) такъ ижъ єго дали за дєвє(т)дєсѧ(т) златы(х) на том панє милы(и) нє оумѣли єсмє ихъ изьгодити (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 14, 17).

2. (що з чим) З'єднати, злучити: Бо слово предвѣчное зс (!) тебе ся народит, котрое народ людский из нб҃омъ изгодит (I пол. XVII ст. *Рез.* 179).

Див. ще **ЗГОДИТИ**[2].

ИЗГОДИТИ[2] *дієсл. док. (цсл.* изгодити) згодити, почекати: Лаза(р) товаришь нашь добрїй оуспє и барзо мало из(г)оди(в)ши повторє мови(т), лаза(р) оумрє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38).

ИЗГОДИТИСѦ *дієсл. док.* Трапитися, статися: познали ро́дитєли єго штожь то є(ст) сн҃ь іхъ и та(к) жє сѧ изгодило во ѡдинъ дн҃ь в нє(д)лю (1489 *Чет.* 150 зв.).

ИЗГОЛОДНѢТИ, ИЗЪГОЛОДНѢТИ *дієсл. док. (відчути холод)* зголодніти: Коли Христосъ пушовъ духомъ у пустыню, тогды постивъ Христосъ ·м҃· дну и ночїй ·м҃· и напослѣдокъ изголоднѣлъ (XVI ст. *НЄ* 14); Богатыи изъубожали, изъголоднѣли (Там же, 112).

Див. ще **ЗГОЛОДНѢТИ.**

ИЗГОНИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изгонити) *(примусити покинути певне місце)* прогнати, вигнати: Благыи суть, котрымъ поносятъ, изгонятъ, и мовятъ // на васъ имене моего дѣля (XVI ст. *НЄ* 32-33);

(змусити кого-небудь віддалитися) відігнати, прогнати: Где святыи моли́твы бывають чита́ны и бѣсове тогда бѣгу́ть изгони́ми (к. XVI ст. *Укр. п.* 76).

Див. ще **ЗГОНИТИ, ИЗГАНЯТИ, ИЗГОНЯТИ.**

ИЗГОНИТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* изгонитисѧ) *перен.* (од чого) викоренитися (з чого): грѣхъ през҄ похлѣб҄ство в҄ дшȣ в҄крада́єтсѧ, а пра́вымъ обличе́нїємъ во́нъ изго́нитсѧ ѡ(т) послȣша́ющєи дш҃ѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 78 зв.).

Див. ще **ЗГОНИТИ.**

ИЗГОНЯТИ, ИЗГОНѦТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изгонѧти) **1.** (кого) *(перемагати ворога)* виганяти: коли оувидиши мѧ бѣсы изгонѧчи, тогды моємȣ црствоу поклонитисѧ (1489 *Чет.* 128); pello, is, женю, изгоняю (1642 *ЛС* 304).

2. *Перен.* (кого) *(відрікатися, відмовлятися від кого-небудь)* виганяти: То ли тое правдивы костел римский, езовито, яко Петра изгоняет, правду павлову с петровой, яко сопротивно истинному учению петровому ложь смысляюще, люд християнский прелщает и изводит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 183).

Див. ще **ИЗГАНЯТИ, ИЗГОНИТИ.**

ИЗГОНѦТИ *див.* **ИЗГОНЯТИ.**

ИЗГОРДИТИ *див.* **ИЗГОРДѢТИ.**

ИЗГОРДЫТИ *див.* **ИЗГОРДѢТИ.**

ИЗГОРДѢТИ, ИЗГОРЪДѢТИ, ИЗГОРДИТИ, ИЗГОРДЫТИ *дієсл. док.* (чим) Згордити, згордувати, погордувати (чим), зневажити (що): А кто бы изго(р)дѣль цє(р)ковны(м) бра(т)скы(м) сȣдо(м) яко прєслушни(к) цє(р)квє сȣди(т)сѧ (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); яко ты(ж) ісаиа пр(о)ркь ѡ то(м) пішє... мовѧчи тыми словы длѧ того є(с)тє и(з)горъдѣли словами моими,... а прєто за (з)ло(ст) вашȣ спооущȣ на ва(с) яко оуломо(к) камєнѧ и(з) мȣроу высъкого (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 206); и мы тє(ж) послȣшенствомъ изго(р)дыли (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44); также и унѣяты, вырѣзавшися изъ благочестія, изгордиши шатою крещенія Христова, поотрѣзовали себѣ вѣру (бл. 1626 *Кир. Н.* 18).

Див. ще **ЗГОРДИТИ.**

ИЗГОРОДЬ *ж.* Загорода, загорожа, огорожа: але можешь, твоя милость, около изгороди обехати до воротъ дворныхъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 165).

ИЗГОРЪДѢТИ *див.* **ИЗГОРДѢТИ.**

ИЗГОРѢТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изгорѣти) *(знищитися вогнем)* згоріти: якь роз'ка оус'хнє(т). и из'бираю(т). єи, и на ѡгнь оувръгоу(т). и из'горыть (1556-1561 *ПЄ* 415); такъ же и пульскый цвѣтъ, якъ красенъ зацвивъ, та западе, а другий день у вогень положишь, та изгоритъ (XVI ст. *НЄ* 94).

Див. ще **ЗГОРѢТИ.**

ИЗГОТОВАТИ *дієсл. док.* (що) *(зробити готовим для використання)* приготовити: ю(ж) та(м) была єго стой мл(с)ти зготована го(р)ница и баранокь вєликодный оупєчєно, изготовано всє на столѣ вєдлє ѡбычаю жидовскаго (XVI ст. *УЄ Трост.* 51); ю(ж) была єго стои мл(с)ти изготована гбрницѣ и агнєць вєликод'ныи оупєчєно (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 7 зв.).

ИЗГОТОВИТИ *дієсл. док.* (кому що) *(заздалегідь підготувати)* зготовити, приготувати: то(т) прєзь мȣкоу... изготовил на(м) радо(ст) нб(с)ною (!), коли бы єдно вмѣли до того єсмо приготовитисѧ (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 28 зв.).

ИЗГОТОВИТИСЯ *дієсл. док.* (ку чому) *(підготуватися до чого-небудь заздалегідь)* приготуватися (до чого): Я, маючи посвяцоный агнецъ, изготовилъся дей есми былъ ку службе Божой преждеосвещенъной (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 320).

Див. ще **ЗГОТОВИТИСЯ.**

ИЗГРЕШИТИ *див.* **ИЗГРѢШИТИ.**

ИЗГРѢШИТИ, ИЗГРЕШИТИ, ИСГРѢШИТИ *дієсл док. (учинити гріх)* згрішити: в тотъ ча(с) познались что нази стали и познали што изгрешили (1489 *Чет.* 23); сынъ молодшій... погубивъ честь, и заболѣло его сердце лихо за што изгрѣ-

шивъ и разгнѣвавъ на ся отца своего (XVI ст. *НЄ* 7); Але то[го] чистьцу, яко Рим повєдает, святый Петрь и Павель не проповедáєт, Але запрещають вѣрным исгрѣшити, а грешъным покуту на земли чинити (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); Алє я томȣ барзо позавидѣлъ, Адама и Євȣ оужємъ из розȣмȣ извѣлъ, Ижъ божию заповѣдъ прєстȣпили, – На тоємъ привѣлъ, что изгрѣшили (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14).

Див. ще **ЗГРѢШИТИ.**

ИЗГУБИТИ, ИЗЪГУБИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изгȣбити) **1.** (що) *(втратити власність)* згубити: и потом он пакы изгȣбил свою част ѡт того сєло ȣ хитлѣнствѣ коли вьздвигноул... єдного лотра г(ос)п(о)д(а)рєм (Хуші, 1528 *DBB* I, 27).

2. (кого) *(позбавити життя, убити)* згубити: хочє(т) бо ирѡ(д) искати ѡтрочатє, абы // из'гоубиль єго (1536-1561 *ПЄ* 24 зв.-25); ѡ(т) дїавола наоу́чаємы, рáдѧ(т) ѡ сьмр҃ти єго, абы єго мóгли изгоу́бити (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 3).

3. (що) *(про життя) (занапастити, змарнувати)* згубити: Чого(ж) далѣи православны(х) до ска(р)ги бѣгати нȣдитє, которыє всѣгды скарзѣ слȣжа(т), и вѣкъ сво(и), слȣжачи, изгȣбили су(т), а справє(д)ливо(ст) выслȣжити никакожє нє могȣ(т) (1598 *Виш. Кн.* 308).

4. *Перен. (залишити поза увагою, обминути, пропустити)* загубити: Што емъ заказавъ (*в рук.* закавъ. – *Прим. вид.*), лише тото чини, нѣ изъгуби изъ него, нѣ клади бурше икъ нему (XVI ст. *НЄ* 141);

(що) *(мимоволі випустити в тексті, не відтворити)* пропустити: исписалъ сию книгу стое евліе престольное азъ многогрѣшніи... раб Бжи илия... но господинове мои... молю и прошу... кди якъ изгубилъ азъ многогрѣшныи и недостойный во запалчивомъ небреженіи своем слово, или двѣ, или точку... чтѣте а справляйте (1601 *ПДПИ* 106).

Див. ще **ЗГУБИТИ, ИЗГУБЛЯТИ.**

ИЗГУБЛЯТИ *дієсл. недок. (про життя) (занапащати, марнувати)* губити: и ємȣ вѣкъ свои в' слȣжъбѣ а(ж) см҃рти изъгȣб(л)ѧє(тє). и сами з ни(м) погыбáєтє (п. 1596 *Виш. Кн.* 257 зв.).

Див. ще **ИЗГУБИТИ.**

ИЗГУДЛИВЫЙ *прикм. у знач. ім.* Згідливий, -ого, поступливий, -ого: живетъ Господь Бг҃ъ межи изгудливыми (XVI ст. *НЄ* 223).

ИЗДАВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* издавати) (що) *(приносити плоди, урожай)* давати; родити: Процвитае(т) землѧ разли(ч)ными цвѣты, издаю(т) плодь древа бѣгȣщими лѣты (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 95).

ИЗДАВАТИСѦ *дієсл. недок. у ролі вставн. сл. (уявлятися)* здаватися: чєрє(з) тóє нєд'бáл'ство // ꙗ́кобы ѡмєр'зє́нїє нѣѧ́коє рєчєй дх҃ов'ныхъ мáєть чл҃къ, издáєт'сѧ хотѣти, жє́бы до нєго бл҃гословєн'ство вѣчъноє,... и ин'шыє дóбра дх҃овныє нєналє́жали (Львів, 1645 *О тайн.* 53-54).

Див. ще **ЗДАВАТИСЯ.**

ИЗДАВНА, ИЗЪДАВНА *присл.* (*цсл.* издавьна) здавна, здавен: с(т)оитъ здѣсє в насъ издавна столпъ, а в нє(м) мєртвєць лєжить (1489 *Чет.* 35); дал есми... имѣнье... Котеневъ съ всим с тым, што к томоу Котеневоу и здавна прислухает (Вінниця, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); мы... допȣстили ємȣ тот замок выкȣпити... ничого на насъ нє ѡставлѧючи... как ты

мєста и дворы и сєла изъ давна ꙋ границахъ сѧ своих мають (Берестя, 1508 *AS* III, 56); я знаючи вєликꙋю зы(ч)ливо(ст)... єго м(л) кꙋ собє... тоє имє(н)є... зо (в)сими тыми присє(л)ки... // ...якося сами в собє ...и(з)да(в)на в границєхъ своихъ маю(т) ...ма(л)жо(н)цє єго ба(р)барє з сєбє вливає(м) (Ковель, 1577 *ЖКК* I, 91-92); За слꙋшнꙋю тєды и ба(р)зо ся здало намъ всѣмъ до зацноє ѡсобы вм(с) пана нашє(и) м(л) издавна на на(с) ла(с)каваго... рач вм писати и ꙋпримє просити... ра(ч) вм... посла(н)цовъ нашихъ... принявши и имъ на вшєляко(и) помочи... быти (Львів, 1610 *ЛСБ* 427).

Див. ще **ЗДАВНА.**

ИЗДАЛЕКА *присл.* (*цсл.* издалєка) *(з віддаленої місцевості)* здалека, здалеку: ѡни рєкли, мы издалєка єсмо (1489 *Чет.* 121 зв.);

(на певній відстані, віддалік) здалека, здалеку: пєтръ жє ишоль за ни(м) из(д)алєка ажь до д'вора арьхієрєова (1556-1561 *ПЄ* 114 зв.); а стыи пєтрь издалєка на(д)зирци за ни(м) ишоль. до двóра архієрєѡва (XVI ст. *УЄ* № 29519, 244); А тогѡ чáсꙋ пєрєхожáлсѧ Ісаáкъ по дорóзѣ... а поднéсши ѡ́чи свои: оузрѣлъ вєлбꙋ́ды идꙋ́чїи издалéка (серед. XVII ст. *Хрон.* 38 зв.).

Див. ще **ЗДАЛЕКА, ИЗЪДАЛЕКУ.**

ИЗДАЛЕЧКА *присл., пестл.* Іздалеку, здалека: Издалéчка зась знóвꙋ хмысѧ оуклонúли, Хѡ́ть простачкѡ́вє, чи(м) могли Пна почтúли (Львів, 1616 *Бер. В.* 76).

ИЗДАНЇЄ *с.* (*цсл.* изданиє) *(випускання у світ друкованих творів)* видання, видавання. ◇ **изданїє типомъ** *див.* **ТИПЪ.**

Пор. **ИЗДАТИ.**

ИЗДАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* издати) **1.** (що, по чому) *(віддати, передати в чиєсь розпорядження)* дати: Ѡмилѧ(н) изда(л) имѣнѧ по(д) зєлєною розькою (Львів, 1593 *Юр.* 14); Потомъ... почнуть просити пана о листъ на тую маетность, которую имъ обецалъ... А гды по ялмужной издасть, то по два, то единъ езуита, а другїй молодый... а тые што въ кляшторѣ старшіе, то ...собѣ // напитковъ розмаитыхъ коштовныхъ заживаютъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 20-21).

2. (що) *(випустити у світ, надрукувати)* видати: Сéжє въ Євхарíстїи: повєлѣ Издáти Литꙋргїáръ (Київ, 1629 *На г. Мог. Леіт.* 8 ненум.); На сє бо и стоє Сиє Писанїє нашє з По(д)писомъ рꙋки нашоє, и Приложєнїємъ пєчаты и(з)дано имъ єстъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 507).

ИЗДАТИСѢ *див.* **ИЗДАТИСѦ.**

ИЗДАТИСѦ, ИЗДАТИСѢ *дієсл. док.* **1.** (що) *(вийти у світ)* видатися, надрукуватися: Прєсвѣтлоє Зєрцáло... в' Типогрáфїи Стыа Вєлúкїа и чꙋдотвóрныа Лáвры Пєчєрскїа... Пєчáтным' хꙋдóжєствомъ издадéсѧ (Київ, 1628 *Дор. Поуч.* 519).

2. *безос.* *(постати в уяві, думках)* здатися: поꙋстала тѣжкаа и шкодливаа валка мєжи... воєводою... а мєжи... королє(м) полски(м)... и издалосѣ какбы тота валка имѣла сѣ вєлико множити (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 454).

Див. ще **ЗДАТИСЯ.**

ИЗДЕБКА, ИЗДЕПКА, ИЗДЕПЪКА, ИЗЪДЕПЪКА, ИЗТЕБКА, ИСТЕБКА, ЫЗДЕПЬКА, ЫСТЕБКА *ж.* (*стп.* izdebka) **1.** *(невеликий житловий будинок)* хатка, хатина: ѡ(т) тоє // ста(и)ни нєдалєко кꙋхня старая по(д)лє кꙋхни ста(и)ня бє(з) вє(р)ху и бє(з) двєрє(и) нєдавно поставлєна гри(д)ня сєни напротивкꙋ комо-

ра нєновая издєбка малая и(з) сєнъми нєновая (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 49-50); Видє(л) [тє(ж)] єсми ла(в)рика бу(д)ника, в ы(с)тє(б)цє лєжачого, збитого (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); Дворецъ: Гридня съ сенми, другая истебка зе сенми (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 246); дво(м) мѹлѧ(р)чыкѹ(м)... що коло трамовъ мѹровали и посадзъкѹ в ы(з)дєпьци посадили fr. 4:29 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17); за 60 га(ч)ковъ до и(з)дєпъки на горѹ пры дрѹка(р)ни по г(р) 2 fr. 4 (Там же, 17 зв.); за пѧ(ц) до и(з)дє(п)ки противъко дрѹка(р)нѣ далє(м) fr. 9 (Там же); папѣ(р) зносили зъ изъдєпъки до склєпѹ (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18 зв.); **издебка белая** – хатина з димарем: то новый будынокъ, который уже былъ зовсимъ готовый и покритый; а напротивко знову будинокъ старый, издебка белая зъ олкирем, комора и сенъ рубленая з присенкомъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242); **издебка чернецъкая** – келія: О тыхъ стаенъ, издебокъ чернецъкихъ зъ сенми, драницами побитыхъ 6, а осмая въ садъ (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 369); **издебка чорная** – курна хатина: напервей пекарня отъ улицы зъ сеньми надъ Стыромъ, издебка чорная, сенцы и комора (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56); **истебка сторожовая** – сторожка: Бѹдова(н)є в за(м)кѹ... Истєбка сторожовая погрєбъ ѹ полътора сажънѧ (1552 *ОЖЗ* 118 зв.); **веселаѧ издебка** – в'язниця, тюрма: оузы́лищє, вѧзє(н)є, вєсє́лаѧ и(з)дє́бка (1596 *ЛЗ* 66); Оузы́лищє: Вѧзє(н)є, вєсє́лаѧ издє́бка, кѹли́къ, тара(с), тѹрма (1627 *ЛБ* 138).

2. Приміщення для домашньої птиці: всє тоє бѹдованьє вжє старо ѡгнило кѹхънѧ стара з о(д)ноє стороны вжє сѧ ѡбодрала, и(з)тєбка на дво(р)цы гдє гѹси и кѹры садѧть (1552 *ОЛЗ* 177).

ИЗДЕПКА *див.* **ИЗДЕБКА.**

ИЗДЕПЪКА *див.* **ИЗДЕБКА.**

ИЗДЕЦЪ *див.* **ЄЗДЕЦЪ.**

ИЗДЕЯТИСЯ *дієсл. док.* (*цсл.* издѣѧтисѧ) (з ким) *(скоїтися, зчинитися, зробитися)* статися: а панъ братъ мой, зо сну порвавшися..., тиломъ, черезъ двери сенные, з слугами своими тихо вимкнувшися, на верхъ церкви... ушолъ и тамъ ся зачинилъ, съ которымъ до того часу Богъ ведаетъ што ся изъ нимъ самымъ издееть, албо деяти будутъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 129).

ИЗДИРАТИ *дієсл. недок., перен.* (на кому) Нищити, руйнувати: А пріазнь вам лати́на такую дава́ет и благовѣріє на вас издираєт. Так и пога́нове хрестіан гонили и му́дрости божє́й себе не смири́ли (к. XVI ст. *Укр. п.* 86).

Див. ще **ЗДИРАТИ.**

ИЗДИТИ *див.* **ѢЗДИТИ.**

ИЗДОЛУ *присл.* (*цсл.* издолоу) *(з місця, яке розташоване внизу)* здолу, знизу: хотар Михоучаном... ись Мєжіяши из долѹ ѡт Трєстіянца ѡт сєло Монастира нємєцкаго (1517 *DBB* I, 8).

Див. ще **ЗДОЛУ.**

ИЗДОХНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* издъхноути) *(про тварин)* здохнути, згинути: кѹпє́цъ пови́нєнъ... вєрнѹти конѧ́ хо(ч)бы ємѹ издо́хлъ а́бо оукра́дєно, на(д)то пови́нєнъ всю шко́дѹ нагороди́ти, кото́раѧ бы сѧ ста́ла (Львів, 1645 *О тайн.* 102).

Див. ще **ЗДОХНУТИ.**

ИЗДЫХАНИЄ, ИЗДЫХАНЇЄ *с.* (*цсл.* издыханиє) дихання, подих. ◇ **до издыхания (своєго)** – до кінця життя, до смерті: панъ стєфанъ... обєцалъся до издыхания

своєго при церкви... и пры братсвѣ (!) неподвижимо... стояти (Львів, 1650 *ЛСБ* 1043, 78); **до послїдняго издыханїа** – до останнього подиху: не моглемъ анѣ тежъ възмогѹ Гѹ Бгѹ до послїдняго издыханїа... за такъ великѹю благодать... ѡ(т)дꙗковати (Унів, 1618 *ЛНБ* 5, 827, 179 зв.).

Див. ще **ИЗДЫХАНꙖ.**

Пор. **ИЗДЫХАТИ.**

ИЗДЫХАНЇЄ *див.* **ИЗДЫХАНИЄ.**

ИЗДЫХАНꙖ *с.* Подих. ◇ **повѣтрꙗ издыханꙗ** *див.* **ПОВѢТРЯ.**

Див. ще **ИЗДЫХАНИЄ.**

Пор. **ИЗДЫХАТИ.**

ИЗДЫХАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* издыхати), *зневажл. (умирати)* здихати: И боудоуть знаменїа. на слн҄ци, и на м(с)ци... боудоу(т) из҄дыхати чл҃ци, ѡ(т) страха ѡжидающого. которыи маєть прїйти, на в҄сю въселен҄ноую (1556-1561 *ПЄ* 315 зв.); Пóто(м) почали и(з)дыхáти в҄ мѣстѣ та(к) бáрзо и(ж) ю(ж) и(м) землѣ не доставáло в҄ мѣсте к҄ ховáнїю (Львів, XVII ст. *Крон.* 84).

ИЗДѢЛАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* издѣлати) (що) *(виконати, здійснити)* зробити: лѣпо ми єсть все то издѣлати, на што пришо(л) єсми въ своє створѣниє (1489 *Чет.* 128 зв.).

Див. ще **ЗДѢЛАТИ.**

ИЗЕЗНАТИ *дієсл. док.* (що) *(дати свідчення, засвідчити)* зізнати: микита и(з) жоною своєю ѡгафиєю изезнали и(ж) продали Имѣня лежачеє Крѹ(н)тъ и долъ Семкови ше(в)цеви (Львів, 1595 *Юр.* 20 зв.).

Див. ще. **ЗЕЗНАВАТИ, ЗЕЗНАТИ.**

ИЗЄДАТИСꙖ *дієсл. недок., перен.* (чим) Мучитися, *діал.* з'їдатися: позна(в)ши вѣрѹ зако(н), своєꙗ вѣры блгоч(с)тїꙗ таи(н)ство, в҄ предѣла(х) непрело(ж)ны(х) ѡгрáды зако(н)ноє стоꙗчеє, вслѣ(д) волко(в), на ро(з)шарпа(н)є сѹмне(н)ꙗ и(х) ч(с)того послѣдѹють // и(з)єдатисꙗ нови(ми) вы́мы(с)лы в це(р)ковъ вносити хотꙗчи(х), як в ри(м)ско(м) костелѣ... попѹстꙗ(т) (1598 *Виш. Кн.* 281-281 зв.).

ИЗЄЗДИТИ *дієсл. док. (поїхати кудинебудь і повернутися назад)* з'їздити: Але та(к) проси(л) гспда бга за мя А я дастъ ли госпо(д) бо(г) и(з)єзди(в)ши да(м) ва(м) сали(т)рою (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1).

ИЗЄСТИ *див.* **ИЗЪѢСТИ.**

ИЗЖАЛИТИСꙖ *дієсл. док.* Зжалитися, зглянутися: ты дшо не изжалишьсꙗ слышачи гласа г(с)нꙗ (1489 *Чет.* 371 зв.).

Див. ще **ЗЖАЛИТИСꙖ, ИЗЖАЛОВАТИСЯ.**

ИЗЖАЛОВАТИСЯ *дієсл. док.* (кого) Зжалитися, зглянутися (над ким): притерпѣме дѣля Бога у сякуй бѣдѣ, а Бгъ изжалуетъ ся и избавитъ насъ (XVI ст. *НЄ* 60).

Див. ще **ЗЖАЛИТИСꙖ, ИЗЖАЛИТИСꙖ.**

ИЗЖАТИ *дієсл. док., перен.* (кого) *(знищити, вигубити)* скосити: Б҃ъ каждого пудъ невѣрнусть заперъ, што бы (*в рук.* бы(ст). – *Прим. вид.*) усѣхъ изжавъ (XVI ст. *НЄ* 68).

ИЗ-ЗА *прийм. (з род.) (виражає просторові відношення) (уживається на означення предмета, позаду якого або під яким щось знаходиться)* з-за: она [жона] от него по лаве умыкает, и потом от него изза стула утекла до коморы (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403); такъ спре(д) це(р)кве болото вывозили такъ и(з)за школы дали зо(л) ·а҃· (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 5); у мене Дмитрия... взели и пограбили з

хусткою из-за поясов... монєты золотых... полшеста (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 410).

Див. ще **ЗЪЗА.**

ИЗЗОБАТИ, ИЗЬЗОБАТИ *дієсл. док.* (що) Здзьобати, склювати: ото вышєль ро(с)сѣвачь сѣяти. А коли роз҅сѣваль. єдино пало на поути. прилєтѣв҅ши п҅тица нб(с)ныѧ и изьзобалї є (1556-1561 *ПЄ* 139); чомъ чортове сутъ потята, што иззобали насѣня, упалое на пути, мовитъ евангелистъ (XVI ст. *НЄ* 146).

ИЗЗУТИ *дієсл. док.* (що) *(зняти з ноги)* роззути: хотѣлъ Мωйсєй до кȣпины приступити, казалъ ємȣ Бг҃ъ из҅зути ѿбȣвъ з҅ но(г) (поч. XVII ст. *Пчела* 58); має(т) єи выдръжати стόшь, то є(ст) дасть ємȣ оу пы́скъ чєрєвико(м) из҅зȣвши из лѣвои нόги (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 95).

Див. ще **ЗЗУВАТИ, ЗЗУТИ.**

ИЗЗЫВАТИ, ИЗЪЗЫВАТИ, ИЗЬЗЫВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) Вимовляти, називати; згадувати: Ано, братя, Бг҃ъ указуетъ, што бесме задарь не иззывали имя Божіе (XVI ст. *НЄ* 212); Братя мои милыи! Котрыи слова у перейшлуй не(д)лѣ чули есме,... што бесме не изъзывали имени Божія задарь, а день святый святили (Там же, 221).

2. (кого) *(збирати в одне місце, скликати)* ззивати: котораа жона..., єсли бы загоубила єдиноу драг҅моу... а з҅нашо(д)ши изьзываєть приятєл҅кы свои, и жоны соусѣднїи. и повѣсть имь и рєчє(т). радоуйтєсѧ съ мною (1556-1561 *ПЄ* 288).

Див. ще **ЗЗВАТИ, ЗЗЫВАТИ.**

ИЗЗѢСТИ *див.* **ИЗЪѢСТИ.**

ИЗИГРАТИСЯ *дієсл. док. (про плід людини в утробі матері)* заграти, зарухатися: Коли учула Елисавеѳа привѣтъ Маріинъ, изигралася дѣтина у черевѣ еи (XVI ст. *НЄ* 49).

ИЗИДАТИ, ИЗЪИДАТИ, ИЗЬЄДАТИ, ИЗЬЯДАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изѣдати, изъѣдати) **1.** (кого, щѳ) *(поїдаючи, нищити, знищувати)* з'їдати: гдє злодѣи нє доходѣть. ани моль нє изьєдаєть. бо гдє єсть скровищє вашє. тамь боудє(т) и ср(д)цє вашє (1556-1561 *ПЄ* 276); а прєто ты(ж) є(ст) тєпє(р) оу го(р)ши(х) моука(х), иж до сєго ча(с)у тѣло єго изидаю(т) птаховє каж(д)ого днє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 66); голоуби хотѧй и(м) дѣточкї и(х) побираю(т) і и(з)идаю(т) а ѡнї прє(д)цѧ за(с) до свои(х) го(с)подароу(в) и гнѣз(д)ь свои(х) идȣтъ (Там же, 98).

2. *Перен.* (що) *(роз'їдати, руйнувати)* з'їдати: нє скрывайтє собѣ сокровищь на зєм҅ли. идєжє р҅жа изьєдаєть. идє(ж) злодѣи по(д)коповаю(т), и крадоуть. алє покладайтє // собѣ скровища на нбси. идєжє ани чръвь, ани ир҅жа нє изьядає(т). и гдє жє татїє нє по(д)коповаю(т), ани крадоу(т) (1556-1561 *ПЄ* 36 зв.); покладайтє събѣ схованя або скарбы на нбєси, гдє нї чєрвь а нї рьжа нє изьєдает (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 48).

3. *Перен.* (що) *(не давати можливості існувати)* з'їдати: Посоу́ла на сȣдєхъ пéръвоє мѣсто засѣдáєтъ и прáвдȣ оубόгихъ изъидáєтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв.).

Див. ще **ЗЪѢСТИ, ЗѢДАТИ, ИЗЪѢСТИ.**

ИЗИДНАТИ *дієсл. док.* (що) *(домогтися чого-небудь)* здобути, *діал.* з'єднати: сталасѧ вєликаѧ потѣха и вєликоє бл҃(с)вньство, всємȣ наро(д)ви лю(д)скомȣ, та(к) и(ж)... ѡфѣрова(л) вши(ст)кы послȣгы, котрїи то рачи(л) оучинїти длѧ на(с) грѣшны(х) и(з)идна(л) вѣчныи животь намь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 41); **ѡ**

яко(ж) то была бы жалость, єсли(ж) намь тѹ(т) дано ча(с) оу животѣ нашємъ закы є(с)мо живы, такоє собѣ мѣсцє и(з)-и(д)нати що ка(ж)домѹ хс снь бжїй зготова(л) свои(м) въ(з)нє(с)нїємъ (Там же, 79).

Див. ще **ЗЪЄДНАТИ.**

ИЗИЙТИСА *див.* **ИЗЫЙТИСА.**

ИЗИМЪЛѢТИ *дієсл. док. (завмерти, оціпеніти)* зомліти: Алє гди дѹша єго вишла с тѣла. Тогди нє єдина тамъ плоть изимълѣла (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 26).

Див. ще **ЗОМЛѢТИ.**

ИЗИСТИ *див.* **ИЗЪѢСТИ.**

ИЗИТИ *див.* **ИЗЫЙТИ.**

ИЗЇЙТИ *див.* **ИЗЫЙТИ.**

ИЗЛАМОВАТИ *дієсл. недок.* Зламувати, ламати: refringo, ѡ(т)бияю, изламую (1642 *ЛС* 349).

Див. ще **ЗЛАМОВАТИ.**

ИЗЛИАНИЄ *див.* **ИЗЛИАНЇЄ.**

ИЗЛИВАТИ, ИЗЬЛИВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изливати) **1.** (що на що) *(поливати рідиною, змочувати)* зливати: Такжє и Марія не умывала водою ноги Христовы, якъ другыи удовицѣ, али миро дорогое изъливала на ногы Христови (XVI ст. *НЄ* 42); ◇ **слези изливати** – лити сльози: Сєго рады тєплѣ молилися, сєго рады постили, млтиню творили, сє(р)дцє своє сокрѹшали, слєзи и(з)ливали, во врєтища ѡблачалися (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); **ядъ изливати** *див.* **ЯДЪ.**

2. *Перен.* (у що) *(вносити щось)* вливати (що), сповнювати, наповнювати (чим): Господь свою мѹ́дрость з высоты дарѹ́єт, паче же праведным в се́рдца изливаєт (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

Див. ще **ИЗОЛЛЯТИ.**

ИЗЛИВАТИСЯ, ИЗЛЇВАТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* изливатиса) *перен. (знаходити свій вияв)* виливатися, виявлятися: На таковыхъ даръ ласки Духа Святого изливается (1603 *Пит.* 24); ѻ́наѧ ла́ска, кото́рѹю прє(з)нача́ли ѡбразы старо́го завѣта, нє и(з)лїва́ласѧ на т(о)т ча́съ в се́рца лю(д)-скїє (Львів, 1645 *О тайн.* 5).

Див. ще **ИЗЛИТИСЯ, ИЗЛИЯТИСЯ.**

ИЗЛИТИСЯ, ИЗЛИТИСА, ИЗЬЛИТИСА *дієсл. док.* **1.** Вилитися, розлитися: ни́кто ты(ж) нє́ вливає(т) ви́на но́ваго вѣ мѣхы вєтхы, ащє ли ни́, ви́но но́во прора́зи(т) сосоуды и ви́но излиє(т)сѧ и сосоуды по́гибноу(т) (XVI ст. *УЄ Літк.* 19).

2. *(поширитися; охопити дедалі більше осіб, більший простір)* розлитися: ѡпослѣ по воскр(с)нии бгатно, изьлиласѧ блг(д)ть стого дха (1489 *Чет.* 212 зв.); Тым же власне способом и обычаем вся соборная апостольская церковь христова скоро по вознесении господа бога... на небеса, егда проповѣдь евангельская во всю вселенную излияся и протече, зарас от стихий миру суетную мудрость и разум, ощупавши, повергла, изгнала (1608-1609 *Виш. Зач.* 205).

Див. ще **ИЗЛИВАТИСЯ.**

ИЗЛИТИСА *див.* **ИЗЛИТИСЯ.**

ИЗЛЇВАТИСА *див.* **ИЗЛИВАТИСЯ.**

ИЗЛИТЇЄ *с.* (*цсл.* излитиє) *перен. (об'єднання чого-небудь із чимось)* злиття: Іѡа́нъ Дама́ски(н) мо́витъ: и́жъ нє сѹтъ натѹры сѣкѹчїи, а́лє єдино́и изли́тїа, а́бо змѣшє́нѧ нє маючєє натѹры, вла́сности выража́ютъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 7).

ИЗЛИХА *присл.* (*цсл.* излиха) дуже сильно: vehementior, излиха (1642 *ЛС* 408).

ИЗЛИЧИТИ, ИЗЛИЧЫТИ, ИЗЛІЧИТИ, ИЗЪЛИЧИТИ, ИЗЬЛИЧИТИ *дієсл. док.* (що) Злічити, порахувати:

си(х) чюдєсъ. никто же можє(т) изличити. сила бо б҃жия наполнила и(х) д҃ховны(х) б҃жєствєны(х) даро(в) (1489 *Чет.* 69); ваши пакь и волосовє на глава(х) в'си изьличєни соу(т) (1556-1561 *ПЄ* 51); вълосы голов' ваших всѣ соут' излічєны (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 74); ра(н) крывавы(х) биты(х) кие(м)... трȣ(д)но изъличи(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 21 зв.); в гаюх и запустах... в которыхъ пнѣ дубовые //...изличыти трудно, ово згола барзо спустошоные (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 345-346); а на остатокъ борокъ за местомъ заразъ въ нивечъ висечоный, въ которомъ пневъ сосенъ изличити трудно, – виделъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 564).

ИЗЛИЧЫТИ *див.* **ИЗЛИЧИТИ.**

ИЗЛИШЕСТВО *с.* (*цсл.* излишьство) надмір, надмірність: Избы́токъ: Излишєство, прєизли́шєство, прєизбытóчєство, ѡбфи́тость (1627 *ЛБ* 45).

ИЗЛИШИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* излишити) (що на кого, на що) *(даремно витратити)* змарнувати: Изъ сего евангелія учитъ насъ Христосъ, што бесме прятаня прятали на небесѣхъ, што бесме не излишили свое сердце на... дѣло прохудное (XVI ст. *НЄ* 92); такъ же и сердце твое, коли его излишишъ на прятаніе... свѣтлости пожиточнои не будешъ мочи достигнути (Там же); Тогды, коли излишитъ сердце свое (*в рук.* твое. – *Прим. вид.*) на иманіе и на богаство, албо на пѣназѣ, котрое поставивъ окреме, та не хоче его кельтовати, али день выдъ дне журитъ ся, якъ бы его приспорилъ (*в рук.* приспорлъ. – *Прим. вид.*) (Там же, 95); **излишити надежу, надежу излишити** *див.* **НАДЕЖА.**

ИЗЛИШИТИСЯ *дієсл. док. (позбутися чого-небудь)* втратити. ◊ **излишитися выдъ (усеи) надежѣ** *див.* **НАДЕЖА.**

ИЗЛИШНИЙ, ИЗЛИШНЫЙ *прикм.* (*цсл.* излишьнь) **1.** *(який значно перевищує потребу, необхідність у чому-небудь)* надмірний: ты же кой образ показоваеши стаду, яви ми его на свѣт, да вижду извѣстно, егда есть в гордости и тщеславии, и властолюбии,... и питании и доволствах излишних и всѣх исполнениях похотей плотских, их же вѣк сей носит и въмѣщает, яже ты в своем пастырствѣ носиши и показуеши за спасение нѣкий образ (1588-1596 *Виш. Кн.* 139).

2. *(даремний, непотрібний)* зайвий: Или не вѣруеши Христу, яко излишнее "ей, ей" и "ни, ни" от неприязни есть? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176); подтвержу, иж тако есть, а не инако; ибо не дай же, боже, излишнѣе речи, иже от неприязни, по христову гласу, но "ей", иже от истинны родится (1608-1609 *Виш. Зач.* 222);

у знач. ім. с.р. **излишнєє** – непотрібність, зайвість, зайвина: Не сам ли Христос рече: "Да будет у вас еже "ей, ей", еже "ни, ни", а еже излишнее – от неприязни есть" (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 165); Разумѣючи то от всѣх смысл имѣющих, иже не суть так разумом онечювствѣли, абы еже "ей, ей" и еже "ни, ни" и еже излишнее, иж от неприязни происходит, по христову глаголу, разумѣти и разсудити не умѣли (1608-1609 *Виш. Зач.* 213).

ИЗЛИШНЫЙ *див.* **ИЗЛИШНИЙ.**

ИЗЛИШШЕ *присл.* Надмірно, зайво: pernimiu(m), излиш(ш)є, и(з)бито(ч)но (1642 *ЛС* 309).

ИЗЛИѦНИЄ *див.* **ИЗЛИѦНІЄ.**

ИЗЛИѦНІЄ, ИЗЛИѦНИЄ, ИЗЛИАНИЄ, ИЗЛЇАНІЄ *с.* (*цсл.* излиѩниє) (чо-

го) **1.** *(видалення з організму)* виділення. ◇ **изліаніє сѣменє** *див.* **СѢМЯ.**

2. *Перен.* Вилив, випромінення, поширення: не здало ми ся задремати недбальством во еже не посѣтити вас словом начертателным в хартии, которых едино яко с памяти выгнати (за твердость излиания духа любовнаго) не могу (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 232); Пара́клитє Дш҃є и́стєнный, приснѡсѹщноє, сїа́ніє и сыло; Ѡ(т)ча и Сн҃о́вна, излиа́ніє любвє тѣхъ, явлє́ніє, и съвєршє́ніє, ст҃ыа Тр(о)ци (Чернігів, 1646 *Перло* 34 зв.).

ИЗЛІАННЫЙ, ИЗЛЇАННЫЙ *прикм.* **1.** *(який ллється, струменіє)* плинний, текучий: лѣпши оустъ перси твои надъ вино, благовоннѣйши нижли ароматы мастіи налѣпших, олеи изліанныи имя твое (поч. XVI ст. *Песн. п.* 49).

2. *(про сутність Бога)* всюдисущий, всеохоплюючий: Яко(ж) анѣ тєлє́сноє мовє(н)є... Дх҃а мнѣма́ти ма́ємъ, кро́мѣ Бг҃а изліа́нного (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 59).

ИЗЛІАТИ *див.* **ИЗЛЇАТИ.**

ИЗЛІЧИТИ *див.* **ИЗЛИЧИТИ.**

ИЗЛЇАНІЄ *див.* **ИЗЛИАНІЄ.**

ИЗЛЇАННЫЙ *див.* **ИЗЛІАННЫЙ.**

ИЗЛЇВАТИСА *див.* **ИЗЛИВАТИСЯ.**

ИЗЛЇАТИ, ИЗЛІАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* излиати) *перен.* (що на кого) *(наділити кого-небудь чимось, дарувати кому-небудь щось)* поширити: Где ж покора, где любов, где тая наука, иже нам зоста́ла от святого лика? Иже господь други ему именовал, на которых духа от отца изліал (ќ. XVI ст. *Укр. п.* 81); а за(с) вѣдаючи, таковѹю быти Бж҃ѹю блг(д)ть на всѣх изліа́ннѹю, и́жъ, єсли́ быс҆мы мѹ што ѡфѣрова́ли з҆ ты(х) рє́чїй, кото́рыє҆мы з҆ рѹ́ки єгѡ вза́ли, то нє ина́чєй єнѡ тва́рѹ вєсо́лою и доброхо́тною прїймѹє(т) (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 5 зв.); **кров изліати** *див.* **КРОВЪ.**

ИЗЛОВИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изловити) (що) виловити, вибрати: Василіє Вартик и Настасія... съзнаваем... како... єсли сѣ потокмили по доброи воли, аби кнѣгинѣ Нъстасія испѹстила став и рибѹ сєбє изловила (Ясси, бл. 1624 *МЭФ* 378).

Див. ще **ЗЛОВИТИ.**

ИЗЛОЖИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изложити) **1.** (що) *(скинути одяг)* зняти: ӏ҃с ...в҆став҆ши ѡ(т) в҆єчєрѣ (!). и из҆ложиль ѡдѣна своє. и в҆зав҆ши лєн҆тиѡнь. [полотно, л҆наноє] и ѡпоясальса (1556-1561 *ПЄ* 406).

2. (що) *(на письмі)* викласти, написати: мар҆ко... бол҆шє с҆ пєтромь прєбываль. и в҆ римѣ быль с нимь. и просили єго... бєз҆ пис҆ма проповєдати с҆лово бж҃їє... и написанїємь из҆ложити (1556-1561 *ПЄ* 125 зв.).

3. (що) *(окреслити термін чого-небудь)* визначити: За жєданьємъ и прызволєнємъ ѹстънымъ кнаꙁа Романовымъ при насъ, изложилъ єсми зъ Єго Милостью паномъ воєводою Виленскимъ рокъ вєсєлью кѹ ѡтданью в малжєнство, тоєж то дєвки моєє,... за кнаꙁа Романа (Берестя, 1558 *AS* VII, 34).

4. (що) *(дати гроші)* покласти: єслибы хто ближній князя Юрія хотѣлъ за тоє имѣніє пѣнязи изложити, // имѣлбы тїижъ тридцать копъ грошєй к цєркви Божой отложивши тогда бы тоє имѣніє во своєй руци мѣти (Луцьк, 1512 *ПВКРДА* IV-1, 31-32).

5. *Перен.* (що на кого) *(перекласти на кого-небудь якусь провину, турботу)* скинути: яко(ж)... и ты(х) часовъ па(н) ѡлизаръ... с порады злы(х) нєприятєлє(и) мои(х) змы(с)ли(в)ши и(з)ложивши на мєнє

самого... рєчи нєбылыє потва(р)ныє... мєнє самого... на врядє староства лȣцкого ѡжалова(л) (Луцьк, 1575 *ЖКК* I, 70); Смиряйте ся пудъ дужую руку Божую, абы васъ помугъ у тотъ часъ, и усю журу вашу изложѣтъ на Бога (XVI ст. *НЄ* 98).

6. *Перен.* (що з кого) *(позбутися чогось обтяжливого, гнітючого)* скинути: ѡба(ч)мо(ж) яка(а)... ясно(ст) сѧ намь ѡказала по востанїи и(з) мр҃твы(х) і҃с хв҃ымь, вставши ѡ(т) смр҃ти, и(з)ложившє и(з) сєбє ѡноую тѧ(ж)ко(ст) ч҃лчєнства ѡного, рачи(л) встати оу вєлєбномь тѣлѣ бж҃(ст)ва своєго ст҃ого (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 42 зв.).

7. (що) Відлічити, відняти: ·л҃ѕ· ѡ(т) трєхсотъ и шєстидєсѧ(т) дн҃ии, ѡ(т) тѣх жє изложѣмъ, соубо(т)у а нє(д)лю, то бо дни соу(т) изрєчєни намъ бг҃омъ покоя ради, да в ты(х) мѣсто приложѣмъ, ины(х) дн҃овъ в҃і (1489 *Чет.* 301 зв.).

Див. ще **ЗЛОЖИТИ.**

ИЗЛОЖИТИСѦ *дієсл. док.* Об'єднатися, згуртуватися: тоу(т) ты(ж) хр(с)тїа́нє єсть и промє(ж)коу на́ми нє ма́ло такы(х) котры́и изложи́лисѧ єд'носта́йнє и дръжа(т), та(к) яко то римлѣнє лютровє, но́вокрс҃щє(н)ци (1645 *УЄ* № 32, 71).

Див. ще **ЗЛОЖИТИСЯ.**

ИЗЛОМАННЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (*цсл.* изломаны) *(у якого порушена цілість)* зламаний: сѣмѧ кȣко(л)ноє... присыпає(м) къ язва(м) стрѣлєны(м)... тогда и(з)ломаныє кости... ѡ(т) того прикладываніа выходѧ(т) бє(з) болєсти (XVI ст. *Травн.* 425 зв.).

Див. ще **ЗЛАМАНЫЙ.**

ИЗЛОМИТИСЯ *дієсл. док.* *(знищитися, загинути)* зламатися: Возмѣте и ижъте, се естъ тѣло мое, што ся изломило за васъ; сесе чинѣте мѣнѣ на истямляніе (XVI ст. *НЄ* 199).

Див. ще **ЗЛАМАТИСЯ.**

ИЗЛУПИТИ *дієсл. док.* (що) *(знищити)* понівечити: тая унѣя широкую хвалу Божію стараестся въ дому Божіимъ скоротити, а потомъ излупити и остатокъ загубити, а латинское набоженство увести уготовала (бл. 1626 *Кир. Н.* 17).

Див. ще **ЗЛУПИТИ.**

ИЗЛУЧЕНЇЄ *с.* (*цсл.* излоучєниє) поєднання, єдність: пѧ(т) парь воло́вь є(ст); излоучє́нїє дш҃є́вны(х) и тєлє́сны(х) чоу́иностїи або розоумȣ и дбалости (1645 *УЄ* № 32, 187 зв.).

Див. ще **ЗЛУЧЕНИЄ.**

Пор. **ИЗЛУЧИТИ.**

ИЗЛУЧИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* излучити) (кого, що з чим) з'єднати, об'єднати: прійдєть то(т) ча(с) в котрїй тако(ж) нашѣ смрътє(л)ныи тѣла з доушами нашими, за(с) и(х) и(з)лоучить вѣроующи(х) въ имѧ єго єсли(ж) самь оучини(л) чло(н)ками своими (XVI ст. *УЄ* № 31, 78 зв.); И для того ѿпущаєт' ч҃лкъ ѡ(т)ца своєго и м҃трь, а прілі́пится кь жєнѣ своєй, и бодоут' два въ плот' єдинȣ. а так южє нє сут' два, а́лє плот' єді́на их жє бо б҃ъ и́злучил' єст, а ч҃лкь нєхай нє розлучаєт' (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 62).

Див. ще **ЗЛУЧИТИ.**

ИЗЛѢЗАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* излѣзати) *(вибиратися звідки-небудь)* вилізати, вилазити: Тогда и́жє в' гора(х) волȣ́й пастȣси ис кȣщъ излѣза́ющє, На широ́ко простра́н'ныи пола вѣтром' лица́ простȣжа́ющє (Львів, 1591 *Просф.* 70).

Див. ще **ЗЛѢЗТИ, ИЗЛѢЗТИ.**

ИЗЛѢЗТИ *дієсл. док.* (*цсл.* излѣзти) *(спуститися вниз, звідки-небудь)* злізти: і҃с... рєкль ємоу. зак'хєю, бор'зо из'лѣзь

на доль. бо днєсь в домоу твоємь маю быти. и злѣзь сп(ѣ)ш'но, и пріяль єго (1556-1561 *ПЄ* 303 зв.); Затхее, излѣзь долу, нынѣ годитъ ми ся у твоюй хыжѣ быти (XVI ст. *НЄ* 181).

Див. ще **ЗЛѢЗТИ, ИЗЛѢЗАТИ.**

ИЗЛѢЧЕННЫЙ *дієприкм.* Вилікуваний: прав(д)а є(ст) жє бываю(т) многїи людє злѣчєныи оу лѣкаро(в)..., та(к)жє и тоуть пріимєть оулѣчєнїє за вѣроу з(д)оровоую. Яко(ж) то на кр(с)щєнїи стомь к(д)ы даєть(с) дѣтємь малымь посщєнїє, тєды ставаю(т)сѧ излѣчєнными тѣла и(х) вє(д)лє вѣри родичо(в) и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 128).

ИЗЛѢЧИТИ *дієсл. док.* (що) Вилікувати: к(д)ыжь ѡбачить на(с) избавитє(л) нашь... излѣчить ты(ж) нашѣ раны тє(лєс)ныє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 144).

Див. ще **ЗЛѢЧИТИ.**

ИЗЛѢЧИТЪ *дієсл. док.* (що) Злічити, порахувати: Юска Пилипа и Игната млинара мєщанъ барзо збили жє ажъ ранъ збитихъ синихъ... нє можєтъ излѣчитъ (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2011, 1).

ИЗМАГАНЯ *с.* Старання, прагнення: усякого фелю жура людская, и початокъ, и рада, и дѣло, и измаганя, естъ у порожне, безъ хосны, коли не починаеме изъ (з)нанюмъ Бога нашего (XVI ст. *НЄ* 139).

ИЗМАГАТИ *дієсл. недок.* (кого) Перемагати: сты(м) крєщѣниє(м) тымъ измагає(м) нєприятєлєи дшь наши(х) (1489 *Чет.* 132).

ИЗМАГАТИСЯ *дієсл. недок. (прагнути, намагатися щось зробити)* змагатися: а ты ище измагай ся у день и у нучъ познати спасеніе душевное, чомъ тото естъ покаяніе праведное (XVI ст. *НЄ* 8); Дѣля того не стыди ся, ажъ не есь книжникъ лѣпъшій, не таи науку, измагай ся читанюмъ нучъ и день, што бы есь зналъ, чомъ Господь благословитъ,... умъ твуй (Там же, 207).

Див. ще **ЗМАГАТИСЯ.**

ИЗМАЗАНЪ *дієприкм. (викреслений; стертий)* вимазаний: в гору же славы, богатства и началства власти мирской възлетѣл еси, тогда и от дарованнаго ти стола // первосѣдалнаго отсѣчен еси и с книг поменных измазан и извержен еси (1588-1596 *Виш. Кн.* 139-140).

ИЗМАМИТИ *дієсл. док.* (*стп.* zmamić) (кого) звабити, спокусити, знадити: Он..., мечтанием же и лжею языческое хитрости истинну тебѣ или у тебе украсти хощет, да тебе образованми и многословии измамит и ослѣпит (1588-1596 *Виш. Кн.* 130).

Див. ще **ЗМАМИТИ.**

ИЗМАРАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* измарати) (що) вимазати, забруднити: оумыла есми ноги мои, какъ ихъ измараю? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53).

ИЗМЕЖИ *прийм. (з род.) (виражає об'єктні відношення) (вказує на сукупність осіб, звідки хто-небудь виділяється)* з-поміж, з-посеред: А братѧ спо(л)нє кождого року маю(т) выбирати измєжи сєбє ста(р)ши(х) два или чотыри браты порȣчаючи и(м) всє старѣйши(н)ство цє(р)ковного бра(т)ства (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); можє(т) ли кто похвали(т)сѧ измєжи ва́съ, а́бы мѣ(л) нєѡблȣ(д)нȣю любо(в) до бли(ж)нєго своє(г) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 37 зв.); Коли мовивъ Іисусъ сесе, изняла одна жона голосъ измежи народа и рекла Іисусови: Благое черево, што тя носило (XVI ст. *НЄ* 190).

Див. ще **ЗМЕЖИ.**

ИЗМЕНИТИ *див.* **ИЗМѢНИТИ.**

ИЗМЕНЪШАТИ *дієсл. док. (обмежитися в силі, ступені вияву)* поменшати, зменшитися: али дѣля любве Божіи и усякую досаду што бысь (*в рук.* естъ. – *Прим. вид.*) притерпѣлъ,... тогды твоя бѣзовань не посоромитъ ся передъ Богомъ, и не погыне, и не изменъшаетъ до вѣка (XVI ст. *НЄ* 78).

ИЗМЕНѢНИЄ *див.* **ИЗМѢНЕНИЄ.**

ИЗМЕНЯТИ *див.* **ИЗМѢНЯТИ.**

ИЗМЕРЗНУТИ *дієсл. док.* Змерзнути: нашолъ есми... отца епископа..., который оповедался // мнѣ возному, ижъ два дни хлеба не елъ,... измерзъ отъ студени и зомлѣлый зъ безводя (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 294-295).

ИЗМЕРЗНУТИСЯ *дієсл. док. (стати твердим від холоду)* змерзнутися: як'же ся повѣтра влагꙋ то естъ мокрос(т) и мглꙋ, исто(р)гнетъ, то ся в немъ изме(р)знетъ и ꙋчинитъся с того градъ, и крꙋпи (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

ИЗМЕСТИ *дієсл. док.* (*цсл.* измєсти) **1.** *Перен.* (що) *(знищити, убити)* змести: Ѿто ѧ наведꙋ на тѧ зло, и измєтꙋ послѣ(д)нѧѧ твоѧ и избію тѧ ахавє при стѣнѣ водꙋ испꙋщающого и замкнéного (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183 зв.).

2. *Перен.* (що) *(позбутися чогось шкідливого, стороннього; зробити щось чистим у духовному відношенні)* очистити: ѡбачє и тєлє(с)ны(м) совокꙋплєнїє(м) желаю ꙋсє(р)дно, но нє ꙋ вóлѧ б҃жїѧ быти сє(мꙋ) приспѣ бꙋдє(т) жє и скоро да(ст) б҃ъ, точїю да очистѧ(т) і измєтꙋ(т) црковъ х(с)ву по рєчєнно(мꙋ) и(м) ѡ(т) мєнє (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

ИЗМЕТАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* измєтати) (що) *(кинути що-небудь униз)* скинути, зняти: ѡни..., послали свои жо(л)нѣрѣ до кр(с)тоу(в), штобы ра(з)бо(і)нико(м) голєнѣ, ноги пєрєбили, и ты(ж) єго стои мл(с)ти, абы чи(м) рыхлє пооумирали, а тѣла и(х) измєтали (XVI ст. *УЄ Трост.* 77).

ИЗМЕШКАТИ *дієсл. док. (оселитися)* замешкати: гдєж писал єси, якобы нє длѧ иных которыхъ справ своих, албо прыєтєлских то сѧ стало, нижли рєкꙋчи, єси был измєшкал там длѧ наꙋки королѧ (Краків, 1538 *AS* IV, 163).

Див. ще **ЗМЕШКАТИ.**

ИЗМИВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* измивати) (що) *(поливати, змочувати що-небудь)* умивати. ◇ **измивати слъзами** (що) *див.* **СЛЕЗА.**

ИЗМИЛЕНО *дієприкм. у ролі присудк. сл.* Допущено помилку: Мои милии ѡ(т)-ци и бра(т)ѧ, єс(л)и гдє є(ст) измилєно или приписано или нєдописано, и(с)правлѧ(и)-тє, а мєнє грѣшного нє клєнѣтє (Ганиківці, к. XVI – I пол. XVII ст. *Яв. ИЗ* 13).

ИЗМИЛОВАТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* измиловатися) (на кого, над ким) *(виявити милосердя)* змилосердитися: исказуйме Богу свою неволю и молимъ ся, што бы ся на насъ измиловавъ (XVI ст. *НЄ* 118); али Христосъ измиловавъ ся... на люди свои, котрыи сутъ учинены на образъ Божїй и на подобіє (Там же, 158); Прч(с)тая до нєго рєкла: ...[И]ди, проси Пилата, абы да(л) изнѧти тѣло Іс҃ово съ кр(с)та, азали сѧ на(д) ним измилоує(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 79).

Див. ще **ЗМИЛОВАТИСЯ.**

ИЗМИРНА *ж.* Миро: дары подали ємоу. золото ливанъ. и измирнꙋ. яко црю всѣ(х) всє(г) свѣта (1489 *Чет.* 120 зв.); И тáкъ Тѣло Гнє, Іѡсифъ съ Никѡди́момъ помáзали, мáст'ми дорѡги́ми; ба(л)сáмо(м), и изми́рною (Чернігів, 1646 *Перло* 95 зв.).

Див. ще **ЗМИРНА.**

ИЗМИРНЫЙ *прикм. (спокійний, сумирний)* мирний: ноги ты(ж) и(ж)бы(х)мо // на дорогоу прав(д)ивоую и(з)ми(р)ноую направлѧли а на съвръшенїє або доско(н)чанїє бж҃(с)твны(х) слоу(в) хв҃ы(х) ходили (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 52 зв.-53).

ИЗМОВИТИ *дієсл. док.* (з ким) *(згодити кого-небудь)* домовитися: Подобно є(ст) цр(с)тво нб(с)ноє чл҃кови господарьномоу, который вышолъ рано на свитаню, абы наяль роботниковь до винограда своєго. и из'мовиль з роботники по пѣнєзю на дєнь (1556-1561 *ПЄ* 85 зв.).

ИЗМОЛОДА *присл.* Замолоду, змолоду: никола... нє ѡпочивалъ ни в ночь ни въ д҃нь молѧ(с) б҃оу. вча люди словꙋ бж҃ию, заноу(ж) єщє измолода прошолъ (1489 *Чет.* 100 зв.).

Див. ще **ИЗЪМОЛОДУ.**

ИЗМОЛЧАТИ *дієсл. док. (нічого не сказати)* змовчати, промовчати: цр҃ь макси(м)янъ. того дѣлѧ тоу(т) измолчалъ. доколь бы в горо(д) въєхалъ (1489 *Чет.* 55 зв.); дроужє я(к) єси тоу в'шоль нє маючи одѣнѧ брачного. а ѡнь из'мол'чаль (1556-1561 *ПЄ* 94 зв.).

ИЗМОЧИ, ИЗМУЧИ, ИЗЪМУЧИ *дієсл. док.* (*цсл.* измошти) (кого, на кого) *(перемогти)* змогти, здолати (кого): видѣвъ бѣ(с), што нє можєть измочи с҃того николы (1489 *Чет.* 104); скочи(в)ши на ни(х) чл҃вкъ то(и) в которо(м) бы(л) ду(х) злы(и) и(з)мо(г)ши и(х) змо(ц)ни(л)сѧ и(м) та(к) и(ж) наги и поранєны ꙋтєкали з домоу ѡного (II пол. XVI ст. *КА* 103); Першаа естъ сесе хосна, ажъ Христосъ..., изъмугъ ворогы нашѣ изъ великовъ славовъ (XVI ст. *НЄ* 74); Ісусъ Христосъ на дявола измугъ, намъ, хрестянумъ, порядивъ, а діяволову державу изъкрышивъ (Там же, 226).

ИЗМУЧИ *див.* **ИЗМОЧИ.**

ИЗМУЧИТИ *дієсл. док. (піддати тортурам, катуванню)* змучити: ви́дѣв'ши то іоуда ижь на́шєго изба́витєлѧ та́кь тѧ(ж)ко измоу́чєно и жє ни́како(ж) мо́жє жи́вь бы́ти... по́шє(л) на сто́роноу и оудави́л'сѧ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 9).

Див. ще **ЗМУЧИТИ.**

ИЗМЫСЛИТИ, ИЗЬМЫСЛИТИ *дієсл. док.* **1.** *(звести наклеп, сказати неправду)* вигадати: нє вѣдаю яковы́мъ спо́собомъ, алє зайстє нє бєз' зна́чного кла́м'ства измы́шлєно и вы́дрꙋковано я́ко бы патрїа́рхъ алєксан'дрїйскїй... мѣл'сѧ прєз' послы́... по(д) вла́дзꙋ твою по(д)давати (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 28 зв.).

2. *(проникнути в суть чого-небудь, зрозуміти)* збагнути: ѡ тр(о)ци с҃тои въ трєхь соу́ть парсоу́нахь... нє тлъко ро́зоумь лю(д)скїи оумы́слити имѣль, алє и ѡ́ныи философи хи́трыи а с҃тыи лю́дє нє могли изьмы́слити нє тлъко змы́слити алє ни́ домысли́тисѧ нє могли ѡ ди́вноι моци бж҃(с)ва єго (поч. XVII ст. *Проп.* 13).

Див. ще **ЗМЫСЛИТИ.**

ИЗМЫТИ *дієсл. док.* (*цсл.* измыти) (що) *(видалити водою бруд)* змити, вимити: пе́пє(л), я́ко, хлѣбъ ядо(х) и пи́тїє моє съ пла́чє(м) растварѧ́(х) слєзами мо́ими, измы́ю на всѧ́кꙋ но́щъ ло́жє мо́є, сєдмъ кра(т) на́ дєнь моли́твы на́вы(ш)шомꙋ ѡ(т)дава(л) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214);

(кого) *(викупати)* помити: с҃нъ... єгда жє родилъсѧ и хотѣ м҃ти измыти єго в лохани (1489 *Чет.* 88).

Див. ще **ЗМЫВАТИ, ЗМЫТИ.**

ИЗМЫШЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Вигаданий, видуманий: и еще тот, хто бы ся с тым листом моим, причинивши до его речи небылые, измышленые, в судѣ показался... мает заплатити вины его ко-

ролевское милости тисячу коп... грошей (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 8/III, 253); Где и́м все по воли будет поблажати измышленый Христос убийца не мати, Иж всю вселе́нъную зло́стями осквернил и духо́вный розум на пло́тный изменил (к. XVI ст. *Укр. п.* 72); ве́нц᾽ измышле́ными и потва́рными Протєста́цїѧми, Рєлла́цїами,... трȣ́дна(т) и злє оудаю́тъ, прєпо́мнѣвши, жє таки́мъ свои́м᾽ нєзбо́жнымъ постоу́пкомъ, значнє сȣ́мне́н᾽є своє ґва́лтатъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 28).

Див. ще **ЗМЫШЛЕНЫЙ.**

ИЗМЫШЪЛЯТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* измышлѧти) *(створювати в уяві)* вигадувати, видумувати: Превеліа бѣда Риму работа́ти и но́вого Христа собѣ измышъляти (к. XVI ст. *Укр. п.* 75).

Див. ще **ЗМЫШЛЯТИ.**

ИЗМѢНА, ИЗМАНА *ж.* (*цсл.* измѣна) **1.** Зміна, змінювання: даи єи имѧ имєнито и вѣчно во всѣ(х) родѣ(х), которое имѧ измѣны нє имаєть (1489 *Чет.* 17).

2. *(обмін)* заміна: ино ми видѣвшє их доброю волєю измѧноу и лагодоу мєждо ними такождєрє єсми дали... тоти // вишєрєчєнніи сєловє нашєи с[вѧ]тѧи монастири ѡт Хомороу (Бирлад, 1555 *DBB* I, 55-56); Кȣплѣ: Измѣны (1627 *ЛБ* 55); **дати измѣну, дати за измѧну** (що, що за що) – дати взамін: а па(к) костє кръжє столникь да(л) плємєници своєи, фє(д)ци, измѣноу за тоє сєло, за маскȣрєи, половина сєла на тȣтовѣ, на имѧ батинєщи (Хуші, 1507 *Cost. DB* 175); а пак наши м[о]лєбници... єгоумєн и сь вьсѧми братіями ...дали за измѧноу Магдалини... два сєлищє (Бирлад, 1555 *DBB* I, 55); єсли бы чл҃кь оувє(с) свѣть зыскаль а дш҃оу свою погȣбиль і я(к) ю(ж) можєть дати измѣноу ѡ(т)коупоуючи дш҃ȣ свою к(д)ыжь оувє(с) свѣ(т) тоу(т) соуєтныи нє станє(т) за єдиноу дш҃ȣ чл҃ч(с)коую (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 27).

ИЗМѢНЕНИЄ, ИЗМѢНЕНІЄ, ИЗМѢНЕНЇЄ, ИЗМЕНѢНИЄ *с.* (*цсл.* измѣнєниє) (чого) *(перехід, перетворення чогонебудь у щось якісно інше)* зміна: ап(с)лъ иванъ... какъ очютилъсѧ ѡ(т) измєнѣния. в тотъ ча(с) нє моглъ смолчати онȣ́ю радость (1489 *Чет.* 43); Измѣнєніє бо злобы, нача́то(к) єсть во спасе́ніє, бли́зъ бѣды спасе́ніє (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1 зв.); immutatio, измѣнєниє (1642 *ЛС* 227); permutatio, измѣнєніє (Там же, 309).

ИЗМѢНЕНІЄ *див.* **ИЗМѢНЕНИЄ.**

ИЗМѢНЕНЇЄ *див.* **ИЗМѢНЕНИЄ.**

ИЗМѢНИТИ, ИЗМЕНИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) (*цсл.* измѣнити) *(надати інших властивостей)* змінити: Показа́лъ то Ап(с)лъ с(т): Па́вєлъ, в᾽ Посла́нїи своє́мъ до Гала́тѡ(в)... та́къ мо́вѧчи: хотѣхъ жє́бы с ва́ми бы́ти нн҃ѣ, и измѣни́ти гла́съ мой, якѡ нєдоȣмѣва́юсѧ ѡ васъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3 зв.);

(зробити іншим зовнішній вигляд) змінити: ѡ сла(д)кїй мо́й Іи҃сє, гдє твоѧ́ бо(з)каѧ доброта́, и прєсвѣтлогѡ Лица красота́; всѧ блѣдостю въ страданїю тво́ємъ измѣне́нна, и тмо́ю си́нихъ Ранъ затмє(н)на (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.).

2. (кого, що в що, що за що) *(надаючи перевагу кому-, чому-небудь, замінити його іншим)* змінити: Малую то цѣну души учинили и за не́бо землю собѣ измѣнили (к. XVI ст. *Укр. п.* 80); марними зоста́ли в᾽ мȣдрости своє́и, измѣни́вши Сла́вȣ Бж҃їю в᾽ подо́бїє тлѣюща(г) чл҃овѣка Папȣ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 23); Москва видѣвъши що злє, измѣнили ца(р)ѧ, ȣбили и людє(и) много (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

3. (що) *(відректися від чого-небудь)* зрадити: єсми сєго свѣта чти нє похотѣлъ а моукъ ѡ всємъ пакъ нє измєню (1489 *Чет.* 55 зв.); а та́къ пе́рвагѡ косте́ла и па́пєжо(в) правосла́вныхъ ґре́ковє и рꙋ́сь нє ѡ(т)стꙋпи́ли, поне́жє латы́нници ѡ(т) ґре́ко(в) вѣрꙋ и рꙋ́сь ѡ(т) тыхжє гре́ко(в) виз(н)ає (!) правдивой вѣри, гдє лати́нници измѣнили и пожива́ню Євхари́стыи ча́шꙋ ѡ(т)далилы (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 33).

4. (від чого) *(захистити від чогось)* уберегти: Але, Христе – царю, сам ты нас съхрани, и нас от прелести такои измѣни (к. XVI ст. *Укр. п.* 84).

Див. ще **ЗМѢНИТИ, ЗМѢНАТИ, ИЗМѢНАТИ.**

ИЗМѢНИТИСЬ *див.* **ИЗМѢНИТИСѦ.**

ИЗМѢНИТИСѦ, ИЗМѢНИТИСЬ, ІЗМѢНИТИСѦ *дієсл. док.* **1.** *(зазнати змін, стати іншим)* змінитися: я́ко зємлѧ нє вострєпе́щє(т), нб҃о нє оужасне́тсѧ, сл҃нцє нє поме́ркнєтъ, лꙋна́ нє измѣнитсѧ,... яко ва́шю тоу́ю опла́каноую // и нєщас(т)ли́вꙋю згꙋ́дꙋ, згꙋ́дою а нє слꙋшнѣй вавило́номъ,... называ́ти и розꙋмѣти хто нє ма́єтъ і самы(м) пєке́лнымъ прокла́тствомъ, называ́ти и розꙋмѣти хто нє ма́єтъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 16-16 зв.); ꙋ человєка воидє(т) стра(х) вєлики(и), Ізмѣнисѧ тва(р) єго ї мова, ї ꙋзрѣ прєдъ собою грѣхи свои ї рєчє тихо ко Смєрти (XVI ст. *Сл. о см.* 335); в колѣна(х) но́ги е́го знєдꙋжа́ли ѡ(т) постꙋ, тѣло єго измѣнило(с) е́лєа ра́ди (XVI ст. *УЄ* № 29519, 14); А Прєчистаа бж҃їа мт҃и спомѧноула писма пр(о҃)рцькїи,... а звлаща слова Іс҃овы, што єго ст҃аа мл҃(с)ть рачи(т) мовити, и(ж) тоє сѧ нигды нє измѣни(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 48).

2. *(непомітно зникнути)* змінитися: состависѧ школа... промышлѧючи ѡ всѧко(м) нєдоста(т)ку зако(н)ноє наꙋки. нєради́вы(х) ч҃лкъ подвизающє,... дабы ѡ(т)сюдꙋ злобѣ измѣни́вшєсѧ, благы(х) нача́ло восприя́ти, и по всє(и) бра́тїи спасєнїю // распространи́тисѧ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1-1 зв.).

Див. ще **ЗМѢНИТИСѦ, ЗМѢНАТИСѦ.**

ИЗМѢНЯТИ, ИЗМѢНАТИ, ИЗМЕНЯТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* измѣнѧти) **1.** (що) *(робити іншим)* зміняти, міняти: Гды поститєсѧ нє бꙋдѣтє яко лицємѣри, измѣнѧючи парьсꙋны сво(и) абысѧ показали людє(м) ижє сѧ поста(т) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 11); immuto, tas, измѣняю (1642 *ЛС* 227);

(що) *(вносити зміни, робити виправлення)* зміняти, змінювати: Папежъ..., проповѣдъниковъ новых законовъ своих єзуитовъ по всему свѣту розсылаєт, времена и лѣта измѣнаєтъ и личбу от створеня свѣта замешалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); Измѣнѧ́тъ врємє(н)на и зако́нъ и бєззако́ннꙋющїй завѣтъ навє́дꙋтъ с прєлєстїю и ѡсквєрнѧ́тъ сщ҃е́ннаѧ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 28).

2. (що на що) *(надаючи перевагу чому-небудь, міняти його на щось інше)* зміняти, міняти: К бога́тому па́пѣ отбѣгли на пашу, абы на пѣнези изменяли душу (к. XVI ст. *Укр. п.* 72).

3. (що) *(відрікатися від чого-небудь)* зраджувати: Тєпє(р) пла(ч) //...причинѧ́єтє,... ст҃ости и(з)мѣнѧ́єтє..., вєлє(б)ноє и́мѧ сїон'скоє, ѡбє(з)чєща́єтє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 225-226).

Див. ще **ЗМИНАТИ, ЗМѢНИТИ, ИЗМѢНИТИ.**

ИЗМѢНАТИ *див.* **ИЗМѢНЯТИ.**

ИЗМѢТОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* измѣтовати), *перен.* (кого, що) *(позбуватися*

кого-, чого-небудь) викидати: Ви(ди)тє чого ра(ди) рȣсь хȣлитє; а латинȣ хвалитє; я́ко рȣсь дȣрнаѧ, єсли и малоє поро(х)-но єрєси, во своє(и) цє(р)кви бка, ѡ(т) лжеимє(н)ны(х) пастырє(и) запорошити хотѧчи(х) ѡщупаю(т), зара(з) ѡчищають и вóнъ измѣтȣю(т) (1598 *Виш. Кн.* 283 зв.); хвалитéсѧ ты(м) титȣло(м) єп(с)пъски(м), а нє достои(н)ство(м): мóвѧт, я́ко нє имаю(т) вла(с)ти дховє(н)ство православны(х) ...ва(с) ни(з)лагати, и(з)мѣтовати и клѧти (Там же, 291); Низложи́тєль: Котóрый нá до(л) скидáєтъ, измѣтȣєтъ (1627 *ЛБ* 77).

Див. ще **ЗМѢТОВАТИ.**

ИЗМАНА *див.* **ИЗМѢНА.**

ИЗНАЙТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изнайти) (кого) *(шукаючи, виявити)* знайти: Врядникъ тєжъ паней Петровой, Нестеръ почалъ говорити: "изнайду дей я виноватого, напрасно ся тутъ бавимо" (Луцьк, 1570 *Ив.* 267); А ащє кого ѡни изнаидȣт там ȣ тоє прѣдрєчєнноє мѣсто, а ѡни да имают им възѣти всє, что они бȣдȣт имати при сєбѣ (1576 *МЭФ* 94).

Див. ще **ЗНАЙТИ.**

ИЗНАЙТИСѢ *дієсл. док.* (що) Знайтися, виявитися: А вєликоє привиліє що имал дѣд их Пьтрашко... ѡт прѣдѣда нашєго... а таа привиліа єщє била оу роуки рєчєномоу Иванкоу що был писар и єсли сѣ изнаидєт таа привиля ѡна єст их праваа привиля (Хуші, 1528 *DBB* I, 27).

Див. ще **ЗНАЙТИСЯ.**

ИЗНАЛЕЗТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изналєзти) (що) *(виявити)* знайти: ȣ мнє заправдȣ єсть дивна рєч..., иж ѡни... так хциви сȣт... и выдаютсѧ на вшитко то, штобы было изналєзєно прєд ѡбополными приѧтєли (Белз, 1552 *AS* VI, 128).

Див. ще **ЗНАЛѢЗТИ.**

ИЗНЕВАГА *ж. (відсутність поваги, шанобливості)* зневага: Вѣдомо є(ст) Мл(с)тямъ ваши(м) яко я нєдавъного часȣ бȣдȣчи зъсланымъ ѡ(т) господара Єго М(л): Ктитора... до Лвова для набы(т)я Дрȣка(р)ни... ѡ(т) мл(с)тє(и) ваши(х) нє ты(л)ко зы(ч)ливои Помочи... алє єщє ѡ(т) нѣкоторы(х) малоȣва(ж)ны(х) нѣщо изнєваги дознале(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557).

Див. ще **ЗНЕВАГА.**

ИЗНЕДУЖАТИ *дієсл. док.* Ослабнути: Колѣна мои изнедужали выдъ посту (XVI ст. *НЄ* 16).

Див. ще **ЗНЕДУЖАТИ.**

ИЗНЕМАГАТИ, ИЗНЕМОГАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изнємагати) (від чого) *(знесилюватися, втрачати силу)* знемагати: Тó єстъ я́къ мнóго тѣло нáшє ѡ(т) пóстȣ изнємагáєтъ, тáкъ мнóго дша ѡбновлѧ́єтъсѧ, и к' Бȣ пóмыслъ возвóди(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 161); Изнємогóхъ: Захорѣлємъ, застогнáлєм'. Тáкжє: Изнємагáю, ȣтлѣю, слабѣю (1627 *ЛБ* 46);

(втрачати здоров'я) знемагати: бо чимъ далѣй, тымъ барзѣй изнемогаю и до кончины приближаюся (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73);

(втрачати дійовість, ефективність) ставати неефективним, безсилим: однакъ изнемогають тамъ всѣ того лѣкаря лѣкарственныи медикамента и довцѣпы, гдѣ ядовитыи пострѣлы бѣсурманскіи, въ тѣло мое потрафивши, всѣ майстерства лѣкарственныи упередили (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 72).

◇ **невѣрием изнемагати** *див.* **НЕВѢРИЄ.**

Див. ще **ИЗНЕМОЧИ.**

ИЗНЕМОГАТИ *див.* **ИЗНЕМАГАТИ.**

ИЗНЕМОЧИ *дієсл. док. (дійти до повної втрати сили)* знемогти, знесилитися:

Пла́чтє съ мно́ю юнѡ́шѣ; якѡ Красѡта ва́ша измѣни́сѧ, пра́хомъ и Кро́вѣю покри́сѧ. Пла́чтє съ мно́ю ста́рци сѣдина́м(и) цвитѹ́щіи: якѡ Крѣпость ва́ша изнємо́жє (Чернігів, 1646 *Перло* 93).

Див. ще **ИЗНЕМАГАТИ.**

ИЗНЕНАВИДѢТИ *дієсл. док.* (кого, що) Зненавидіти: Христосъ звалъ сыномъ бетѣжного чоловѣка, чомъ естъ отець усѣмъ грѣшьникумъ, не може изненавидѣти насъ (XVI ст. *НЄ* 31); Тото такыи сутъ люде, што слухаютъ повѣсти святыи, а сами не могутъ изненавидѣти грѣхы свои (Там же, 146).

Див. ще **ЗНЕНАВИДѢТИ.**

ИЗНЕСТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изнєсти) **1.** (що) Винести: кости с҃ты(х) м҃чнкъ сохранєны в мѣстє сємь, поиди изнєси ихъ с воды (1489 *Чет.* 116 зв.).

2. *Перен.* (що) *(витримати, витерпіти)* знести: Похѹли(т) когда́: Доса́дѹ изнєсє́тъ нѣкогда (1627 *ЛБ* 91).

◇ **гласъ изнести** – *(почати говорити)* підняти голос: Наѹчилє(м)сѧ и псо(м) бє(з)стѹдны(м) наскака́ючого на бл҃гочєстїє хѹлою бє(з)розмы(с)лънє ѡ(т) Павла звати: ѡ́нъ бо то(т) гла(с) изнєсє мовѧчи, блюдѣтєсѧ ѡ(т) псо́въ и злы(х) дѣлатєлє(и) (1598 *Виш. Кн.* 309).

Див. ще **ЗНЕСТИ.**

ИЗНИМАТИСЯ *дієсл. док.* **1.** (на кого) Підійматися, повставати (проти кого): Видиме туйка, братя мои, ажъ лише за евангеліє насъ изненавидѣли, и изниматъ ся свѣтъ увесь на насъ, занужъ его проповѣдаеме (XVI ст. *НЄ* 77).

2. (на що) *(зазнати впливу якого-небудь почуття)* піддатися (чому): Любовъ долготерпелива и милостива, любовъ не завистлива,... не изнимаетъ ся борзо на гнѣвъ, не гадаетъ злое, не радуетъ ся неправдѣ (XVI ст. *НЄ* 11).

ИЗНИЩИТИ, ИЗНЇЩИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Знищити, зруйнувати: которые то всѣ люде церковъ кругомъ облегли,... скарбы церковные..., полупено и ввесь монастыръ изнищоно (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* I/VI, 154); Обретохомъ въ кройнице, ижъ первѣй того сия божественная церковъ была изнищона и ободрана, все побрано (поч. XVII ст. *КЛ* 83).

2. (кого) *(перемогти)* знищити: смотрѣможь я(к)є звитѧ(з)ство взѧ(л) г҃ь на(ш) і҃с х҃с на(д) сопроти(в)нїкы своимы вѧзнї выпоусти(л) и(з)боуривь и(з)нїщи(л) дїавола, абы нє шкоди(л) и нє пєрєшкожоваль ч҃л(к)ви (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 45 зв.).

Див. ще **ЗНИЩИТИ.**

ИЗНЇЩИТИ *див.* **ИЗНИЩИТИ.**

ИЗНОВИТИ *дієсл. док.* (що) *(привести до попереднього стану)* відновити: Василіє Вартик и Настасїя... съзнаваєм..., како... єсли сѣ потокмили по доброи воли, аби кнѣгинѣ Нъстасїя испѹстила став..., а аз, Василіє Вартик, абих имал изновити тот став прєз въсє, яко бил спръва (Ясси, бл. 1624 *МЭФ* 378).

Див. ще **ЗНОВИТИ, ЗНОВЛЯТЬ.**

ИЗНОВИТИСЯ *дієсл. док.* *(бути приведеним до попереднього стану)* відновитися: усе гадали они, ажъ такъ Христосъ пануетъ на земли, якъ другыи зареве, и изновитъ ся царство жидувское, якъ былъ Давидъ, та Соломонъ цареве (XVI ст. *НЄ* 38).

ИЗНОВУ *присл.* *(ще раз, повторно)* знову: похочєтъ ли которая сторона и(з)нову ку тому року припо(з)вати, во(л)но то и(х) м҃л(с)ти будєтъ (Київщина, 1599 *ККПС* 107); Напослѣдокъ положися на волю Г҃п(д)ню, ащє бы дияволъ,... изновѹ

нападалъ на тя и до ω(т)чаянія приводилъ, єсли ѹжє нє возможешъ ѹсти, мовъ жє сє(р)дцємъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 280); пото(м) того(ж) брата изнову по(с)лали котрому и потрєтєє тоєжъ ωповѣлъ (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 43);

заново, наново: а прє(з) якїи ма́ємо // доро́ги прохо(ди)ти, изво́лочи и(з) се́бє тоу́ю ста́роую скѹрѹ..., и ωболочи́сѧ оу новоу́ю оде́ж(д)ѹ... а ω(т)роди́тисѧ изно́воу ω(т) грѣха́ (1645 *УЄ* № 32, 69-69 зв.).

Див. ще **ЗНОВА, ЗНОВУ, ЗНОВЪ, ИЗНОВА.**

ИЗНОСИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* износити) **1.** (що) *(допомагати покинути якенебудь місце; визволяти)* виво́дити: Вы стра́хъ кнѧзємъ пєке́лнымъ прино́ситє, А дш҃ъ людскихъ съ Хр(с)то́мъ на свѣтъ изно́ситє..., и до Нб҃(с)ногω прєсвѣтлогω Цр҃(с)тва приво́дитє (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.).

2. *Перен.* (що) *(витерплювати, витримувати)* зно́сити, вино́сити: А колибы нє бж҃ество нашего мл҃(с)тиваго избавителѧ, тогдыбы жа(д)ною мѣрою нє мог҄ло из҄носити чл҃ченьст҄во таковои ли(ч)бы ра(н) (XVI ст. *УЄ Трост.* 75); Петр..., и Павла последнего // штрофованья терпливе износит, и скоро не на гордость старшинства, але на исправление согрѣшившего прибѣгает, и покаяние за то чинит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 178-179).

3. *Перен.* (що) *(одержувати, здобувати; пройматися чим-небудь)* вино́сити: добры(и) чл҃къ з доброго покладоу ср(д)ца. выноси(т) доброє. а злыи чл҃къ, злого съкровища, из҄носи(т) злоє (1556-1561 *ПЄ* 58); Бл҃ги(и) чл҃къ, ω(т) бл҃гаго сокро́вища ср(д)ца своєго́ износи́ть бл҃гая, Лѹкавы(и) жє злая (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44); Тое есть правдивый костел твой, езувито, яко да от костела своего ложь износити и Ницейскаго собора вызнание вѣры непременно держати хвалишися? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

Див. ще **ЗНЕСТИ, ЗНОСИТИ, ЗНОШУВАТИ.**

ИЗНОСИТИСѦ *дієсл. недок.* (до чого) *(мати відношення)* стосуватися: вырозѹмѣнѧ до ωны(х) ре́чїй кото́рїи згажа́ютсѧ, и износѧтсѧ до вѣри и до розмышле́нѧ ω бо҃у люби́момъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219).

Див. ще **ЗНЕСТИСЯ, ЗНОСИТИСЯ.**

ИЗНУРЕНЇЄ *с.* (*цсл.* изноурєниє) витрата, затрата: Иждиве́нїє: Изнѹре́нїє, выда́то(к), наклада́ньє (1627 *ЛБ* 44).

Пор. **ИЗНУРИТИ.**

ИЗНУРИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изноурити) (що) *(використати час на що-небудь)* провести: всѣ(х) ты(х) ли(ч)бою знаємо, кото́рїє на сп(с)нїє в то(и) жи(з)ни вѣ(к) сво(и) бг҃обо(и)нє изнѹрили (п. 1596 *Виш. Кн.* 239); а ты, Скарго,... на той працѣ и трудѣ вѣк свой весь изнурил еси (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Виждь, коли имѣет кто два сына или отрочища, и един,... домѣстится на службу царскую...; а другий отрок, взлюбив домовую лежню,... и в прожности всѣ часы жития изнурити любячего костырствы и прочими бѣснованиии и непотребствы, не лучше ли радуешися... о оном, при цари обрѣтающимися, нежели о домолѣжни (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 243).

Див. ще **ИЗНУРЯТИ.**

ИЗНУРЯТИ, ИЗНУРАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изноурѧти) **1.** Витрачати, тратити, затрачати: Истроша́ю: Выдаю грошѣ, роспоро́шѹю, изнѹрѧ́ю (1627 *ЛБ* 51).

2. (що) *(використовувати час на що-небудь)* проводити: с которых [выкрутовъ] ся они на препирание будуют и научени суть и всегда учат, вѣк свой на том изнуряючи и упражняючи, не толко простою правдою пребороти не можете, але если бы и ангельски язык увѣрял, але ничто же успѣют (1608-1609 *Виш. Зач.* 208).

Див. ще **ИЗНУРИТИ.**

ИЗНУРѦТИ *див.* **ИЗНУРЯТИ.**

ИЗНЫЙ *див.* **ЄЗДНЫЙ.**

ИЗНѢТИСѦ *дієсл. док.* (*цсл.* изнѣтисѧ) *(про шкуру плазунів)* скинутися: Оу́подобѣ(м)сѧ ѡной з'міи м(д)ро(и) кътóраа хóщє(т) избыти старóи скѹ́ры из' сéбє тéды бáрзо прє(з) тѣсныи роспáлины оулѣзє и(ж) бы́ сѧ из нéи таѧ стáраа скѹрá изнѣла. а и(ж) бы новóю сѧ́ обдєгла (1645 *УЄ* № 32, 69).

ИЗНЯТИ, ИЗНѦТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изнѧти) **1.** (що) *(відчепити, забрати)* зняти: то(т) же пристѹпив'ши // к' пилатови. проси(л) ѡ тѣло ӏ҃свo. и из'нѧв'шї є, и оувиноуль, є в' чистоє, простирало (1556-1561 *ПЄ* 329-329 зв.); казалъ тотъ листъ Патѣевъ изняти изъ дверей церковныхъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 11).

2. (що з кого) *(скинути щось одягнене)* зняти: А ѡни из'нѧвши из нєго ѡдѣнѧ, и ѡдѣли єго плащєницєю чръмєною (XVI ст. *УЄ Трост.* 66).

3. *(про голос)* підняти, подати: Ставши заразъ, и изняли голосъ свуй и рекли: Іисусе, наставниче, помилуй насъ (XVI ст. *НЄ* 171); Коли мовивъ Іисусъ сесе, изняла одна жона голосъ измежи народа (Там же, 190).

4. *Перен.* (що, на кого) *(перекласти тягар обов'язків на кого-небудь)* скинути: Чомъ ч҃лвѣкъ сего свѣта, на кого я ся надѣявъ (*в рук.* надѧ(в). – *Прим. вид.*), а вунъ на мя изнявъ вагу (XVI ст. *НЄ* 196).

5. (кого за що) Простити; пробачити (кому): Давыдъ познавъ тогды грѣхъ свуй и не имавъ, што чинити, али ся твердо богу моливъ, абы изнявъ его за тотъ грѣхъ, што бы не погыбъ (XVI ст. *НЄ* 171).

Див. ще **ЗНИМАТИ, ЗНЯТИ.**

ИЗНѦТИ *див.* **ИЗНЯТИ.**

ИЗО *див.* **ИЗЪ.**

ИЗОБИЛИЄ, ИЗОБИЛЇЄ, ИЗЬОБИЛЇЄ *с.* (*цсл.* изобилиє) **1.** (чого, чому) Велика кількість, численність: В нєд‹ѣлю› аще прилоучитсѧ Рож‹дє›ство Х҃во, боудєть... воємъ радованїє, царєм развращєнїє, плодом изѡбилїє, чєтвєроногом множєство, мєдѹ мнѡго (к. XVI – поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113); ч҃лвкъ... єсли́бы жа́дного грѣха смєр'тéлного прє(д) и́сповєдїю нє мéлъ, тогды прїимѹєтъ изоби́лїє блг(д)ти ѡ́ноє, котóрѹю мѣлъ пєрє(д) и́сповєд'ю (Львів, 1645 *О тайн.* 10);

дуже велика кількість, надмір: Прєизли́шєство: Изоби́лїє (1627 *ЛБ* 94);

(фактична кількість чого-небудь у даний момент; певна матеріальна забезпеченість) наявність; достаток: прото ж҃ь нє пєчалоуйтєсѧ на зав'трєш'нїи д҃нь. заутрєш'нїй // бо д҃нь, пєчаловати боудє са(м) ѡ сєбѣ. довол'на бо єсть д҃нєви изьѡбилїа єго (1556-1561 *ПЄ* 38-38 зв.).

2. Багатство, розкіш: lauti[t]ia, изобилиє, до(с)татокъ (1642 *ЛС* 252); opimitas, изѡбилиє (Там же, 293).

3. Щедрість: Любочéстїє: свобода, оби́лїє,... рєвновáнїє чéсти, изоби́лїє, съ изоби́лїє(м) даанїє, даровáнїє (1627 *ЛБ* 61); liberalitas, нєщадно(с)т(ъ), изѡбилиє (1642 *ЛС* 254).

Див. ще **ИЗОБИЛСТВО.**

ИЗОБИЛЇЄ *див.* **ИЗОБИЛИЄ.**

ИЗОБИЛНИЙ *прикм.* (*цсл.* изобильныи) значний, численний: opiparus, изѡби(л)ни(й), гобзова(н)ни(й) (1642 *ЛС* 293).

ИЗОБИЛНО, ИЗОБЫЛНО, ИЗЪОБИЛНО *присл.* (*цсл.* изобильнѣ) щедро, багато: Вєлєбнымъ г(с)дном ѡ(т)цє(м) бл҃гочєстивы(м) и хр҃(с)толюбивы(м) и(х) м(л҃) пн҃ом братїя(м)... и нашоє поко(р)ности в ст҃ом дх҃ѹ намилє(и)ши(м) и ѡхо(т)нє послѹшны(м) сыно(м) ласка и мл҃(с)рдїє бг҃а... со бл҃го(с)ловєнїємъ столицы нашєє митрополїи Києвъскоє да прєпода(ст)сѧ изъѡби(л)но (Городок, 1640 *Гр. Мог.* 1); opime, изѡби(л)но, ту(ч)но, богато (1642 *ЛС* 293); pollucibiliter, изѡбылно (Там же, 320); Ѡто тѧ прóсимъ ѡ(т)чє ст҃ый пи́лно, Да́й намъ хлѣба Агг҃лского; изоби́лно (Чернігів, 1646 *Перло* 19); Вы́личивши Мѡйсє́й нє́гды(с) ѡ(т) ча́сти добродѣйства Бóзскїє Іилтѧ́нѡмъ из'ѡби́лнѡ дарова́нїє, пыта́лсѧ пóтымъ, чогóбы ѡ(т) ни́х' хотѣл' Бг҃ъ в' нагородѹ? (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

ИЗОБИЛОВАТИ, ИЗЪОБИЛОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изобиловати, изъобиловати) **1.** (чим) Бути багатим; багатіти: научилемъ ся я благостію Божіею изобиловати и лишати (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 321).

2. (що в чому) *(мати перевагу над чимнебудь, чимось вирізнятися)* переважати (що чим): звѣзда бовѣ(м) (якъ ап҃(с)лъ мóвитъ) звѣздѹ изъѡбилоує(т) въ сла́вѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238 зв.).

ИЗОБИЛСТВО *с.* (*цсл.* изобильство) те саме, що **изобилиє** у 2 знач.: От здѣ зри, како укоряет домолѣжнев Златоусты: "Мы жь, – рече, – ниже из отчества изыйти смѣем, но пищи ищем и дому свѣтлого и всякого много изобилства" (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 240).

2. Велика кількість; достаток, щедрість: Пока́йтє сѧ и вы ѿ єп҃(с)пи, въсплачи́тє сѧ своє́го ѡ(т)стѹплє́нїа, възрыда́йтє гража́н'ства сїо(н)ского, ѡ(т)далє́нѧ оужа(л)тєсѧ, росточи́вши достóйноую ча(ст) ѡ(т)чєскаго имѣнїа постыдѣтє(с) лиши́вши(с) и(з)ѡби́(л)ства дх҃óвнаго хлѣба, и жєла́ющїи насыти́ти сѧ рóжєцъ сви́(н)скы(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226).

ИЗОБРАЖАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изображати) **1.** (що на кому) *(передавати щонебудь за допомогою відповідних засобів)* зображати, відтворювати: Зна́мєнїє кр҃(с)та на сєбѣ из'ѡбража́ютъ развращє(н)но пѧтма пє́рсти (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 30).

2. (що) *(описувати, розповідати, показувати)* зображати: А тот пожиток явственѣе изображати нѣсть лѣпо естъ, доколѣ хто в плоти и подвизѣ есть: по скончании и свѣршении подвига же спасаемых бог открыет и покажет (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 243).

Див. ще **ИЗОБРАЗИТИ, ИЗОБРАЗОВАТИ.**

ИЗОБРАЖЕНИЄ, ИЗОБРАЖЕНЇЄ, ИЗООБРАЖЕНИЄ *с.* (*цсл.* изображєниє) **1.** Канон, закон: Егда же уже в лож и прелест, папо римский, уплутался еси,... и законы духа святаго на свою волю претворил еси и превратил, и вся церковная таинственная изображения и священнодѣйствия полицемирил, от истинны на лож пременил (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); зрозѹмє(в)шы я с писа(н)я листѹ вм҃ до бра(т)ства н҃шого... до нєго жє послали єстє сѹщє(г) во ва(с) ѹчєния изоѡбражєния граматычє(с)кого хѹдожєства єго жє сами вконє(ц) дости(г)шє и ины(х) дово(л)ствуєтє (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185, 1).

2. Настанова, послання: А когда не по христовому и петрову изображению в церкве христовой седиш, владѣеш,... то ся маеш звати, костел римский, лживы, а не праведливы (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 180); Всѧ кро́мѣ цр҇ко́внагѡ предáнїѧ, и оучéнїѧ, и изѡбражéнїѧ Ст҇ых, и пр҇(с)но пáмѧтных ѡ(т҇)цъ ѡбновлѧ́емаѧ, или по сє(м) содѣѧ(н)наѧ анаѳема трижди (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 24).

3. Уявлення: imaginatio, мєчтаниє, и(з)ѡбражєниє (1642 *ЛС* 225).

4. *(те, що зображено, відтворено)* зображення: красной лжи хитрословесия их не удивляйтеся, зане есть мертва и безплодна; еще и отвнѣ, якоже гроб, утварием и изображением украшена и упестрена, егда же внѣ отверзеши и плода поищеши, тамо смрад, гной, кости и черви узриши (1588-1596 *Виш. Кн.* 141).

Див. ще **ИЗОБРАЖЕННЄ, ИЗОБРАЖЕНЬЄ.**

Пор. **ИЗОБРАЗИТИ.**

ИЗОБРАЖЕНЇЄ *див.* **ИЗОБРАЖЕНИЄ.**

ИЗОБРАЖЕННЄ *с.* Те саме, що **изображениє** у 2 знач.: в твоих школах,... по Павлу апостолу, до солунян изображенню... гнѣздо антихристово фундованно есть (1608-1609 *Виш. Зач.* 227).

ИЗОБРАЖЕНЬЄ *с.* Те саме, що **изображениє** у 1 знач.: Питáємо, котóраѧ цр҇ковъ, тóргнꙋласѧ влáснє,... на óны(х) въспрїємникѡвъ и намѣстникѡ(в) ап҇(с)льскы(х) ст҇ы(х) ѡ(т҇)цъ. хто изъображéньє вѣры шáрпнꙋлъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 28 зв.).

Пор. **ИЗОБРАЗИТИ.**

ИЗОБРАЗИТИ, ИЗООБРАЗИТИ, ИЗЪОБРАЗИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изобразити) **1.** (що) Сформулювати, викласти; подати, відтворити: Остави сие образование мечтателное и толкование..., но дай ми простую вѣру соборное и апостолское церкви, голым и сущим писанием апостол преданую и от перваго собора изображенную, купно с папою вашим благочестивым единомудрне и единогласне отригнутую (1588-1596 *Виш. Кн.* 130); Альбо ачей бы еси показал ...ученика,... который... всю философию небѣсное мудрости – в смирении быти – изобразил и научил (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); ни единою вѣрою, кромѣ нашего православия изображенною, спасти ся не можем и не спасем (бл. 1610 *Виш. Посл. Льв. бр.* 233);

(що) вказати, дати настанову, пояснити: то есть яким способом имѣет боголюбец предспѣти до истиннаго разума и которыми образы, дѣлы, труды и подвиги, и которые знамения послѣдовати имѣют в совлечение вѣтхаго человѣка приходящому изобразили (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); и тот слѣд, изображенный святыми (по отправѣ школноѣ науки) отвергли (Там же);

(що, о чім) *(викласти, оповісти, описати)* зобразити: Или нє вѣдає(ш) смѣшникꙋ, я́ко на въро(ж)де(н)ны(х) жєнами бо(л)шо(м), тáа мѣхо(м) шúтаѧ и нєкъшта(л)товнаѧ ѡдєжда и(з)ображєна є(ст); ѡ́блєчє(н) бо бы(л) рєчє ї́ѡа(н) въ ѡ́дє(ж)дꙋ ѡ(т) вла(с) вє(л)блю(ж)дъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 233); Здѣ тебѣ, домашнему инокови, ижь Василия Великого, и Златоустого... // ...и прочих всѣх о подвизѣ иночества изобразивших, не слыхаючому и в пустыню со началным пострыгом... не отлучающемуся,... – ознаймую вкратцѣ, что за пожиток или корысть с тоей приязни мирскаго сводворения получишь (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 244-245).

2. (що в чому) *(точно передати що-небудь)* відтворити: Таже, одержавши вѣсть, и если благоволение твое – правду себѣ на подпору добраго сумнѣния в непорочной нашей вѣрѣ изобразивши или преписавши, – да идет до Львова (1608-1609 *Виш. Зач.* 197); до Тита паки: "Чадо Тите, от всего болшей, что есми тебѣ глаголал, в таемницѣх вѣры изобразил, – учи, иж бы старались вѣровавши добрым дѣлом прилѣжати (Там же, 212);

(що) *(відтворити зображення, зробити відбиток чого-небудь, відбити щось)* зобразити: Х҃с сп҃съ н҃шъ са(м) оуказа́лъ спо́собъ, Когда на ѡбрѹсѣ лицє своє изѡбрази́лъ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 30);

(в чому) втілити, виразити: си́ла дѹхо(в)наѧ въ д҃ши ч҃лчєской нєсотрє(н)но изоѡбраже́на, которо́аѧ си́ла єсть // троя́каѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 10-11).

3. Подати, показати приклад, стати взірцем, зразком чого-небудь: ибо х҃с ѡбра(з) то(л)ко побѣ(ж)дати хотѧщи(м) ми́ра да(л), показа(л) и наоучи(л), и са(м) собою изъѡбрази(л), пре́лєсти́ же мо́єго лъживого ц҃р(с)тва мнѣ нє ѡ(т)нѧ(л), и нє погѹби(л) (1599-1600 *Виш. Кн.* 205); тогда есми... в бѣдѣ муки великое час не малый... был, жалуючи за кривду... спаса нашего Исуса Христа, который с престола славы непостижимаго божества ...изступи и во зрак рабий облечеся, яко да персть земленую смирению научит. Колико, собою изобразив, показал и научил; и послѣдностию ног умытия учеником, и нищетою..., и безчестием крестострадателное смерти! (1608-1609 *Виш. Зач.* 211).

4. (що) Узаконити, канонізувати: Вѣми убо, яко на первом соборѣ Никейском первосѣдѣнием стола твоих прежде бывших святых и благочестивых пап почтено было, занеже и власт петровых плодов в собѣ изобразили и ключь смирения, кротости и нищеты при собѣ носили (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); А как наместник христов и приемник петров честный один папо, зачем же разоряет порядок весь, от Христа и Петра изображенный? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 180).

Див. ще **ИЗОБРАЖАТИ, ИЗОБРАЗОВАТИ.**

ИЗОБРАЗОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(подавати, наводити, викладати)* зображати: Обычай, закон и цвѣчение нам явное показует и изобразует и приводит, ко ефесеом пишучи (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 172).

2. (що) Демонструвати, репрезентувати: нє в҃м(с) ли болшѹю по(м)пѹ, и таи(н)ство свово(л)наго житїѧ вѣка сєго в сє́бє н҃нѣ и(з)обра(з)уєтє, бо(л)шїє доста(т)ки въ мнимано(м) дх҃овно(м), нєжєли в ми(р)ско(м) чинѹ, ѹгони́ли єстє (1598 *Виш. Кн.* 274).

3. (що) Уявляти (собі): И для того в тѣснотѣ сей малы изволяют быти: всѣ ся на широту роскоши вергли и пастыря себѣ такого своеволника (и на широтѣ роскоший скитающиеся) имѣют, который таиньство вѣка сего сына погибелнаго изобразует (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191).

Див. ще **ИЗОБРАЖАТИ, ИЗОБРАЗИТИ.**

ИЗОБРАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изобрати) **1.** (що) *(скласти що-небудь в одне місце)* зібрати: Ємоу же єсть и лопата въ роуцѣ єго. и протєрєби(т) гоумно съвоє. и изъбєрє(т) пъшеницоу въ житъницю съвою (1556-1561 *ПЄ* 27); Чомъ ему лопата у рукахъ его, изчиститъ гумно свое и изберетъ пшеницю у гумно свое (XVI ст. *НЄ* 20).

2. (кого) *(об'єднати, скликати)* зібрати: рѣкь іакимь, избєрѣтє дѣвки жидо́вьскїи, нєсквръніи, и нєгаӣ вѣзмꙋть ѡдѣнѧ дорогоє... // ...и нєгаӣ провадать єи въ црковь га ба (XVI ст. *УЄ* № 29515, 155 зв.-156).

Див. ще **ЗОБРАТИ.**

ИЗОБРАТИСЯ, ІСЪБРАТИСѦ *дієсл. док.* **1.** *(згромадитися в одному місці)* зібратися: а коли то оу́слышали ѡ́ныи мѣщанє и всѣ ѡколи́чніи сє́ла, и(ж) хс бы(л) оу одного члка, ісъбра́лосѧ мно́го на́родꙋ до іса (XVI ст. *УЄ* № 29519, 17 зв.).

2. *(стектися до одного місця)* злитися: Гди ся води изберꙋт, по(д) зе(м)лю такъ великой моци аж ся земля двигати почнетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 538).

Див. ще **ЗОБРАТИСЯ.**

ИЗОБРѢТАТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* изобрѣтатель) винахідник: навѣтни(к), и(з)ѡ(б)рѣта́тєль всѧкого по(д)стꙋпкꙋ (1596 *ЛЗ* 59); Навѣтникъ: Изѡбрѣта́тєль всѧкогѡ по(д)стꙋпкꙋ (1627 *ЛБ* 68).

ИЗОБРѢТЕННЫЙ *дієприкм.* Винайдений, вигаданий; створений: Оставише образование мечтателное и толкование, от художества и учения силогизм поганских изобрѣтенное, но дай ми простую вѣру соборное и апостолское церкви (1588-1596 *Виш. Кн.* 130); костел латынский... обмерзевши апостольские неуки... грубостью, за хитрость и мудрость воздушных духов и от стихий мира изобрѣтенный философский поганский аристотелский... разум // ухватився (1608-1609 *Виш. Зач.* 224-225).

ИЗОБЫЛНО *див.* **ИЗОБИЛНО.**

ИЗОГНАНІЄ *с.* Вигнання: Научайте ся, хрестяне, що естъ хресть... соромъ, кѣнь, изогнаніе..., и усякое злое, и бетюгъ, мука, альбо якая смерть грубая, тяжкая (XVI ст. *НЄ* 32).

Пор. **ИЗОГНАТИ.**

ИЗОГНАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого з чого) *(примусити забратися геть)* вигнати, прогнати: црь... повєлѣлъ изогнати го с полаты своєє (1489 *Чет.* 176 зв.); Про то рюкъ, чомъ измугъ дявола, чомъ вывюгъ изъ (*в рук.* ис(з). – *Прим. вид.*) // его, якъ и на сюмъ члвцѣ познаваеме исъ сего евангелія, ажъ апостолы не могли изогнати, якъ Христосъ изогналъ (XVI ст. *НЄ* 34-35); они... взявши перед себе умыслъ якийс злый, збройне,... о тридцат чоловека, нашедши на... поля... церковные... плуги наши, которые в тот час орали, с пол наших... изогнали й збили (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 409).

2. *Перен.* (кого з чого) *(спричинити втрату чого-небудь)* позбавити (кого чого): длѧ то́го и(ж)... во(л)чєобра(з)но в цє(р)ковъ х(с)ву єстє влѣзли, и чи(м) нѣстє бы́ли, зватисѧ є́стє смѣли пастыри, сщє(н)ники, єп(с)пы которыє..., дотолѧ на ва(с) кликали, крычали и вола́ли, а(ж) ва(с) с того мѣсца с то́є чє(с)ти и достои(н)ства изогнали (1598 *Виш. Кн.* 308).

Див. ще **ЗГНАТИ, ЗОГНАТИ, ИЗГНАТИ.**

ИЗОЖЕЧИ *дієсл. док.* (*цсл.* изжечь) (кого) Спалити: Ажъ быхъ имавъ вѣру, што быхъ горы перевертавъ, а любве не имаю, нѣчого емъ; ажъ быхъ упустивъ усе умѣніе мое, ажъ изожгутъ мя, а любве не имаю, нѣякая ми хосна (XVI ст. *НЄ* 11).

Див. ще **ЗЖЕЧИ.**

ИЗОКРВАВИТИ *дієсл. док.* (що) *(залити кров'ю)* закривавити: Презъ што те-

ды покой посполитый месца светого,... згвалтилъ, костелъ изокрвавилъ, спрофановалъ, для // которого зокрвавеня, спрофанованя до того часу костелъ естъ замкненый (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/I, 500-501).

Див. ще **СКРИВАВИТИ.**

ИЗОЛЛЯТИ, ИЗОЛЯТИ *дієсл. док.* **1.** (що на що) *(ллючи рідину, змочити)* зілляти; полити: Марія... миро дорогое изьливала на ногы Христови. Марк. святый мовит..., ажъ на голову его изоллялa, що бы указала милость свою (XVI ст. *НЄ* 42).

2. *Перен.* (на кого що) *(поширити якесь почуття)* зілляти, вилити: якъ Христосъ тѣломъ бывъ, што узявъ горѣ выдъ святои Маріи, и изолявъ на насъ доброту исповна Божую (XVI ст. *НЄ* 195).

Див. ще **ИЗЛИВАТИ.**

ИЗОЛЯТИ *див.* **ИЗОЛЛЯТИ.**

ИЗООБРАЖЕНИЄ *див.* **ИЗОБРАЖЕНИЄ.**

ИЗООБРАЗИТИ *див.* **ИЗОБРАЗИТИ.**

ИЗОПАКОВАТИ *дієсл. док.* Запакувати, загорнути: Что всє протѝвно писа́нію бж҃єствєнномꙋ, и само́є Распѧ́тіє Хв҃о из҆ѡпакова́нно в҆ вл҃ікїй (!) по́стъ Ра(с)пѧтіє крїютъ и нє кла́нѧютсѧ, аж до пѧ́тка вєлѝкаго (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 30).

ИЗОПЪ *див.* **ИССОПЪ.**

ИЗОРЪВАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изорьвати) (що) *(надломивши, відокремити)* зірвати: защєпъку отъломълено, што знать свѣже изоръвано вѣко и съ переду и зъ заду закладано якимись желѣзами (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317).

Див. ще **ЗОРВАТИ.**

ИЗОСТАТИ *дієсл. док.* (у кому) *(зостатися адептом кого-небудь)* залишитися (при кому): Кто будетъ у мнѣ, а я у нюмъ, тотъ многый плудъ учинитъ (*в ориг.* ꙋчнитъ. – *Прим. вид.*)..., ажъ кто не хочетъ у мнѣ изостати, выдвержетъ ся вонъ (XVI ст. *НЄ* 123).

ИЗОТЕЦЪ *ч.* Малий ручний млинок: pistrilla, изотєцъ (1642 *ЛС* 317).

ИЗОЩРАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изощрѧти), *перен.* (що на що) *(збуджувати; посилювати)* загострювати, гострити. ◇ **языкъ изощрѧти** *див.* **ЯЗЫКЪ[1].**

ИЗПАСТИ *дієсл. док.* (з чого) *(звалитися згори вниз)* упасти: Видѣвъ (*в рук.* видѣ. – *Прим. вид.*) емъ сатану, якъ мовню, изпавъ изъ неба (XVI ст. *НЄ* 105).

Див. ще **СПАСТИ[1].**

ИЗПРАВЛЯТИ *див.* **ИСПРАВЛЯТИ.**

ИЗРАДИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* израдити) (кого) *(вчинити по-зрадницькому, підступно)* зрадити: тоутъ дъяво(л) прадєда нашєго изради(л) (1489 *Чет.* 255 зв.); а потому..., все одно з другим зобравши и покравши, израдивши мене, тая малжонка моя израдила веспол из сыном моим (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 493).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЪ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗДРАЖОВАТЇ, ЗРАДИТИ, ЗРАЖАТИ, ИЗРАЖАТИ.**

ИЗРАЄЛИТЫ *мн.* Те саме, що **израилтяны:** ѡглєдає(т)сѧ апо(с)то(л) на историю вы(ш)шє(и)намєнєную бо и(з)раєлиты внимали и(ж) были ѡ(т) пана ѡ(б)манєны (II пол. XVI ст. *КА* 552, на полях).

Див. ще **ИЗРАИЛЧИКИ.**

ИЗРАЖАТИ *дієсл. недок.* (що) *(діяти по-зрадницькому, підступно)* зраджувати: Горе оным, иже церков изражають и за имѣния вѣру продавають (к. XVI ст. *Укр. п.* 73).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЪ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗДРАЖОВАТЇ, ЗРАДИТИ, ЗРАЖАТИ, ИЗРАДИТИ.**

ИЗРАЗУМѢТИ *дієсл. док. (сприйняти зміст, суть)* зрозуміти: яко и(з) ѹ(ст)ного злєцєнѣ та(к) и и(з) вла(с)на(г) писанїа ва(ш) м(л҃с) до на(с)... ѡ въсє(м) добрє и(з)разумѣли є(с)ми а(ч)... доси(т)... градо(в)... стоѧ(т) спу(с)тошєни(х) (Сучава, 1598 *ЛСБ* 320, 1).

Див. ще **ЗРАЗУМѢТИ, ЗРОЗУМѢТИ.**

ИЗРАИЛТЯНЫ, ИЗРАИЛТѦНЫ, ИЗРАЛЬТАНЫ, ІЗРАИЛЬТЯНЫ, ІЗРАИЛТѦНЄ, ІЗРАИЛЬТѦНЄ, ІИСРАЛТѦНЫ *мн.* Ізраїльтяни, євреї: михаилъ... изр҃льтѧны провєлъ повєлѣнїє(м) б҃жиимъ (1489 *Чет.* 71); Кгды(ж) болшє смо́три(т) на ср(д)ца, ни(ж)ли на тыє гѹки, нє всє было волно вє(д)лє оуста́въ б҃жїи(х) и(з)ра́илтѧномъ // онымъ справовати в нєволи (Острог, 1587 *См. Кл.* 12-12 зв.); Такъ же чинивъ Бг҃ъ изъ Моисеомъ пророкомъ, коли утюкъ изъ Египта изъ израилтяны (XVI ст. *НЄ* 182); вы єстє во́ды чрьво́ного мо́рѧ іи(с҃)лтѧнъ по соухѹ пєрєпрова́жоуючїє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 172); ґды і҃ильтѧнє чє(р)мноє мо́рє пєрєходїли, двана(д)ца(т)ми ѡны мѣсцами дивны(м) яки(м)сь спо́собомъ бы́ло ро(з)дѣлє́ноє, жє ко(ж)дый по́лкъ бє(з) жа́дной пєрєшко́ды во́лʼно пєрє(и)шо(л) (Там же, 241 зв.); Нѣкоторыи... отъ Ізраильтянъ Самарійскихъ на пророки фалшивыи списовали пророцства (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 706); я́сный вʼ Пи́смѣ ст҃омъ при́кладъ ма́ємо, жє богѡ́въ чѹжи́хʼ балва́ны, ѡлтарѣ, и божни́ци, Ізраилта́нє... крѹши́ли и бѹрили (Київ, 1632 *МІКСВ* 278); Ізраилʼта́нє оныѣ частѡ́кро(т) обража́ли Бг҃а (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 255).

Див. ще **ИЗРАЄЛИТЫ, ИЗРАИЛЧИКИ.**

ИЗРАИЛТѦНЫ *див.* **ИЗРАИЛТЯНЫ.**

ИЗРАИЛЧИКИ, ИЗРАИЛЧИЦИ, ІЗРАИЛЧИКИ, ІЗРАИЛЬЧИКИ *мн.* Те саме, що **израилтяны**: Дава́ли такоѹ́ю причи́нѹ та(к) вла́снє израи(л)чици, го(р)дѧчи сы́нʼми самоилєвы(ми) жє бира́ли посѹлы, и пєрєворочали пра́вдоу (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217); Іисусъ Христосъ... овцами называетъ Ізраилчиковъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 434); Раа́въ зʼ пога́нцами живѹчи, Ізра́илчикѡмъ оувѣрила, и, и́хъ това́риства го(д)ною ста́ласѧ. А Ізра́илчики охо́тнє вєрнѹлисѧ до єги́птѹ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 290); добре, жесь тую землю зоставилъ... На котруюсь былъ ототца зъ неба зышолъ: И въ домъ невдячныхъ Ізраильчиковъ пришолъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 166); нєха́йжє припо́мни(т) собѣ ѡ́ныхъ Израйлчикѡ(в), кото́рыє гды нє сами розмовлѧ́ти, а́лє ты́лкѡ слѹхати Мѡисє́ѧ зʼ Бг҃омʼ ро(з)мовлѧ́ючогѡ мѣли (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

Див. ще **ИЗРАЄЛИТЫ.**

ИЗРАИЛЧИЦИ *див.* **ИЗРАИЛЧИКИ.**

ИЗРАЛЬТАНЫ *див.* **ИЗРАИЛТЯНЫ.**

ИЗРАНЕНЄ, ИЗРАНЕНЪЄ *с. (заподіяння ран)* поранення: а фєдора дє(м)яновича шко(д)ливє поранили и помо(р)довали при которомъ... изранєнъю слѹжєбника... шкоды нємалыє в побра(н)ю многи(х) рєчє(и) стали (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 17); хочетъ о томъ епископъ Лвовскій с крылошаны монастыра Жидичинского у суду нашого земского Луцкого справедливости тым подданым Боголюбскимъ о изранене // и о шкоды в позве помененых,... доводити (Луцьк, 1592 *ВИАС* I, 15-16).

Див. ще **ЗРАНЕНЄ.**

Пор. **ЗРАНИТИ.**

ИЗРАНЕНЪЄ *див.* **ИЗРАНЕНЄ.**

ИЗРАНИТИ *дієсл. док.* (кого) *(заподіяти рани, рану)* зранити, поранити: Ч҇лкь нѣкоторыи... оупаль в' разбойникы. которыи єго ѡбыбрали... а из'ранив'ші єго, ѡ(т)ишли прєчь (1556-1561 *ПЄ* 264); они..., нашодчы моцно кгвалтомъ... на дом... войтовский... в котором дей дому я... спокойне мешкал,... мене самого збили, змордовали, изранили (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 176); Смо́три(ж) яко(с) звѣсила ни́зко гла́ва єго с҇таа вѣнцє(м) трънóвны(м) избóдєна, изра́нєна (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 30); Гла́вꙋ є(г҇): прєс҇тꙋю; Тéрнїємъ ѡстримъ изранéннꙋю, ѡбы(и)ми́ пóмысломъ, и вѣрою нєвиди́мою (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.).

Див. ще **ЗРАНИТИ, ЗРАНЯТИ.**

ИЗРЕКАТИСЯ *дієсл. недок.* (чого) *(відмовлятися від чого-небудь)* зрікатися: тая сє(с)сия має(т) быти... на про(з)бу... игꙋмєна, котри(и) бо(л)шъ и(з)рєкалъся игꙋмє(н)ствовати на томъ мѣсци, ѡбєцꙋючи намъ причинꙋ того ѡповѣсти (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40).

Див. ще **ЗРѢКАТИСѦ.**

ИЗРЕЧЕННЫЙ *прикм.* Сказаний, промовлений. ◇ **изреченноє слово** *див.* **СЛОВО.**

ИЗРЕЧИ *дієсл. док.* (*цсл.* изрѣчи) **1.** (що) Сказати, промовити: то изрєкъ с҇тыи х(с)въ ап(с)лъ пєтръ, прєставилсѧ (1489 *Чет.* 116); Вопроси латинника, папу, или кардынала,... и коего-либо латинского рода человѣка, егда ся случит кому от православных с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрит. Егда же изречет и дойдет до того слова "и в духа святаго, иже от отца исходящаго и с сыном съпокланяема", он же, вѣм, приложит "и от сына" (1588-1596 *Виш. Кн.* 129); Б҇лго ѡ(т)чє, слóво бо изрéклъ єси єдино, и скóро събра́сѧ многъ на́родъ мыслно (Львів, 1591 *Просф.* 64); Перво изрек Златоусты, ижь священником, вождем и наставником многих быти не может, кто просвѣщения... не достигнѣт (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 238).

2. (що) Розказати: изрєкоу. чюднꙋю и прєславнꙋю сию таиноу (1489 *Чет.* 81).

ИЗРИНУТИ *дієсл. док.* **1.** Знищити, зруйнувати: З писанѧ ва(ш҇) м҇л(с)ти... зрозꙋмѣли є(с)ми та(к)... нєкаа ча(ст) мꙋрꙋ то(г) миєлистє изринꙋти а (з)вла(с)чє что было цєглою змꙋровано мєнєчи аби сє мїало въсє тєсано(м) камєнє(м) мꙋровати (Сучава, 1598 *ЛСБ* 322, 1).

2. Скинути; викинути: Низложи́лъ: Изри́нꙋлъ (1627 *ЛБ* 77).

ИЗРОЗУМѢТИ *дієсл. док.* (що) Зрозуміти: далии и(з)розꙋмиєтє и(з) писанѧ є(г) г(с҇)п(д)ркои (!) мл(с҇)ти ѡ(т) то(г) часꙋ та(к)жє в чи(м) бꙋдє(м) мочи ра(ди) є(с)ми слꙋжити тои // с҇тои ц҇ркви и вашєи мл(с҇)ти (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 321, 1-1 зв.).

Див. ще **ЗРОЗУМѢТИ.**

ИЗРУШЕНЇЄ *с.* *(про воду)* збурення, хвилювання: а в ты(х) притвóрѣ(х), лєжа́ло мно(ж)ство слѣпы(х), хрóмы(х), соу́хы(х), ѡжида́ючи(х) во(д)ного и(з)роушéнїа (XVI ст. *УЄ* № 29519, 62).

Пор. **ИЗРУШИТИ.**

ИЗРУШИТИ *дієсл. док.* **1.** *Перен.* (що) *(припинити, перервати якийсь стан)* порушити: па(н) иванъ романови(ч) сєнюта... // ...изрꙋшивши поко(и) права посполитого наєха(л)... кгва(л)то(м) на (и)мѣнъя мои (Дедеркали, 1570 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 37-37 зв.); па(н)... Лємєшъ... и(з)рушивши поко(и) посполити(и), са(м) ѡсобою своєю, з многи(ми) слугами... наєхавши моцно... на кгру(нт) мо(и) (Жито-

мир, 1584 *АЖМУ* 96); всѣ родовє слȣжити ємоу боудȣть а дръжава єго вѣ(ч)наѧ котраѧ ємоу нѣколи ѡ(т)ната нє боудєтъ а цр҃(с)тво єго нѣколи нє можє(т) быти изрȣшєно (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 78).

2. *Перен.* (чим) *(викликати хвилювання)* зрушити, зворушити: пїшє(т) тоу(т) єв(г)листа ст҃ыи, абы єго хто проси(л) за тымь оумрълы(м), алє є(д)но из вєлико(г) м(л҃с)рдїѧ своєго доброво(л)нє я(к) боудоучи и(з)рȣшєннымь // мл(с)рьдїємь своємь и оучини(л) такоє чоудо вєлїкоє и(ж) ѡживи(л) младє(н)ца ѡного (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 198 зв.-199).

Див. ще **ЗРУШАТИ, ЗРУШИТИ.**

ИЗРУШОВАТИСѦ *дієсл. недок. (приходити в рух)* зрушуватися, збурюватися: аг҃гль б҃жїи из нéба вхóдиль в҄ тоую вóдоу а кóли сѧ таá вóда изроýшовáла, а скоро єдно аг҃гль вышоль и́зь той вóды а кóли бы́ль я́кїи нéмоцны(и) ч҃лкъ и в҄шоль бы(л) въ ѡноую вóдоу. тъ гнéть стáлсѧ здóровыи (поч. XVII ст. *Проп.* 4).

ИЗРЫГАТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* изрыгатисѧ), *перен. (виявлятися, викриватися)* відригуватися, відригáтися: тáѧ грѣдо(ст), котóраѧ истѣкаєт(т) ѡ(т) высокого ср(д)ца. и изрыгає(т)сѧ нáгло кгва(л)то(в)ны(м) я́зыко(м) наѧвю (1599 *Виш. Кн.* 214).

ИЗРЫТИ *дієсл. док.* (що) *(зробити яму)* вирити, викопати: прото(ж) рєклъ дв҃дъ пр҃(о)ркъ ровъ изрывъ ископа (1489 *Чет.* 13); В то(и) тогды проха(ж)цѣ мыслєно(и) тоє кни(ж)ки, знашо(л) єсми ѧмȣ глȣбокȣю, котораѧ áдовы(х) послѣ(д)ны(х) ко(н)цо(в) досѧгаєтъ; таа ѧма, котóрȣю дх҃озрúтєли пропа(сти)ю вѣчною называютъ, то(т) ро(в) знашо(л) єсми котóрїи и(з)ры(в)ши єго са(м) жє в҄ нéго в҄мѣтає(т) (1599 *Виш. Кн.* 214);

ИЗРЯДИТИ *дієсл. док., перен.* (що в кому) *(вúкликати почуття)* збудити: Оувелъ мя есть царь до винничного покоя, изрядилъ есть въ мнѣ любовъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

ИЗРЯДНІЙ *див.* **ИЗРЯДНЫЙ.**

ИЗРЯДНЫЙ, ИЗРЯДНІЙ, ИЗРѦДНЫЙ, ИЗРѦДЪНЫЙ *прикм.* **1.** Незвичайний, особливий: Року 1440 вымышлено изрядное художество: книгъ друковане (поч. XVII ст. *КЛ* 74);

величний, величавий: Гражанє львовьскии, жєлáющє имѣти строéнїє изрядноє во ȣчúлищи сємъ, в нємь жє ȣчащи(м) писанїю словє(н)ску и рȣскȣ. вдáхомъ к симъ ѡ(т) брáтїа нашєя мужа два, ради всякого брєжєнїа (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 9).

2. *(із визначними особистими якостями)* дуже добрий, надзвичайний: Нифонъ ...благочестія велце былъ крѣпкій поборникъ, и учитель икуменицкій былъ изрядный (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1038); ч҃лкъ є(ст) спрáвцєю изрѧ(д)нымъ, тоу(т) бовѣ(м) ѡ(н) вóлю свою повстѧгáє(т), тоу(т) злы́є пожа(д)ли́вости оугашáє(т), а б҃ъ тóл҄ко єстъ в то(и) цнóтѣ поспѣшникъ и сполъспрáвца (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243); Нарочи́тый: Изрѧ́дный, нáйлȣчшїй, нáйлѣпшїй, славє(т)ны(и) (1627 *ЛБ* 70); Арістї́ѡнъ: Изрѧ(д)ный (Там же, 179);

достойний, шановний: Послáнїє спȣдєѡм изрѧдъны(м) (Вільна, 1596 *Грам. З.* 2 зв.); Бл҃горо(д)нїи и изря(д)нїи п҃нове и нáши братїя... бл(д)ть ва(м) всѣ(м) ѡ(т) б҃га: прє(з) п҃на Миколáя принялє(м) ч(с҃)тноє писáнїє вáшє (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336, 287).

ИЗРѦДНО *присл.* Значно, сильно, дуже: ѡни... прилѣжно внимáли, И б҃горазȣмно оувѣдѣвши послáвшємȣ дáли, Встóчныѧ ц҃ркве я́ко д҃неви начáло, И дѣиствы

бг҃оподобными израдно сїало (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

ИЗРАДНЫЙ *див.* **ИЗРЯДНЫЙ.**

ИЗРАДЪНЫЙ *див.* **ИЗРЯДНЫЙ.**

ИЗСЛЕПИТИ *дієсл. док., перен. (зробити що-небудь наспіх, як-небудь)* зліпити: тое лутше разсудити можешь, яко не о царстве вѣчном // христовом тое все книжку Скарга изслепив, толко о царстве земном (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186-187).

Див. ще **ЗЛѢПИТИ.**

ИЗСЛѢДОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изъслѣдовати) (що) *(ретельно обстежувати що-небудь)* досліджувати: почто тро(ст) сȣхȣ из҆слѣдȣєши и хощєши мя грѣхами юно(с)ти моєя стє(р)ти? (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 279).

ИЗСОПЪ *див.* **ИССОПЪ.**

ИЗСТАВЛЯНЪ *дієприкм.* Оселений, заселений: боя(р) Кубили(н)ски(х) горо(д)ня пупъковыскаѧ пана гощского и(з)ста(в)ляны лю(д)ми г(с҃)дръскими (1552 *ООвр.З.* 97).

ИЗСТАРОДАВЪНА, ИСТАРОДАВНА *присл.* Зстародавна: а мєнѧ(л) єсми изь єго мл(с)тью... ȣ ты(х) имѣнья(х)... какь сѧ тыє имѣнья сами ȣ собѣ имають ȣ свои(х) граница(х) истародавна (Володимир, 1508 *Арх. Р. фотокоп.* 41); А ѡни за то вольность и(з)стародавъна повєдаю(ть) мєли рыбы ловити на рєцє стырє (1552 *ОЛЗ* 179).

Див. ще **ЗСТАРОДАВНА.**

ИЗСТУПИТИ *дієсл. док.* **1.** *(зайти, прибути з певною метою)* вступити: ѡто му(ж) гаврїи(л), котóрого(м) вѝдѣ(л) в҆ видéнїи моє(м) лєта́чого, дот҆кноу(л)сѧ мнѣ и мóви(л), данїи́лє, тєпє(р) из҆стоупи́лє(м) напра́вити тобѣ рóзȣ(м) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210); Из҆стȣпи́лъ г(с҃)дь ѡгладáти мѣсто и вéжȣ котóрȣю бȣдовáли (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.).

2. *(покинути яке-небудь місце, становище)* зступити: тогды есми... книжку скаржину поверг... жалуючи за кривду господа бога нашего Исуса Христа, который с престола славы непостижимаго божества (во образ перстных смертных и тлѣнных человѣк) изступити и во зрак рабий облечеся (1608-1609 *Виш. Зач.* 211).

◇ **ума изступити** – з глузду з'їхати, глузду рішитися: чюдимся: или ума изступил, или пьян был..., так отрыгал (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 242).

ИЗСТУПЛЕНИЄ, ИЗСТУПЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* изъстоупленіе) Екстаз: Частокрóт҆ныи Х҃а Збави́тєлѧ нáшєгѡ всєнóчныи, ажъ и до крвáвогѡ пóтȣ пóдвижныи // моли́твы, былы ємȣ я́кобы смéрт҆ю Изстȣплéнїѧ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 15-15 зв.); Частóкроть в҆дáчнаѧ томȣ ст҃óмȣ Мȣжȣ ѡ Бг҃ȣ и ѡ єгѡ добродѣйствахъ мєдїтáцїа, в҆ óвȣю Изстȣплéнїѧ смéрть порывáючи єго, я́кобы ѡтóшлымъ єгó ѡ(т) сéбє чини́ла (Там же, 21); **в изступлениє (мыслноє) прийти** – *(втратити самовладання від сильного хвилювання, збудження)* нестямитися, ошаленіти, ошаліти: И колись ми тую книжку, силою принудивши себѣ, прочитал, праведно вам правовѣрным глаголю, иж есми от страха и ужаса в забвение и изступление мыслное пришол, дивуючися тому трудови того писаря (1608-1609 *Виш. Зач.* 209).

ИЗСТУПЛЕНЇЄ *див.* **ИЗСТУПЛЕНИЄ.**

ИЗСУШИТИ, ИЗШУШИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изъсоушити) **1.** (що) *(зробити що-небудь сухим, позбавити вологи)* висушити: Мєщанє... ви(н)ни сєно коси(ти) на замокъ дє(н) ѡди(н) и(з)шȣшити и поставити а во-

зити єго на замокъ нє ви(н)ни (1552 *ОЖЗ* 122).

2. *Перен. (знесилити, виснажити)* висушити: ярем креста христова,... взявши,... плоть и кровь потом тѣла и подвигом мысльнаго внимания во бдѣнии нощном, и дневном трезвѣнии, и присѣдѣнии мѣстном и безмолвном увялити и изсушити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153).

ИЗСЫХАТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* изъсыхатисѧ) (від чого) *(ставати сухим)* висихати, висушуватися: яко ѡто болото изсыхаєтьсѧ ѡть сл҃(н)ца та(к)жє ты(ж) дш҃а чл҃ча є(ст) наоучєна ѡ(т) б҃а дх҃о(м) ст҃ымь и быває(т) бє(з) ѡмєшканѧ дх҃омь чл҃кь вѣръныи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 90).

ИЗСѢЧИ *дієсл. док.* (що кому) *(відділити, відокремити від цілого)* відсікти: Самуило Сȣлима... єщє два по(л)ковники...збили вшистокъ лю(д) єго и ноги нє ѡставили... а самого живо взявши... рȣки му изсѣкли и за пазȣхȣ вложили (серед. XVI ст. *ЛЛ* 172).

Див. ще **ИССѢЧИ.**

ИЗСЯКНУТИ, ИЗСѦКНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изсѧкноути) **1.** *(вилитися звідки-небудь)* витекти: Мѧтоу... толчєнȣю прикладыває(м) к ти(т)ка(м) жєнски(м) ко(и) ѡпȣхаю(т) ѡ(т) заключєнїа млєчнаго и тако млєко ȣсырєнноє ра(з)сыри(т)сѧ и сосko(м) и(з)сѧкнє(т) (XVII ст. *Травн.* 294 зв.).

2. *Перен. (витратитися повністю, скінчитися)* вичерпатися: апостόли свидѣтельствуют, яко в последних часех та главная добродѣтель – любов изсякнет, благочестивая вѣра оскудѣет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184).

Див. ще **ИССѦКНУТИ.**

ИЗСѦКНУТИ *див.* **ИЗСЯКНУТИ.**

ИЗТБА *див.* **ИЗБА.**

ИЗТЕБКА *див.* **ИЗДЕБКА.**

ИЗТРАТИТИ *дієсл. док.* (що) Стратити, витратити: я(к) на(с)та(с)ку сȣкали (!) то(с)мо и(з)тратили по(л)золотого (XVI ст. *ЦНБ* II 22644, 2 зв.).

Див. ще **СТРАТИТИ.**

ИЗУДНУ *присл.* (*срб.* удну – "внизу, вглибині") **1.** Усередині: Берѣтъ собѣ на розумъ и сокотѣтъ ся выдъ уживыхъ пророкувъ, што приходятъ икъ вамъ у одежахъ вувъчихъ, а изудну сутъ вовкове и ръвачеве (XVI ст. *НЄ* 83).

2. *(за межі чого-небудь)* назовні: Що идетъ чоловѣку у ротъ, не можетъ споганити // его, али що идетъ изъ рота изудну, тото поганитъ чоловѣка (XVI ст. *НЄ* 36-37).

ИЗУЧЕНИЄ *с.* (*цсл.* изоучєниє) *(опанування, засвоєння)* вивчення: Слѣд к постыжению и изучению художества, приводящаго к царствующей безсмертной и вѣчной правдѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 153).

Пор. **ИЗУЧИТИ.**

ИЗУЧИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изоучити) **1.** (що) *(опанувати, засвоїти)* вивчити: Нынѣ же в латинском родѣ сопротивно творят: изучивши граммáтичку, и празнословницу велерѣчную, еже ест ыторичку, тогда уже ся дмут, даскалами и мудрыми ся зовут (1599-1600 *Виш. Кн.* 154); чи нє лѣпшє тобѣ и(з)оу́чити часосъловє(ц), пса(л)ты(р)... и быти прóсты(м) // б҃гоу(го)днико(м),... нєжєли постигнȣти аристóтєлѧ, і платона... і в҆ гєє(н)нȣ ѡ(т)ити; ра(з)сȣди (п. 1596 *Виш. Кн.* 224 зв.-225).

2. (що від кого) *(навчитися чому-небудь у когось)* перейняти, вивчити: Ви(ди)тє ли я́ко слѣ(д) а(н)тихри(с)то(в) ȣхвали́ли є(с)тє, и сєбє ни в чо(м) нє глєдѣти зака(з)уєтє, блȣдȣ... // ѡ(т) мистра дїáвола ва(ми) и(з)ȣчєны(х) словєсны(м), ѡбра(з)

бж҃ій и подóбіє носѧщи(м) овца(м), бє(з)гла(с)но ꙗ́ко жє скóтꙋ по(с)лѣдовати повєлєваєтє (1598 *Виш. Кн.* 285-285 зв.); ѡ(т) которого хитръца и мистра то єси и(з)оучи(л) (1599 *Виш. Кн.* 218 зв.).

ИЗУЧИТИСѦ *дієсл. док.* (що) *(вивчити, опанувати, запам'ятати, засвоїти щось)* навчитися: тꙋю пѣснь козлогла(с)уєтє // котороє нотꙋ є(с)тєсѧ и(з)ꙋчи́ли, и нн҃ѣ ꙋчитє (1598 *Виш. Кн.* 278 зв.-279); тѣ(м) жє и нє чꙋдꙋюсѧ то(му) ꙗ́ко и́сти(н)нꙋ хꙋлитє, а ло(ж) чого сѧ є́стє и(з)ꙋчи́ли славитє (Там же, 279).

ИЗХОДИТИ *див.* **ИСХОДИТИ.**

ИЗЧЕЗАТИ, ИЗЪЧЕЗАТИ, ИЩЕЗАТИ *дієсл. недок.* Щезати, зникати: третєє, бє(з)хваліє, ро(з)сꙋжаючи в собѣ, и(ж) нѣма(ш)сѧ чи(м) хвалити, што во вѣки нє прєбыває(т), и скоро(сѧ) ѡ(т)мѣнѧє(т), и в҆ конєцъ изъчєзає(т) и погибáєтъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 239 зв.); Ап(с)лъ іако(в) пи́шє(т), и(ж) вѣра бєз дѣ(л) мр҃тва є(ст) и за(с) мóви(т), и бѣсы вѣрꙋю(т), алє ищєзаю(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 20); тєды потрєба бы с пи(л)ностю сѧ старати ѡ нєго лѣпшє нѣжли ѡ(т) сєго которій то проминає(т) яко ды(м) ис комина исходить и прꙋ(д)ко ищєзає(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 111 зв.); штурмы и гуфы прирожаючися, яко пена от камени, оттакуют и исчезают, а вѣра церкви восточной ран фалшивых в своей твердости истинного мудрования не принимает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); Ѡ корóткости ли живота лю́дскогѡ мóвити бꙋдꙋ; ано тóй, пáрѣ бóрзо ищєзáючой є́стъ подóбєнъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 4);

гинути, пропадати: intereo, погибаю, ищезаю (1642 *ЛС* 242).

Див. ще **ИЗЧЕЗНУТИ, ЩЕЗАТИ, ЩЕЗНУТИ.**

ИЗЧЕЗНУТИ *дієсл. док.* Щезнути, зникнути: таковыи которіи в заповѣдє(х) бж҃и(х) нє ходѧ(т), тєды съ діаволы вкоупѣ мє(ш)каю(т), а имѣнѧ и(х) яко ды(м) и(з)чєзнє(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 192).

Див. ще **ИЗЧЕЗАТИ, ЩЕЗАТИ, ЩЕЗНУТИ.**

ИЗЧИСТИТИ *дієсл. док.* (що) *(зробити чистим)* вичистити: Чомъ ему лопата у рукахъ его, изчиститъ гумно свое и изберетъ пшеницю у гумно свое, а половіи сожжетъ огнемъ неугасающимъ (XVI ст. *НЄ* 20).

ИЗЧИТАТИ *дієсл. док.* (що) *(зробити підрахунок)* полічити, порахувати: Безднꙋ исче(р)пати когда неꙋдобно, тобѣ же чл҃вче сие неподобно. Мѣряти высотꙋ н҃бного крꙋга изчитати лѣта безлѣтного Б҃га (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 112).

Див. ще **ИСЧИТАТИ.**

ИЗШЕДШИЙ *дієприкм. у знач. ім. (людина, яка прибула, прийшла кудись)* прибулий, -ого: На Георгия мученика празник диаволский на поле изшедших сатанѣ офѣру танцами и скоками чинити разорѣте (п. 1596 *Виш. Кн.* 76).

◊ **изшедший вон** – відступник: Чи не мовили тобѣ святые отци, да ся отлучаеши от церкве, як лев диавол изшедших вон хватает (1599 *Виш. Кн.* 53); **изъ мира изшедший** *див.* **МИРЪ[1]; на подвигъ изшедший** *див.* **ПОДВИГЪ.**

ИЗШЕСТВИЄ, ИЗШЕСТВЇЄ *с.* (*цсл.* изшєствиє) **1.** *(вибуття звідки-небудь)* вихід: И взы́йдє Аáрѡнъ жрє́ц҆ на горꙋ Оръ повєлє́нїємъ Г(с҃)днимъ, и оумрє тꙋ в҆ ·м· лѣтъ изшєствїа сн҃ѡвъ Ізрáилєвъ, из҆ зємлѣ Єги́пєтски (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.).

2. *Перен. (відмова від попереднього способу життя)* відхід: А паче же и Лествинник,… так молвит: "Прочее, – рече, – пре-

бывай в разумѣ в твердом и непоколебимом, боголюбный иноче, в изшествии из мира в тое тризнище альбо борбу з духи лукавыми (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 242).

ИЗШЕСТВЇЄ *див.* **ИЗШЕСТВИЄ.**

ИЗШИВАТИ *дієсл. недок.* (що) Зшивати: яко(ж) тыи ап(с)ловє... ѿца своєго... чтили... вши(ст)кы потрєбы ємоу тєлє(с)ныи давалї и(ж) нѣ мали // за що коупїти сѣти новои, жє старѹю завшє и(з)шивали (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 103 зв.-104).

Див. ще **ЗШИВАТИ, ЗШИТИ.**

ИЗШИВАТИСѦ *дієсл. недок., перен.* З'єднуватися: И єсли бы по́мощїю вєлїѧра ω(т) таковы(х) ходотає(в) в таковы(х) рєча(х), в малѣ врємєни што и(з)шиватисѧ нача́ло, єдна(к) скоросѧ за(с) ро(з)дирає(т) (1598 *Виш. Кн.* 277).

Див. ще **ЗШИВАТИСЯ.**

ИЗШУШИТИ *див.* **ИЗСУШИТИ.**

ИЗЪ, ИЗ, ИЗЬ, ИЗО *прийм.* **I.** *(з род.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на об'єкт, на який поширюється дія)* із, зі, з: ѧ выймоу соучєць изь ока твоєго (1556-1561 *ПЄ* 38 зв.); ωни из'нѧвши из нєго ωрѣнѧ, и ωдѣли єго плащєницєю чръмєною (XVI ст. *УЄ Трост.* 66); Камень великий дорогий изъ образу Пречистое светое выняли (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/I, 208); да что ради сѧ рѹгає(ш) из' слѣда скбръб'наго ко животѹ вѣчномѹ (п. 1596 *Виш. Кн.* 227); А сєсє зє(м)ля, що є(м) и(з) лѣса вырубалъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XVI, 222); а прє(з) якїи ма́ємо // доро́ги прохо(ди)ти, извло́чи и(з) се́бє тоу́ю ста́роую скѹрѹ (1645 *УЄ* № 32, 69); я́къ слнцє из' сѹкнѣ водѹ витягаетъ такъ дши заживаю (!) своего покармѹ в рай (серед. XVII ст. *Луц.* 528);

(*у поєднанні з прийменником* **на**) *(вказує на перехід дії з одного об'єкта на інший)* із, зі, з: А вы мои дѣти, или мои внуки,... на чужїи людє нє да(и)тє, млтивы(м) ва(с) бгомъ прошу, чомъ я та(м) сѣлъ на орєку и на попувство и(з) дѣтїи на дѣти (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 225);

(*у поєднанні з прийменником* **по**) *(вказує на мови перекладання)* із, зі, з: Иофєтъ выкладає(т)ся и(з) єврє(и)ского по нашо(му) ро(з)ширє(н)є а(л)бо // ро(з)ширяючы(и) и хорошы(и) (1582 *Кр. Стр.* 28-28 зв.);

б) *(вказує на матеріал, з якого що-небудь виготовлене)* із, зі, з: є(д)ны нараквицѣ и(з) золота роблєныи (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); к тому и купьци зє(м)ныи буду(т) плакати и нарєкати по нє(м) длѧ того и(ж) товаро(в) и(х) жадє(н) нє купує(т)... всѧкого начи(н)ѧ з дєрєва на(ко)штовнє(и)шого и(з) мѣди и(з) жєлєза и(з) ма(р)муру (XVI ст. *КАЗ* 647); Дали вробити фляшку срѣбрънную на миро стоє срѣбра цє(р)ковного дробного такъ зъ кгѹзиковъ якъ и(з) цятокъ и инъшєго дробязъку (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3); гь бъ сътвори(л)... адама з боло́та и́ из' зємлѣ (1645 *УЄ* № 32, 312);

в) *(вказує на стан, який зазнає змін)* із, зі, з: Другое чудо учинивъ, дѣвку Іаирову однымъ словомъ избудивъ и воскресивъ еи изъ мертвыхъ (XVI ст. *НЄ* 134); а ωвса... мнѣ пожати и єго звє(з)ти, яко моєго вло(с)ного, забороняє (и) мєнє... и(з) споко(и)ного дє(р)жа(н)я виби(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 58); кнзь рѹжи(н)ски(и) из ма(л)жо(н)кою своєю... ωнѹю маєт(т)но(ст)... бє(з)правнє ω(т)няли *и(з)* споко(и)но(г) дє(р)жа(н)я и ѹжива(н)я и(х) выбили (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 10); Рѡдовє Агглскїи, Вы́ найпєрвѣй ω(т) Бга сътворе́ны, Из

нєбы(т)ности; оу вѣчнꙋю бытно(ст) привє́дєны (Чернігів, 1646 *Перло* 39 зв.);

(вказує на становище, з якого хто-небудь вийшов, був увільнений) із, зі, з: Такъ же вѣровавъ и Лотъ, та лише его вывюгъ (Бгъ) изъ погыбели, и жону, и двѣ дѣвкы (XVI ст. *НЄ* 107); ты чл҃чє нє мо(л)чи єсли тобѣ г҃ь б҃ъ да(ст) такоє оузнанїє // и такоє покаянїє... и(з) ма(р)ного оупа(д)ку твоєго и и(з) вєлико(с)ти грѣхо(в) твои(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 203-203 зв.); идоложерцы..., из муки их изведши, в едину темницу затворили до другого мучения (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194); моисей... прє(д)ки и́хь из҄ мѡц҄наго вѧза́нїѧ... привєлъ чєрєзъ поу́щоу до зємлѣ ѡбица́н҄ной имъ (поч. XVII ст. *УЄ* № 91, 28); тєпє(р)... манифє(с)та(н)съ з милосє(р)дя бо(з)кого з рукъ нєприятє(л)ски(х) из вєзєня уво(л)нєны(и) зо(с)тавъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 210);

г) *(вказує на предмет, за допомогою якого відбувається дія)* із, зі, з: наєха(в)ши єси Моцю кгва(л)то(м)... до(ч)ку єго ганъну сєвєриновую я(р)молиньскую ты матєю я(р)моли(н)ски(и) властною рукою своєю до смє(р)ти забилъ из лука (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.);

ґ) *(вказує на сукупність осіб, із яких виділяється один)* із, зі, з: Ѡднако хтобыколвєк из тых ѡбаполных сꙋсєдов... хотєл зємлю... ѡтнимати, тогды я маю кнѧзѧ Федора... ѡт того застꙋпати (Пісочне, 1541 *AS* IV, 285); рєкль к нємоу єди(н) изь оучн҃ковь єго. г҃и. наоучї нась молитисѧ (1556-1561 *ПЄ* 266); нѣко́торыи изь фарисєѡвь мо́вили имь..., чо́го сѧ нє годи(т) чини́ти въ су́боты (XVI ст. *УЄ Літк.* 20); а прєто каж(д)ый из на(с)... можє(ш) са(м) ѡбличити зло(ст) свою або оучи(н)кы (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 157); Прето нехай ся никтоже не зблажняет из отступников от православное вѣры (1608-1609 *Виш. Зач.* 200); Хто то(л)ко товарышо(м) наши(м) сє мєнує(т) изъ мєсча(н) жєбы жа(д)ноє пєрє(ш)коды ни ѡ(д) кого мана(с)ты(р) Густи(н)ский нє поноси(л) (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1);

д) *(вказує на джерело, походження чого-небудь)* із, зі, з: єсли жє ѧ боудоучи г(с)пдиномь, и оучитєлємь ваши(м). а оумыль єсми ногы вашї. то и вы єдинь дроугомоу так҄жє ногы оумывайтє. // бо єс҄ми вамь сєбє прикла(д) даль (1556-1561 *ПЄ* 407 зв.-408); Таковы́(и) пло́ды выдає(т) из сє́бє тоє ст҃оє насѣнѧ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 283, на полях); та(к) жє має(т)... сщ҃єни(к) старатисѧ... жєбы маль дати людємь добрїй прикла(д) и(з) сєбє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 182); Сло́во гнило́є нєха(и) нє выхо́ди(т) из҄ ꙋстъ ва́ши(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 44 зв.); во́ды гора́чїи, выпꙋщаю(т) и(з) сєбє клїй кг(д)ы ска́ла гори́тъ (поч. XVII ст. *Крон.* 28); ви́точилємъ всю Кро́въ мою; и ѡста́тнюю кро́пєлкꙋ из҄ ср(д)ца мо-є́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 153);

(вказує на джерело яких-небудь відомостей, знань) із, зі, з: Мы вырозумевши из листа Гапонова... // ...казали есмо, абы Гапон тые пенези... Хазку жиду отдал (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 115-116); Послание до Латынъ изъ ихже книгъ (1582 *Посл. до лат.* 1123); При то(м)... до(ш)ли до мєнє рєчи... и(ж)бы ѡни мѣли нѣчто мовити и(з) своє(г) ꙋмыслу (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); далии и(з)розꙋмиєтє и(з) писанѧ є(г) г(с)п(д)ркои (!) мл҃(с)ти... в чи(м) бꙋдє(т) мочи ра(ди) є(с)ми слꙋжити тои // ст҃ои црк҃ви (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 321, 1-1 зв.); П(р)о то изъ сего евангеліа учѣмъ ся сесѣ наукы (XVI ст. *НЄ* 7); Яко и(з) ꙋ(с)тно(г) злєцєнѧ, чєрє(с) братии свои(х): та(к)жє

и и(з) ѡ(т)данно(г) писанїа и(х)... зрозȣмѣлє(м) ѡ (в)ши(т)ки(м) (Ясси, 1602 *ЛСБ* 370); Нєха́й изꙿ Типогра́фскихъ Кȣнштѡвъ, тȣю сла́вȣ ѡ(т)но́ситъ Има твоє, прєзъ на́шȣ заба́вȣ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); еще яснѣишєє // свѣдоцьтво покажоу ва(м) из писма ст҃го (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 52-52 зв.); Дивная би то рѣчъ бȣла, їжъ би билъ на зємли б҃жїй с҃нъ, – Нє могȣ тоє изъ свою разȣмȣ понати, С которыхъ би ся причинъ ѡнъ могълъ взяти (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14);

(вказує на джерело прибутків) із, зі, з: Млыны ȣ голєшовє... гатью занатъ ·д҃· кола в нємъ... и(з) двȣ колъ приходить на го(д) всакого збожъа шєсть дєсатъ ма(цъ) (1552 *ОЛЗ* 179 зв.); Здай ми личꙿбоу изь шафарьства твоєго (1556-1561 *ПЄ* 291); Люди народȣ шляхє(т)ского которыє имє(н)я попродали и (в) мєстє мєшкаю(т) и(з) ли(х)вы живу(т) по ки(л)ка тисачє(и) золоты(х) маючи (Люблін, 1569 *Пр. ВЗ* 120 зв.); року того(ж)... ѡ(т)дано чинъшу зо(л) ·д҃· изъ сѣножати монастыръскои (Львів, 1605 *ЛСБ* 1044, 1); Пръворѡ́днаа: щѡ́са на́пєршє ро́дитъ и на офѣрȣ Бȣ҃ да́єтъ, сꙿ коро́вы, зꙿ овцѣ, и и(з) и́ныхъ (1627 *ЛБ* 81); До того те(ж) ме(н)шо(и) Маринѣ Григорово(и) пу(л) солоду из того(ж) пови(нни) дати (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

2. *(виражає причинові відношення) (вказує на причину дії, стану)* із, зі, з: жона твоа єлисавєть оуродить тобѣ с҃на... а мꙿнозии изь єго нарожєна боудоутꙿ са радовати (1556-1561 *ПЄ* 205); были позвы ...ѡ пла(ц) в мѣстє луцкомъ которы(и) я костє(л) костє(л)ны(и) на тата(р)ско(и) ȣлицы быти мєную ȣв отказє бы(ти) мє(л) из нєкоторы(х) причи(н) слу(ш)ныхъ (1563 *ПИ* № 19); оно бы потята небесныи албо ангелъ принюсъ такому хлѣба, нѣжъ бы умеръ изъ голоду (XVI ст. *НЄ* 96); и(ж) па(н) Микола(и) та(к) скоро нє моглъ сє ѡ(т)правити, тєды нє походи(т) тоє... и(з) нєдба(л)ства нашєго єно и(з) нєдоста(т)ку ска(р)бȣ єго господа(р)ско(и) м҃л(с)ти (Кам'янець, 1606 *ЛСБ* 405); го́ра... боу́дȣчи полна сѣрки, салѣтри, гали́ну... огнь кото́рїй са изъ трасє́нїа зємлѣ ка́мєнє(м) оускрє́шетса и роздȣєтъ и(з) тои причины го́ра... бȣдє(т) горѣти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 28); Па́нє и добродѣю, чи́мъ бымъ изꙿ пови́нности моє́и... ва́шȣ Кн(ж) М҃л(с)ть мѣлъ привита́ти, Го́ста зꙿ чȣжи́хꙿ зє́мль (Київ, 1632 *МІКСВ* 268); оубїйство то(л)ко из запалѣна ср(д)ца, то є(ст) изь гнѣвоу быва́є(т) (1645 *УЄ* № 32, 195 зв.).

3. *(виражає просторові відношення)* **а)** *(вказує на об'єкт, зсередини якого спрямована дія)* із, зі, з: жидовка Берестейская... Марьяма невине жону мою помовила адамашкою, рекучи, бы жона моя, безъ ее вѣдома, изъ ее скрыни адамашокъ мой выняла (Краків, 1518 *РЕА* I, 93); также и насъ обновивъ и (вы)нюсъ,... узявъ горѣ, // якъ изъ одной хыжѣ повнои, богатство Божее (XVI ст. *НЄ* 195-196); И на(д)то самъ приє(ж)дчаючи крывъды нє(з)носныє чинить самыхъ и дєтє(и) збиваєть из ы(з)бъ мєтати кажєть (1552 *ОЛЗ* 188 зв.); В тъ(и) жє д҃нь изꙿшєль і҃с из домоу. и сѣль подлє мора (1556-1561 *ПЄ* 60); Сергий... продка своего..., по смерти его не борздо вжо, выволокши уже изъ гроба, голову ему оттялъ (1582 *Посл. до лат.* 1130); коли тые листы перебирали, насъ изъ светлицы выслали (Луцьк, 1593 *Арх ЮЗР* 1/I, 357); і҃с... оузрѣ(л) в҃ корабла которїи стоали прї єзєрѣ, а рибитвовє и(з) ни(х) бы(ли) выстоупили (к. XVI ст.

УЄ № 31, 190 зв.); скоро єд҆но аггль вышоль и́зь тои во́ды... не́моцны(и) члкъ ...и вшоль бы(л) въ ѡноую во́доу (поч. XVII ст. *Проп.* 4); скрини поодбиявшы, изъ земли выкопуючы, семрягъ, кожухов,... полотенъ побрали и до Ровного запровадили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117);

б) *(вказує на місце, від якого починається дія)* із, зі, з: За і́сомь иш҆ли многыи народовє. з҆ галилєи, и из҆ дєсѧти мѣсть. и изь їєр(с)лима. и изь їоудєи. и изь ѡнои, стороны иѡр҆дана (1556-1561 *ПЄ* 30); ї я́к юж шол изь єріхона,... снъ тємєѡв вартімєй слѣпый сѣдѣл прї поутї (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 65); пришли єи пріатєли изь Ієр(с)лима (к. XVI ст. *УЄ Трост.* 48); єи мл... ѡ(т)правила мя и(з) я(с) до чарновє(ц) (Снятин, 1607 *ЛСБ* 418); Гди́ ви(и)дутъ чтири вѣтри из мора, тогди ся потикаю (!) такъ моцно в повѣтрꙋ же ѡ́гнь бли́снетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 542); Ты... Па́ки Цра свóєгѡ; из҆ єги́пта До назарє́та прова́ди(ш) (Чернігів, 1646 *Перло* 43);

(*у поєднанні з прийменником* **до**) *(вказує на об'єкт, від якого повторюється дія)* із, зі, з: то(г)[о] длѧ и я тыжь посылаю до вась пр(о)р(о)кы, а моудрыи оучитєли. а вы ис ты(х) нѣкоторыи побиєтє,... а нѣкоторыи з ни(х)... боудєтє гонити из҆ мѣста до мѣста (1556-1561 *ПЄ* 100);

(*у поєднанні з прийменником* **на**) *(вказує на об'єкт, від якого повторюється дія)* із, зі, з: и тєпє(р)... грѣшны(х) дшѣ сами бє(з) тѣла в҆ огни полєро́вно(м) мѣли(с) мꙋчити, и(з) мѣсца на мѣсцє пєрєходи́ти (Вільна, 1596 *З. Каз.* 6 зв.);

в) *(вказує на об'єкт, за межі якого спрямована дія)* із, зі, з: да є(ст) на(м) слобо(д)но... и бє(з) жа(д)нои шкоды выити из зємлъ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost. DB* 473); данники... выпꙋстил из Жєславлѧ и ѡсадил был нєбожчик кнѧзь Иван Юрєвич... на зємли Бєлогородской (Луцьк, 1520 *AS* III, 197); и въста́вшї вы́вєли єго во(н) из мѣста (XVI ст. *УЄ Літк.* 13); ѡны(и) виногра(д)никовє... вывє(д)ши єго вънь, из҆ винограда, забили єго (1556-1561 *ПЄ* 309 зв.); канони(к) луцки(и)... ѡно(г) ивана и(з) за(м)ку то(р)чи(н)ско(г) кгва(л)-то(в)нє выгна(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 62); людъ, который тамъ на тотъ часъ былъ изъ церкви шаблями выбили (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); алє са(м) доброво(л)нє принѧ(л) моукꙋ ѡ(т) ни(х) длѧ на(с) грѣшны(х), жє єго вывѣ(д)ши // из мѣста... распѧли тыи робо(т)нїковє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 167-167 зв.); поймали єсте того попа и вывели єсте єго вон из мѣста (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); Мы жь ниж из отечества изыти смѣем (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 240); мнѡ́го жи́до(в) из҆ ієр(с)ли́ма... повтѣкало (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 81); Аа́рѡнъ... оумрє тꙋ в҆ м лѣтъ изшє́ствїа снѡ́въ Ізра́илєвъ, из҆ зємлѣ Єги́пєтски (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.);

г) *(вказує на об'єкт, рух із якого спрямований униз)* із, зі, з: Єгда жє изышєль из҆ горы. за нимь ишли народовє мнози (1556-1561 *ПЄ* 41 зв.); Лазаръ жадавъ насытити ся выдъ крехотъ, што падали изъ стола богатого (XVI ст. *НЄ* 149); тотъ же балверчикъ... не давно изъ мосту у Стыръ... былъ ускочилъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 474); утѣкаєт, яко звѣрь из горы (к. XVI ст. *Укр. п.* 80); гла(в)у и(з) корꙋ́но́ю зор҆ва́ли... волокли є́и дѣти по мѣстѣ... и ꙋвєр҆гли оу́ тибє́ръ рѣкꙋ *из* мо́стоу (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 123);

діáволь... испа(л) из высóкости бжєи за слáвоу свѣта сєго (1645 *УЄ* № 32, 189);

ґ) *(вказує на сторону простору, де хто-небудь знаходиться)* із, зі, з: А и(з) дрꙋгоє тєжъ стороны ѡтъ мєста на горꙋ кꙋ замъкꙋ ꙋзо(и)ти нєльга ѡ(д)но дорожъкою (1552 *ОКан. З.* 19); с тых пол из грєчок шлахи и дороги ѡт имєнѧ Затꙋрєцкого (Луцьк, 1558 *AS* VII, 39); овунъ пушовъ на небо и сидитъ изъ правои стороны отца своего (XVI ст. *НЄ* 187); ѡзнаємуєми и(ж) з листу вашє(г) что є(с)тє послали до на(с)... просѧчи на(с) абисми послали что пинѣзи дилѧ... поправи то(г) дóму та(к)жє и и(з) сторони то(г) и(н)шєго дóму тєди ꙋсє тоє добрє є(с)ми зрозумили (Сучава, 1599 *ЛСБ* 330); нє далєко валꙋ и дорожки изъ сєла // Загаєцъ по подъ валомъ и замкомъ Загаєцкимъ... копєцъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 67-68).

4. *(виражає часові відношення) (вказує на момент початку дії, стану)* із, зі, з: тоє въсє... да єст тои... єп(и)ск(о)піи ѡт Радівцє... и съ оусим що (и)з вѣка вѣчного къ ты (!) сєла прислоухало (Гирлов, 1519 *DBB* II, 2); а ѡнь ѡ(т)повидѣль рєкль ємоу. оучитєлю. всєго того стєрєгль єс҄ми, из // молодости моєи (1556-1561 *ПЄ* 166-166 зв.); Сынꙋ, оучисѧ из молодости, нє встыда(и)сѧ и до старости (1591 *Яв. ИЗ* 12); хс҃ спыта(л)... ко(л)ко лѣ(т) я(к) сѧ ємоу стало, а ѡ(н) ѡ(т)повѣди(л) єщє из дити(н)ства (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 29 зв.).

5. *(виражає означальні відношення) (вказує на походження, місце проживання кого-небудь)* із, зі, з: маєт кнѧзь Коширский выбрати з ымѣнѧ кнѧзѧ старосты Володимєрского, из Сєрєхович трєх чєловѣковъ, а кнѧзь Ковєлский трєх чєловѣковъ с тогож сѣла, ис Сєрєхович маєт выбрати (Краків, 1538 *AS* IV, 150); Чомъ овунъ вѣровавъ, ажъ Христосъ родивъ ся чл҃вѣкомъ изъ племя Давыдового (XVI ст. *НЄ* 179); Слꙋжъба и(з) мєдинъцовъ з дворища по чл҃вкꙋ ѡ(д)номꙋ (1552 *ОВЗ* 197); на той час при той цр҃кви был сщ҃єник на имѧ григорич родич изъ соколова (Кам'янка-Бузька, 1567 *ВИАС* I, 17); По(л)шоста гро(ш) наложы(л) є(м) на позо(в) що позыва(в) хлопа и(з) скнилова (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4); Сію книгꙋ гл҃ємый Шєстодни(к) списаль..., дѧ(к) и[зъ] Сколєго (Мукачів, 1621 *Яв. ИЗ* 14); Санєвичи из мєрыслоувци дали нивоу (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13).

II. *(з ор.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на об'єкт, на який поширюється дія)* із, зі, з: мы з ласки нашєє... тыи зє(м)ли миколаєвꙋ ѡрєвинчинꙋ... сєлищо из выпꙋско(м)... из дꙋбровами из лєсы... потвєржає(м) си(м) наши(м) листо(м) (Берестя, 1506 *Арх. Р.* фотокоп. 10а); я лєвко ласкови(ч)... прода(л) єсми ...имѣньє моє... изъ зємлѧми пашными... изъ ставы и ставищи (Миляновичі, 1538 *Арх. Р.* фотокоп. 44); што чинятъ праведніи изъ голодными и голыми, бетѣжными и имитыми, судити иметъ свѣтъ увесь (XVI ст. *НЄ* 10); А в тотжє дєй час взал в нєго дрꙋгого валаха гнєдого из сєдлом... Влоским (Вільна, 1555 *AS* VI, 17); я(м) єи изо вси(м) товаро(м) в цєлости во(л)ною вчини(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 41); кꙋпє(ц)... борє(т)сѧ из бѣдáми и тѣснотáми и скръбми (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 5); єсли корáбль набѣгнє(т) на тóє мѣстцє, из҄ людми єго порывáє(т),... и ро(з)биваєтъ корáбль (1627 *ЛБ* 117); Крвє абóвѣмъ єгѡ́ ѡ(т) рꙋкъ твоѣхъ взы́щꙋтъ; из҄ нєключи́мымъ рабóмъ, нє оусо-

гꙋбившимъ Тала́нтꙋ, до те́мности зѥвнꙋтрноѣ ѡсꙋдат҃ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3);

б) *(вказує на об'єкти, які вступають у певний зв'язок або взаємодію)* із, зі, з: архима(н)дры(т)... протасє(и)... тое целины ѡраное постꙋпился... манастырю пꙋсты(н)скому вѣчно и нєпорꙋшно из ыгумєно(м) мака(р)є(м) (Київ, 1510 *Арх. Р.* фотокоп. 28); ѡтчич кназѧ Кꙋзмы... из потꙋжники своими Єго Милости слꙋживал и тєпєр слꙋжити хочєт (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 415); Такъ же чинивъ Бгъ изъ Моисеомъ пророкомъ, коли утюкъ из Египта *изъ* израилтяны (XVI ст. *НЄ* 182); А въ городє с тыми слꙋгами цєръковъными... мостъ мостити по половинє и(з) аръхиманъдритовыми лю(д)ми (1552 *ОКЗ* 46); бра(т) из братомь тєды в гнѣвь заходѧть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 110 зв.); слово предвѣчное... народ людский из нбомъ изгодит (I пол. XVII ст. *Рєз.* 179); А впро́дъ в҃ Цркви сла́вили Ха з҃ Дамаски́номъ, Дха з҃ Ѡ(т)цємъ хвали́ли из҃ Прє(д)вѣчнымъ Сномъ (Київ, 1632 *Євх.* 298); Гды ся зе(м)ская пара из҃ зи(м)ною водою... по(м)тикаєтъ (!) тое не може(т) згꙋстѣти на снѣгъ едно такъ спадаетъ на низъ дощемъ (серед. XVII ст. *Луц.* 543);

в) *(вказує на супровідний об'єкт дії)* із, зі, з: Также изъ сѣкерою на дѣло не велелъ имъ ходити и сѣна косити (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); послали єсмо и(з) симъ листо(м) ншимъ мєща(н) здєшни(х) лво(в)ски(х) (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); Понєко(н)дъ маємы домы свои дѣди(ч)ныє в рынкꙋ По(д) ратꙋшємъ до котры(х) и(з) Сакрамє(н)тамы ходити до хоры(х)... мꙋсимо (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1); Кꙋрсорови що до П: Ко(р)нѣакта ходи(л)... из листо(м) далємъ гро(ш) н (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.); до вѣчного мєшканѧ, и(з) сєдми́ грѣха́ми смєртє(л)ными, прє(з) трє́тїи врат(а); въ стра́нꙋ гєєны, грѣшныци нєка́ющїися пѡ́йдꙋтъ; на вычныи мꙋки (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

2. *(виражає відношення способу дії) (вказує на супровідні дію, почуття)* із, зі, з: Из дозволєнємь господарѧ нашого... дал єсми кнѧзю Андрѣю... мѣсца своєго цєрковного городского ꙋ подовъжь сєми сажен (Володимир, 1513 *AS* III, 103); Вѣчный Боже,... просвѣти сердца наша милостынею святою, што бесме слова твои святыи изъ любустю выслухали (XVI ст. *НЄ* 225); агглъ гнь стоѧль бли(з) ни(х), и ясность бы́ла освѣтила и(х), оустра́шилїсѧ из вє́лики(м) стра́хо(м) (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); которая то нєвѣста мти єи и(з) вєликы(м) страхо(м) и з вєлїкою покорою пришла до избавитєлѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 186 зв.); зачымъ ся повторє и(з) зычливыми хꙋтями нашими приятє(л)ско(и) ласцѣ вм ѡ(т)даваємо (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1); Ора́чъ сѣєтъ из҃ вєли́кою пра́цєю из҃ слєзами, а жнє́т҃ з҃ вєсєлїєм҃ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 138); ты(ж) хс мл(с)ти дѣлѧ оучини́ль, алє прокла́ты(и) того́ изь жалостїю оужи́ль (1645 *УЄ* № 32, 183 зв.).

3. *(виражає означальні відношення) (вказує на характерну ознаку об'єкта)* із, зі, з: на то єсмо єму дали сє(с) на(ш) листъ потвєржєны(и) из нашою пєча(т)ю (Острог, бл. 1520 *ПИ* № 11); Комната... и(з) двєма ѡблонами склѧными и(з) выходомъ (1552 *ОКр.З.* 150); в҃залї тѣло ісово. а ѡб҃вилї є ѡдѣянїємь полотєньнымь. изь запаш҃ными рєчами (1556-1561 *ПЄ* 434 зв.); д хрєщики малы(х) єди(н) мєжи ними и(з) срѣбрьны(м) ланьцꙋшкомъ (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); ша(п)ка ѡксами(т)ная, чо(р)ная, кунами по(д)шитаѧ, из бобро(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 105); И грамматику грецкую из

словенским писмом не Арсеній ли,... во Львове... учил в школѣ двѣ лѣтѣ? (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); по(з)ваны(и) побра(л)... сукмано(в) ѡдєва(л)ны(х) чо(р)но(г) фалє(н)дышу и(з) строкою є(д)вабною (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); Стєфану ковалю котры(и)... зробилъ столє(ц) цы(р)клєвы(и) и(з) рꙋчкою... далємъ ...зло(т) 1 и 24 (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.); єѵглїє писаноє... из҄ наро(ж)ницами пꙋклястими (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 2); Мл(с)рдіе Бж҃ое изъ свѣчою запаленною (I пол. XVII ст. *Рез.* 175).

Див. ще **ЗО, ЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

ИЗЪБА див. **ИЗБА.**

ИЗЪБРАТИ *див.* **ИЗБРАТИ.**

ИЗЪБУДИТИ *див.* **ИЗБУДИТИ.**

ИЗЪВЕРХЫ *присл.* Зверху, вгорі: якъ у насъ марга, богатство, албо товаръ золота, албо сребра, албо хоть якое иманіе сегосвѣтнее замыкаешъ его, изъверхы изъстискаешъ (XVI ст. *НЄ* 93).

ИЗЪВЕРЪЖЕНИЄ *див.* **ИЗВЕРЖЕНИЄ.**

ИЗЪВОНЪКЫ *присл. (далеко, на значну віддаль)* геть: Про то, чомъ не келътовавъ и не роздававъ гораздъ сусѣдумъ, и того увергутъ у потемокъ изъвонъкы, тамъ будетъ плачъ и скрежетъ (*в рук.* скрежещет҄. – *Прим. вид.*) зубомъ (XVI ст. *НЄ* 139).

ИЗЪВРЪЧИ *див.* **ИЗВЕРЕЧИ.**

ИЗЪВѢДОВАНЯ *с.* Випитування: А сесе изъвѣдованя естъ жидувское дѣло (XVI ст. *НЄ* 122).

Пор. **ИЗВѢДОВАТИ.**

ИЗЪВѢДОВАТИ *див.* **ИЗВѢДОВАТИ.**

ИЗЪВЯЗАТИ *див.* **ИЗВЯЗАТИ.**

ИЗЪГЛАДИТИ *див.* **ИЗГЛАДИТИ.**

ИЗЪГНИТИ *див.* **ИЗГНИТИ.**

ИЗЪГОЛОДНѢТИ *див.* **ИЗГОЛОДНѢТИ.**

ИЗЪГУБИТИ *див.* **ИЗГУБИТИ.**

ИЗЪГЫБНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изгыбноути) *(втратити життя)* загинути: И по тумъ каравъ Господь Бг҃ъ нарудъ увесь... ·з҃· тисячій людій изъгыбло витяжныхъ (XVI ст. *НЄ* 222).

ИЗЪДАВНА *див.* **ИЗДАВНА.**

ИЗЪДАВЦЯ *ч.* Зрадник: чомъ помагалъ ему чортъ, що бы былъ изъдавця пану своему, за тото погыбъ овунъ тяжко (XVI ст. *НЄ* 43).

ИЗЪДАЛЕКУ *присл. (з далекої відстані, віддалік)* здалека: Ажъ уздрѣлъ Іисуса изъдалеку, побѣгъ, и поклонивъ ся ему (XVI ст. *НЄ* 101).

Див. ще **ЗДАЛЕКА, ИЗДАЛЕКА.**

ИЗЪДЕПЪКА *див.* **ИЗДЕБКА.**

ИЗЪДЫХНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* издъхноути) *перен.* (к кому) *(спрямувати свої думки до кого-небудь, удатися за порадою, допомогою)* звернутися (до кого): Дерзай, чл҃вѣче, и бѣгай пудъ крыла Божіи, чомъ, багме, дѣля Іисуса Христа,... пріиметъ тя и грѣхы ти проститъ, чомъ ся загадовавъ, варе у котрый часъ чл҃вѣкъ грѣшный ико нему изъдыхне, и нѣколи за грѣхы не истямитъ, али булма тя будетъ миловати (XVI ст. *НЄ* 108).

ИЗЪЄСТИ *див.* **ИЗЪѢСТИ.**

ИЗЪЗЫВАТИ *див.* **ИЗЗЫВАТИ.**

ИЗЪИДАТИ *див.* **ИЗИДАТИ.**

ИЗЪИДНАТИ *див.* **ИЗЪЄДНАТИ.**

ИЗЪИЛЕНКЕДОВАТИ *дієсл. недок.* (*мад.* elenged) (що) *(ігнорувати)* пропускати, опускати: Если бы насъ кто извѣдовавъ, если у недѣлю годитъ ся робити, окремъ чотырохъ дѣлъ: первое – огень, другое – вуйны, третее – вода, четвертое – муръ, тогды дѣля тыхъ чотырохъ дѣлъ изъиленкедовати Свято Божіе,

чомъ, знаю, у тумъ дѣлѣ жадный ч҃лвкъ не можетъ выдложити до заутра (XVI ст. *НЄ* 215).

ИЗЪИТИ *див.* **ИЗЫЙТИ.**

ИЗЪКЕЛТОВАТИ *дієсл. док.* (*мад.* költ) (що) витратити, потратити, *діал.* іскельтовати: И вуннявъ два сребникы – право ветъхое и сесе новое,... и рюкъ ему: "Обладай его, та што изъкелтуешъ" (XVI ст. *НЄ* 160).

ИЗЪКРЫШИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Розміжчити, розчерепити, розбити: Ворога вергу и поставлю посередъ тебе и межи именюмъ твоимъ, и овунъ изъкрышитъ голову твою (XVI ст. *НЄ* 191).

2. (що) Зруйнувати, знищити: Іисусъ Христосъ на дявола измугъ, намъ, хрестянумъ, порядивъ, а діяволову державу изъкрышивъ (XVI ст. *НЄ* 226).

ИЗЪЛИЧИТИ *див.* **ИЗЛИЧИТИ.**

ИЗЪЛЯКНУТИСЯ, ИЗЬЛЯКНУТИСЯ *дієсл. док.* (за що) Злякатися (чого): А вученици изълякли ся за слово его, и Іисусъ опятъ выдказавъ имъ (XVI ст. *НЄ* 143); Они ся изьлякли, и устрашили ся, и рекли ико себѣ (Там же).

Див. ще **ЗЛЯКНУТИСЯ, ЗЛѦКАТИСЯ, ЗЛѦКТИСѦ.**

ИЗЪМОЛОДУ *присл.* Замолоду, змолоду: каравъ Господь Б҃гъ велми; якъ каравъ Геминъ, попа жидувского, што своихъ сынувъ не научивъ изъ молоду (XVI ст. *НЄ* 212).

Див. ще **ИЗМОЛОДА.**

ИЗЪМУТИТИСЯ *дієсл. док.* (*піддатися спокусі*) спокуситися: Сесе емъ мовивъ вамъ, атъ ся не изъмутите, чомъ изъ собору зогнанны будете (XVI ст. *НЄ* 206).

ИЗЪМУЧИ *див.* **ИЗМОЧИ.**

ИЗЪМѢШАТИ *дієсл. док.* (що з чим) Змішати: пришли деякыи и повѣдали Христови за Галилеяны, ажъ Пилатъ изъмѣшавъ кровъ изъ ихъ благословеніемъ (XVI ст. *НЄ* 133).

Див. ще **ЗМѢШАТИ.**

ИЗЪНЕНАВИДѢТИСЯ *дієсл. док.* (на кого) Зненавидіти (кого): Научайме (ся), што бесме не изъненавидѣли ся на того, што узявъ май малый даръ, якъ и ты, што есь узявъ май великый (XVI ст. *НЄ* 138).

ИЗЪНОВА *присл.* Заново, наново: Пятый хосен: насъ очистивъ рождествомъ своимъ с(вя)тымъ, изънова насъ породивъ, и очистивъ (XVI ст. *НЄ* 195).

Див. ще **ЗНОВА, ЗНОВУ, ЗНОВЪ, ИЗНОВУ.**

ИЗЪОБИЛНО *див.* **ИЗОБИЛНО.**

ИЗЪОБИЛОВАТИ *див.* **ИЗОБИЛОВАТИ.**

ИЗЪОБРАЗИТИ *див.* **ИЗОБРАЗИТИ.**

ИЗЪПРАВЛЯТИ *див.* **ИСПРАВЛЯТИ.**

ИЗЪСТИСКАТИ *дієсл. недок.* (що) *(надмірно берегти, приховувати)* душити: Ну, ци (*в рук.* ц. – *Прим. вид.*) знаешъ, што естъ мамонъ..., богатство, албо товаръ золота, албо сребра, албо хоть якое иманіе... замыкаешъ его, изъверхы изъстискаешъ (XVI ст. *НЄ* 93).

ИЗЪУБОЖАТИ *дієсл. док.* Зубожіти: Богатыи изъубожали, изъголоднѣли, а котрыи ищутъ Бога, не останутъ ся выдъ усякого доброго (XVI ст. *НЄ* 112).

Див. ще **ЗУБОЖАТИ.**

ИЗЪѢСТИ, ИЗѢСТИ, ИЗЗѢСТИ, ИЗЄСТИ, ИЗИСТИ, ИЗЪЄСТИ, ИЗЬИСТИ, ИЗЯСТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изѣсти) (що) спожити, з'їсти: повєлѣ(л) нєч(с)тивыи ц҃рь дадиянъ нєсти тѣло на гороу высокоу и повєрєчі. да птици изъєдѧть (1489 *Чет.* 183); Єв(г)листа выписоуєть. якь ию да слоушныи час ѡбыбравши зрадиль ї҃са. якь ты(ж) х҃с, изьидши вєликодєн'-

ного баран'ка. або агньца. роздаєть оученикомь своимь тѣло своє (1556-1561 *ПЄ* 317); а теля годованное... зарѣзали и изѣли (XVI ст. *НЄ* 7); А кды жена ω(т) моужа своєго бѣгає(т) поимивши воробїю, выими з нєго ср(д)цє, и да(и) єи и(з)ясти тогды и слѣ(д) боудє(т) моужа своєго любити (XVI ст. *УТ* фотокоп. 12); є(д)но що сѧ ємоу подобає(т) то чини(т) тоє, абовѣмь соу(т) таковы(х) мно(г)... що мовѧ(т) що зъпю албо и(з)имь... то(л)ко моєго є(ст) и боудеть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 100 зв.); та́кжє Ієлєза́вєль цари́ца нє ми́слила ω смє́рти; алє ω заліо́тахъ, али ю(ж) к' вєчєрȣ псы из'зѣли (Чернігів, 1646 *Перло* 12б); *Образно:* взѧ(л) є(с)ми кни(ж)ки... алє коли є(с)ми и(х) и(з)є(л) были го(р)ки чрєву моєму (XVI ст. *КАЗ* 623).

2. (що) *(знищити, пошкодити)* з'їсти: Року 1638. Хто що посѣявъ, то рубакъ изъѣвъ (1636-1650 *ХЛ* 78).

Див. ще **ЗЪѢСТИ, ЗѢДАТИ, ИЗИДАТИ.**

ИЗЪЧЕЗАТИ *див.* **ИЗЧЕЗАТИ.**

ИЗЪЯВИТИ *див.* **ИЗЯВИТИ.**

ИЗЪѦСНАТИ, ИЗЯСНЯТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* изъѧснѧти) **1.** Тлумачити, пояснювати: Толкȣю: Ска́зȣю, изъѧснѧ́ю, выкладаю́, ωб'ѧснѧ́ю (1627 *ЛБ* 132).

2. (що) *(про почуття)* висловлювати: Ко семȣ жє и пови(н)ностъ свою и любо(в) нєлицємѣрнȣю ва(м) изясняю (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

Див. ще **ИЗЬЯСНИТИ.**

Див. ще **ЗЕСТЄ.**

ИЗЫИТЇЄ *с.* (*цсл.* изытиє) відхід. ◇ **изытїє изъ свѣта того** *див.* **СВѢТЪ.**

Пор. **ИЗЫЙТИ.**

ИЗЫЙТИ, ИЗЪИТИ, ИЗИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изыити) **1.** *(покинути певне місце перебування)* вийти, піти: г(с)ь славы дасть ти разȣмъ и сє слышавъ сты҃и сємєонъ изыидє ис цєр'кви (1489 *Чет.* 2); В тъ(и) жє дн҃ь из'шєль і҃с из домоу. и сѣль подлє морѧ (1556-1561 *ПЄ* 60); И въ той дн҃ь прістȣ́півші нѣкоторыи изь фарісєωв и рєклі ємоȣ. изыйди, а пойди ω(т)сєлѣ, бо хочет тєбє ирод забі́ти (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 80); Бо молвит Златоусты: "Мы жь ниже из отечества изыти смѣем, но пищи и сласти,... домолѣжнѣ привязании суть" (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 240); Лествинник,... остерегает и навпоминает, не вѣровати им никакож от диявола волагаемому помыслу и во мир на посѣщение и олзу от пустыни изыйти совѣтующаго, яко есть не от бога, але от прелестника (Там же, 242).

2. *(покинути яке-небудь середовище, перестати спілкуватися з ким-небудь)* піти: О таковомъ отщепенствѣ Ісаія пророкъ мовитъ: "изыйдѣте съ посродку ихъ, и очиститеся, и нечистотѣ ихъ не прикасайтеся, и я // прийму васъ, мовитъ Господь (1603 *Пит.* 10-11);

(від кого) *(відступитися, відмовитися від кого-небудь)* відійти, піти: чини(т) сєбє нєго(д)ного... хотѧй нє быль та(к) барьзо нєгодєнь, спамѧта(л) на слово ст҃го ап҃(с)ла пєтра, к(д)ы избавитєлю своєму // мовиль. изыйди г҃и ω(т) мєнє бо є(с) ємь чл҃ко(м) барьзо грѣшнымь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 119 зв.-120);

(покинувши кого-небудь, зникнути, пропасти) вийти: коли жь пак нєчистыи доухъ из' чл҃ка изыйдє(т). пєрєходи(т) чєрєзь бєз'вод'ны(и) мѣста, ищоучи покоѧ (1556-1561 *ПЄ* 59); ісє сн҃є б҃а вы(ш)нѧ(г) прошȣ тѧ жєбы(с) мѧ нє мȣчиль заказа(л) дх҃ȣ нєч҃(с)томȣ изыйти ω(т) чл҃ка (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 215); за ты(м) разомъ стоупилъ павєль и ωбє(р)нȣльсѧ къ жєнѣ, и ко

дх͠ови нечи́стомꙋ, и сталь мовити... изы-йди... и внє(т) изышоль (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 64 зв.).

3. *(вирушити куди-небудь з певною метою)* вийти; піти: и изы(и)де ісаа́къ поглоуми́тисѧ на полє кꙋ ве́чєрꙋ, и вышо(л) Ісаа(к) проходитисѧ на́ полє подъ ве́чєръ (1596 *ЛЗ* 41); лаза(р) изышо(л) во зємлю кыпрьскоу, и та(м) бы(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38 зв.); сам Христос, с небеси, если бы звал, крест свой залецал и в пустыню изыйти (для очищенья помысла и навыкновенья брани бѣсовское) росказал, – подобно..., пана Юрка, з леговиска мирского бы выторгнути не могл (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192).

4. *(спуститися вниз, у нижню частину чого-небудь)* зійти: выходѧчи с тоє комо(р)ки єстъ двєри на завєса(х)... Надолъ и(з)-шє(д)ши сꙋть г͠ по(д)клєты (1552 *ОКр. З.* 149);

(на кого і без додатка) *(спуститися з небес)* зійти: агг͠ль гн͠ь изышє(д)ши с нб͠сє. пристоупив'ши ѡ(т)валиль камєнь ѡ(т) д'вєри гроба (1556-1561 *ПЄ* 122); изы́шо(л) дх͠ъ ст͠ыи те́лєснымь образо(м) яко голоубь на не́го (XVI ст. *УЄ Літк.* 8); того дѣлѧ єдиноро(д)ный сн͠ь бж͠їй... ѡставивши вши(ст)кы силы нб(с͠)ныѧ изышо(л) на нїзко(ст) свѣта того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 101 зв.); А гды́ южъ настꙋпитъ но́воє бы́тїє..., Тогда́ и дꙋшѣ ст͠ы́и з' нб͠а изы́йдꙋтъ повєлє́нїємъ бо(з)ки(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.).

5. *(прорости)* вийти, зійти: потомь коли ѡноє тє(р)нїє изышло посполꙋ тєды бо(л)шоую мꙋ(ц) оузѧло трънїє нѣжли ѡноє насѣнѧ которое мало дати го(с)подарꙋ... пло(д) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 207).

6. *Перен.* (вослѣдъ кого) *(стати адептом кого-небудь)* піти (за ким): И гдє жъ єси тоє в' писанїи зна(и)шо(л); или ѡ(т) которого оу(ч͠)т'лѧ... слыша(л), я́ко повєлѣває(т), нє то(л)ко зъ инока сн͠а бж͠їа; алє и(с) просто(го) хр͠(с)тия́нина, є́щє... вослѣдъ б͠а нє и(з)шє(д)шаго... да сѧ смѣє(ш), и рꙋгає(ш) (п. 1596 *Виш. Кн.* 236 зв.).

7. *Перен. (поширитися)* розійтися: Потрєба тєды, абы та́ѧ вѣра ва́ша згажа́лася з'вычáѧми дꙋшєспаси́тєлными: Тоє́и вѣры вѣща́нїє изы́йдє по всє́й вселе́ннѣй (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

8. *(виникнути, з'явитися)* вийти: если бы и тые пять степеней, вослѣд бога изшедшие,... исполнил, а свыше от духа святого ся не посвятил, истинным законным священником... быти не может (1598 *Виш. Кн.* 84); **изыйти изъ утробы** *див.* **УТРОБА;**

(постати від кого-небудь) вийти: яко Сынъ отъ Отца не двакротъ, ани трикротъ родится, але разъ ся предвѣчне невымовне народилъ; также и Духъ Святый не колкокротъ, одно разъ отъ Отца исходитъ, то естъ изышолъ (1603 *Пит.* 14).

◇ **изыйти из гробовъ** *див.* **ГРОБЪ; изыйти изъ свѣта** *див.* **СВѢТЪ; из мира изыйти** *див.* **МИРЪ[1]; отъ мира (сего) изыйти** *див.* **МИРЪ[1]; отъ тѣлеси** *див.* **ТѢЛО; с того света изыйти** *див.* **СВѢТЪ.**

Див. ще **ЗОЙТИ, ИСОЙТИ, ИСХОДИТИ, СХОДИТИ.**

ИЗЫЙТИСѦ, ИЗИЙТИСЯ *дієсл. док.* **1.** *(прийти з різних місць в одне)* зійтися: А на(ш) мл(с͠)тивый избавитє(л),... //... казаль оуши(т)ки(м) ап)с)ло(м) изыитисѧ (XVI ст. *УЄ Трост.* 49-50); Изшє́дшисѧ а бли́жєй пристꙋпи́вши на(д) нє́го смотрѣти на(д) лицє(м) єгѡ, и мо́вити: Ѡ(т)-чє, ѡ(т)чє во́зє Ізра́ил'скїй и оуправи́тєлю є́гѡ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 7).

2. (з чим) Зіткнутися, сполучитися, з'єднатися: а тии ветрове виходя(т) дѣрами, ґди ся повѣтра з дрꙋги(м) повѣтро(м) изи-(и)детъ и с того учинитъ ся обецній вѣтръ (серед. XVII ст. *Луц.* 538).

Див. ще **ЗЫЙТИСЯ.**

ИЗЫСКАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изыскати) (кого) *(навернути на праведний шлях)* врятувати: Туй указуетъ Христосъ, дѣля чого пришовъ..., што бы избавивъ // грѣшного и погыблого изыскати (XVI ст. *НЄ* 61-62).

ИЗЬ *див.* **ИЗЪ.**

ИЗЬБАВЛЕНЇЄ *див.* **ИЗБАВЛЕНИЄ.**

ИЗЬБОРОНАТИ *дієсл. недок.* (що) Боронити, захищати; відстоювати: заты(м) пришо(л) Никоди(м), потаємны(и) оучєникъ Хвъ, кна(з) ѡ(т) рады жидовьскои, которы(и) м'ного изьборона(л) оу радѣ нєвин'ность Ісовоу (XVI ст. *УЄ Трост.* 80).

ИЗЬГОДИТИ *див.* **ИЗГОДИТИ[1].**

ИЗЬДВОРА *присл. (ззовні)* ізнадвору, знадвору: тогды пошо(д)ши и наш'ли ѡсла привазаноє, изь двора оу двєрєхь ѡныхь на роспоутю (1556-1561 *ПЄ* 170 зв.).

ИЗЬЄДАТИ *див.* **ИЗИДАТИ.**

ИЗЬЗАДУ *присл. (за спиною)* ззаду: а жена... принєсла масти скланицꙋ. а став'ши изьзаду подлє ногь єго. плачоучи почала слєзами ѡмывати ногы єго (1556-1561 *ПЄ* 243 зв.).

Див. ще **ЗЗАДУ.**

ИЗЬЗОБАТИ *див.* **ИЗЗОБАТИ.**

ИЗЬЗЫВАТИ *див.* **ИЗЗЫВАТИ.**

ИЗЬИСТИ *див.* **ИЗЪѢСТИ.**

ИЗЬЛИВАТИ *див.* **ИЗЛИВАТИ.**

ИЗЬЛИТИСА *див.* **ИЗЛИТИСЯ.**

ИЗЬЛИЧИТИ *див.* **ИЗЛИЧИТИ.**

ИЗЬЛЯКНУТИСЯ *див.* **ИЗЪЛЯКНУТИСЯ.**

ИЗЬМЫСЛИТИ *див.* **ИЗМЫСЛИТИ.**

ИЗЬОБИЛЇЄ *див.* **ИЗОБИЛИЄ.**

ИЗЬЯВИТИ *див.* **ИЗЯВИТИ.**

ИЗЬЯДАТИ *див.* **ИЗИДАТИ.**

ИЗЬЯСНИТИ *дієсл. док.* Викласти, витлумачити: ѡни... боу(д)чи ап(ст)льми, а бж(с)твѣ нє написали, и ясно нє повидѣли они. Алє сєи // Роспростєрль, и изьясниль. и прєложиль, оу своє(м) блгозвѣстїи [або въ єв(г)лїи] (1556-1561 *ПЄ* 337 зв.-338).

Див. ще **ИЗЪАСНАТИ.**

ИЗѢСТИ *див.* **ИЗЪѢСТИ.**

ИЗѢХАТИСА *дієсл. док. (приїхавши, зібратися де-небудь разом)* з'їхатися: а кг(д)ы са то́ты трїє и(з)ѣха́ли на пола сє(н)на́ръ, о мнѡ(ж)ствѣ лю́дꙋ, ꙋпа́лъ нємро́тъ оу пы́хꙋ и оучини(л) до вши(т)ки(х) рѣ(ч) та́кꙋю, бꙋ противнꙋю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 10).

Див. ще **ЗЪѢХАТИСА.**

ИЗЮМЪ *ч.* Ізюм: изю(м)... // ...кто тѣ ягоды часто єстъ то(т) силє(н) тѣло(м) быває(т) (XVI ст. *Травн.* 360-360 зв.); то(т) плѡ(д) варєнъ в водѣ... и сахаро(м) // по(д)сытивъ и в то всыплємъ изюмꙋ... и то хлєбаємъ (Там же, 361-361 зв.).

ИЗЯВИТЕЛНЫЙ *прикм.* (*цсл.* изавитєлныи) явлений; втілений: Снꙋ Бжїй блгослове́нный, На́ зємли пло́тїю явлє(н)ны(и). // Вѣрꙋємъ та бы́ти сло́во Бжїє, Въ пло́ти на́мъ изяви́тєлноє. И правди́вє ннѣ на́мъ спси́тєлноє, И всєй тва́ри творитєлноє (Чернігів, 1646 *Перло* 24 зв.-25).

ИЗЯВИТИ, ИЗАВИТИ, ИЗЪЯВИТИ, ИЗЬЯВИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* изавити) **1.** (що кому) *(зробити що-небудь відомим)* виявити: А тыи то часы єдинои цѣсарєвои свѣ(д)скои, на има Иридє (!), котораа...

мл҃ила(с) до... Бг҃а з великою пи(л)нос'тю и набж҃е(н)ство(м), абы его ст҃аѧ мл҃(с)ть и(з)яви(л) еи ли(ч)боу ра(н) тѣла своего ст҃го (XVI ст. *УЄ Трост.* 83); оувѣдає(м) тоє слбво, которое сѧ стало, и тоую рѣ(ч) которoую на(м) г҃ь изьявиль (XVI ст. *УЄ Літк.* 74); Єднои цѣсаревои свѣ(д)скои... котора мóлиласѧ... до всемóгоущаго б҃а, абы его ст҃áа мл҃(с)ть изьявиль єи лич'боу рань тѣла свóего... его ст҃áа мл҃(с)ть са(м) оукáзальсѧ єи (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15 зв.).

2. (що) *(викрити що-небудь)* виявити: мы... вꙑслѹхавши, и испытáвши свѣдоцътва... дабы всякій ч҃лкъ н҃нѣ на сѹдѣ нáшемъ изявилъ винѹ житїѧ и вѣры брáтъства сего (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); патриарха... посла сего [человѣка] ко мнѣ во Святую гору и повелѣ только лжу изявити, а не любопренем, от котораго ни едина польза раждает, бавити (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 159).

3. Оприлюднити, оголосити: А Грамота ѡ(т)поустнаа мáєтъ быти изъявлєна ѡ(т) писáнїа дáты Листа (Львів, 1614 *Вил. соб.* 10).

Див. ще **ЗЪЯВИТИ, ИЗЯВЛѦТИ.**

ИЗЯВЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* изъявлєнїє) вияв, виявлення: И сего рáди ѡ семъ изявлéнїє и потверженїє быстъ настоящеє писáнїє нáшего смиренїѧ привилій и дáстсѧ брáтъствѹ ктиторомъ храма ст҃ого бг҃оявлéнїѧ предмѣщáномъ Лвовъскимъ (Львів, 1591 *ЛСБ* 157).

Пор. **ИЗЯВИТИ.**

ИЗѦВИТИ *див.* **ИЗЯВИТИ.**

ИЗЯВЛѦТИ *дієсл. недок.* (чим) Заявляти, повідомляти: тóє во(з)ношенїє є(ст), которы(й) самóго сєбє быти лѣпши(м)... ѡ(т) дрѹги(х) ра(з)умѣє(т), и наявно тóє розумѣ(н)є ѡ собѣ // гл҃омъ и(з)явлѧєтъ (1599 *Виш. Кн.* 214 зв.-215).

Див. ще **ИЗЯВИТИ.**

ИЗЯСНЕНЇЄ *с.* (*цсл.* изъѧснєниє) тлумачення, пояснення: Из'ясненїє темнѣйшихъ словéсъ, въ Поѹченїи сéмъ ѡбрѣтáющихъ сѧ (Львів, 1642 *Жел. П.* 7).

Пор. **ИЗЬЯСНИТИ.**

ИЗЯСНЯТИ *див.* **ИЗЪѦСНѦТИ.**

ИЗЯСТИ *див.* **ИЗЪѢСТИ.**

ИЗѦВИТИ *див.* **ИЗЯВИТИ.**

ИЗѦЩНЫЙ *прикм.* (*цсл.* изѧщьныи) видатний, особливий, винятковий: Изрáдный: Найвыборнѣйшїй, найлѣпшїй, выбóрный,... непосполитый, милый, вдáчный, и изáщный, тóєжъ (1627 *ЛБ* 47); Аѳины: Бє(з) хóлма, бє(з) пáгорка. бє(з) згромаже(н)ѧ, або ѡ(т) Аѳины, тó є(ст), Мѣнéрвы богинѣ наѹ(к), изѧ(щ)на в' прем(д)рости, или почте(н)на в' рáзѹмѣ (Там же, 173).

ИКАВЕЦЪ *ч.* Заїка, *діал.* гикавець. Особова вл. н.: Пана(с) Икавє(ц) (1649 *РЗВ* 177 зв.).

ИКАНІЄ *с.* Ікáння, гикáння: singult(us), us, ме(р)зо(с)т(ъ), стенаніє, иканіє, чихавица (1642 *ЛС* 372).

ИКО *див.* **ИКЪ.**

ИКОНА, ІКОНА *ж.* Ікона: мы маемо все готово яко иконы завѣсы сосуды ѡдежи це(р)ковныи, чого є(ст) потреба а мы все маемо готово (Ясси, 1559 *ЛСБ* 29); Наялъ є(м) икону малювати за полпята золотого (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 225); первѣй того сия божественная церковъ была изнищона и ободрана, все побрано: сребро и злато, кресты и иконы полуплены и попалено все отъ поганого царя Перекопского Мендикгирия (поч. XVII ст. *КЛ* 83); умилосердися, православный цару, сподоби насъ святыми иконами свя-

того Зосима и Саватия (Галич, 1626 *Крыл.* дод. 88); А з҃ того оухвáлы и постановéна за(с) Црк҃ви Ст҃ой Икѡны, тóєстъ Образы привєрнꙋли, и в҃ пєршꙋю ѡздóбꙋ єѣ приѡдѣли... црков҃ в҃ свóєй ѡздóбѣ захов́али и чє(ст)ныѣ // Икѡны в҃ прис(т)óйной чєсти мѣли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 76-77); Кни́гы вéтхїа и Икѡны построивáй (Львів, 1642 *Жел. П.* 3 зв.); **наместнаа икона** – намісна ікона: А при том тєж, што єсми ѡбєцалъ до ѡбраза намєстныа иконы ꙋспєна сватоє Пречистоє ꙋ Пєчєрскомъ манастыри ꙋ Києвє на ѡкованє ланцꙋх мой золотый,... тот ланцꙋх там на то ма быти ѡтдан (Володимир, 1547 *AS* IV, 563); ѡзли намєстныхъ иконъ,... по правой сторонє... икóнꙋ вєликꙋю... ѡхандожнє казавши вымалєвать, тамъ поставити (1577 *AS* VI, 77).

ИКОННИКЪ *ч.* Іконописець: Ikonnik: Malarz (Жовква, 1641 *Dict.* 59); pictor, живописє(ц), ико(н)никъ (1642 *ЛС* 316).

ИКОННЫЙ *прикм.* Іконний. ◇ **иконноє поклоненїє** *див.* **ПОКЛОНЕНИЄ.**

ИКОНОБОРЕЦЪ, ИКОНОБОРЕЦЬ *ч.* Іконоборець: А то (повѣда) не мое слова, але Өеодора оного зацного Студитского, который то высвѣдчаетъ въ пятойнадцатъ науцѣ своей, противъ иконоборцовъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 188); на втóром҃ Нікéйском҃ Собóрѣ, на иконобóрцєв҃ ѡ(т)правовáномъ: в҃ спрáвѣ чєтвéртой тáкъ читáєм҃ (Київ, 1628 *Лим.* 2); ст҃ый Пáвєлъ ...покáзꙋєтъ ꙗ́снѡ, якѡ спосро(д)кꙋ ѡ(т)стꙋп(с)тва, антíхристъ вы́йдєтъ з орды́ гєрєтíцко(и); з мóра бꙋрлúвогѡ: котóроє то мóрє надимáютъ и бꙋратъ; дꙋх(и) чартóвскїивóлны єгѡ, пéрвоє ѡ(т)стꙋп(с)тво в҃ Грéцїи: прєзъ сíмона чаровника,... прєз҃ áрїа прєз҃ макєдóнїа... и прєз҃ нѣкоторыхъ цéсаровъ згєрєтичáлыхъ монавєлѣтѡвъ, и иконобóрцѡвъ, котóрых проклáто на сє(д)ми събóрахъ вєсєлєнскихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 137).

Див. ще **ИКОНОБОРЦА.**

ИКОНОБОРЕЦЬ *див.* **ИКОНОБОРЕЦЪ.**

ИКОНОБОРСКИЙ *прикм.* Іконоборський: Были того жъ вѣкꙋ ровéнники томꙋ с(т). Іѡа(н)нꙋ,... котóрыи éрєсь Иконобóрскꙋю ѡбали́ли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 147).

ИКОНОБОРЦА *ч.* (*стп.* ikonoborca) те саме, що **иконоборецъ**: до цесара Арменика иконоборцы тые слова мовилъ Теодорь казнодея: "слухай цесару! не вдавайся въ речи церковъные и ряду ихъ не переворочай (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 240).

ИКОНОМАХЪ *ч.* (*гр.* εικονομάχοζ) іконоборець: Але, повѣдаетъ, зась поправился, гды на синодъ повшехный седмый епископи и отцеве святыи напротивко икономахомъ згромадили (1603 *Пит.* 19).

ИКОНОМІЯ *ж.* (*гр.* οἰκονομια) *(теологічно вмотивоване відхилення від певних церковних правил)* ікономія: Нáмъ Грéкѡ(м) и Рꙋсии бє(з)пєчнаа... вѣра, íжъ в҃ тыхъ тáйнахъ... éстъ правди́вє и истóтнє Євхари́стїа по(д) двѣма осóбами,... бо óчи ви́дѣли... íжъ крóвъ з҃ тѣло(м) з҃єднóчєно, и иконóмїєю подáною захóвано (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 249).

ИКОНОМЪ *див.* **ЕКОНОМЪ.**

ИКОНОСТАСЪ *ч.* (*гр.* εικονόστασιζ) іконостас: Межи иншими святыми мощами, которіи мает монастиръ той, естъ главы Іоанна Предотечи верхняя часть, то естъ чашка // головы его, и вдячное благоуханіе выпускаетъ: выносятъ еи зъ скарбницы церковной и поставляютъ на

иконостасѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 845-846).

ИКРА *ж. (харчовий продукт з яєчок риби)* ікра: даломъ до вл(д)кы идѹчи по(л)каменє сли(в) за гроши(и) к҃ за г҃ фу(н)ты икры далом по(л)гри(в)ны (Львів, 1607-1645 *РДВ* 4); **икра чорная** – чорна ікра: Къ тому, того дня, въ свирнѣ, речи рухомые: ...солоные осетрины, белужины въ бочкахъ, икру чорную, осетры... также замъкнувъши, запечатовалъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 362).

ИКУМЕНИЦКИЙ, ИКУМЕНИЦКІЙ, ИКУМЕНИЦКЇЙ *прикм.* (*гр.* οικουμενός) священний. ◇ **икуменицкий соборъ** *див.* **СОБОРЪ; синодъ икуменицкїй** *див.* **СИНОДЪ; учитель икуменицкій** *див.* **УЧИТЕЛЬ.**

ИКЪ, ИКО, ИКЬ *прийм.* (*з дав.*) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на об'єкт, до якого звернена дія)* ік, до: А ѡберьноув҆шисѧ икь женѣ рєкль симонови видиш҆ ли ты тоую женоу (1556-1561 *ПЄ* 244 зв.); И приступивъ икъ нему діяволъ и рюкъ: Ажъ еси сынъ Божій, мовъ сему камѣню, нагай въ хлѣбъ будетъ (XVI ст. *НЄ* 14); "котрыи ся выддаляютъ вудъ тебе", И рюкъ панъ ико слузѣ: Пуйди на путь, и глухыхъ и бѣдныхъ посилуйся, атъ наповнитъся хыжа моя (Там же, 168);

б) *(вказує на об'єкт, до якого хто-небудь приєднаний)* ік, до: Якъ привязанъ медъвѣдь однымъ ланцомъ ико одному (*в рук.* ѡднымъ мѹ. – *Прим. вид.*) стовпови, та не може исказити нѣчого нѣкому,... такъ естъ привязанъ дявулъ Христомъ и муць его што намъ не може сказати (XVI ст. *НЄ* 153);

в) *(вказує на об'єкт, до якого що-небудь додаеться)* ік, до: а на болшѹю крѣпѡ(ст) томѹ въсємѹ вышє писанномѹ вєлѣли єсми писати и нашѹ пєча(т) завѣсити ик сємѹ листѹ нашємѹ (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); тог҆ды боудоу(т)сѧ постити в҆ ты(х) дн҃єхь ни жа(д)ныи зап҆латы соук҆на нового нє пришиває(т), икъ дѣянїю (!) старомоу (1556-1561 *ПЄ* 135 зв.).

2. *(виражає відношення мети)* **а)** *(вказує на мету дії)* для, задля: Тыє вєръхѹ писаныє люди ви(н)ны нєво(д) тѧг҆нѹти воєводинъ на ѡзєрє замъковомъ... а ѹ ловы кѹ своє(и) ѡтъчи(з)нє ѹ пєтро(в)цохъ кѹ воєводи(н)скиє тамъ жє икъ погрєбомъ (*зам.* потрєбомъ. – *Прим. ред.*) за дєснѹ ѹ ловы жъ... ходити (1552 *ОКЗ* 43 зв.-44);

б) *(вказує на призначення об'єкта)* до, для: да(л)ємь на полотна трина(и)цѧ(т) гро(ш), на пиво ик обѣду да(л)ємь ·д҃· гро(ш) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20 зв.).

ИКЬ *див.* **ИКЪ.**

ИЛВОВЯНИНЪ *див.* **ЛЬВОВЯНИНЪ.**

ИЛЕ[1] *числ.* (*стп.* ile) *(уживається для позначення невизначеної кількості чого-небудь)* скільки: мєжи свѣтскими мнѡ́го бывáєтъ людей побо́жны(х)... мнѡ́го бывáєтъ наоучѡ́ныхъ, а подъ часъ, або и чáсто, илє тєпéрєшнихъ вѣковъ, и на(д) єпи́скѡпы бѣглѣйшихъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 55 зв.); гдéбы тéжъ тóє нє было,... жáдєнъ... в҆ кролє(в)ство нб҃(с)ноє нє оувошо(л) бы, áлє тєпéръ и́лє éстъ слáвны(х), тєды ѡ́ныхъ найдоу́ємѡ котóрыєсѧ по оупáдкѹ ро(з)свѣти́ли (Острог, 1607 *Лѣк.* 74); Єли́жды: Илє рáзовъ (1627 *ЛБ* 35).

ИЛЕ[2] **І.** *присл.* (*стп.* ile) **1.** *(міри і ступеня)* скільки, наскільки, як, у якій мірі: єсть ли в кѹбкѹ твоє(м) пиво? єсть матко илє потрєба (к. XVI ст. *Розм.* 15);

а ѡ(с)тато(к) тє(ж) до ти(х) х҃ злоти(х). бє(з) ѡмє(ш)канѣ бꙋдє(м) сє старати ꙋ є(г) гп҃(д)р(с)кои мл҃(с)ти жєби сє по-(с)лало илє бꙋдє(т) могло (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, 1); Єли́ко: Илє, ко́лко, або якъ многѡ (1627 *ЛБ* 35); Чи́сто, Побо́жнє, на то́мъ па́долѣ жиючи, Це́рковю, нєпоро́чнє, свѧ́тє, кєрꙋ́ючи, Си́лы, и́лє става́ло, ѿ нєй мѣлъ стара́нє ѿ дꙋша́хъ Повѣра́ныхъ, горли́воє дба́н҄є (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 15); А на дрꙋго́го смо́трѧчи, нєха(и) състрада́єтъ, и и́лє мо́жєтъ, лѣка́рства и по́мочи до спасе́ніѧ поратова(н)ѧ єгѡ пода́єтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 284); Илє guod (*Уж.* 1643, 49 зв. ненум.).

2. *У спол. з ім. (уживається для підкреслення, виділення чого-небудь з-поміж однотипного)* зокрема, особливо, передусім: оучитєль... всѣхъ, а илє простѣйши(х), а языка Словє(н)ского нє оумѣючи(х),... оучи(л) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 6 ненум.).

3. *У ролі спол. слова (приєднує вставні речення)* як, наскільки: О которое невчинене досыть сему листу нашому, такъже о нарушене тое аренды и за тымъ о менованую заруку и о шкоды, иле того потреба укажетъ, вольно будетъ пану Лву... позвати позвомъ, до которого хотячи права, суду и вряду (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 465); єднакъ илє на то(т) ча(с) видѣти можємъ ѡ пови(н)ностє(х) того нашєго ѿбщє жителного бра(т)ства, и ѿ ихъ выхова́ню ко(л)ко пꙋ(н)ктовъ з совѣтꙋ ѿбщого прєкладає(м) и написꙋємъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 60); Мыта(р)ства сѧ розꙋмѣютъ дрꙋгимъ спо́собом по Славе́нскꙋ мовачи, Истѧза́ніѧ, то́ єстъ выбадыва(н)ѧ, а́лбо те́жъ, и́лє тꙋ нато́мъ мѣсцꙋ выразꙋмѣва́тисѧ да́єтъ, прєпина́ніѧ, перєшко́ды, и тꙋрбова(н)ѧ дꙋша́мъ (Київ, 1625 *Коп. Пал.* 156).

4. *У ролі спол. слова (з'єднує частини складнопідрядного речення)* **а)** *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* скільки: Илє що е́стъ ра́достного, тоу вспомина́ю: А що́ бы до взрꙋше́нѧ жа́лю, опꙋща́ю (Львів, 1616 *Бер. В.* 82); Илєсѧ в завартю Окіа́на найдоу́єтъ, Ко́ждый ю́жъ Тво́рцꙋ свое́мꙋ нєха́й голдоу́є(т) (Там же, 94);

б) *(приєднує підрядну частину способу дії до головної)* скільки: Илє било моци и си(л) старалє(м)сє аби братѧ вашєй мл҃(с)ти зара(с) били ѡ(т)правлєни ѡ(т) єго гп҃(дс)ркои мл҃(с)ти (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, 1); и абы(м) нє на ко(ж)дꙋю рѣ(ч) мовѧчи писанѧ(м)сѧ до(л)ши(м) забави(л), потрєба ва(м) во всю(м) та(к)сѧ заховати, илє рє(ч) таѧ по ва(с) потрєбꙋє(т), в ро(з)множє(н)є и двигнє(н)є наукъ (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2);

в) *(приєднує підрядну частину міри і ступеня до головної)* наскільки, як, скільки: за тыми позвы у двору его королевское милости быти и при собе другого и третего, и иле потреба была, прокураторовъ мети, и противко тымъ позвомъ, яко отъ суду неналежного по нихъ выданымъ правне поступовати (Володимир, 1584 *АрхЮЗР* 1/I, 189); ѡтъ сєго часꙋ и дн҃ѧ во(л)но єсть и бꙋдє(т) єго мл҃сти гд҃нꙋ... в томъ домꙋ... ѡ(т) на(с)... на вєчность проданомъ илє сє самъ в собє в широкостии до(л)гости своє(и) має(т) кро(м) тоє частъки которꙋю єсмо собє... вымовили яко сє вышє(и) помєнило (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); Сѣдѣвши те́ды на бг҃омыслности, и́лє тѧ Хс в не́й змоцни́тъ, лѧзь на посте́лю з тако́ю бг҃омы́слностю, жєбы тѧ и со́нъ в то́мъ мо́гл за-

ста́ти (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 201); пишєте вм҃ до мєнє за ты(м) калугєро(м) пєтрониє(м), абы(м) мєла бачиньє на на(х) (!), яко ма(т)ка, илє сили за(с) будє(т) пови(н)на тольќо бы были сами добрыми и статє(ч)ными (Устя, 1632 *ЛСБ* 515); А та́ѧ кни́га значи́тъ; Та́ємнїи сѹдбы бо(з)кїи, кото́рыи оу вѣдомости; ти́лко само́го Бг҃а; и то́й са́мъ ихъ; ѡ(т)крива́єтъ комѹ хо́чєтъ, по во́ли ст҃ѣй свое́й, такъ Агглѡмъ; якѡ и чл҃вкѡмъ, рабѡ́мъ свѡи́мъ Пр(о)р҃кѡмъ, и Ап҃(с)толѡмъ, пѡ си́лѣ ихъ; илє мѡгѹтъ в'мѣсти́ти, ѡ(т)кровє́нїє Бж҃їє (Чернігів, 1646 *Перло* 131 зв.); *(із співвідносним словом* **только***)* стільки... скільки: Оучини́вши бовѣмъ з вѣкоу моє́го всєго́ дє́нь єдїнъ, в кото́ромъ мѣлємъ то́лько пєрємѣнъ и́лє в дє́нь годи́нъ (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 23);

(із співвідносним словом **тыле***)* стільки... скільки: Але иле з насъ, уломности можетъ стати: Тыле, хотѣмо Пану, честь и хвалу дати (Львів, 1630 *Траг. п.* 175);

(із співвідносним прислівником вищого ступеня у головному реченні) (передає кількісно-співставні відношення) чим більше: Савва́тїй и и́ныи Ста́рцы гла́дили єгѡ я́къ до чл҃вка мо́вѧчи, ѡ(т)шо́лъ Ста́рєцъ до Б҃а, Лє́въ за́сь вола́ючи и рыка́ючи нє мо́гъ сѧ оутоли́ти, и и́лє ємѹ мо́вили, ба́рзѣй лямєнтова́лъ жа́лѹючи по Ста́рци (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19);

г) *(приєднує підрядну означальну частину до головної)* скільки: **Ѡ** покрадє(н)ю збо(ж)я всякого илє на полє зложо(н)ного в стыртахъ: ...кгды бы хто злодє(и)ски(м) ѡбычаємъ чиє збожъє... бралъ // ...тогды то(т) хто застанє(т) маєть по(и)ма(в)ши вєсти с ты(м) лицо(м) з возы с ко(н)ми до враду гдє наближє(и) (1566 *ВЛС* 108 зв.-109); Християнскій есть человѣкъ, которій... научонъ будетъ, абы заховывалъ и стереглъ всего, иле що Збавителъ приказати рачилъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 54); Алє всѣ, иле естъ ихъ, которіи его каменемъ зовутъ... въ той сенсъ фундаментомъ Церкви быти его розумѣютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 357); Иле насъ естъ Марій, кождаа ся ставитъ И зо всего сердца, щире о томъ правитъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 172); Всѣ бовѣмъ илє зъ людїй єстъ, кото́рыѣ въ боло́тѣ бєзє́цны(х) сви́нъски(х) намѣтностїй роскошѹютъ и вєсєлѹютъ, зъ ѡбычаєвъ своѣ(х) свинѧ́ми называ́ютъсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 27); а та́къ длѧ вєли́кости лю́дѹ лє(д) сє проломи́лъ, а и́лє и́хъ было на рєцѣ вси поги́нѹли (серед. XVII ст. *Хрон.* 422 зв.); всю субста(н)цию и має(т)но(ст) ихъ, илє ѡ(д)но бы(т) могъло, побра(в), поша(р)павъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 193);

ґ) *(приєднує підрядну частину умови до головної)* коли, якщо: А на(д) таковѹю, ра́дость; нѣма́шъ бо́лшєи ра́дости въ цр҃(с)твѣ Нб҃(с)номъ, оузрѧтъ Бг҃а; и́лє то́й са́мъ дастьсѧ имъ ви́дѣти; по мѣри якѡ мо́жє дѹша́ створє́наѧ ви́дѣти: нєстворо́ногѡ и нєвиди́могѡ Бг҃а; и вє(д)лє заслѹгъ ст҃ыхъ свѡи́хъ (Чернігів, 1646 *Перло* 161);

д) *(приєднує підрядну порівняльну частину до головної)* як, мов, наче, неначе: И такъ змертвыхъвстанье всѣ свята переходит: Иле солнце, над всѣ звѣзды вышся находит (Львів, 1630 *Траг. п.* 174); При то́мъ годи́тъсѧ на́мъ пєрєсторо́гѹ да́ти абы то ср(д)цъ ва́шихъ ѡ(т) тоє́и Кни́ги нє ѡдворочáло, илє за пє́ршимъ пойзрє(н)ємъ быва́ти звы́клѡ, нє оува́жаючи попра́вѹ ра́чєй а нє ѡдмѣнѹ быти (Київ, 1639 *МІКСВ* 217).

II. *прийм. (з род.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення) (вказує на об'єкт, на який поширюється дія)* щодо, стосовно кого-, чого-небудь: Были,... двѣ нѣкіи Инокі́нѣ, кото́рыи єдно́мꙋ... мꙋжꙋ, кото́рый, и́лє до внѣшнихъ потре́бъ, чини́лъ и́мъ оуслꙋгова(н)є, оущиплı́выми слова́ми досажа́ли бєзпрєста́нкꙋ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); Тре́тѧа, значачи то, и́жъ в҆ животѣ своє́мъ захова́лъ три цно́ты, пошанова(н)є и́лє до ро́дичѡвъ: цѣломꙋдріє и́лє до́ само́гѡ сєбє: скро́мность и́лє до бли́жних҆. И та́к҆ абы за́ то мл(с)рдіа... достꙋпи́лъ (Там же, 159); єдна́къ пови́нєн҆єсь нє то́лко ѡ(т) ча́сти, алє ѡ вшєла́кой стара́н҆є мѣти встрємєжли́вости, то́ є(ст), в҆ слова́хъ, в҆ оучи́нках҆, в҆ мы́слє(х), в҆ припомнє́нѧх҆, и прє(д)сѧвзѧт҆ѧхъ, в҆ по́стꙋпках и́лє до бли́жнєго и звыча́йны(х) розмо́вахъ (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 202).

ИЛЕКОЛВЕКЪ *присл.* (*стп.* ilekolwiek) щоразу, щораз, кожен раз: длѧ того, абы на́ша надѣѧ росла и ствєржаласѧ: ѡдєсноу бовѣмъ ѡ(т)ца сєдѧчи илєколвєкъ. єдно нб(с)ный ѡ(т)цъ стрѣлы гнѣвоу своєго готоу́єтъ вы́поустити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 168).

ИЛЕКРОТЪ, ИЛЕКРОТЬ, ІЛЕКРОТЪ *присл.* (*стп.* ilekroc, ilekrotnie) **1.** Щоразу, щораз, кожен раз: Также и часу, по вечери, мовячи: сія чаша новий завѣтъ естъ о моей крови, то чинѣте, илекротъ коли пиете, на мою памятку (1603 *Пит.* 49); що до́брого бє(з) нєго... лю́дє(м) можєтсѧ тра́фити, ба́дайтєсѧ в пи́смѣ и оуважа́йтє илєкро(т). бовѣ(м) пи́смо стоє ал҆бо повѣда́ти албо доводи́ти того що на(д) прирожє́нѧ бываєтъ, хо́чє(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 149 зв.).

2. *У ролі спол. слова (приєднує підрядну часову частину до головної, вказуючи на повторюваність дії)* скільки разів: нє ѡмиля(и) тои господы илєкро(т) сюды поѣдєшъ (к. XVII ст. *Розм.* 60); Ре́клъ єди(н) ілє(м) кро(т) мєжи лю(д)ми бы(л), мє(н)ши(м) є(м)сѧ до домꙋ вєрнꙋлъ. того ча́сто до(з)нава́ємо (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 18 зв.);

(із співвідносними словами **колкокротъ, толкокротъ, толко разовъ, тылекротъ***)* стільки (разів)... скільки: тогды мы сами пови(н)ни бꙋдє(м) с пото(м)ками своими пану крыни(ц)кому и пото(м)комъ єго закладꙋ то(л)ко разовъ, илє кроть бы(х)мо с того запису выкрочили заплатити двєстє копъ грошє(й) (Юськівці, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 88); а мы... за всє во(д)лугъ всказу и сєго запису сторонє жалобливо(й) ко(л)ко кро(т) ко(л)ко бы была потрєба або илєкро(т) бы позывано досы(т) чинити має(м) и пови(н)ни будє(м) (1588 *ЛСБ* 98); а где бы импедимент якій потомок небожчиковскій и хтож колвек о тую суму тисячи копъ Его Мил. задалъ, повинъна буду... от вшелякого такого импедименту толко кротъ, иле кротъ бы потреба указовала, боронити (Луцьк, 1606 *ИКА* дод. 110); мы сами... за(в)жъды и не ко(ж)ды(м) плацꙋ... тылєкро(т) илєкро(т) бы то(г) потрєба была Тому записови нꙍому досы(т) чинити маємо (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.).

ИЛЕКРОТЬ *див.* **ИЛЕКРОТЪ.**

ИЛЕКЦЇЯ *див.* **ЕЛЕКЦИЯ.**

ИЛИ *спол.* **А.** *(зв'язує члени речення)* **І.** *(розділовий)* **1.** *(уживається на означення того, що з ряду перелічуваних предметів, явищ та ін. можливий тільки один)* або: оучитєлю вѣмы ижє єсь правьдивыи ...повѣжь на(м) ш҆то сѧ тобѣ види(т). годи(т) ли сѧ дань дати цѣсарови, или нѣть (1556-1561 *ПЄ* 95); А што панъ Петръ Яновичъ наложитъ на тое имѣнье на че-

меринъ или што прибавитъ, тогды я або по мнѣ будучій вси тыи наклады пану Петру поплатитъ (Луцьк, 1564 *АСД* VII, 29); ащє тыи вси копии кому прыналєжало ѡ(т)да(л), или ни (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.); И кто ся на том основании здѣ чим будует, златом ли, сребром, каменьем драгим коштовным или паки дровы, тростию, хворостом и сѣном, там тому всему проба будет (1608-1609 *Виш. Зач.* 211);

или... или *(підкреслює взаємовиключення перелічуваних предметів, явищ та ін.)* або... або: Волно ест и самовластие человеку кой хощет спастися или погибнути, умерти или жив быти, сыном божиим или сыном диаволским быти – сие на произволении человѣком лежит (1598 *Виш. Кн.* 125); нє ѡповѣда(л) ты(ж) лаза(р) що та(м) видѣ(л) или ѡ моука(х) или ѡ радости нб҃(с)ной, алє вши(ст)ко оу молчанїи задръжа(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38 зв.); Єпископъ или правильная законы храни или от мѣста отступи, мовит святый Златоустый (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); в чо́мъ смєрть зоста́нє(т); в᾿ то́мъ Бг҃ъ ѡсꙋдитъ, или на мꙋки вѣчныи: или тє́жъ на жи́вотъ ра́достный вѣчный (Чернігів, 1646 *Перло* 125);

ли... или – те саме, що **или... или**: та́ѧ твоѧ данина на пожи(то)къ ли, или на погибє(л) вѣчную бꙋдєтъ, на сла(в)у ли, или на бєзч҃(с)тїє вѣ(ч)ноє сѧ прєврати(т), // на до(л)го ли, или на малы(и) ча(с) сѧ в рꙋка(х) попѣстꙋє(т); а пото(м) з да́роно́сцє(м) посполꙋ зна́гла погибає(т), и ищєзає(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 208-208 зв.); на што воля мысленная произволит, на добро ли или на зло, послѣдует (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164); разумѣй истинну: за спасение ли твое костел... тѣ школы и науки во своем послушенствѣ фундовалъ или за погибель и жизнь суетного вѣка сего (1608-1609 *Виш. Зач.* 225).

2. *(уживається на означення чергування або заміни перелічених предметів чи явищ іншими)* або: мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м), ис си(м) наши(м) листѡ(м) въсѧ(м) кто на(н) оузрить, или чтꙋчи єго ꙋслышить (Бадевці, 1503 *МЭФ* фотокоп. 109); А по нашєм животѣ, кто бꙋдєт господарь нашєи зємли ѡт дѣтєи наших, или пак бꙋд кого господь избєрєт господарєм быти нашєи Молдавскои зємли, тот бы им нє порꙋшил нашєго // даанїіа и потвръждєнїа (Хуші, 1528 *МЭФ* фотокоп. 16); Та(к)жє кто є(ст) блѧдо(г) лица пїи боуквицоу оуваривши з вино(м). или з водою боудє(ш) роумѣныи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8); хтобы мѣл тоую книгоу отдалити от сєго ст҃го пр҃стла. поп. или дїакь да боудєт проклѧт (Кам'янка-Бузька, 1567 *ВИАС* I, 17); А котры(и) бы бра(т) былъ каранъ сѣдѣнє(м) или виною маєть по каръности заразъ пєрєпросити того комꙋ былъ провинилъ да нє за(и)дєть солънцє во гнѣвѣ вашємъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); свщ҃єнни(к) сихо(в)ски(и) іѡаннъ, ла́зара сн҃а своєго да(л) учинити писати... змо́вилъ до вєлико(д)нє бы(ти) єму за то має(т) дати три(д)ца(т) гроши(и) и во(з) дро(в) или што ла(с)ка єго (Львів, 1596 *ЛСБ* 91, 4 зв.); Сїю́ жє тє(р)минꙋ, начи́сто прєвє(д)ши, і и́нши(м) всѣ(м) знати ѡ то(м) да(и)тє. Понє(ж) нє ѡ лы(ч)ко іли ѡ рємєнє(ц) идє(т), алє ѡ цѣлꙋю ко́жоу (1599-1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); Тая бовѣмъ естъ оного антихриста чловѣча личба, которая ...если въ тыхъ то лѣтѣхъ... явнѣйшихъ предитечовъ его, или того самого не укажетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 316); Камѣнь абовѣмь и дєрєво и жєлѣзо, кождоє с

ты(х) само чєрє(з) сєбє досконало єсть вєдлꙋ(г) вла(с)ного прирожѣнѧ. до бꙋдованѧ тєды єсли що с ты(х) роди(т)сѧ или з ни(х) бꙋдоує(т)сѧ (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 45 зв.); А по се́мъ антѝхристъ по́идє з ри́мꙋ до Єр҃(с)ли́ма и та́мъ хр҃(с)тїа́нъ правди́выхъ помꙋчитъ, кото́рыи нє прїймꙋтъ зна́кꙋ є(г): на чωла́ свωи: или на́ рꙋкꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 139).

ІІ. *(розділово-перелічувальний) (об'єднує члени речення при перелічуванні)* **или... или** – або... або, чи... чи, чи то... чи то: Я Михайло Павша... записалъ есми... селище Климятинъ... Макарью... и съ езы и съ езовищи, съ пасѣками и съ пасѣчищи, и съ Сулскимъ входомъ... езы или бобровыи гоны, или потому жъ озера и затоны со всими входы и приходы (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45); въсѧкь которыи остави(т) дω(м). // или братїю. или сєстры. или ω(т)ца. или мт҃рє. или жоноу или дѣти или сєла, длѧ имєни моєго. сто кроть бол'шє въз'мє. и животь вѣчныи мѣти боудє (1556-1561 *ПЄ* 85-85 зв.); А который бы бы(л) таковїй чл҃кь или по(п) или діакь, и(ж)бъ има(л) оузати (!) ω(т) цр҃кви сєѧ, клѧ(т) боу(д) и проклѧ(т) (Ганиківці, XVI – І пол. XVII ст. *Яв. ИЗ* 13); А вы мои дѣти или внукы или мои братя нє дайтє на чужи(х) людїи тоту зє(м)лю (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223); Подайте руку помощи з милостивое ласки вашое, или вамѣсто милостынѣ, или у способ позычаный, што Богъ подастъ до сердецъ в.м. и тое приимем (Львів, 1608 *Арх ЮЗР* 1/XII, 529); И ащє нѣки(и) бра(т) имєнꙋє(м) бꙋдє(т) блꙋ(д)ни(к), или Лихоимє(ц), или идолослꙋжи́тє(л), или пїаница, или драпє(ж)ни(к), с таковыми ни(ж) ясти всяка нєꙋго(д)наа мнѣ истрєбѣтєя ω(т) се́бє рє(ч) г(с)дъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 423); Нє то́чїю жє сє, но ащє и врє́дъ нѣкїи я́зва или стрꙋпъ или кра́ска на лици дш҃євном' грѣха ра(д) ωбра́щєт'сѧ (Київ, 1628 *Дор. Поуч.* 519); Нє боро́ни(т) хс҃ любѝтѝ ω(т)ца или мт҃рь или па(к) жєноу або дѣти (1645 *УЄ* № 32, 71 зв.);

або (албо)... или – або... або: б҃ъ та(к) справоує(т) нє многоли ва(с) маловѣри. нє старайтє(с) мовѧчи що маємо ясти албо піти или чи(м) ωдѣємосѧ (!) абовѣмь дано то и(н)шимъ языко(м) нєвѣ(р)нымь старатисѧ о тоє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 110 зв.); єсли́бысмω нє были самωвла́стныи, събо́ю вла́днꙋчїи: тогда бысмо бы́ли абω Ка́мєнїємъ, или Жєлѣзомъ (Чернігів, 1642 *Перло* 5 зв.);

ли... или – або... або: коли свѣчоу зажигаю(т). по(д) сосоу(д) ли или по(д) постѣль єй положа(т). чили нє на свѣтил'никоу поставлєна боудє(т) (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.).

III. *(єднальний) (уживається для приєднання останніх слів при переліченні)* а також, і: а на(ш) млєбник, силїωн, єгꙋмєн пꙋтєньскїи или па(к) бꙋ(д) кого б҃ь избєрє(т) быти єгꙋмєн томꙋ нашємꙋ монастирꙋ ω(т) пꙋтнои, а тоты, по єго животѣ, єгꙋмєновє, да имаю(т) нам слꙋжити, вь вьсєм нашє (!) животѣ (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); и пото(м) ꙋчитисѧ маю(т) дрꙋбли, пса(л)тыри, или граматыки з розвѧзованьє(м) єи (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.).

IV. *(пояснювально-уточнювальний) (уживається при введенні вставних слів, які пояснюють або доповнюють той чи інший член речення)* або, тобто, іншими словами: Бωгданъ воєвода... даєм вашєи млсти знати, ажи ишчє, коли бил пан исак, митником сꙋчавским, а ωн сѣ имил порꙋкꙋ коснара ωт лїωв за антонїѧ тиж от лїωва, за п҃з злат ꙋгрьских, или по н҃з аспра за

А҃ ѹѡръс‹кїи› (!) як ходат на мито (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* № 88); А Светому Духу рабъскую или служнюю особу, зъ Македониелъ геретикомъ духоборцомъ, кладутъ (1582 *Посл. лат.* 1137); та(к) имає(т) трыва(ти) навѣки за згодою ѡбу сторо(н) а сумє(ж) то єстъ па(р)ка(н) или пло(т) имає(т) па(н) пєтръ свои(м) кошто(м) ставити (Львів, 1589 *Юр.* 10 зв.); а єщє далѣи що мовитъ єслибы(м) да(л) тѣло моє на сожєжєнїє или на спалѣнѧ. нє є(ст) ми заплаты к(д)ы любвє нє ма(л)бы(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 13); Копоша́тисѧ: Свєрбѣти, или скрóбатисѧ, дра́патисѧ (1627 *ЛБ* 54); Пє́ршій є́стъ, врата́рства, а́лболи вра́таръ. Дрѹгі́й чтє́цъ, и́ли пѣвє́цъ. Трє́тій єкзоркі́ста, и́ли заклина́тєль. Четвє́ртый акколи́тъ и́ли свѣщєно́сєцъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 16).

V. *(питальний) (уживаеться на початку питальних риторичних речень)* хіба, чи: или нє вѣдаєшъ, и(ж) жи́тїє сє пла́ча и по(д)вига є́стъ, а нє смѣхѹ // и оутѣхи (п. 1596 *Виш. Кн.* 236 зв.-237); Или нє вѣдає(ш), я(к) в то(м) жи́тїи ко(т)рого ты живє́ши. є́щє ни во снѣ тобѣ ѿ то(м) приснитисѧ нє мо́жє(т) (Там же, 237 зв.); Скажѣтє(ж) ми то́є знаидѹтъ ли тамъ ѹ ска(р)ги пра́вдѹ // знаидѹ(т) ли та(м) сѹ(д) и справє(д)ливо(ст). или ѹтаи́ло сѧ ва(м) то́є, я́ко правосла́вныє многокро(т) и бє(з) личбы прибѣжищє до ска(р)ги творѧ(т), а послѹхаючого и(х) прав(д)ы знаити нє могѹтъ. или нє вѣдаєтє того, я́ко право: славныє всѣгды наслѣдѹю(т), а справє(д)ливости своє(му) ѹти(с)кѹ, бѣдѣ и кры(в)дѣ, никако(жє) ѡ(т)нєсти нє могѹ(т) (Там же, 308-308 зв.);

(уживаеться на початку питального риторичного речення з відтінком припущення) може, чи ж: А ты́ длѧ чого бра́тє посмѣваєш(ш) инока, іли длѧ то́го я(ко) ѡ(н) є(ст) про́стъ в҄ хитрость, а ты м(д)рєцъ в лѹка́въство (п. 1596 *Виш. Кн.* 236).

Б. *(зв'язує сурядні речення)* **1.** *(розділовий)* або, чи: Та(к)[ж]є к[т]о. // має(т) лишаи на събѣ спали боуквицоу оу сытоу оусыспавши (!) пїи оувари(в)ши или кто въ собѣ моу(н)ныи ѡгнь (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6-6 зв.); А прєто(ж) к(д)ы чл҃кь ра(з)богатѣє(т) или к(д)ы оумножи(т)сѧ сла(в) домѹ єго. а коли оумираєть ци нє ѡстави(т) ли вши(ст)ко або ты(ж) сла(в) єго з ни(м) ци нє пойдє(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 211 зв.); Нєсѹщі́й: Ѡ(т)лє́глый, то(т) кото́рого тѹ(т) нѣма́шъ, или то(т) кото́рый нєсє́тъ (1627 *ЛБ* 76); И нєвѣмъ ка́мо съкри́юсѧ, Прє(д) вєли́чєство(м) Бг҃а моє(г), или́ гдѣ́ побѣгнѹ ѡ(т) лица́ твоє(г) (Чернігів, 1646 *Перло* 69);

2. *(розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи, чи то... чи то: ѡзна(и)мѣтє ми ѡ тако(и) ли то любви сп҃съ рє́клъ, котраѧ в трапєза(х) многопо(л)ми́сны(х), и питїѧ(х) ро(з)майты(х) со мѹзика(ми) сѧ єднає(т), или котораѧ пра́вды и сп҃сє́нїѧ лю(д)ского а́лчєтъ и жа(ж)дєтъ ѡ(т)кры(и)тє ми (1598 *Виш. Кн.* 304 зв.);

(чергується з **либо***)*: Либо утаилося то от тебѣ, Скарго, или не имѣеш вѣдомости о том или как повод доброволнѣ, аки аспид глухий, затыкает уши, во еже не слышати гласа обавающих (1608-1609 *Виш. Зач.* 218).

ИЛЇЙНЫЙ *див.* **ЄЛЕЙНЫЙ.**

ИЛЛЯЦІЯ *ж.* (*стп.* ilacja, illacja, *лат.* illatio) звертання: Зачимъ якъ пропозиція овая отступницкая, же тое головное старшенство зъ смертю Петра св. не устало, естъ марная, такъ илляція ей овая, а пре то тыи слова "паси овцы мои" не толко до Петра св. суть мовлени, але и до его

наступниковъ... естъ плонная (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 491).

ИЛНЕНЫЙ *див.* **ИЛНЯНЫЙ.**

ИЛНЯНЫЙ, ИЛЪНЯНЫЙ, ИЛЬНЯНЫЙ, ИЛНЕНЫЙ *прикм. (який стосується льону)* лляний, льняний, *діал.* ільняний: семеня илняного пол мацы (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352); взяли... маку полмаци, сѣмена илъняного маца (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); побрано..., маки, семеня ильняные (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160);

(виготовлений із прядива льону) лляний, льняний: у Рыболова Васка: коня, коштовалъ копъ двадцатъ, полотна локотъ илненого (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 216).

Див. ще **ЛНЯНЫЙ.**

ИЛЪЛНЯНЫЙ *див.* **ИЛНЯНЫЙ.**

ИЛЬНЪ *ч.* Льон: дани дають мє(дꙋ) сто вєдєръ кромє грошє(и) и ильнꙋ (1552 *ОЛЗ* 192); ильнꙋ копа двана(д)ца(т),... рєпы бочъка пѧ(т) грошє(и) (1566 *ВЛС* 99 зв.).

Див. ще **ЛЕНЪ.**

ИЛЬНЯНЫЙ *див.* **ИЛНЯНЫЙ.**

ИМ *див.* **ИМЪ.**

ИМАНЄ[1], ИМАНЬЄ *с.* Ловлення, схоплювання: Длѧ чого на иманьє таковых чабанниковъ, водлє писанѧ твоєго, посылаємъ до тєбє листъ на дворанина нашого (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); Тамже удалемсе заразъ для опыту до иманя слугъ небожчиковских, а маючи их у везеню, взявши неякое домниманъе о некотором, руцилемсе, за инъстанциею самого пана... Дорогостайского..., до тых вязнев, пытаючисе о замордованъю небожчика брата нашого (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495).

ИМАНЄ[2], ИМАНЯ *с.* Маєток, майно: Айно, коли мы хрестяне, жити меме иманюмъ нашимъ? (XVI ст. *НЄ* 95); лѣпше ажъ бы погубивъ иманя и голову, нѣжъ бы ся обернувъ опятъ на житло тото лихое (Там же, 147).

ИМАНІЄ *с.* (*цсл.* иманиє) те саме, що **иманє[2]**: Тогды, коли меме дѣлити свое иманіе убогымъ, будеме спомагати сусѣды, сироти и невулъныи (XVI ст. *НЄ* 95); Тогды, коли излишитъ сердце свое (*в рук.* твое. – *Прим. вид.*) на иманіе и на богатство,... котрое поставивъ окреме, та не хоче его кельтоват али день выдъ дне журитъ ся, якъ бы его приспорилъ (*в рук.* приспорлъ. – *Прим вид.*) (Там же).

ИМАНЬЄ *див.* **ИМАНЄ[1].**

ИМАНЯ *див.* **ИМАНЄ[2].**

ИМАТИ[1], ИМАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що чим) *(схоплювати)* брати, братися: Рꙋкоа́тъ: Сно́пъ, го́рсть кото́раѧ сє́рпомъ быва́єтъ ꙋжа́та. рꙋкоєсть, где рꙋко́ю има́ємо и дєржимо (1627 *ЛБ* 110).

2. (кого) Ловити, захоплювати; затримувати, полонити: и мѣщанъ дей наших имаючы въ нятство сажаешъ (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); єстлибы который кнѧзь... подозраных людєй въ ыимєньѧх своих ховал, ты бы яко маршалок... вєлєл ємꙋ таковых людєй по имєньѧм и по сєломъ ихъ моцно имати и до казни нашоє давати и казалбы єси над ними срокгоє каранє чинити (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); Абы шля(х)ти(ч) бєзпра(в)нє нє бы(л) има(н) ани сажо(н): Тєжъ ѡбєцує(м)... ижъ всє рыцє(р)ство шля(х)ту... при во(л)ностя(х) и(х) звыклы(х)... пови(н)ни мєти заховывати и дєржати тє(ж) ко(ж)ды(и) шля(х)ти(ч) ѡсєлы(и) по(д)лє права нє позваны(и) и нє поконаны(и) право(м) ѡ(т) на(с) г(с҃)дра... има(н) и въ вєзє(н)є сажо(н) бы-

ти нє маєть) (1566 *ВЛС* 2 зв.); васъ подле росказаня и науки его милости отца митрополита имать и вязать буду поты, поки отцу митрополиту послушенство отдасте и Бога за него просить будете (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 61); Але я знаю, жє нє новина вамъ воєвати, И нє такихъ рицєровъ в полю и на плацꙋ имати, И з ними воєвати и всѣмъ кролювати (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28); Кꙋпилися зновꙋ ко(н)фєдєрати, а кро(л) росказалъ и(х) зносити, тєды гдє заскочєно, то имано и гублєно (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

◊ **за горло имати** (кого) *див.* **ГОРЛО.**

Див. ще **ИМЛЯТИ, ИМѢТИ[1].**

ИМАТИ[2] *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) *(посідати, володіти)* мати: а привилєи що имали ѡни на тоты вышєписа(н)нїи сєла ...загинꙋли ка(к) є(ст) на(м) видомо (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ* 131, 1, 282); которыи бы з'межи вась чл҃кь има(л) єдиноу ов'цю. и таа бы в'пала въ ямоу в' дн҃ь соубот'ныи. чи нє досагнє(т) ли єи, и вытагнє(т) (1556-1561 *ПЄ* 56); кто имаєть двѣ соук'ни. нєхаи жє дасть томоу которыи нє имаєть. и кто имаєть стравныє рєчи так' жє нєхаи чинить (Там же, 219); и мыслїлї рєкучи єдины ко дрꙋгому, ѡ тож хлѣба нє ймаємо (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56);

(що од кого) *(одержати, дістати)* мати: оунꙋкы ивана дамїяновича... продали свою правꙋю ѡтнинꙋ,... и с привиліа дѣда их, ивана дамїяновича, що имал ѡн ѡт дѣда нашєго, ѡт алєксандра воєводї (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); кꙋпиль таа пасика... єп(ис)к(о)пь радѡвскіи ѡт Пътра Бартика и ис привиліє // коупєжноє що ѡн имал ѡт родитєлѣ г(оспо)дс(т)ва мы Богдана Воєводи (Гирлов, 1519 *DBB* II, 1-2); Пътрашко и сєстра єго Мънꙋнта... // продали свою правоую ѡтнинꙋ и дѣднинꙋ ѡт исписок за ра‹здѣ›лєніє, що имали ѡтцивє их ѡт Іѡана воєводї (Ясси, 1577 *МЭФ* I, 106-107);

(що) *(бути наділеним, обдарованим чимнебудь)* мати: вы жє нє точїю бл҃жєньство иматє по господню гласꙋ... но и каздꙋ воспрїймєтє стокра(т)нꙋю (Львів, 1589 *ЛСБ* 120);

(кого) *(про наявність у кого-небудь дітей)* мати: чл҃кь нѣкоторый, ималь два сн҃ы (1556-1561 *ПЄ* 91 зв.); тотъ чл҃вкъ, штоималъ два сыны – тото єстъ Бг҃ъ (XVI ст. *НЄ* 6); ва(с)ко мига(л)чѧ пришо(д)ши пєрє(д) врѧ(д) вызналь в доброумь з(д)ровю котрыи дѣвкы свои има(л) и(ж) ихь ѡ(т)прави(л) з мѣсцѧ с того (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 1, 6, 18); авраа(м)... има(л) шє(ст) сн҃о(в) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 8 зв.).

2. (що) *(зазнавати чого-небудь, терпіти)* мати: май перше загадуетъ Бг҃ъ тыхъ, што на сюмъ свѣтѣ не будутъ имати нѣ одной журы (XVI ст. *НЄ* 96); У сюмъ евангеліи повѣдаетъ Христосъ и указуетъ усѣмъ,... ажъ имати будутъ выдъ людій многую досаду, безъ числа окару, ненависть, глумъ (Там же, 205); сн҃овє голу(б)ковы... записую(т)сѧ грошє(м) свои(м) то(г) илѧша борони(ти) єсли бы ма(л) има(ти) якоє нагабованѧ ѡ(д) ко(т)роѣ ко(л)вє(к) строны (Одрехова, 1575 *ЦДІАЛ* 37, 16, 4).

3. *(бути повинним, мусити)* мати: тыи пановє... имаю(т) ѡсмотрити и ѡправити тотꙋ бꙋкатꙋ зємли (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); Ажъ Бг҃ъ сына своего не пощадѣвъ, али за насъ усѣхъ давъ его, якъ бы намъ не имавъ дати усячино (XVI ст. *НЄ* 194); староста тєпєрєшъни(и)... въ ѡтъданє шєсть дєсѧтъ чвєрътє(и) имаєть тотъ ѡтъложити мѧса полътєвъ ·кз҃· (1552 *ООЗ*-1, 49); И имаю(т) сѧ схо(ди)ти за ѡбсыла-

нѧ(м) знаменє бра(т)ского во двѣ нє(д)лѣ (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); ѡ(т) то(г) часꙋ... имати слꙋжити томꙋ стмꙋ храмꙋ пови(н)ни бꙋдє(м) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 307, 1);

(бути в праві, могти) мати: то(т) жи(д)... скоро бы по собє поруку да(л) тогды имає(т) бы(ти) волє(н) ѡ(т) вєзє(н)я (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 56); И нє имає(т) єи нѣкто ѡ(т)далити ѡ(т) храма того (Гавай, 1637 *Паньк.* I, 186).

4. *(вдаватися до яких-небудь дій)* мати; братися: ива(н) глодє(н)скы(и)... вырєкль сѧ зо вши(т)ко(г)... записоу‹ю›чи сѧ боронити тѡ(г) грицѧ сна бры(н)цина грошє(м) свои(м), єслибы кто има(л) ємоу в' то(м) покоу(и) нє дава(ти) дє (Одрехова, 1549 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); Кто бы ималъ гварити, ажъ нє такъ, яко(м) писа(л), да будє(т) прокля(т) въ всє(м) вѣцѣ и въ будущомъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XVI, 225);

(намірятися, планувати що-небудь зробити) мати: И зара(з) и(м) повидѣ(л) Іюда, и(ж) в домоу Зєвєдєѡвоу(м) имає(т) вєликодновати (XVI ст. *УЄ Трост.* 47);

(що) *(виявляти, втілювати певні наміри)* мати: гꙋ бꙋ добрє здравіє... тако(ж) старанє будємо имати вєдлу(г) воли гниа ѡбєщанію нашєму (Сучава, 1599 *ЛСБ* 330).

5. (що) *(сприймати що-небудь, ставитися до чого-небудь певним чином)* держати: "Памятай, абесъ день святый святивъ" и во почтивости имавъ (XVI ст. *НЄ* 213); **ни за що не имати** (кого) – *(не шанувати, не поважати)* ні за що мати: свѣ(ч) про(с)кꙋ(р) нє даєтє... попа ни за що нє имаєтє ани в домы свои ꙋ дни нєдє(л)ныи и ꙋ // пра(з)ни(ч)ныи для благословєния хлѣба нє призываєтє (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34).

6. (що) *(володіти якими-небудь властивостями, здібностями)* мати: Вєнєдикта... чє(р)лєнаѧ тою (!) моць имає(т), выкопа(в)ши змыи водою чистою, и оуложи оу // питѧ... на но(ч), зама(ж) гара(з)дь роумѧно(ст) въ члцѣ ѡказꙋєть коли єго пиє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 2 зв.-3); Сатѝри... молвы ни єдїнои нє имáю(т), то(л)ко яко ма(л)пы крыкáю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25); Бгъ єдѝнъ єстъ нє имаю́чи почáткоу, ани скончáнїѧ, алє вѣчны́й (Там же, 39).

7. (що) *(у сполуч. з ім.) (перебувати в стані, названому іменником)* мати: ѡ(т)повидѣли жидовє... иже ты єси самаритѧнинь. и имаєши бѣсовьс'тво (1556-1561 *ПЄ* 382 зв.); Ажъ бы есте слѣпы были, грѣха бесте не имали (XVI ст. *НЄ* 109); а фєнна з мужє(м) свои(м) // имаю(т) мо(ц) ꙋ то(м) имѣню вживати (Львів, 1587 *Юр.* 18-18 зв.); прóстыє хр(с)тїѧнє по х(с)ву гла(с)у, сквє(р)нонача(л)ника извєрє́чи ѡсꙋдити и проклѧти вла(ст) имаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 291); Ваши же пóповє, понє(ж) // нє имаю(т) тóи мóци бѣрмовати мѝро(м) а дѣтѝ кр(с)тѧ́ть, то нє́ зꙋпóлноє кр(с)щєнїє творѧть (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125-125 зв.); блгодатию хвою молитвами ...сты(х) чꙋдотво(р)цєвъ києвски(х) ми(р) имамы (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); **имати бѣса** *див.* **БѢСЪ; имати вѣру, вѣру имати** *див.* **ВѢРА; имати мѣсто, мѣсто имати** *див.* **МѢСТО.**

◇ **имати в животѣ** – бути вагітною: ѡброучєна бо была маріа мати єго ї̈ѡсифови. прєж'дє ниж'ли сѧ зыш'ли. на(и)дєна є(ст) имаючи в животѣ ѡ(т) дха стго (1556-1561 *ПЄ* 22 зв.).

Див. ще **ИМѢТИ[2], МАТИ[2], МѢТИ.**

ИМАТИСА[1] *дієсл. недок.* **1.** *(хапатися рукою)* братися, триматися, *діал.* іматися-

ся: Ємлю́сѧ: Дєржȣсѧ, има́юсѧ (1627 *ЛБ* 36); **иматисѧ уха** *див.* **УХО; мечъ сѧ не иметъ** *див.* **МЕЧЪ.**

ИМАТИСА² *дієсл. недок.* (що в чому) Містити у собі, включати в себе: мєнѧ(л) єсми изь его мл҃(с)тью вѣчно и нєпорȣшно ȣ ты(х) имѣнья(х) ничого на сєбє нє ѡставлѧючи какь сѧ тыє имѣнья сами ȣ собѣ имають ȣ свои(х) граница(х) истародавна а мнѣ ивашкȣ рȣсиновичю того имѣнья и фо(л)варка нє рȣшити (Володимир, 1508 *Арх. Р.* фотокоп. 41).

Див. ще **ИМѢТИСЯ, МАТИСЯ.**

ИМАТЬ *див.* **ИМАТИ¹.**

ИМБЕРОЛЮБЕЦЪ *ч.* Той, хто любить імбир: єщє єси пє(р)цолюбєцъ, шафранолюбєцъ, и(м)бєролю́бєцъ. // кгво(з)диколю́бєцъ... и дрȣги(х) брє́дєнъ гор'ко и сла(д)колю́бєцъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 249-249 зв.).

ИМБЕРЪ *див.* **ИНБЕРЪ.**

ИМЕ *див.* **ИМЯ.**

ИМЕЛА *ж.* Воло: viscus, зобъ, имєла на птици, лєпъ (1642 *ЛС* 415).

ИМЕНЄ *див.* **ИМѢНЄ.**

ИМЕНЕЙЦЕ *див.* **ИМЕНИЦЕ.**

ИМЕНЕЦЕ *див.* **ИМЕНИЦЕ.**

ИМЕНЕЧКО *див.* **ИМѢНЕЧКО.**

ИМЕНИЄ *див.* **ИМѢНЄ.**

ИМЕНИНЫ *мн.* Іменини: Имєни́ны nominalia (1645 *Уж.* 39).

ИМЕНИТЕЛНЫЙ *див.* **ИМЕНИТЕЛЬНЫЙ.**

ИМЕНИТЕЛЬНЫЙ, ИМЕНИТЕЛНЫЙ *прикм.* Називний відмінок: въ свѣдоцтвѣ Ефремовомъ слова "церкви" именителный множественный отмѣнили, а тамъ стоитъ именительный единственный "церковъ" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 438).

ИМЕНИТО *присл.* Іменито, знатно: и пасеку церковную отнял и того ся поступити не хочет, и ку тому и о иншии многии крывды на князя Богуша и слуг людей его отець архимандрыт нам о том жаловал, которая ж жалоба его в припоминалных листех господарских именито описана и в книгах наших записана (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 24).

ИМЕНИЦЕ, ИМЕНЕЦЕ, ИМЕНЕЙЦЕ *с.* Маєточок: А што ся дотычет того селца Десятины, ино я за тое именице Десятину его милости владыце, а по его милости будучому, слушную замену у господаря его милости зъеднати, албо своимъ отдати маю (Володимир, 1570 *Арх ЮЗР* 8/VI, 304); ѡднако таковы до ча(с)у мєшкати намъ имє(н)єцє игнатова поступи(л) поколь бы вѣно... далъ (Гоща, 1571 *ЛНБ* 103, 15/1с, 1855, 23); про то... добродєєвъ моихъ... прошȣ, абы... съ тыми помєнєными дєтми..., такъжє и имєнє́йца мои, въ ѡборонє... мєти и имъ кривдъ дєлать допȣскать нє рачили (1577 *AS* VI, 73); приказȣю абы вм҃(л)... са(м)... ста(л) на жалобȣ и правноє попиранє... пн҃а филипа... которы(и) вм҃(л) позычає(т) до ли(с)тȣ доброво(л)но(г) запису... поводови и(ж) вм҃(л) на сорокъ золоты(х) по(л)ски(х) дає(т) которȣю сȣмȣ во(д)лу(г) то(г) записȣ... имє(н)цє в то(м) назначоноє... вм҃(л) // прєпо(м)нєвши то(г) листȣ записȣ своє(г) тоє сȣмы ѡномȣ нє заплатилє(с) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 129, 30, 58-58 зв.).

Див. ще **ИМѢНЕЧКО.**

ИМЕНИЧКО *див.* **ИМѢНЕЧКО.**

ИМЕНИЧЪКО *див.* **ИМѢНЕЧКО.**

ИМЕННИЧКО *див.* **ИМѢНЕЧКО.**

ИМЕННО *част. (уживається для уточнення обставини місця)* саме: кгды буду мети его милость съ тое заставы выкупити, а самъ и потомъкове мои дати зна-

ти въ томъ же именно дворе, Жукове, его милости самому, албо врядникови его милости, недѣль за пятнадцать (Луцьк, 1587 *АрхЮЗР* 6/І, 163).

ИМЕНОВАНЄ *с.* Іменування, найменування: Явне видити дается, же папежъ Рымскій одинъ естъ зъ пяти патриарховъ, а не монарха, во всемъ соби ровнихъ мѣвши чотирохъ патриарховъ, прочъ личбы и именованя, то естъ, же первѣй бывалъ менованъ и личенъ, чого // если отступникове не видятъ, "посередъ бѣлаго дня слѣпуютъ" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 682-683).

Див. ще **МЕНОВАНЄ.**

Пор. **ИМЕНОВАТИ.**

ИМЕНОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Зазначений, названий, вищеназваний: ѡ чо(м) всє(м) ширє(и) и до(с)таточнє(и) тыє позвы именованыє записы в собє ѡбмовляю(т), и рокъ [к] станю ку праву (Житомир, 1605 *ДМВН* 109); именованый его милостъ панъ Парульскій, остаючи тамошнымъ посесоремъ добръ менованыхъ... для инфестацией уставичныхъ на тые добра... за уступенемъ несподеванымъ съ подъ Пыливецъ войска короннаго, ровне з другими ихъ милости паны обывателями воеводства Волынского всее немалъ (!) субстанцие своее въ тыхъ добрахъ и фортецы Ляховецкой (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 258); Гдє именованыє по(д)даныє рогозовскиє... заразъ на роботы звыча(и)ныє собє указаныє пошлы (Житомир, 1649 *ДМВН* 187).

Див. ще **МЕНЕНЫЙ, МЕНОВАНЫЙ.**

ИМЕНОВАТИ, ІМЕНОВАТИ, ІМѦНОВАТИ *дієсл. недок. і док.* **1.** (кого чим, ким, чим, отъ кого) *(давати, дати кому-, чому-небудь назву, ім'я)* називати, назвати, іменувати: закупили єсмо двє части имє(н)я жизнико(в)цовъ... з двором с па(ш)нєю дво(р)ною слугами по(л)ми... болоты зо вси(ми) пожи(т)ки малыми и вєликими яки(м) ко(л)вєкъ // имєнємъ могу(т) быти названы имєнованы (Дубно, 1559 *ЛНБ* 103, 18/1с, 1956, 55); в шє́стый жє дн҃ь, ижє ни́нє пѧ́токъ ѡ(т) на́съ хр҃(с)тїѧ(н) імѧнꙋ́ємъ єсть, сътворілъ б҃ъ ч҃лка (Острог, 1588 *Сур.* 3); тꙋ травꙋ имєнꙋю(т) латы(н)ски(м) языкомъ солсєквїю(м) а то є(ст) по рꙋ(с)ски солоно́ворѡ(т) а нѣкїа(ж)... имєнꙋютъ интꙋба или варꙋка (XVI ст. *Травн.* 205); Ї̈исꙋсомъ, вє́длꙋгъ Збавє́ньѧ, Имєно́ванъ: А вє́длоу(г) Ч҃лчєнства Бо́зство(м) є́стъ Хрїсмо́ва(н) (Львів, 1616 *Бер. В.* 86); Пишє(т) ко́рнилиоу(с) агри́па ...и(ж) на́ ты(х) наꙋка(х) молодо(ст) свою ꙋтра́ти(л), і кни́ги... списа(л) ѡ ни(х) імєно́ва(л) и(х) таємна фїлосо́фїа (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 16); и поты(м) тоє сло́во бг҃о(м) имєнова(л): ибо́ тоє́ сло́во бж҃їє сътвори́ло нб҃о и зємлю (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 84 зв.); По ча́сти бо́лшой, тєлє́сною мо́вою, и тєлє́сними имєна́ми; Бг҃а имєнꙋєт' пи́смо, гды ѡ Бз҃ѣ тєлє́снїй ч҃лвкъ мо́витъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9).

2. (ким, чим і без додатка) *(визначати, характеризувати кого-, що-небудь якимось словом, виявляючи своє ставлення)* називати: был' бо тъ(и) мар'ко пєтровь оучєни(к), и послѣ(до)ватєль. которого то и сн҃омь свои(м) имєноваль пєтрь по дх҃оу (1556-1561 *ПЄ* 125 зв.); Которꙋю таковꙋю мд҃рсть павєлъ ап҃(с)лъ глу(п)ствомъ имєнꙋєть (Острог, 1587 *См. Кл.* 12); вѣрꙋ на́шꙋ грє́чєскаго правосла́вїѧ єрєтичєскыми про́звисками вєздє имєновали и по книга(х) ꙋрѧ́довы(х) писа́ли (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); И ащє нѣки(и) бра(т) имєнує(м) бꙋдє(т) блу(д)ни(к) или лихоимє(ц) или идолослꙋжитє(л) или пияница или

драпєжни(к) с таковыми нє ясти (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); а прє́то и ѧ; з' и́ными бг҃ословцы, нє мѹ́ры ри́мъскіи, анѣ ѡбывáтєлєй єго; вавилóном' тéмны(м) имєнѹю: но згромажéнѧ и зобрáнѧ всєгосвѣ(т)нихъ погáнѹвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 33); Ты́х'жє прáцъ нєѹжи́тыхъ столпо́мъ прєвысóкимъ, Любо тéжъ Ѡцєáномъ имєнѹй глѹбóкимъ Нєбéснѹю Наѹкѹ (Київ, 1632 *Євх.* 298);

(визначати, розцінювати певним чином) називати: О познанию церкве правдивой он рече, по чему ее познати быти правдивую и от которых знаков. Слышал еси, яко римский костел правдивый именует от тых знаков, которыи ту поменил, то есть от вызнания вѣры собора Никейского,... от единовладства папѣжового и согласия во всѣх сторонах латынского послушенства (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 171); Цр҃ковъ имєноу́ю, нє моу́ры, и стѣны згнилы́и; котѣрыхъ лѣта мнѡ́гіи зєпсовáню под'даю́тъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 43).

3. (ким, чим і без додатка) *(приписувати комусь якийсь титул, видавати, вважати кого-небудь або себе за когось)* іменувати, називати, назвати: Подобнѣй бы томѹ лѧкатисѧ, которы(и) ѡ(т)стѹпівши правоє старожитноє сп҃сающоє вѣры... своєго папєжа христомъ имє́нѹєтъ (Острог, 1589 *См. Кл.* 17 зв.); Будование того роду то есть: будует Скарга Вавилон-Рим; становит и именует Науходосором (так! – *Прим. ред.*) короля польскаго; Навходоносор ставит выше своего достоинства одушевленнаго идола папу (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 170); А ты, костел латинский,... весь вѣк свой о том упражняеш и забавляеш и подвиг жизни сея проходиш, абы ся не оного небѣсного седалища доступил и честь и славу царства небеснаго получил, але жебы еси тя на земли в дочасном животе ани титула, ани славы, ани чести, ани мѣста, гордосного преложенства и старейшинства, верхоседно именованного, бынаймнѣй не снижил и не ущербил и с пляцу высокоосннованного не порушил (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); Знаю я, Адє, ѡ томъ Хр҃(с)тѣ много причинъ, Ижъ ѡ́нъ єстъ ѡ(т) колѣна Давидова Маріинъ синъ, Который самъ сєбє синомъ божиимъ имєнѹєтъ И чиловѣкомъ также називаєтъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 13).

4. (що) *(вимовляти, говорити)* називати: и да ѡ(т)стѹпи(т) ѡ(т) нєпрáвды всѧ(к) имєноу́ѧ имѧ гн҃є (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202);

(згадати, зауважити, сказати) назвати: Христос бог, избавитель нашь, борячи высоко возносивый помысл сынов Зеведеовых, седалища десно и шуе просящих, абы не пролгали чести, власти и слави свѣта сего поганским мудрованием и прагнѣньем, розум и помысл таковый именовал и осудил (1608-1609 *Виш. Зач.* 227);

(сповіщати, розповідати) називати: Вопро(с). Што(ж) ми даєшъ діаволє, имéнѹй, да знаю напєрє(д): ѡ(т)вѣ(т) Да(м) ти нн҃ѣш(н)єго вѣка сла(в)у, роско(ш) и бо(га)тъство (1599-1600 *Виш. Кн.* 206);

(визначити, призначити, веліти) сказати, наказати: До третего неба не былесь въсхищен, ани з апóсътолов того не научен, Которым сын божий духа обитовал, котóрому прійти от отца именовал (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); Где ж покора, где любов, где тая наука, иже нам зостáла от святого лика? Иже господь други єму именовал, на которых духа от отца изліал (Там же, 81).

5. (що) *(вираховувати, визначати, призначати ціну)* називати: што всє ѡ(н) то-

го(ж) ча(с)у сусєдо(м) ѡколи(ч)ны(м) ѡповєда(в)ши и на врАдє нш҃є(м) кгро(д)ско(м) лу(ц)ко(м) ѡжалова(в)ши во(з)ны(м) ѡ(б)вє(д)ши и ѡказа(в)ши в книги записати да(л) имєнуючи собє в то(м) нєма(л)ую кри(в)ду и шъкоду (Луцьк, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 109); за которы(м) то кгва(л)товны(м) наєха(н)ємъ на до(м) и ѡкрванє(н)ємъ (!) пограбє(н)ємъ домꙋ и починє(н)є(м) шко(д) шкоды̆ собє па(н) Сємє(н)... быти (и)мєнова(л) на пя(т)со(т) злоты(х) по(л)ски(х) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 4);

називати поіменно: подле же которых именей архимандрит именует землю Рудлевскую и с тобою позывает, тых я имeней твоихъ Торговицких еще у своеи моци не маю (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 24); потомъ же туюжъ братію непристойне ославилъ на многихъ мѣстцахъ и приватныхъ и посполитыхъ, именовавши колько особъ зъ нихъ, противко имъ и противко иншимъ всимъ протестовалъ се у въ ураду свѣцкого (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116).

Див. ще **МЕНОВАТИ.**

ИМЕНОВАТИСЯ, ИМЕНОВАТИСѦ, ИМѢНОВАТИСѢ *дієсл. недок.* (ким, чим і без додатка) **1.** *(носити, мати яку-небудь назву, іменування)* іменуватися, називатися: Пєтръ воєвода... дали... єсмы Іѡнꙋ Голъи... єдно сєлищє на имѣ Стожишчє ѡт къ въстокꙋ ꙋ против тих сєлах, что сѣ имѣноуєт Голъєщи (Ясси, 1576 *МЭФ* фотокоп. 92); покланѧ́ю колѣнѣ мои ко ѡ(т)цꙋ г҃а нш҃его і҃с х҃а, с котóрого всѧ́коє ѡ(т҃)чєство нá нб҃си и на зємли имєноу́єтсѧ, абы вáмъ дáлъ по богáтствꙋ слáвы своєѧ сúлою оумоцнúтисѧ дх҃омъ єго (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); а воу(н) ѡ(т)повѣди(л) чл҃кь которі́й сѧ имєноуєть і҃с болото оучини(л) и помаза(л) ѡчи мои (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 73); По трéтє, имєнꙋ́єтсѧ гора тоу(ч)наѧ, яко гойнє оупитóна з҆ ѡбрóкѡвъ нб҃(с)нои прємꙋдрости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.); А я тїи справи, що Бг҃ъ сотворилъ, всѣ знаю, А що ся имєнꙋєтъ Сн҃омъ бж҃їимъ, того нє разꙋмѣваю (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14); то // пóтымъ Прєм(д)рѣйшїи Цáръ Лéѡнъ росказáвши, в҆ досконáлы(и) Канон прє(з) Єп҃(с)па Ідрꙋитскаго Мóнаха Мáрка óный привѣлъ и испрáвилъ. [ꙋпотрєбитєлнѣ] (на полях – *Прим. ред.*) Καταχφηςικος зáсь Тріѡ́дь имєнꙋєтсѧ (Київ, 1627 *Тр.* 9-10); **славою именоватисѧ** *див.* **СЛАВА.**

2. *(оцінювати себе певним чином, вважатися за когось)* називатися: А коли ся християны зовете, чем же не терпите и на собѣ всякия досады,... але сопротивно отмщаете, взаем стосъ губнѣ и злым восплачуете, мучите, томите и убиваете, а пред ся християны именоватися смѣете? (1598 *Виш. Кн.* 125); єп҃(с)пами сѧ имєнꙋ́єтє áлє éстє мꙋчитєли (Там же, 290); Наветъ и самъ Петръ святый, въ листѣ своемъ, до презвитеровъ або старшыхъ церковныхъ пишучи, заровно зъ ними, а не старшимъ ся именуетъ (1603 *Пит.* 39); Ты же, костеле латынский,... противячися и тлумячи науку своего учителя Петра,... дедичем вѣчным (помпы, славы,... маестату и власти поземнаго начальства всемирного обладателя) именуешися (1608-1609 *Виш. Зач.* 229).

3. *(вести мову про щось, згадувати щонебудь)* називатися: таковáѧ вѣра гєрєтúцвѡмъ ариѧ́ским҆ смєрдúтъ... бодáй ся ты́и два почáтки ѡ(т) ны́нѣ, въ вѣки; нє и́мєновáли, в҆ нáрѡдѣ мóємъ (Чернігів, 1646 *Перло* 11).

ИМЕНОВАТИСА *див.* **ИМЕНОВАТИ-СЯ.**

ИМЕНОНОСЕЦЪ *ч.* Носій, власник титулу, сану, звання: Даси ми дїꙗволє бы-ти. папѣжє(м) ка(р)динало(м). арцибискꙋ-по(м). и дрꙋги(м) нѣкоторы(м) дхѡвного ста́ноу́. имєноносцє(м) (1599-1600 *Виш. Кн.* 208 зв.).

ИМЕНЪЄ *див.* **ИМѢНЄ.**

ИМЕНЬЄ *див.* **ИМѢНЄ.**

ИМЕНЯЧЪКО *див.* **ИМѢНЕЧКО.**

ИМИНЄ *див.* **ИМѢНЄ.**

ИМИНИСКО *с.* Маєток: арендовали есмо пану Лву Федоровичу Черескому... иминиско церковное, дворецъ на конъцу села Жолобова (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 462).

ИМИНИЧКО *див.* **ИМѢНЕЧКО.**

ИМЛЯТИ *дієсл. недок.* **1.** Брати, схоплювати (рукою): варе якъ намъ давъ Бгъ рукы имляти, той ухватити, што намъ треба и притягнути ико собѣ, тымъ же кѣпомъ и дѣло душевное имити, и ухватити, и притягнути ико собѣ вѣровъ правовъ (XVI ст. *НЄ* 185).

2. *Перен.* (кого чим) *(привертати, приваблювати, перетягати кого-небудь на чийсь бік)* полонити, захоплювати: людей наловѣтъ у царство небесное, чомъ сѣть естъ слово Божіе, а рыбареве суть попове, котрыи проповѣдают слово Божіе, чомъ имляютъ люди словомъ Божимъ (XVI ст. *НЄ* 90).

Див. ще **ИМАТИ.**

ИМНОЛОГІЯ *ж.* Величальна пісня у день Воскресіння Христа: Имнологія... Па́нꙋ Па́стырꙋ, Ѡпєкꙋно́ви и Добродѣєви свбє́мꙋ Прє(з) Дѣла́тели в҄ Типоґрафіи в Дарꙋночкꙋ Ни́зко Принєсє́наа (Київ, 1630 *Имнол.* 1).

ИМПЕДИМЕНТЪ, ИМЪПЕДЫМЕНТЪ *ч.* (*лат.* impedimentum) перешкода, трудноші, завада: а где бы импедимент якій потомок небожчиковскій... о тую суму тисячи копъ Его Мил. задалъ, повинъна буду с потомками моими Его Мил. от вшелякого такого импедименту... боронити (Луцьк, 1606 *ИКА* дод. 110); А мы... в дє(р)жанью и ꙋжыванию того домꙋ... ѡ(т)цꙋ... никоторого импєдимєнтꙋ // чинити и задавати нє маємо и мочы нє бꙋдємо (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1-1 зв.); того(ж) року... положилє(м) позо(в)... в жалобє и(х) м(л) пано(в) Алєкса(н)дра и якуба пясочи(н)ски(х) до запису ѡ нєпопє(л)нє(н)є пє(в)ны(х) в ни(м) ко(н)дици(и) и о имъпєдымє(нт) проти(в) записови ѡ закла(д) и ѡ (ш)коды за тымъ походячиє (Вінниця, 1622 *ЛНБ* 5, III 4057, 63); панъ Александръ Еловицкий... кгрунъта, поля сеножати до тогож монастира записал и надал вечъными часы, обовезуючы себе самого, абы помененые законници там жадное шкоды кривъды и импедименту не мали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 263).

ИМПЕРАТОРЪ *ч.* (*лат.* imperator) імператор: Сєвє́рꙋсъ // Импєра́торъ, за живота каза́лъ Собѣ Трꙋннꙋ зроби́ти: и в҄ нюса ꙋклада́лъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 42-42 зв.); Ѡ стѡ́мъ Кипрїанѣ чита́ємъ, и́жъ ґды оуслы́шалъ дє́крєтъ ѡ(д) Валєрїа́на импєрато́ра, абы бы(л) мєчє́мъ статы, ѡ(т)повѣдѣлъ в҄ тыи слова (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942).

ИМПЕТОМ *присл.* (*лат.* impetus, *стп.* impet) несподівано, навально: тот же насланый люд позваного, импетом до места впавши, розные кгвалты и усылъства над обывателями тамошними доказуючи,... до

замъку... кинулись (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 182).

ИМСТВО *с.* Властивість, сутність: habitus, и(м)ство, ѡбичай, ѡдєжди стро(й) (1642 *ЛС* 213).

ИМЪ *спол.* (*стп.* im) *(порівняльний) (вводить у складне речення порівняльне підрядне або член речення, маючи в наступному або попередньому реченні чи його частині співвідносне слово* **тымъ**) чим, *діал.* ім: за вєлико пи(л)ными по(т)рєбами дȣховными и злою дорогою которая и(м) далє(и) ты(м) горшє(и) сє псує нє могли(с)мо та(м) ȣ ва(с) быти (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); Тутъ еднакъ анѣ въ той способъ... залеценье достойности Адріанови отъ Тарасія естъ учинено, абы ею надъ иншихъ... або надъ себе въ святобливости украшенного и старшенствуючого архіерея розумѣлъ, але абы его тымъ барзѣй покаралъ, и построфовалъ, имъ вынеслѣй его зъ волѣ Божей сѣдячого указалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 495); ѡ нова́ѧ мо́вы ме́тафора!... и(м) бо́лшъ з во(д) ро́скошій свѣта того чє(р)паю, ты(м) ба́рзѣй жа́жда ростє(т) ми (поч. XVII ст. *Проп. р.* 271); имъ да́лей в҆ Пост҆ входи́ти бȣдемѡ, ты(м) ба́рзѣй з҆ пре́шлых҆ тыднєв҆ полѣпше́нѧ собѣ принабыва́ймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 75); але им далей, тым барзей кривдъ до кривдъ... причиняючи,... попи... одповеди, похвалки и деспекта чинятъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475).

ИМЪПЕДИОВАТИ *дієсл. недок.* (*лат.* impedio, *стп.* impedjować) перешкоджати, заважати: вжє ничо(г) а ничого мєжы нами но ѡбоє стороны до дня сєго(д)нєшънєго нє до(с)тає(т) ѡ што бы(с)мо ся мєли право(м)... молє(с)товати трȣ(д)нити и имъпєдиѡвати (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27).

ИМЪПЕДЫМЕНТЪ *див.* **ИМПЕДИМЕНТЪ.**

ИМѢ *див.* **ИМЯ.**

ИМѢНЄ, ИМЕНЄ, ИМЕНЪЄ, ИМЕНЬЄ, ИМИНЄ, ИМѢНЪЄ, ИМѢНЬЄ, ИМѢНЯ, ИМѢНѦ, ЫИМЕНЬЄ, ЫИМѢНЄ, ЫИМѢНЬЄ, ЫМЕНЄ, ЫМЕНЪЄ, ЫМЕНЬЄ *с.* **1.** *(земельне володіння)* маєток: Я ива(н) тȣръ сознаваю... што(ж) єсми мѣлъ дѣлъ с пани скыпоровою и(с) сонѣю оувы имѣ(н)ѧ(х) въ тȣлина(х) и въ лопатнича(х) и въ сосновѣ въ ты(х) на(м) трѣ(х) имѣ(н)ѧ(х) дє(л) ста(л) на полы въ всє(м) в людѣ(х) и в зѣмлѧ(х) в дани в мѣдовои и в грошєвои (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); Ино тых часов видєло сѧ намъ мѣсто вамъ зложити в ыимѣни кнѧзѧ... Жославского (Львів, 1537 *AS* IV, 87); я(н) виту(н)ски(и) сыплючи ста(в) на(к)лад нашоє гдрь(с)тво прибавлѧючи ȣво (и)мє(н)ю нашо(м) коту(р)жи(н)цахъ за тыє єму наклады си(м) наши(м) листо(м) дає(м) и записуємь на имє(н)ю єго... пєвную суму пнзє(и)... на дворє єго на ставє на млынє и на (в)си(х) єго пожи(т)ка(х) (Київ, 1571 *ПИ* № 15); Стє(ц)... записоує(т) сѧ гро(ш) свы(м) борони(ти) брата своє(г) ѡ(д) вшєлаки(х) пє(р)соу(н) и троу(д)ности котороє имѣнѧ зда(л) бр(т)оу (!) своємоу... зє вшы(т)кы(м) дє(р)жанѧ(м) ѡ(д) мала до вєлѧ (Одрехова, 1579 *ЦДІАЛ* 37, 16, 8); Котороє... имє(н)є... маєть в то(и)... сумє пнзє(и) з лю(д)ми тя(г)лыми ѡгоро(д)ника(ми) платы чи(н)ши по(л)ми сєножа(т)ми и зо (в)сєми малыми и вєликими по(ж)и(т)ки дє(р)жати (Буремля, 1591 *ЛНБ* 5, II 4049, 68); Што(ж) ми за пожитокъ с ты(х) се́лъ, и имѣнє(и), и бога(т)ства вєликого, коли ѧ на́гъ и го(л) бє(з) всє́го того в пєклѣ сєдѣти боудоу (1599-1600 *Виш. Кн.* 209 зв.); холопъ павєлъ

пꙋстєна грицко яхимъ а настъко гринєвичє... до (и)мѣньѧ вм҃(с) мѣстє(ч)ка ясєнєвщини про(ч) повтєкали (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 29); Стефанъ усъ... такъ свою остатнюю волю, въ все(м) имѣнїи своє(м), котороє и(з) працы ру(к) свои(х), мешкаючы пре(з) весь вѣкъ сво(и) зобра(л) роспоражае(т) и всѣ(м) дѣтка(м) свои(м) такоє споражєнїє зоставує(т) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 470); **имєнє бабизноє** – маєток, успадкований по бабі: напротивъко того вѣна, выправы ее, оный весь посагъ ...записую ей // и уищаю на третей части всѣхъ имeней моихъ отчизныхъ и бабизныхъ (Блудів, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 316-317); **имєнъє веновноє** – маєток, одержаний як посаг; віно: То... всє пнъ Григорє(и) Бутови(ч)... побравъши и пограбивъши, до имєнъя своєго вєновного Топорищъ... ѡтогна(л) и ѡтъпровади(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 67); **имєнъє вечистоє** – маєток з правом вічного володіння: є(ст) єкъзє(м)пцыа: в которо(й) докладає жє ка(ж)ды(и) таковы(и) хто бы на слу(ж)бє єго королєвско(и) мл҃(ст)и... воє(н)но(и) бы(л): в ко(ж)до(м) таково(м) ꙋчинкꙋ на таковую справꙋ: и(ж) по роспꙋщє(н)ю во(и)ска: до двана(д)ца(ти) нєдє(л) ω(т)казова(т) и справовать нє винє(н): ѡкро(м) хтобы по датє тоє ко(н)стытꙋцыи кому маєтно(ст) имєнъє заставноє: або вечистоє: в надєю тоє єкзє(м)пцыи нєправнє кгва(л)товнє ω(т)ня(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); **имѣнє (имєнє, имeньє) дѣдизноє (дедичноє, дѣдинноє), дедизноє имeньє** – маєток, успадкований від предків: староста Володимирский... повѣдил пєрєд нами, штож кꙋпил в зємѧнки Холмскоє, в пани... Ядвиги и в єє сына... имѣнє их з людми ѡтчинноє и дѣдинноє... на имѧ Долзко ѡбєл вєчно (Краків, 1512 *AS* III, 94); Мы ...сами по своєй доброй воли продали єсмо имѣнє нашє ѡтчизноє и дѣдизноє (Володимир, 1533 *AS* III, 408); **Я**... з жоною моєю,... продали єсьмо... дєдизного имєньѧ нашого Крꙋхиничь третю часть (Володимир, 1535 *AS* IV, 5); именье наше дедичное..., с корчмами вшелякого питя,... арендовали и нинешним листомъ нашимъ арендуем (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 162); па(н) Лаври(н) Пєсочи(н)ски(и)... имє(н)є своє дєдичноє половицꙋ сєлища головачовъского... продалъ мнє (Вінниця, 1604 *ЛНБ* 5, II 4051, 38); **имєнъє заставноє** – маєток, який є забезпеченням боргового зобов'язання: є(ст) єкъзє(м)пцыа: в которо(и) докладає жє ка(ж)ды(и) таковы(и) хто бы на слу(ж)бє єго королєвско(и) мл(ст)и... воє(н)но(и) бы(л): в ко(ж)до(м) таково(м) ꙋчинкꙋ на таковую справу: и(ж) по роспꙋщє(н)ю во(и)ска: до двана(д)ца(ти) нєдє(л) ω(т)казова(т) и справовать нє винє(н): ѡкро(м) хтобы по датє тоє ко(н)стытꙋцыи кому маєтно(ст) имєнъє заставноє: або вєчистоє: в надєю тоє єкзє(м)пцыи нєправнє кгва(л)товнє ω(т)ня(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); **ымєнє ключовоє** – головний маєток ключа – адміністративно-територіальної одиниці: Жаловал намъ... Матфѣй Красовский ω томъ, штож... мостовничий Лꙋцкий... з ымєнѧ нашого ключового... кривды и втиски великии ємꙋ чинит (Краків, 1539 *AS* IV, 181); **имєнє лежачоє, лежачеє имѣнѧ** – нерухоме майно: Хто бы ω имє(н)є лєжачоє да(в)но(ст) зємскую дєсѧ(т) лє(т) в мо(л)ча(н)ю бы(л) нє позыва(л)... таковы(и)... вєчнє мо(л)чати маєть (1566 *ВЛС* 57); маръцино(в) сн҃ъ зєзна(л) доброво(л)нє и(ж) прода(л) лєжачєє имѣнѧ крꙋ(нт) и до(м)... строна

єдна ѡ(т) фє(н)ны а дрȣгая ѡ(т) ва(с)ка по ди(ч)кȣ грȣшȣ (Львів, 1596 *Юр.* 22); **имѣнє (именє, именъє, именьє, имѣньє) материзноє (материстоє)** – успадкований по матері маєток: а кȣ томȣ имѣнѧ єє материстыи по нєй єсми взѧл... // которыи по матцє єй пришли (Острог, 1522 *AS* III, 236-237); заставил єсми кнѧзю Или... двє части вси сполна имѣньѧ моєго ѡтчизного и матєристого (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); Я... Продалъ єсми имєньє моє матєризноє (Краків, 1538 *AS* IV, 137); которая бы дє(в)ка бє(з) воли ѡ(т)цо(в)скоє и ма(т)чиноє шла заму(ж) таковая ѡ(т)кладываєть ѡ(т) посагȣ ѡ(т) имє(н)я ѡ(т)чи(з)ного и матєри(з)ного (1566 *ВЛС* 63); листы на именъя мои материстые... в него и тепер есть (Луцьк, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 269); **именє отказноє** – успадкований маєток: што ся дотычетъ сына моего, князя Михайла, тому именя отказныя, купленыя, и за якимъ колвекъ правомъ я держалъ, всѣ быти маютъ (Чорторийськ, 1569 *Арх ЮЗР* 7/I, 19); **имѣнє (имѣнъє, имѣньє, именє, именъє, именьє, ымєнє, ымѣньє) отчизноє (отъчизноє, отчистоє, отчинноє)** – успадкований по батькові маєток: я, Янъ Яцъкович Теслуговский,... продалъ есми имене свое отъчизное (Луцьк, 1505 *АрхЮЗР* 8/IV, 226); староста Володимирский... повидил пєред нами, штож купил в зємѧнки Холмскоє, в пани... Ядвиги и в єє сына... имѣнє их з людми ѡтчинноє и дѣдинноє (Краків, 1512 *AS* III, 94); кнѧзь Василєй... повѣдил..., штож ѡн з дозволєнєм нашим мєнѧл с пєрвъшим владыкою Володимирским... имєньєм своим ѡтчизным... на имѣнє цєрковноє (Краків, 1523 *AS* III, 249); я... прода(л) єсми на вѣчность имѣньє моє ѡ(т)чизноє на имѧ задыбы (Миляновичі, 1538 *Арх. Р.* фотокоп. 44); кнѧзь Анъдрєй Жєславъский ...дєлȣ вєчистого зъ братомъ своимъ... в ымѣньѧхъ ѡтчизныхъ нє мєлъ (Краків, 1539 *AS* IV, 216); я с тых всих имєнєй моихъ ѡтчистыхъ и матєристыхъ,... по моємъ животє даю и дарȣю и добровольнє записȣю (Конюхи, 1545 *AS* IV, 430); ро(з)дєло(к)... вчинилъ бы(л) ѡтє(ц) мо(и)... з братомъ своимъ... ȣв ымє(н)яхъ своихъ ѡ(т)чизны(х) (Ляхівці, 1553 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 23); И то тежъ на томъ листе моемъ докладамъ: если бы замуж пойти не хотела, тогды мает седети и на тыхъ двохъ частех именъя моего так отчизного, яко набытого, ажъ до живота своего (Луцьк, 1554 *АрхЮЗР* 8/III, 32); А так я... дарую... дочце моей милой... имѣнъя мои отчизные (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 19); **именє спадковоє** – те саме, що **именє отказноє**: И за то з доброє воли моєє нагороду єму чинѧчы звлаща жє ми право посполитоє вла(с)ностью моєю яко хотячы шафовати допущає(т) всє право своє прирожоноє на части всихъ имєнє(и) мои(х) матєристы(х) такжє всихъ имєнє(и) спадковы(х) в зємли волы(н)ско(и) лєжачы(х) и на вси рєчы рухомыє на мєнє припалыє на пна пєсочи(н)ского влила (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 10).

2. *(речі, які комусь належать на правах власності)* майно, власність; багатство: гды гъ бъ допȣсти(т) на тѣло члчєє, нє́мо(ч), слѣпо́тоу,... имѣнѧ оутрачє́нїє, Повю́да, ѡ́гє(н),... // памѧтай и(ж) гъ бъ избави́тє(л) твой тръпѣль (XVI ст *УЄ* № 29915, 24 зв.-25); А иніи... даютъ прикладъ побожности... въ постехъ, въ низулеганіи и бденіи, и прочимъ злостраданиемъ и отреченіемъ... имѣней и стяжанія (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 151); Оучить на(с)... абы єс-

мо славы сєго свѣта нє прагноули и многы(х) имѣнь или бога(т)ства нє забѣгали (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 17); Ѡни бовѣмъ црквы и монастырѣ фѹндова́ли, мѹрова́ли и мно́гими имѣньми надава́ли и оубогача́ли (Київ, 1624 *МІКСВ* 100); Стѧжа́нїє: набы(т)є, маέтно(ст), имѣ(н)є, дєржа́ва (1627 *ЛБ* 124).

Див. ще **ИМѢНИЄ.**

ИМѢНЕЧКО, ИМЕНЕЧКО, ИМЕНИЧКО, ИМЕНИЧЪКО, ИМЕННИЧКО, ИМЕНЯЧЪКО, ИМИНИЧКО, ИМѢНЬЕЧКО, ЫМЕНЕЧКО *с.* Те саме, що **именице:** я... просил есми его мл. пана Марка по колку крот, абы мя с того именячъка не рушил (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 104); Отє(ц) мо(и) выслужи(л) на кнзю Сємєну Алє(к)са(н)дровичу имє(н)ничку И(в)ницу (Черкаси, XVI ст. *ККПС* 76); на остаток двор и тое имѣнечко мое остаток волокъ слободныхъ, моцно кгвалтомъ з моцы и держанья моего вынявшы, до сих часов на себе держить и вживает (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 287); я Гаврило, Сидоръ а Степан Ивашковичи... вызнаваемъ... што..., еще с продковъ наших держали есмо имѣньечко // наше Волковый (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 366-367); па(н) гаврило... приєха(в)ши на вла(с)ноє имє(н)єчко моє... жонѹ дє(и) пѹгами ѡ(к)ру(т)нє збилъ (1581 *ЖКК* II, 101); ихъ колкодесятъ душъ,... спустошивши именичъко мое,... прочъ втекли (Луцьк, 1582 *АрхЮЗ*Р 6/I, 130); а шкоду пана Хоръковского, тамъ же на тотъ часъ будучи в ыменечку его Кобчи, видилъ есми домовъ пять зо всею оселею попаленыхъ (Луцьк, 1583 *Ив.* 278); бра(т) мо(и)... записа(л) служє(б)никѹ своєму матысѹ суму пнзє(и) на (и)мени(ч)ку чє(р)ничо(х) в повєтє лу(ц)ко(м) лєжачо(м) (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 87); арендовали есмо пану Лву Федоровичу Чечерскому... иминичко звышъ менованое (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 462).

ИМѢНИЄ, ИМѢНІЄ, ИМѢНЇЄ *с.* (*цсл.* имѣниє) **1.** Те саме, що **имѣнє** в 1 знач.: А по моему животѣ у тое имѣніе и у тые пошлины и у тые люди не надобѣ никому ся уступати (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); ино тєпєрачи я со жиною моєю... в то ся имѣнїє нє вступаємъ (Луцьк, 1512 *ПВКРДА* IV-1, 32); ѡ(н)... би(л) на(м) чоло(м)... жєбы(х)мо мы єму ли(ст) нашь на то дали... абы єстє єго спомагали на посщениє црквє сто(и)... до сєла дорогошєва и до имѣния єго мл(с)ти пана барзого (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); которомѹ ты(ж) храмѹ... ѡ(т)казалє(м) досто(и)ную ча(ст) имѣния моєго (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); Ащє Кнѧзь... отóймєтъ... имѣнїє, или ѝноє што Цєркóвноє... нáмъ того Лѝстомъ нáши(м)... обослáти штобы Цркóвноє Цркви Бжїєи ѡ(т)дáлъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 16); **отчизноє имѣнїє** – успадкований по батькові маєток: Книга зовóмаѧ Єв(г)лїє оучѝтєлноє... вы́дана є́сть, во ѡ(т)чизно(м) имѣнїю... пáна григóрїѧ хо(д)кєвича (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 тит.).

2. Те саме, що **имѣнє** у 2 знач.: члкь нѣкоторый ѡ(т)ходѧчи. п'рочь. п'риз'ва(л) с'вои слоугы. и роз(д)аль и(м) имѣнїє своє (1556-1561 *ПЄ* 105 зв.); Азъ половину имѣнія моего дамъ, Господи, убогымъ (XVI ст. *НЄ* 181); взѧ(л) ѡ(н)... ѡноую чѧ(ст) имѣнїа... и потратиль мáрнє всє ѡнóє имѣнїє (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 12, на полях); Горе оным, иже церков изражають и за имѣния вѣру продаваютъ (к. XVI ст. *Укр. п.* 73); Того ра(ди) на потрєбѹ црков'нѹю

Людіє имѣніє Своє давáли (Львів, 1609 *ЛСБ* 423); діáволъ вымышлѧ(л)... кώсы ώстрии, л'вы, пáръдȣсы, // ...смώки ядови́тыи, розшарпáнѧ имѣнїа, выгнáнѧ з' ω(т)чи́зны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.-57); Любоимѣніє: Имѣній люблéніє, кохáньєсѧ в' маéтности (1627 *ЛБ* 61); opes, имѣния, богатства (1642 *ЛС* 292); Нє ȣстрашíстєсѧ... Имѣній разграблéнїѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 46);

перен. духовне багатство: выстєрѣгайтє(с) и ховайтєсѧ ω(т) всѧкого лакомьства. абы нє ω(т) из'бы(т)ка комоу живо(т) єго быль. ноу ω(т) имѣнїа єго (1556-1561 *ПЄ* 274); вызнавають хр(с)тїанє, и(ж) имѣніє бжїє, ла(с)ка и мл(с)рьдіє єго стоє, а блоу(д)нїнѣ сластолюбіє грѣхоу соло(д)кости (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 6 зв.).

ИМѢНІЄ *див.* **ИМѢНИЄ.**

ИМѢНЇЄ *див.* **ИМѢНИЄ.**

ИМѢНОВАТИСѢ *див.* **ИМЕНОВАТИСЯ.**

ИМѢНОВИТЕ *див.* **МѢНОВИТЕ.**

ИМѢНЪЄ *див.* **ИМѢНЄ.**

ИМѢНЬЄ *див.* **ИМѢНЄ.**

ИМѢНЬЕЧКО *див.* **ИМѢНЕЧКО.**

ИМѢНЯ *див.* **ИМѢНЄ.**

ИМѢНѦ *див.* **ИМѢНЄ.**

ИМѢТЕЛЬ *ч.* Носитель: Апостол бо Христов истéнъный служитель и всяких сокровищ конечъне имѣтель (к. XVI ст. *Укр. п.* 82).

ИМѢТИ[1] *дієсл. недок.* (що) *(держати, тримати)* мати: А выволокши з болота на соухо, тоу(ж) єго почали знову бити нємл(с)тивє вшєлаки(м) ωроужїє(м), кто што имѣ(л) в роука(х) своихь (XVI ст. *УЄ Трост.* 59); **имѣти в рукахь** (кого) *див.* **РУКА.**

Див. ще **ИМАТИ**[1].

ИМѢТИ[2] *дієсл. недок.* **1.** (що) *(посідати, володіти)* мати: А тепера еще при своемъ животѣ хочу тое имѣти все ку своему пожитку (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); Въ тыхъ... границахъ, такъ какъ предки наши въ цѣлости имѣли и вживали, нѣтъ никому иншому вступу въ тую землю (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); коли дасть человѣкъ все што имѣетъ за лю(бо)вь – и будеть яко же бы ничтоже погубивъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 57); са(м) пакь їωан'нь, имѣль одѣнѧ своє, ω(т) влосоувь вєл'блюдовы(х). а поясь кожаныи (1556-1561 *ПЄ* 26); тотъ грунтъ купленъ небожчиком дедомъ моим Іаковомъ,... на який і запис имѣемъ (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); той хитры,... которого господь наш Исус Христос, приразившаго и показавшаго ему всю суету вѣка сего, царство мирское... имѣти вожделев, того абие оттряс, отверг (1608-1609 *Виш. Зач.* 230); и аще нисчый преставит, не имусчый гришного тила чым покрыти, то от скрынки тоеж опатроно быти имает (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747); нє борóни(т) хс имѣти має(т)ности сєго свѣта (1645 *УЄ* № 32, 78);

(що) *(створювати, закладати)* мати: А се мы мѣщани у Вишни закону грьческого зволилися есмо вшитци въсполокъ братство имѣти (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51);

(що) *(одержати, дістати)* мати: всѣ рѣчи ш'то маєшь продаи. и роздаи нищи(м). и боудєши мѣти съкровищє на нбси (1556-1561 *ПЄ* 301); И сходитися уреченого дня до брата старшого цехмистра,... а о што имь потреба къ закону святому душевнои помочи, такову пораду имѣти, а не послушного и выступного межи собою карати (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI,

51); о вѣсти непріятеля Татарина исъ поля станицъ нашихъ..., и доселѣ вѣсти не имѣю (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98).

2. (що) *(зазнавати чого-небудь, терпіти)* мати: Волочѣ(л)ноє по воскрнїи з мѣ(ст) и (з) сѣлъ вы(во)ло(к)ши, оутопѣтє, нє хочє(т) бо хс при своє(м) воскр(с)нїи славно(м). того смѣхꙋ и рꙋганѧ діаво(л)ского имѣти (п. 1596 *Виш. Кн.* 258 зв.); Гды ма(т)ки видѧчи дѣто(ч)ки свои, которыи прє(д) ѡчима и(х) забивали, и кождаѧ с ни(х) рєвно плакала и нарѣкала... волѣли бысмо тоє на(д) собою имѣти (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 143);

(що) відчувати; почувати: есть... //... наученно Богомь... любовь... братскую имѣти намъ сполна (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 50-51); А еже гнѣв и печаль друг на друга имѣти и тым мняся кривду божию отмщати, знамение есть оно,... тщеславное души, а не благолюбное (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194).

3. *(бути повинним, мусити)* мати: єслибы хто ближній князя Юрія хотѣлъ за тоє имѣніє пѣнязи изложити, // имѣл бы тїи жъ тридцать копъ грошей к церкви Божой отложивши тогда бы тоє имѣніє во своєй руци мѣти (Луцьк, 1512 *ПВКРДА* IV-1, 31-32); мыто да нє имаютъ платити нигдє оу нашєи зємли (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12); за згодою ѡбу сторо(н)... па(р)ка(н) или пло(т) имає(т) па(н) пєтръ свои(м) кошто(м) ставити (Львів, 1589 *Юр.* 10 зв.); Тѣ плоды зрелые во церкви божией правдивой всегда родитися имѣют (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 174); залецаю вам, православным, правовѣрную школу и пораду даю, чего ся учити имѣют, чтобы дѣти вши спасли и по вас благочестие задержали (1608-1609 *Виш. Зач.* 202);

(що) *(бути вправі, бути спроможним на що-небудь)* мати: всѧ́кїй который сѧ станє(т) сно(м) бжи(мъ) способєны(м) прє(з) ха,... волный пристоу(п) боудє(т) имѣти до нєго (XVI ст. *УЄ* № 29519, 8 зв.).

4. *(вдаватися до яких-небудь дій, втілювати певні наміри)* мати: А хто бы имѣлъ сию книгꙋ ѡ(т)далити ѡ(т) то(г) прє(с)тла бжиа да бꙋди прокля(т) (II пол. XVI ст. *ЛНБ* 2, № 23, покр. з.).

5. (кого) *(вважати когось за що-небудь, сприймати певним чином)* мати: Пръвыи рєкˀль. коупиль єсми сєло. пилˀно ми єсть потрєба тамь доєхати. а ѡглѧдати єго. прошу тєбє, имѣй мєнє ѡ(т)рєчєнˀнымь. [або вымовь мєнє] (1556-1561 *ПЄ* 285); То ли твоѧ вѣра ры(м)лѧнинє, я(к) всѣхъ по(д) събою ни(ж)ши(х), і бє(з)ч(с)тнѣйшихъ, ї оу́бо(г)ши(х), и подˀлѣ(и)ши(х) имѣти прагнéши (1599 *Виш. Кн.* 220); имѣй єп(с)копа своє́гѡ главꙋ въ всє́мъ, любо́въ къ нємꙋ хранѧ // и бо́ѧзнˀ (Львів, 1642 *Жел. П.* 5 зв.-6).

6. (що) *(володіти якими-небудь властивостями, якостями)* мати: то(т) камє(н) силꙋ в сєбѣ имѣєтъ, аки камє(н) обєскариєвъ (XVI ст. *Травн.* 488); Тѣло, всѧ́коє трú ѡ́бразы вєлú чества имѣє(т). Сúрѣ(ч): длъготꙋ, широтꙋ и тлъстотꙋ (1627 *ЛБ* 83);

(що) *(містити)* мати: приводит уже знак, яко Петру от Христа реченое слово: “Ты еси Петр и на сем камени созижду церковь мою...” в римском костелѣ гнѣздо имѣет, и для того то разширение в народѣх римского костела послѣдует (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 171); и(з)вѣстно бꙋди ва(м) бра(т)ѧ ѡ послании... ѡ(т)цꙋ нашє(мꙋ) єкза(р)хꙋ єп(с)кꙋ лво(в)скомꙋ... имѣющєє в сєбѣ рѣчъ сицєвꙋ (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1); глупо то костел

латынский учинил, иж над волю седмисоборную толикого вѣку и таких людей святых, без личбы в себѣ имѣющаго, во вѣре гмырати и преницовати дерзнул (1608-1609 *Виш. Зач.* 223); Напродъ то оуважити потрєба, ижъ в'сѧ зємлѧ дѣри в' собѣ имѣєтъ, яко нѣякїи жилы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.);

(що) *(про складову частину цілого)* мати: Только коротким показанием тебѣ, православному, ознаймити то хощу, яко перст либо палец старший в той... руцѣ заболѣл и мертвостию гнильства заражен был, иж его имѣло тѣло здоровое (1608-1609 *Виш. Зач.* 215).

7. *(трапитися, статися чому-небудь із кимось)* мати: Того... показати не можеш, абы з школы латынское и науки смиренный и нищий духом богоносец выйти имѣл (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); та(к) бы(л) ѡбычай въ жидо(в)скихъ люде(х) кто бы имѣ(л) оумєрти мєжи ними слáвный и богáтый бѹдѹчи, тєды помáзовали тѣло єго длѧ того и(ж)бы нє гнило ани смєр'дѣло (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 21 зв.); **имѣти досытъ** (на чому) – *(час припиняти що-небудь)* вистачати (чого): Прóто(ж) имѣймо дóсы(т) на то(м), тó єстъ áбы пєрєстáлъ на тóмъ што Бъ постановилъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 221).

8. *(перебувати з ким-небудь у шлюбі)* мати: иро(д) бо поймав'ши іѡан'на... всадиль до тєм'ницѣ. длѧ иродияды жєны филип'па брата своєго. мовил' бо ємоу іѡаннь. нє годит'сѧ тобѣ имѣти єи (1556-1561 *ПЄ* 65 зв.).

9. (що) *(у сполуч. з ім.)* *(перебувати в стані, названому іменником)* мати: гражанє лво(в)скіє... имѣю(т) нѹжную потрєбѹ ново бѹдовáти хра(м) ѹспєнїѧ прєстыѧ бц҃а (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); А кто бы в братъствѣ и въ єдиномыслїи нє хотѣлъ жити, тїи да нє имѣютъ власти въ всємъ строєнїи цєркóвнаго братъства (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); не смотри на то только, яко сладко пишут и сладкие рѣчи ставят, да смотри, если правда в них сидит и над ними зверхность имѣет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); ѡ чл҃ч(с)комъ състáвѣ тóжъ розѹмѣти мóжєшъ; ижъ вéдлє своєи бытности мнóгїи члóн'ки рóзныи згодѹ и съєдинéнїє съ собóю имѣютъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 ненум.); на тое дѣло Божіе совокупилемъ Братію до себе подъ певными правилами, до той святой справы належными, имѣти хотячи опатренье слушное такъ на пищу и на одежу,... зъ своего власного вѣчными часы имъ подати маю (Львів, 1631 *ОЛ* 16); **имѣти клятву** *див.* **КЛЯТВА; имѣти надежду** *див.* **НАДЕЖДА; имѣти надѣю** *див.* **НАДѢЯ; вѣру имѣти** *див.* **ВѢРА; мѣсто имѣти** *див.* **МѢСТО; на мысли имѣти** *див.* **МЫСЛЬ; смерть имѣти** *див.* **СМЕРТЬ; спорь имѣти** *див.* **СПОРЪ; сторону имѣти** *див.* **СТОРОНА.**

Див. ще **ИМАТИ²**, **МАТИ²**, **МѢТИ.**

ИМѢТИСѦ *дієсл. недок. (міститися)* матися: Для того тогда, Скарго,... духу святому гнезда смиреннаго ся в твоем сердцѣ и помыслѣ... не имѣет и имѣти не может (1608-1609 *Виш. Зач.* 221).

Див. ще **ИМАТИСѦ²**.

ИМЯ¹, ЕМЯ, ИМЄ, ИМѢ, ИМѦ, ІМЯ, ІМѦ, ЇМѦ, ЫМЯ *с.* **1.** *(особова назва людини)* ім'я: олеи изліанныи имя твое (поч. XVI ст. *Песн. п.* 49); а на том сєлищи... пописавши достаточнє на рєєстръ в тых имѣнах имены люди, жоны и дѣти и статки ихъ... кнагини... Ильиной Ѡстрозской далъ (Острог, 1546 *AS* IV, 463); дѣля то-

го дитяти имя Іисусъ, чомъ по жидувскы "шуя" естъ спаситѣль, и валчакъ, и спасеніе, и исполненіе (XVI ст. *НЄ* 200); Ч҃лвкъ... питалъ єи: а ти кто єси ѡ(т)колъ ї ѧкоє ти їмѧ ї пощо ты до мєнє пришла (XVI ст. *Сл. о см.* 334); бы(л) жє тамь оубогїй нѣкоторїй которомоу то было імѧ лаза(р) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 208); и нашли въ неи горщикъ ни щимъ а большей ничого, и написано на стѣнѣ имя: "Павелъ"; знать же то колись былъ пустелникъ (поч. XVII ст. *КЛ* 85); А гдє с҃лнцȣ єстъ мѣстцє: тогóжъ дознавáєтъ, Твоє Имѧ кгды мѣстцє в҄ Граммати́цє маєтъ (Київ, 1632 *Євх.* 295); по(д)даныє з сєла Станишо(в)ки... солєнитє(р) протє(с)товали напроти(в)ко... пану Сєвєринови Пото(ц)кому яко авторови и росказуючомъ и слуга(м) єго м(л). волю и росказанє пана своєго выконываючимъ, з ымє(н) и про(з)вискъ лєпє(и) єму самому знаємы(м) и вєдомы(м) (Житомир, 1650 *ДМВН* 198); **именемъ (именемь, іменемъ)** – *(який має ім'я, званий)* на ім'я: Сию книгȣ... кȣпи(л) б҃гобо(и)ны(и) мȣ(ж) имєнє(м) фєѡдо(р) (II пол. XVI ст. *ЛНБ* 2, № 23, покр. з.); А коли быль ю(ж) вєчєрь. п҄ришоль єдинь ч҃лкь богатыи. ѡ(т) аримаѳєи. имєнємь иѡсифь (1556-1561 *ПЄ* 121); Року 1516,... на столицѣ Константинополской сѣдѣлъ Пахомій, патріархъ, – Арсеній іменемъ, прозвискомъ Апостолъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 473); **имя власноє, власноє имя** – власне ім'я: нáзвиска рéчїй и имєна влáсныи людéй,... в҄ кȣпȣ... згромáдивши, и тȣю прáцȣ мою ...на свѣт҄ выпущáю (Київ, 1627 *МІКСВ* 185); А посполите власные имена ни кому иньшому, одно певнымъ и единотнымь особамъ бываютъ даваны (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); **на имя (имѧ, имє, имѣ)** – *(який має ім'я, званий)* на ім'я: дѣялося то в лопȣшно(и) в домȣ вла(с)ного зятя мого на (и)мя Ивана, при сєстрѣ моє(и) марȣхнѣ (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); кȣлина ва(с)коваѧ и(з) сынъми своими на (и)мѧ ѡлє(к)сою и ѡлєфє(р)ко(м) вызнали доброво(л)нє ижъ продали имѣнѧ своє (Львів, 1589 *Юр.* 10); твоя м҃л(ст) нє хочєшъ ѡнымъ выдати по(д)даныхъ которы(и) повтєкали з мєстє(ч)ка ȣланова на (и)мя юска: рома(н)чи(н) дороша дмитра почучєня нєстєра павла (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 45); Пєрєдо (м)ною, Яно(м) Станишо(в)ски(м),... жалова(л) и ѡповєда(л) служє(б)ни(к)... на (и)мє Самуи(л) Рука(в)чи(ц)ки(и) на во(и)та коростєшо(в)ского (Житомир, 1582 *АЖМУ* 38); **назвати имѧ** (кого, кому) – *(надати комунебудь власне ім'я)* дати ім'я (кому): жона твоѧ єлисавєть оуродить тобѣ с҃на. и назовєшь имѧ ємоу їѡан҄нь (1556-1561 *ПЄ* 205 зв.); взѧлъ Сємфóрȣ дочкȣ Іѡфóновȣ за жонȣ: котóраѧ ємȣ оуроди́ла с҃на, и назвáлъ и́мѧ єгѡ Гєрои́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 80 зв.); **называти именемь** (кого) – *(надавати кому-небудь власне ім'я)* давати ім'я (кому): я́кь южь бы́ло въ д҃нь осмыи пришли ѡ́брѣзовати о́трочѧ, и назы́вали є(ст) имєнємь ѡ́ц҃а єго захарїа (XVI ст. *УЄ Літк.* 70); **наречи имѧ** (кому) – те саме, що **назвати имѧ**: иѡсифє с҃нє д҃вдвь. нє бойсѧ прияти марїамь,... породить с҃на. и нарєчєшь имѧ ємоу і҃с (1556-1561 *ПЄ* 23); **по имени (имєню)** – те саме, що **на имя**: Стану(в)ши ѡбли(ч)нє дми(т)рь с҃нь ва(н)ди(н) про(з)ви(з)ком а по имени ивану(в) с тє(р)на(в)кы. Зознава(м)... и(ж) я взѧ(л) ѡбѣтницу нєбо(ж)чика дѣда своє(г) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 7); Єму самому по имєню каждого добрє вєдомымы и знаємымы, // по(д)єхавши по(д) сєла...

Лубєчи, Моги(л)ную, такъже по(д)даны(х) ...бо(л)шє(и), нижли до трохъ сотъ господаровъ... пєрєваби(в)ши, зо всє(г)[о] поѡбдиралъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194-195); **подъ именемъ** – за підписом, авторством: має(т) по(д)коморы(и) моцъю зви(р)хно(сти) нш҇оє... давати позвы по стороны по(д) именємъ и пєча(т)ю своєю (1566 *ВЛС* 59); нєда́рмо сла́вный и мꙋдры(и) вѣкѡвъ на́ши(х) Полі́ті(к) и Історі́къ глꙋбо́кі́й, в҄ Кни́зѣ по(д) и́мєнємъ Мачꙋзского вы́даной, ѧзы́къ Латі́нскі, до оучє́нои Ко́нскои єдноxо́ды: а Грє́цкій до прирожє́нои ровна́є(т) (Київ, 1623 *МІКСВ* 74); тꙋю Кни́гꙋ прєч҇(с)нꙋ: подаю на свѣт҄но(в): по(д) сла́внымъ и прєза́цнымъ имєнємъ твѡ́єи мо(с): к: (Чернігів, 1646 *Перло* 6 ненум.); **прозвати имѧ** (кому) – те саме, що **назвати имѧ**: Ѿто Д҇вца..., ро́дитъ С҇на: и прозвꙋтъ имѧ́ ємꙋ Єммаꙋилъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 41);

(родове найменування) прізвище, ім'я: Двоєвє́рхїй Парна́сє по(д)нєси до Н҇ба Имѧ сла́вных Моги́лѡ(в), вдѧ́чности потрє́ба (Київ, 1632 *Євх.* 300); Имѧ Моги́лы и в҄ совє́нской Зѡ́ни, И в҄ Б҇гомыслномъ бꙋдєтъ мѣти Трі́ѡни Нєсмєртє́лноє своє залєцє́ньє, И вывышшє́ньє (Київ, 1633 *Евфон.* 308); жєна фєкꙋйскаѧ... рєкла:... хо́чꙋтъ загаси́ть и́скоркꙋ мою кото́раѧ зоста́ла. а́бы нє зоста́ло мꙋжєви моємꙋ и́мѧ, ани наслѣдника на // зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 262 зв.-263).

2. *(найменування географічного об'єкта)* назва: рєкꙋ пєрєволокꙋ дрꙋги(м) имєнємъ называють пивонєєю (1546 *ОГ* 9); Аасарнъ: Ды́мъ, а́бо кꙋрѧчі(и)сѧ. имѧ́ гра́да в҄ плє́мєни Іꙋдінѣ (1627 *ЛБ* 170); Лвовъ мѣсто таки(х) собѣ про(д)кѡ(в) бы́ти зна́є(т): ѡ(т) Кнажа́ти Лва́ имѧ и Гєрбъ вла́сны(и) ма́єтъ (Львів, 1642 *Час. На г. Лв.* тит. зв.); **именемъ** – який має назву (географічну): мы... продали єсмо... имѣнє своє ѡтчизноє,... никомꙋ ничим нє пєнноє, ани винноє, имѣнєм Дꙋбно (Ковель, 1542 *AS* IV, 324); **именемъ назвати** (що з кого) – надати географічну назву (чому від кого): и́мєнємъ ты́мъ с пoча́ткꙋ лво́въ, с кнѧжа́тъ назва́ный, и в҄ кнѧ́зствѣ то́мъ Голово́ю мѣстѡмъ пода́ный (Львів, 1614 *На г. Льв. бр.* тит. зв.); **имя взяти** (отъ чого), **взяти имя** (с чого) – одержати, дістати географічну назву: наголовнѣ(и)шєє мѣ(с)то в прꙋсє(х) ромоєво на(з)вали, взявши имя ѡ(т) рымꙋ (1582 *Кр. Стр.* 59 зв.); межи тою горо(ю) которою зовꙋтъ кагефисъ. межи морє(м) с которого тая гора имя взяла, та(м) загна(л) ц҇ръ александеръ двоє Людє (серед. XVII ст. *Луц.* 531); **имя давати** (чому) – надавати географічну назву: в до(л)гыє трꙋбы тамошъниє ѡбыватєлє и пото(м)ство вло(с)коє игровало, литвѣ имя давають ѡ чо(м) тє(ж) вишє(и) внє(т) жє ширє(и) ѡбачишъ (1582 *Кр. Стр.* 84); **на имя (имѣ, имѧ)** – який іменується, має географічну назву: слуга нашь... прода(л)... єдно сєло, на тꙋтовѣ, на имѧ русѧни (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 255); тая зємля ѡ(т) києва за днєпро(м) на имѧ полꙋкнѧзє(в)ская (Київ 1508 *ПИ* № 4); продаю имє(н) моє... на (и)мя Дє(д)ковцы – сєло ѡсєлоє, из высєлко(м) Комаровкою (Житомир, 1584 *АЖМУ* 138).

3. *(найменування конкретних предметів)* ім'я, назва: ро(с)казали тє(ж) є(с)мо па(н)у ма(л)хєрꙋ абы зво(н) ро(с)каза(л) ꙋльяти,... о(д)но(ж) абы по(д)пи(с) на нє(м) была словы нашими..., абы тє(ж) имя того звона было прославлєно и ѡголошєно алєксандє(р) (Ясси, 1559 *ЛСБ* 29);

Той же книзѣ имя быти имѣет "соборник" (1608-1609 *Виш. Зач.* 204).

4. *(загальна назва, словесне позначення чого-небудь)* назва, найменування: а́лє спыта(л) бы(х) ва(с) бискꙋпи, знаєтє ли нє то(л)ко си́лꙋ, а́лє и самόє имѧ тόє б҃ж(с)твє(н)ноє любви, што є(ст) любо(в) (1598 *Виш. Кн.* 304 зв.); Анакардъ є(ст) пло(д) ...дрєва, а дрєва томꙋ имѧ... єлєѳа(н)тисъ (XVI ст. *Травн.* 39); Имя "презвитеросъ" ...естъ то имя... почести, взглядомъ его сѣдыхъ лѣтъ, то естъ честной и сѣдой его старости, и выкладается "презвѣтеросъ" – "старецъ" (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 460); ц҃рковь... ма́єтъ имє(н) мнόгѡ: называ́єтьсѧ Ски́нїѧ, дόмъ м҃лтвы, свѣдє́нїє, свѧти́ло (1627 *ЛБ* 155); nomen, имя (1642 *ЛС* 281); **именемъ звати** – звати, іменувати: Знаємо всѣ и(ж) тꙋ(т) оу́ на(с) живы(х) ѡста́ло, А є́гда з ни(м) нє пошло, окаа́н҄ноє(ж) то ща(ст)є. и нєдосто(и)но є(ст) да єго ты(м) имєнє(м) зовємо; алє присто́(и)нѣ єго морърдырє(м) называти (п. 1596 *Виш. Кн.* 242 зв.); **именемъ менованый** – званий, названий: чинимъ всихъ подданыхъ... волными отъ вшелякихъ мытъ..., отъ всякихъ товаровъ купецкихъ тутошнихъ и чужоземныхъ, якимъ колвекъ именемъ и назвискомъ менованыхъ (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 7/III, 286); **именемъ называти** – *(характеризувати когонебудь певним словом)* називати: Научил нас господь таких вълков знати, именем таким их достόить называ́ти (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); **именемъ называтися** – *(називати себе)* зватися: которые то вызуиты, хочу мовити езуиты, именемъ христіанства згордили называтися и взяли собѣ товарыство зъ манѣты, хочу мовити изъ унѣты (бл. 1626 *Кир. Н.* 19); **именемъ себе гласити** – те саме, що **именемъ называтися**: почто имєнє(м) хр(с҃)тїа(н)ски(м) сєбє гласити бєз҄стꙋднѣ дєр҄заєтє. єг(д)а силы того имєни нє хранитє (до 1596 *Виш. Кн.* 261); **именемъ титуловатися** – те саме, що **именемъ называтися**: А иншіе зась знову именемъ иншихъ геретиковъ титулуются (Єгипет, 1602 *Діал.* 53); **имя дати** – *(надати чому-небудь назву)* назвати: у Афинехъ... уробили болвана, имя дали невѣдомъ богъ, и поставили промежь давныхъ болвановъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 61); **зватисѧ именемъ** – те саме, що **именемъ называтися**: а чє(м) нє зовꙋ(т)сѧ патрїаръшни(к). ц҃рогоро(д)скїй; ани єр(с҃)лмє(ц)... гдє головныи столы патрїархо(в) н҃шы(х) мѣсто содєржа(т). а то чє(м) нє зовꙋ(т)сѧ ты(м) имєнє(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 250 зв.); **на имя (имѧ)** – *(який називається, має назву)* під назвою: в. м. ...побралъ и пограбилъ и до имє(н)я своєго... ѡ(т)провадити и ѡ(т)вєсти росказалъ, то є(ст) на имѧ: ко(н) гнєды(и)...; бахма(т) бу(р)...; сєдєлъ два малєваны(х) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 90); сию ст҃ꙋю книгꙋ на имя слꙋжє(б)ни(к) кꙋпи(в) рабъ б҃жи(и) ѡмєля(н) (Гологори, 1630 *ЛНБ* 3, № 62); **называтися имя** – те саме, що **именемъ называтися**: Єго же мнозіи людіє наслѣдують, которыи вѣръно Христу не пріають. Называ́ючися имя хрестиа́ны, дѣла же их творять яко же поганы (к. XVI ст. *Укр. п.* 94); **под именем** – у ролі: панове Макаръские ...пензы властные протестантис, на маръцепаны даные, под именем протестанътис, золотых килканадцатъ задатковыхъ взявши, на себе и свое потребы оберънули (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596).

5. Особа: Єгό жє имѧ по всє́й єврόпїи россійскїй родъ зна́єтъ (Львів, 1591 *Адел.* тит. зв.); Н҃нѣ и в нєскончa̋ннїи лѣта. И

въ вѣки, имѧ ва́ше сла́вѧ(т); вѣрныи чл҃вки (Чернігів, 1646 *Перло* 50); **именемъ** – *(за дорученням)* від імені: кра(л)... має(т) ѡсѡбныи свои послы послати до нашєго г(с)п(д)ра... которыи пословє имєнє(м) кралѣ єго мл(с)ти..., ѹзѣли бы записы (Люблін, 1506 *Cost. DB* 440); **на имя (имѧ)** – *(адресатові, на адресу)* на ім'я: гєдїѡнє болóбанє. Дивѹюся... ижъ твоя мл҃(с)ть... Ли́сты нєпристо(и)ныє на имя ...патриа(р)хи справѹєшъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); єщє жє и ли(ст)ы нєпри(ст)о(й)ныє на имѧ... патрия(р)ха бє(з)чє(ст)нє справѹє(ш) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255); **подъ именемъ** – від імені: Которомѹ книжечкѹ тѹю ѡфѣрѹю, И пóдъ имєнємъ всєго вóйска в' дрѹкъ дарѹю (Київ, 1622 *Сак. В.* 39);

репутація; авторитет: И тыжъ до дрѹка(р)нѣ рємєсници и людє ѹчєныє показалисѧ которая то школа и дрѹка(р)нѧ посполиты(х) людии имєнємъ и накладо(м) вѣчнє славити и множити сѧ маєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); П‹рєтожъ› тєбє ти(м) имєнє(м) зновѹ, вдѧчныи читєлникѹ, до читанѧ книгъ наволѧю (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149);

честь, гідність: Тєпє(р)... // ...вєлє(б)ноє и́мѧ сїон'скоє, обє(з)чєщáєтє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 225-226); А коли ся християны зовете, чем же не терпите и на собѣ всякия досады,... але сопротивно отмщаете,... томите и убиваете... Не явная ли то лож, прелест и хула на христианское имя! (1598 *Виш. Кн.* 125); **имени** – *(на честь)* імені; в ім'я: ѡ(т)повѣдає(т) ємоу голóсъ б҃жїй, нє боýдєшъ ты бѹдовáти дóмоу и́мєни моє́моу, а(ж) сн҃ъ твóй по тобѣ збоудѹє(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214); **имени карати, карати имени** (кого) – позбавляти честі, достоїнства: Єстлибы хто з вас на мєстцо и на рок,... нє был..., вѣдайтє конєчно, иж кажємъ таковых горлы и имєни ихъ карати (Варшава, 1544 *AS* IV, 386); a pakliby chto z was... // ...w czas tam ne był, takowych niczym inym każem karati, tolko horły a imeni ich (Краків, 1539 *ŹD* VI, 152-153); **во (въ) имя** – те саме, що **имени**: ро(с)казали тє(ж) є(с)мо па(н)у ма(л)хєрѹ абы зво(н) ро(с)каза(л) ѹльяти ѹ тую(ж) ѳо(р)му ѹ которѹю и пє(р)вы(и) бы(л) вылья(н), ѡ(д) но(ж) абы по(д)пи(с) на нє(м) была словы нашими хрє(с)тия(н)скими и лати(н)скими во имя нашє (Ясси, 1559 *ЛСБ* 29); цр҃ковъ новѹю ѡ(т) ѡснова(н)ѧ въ имя ст҃ыѧ вєликомѹчєницы... єкатєрины... змѹровати бл҃гословили смы (Вільна, 1594 *ЛСБ* 253); **на имя** – те саме, що **имени**: далє(и) має(т) посылаючи тамъ посла(н)цовъ и брати(и) наши(х)... ѡ звыкло(и) милостинѣ... А ѡсобливє... до фѹ(н)датора цр҃квє тоє ст҃оє, котораа правє спочатъкѹ на (и)мя и на нєсм҃ртє(л)ную памя(т)кѹ и(х) милостє(и) г(с)дрє(и) Молъда(в)скы(х)... є(ст) заложона и бѹдована (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1);

сила, міць, могутність: повєдає(т) и(ж) сѧ то стало имєнє(м) хри(с)товы(м) (II пол. XVI ст. *КА* 12); хóрыхъ чáсомъ бє́з' лѣкáрства и́мєнємъ Б҃жимъ, чáсом' олѣйками якимикóлвєкъ... оуздоровлѧ́лъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 38); **во (въ) имя (имѧ, имѣ)** (чиє, кого) – уживається в усталених зворотах з посиланням на Святу Трійцю, Бога: Во имя Божъе станьсе (Вільна, 1514 *АЮЗР* I, 47); Въ имѧ бо(ж)є стансѧ я ивашко сє(н)кови(ч) рѹсиновича съзнаваю (Володимир, 1508 *Арх. Р.* фотокоп. 41); въ имѣ ѡц҃а и сн҃а и ст҃го дх҃а т(р)ца ст҃аа єдиносоущнаа и нєраздѣлима (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

6. Сан, титул: Той або́вѣмъ запра́вды нє Па́стыро(м), а́лє вла́сны(м) є(ст) балва́но(м), // кото́рый то́л'кѡ има и поста́вꙋ Па́стыра на собѣ но́ситъ, а пови́нности єгѡ а́нѣ па́л'цє(м) са тычє(т) (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 5-5 зв.); **имя собѣ угонити** (чого) – привласнити собі сан: Годи(т)лиса ста́дꙋ всакого пастыра слꙋхати которы(и) има собѣ пасты(р)ства ꙋгони(л) (1598 *Виш. Кн.* 282 зв.).

7. *грам.* Іменник: наꙋчитъ Имє́нъ склонє́нїа, а Глаголѡ́въ спражє́нїа вє́длꙋгъ вла́сности ѡко(н)чє́нїй (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 2 зв.); Ано́малны(х) мо́влю имє́нъ и глъ зобра́н'є и до вѣдомости оуча́щи(х)са по́дан'є (Там же, 4).

◇ **легеонь има мнѣ** *див.* **ЛЕГЕОНЪ.**

ИМЯ² *с.* Те саме, що **имѣнє** у 2 знач.: Но ижь то(и) Ива(н) дрꙋка(р) помысли(л) бы(л) бо(л)шє кни(г) рємєсла своєго дрꙋка(р)ского... выдати, Нащо зближи(л)ся бы(л) зо всѣми варстаты ꙋсѣ зо всѣми належачими штуками застави(л) взчинєноє имя до жидо(в) в сумє нємало(и), в по(л)торы тисячи золоты(х), щодо ты(ж) и до(л)ги своя плати(л) (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1).

ИМА *див.* **ИМЯ.**

ИНАК *див.* **ИНАКЪ.**

ИНАКИЙ *займ. означальний* (*стп.* inaki) те саме, що **инакший**: А чемужъ ся такъ барзо змѣнило жеся не Константинополемъ, але инакимъ якимсь показуетъ? (Єгипет, 1602 *Діал.* 51).

ИНАКО *присл.* (*цсл.* инако) **1.** Інакше, по-іншому, іншим чином: и имъ оттоль казалъ зъѣхати, и ничимъ се въ то не вступалъ, конечно, а инако бы еси того не вчинилъ (Петрків, 1526 *РЕА* I, 141); Не слухай же тых баламутовъ, которыє тобѣ вдают, ижбы там церковъ божія правдивая мѣла быти,... где філософія поганская, Аристотелева наука слово божіє выворочает и инако вѣрити кажет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56);

у ролі присудк. слова: твоим власным свидѣтельством того подтвержу, иж тако есть, а не инако (1608-1609 *Виш. Зач.* 222).

2. *У ролі вставн. слова (все ж, все-таки)* однак: а естли бы инако хто з насъ; дети наши або хто з близкихъ... того имения высшеименного подъ паномъ Иваномъ Немѣричомъ хотѣлъ его доставати, тогда маеть заплатити... вины пятъ сотъ копъ грошей (Київ, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 70).

Див. ще **ИНАКШЕЙ, ИНАКЪ, ИНАЧЕ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАКШЕЙ *присл.* Те саме, що **инако** у 1 знач.: тая унѣя ворота до всѣхъ новинъ злыхъ, которыи старожитныи Святых Отецъ житіе вынищають, а ведле своихъ мозговъ за наукою отца // ихъ антихриста инакшей выкладаютъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 14-15); А онъ, папежъ Формосъ, важился то отмѣнити и тое все попалити казалъ, а ведлугъ своего постановленя росказалъ инакшей вѣрити (Там же, 19).

Див. ще **ИНАКЪ, ИНАЧЕ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАКШИЙ, ИНАКШЇЙ, ИНАКШЫЙ, ИНАКЪШИЙ *займ. означальний (не цей)* інший: а так Єго Милость розꙋмѣючи то, ижбы ꙋ правє инакшим ѡбычаєм того позбыти нє мог, ѡдно посаг сєстрѣ своєй, а малжонцє моєй винный с чєтвєртоє части дати Єго Милость мал (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9); ꙋтрата ѡ(т) нєє на имє(н)яхъ инакъшая нє можє(т) са показати ѡ(д)но єстли бы нє(з)бо(ж)ными пода(т)ками... людє(и) во ѡны(х) имє(н)яхъ ѡбътєжала (1566 *ВЛС* 64); А сꙋдъ тєжъ нинєшни(и) собѣ са свє(т)чилъ и(ж) инак-

шо(г) декретꙋ чинити не могъ то(л)ко такъ (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30); бг҃ове вѣтръ поусти́ли... и гла(с) кож-(д)омꙋ ина́кшїй роздѣли́ли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 11 зв.); та(к)же Панъ Пе(н)-ски(и) з ма(л)жо(н)кою своєю што се проти(в) Панꙋ Кирикꙋ ꙋписали были и спꙋстити з реєстрꙋ ѡнꙋю мели нижли Панъ Пенъски(и) с помененою ма(л)жо(н)кою своєю инакшымъ ꙋмысло(м) своимъ шедлъ с протестꙋючи(м) ижъ то на зволокꙋ то(л)-ко того те(р)минꙋ ꙋчини(л) (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17 зв.); Там же межи сторонами ѡбема споръ былъ: акъторъ меновалъ, же Олъшанъкою провидитъ, а по-(з)ваные меновали быти ина(к)шимъ про-(з)ви(с)комъ (Київщина, 1639 *ККПС* 262).

Див. ще **ИНАКИЙ.**

ИНАКШЇЙ *див.* **ИНАКШИЙ.**

ИНАКШЫЙ *див.* **ИНАКШИЙ.**

ИНАКЪ, ИНАК, ИНАКЬ *присл.* Те саме, що **инако** у 1 знач.: держал бы еси их по томꙋ, как было за кн‹я›зѧ Михайла... конечно, а инак бы еси того не вчинил (Мельник, 1501 *AS* I, 146); не... // ...вливаю(т) вина нового, в мѣхы ве(т)-хы. а если же инакь. то продероу(т)сѧ мѣ-си (1556-1561 *ПЄ* 46-46 зв.); але и(ж) за многими справами которими е(г)... м҃(с) въсе(г)да затрꙋ(д)не(н), а до то(г) и за недо(с)та(т)ко(м) ска(р)бꙋ... та(к) може(т) се слꙋжити в ти(м) яко подобно ина(к) ваша м҃(с) рачите розꙋмити (Устя, 1600 *ЛСБ* 353, 1); Jyż inák nie możét byty: Odno mi sie k lisu miethy (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3);

у ролі присудк. слова: приказꙋєм вам, ажбы естє... помочноє, што на него приходить, емꙋ бы естє давали по томꙋ, как и перед тым бывало, конечно абы то инак не было (Краків, 1523 *AS* III, 248); што чинятъ люде у послѣде, не естъ инакъ, лише ломъпашъ безъ свѣчкы (XVI ст. *НЄ* 209).

Див. ще **ИНАКШЕЙ, ИНАЧЕ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАКЪШИЙ *див.* **ИНАКШИЙ.**

ИНАКЬ *див.* **ИНАКЪ.**

ИНАЦЕЙ *див.* **ИНАЧЕЙ.**

ИНАЧЕ *присл.* Те саме, що **инако** у 1 знач.: Дѧкло житноє и ѡвсѧноє, конечно абы иначе не было чинено, толко абы скоро по Светой Покрови, все было выбрано с подданых (1567 *AS* VII, 120); А то иначе и абысте учинити не смѣли под // неблагословением нашим пастырским, конечно (Львів, 1586 *MCSL* I-1, 136-137); е́сли бра́тъ на́шъ намоло́дшїй поѣде з на́ми, то и мы поѣдемъ а ина́че без негѡ не смѣемъ ви́дѣть ѡбли́чьѧ мꙋжа (серед. XVII ст. *Хрон.* 72).

Див. ще **ИНАКШЕЙ, ИНАКЪ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАЧЕЙ, ИНАЦЕЙ, ИНАЧИЙ, ИНАЧЇЙ, ИНАЧѢЙ, ИНАЧЫЙ *присл.* (*стп.* inaczej) **1.** Те саме, що **инако** у 1 знач.: А так, кды сѧ тыи слꙋхи иначей не ѡтменѧют, приказꙋєм тобѣ, ажбы Твоѧ Милость... на слꙋжбꙋ нашꙋ, на войнꙋ єхал конно (Краків, 1539 *AS* IV, 197); шведове и дꙋ(н)щики вла(с)ные иначе(и) мовя(т) нижъ не(м)ци (1582 *Кр. Стр.* 47); кто бы́ ина́чїй оучи́лъ анаѳе́ма неха́й боу́детъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 28 зв.); грани(ц) и ко(п)цо(в) иначе(и) ни(х)то не може(т) довести ѡ(д)но... сведе(ц)тво(м) сꙋсе(д) сꙋграни(ч)нико(в) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 15 зв.); Пре́то и о́гнь и желѣзо приготовꙋємо, понева(ж) и́начей не мо́гꙋ(т) бы́ти оуздоро́влены раны (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 129); Ре́клъ мꙋ Алекса́ндеръ: же собѣ бымъ Зычилъ, бы(м) не вмира(л),

ле́чъ нє мо́жє бы(т) ина́чєй: Ко́ждый кто́ сѧ оуроди́лъ, мꙋситъ и оумєрєти (Київ, 1622 *Сак. В.* 44); Бо хто колвен (!) противко наꙋки христовой ꙋчит иначий... то всѣ противници христовы (поч. XVII ст. *Вол. В.* 84); ѡзна(и)мує(м)... мє(ш)чаномъ максимовъски(м)... абы(с)тє... на вшелякую пови(н)но(ст) и по(с)лушє(н)ство... ѡ(т)цо(м) нико(л)ски(м) ѡ(д)давали кдыжъ они вла(с)нє до ты(х) має(т)но(с)тє(и) налєжа(т) которыє надано ѡ(д)... про(д)ковъ наши(х) иначє(и) абы(с)тє нє чинили (Чигирин, 1650 *Гр. Хм. М.* 293, 1, 309); **не инацей** – так і, так само й: пла́мєнь моцою нєзвыча́иною... ско́ро на во́лность бꙋдє(т) выпꙋще́ны(и)... па́нство и влада(р)ство своє́ ростягає(т) нє ина́цє(и) и нш҃ы вылєтити з҆ на́съ жадали вєсє́лїя, ѧкобы выломάвшыся з҆ вєзє́ня вдѧ́чнымъ прыиздомъ твоимъ нн҃ѣ во́лнїи ся вылєва́ю(т) (Манява, 1619 *Прив. Феод.* 287 зв.); **не иначей (иначѣй) якъ** – так, так само, однаково: Смотрѣ(ж) грѣшныи чл҃чє що сѧ за чю́да дѣоу(т)... якосѧ смꙋтило всє сътво́рєнїє... бо єси ты по́ро(х) и бо́лото, и нє иначѣи єно я(к) чрѣвъ ле́жишь прє(д) ли́цє(м)... сътво́ритєлѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 30 зв.); в҆ тако́выхъ людє́хъ мꙋси(т) шванкова́ти фанта́зїѧ, нє ина́чєй я́къ в҆ звѣрѧ́ти ди́ко(м) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 944);

у ролі присудк. слова: ник҆то плата нового соук҆на нє оуставлѧєть в соук҆мань стары(и) а єсли иначыи тог(д)ы и новоє здєрєть (1556-1561 *ПЄ* 231 зв.); такъ нєха(и) бꙋдє(т) а нє иначє(и), южъ єсмо ѡсꙋдили (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); то такъ, а не иначей было, и нимъ есть обведено (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 12); возны(и)... ѡ(с)вє(д)чи(л)... жє такъ, а нє (и)иначє(и) было (Житомир, 1650 *ДМВН* 209).

2. Однак, однаково, все-таки: Жадаємо в(ш) мл҃(с)то(в) пано(в) приятє(л) нш҃и(х) ...абыстє... того нє допꙋска(ли) никомꙋ мѣшати(с) в Памє(т)кꙋ нш҃ꙋ... єсли быстє в(ш) м҃(л) иначєи ктиторо(в) и(н)ши(х) прїимовали тєды ба(р)зо быстє то на(м) за прикрє ꙋчинили (Кам'янець, 1612 *ЛСБ* 436).

3. *У ролі протиставно-уточнювального спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складносурядного речення)* однак, проте, але: Єсли тє́жъ сна́ть кото́рый..., нє ма́єтъ тако́го, кто бы ѡ нє́мъ в҆ таки́хъ ра́захъ пе́чꙋ мѣлъ и стара́н҆є, тє́ды Бг҃ъ..., пода́стъ и то́мꙋ длѧ єгѡ нєдоста́ткꙋ,... иначє́й за́сь, и то́тъ кото́рый за тако́выхъ Офѣры прино́ситъ, запла́ты оуча́стником҆ ста́єт҆сѧ, жє любо́въ ѡказа́лъ ѡ збавє́н҆ю бли́жнєгѡ (Київ, 1627 *Тр.* 38); **бо иначей** – у противному разі, в іншому випадку, а то; пилну(и)тє абы єстє справєдливости вашоє нє чинили пєрє(д) лю(д)ми для того абы єстє бачєни были ѡ(т) людє(и), бо иначє(и) заплаты нє маєтъ ꙋ ѡ(т)ца (Хорошів, 1581 *УЄ Нег.* 5 зв.); Коли хто з҆ нєво(л)ницєю ожє́ни(т)сѧ, ѡ нєво́ли єє ничо(г) нє вє́даючи, ро(з)во́дъ мє́стцє своє в҆ таково́мъ припа́дкꙋ ма́єтъ, бо бы и́на́чєй вєли́каѧ трꙋдность, и тѧ(ж)кость и(м) была́ в҆ ѡ(т)да(н)ю собѣ долгꙋ ма(л)жє́нского (Львів, 1645 *О тайн.* 165).

Див. ще **ИНАКШЕЙ, ИНАКЪ, ИНАЧЕ.**

ИНАЧИЙ *див.* **ИНАЧЕЙ.**
ИНАЧЇЙ *див.* **ИНАЧЕЙ.**
ИНАЧѢЙ *див.* **ИНАЧЕЙ.**
ИНАЧЫЙ *див.* **ИНАЧЕЙ.**

ИНБИРЬ, ИНБЕРЪ, ИМБЕРЪ *ч.* (*стп.* inbir, *свн.* ingeber, *лат.* zingiber) імбир: От фунъта инберу пенезей осмь (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); от каменя им-

беру грошей пятнадцат (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 360); инбирь ѡби(л)но ростє(т) во арапски(х) страна(х) (XVI ст. *Травн.* 480); Андрє(и) аптєка(р) фунть инбєру далъ (Луцьк, 1591 *ТУ* 188).

ИНВЕНТАРЪ, ИНВЕНТАРЬ, ИНВЕНЪТАРЪ, ИНЪВЕНТАРЪ, ИНЪВЕНЪТАРЪ, ІНВЕНТАРЪ, ЫНВЕНТАРЪ *ч.* (*слат.* inventarium) *юр. (реєстр рухомого й нерухомого майна чи прибутків, видатків, повинностей)* інвентар: приказуємъ ...абы то всє водлугъ инвєнътарꙋ и пови(н)ности ты(х) по(д)даны(х) на цє(р)ковъ божию выдавано было (Турів, 1578 *ЛОИИ* 52, 11, 4, 4); все по достатку и на инвентарь списавши, въ целости то все въ рукахъ своихъ мети (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/І, 260); А панъ Ѡбєлъковъски(и)... инъвєнътаръ списавъши... дєръжачимъ того старо(с)ътва слꙋжєбника того пана Пєтра... зосътавилъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 27); по(д)даны(х)... до тоє Арє(н)ды налєжачи(х) на(д) пови(н)но(ст) ихъ мнє в ы(н)вє(н)тарꙋ... ѡписаную... в жадно(и) рєчи нє вытяга(ти) (Кунів, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 106); которую маетность его милость,... по еспирации тое трилетное аренды въ цалости, зо всимъ съ тымъ, яко въ инътерцизе и томъ инъвентаре моемъ, подати и уступити мнѣ,... будетъ повиненъ (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/І, 464); Инвєнтарꙿ сирѣчъ порѧ́дноє ѡписа́нѧ вѐщєи ѡбрѣта́ющи(х)сѧ вꙿ ска́рбцы цр҃ко́вно(м) при храмѣ ꙋспєния... списаны(й)... мною... писарємъ бра(т)скимъ зꙿ старого и(н)вє(н)тара (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 1); братиа зєзволили абы ся южъ рахунки инвєнта(р) ѡ(т)правова(л) зараз во ст҃ыи вєлики(и) постъ вступи(в)ши (Львів, 1646 *ЛСБ* 1043, 76); през которое выбране подъданые роботъ повинностей, в инъвенътару положоных, их мл. манифесътуючимъ одправатъ чим и зачим не мают (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 213).

ИНВЕНТАРЬ *див.* **ИНВЕНТАРЪ.**

ИНВЕНТОВАНЄ *с.* (*лат.* in-venio) *(внесення даних в інвентарний опис)* інвентаризація: братиа зєзволили абы ся южъ рахунки инвєнта(р) ѡ(т)правова(л) зараз ...бо по воскрєсєнии часъ на то коротки(и) нє допушчає(т) рахунков слуханє и инвє(н)тованє длє (!) которы(х) и єлє(к)цыи нє слушнє быти (Львів, 1646 *ЛСБ* 1043, 75).

Пор. **ИНВЕНТОВАТИ.**

ИНВЕНТОВАТИ, ИНВЕНТОВАТЪ, ИНВЕНЪТОВАТИ *дієсл. недок.* (*лат.* invenio) (що) *(вносити дані в інвентарний список, опис)* інвентаризувати: бы(л) в сєлє Городищу,... гдє будучи хотє(л) и(н)вєнътова(т) добра по ѡ(т)цꙋ ихъ позосталыє рухомыє и(н)вє(н)товатъ справы на тыє добра налєжачиє ѡ(т)биратъ и процєса пра(в)ны(и)... ѡ(н)... кгды та(м) приєха(л),... на(м)нє(и)шо(и) рєчи нє заста(л), то(л)ко будованя поро(з)бираныє, ты(л)ко мє(с)тъца, гдє будованя были, всє внивє(ч) ѡбє(р)нєно, та(к) ижъ чого и(н)вє(н)това(т) нє было (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

ИНВЕНТОВАТЪ *див.* **ИНВЕНТОВАТИ.**

ИНВЕНЦИЯ *ж.* (*лат.* inventio) вміння, вправність: тую книжє(ч)ку мою вє(д)лугъ по(д)лои и(н)вє(н)ции моєи ѡ нєщасно(м) прыпа(д)ку ꙋтрапє(н)ны(х) мєща(н) ѡстро(з)ки(х) ры(т)момъ ѡписа(в)шы по(д) протє(к)цию вєлєбно(с)ти вашєи пн҃а моєго мило(с)тиво(г) ѡфѣрова(л) (1636 *Лям. о приг.* 2).

ИНВЕНЪТАРЪ *див.* **ИНВЕНТАРЪ.**

ИНВЕНЪТОВАТИ *див.* **ИНВЕНТОВАТИ.**

ИНВИДИЯ, ИНЪВИДИЯ *ж.* (*лат.* invidia) злоба, ненависть, недоброзичливість: Якож и тепер тотже Степанъчукъ и панъ Рудецкий, за инъстинъкциею того подданого своего и самъ, з якоес инъвидии и ранъкору, одповеди на здорове тогож законъника чинят (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 699); Поменєныє ѡсобы... // ...А навєтъ и вєлю сусєдомъ єє м(л): ѡбыватєло(м) тамошънимъ жадного росъказаня собє на то нє маючи нєхꙋти давалъ, прєзъ што на и(н)видию єє м(л): до ни(х) подалъ,... и до шко(д) нємалыхъ яко и клопотъ приправилъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131-131 зв.).

ИНҐЕДОВАТИ *див.* **ИНЪКЕДОВАТИ.**

ИНҐРОСОВАТИ, ИНКГРОСОВАТИ, ИНЪКГРОССОВАТИ *дієсл. док.* (*лат.* ingredior, ingressore) внести певний запис в актові книги: А, ижъ се позваные важыли повода, шляхътыча поцтивого, таковою своею калумниею неслушъною до книгъ инкгросовати и уцтивость оного зелжити, теды судъ нинешъній, за таковый ихъ выступокъ, вины правъные, то естъ горловые на позваныхъ въсказуетъ и присужаетъ (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/I, 279); манифестансъ, перестерегаючы целости своее, тую // манифестацию, скоро толко акъта се отворили и до актъ приступъ зосталъ волный, заноситъ, просячи, абы была до актъ принята и инъкгроссованая – што отрымалъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98-99).

ИНҐРЫХТОВЫЙ *прикм.* (*стп.* ingrychtowy, *нім.* eingerichtet) *(про замо́к)* який має перегородку, що проходить при відмиканні через виямку, витин на ключі: за замочо(к) до ґа(н)кꙋ fr. 1:25 за замо(к) и(н)ґры(х)товы(и) на(д) фра(м)бꙋґѡю до и(з)дє(п)ки далє(м) fr. 6 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18).

ИНДЕ, ИНДѢ, ИНЪДЕ, ИНЬДЕ *присл.* (*цсл.* инъдє) **1.** *(в іншому місці, десь, не тут)* деінде: И тежъ меду пресного и иншихъ живностей инде кромъ замку нашого Житомирского продавати имъ забороняешъ, одно въ Житомири то имъ // продавати велишъ (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 40-41); В ка́жды(и) пора́нокъ ма́єтъ пи́лнє смотрѣти да́ска(л), єсли которо(г) бы хло́пца нє было. Ма́єть по нєго посла(ти) зара(з)... єсли нє заба́ви(л) и́ндє игра(н)ємъ, или до́ма сѧ ѡблєни(л), или на(д) по(т)рє́бꙋ спа́лъ, и затымъ бы до шко́лы нє пришо(л)... привєсти єго маю(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3 зв.); прїйдоу(т) в҄ночи оучєници І҃совиі и вькрадоу(т) єго из гроба, и поховаю(т) єго иньдє; и боудоу(т) повѣдати, жєбы въскрсь и(з) мр҃твы(х) (XVI ст. *УЄ Трост.* 82); Ище, якъ инде мовитъ, Матѳ., к҃ѳ: коли мовилъ Христосъ расслабленому: "Прощены ти сутъ грѣхы твои", и тогды мовили жидове, ажъ хулитъ, занужъ, бывши чл҃вкъ, такъ мовитъ (XVI ст. *НЄ* 45); Знати тежъ о своемъ благочестивомъ митрополитѣ, а индѣ въ жадные рѣчи безъ вѣдомости оного не удаватися (1631 *АЗР* IV, 525); **индѣ гдѣ** – *(де-небудь, в іншому місці)* деінде: А ижъ Петрова столица не индѣ гдѣ, едно въ Римѣе, прето мусилъ и костелъ оный... тамъ же быти (1603 *Пит.* 20); **то тамъ, то инде** – то тут, то там: Хотѧчи тꙋю пока́знꙋю, оунѣи бєрєстє(и)ской баламꙋтню́... покри́ти, а блазє́нъство при́крое людємъ оцоукрова́ти, ка́шєтсѧ (!) на то́є, абы показалъ ижъ нє была́ повиннаѧ рє́чъ с той оунѣєю або зго́дою оповѣда́ти з лю(д)ми свѣ(т)скими и

на довѡды того то та(м) то и́нде здобыває(т)сѧ, котѡрїє довóды,... и ѡ(т) синѡдо(в) свѣтскїє осѡбы я́ко до соу́дꙋ о вѣрє нєналєжа́чїє, ѡ(т)пиха́ти здадꙋтсѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58 зв.);

в інше місце: тоє слово є(ст) взѧто ѡ(т) ты(х) которыи втєкаю(т) на за(м)ки яко на мє(ст)цє бє(з)пє(ч)ноє што тє(ж) ровнє тыи чинє(т) которыи сѧ ѡ(т)кидаю(т) ѡ(т) х҃а пана а иньдє сѧ ꙋтєкаю(т) розумѣючи собѣ мѣстьцє(м) бє(з)пє(ч)нє(и)ши(м) (II пол. XVI ст. *КА* 575); и такъ (от) благословенного месца и от православъного князя инде перейти и тыє науки своє выливати чужим не изволил (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34); вы... зобра(в)ши(с) кꙋпою нємалою... на ꙋрочи(с)чє трꙋшєвъ ѡ(т) сꙋпрꙋнова и и(н)дє(и) ...Подъданы(х) К҃нжти єго милости... збили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); **инде нигде** – по-іншому, іншим чином: и єстлижбы... нє бꙋдєть мѣти пан Богꙋш с панєю своєю дѣтєй, и пан Богꙋш нє маєт индє нигдє того имѣнѧ ѡбєрнꙋти, алє маєт записати тоє имѣньє... ближним своимъ комꙋ бꙋдєть єго волѧ (Луцьк, 1506 *AS* I, 132).

2. Місцями, подекуди, де-не-де: Па(р)ка(н) коло мєста ви(н)ни робити вси мєщанє которыє в мєстє домы свои маютъ на тотъ часъ мєстъцы добрыє а мєстцы злыє а и(н)дє и пꙋсто (1552 *ОЛЗ* 178 зв.); Якѡ ґдыбы хто вшє(д)ши на́ пала(ц) Кролє(в)скїй, ѡгладáлъ тáмъ малю́ваныи гистóрїи и вшєлѧ́кꙋю ѡздóбꙋ: и́ндє скáрбы злóжєныи, а и́ндєй и́ншїи рѣчи..., жéбысѧ згóла в̾ óном̾ видзéни я́сности оутѣшил̾ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 66).

ИНДЕЙ, ИНДѢЙ, ИНЪДЕЙ *присл.* (*стп.* indziej) деінде, в іншому місці, десь, не тут: а кгдыж пан Марко Жоравницький нареченнымъ владыкою зосталъ, тогды давал ми индей помешкане, а тое имене Немецкое, // ...зо всѣмъ на сем укрунтовалъ (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 103-104); па(н) ...Нємиричъ з вря(д)нико(м)... Пєтровски(м)..., в то(м) сєлє и и(н)дє(и) попалє(н)є... вєликоє вчини(ли) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 109); мѣйсѧ дóбрє пáтръ индє(и) єсли можєшъ танє(и) кꙋпити (к. XVI ст. *Розм.* 28 зв.); И индѣй мовитъ: "абовѣмъ, гдѣ будетъ трупъ, тамъ и зберутся и орли..." (1603 *Пит.* 62); в̾ чита(н)ю пи́сма с҃того якáѧ вон̾тпли́вость оуроди́ласє: ґвáлтъ собє самóмꙋ... зáвшє оучини́тъ волéлємъ: и инъдéй оумы́слъ и помы́шлєньѧ ѡ(д)ворочáлємъ (Єв'є або Вільна, п. 1646 *Прич. отех.* 4); **индей где** – (*в інше місце*) деінде: а єсли бы тє(ж) ко(л̾)которы(и) з ни(х) похотєлъ индє(и) гдє по(и)ти жи(ти), или бы... п҃новє мєщани лво(в)ски(и) казали имъ з ты(х) то до(м)ко(в) выходи(ти) и вступова(ти), тогды нєкто ины(и), ани тє(ж) кому иному пови(н)ни бꙋдꙋ(т) заводи(ти) того и(х) прибꙋдова(н)я, толко фꙋндаторы, мєщанє Лво(в)скиє маю(т)... и(х) бꙋдова(н)є ѡплатити... грошми (Львів, 1591 *ЛСБ* 154).

2. Місцями, подекуди, де-не-де: наша зємлѧ имєнѧ Поворского быт мѣла аж за тыє врочища завєдєныє, яко гдє индєй на стрєлєнє лꙋка, а *индєй* на чотыри, кꙋды Гнєвош был завєл (Острог, 1538 *AS* 140); Миляновцы... такжє вєли болото(м) нєдалєко промє(ж)кꙋ собою инъдє(и) ꙋ полъ вєръсты А инъдє(и) на стрєлєниє (1546 *ОГ* 9).

Див. ще **ИНДЕ.**

ИНДЕРАКЪ *ч.* (*нім.* Unterrok) рід утепленого жіночого поясного одягу: взяли(с)мо ѡ(т) дѣда шпита(л)ного нѣмо(г) вины за прєступо(к) єго зло(т) и҃ за и(н)-

дєра(к) кожȣшаны(и) зло(т) ·в· гро(ш) з҃ (Львів, 1607-1645 *ПДВ* 18 зв.).

ИНДИКТЪ, ИНЪДИКТЪ, ЫНДИКТЪ *ч.* (*цсл.* инъдиктъ, *гр.* ινδικτοζ) *(найменування року в церковному літочисленні за 15-річними циклами)* індикт: П‹и›сан ȣ Мєлникȣ, ноѧб‹рѧ› д҃ дєн, индик‹та› є҃ (Мельник, 1501 *AS* I, 146); Сталося... въ Краковѣ,... марта двадцать // третий день, инъдикта пятогонадесят (Краків, 1512 *АрхЮЗР* 8/IV, 222); Писан уво Лвовѣ под лєты Божєго нарожєня а҃.ф҃.л҃.з҃ мєсєца августа в҃і дєн, индикта і҃ (Львів, 1537 *AS* IV, 82); А рок єсмо томȣ зложили, на зємлю выєхати дєн свѧтого Козмы и Дємѧна ȣ в осєн, прийдȣчого свѧта, которое в ындиктє дрȣгомнадцати бȣдєт (Краків, 1538 *AS* IV, 150); данъ изъ костантинополя рокȣ ҂афпи го Мц҃а ноє(м)врия и(н)дикта пє(р)вого (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); Данъ зъ монастыра Терехтимирова, року отъ сотворения света 7129, а отъ воплощения Сына Божия 1621, месеца стычня 7 дня, индикта 4 (поч. XVII ст. *КЛ* 90).

ИНДИКЪ, ИНДЫКЪ, ИНЪДИКЪ, ИНЪДЫКЪ *ч.* Індик: Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграбилъ... коровъ два(д)цатъ шєстъ... и(н)дико(в) дєсєтєро (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 29 зв.); взято... кȣръ, пѣвънювъ двє(с)тє, гȣсє(и) пȣлътораста, качокъ сто, инъдиковъ ѡ(с)мъдєсятъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); з оборы быдла старого коровъ одиннадъцатъ,... индыков старыхъ дванадцатъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 97); в кормнику вепровъ чотыри; также у дворе: гуси, куры, качьки, индики (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272); до того тежъ куры, гусы, инъдыки, павы,... забрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 345).

ИНДИТЬ *ж.* (*гр.* ἐνδιτός) (покривало на престолі) індитія: с церкви Блудовское пани Михайловая Свинуская взяла... евангелие с престола..., ризы адамашковые, индит адамашковая (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 108).

ИНДІЄНАТЪ *ч.* (*лат.* indigenatus) надання шляхетства: Добродѣйств' те́ды найпе́рвѣй... Яна Замоиского... Па́на Про́дковє и Ро́дичовє мои в' ты(м) дозна́ли, кгды по(д) ча́съ пріймова(н)ѧ Індієна́тȣ в' Коро́нѣ Кроле́вства По(л)ского, до Своє́го Клє(и)но́тȣ припȣсти́ти зєзво́лил' и ѿнымъ мȣдрою ра́дою своє́ю... я́кѡ вла́сный ѡ(т)цъ во всє(м) ласка́вє и́ зычли́вє ста́вил'сѧ на ко(ж)дом' мѣстцȣ, гдє того потрє́ба... вытѧгала (Київ, 1631 *Тр. П.* 6 ненум.).

ИНДУЛТЪ *ч.* (*лат.* indultus) привілей або дозвіл, виданий вищою духовною владою: Звыкли ваши духовные папѣжского вызнаня ловити и до оное матнѣ, яко безрозумливую рибу огромностю болта своего, то естъ // мовы поважное и грозное, зъ хитростю Влоскою змѣшаное и папѣжскими индултами и либераціями упижмованой, заганяти, "волность имъ обѣцуючи, сами грѣху будучи неволниками" (1603 *Пит.* 94-95).

ИНДЫКЪ *див.* **ИНДИКЪ.**

ИНДѢ *див.* **ИНДЕ.**

ИНДѢ ГДЕ *див.* **ИНДЕЙ ГДЕ.**

ИНДѢЙ *див.* **ИНДЕ.**

ИНИЙ *див.* **ИНЫЙ.**

ИНИЙКОЛВЕКЪ *займ. неозначений* (*стп.* inny kolwiek) *(той або інший)* якийнебудь, будь-який: и одъ импедиментовъ и розныхъ трудностей въ судахъ такъ кгродскихъ, яко земскихъ и головныхъ и инихъколвекъ иншихъ терминахъ, яко власные посесоры и провизоры, на вѣчные

часы той костелъ Орменскій Кіевскій зо всими его добрами и приналежностями правное боронили и моцъ зуполную мѣли (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 74).

ИНІЙ *див.* **ИНЫЙ.**

ИНКВИЗИТАТОРЪ *ч.* (*лат.* inquisitor) слідчий: декретами судовыми такъ его к(р). м(л)ти за(д)во(р)ными, яко и земъскими, также выведа(н)емъ певнымъ чере(з) певные особы люде(и) зацны(х) и(н)квизитаторо(в) з рамени его к(р). м(л)ти выслаными (Київщина, 1600 *ККПС* 151); пере(д) которыми то и(н)квизитато(р)ми че(р)нцы миколъские тые жъ границы,... собе бы(т) поведили (Там же, 152).

ИНКВИЗИЦИЯ, ИНКВИЗИЦІЯ, ИНКВИЗИЦЫЯ, ИНКВИЗЫЦИЯ, ИНКВИЗЫЦЫЯ, ИНЪКВИЗИЦИЯ, ИНЪКВИЗЫЦИЯ *ж.* (*лат.* inquisitio) **1.** Судове слідство: пан Дорогостайский... инквизыцые тое был спротивный (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 513); Его м(л) п(н)у По(д)коморому брасла(в)скому акторови за выведе(н)емъ инквизицыи и доводы его пра(в)ными кгру(н)ты его выбитые каменого(р)ские на его м(л) кнзю янушу остро(з)скому... присужоно... з виною... чотыро(х) тисяче(и) ко(п) гроше(и) лито(в)ски(х) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 82); они... // ...пустили межи ныхъ..., инквизиціи, мандаты, баниціи и иныи мученія (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1064-1065); А по выслуханю, съ тыхъ инъквизиций припатрившисе, его милость панъ Вишневский знакомъ и конектуромъ бачачи то, ижъ тая... Аньнуша зъ очевистое повести своее призанала, же потъ и волосы брала для чаровъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450); року ҂ахлі мца июна є дна Была авизия з инквизицею з декрету трибуна(л)ского наказаного... о попсованье стары(х) грани(ц) монастыр(с)ки(х) (Львів, I пол. XVII ст. *Ап. покр. з.* 112 а); панъ Олизаръ поведилъ; же "кажу тые лупы и забраня речей... поворочатъ, учинивши инквизыцию..." (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 526); на завтрее панове жолнире... оныхъ, окованыхъ въ громаде, пры бытъности людей шляхъты... чинили квересъ и инъквизыцию, еслибы што были винъни (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 193).

2. Слідчі судові матеріали, документи, справи: вси права, привилея, записы, зыски и презыски, баницыи скрутынии, инъквизыцие, ексътракъты, мунименъта..., тамъ в том замочъку спалили и в попел обернули (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 168).

ИНКВИЗИЦІЯ *див.* **ИНКВИЗИЦИЯ.**

ИНКВИЗИЦЫЯ *див.* **ИНКВИЗИЦИЯ.**

ИНКВИЗЫЦИЯ *див.* **ИНКВИЗИЦИЯ.**

ИНКВИЗЫЦЫЯ *див.* **ИНКВИЗИЦИЯ.**

ИНКВИРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* inkwirować, *лат.* inquirere) *юр.* вести слідство, розслідувати: видел фунъдитус двор, будынъки розные..., оборы, корчму,... презъ огон зънесеные и въ попел оберненые,... гумно дворское вымолоченое, о штом, кгдым инквировал и презъ кого бы таковая дезоляцыя сталася пытал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 428);

(робити допит) допитувати: ве(д)лу(г) то(г)[о] ду(к)ту и (з)нако(в) грани(ч)ныхъ, яко пе(р)ве(и) его м(л) панъ по(д)коморы(и) объехалъ, о(г)ледалъ и понотовалъ, щого и мапъпу маловалъ, що буде(т) з све(д)ко(в) и(н)квировано, а потомъ трибуналови о(з)на(и)мено (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201); Марцинъ Ясинский... будучы инквированый... поведилъ, же небожъчку чеканомъ в голову ударылъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 601).

ИНКЕДЛИВЪ, ИНЪГЕДЛИВЪ *прикм.* (*мад.* enged) покірний, слухняний: и у словѣ, и у розумѣ, и у радѣ будь послушенъ и инъгедливъ ико Богу и усю честь и славу дай ему (XVI ст. *НЄ* 158); дѣля того ся обрѣзовавъ, што бы указавъ, ажъ овунъ естъ (*в рук.*: е́тъ. – *Прим. вид.*) послушенъ и инкедливъ (*в рук. випр.*: иґедливъ. – *Прим. вид.*) праву Божому (Там же, 198).

ИНКЛЮДОВАТИ, ИНЪКЛЮДОВАТИ *дієсл. недок.* (*лат.* includere) (кого, що) Охоплювати, включати: село Крухиничи с хволваркомъ.., з бояри путными и панъцирными, инклюдуючи в то Янчинского, который мешкает на // вольце нашой Девлинской... арендуем... Адамови Буркацъкому (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 161-162); въ вины правные попали и поводовъ до шкодъ на петънадъцать тисечей золотыхъ ошацованыхъ зъ битъя походячихъ (не инъклюдуючи в то церквей, такъ же слободы, местечка, двора и пожитковъ) приправили (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 545); презъ которое то уживане тых маетностей его милости пана обозного коронъного до шкод немалых, которых на шестдесятъ тисечей золотыхъ (не инклюдуючи в тую суму тых маетностей, ани кгрунтовъ) нинешний протестансъ,... быти менитъ, приправили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 442).

ИНКОНВЕНЦЫЯ *ж.* (*лат.* in-conventia) недоречність, невідповідність: Тепер, по смерти здрайцы... до протестацый противко ним ся удал, а не справившися им, о што был обвиненый, протестацыями ущипливыми, славе их доткливыми, оных з розмаитых мер полжил и помазал и веле инконвенцый в них наклал и потварне нагматвал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 510).

ИНКУРСА *ж.* Те саме, що **инкурсия:** во(и)ско нємалоє нєдалєко грани(ц),... для и(н)ку(р)сы в полю готовоє є(ст) (Ржищів, 1639 *ККПС* 226); во(и)ско нємалоє нєдалєко грани(ц) панъствъ єго к(р). м(л). дъля и(н)ку(р)сы в полю готовоє є(ст) (Там же, 232).

ИНКУРСИЯ, ИНЪКУРСИЯ *ж.* (*стп.* inkursja, *лат.* incursio) наїзд, напад: в року прошъломъ... подчас инъкурсий козацъких и бунътов хлопъских, которые немал вси воеводства,... пустошили, якожъ и в месте Луцъку тоежъ учинили, алъбовемъ костел... и самый кляштор внивечъ спустошили (Гоща, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 58); кгды в року прошълом,... инкурсии од неприятел короных зашъли, уступити з нихъ, яко и другие ихъ милости панове обывателе тамочъные, з немалою своею шкодою, от мешчанъ и подданыхъ их милости учыненою, мусели (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 453); тые менованые подданые, подъ часъ инъкурсии до короны презъ неприятеля крижа святого и своеволъной ребелией козацкой,... вси спряты // домовые... и што колвекъ ено въ томъ дворе налезтисе могло кгвалтовне позабиравъши... до Горошковъ... отвезти... розказали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 565-566).

Див. ще **ИНКУРСА.**

ИННИЙ *див.* **ИННЫЙ.**

ИННОВАТОРЪ *ч.* (*лат.* innovator) новатор: Отъ которого упомнени бывши папежове, гды помененыхъ сполечности листовъ посылати не хотѣли, патріархове о цѣлость вѣры ихъ звонтпивши а о спрофанованю святого символу... вѣдомость певную взявши, соборне екском-

муниковали ихъ отъ своей сполечности и, якъ инноваторовъ святой старожитности а профанаторовъ святого символу, отъ... церкви отлучили (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 733).

ИННОВАЦІЯ *ж.* (*стп.* innowacja, *лат.* innovatio) новаторство, новація, нововведення: Папежеве не отступятъ и не отвергнутъ всѣхъ своихъ инновацій, то естъ новотнинъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 984).

ИННОТЕСЦЕНЦЫЯ, ИННОТЕСЦЕНЪЦИЯ, ИНЪНОТЕСТЕНЦИЯ *ж.* (*стп.* innotescencyja) виклик до суду, позов: по вычитанью тыхъ мандатовъ поднесъ иннотесценцыю албо листъ нашъ обвесчоный (Варшава, 1606 *АрхЮЗР* VIII-5, 363); Котории то... комиссаре наши... сторону позваную впрод листомъ инънотестенции своее, водлугъ права объвестивъши, на кгрунъты помененые зъежати,... // ...повинъни будут (Варшава, 1635 *ЧИОНЛ* XIV-3, 149-150); теды тым же комисаром нашимъ, моцъю сейму и декрету терешнего, даемо владзу, абы и на потом, обвестивши стороны обедве иннотесценъциями своими, тыле разы зъежджали на тое розграниченъе, ажбы его скутечне // отправили, копцами и иншими граничными знаками означили (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 180-181).

ИННОТЕСЦЕНЪЦИЯ *див.* **ИННОТЕСЦЕНЦЫЯ.**

ИННЫЙ, ИННИЙ *займ.* (*стп.* inny) **1.** *(який відрізняється від названого, не цей)* інший: яко(ж) єсмо и всю ма(и)ность (!) нашу рȣхомую кони това(р) и и(н)ныє рєчи с то(г) имє(н)я и двора нашо(г)... выпровадили (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25 зв.); А в друго(и)... коморє... побра(л) ...мєновитє то є(ст): воску высочоного,... поставъ сукна шєбєди(н)ского, блаки(т)ного, шифтуху сукна чо(р)ного – локо(т) // три,... кожа возовая,... и и(н)ны(х)... рєчє(и) нємало дробныхъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122-123); Слȣхи таковыє на(с) доходя(т) тȣ(т)жє яко быстє в(м) м(л) и(н)ны(х) ктиторо(в) до вспомаганя тоєи новосозданои цр҃кви пріймовали (Кам'янець, 1612 *ЛСБ* 499);

(ще який-небудь із ряду однорідних предметів, явищ, ситуації) інший: Божию мило(с)тию вєлико(г) короля и вєликого князя Іωана Казимєра по(л)ского князя литовъско(г) рȣского и и(н)ны(х) єго ко(р): вєличє(с)тва Богда(н) хмє(л)ни(ц)ки(и) гє(т)ма(н) зо (в)си(м) во(и)скомъ... запоро(з)ки(м) воєводѣ города во(л)ного фєωдорȣ ю(р)євичу а(р)сєньєву... здравиє (Чигирин, 1649 *ЦДІАЛ* 124, 3, 33, 1); дошло на(с) вѣдати жє ро(з)ніє в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тиє Краи заєхавши ...нєзвича(и)ніє в стация(х) пода(т)ки витягаю(т), и в напоя(х) ро(з)ныє ȣтяжєня и и(н)ниє єксцес(с)и попо(л)няю(т) (Ірклиїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1); **нѣчого инного... єно** – не що інше, як: Ѡ чо́мъ всє́мъ ма́єшъ я́снȣю и дово́днȣю наȣкȣ в҄ Катихи́смѣ, жє грѣхъ нѣчо́го и́нного нє є́ст҄, є́нω прєстȣпство за́конȣ и во́лѣ Б҃жєѣ (Львів, 1646 *Ном.* 4 зв.).

2. *(крім названого)* інший, другий, решта: єднакъ ωбовяза(в)ши болотовича во(и)та любє(ц)кого и и(н)ны(х) зємя(н) любєцьки(х) и ста(р)цо(в) люди(и) посторо(н)ны(х) абы ѡны справє(д)ливє то(т) ти(л)ко кгрȣнътъ лишътви(н)ски(и) ωбвєли (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.); закону жадного абы нє смѣлъ з ва(с) жадє(н) свщ҃єнникъ жадному с ни(х) чыни(ти), ωкромъ пн҃овъ грєковъ и инны(х) бл҃гочєстивыхъ которыє бы потрєбовали закону божого... нє възбран-

но и(мъ) будє(т) закону божого ȣжывати (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); Съвєршися книга Є(в)гєлїє замышлєнiє(м) ра(б) Бж҃iа єрєа Авраа(м) и поло(ж)сѧ оу Цр҃кви ст҃го вєликомч҃ника Домитрiа оу Ганиковцє(х) стѧжанiє(м) шолтыса Чоурка [и] инны(х) добры(х) людiй (Ганиківці, к. XVI – I пол. XVII ст. *Яв. ИЗ* 13); а инны(х) всѣхъ лю́дей загȣбилъ пото́помъ (поч. XVII ст. *Пчела* 56 зв.); Єстъ кто, на кшта́лтъ в' тѣлѣ головы, на высо́ком' оура́дѣ постановлє́ный: нєха́й жє оура́дȣ своє́го пил'нȣєтъ; а ного́ю, рȣко́ю, а́л'бо кото́рымъ з' и́нны(х) чло́нковъ, то́ єстъ, понижо́нымъ кмє́тємъ, а́л'бо про́стымъ яки́мъ рємєсл'нико́мъ нєха́йсѧ нє чи́нитъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 2 зв.).

3. *У знач. ім. (про людей) (усі, загал; решта)* інший: а єсли кто боудє чинити а инны(х) оучити той вєликь нарєчє(т)сѧ въ цр(с)твïи нб(с)нѣ(м) (1556-1561 *ПЄ* 31 зв.); И многая инна тым подобна повѣдали, а змышленными, фалшивыми доводами своєи неправды доводили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42).

Див. ще **ИНЫЙ.**

ИНО¹ *присл.* **1.** Тільки, лише, *діал.* іно, йно: є(с)ли бы(х) ѧ которȣю кри(в)дȣ вчини(л) пани скєпорєвои о чо(м) коли бȣ(д) ино што право знаидє(т) и в чо(м) бȣдȣ винє(н) тоє ра(з) хочю... тєпє(р) поплатити... всє бє(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); чȣжоволостъцы... дають... дєсѧтȣю рыбȣ або нє хотѧчи пєрєличиваньѧ а пєрєклада(н)ѧ рыбы ино дасть с комѧги кажъдоє за то по шєсти по сєми або по ѡсми а иньшиє по ї҃ копъ грошє(и) (1552 *ОКЗ* 38 зв.); тєпє(р) кн҃зи бурємскиє з вш҃єю мл(с)тю ȣ права ѡчєвисто мовити хочу(т) прото жє бы вш҃а мл(с)ть пєрєдо мъною а в нєбы(т)ности моє(и). Ино пєрє(д) судомъ моимъ кгро(д)скимъ луцъкимъ в замъку... лу(ц)комъ на ро(ч)ки кгро(д)скиє лу(ц)киє которыє припасти И судовнє ѡтправованы быти маю(т) (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); Ино блуды и соблазны не уставаютъ, а поправа въ церкви (Божой) устати маетъ: якобы Духъ Светый только тамътую перъшую церковъ рядилъ, а теперешнее церкви одъступити мелъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 779); яко не толко я, ничтоже сый в очах людских, але подобно ино сам Христос с небеси, если бы звал, крест свой залецал и в пустыню изыйти (для очищенья помысла и навыкновенья брани бѣсовское) росказал (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 192); а если на Подъляшу, ино у Берести, в церкви соборной, в пределе братскомъ; а если в Литве, ино где наближей – албо у Вилни, в соборной церкви, албо в Новагородъку, тамъ, где ся наслушней детямъ моимъ и приятелемъ видети будетъ (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 393); а староста ȣрожономȣ пн҃ȣ алєкса(н)дрови ѡлєкшичови зо (в)си(х) доб(р)... лєжачи(х) и рȣхомы(х) ...зви(р)хно(ст)ю по вм(л) а владзою ȣрядȣ моєго воєво(д)ско(г) приказȣю абы(с) вм(л) пєрєдо (м)ною а в нєбитности моє(и) ино пєрє(д) сȣдо(м) мои(м)... са(м) ѡбли(ч)нє завитє стать на жалобȣ и пра(в)ноє попира(н)є (Київ, 1620 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 5, 1).

2. Також, теж: а мы дей въ томъ сами, жоны, ино дети наши не маютъ имъ того отнимати, ани ихъ ни въ чомъ кривдити и порушати, водле того листу и данины нашое, але ихъ маемъ заховати боронити (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 76); Глипа́нїє. Погляда́нє, Ты и намо гли́паєши, и ино бєсѣдȣєши (1627 *ЛБ* 25).

3. Тоді: А къ тому тежъ они маютъ... давати на нашъ пріѣздъ съ каждого двора по бочце овса, а будеть мало, ино по двѣ, а сѣна за каждою бочкою по возу (Краків, 1507 *АЗР* II, 11).

ИНО² *спол.* **I.** *(зв'язує складносурядні речення) (протиставний)* але, а, однак: лєжить г(с)днє нива пашнаѧ манастырѧ пєчєрского на(д) стго николы манастырє(м) пусты(н)ского ино дє(и) архима(н)дры(т) протасє(и) с тоє нивы ѡколо кȣргана и ѡколо гȣмна дєрє(в)є порȣбавши извѣчнȣю цєлинȣ нико(л)скую поѡра(л) (Київ, 1510 *Арх. Р.* 28); Жаловал нам кнѧзь Кȣзма... ѡ том, штож... котораѧ половица мыта Ѡстрозского с прєдков єго на нєго прислȣхаєт, ино... нєбожчик малжєнок твой,... тȣю єго половицȣ мыта в нєго ѡтнѧл и прєс (!) нємалый час єго к рȣкам своим дєржал и ємȣ єго постȣпити нє хотєл (Берестя, 1544 *AS* IV, 396); гєдїѡнє болобанє... твоѧ мл(с)ть... на... сȣдѣ въ всє(м) винє́н є(с) сѧ нашо(л), и ѡбєца(л) є(с) сѧ правѡ ходи́ти,... нє пєрєшкажати блгч(с)тїю,... братству, школѣ, дрȣка(р)ни... Ино твоѧ м(л) всє забы(в)ши запрєщє́нїє, и своє ѡ́бєща́нїє, и по(д)пи(с) сво(и) на што є(с) са(м) прє(д) лицє(м) патрїа(р)шєски(м) доброво(л)нє сѧ по(д)писа(л), и по докончано(м) сȣдє то па(к) є(с) монасты(р) братски(и) ста(в)ропигїонъ попра(в) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); Иножъ вл(д)ка лу(ц)ки(и) всєю силою до дховнаго права ѡ(т)сылати на(с) нєдопустилъ, то(л)ко всѣ ли(с)ты дєкрє(та) патрїа(р)шїє И соборовыє на(м) данныє поламати комисаро(м) будȣчи сказа(л) (Львів, 1593 *ЛСБ* 225); А пото(м) слоуги жидовьскїи клали ѡгєнь впосєр(д)коу двора грѣтисѧ. А Пєтрь тȣ(ж) пришо(л) грѣти сѧ с ними. Ино тȣ(т) мнозїи на нєго крикноули и рєкли: Заправды Галилєѧнинь єси ты и оучнкь Ісовъ, чо(м) и мова твоѧ правѣ такаѧ(ж) вла(с)нє яко и єго (XVI ст. *УЄ Трост.* 60).

II. *(з'єднує частини складнопідрядного речення)* **1.** *(приєднує підрядну частину умови до головної)* то: а паклижбых я дѣтєй нє мѣл а жонȣ свою бєз плодȣ ѡставил, ино таки маєть тоє имѣнє дєржати писарь г‹о›с‹по›д‹а›рьски сєстрєнєцъ мой рожєны... водлѣ моєго записȣ (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); А которому мѣщанину дѣло будетъ до волостного человѣка, ино маетъ державца... зъ войтомъ судити (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); А кгды водою корованъ идєть ино никого иного на(и)мати имъ с чо(л)ны нє вольно (1552 *ОЧерк. З.* 8 зв.); А еслибы в том часе на мене Михайла Чорторыского и предречоную малжонку мою Зофею Ходкевичовну смерть прийти мела, ино тотъ, на кого бы тот манастыр наш и село Чеснохрестское правом прирожоным або и опекою прийти мело,... заплатити суму позыченую винни будутъ (Сільце, 1580 *ПККДА* I-2, 154); еслиже, ваша... милость, и таковая диспутация не видитъсе быти слушная, и не хочешъ ее мети, ино, можная ли речъ, прошу: рачъ ме... до особное розмовы зъ собою ласкаве прыпустити (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1029); из҆ шата́номъ вє́сполъ вєсєли́тисѧ ѡпоусти, и єсли нє мо́жєшъ тєпє́ръ и за́ра(з), и́но хо(т) ти́хо и пома́лȣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); Радъ быхъ вѣдалъ, што то за Петръ Гугнивый?! Если розумѣетъ папѣжа, ино и тутъ явная баламутня показуется, бо якожъ отъ светого верховного апостола Петра почавшы, большей двухъ сот папежовъ проминуло, а жадного зъ нихъ

не найдешъ, которого бы Петром звано (Вільна, 1608 *Гарм.* 220).

2. *(приєднує підрядну часову частину до головної)* то: а повѣдилъ передъ нами, штожъ тое селищо держалъ бояринъ Кіевскій Еско Косткиничь, и какъ онъ вмеръ, ино жону его понялъ за себе князь Юрьи Смага и тое имѣнье по ней держалъ (Львів, 1510 *АЮЗР* I, 44); Присылал до насъ князь Кѹзма..., жалѹючи ѡ томъ, (штож дєй) бѹдѹчи ємѹ того лѣта на слѹжбє нашой ѹ Вєницы, ино... дєй в тотъ ч(асъ мы)тники Лѹцкии мыто ихъ зстародавноє, звєчистоє, на имѧ Даниловщи(нѹ ємѹ) ѡтнали (Краків, 1538 *AS* IV, 169); коли єсмо приєхали къ ворото(м) пє(р)ши(м) милянови(ц)ки(м) по(д) мє(с)то ино на(с) по(д)даныє миляновицкии по(т)кали ѹ воротъ и почали на на(с) фѹкати и лаяти и ки(и)ми грозити (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 100); к тому тє(ж) ѡни жаловали и(ж) дє(и) коли были лєта лихиє во(и)ны голоды и сєло сєє погрєбы были пу(с)тки ино прє(д)ки по(д)даны(х) наши(х) будучи рады людємъ з ла(с)ки по(д)лє сєбє до(з)волили были са(н)ку нєбо(ж)чику халупу... на кгру(н)тє вла(с)номъ по(с)тавити (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2).

3. *(приєднує підрядну частину причини до головної)* то: Я панна Ѡксинѧ, Богданова дочка... вызнаваю... Штож з Божєго допѹщєнѧ маткѹ мою, паню Богдановѹю... поганство Татаровє взѧли, ино нє мѣла чим сѧ ѡкѹпити и ѡна просила мєнє... абых єє с поганства Татар выкупила (Луцьк, 1522 *AS* III, 217); а мнѣ гдѣ сѧ подобаєт, вєрхѹ того єго ставѹ, также волно став засыпати и покол вода с тых наших ставов зємли залєєт, ино я кнѧзь Фєдор, ани люди мои нє маєм сѧ в тоє ѹстѹпати и жадноє пєрєказы в том кнѧзю Василю нє чинити (Ковель, 1538 *AS* IV, 168); и кгды вжє был волнєйшимъ ѡт вырокѹ господарского ѹ границах панствъ иных, ино дєй с посланѧ и росказанѧ кнѧгини Илиноє Ѡстрозскоє, кнѧгини Биѧты с Костєлца слѹги,... // ...приєхавши на господѹ кнѧзѧ Дмитровѹ,... брони ємѹ в рѹках своих нємаючомѹ, до смєрти забили (Вільна, 1558 *AS* VI, 212-213).

4. *(приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної)* то: А хтобы имѣль ѡдинъ бєз ѡдного тоє ѡзєро волочити, ино той заплатить подлѹгь зємской хвалы, а то имают собѣ вѣнко дєржати подлѹг вєрхѹ писаной рѣчи (Святе озеро, 1509 *AS* III, 69); которая ча(ст) имє(н)я матєристого... на мєнє право(м) прирожоны(м) матєристы(м) приходила ино я тую ча(ст) свою... // з дубровами и зо всими пожитки ничо(г) на сєбє... нє зоставуючи братаничо(м) мои(м) сыно(м) брата моєго рожоно(г) и брата(н)нє моє(и)... за сѹмѹ пє(в)ну... продала на вє(ч)но(ст) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 34-35);

(зі співвідносним словом **што***)* що... то: и што пєрєд тымъ с того сѣла Птичє люди хоживали к городовой роботє до Крѣмѧнца, ино с того єсмо их вызволили (Львів, 1509 *AS* III, 70); а што бѹдєть кнѧзь Михайло... в томъ имѣньи... засєѧл житъ, ино то мають ѡни собѣ пожати (Краків, 1510 *AS* III, 73); А што мєнили собє кривдѹ быти ѡт имѣнѧ кнѧзѧ..., ѡт Шайна в забраню зємль их, ино мы тым подданым господарьским, смѣдинцом мовили, абы там на тыи зємли єхали и тых кривд своих доводили и ѡни єхати нє хотѣли (Шайно, 1538 *AS* IV, 176); А што писал Твоѧ Милост ѡ

товарыши свои, абы вжє могли ѡттол зьєхати, ино пановє... нє дали ни слова рєчи, повѣдили, нєхай... рокꙋ долєжат, покол имъ замєрєно (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); А што сѧ дотычєт по смєрти моєй ѡтправы и заплаты слꙋгам моим, ино ѧ кнѧз Лєвъ Алєксандрович Санкгꙋшковича Кошєрский назначилом на ѡсобливомъ рєєстрє моєм, достаточнє списаном мєновитє, по чомꙋ Их Милость пановє ѡпєкꙋновє, кождомꙋ з слꙋг моих ѡтправє заплатити мают (Камінь, 1571 *AS* VII, 386); Одно што пани Лє(с)кова прє(с)тавиласѧ, ино ча(с) нємалы(и) в хоробѣ была (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2).

ИНО[3] *част. (підсилювально-видільна)* навіть: Замокъ канєвъски(и)... на нємъ нє то(л)ко ѡборона алє и сторожа бо нєльга вжє ходити по бланъкахъ. што нє ѡпадало ино и то лєда ѡтъ витрꙋ колышєтъсѧ (1552 *ОКан. З.* 18 зв.).

ИНОВЕРЕЦЪ *див.* **ИНОВѢРЕЦЪ.**

ИНОВЕРНЫЙ *див.* **ИНОВѢРНЫЙ.**

ИНОВѢРЕЦЪ, ИНОВѢРЕЦЬ, ІНОВѢРЕЦЪ, ИНОВЕРЕЦЪ *ч.* Іновірець: Ино и мы тому є(с)мо радосни и(ж) вы мє(ш)кающи мєжи иновѣрци а закону своєго ѡпустити нє хочєтє (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); єго кролє(в)ская мл(ст) з ла(с)ки своє(и)... и(м) яко ины(м) народо(м) и иновѣ(р)цє(м) в панства(х) г(с)дрски(х) во(л)но пєрємє(ш)киваю(чи) поживє(н)я слу(ш)но(г) вжива(ти)... рачи(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 54); А што ми в.м. рачишъ залецати порядокъ иноверцовъ: бы былъ налепъшый (Вільна, 1599 *Ант.* 607); к(д)ы набаганѧ маю(т) людє простыє ѡ(т) иновѣрєцъ тєды жєбы мѣли и(м) ѡ(т)повѣсти, алє и по(п) тєды и тоть нє оумѣєть гоубы ѡтворити противко ни(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 182 зв.); нє тóлкѡ вáмъ Правослáвнымъ наꙋки єго притóмнымъ Слꙋхачѡмъ, áлє и самы́мъ іновѣрцємъ нє є́стъ нєвѣдомо (Вільна, 1620 *См. Каз.* 20); Нє в' и́ншїй цє́ль и конє́цъ; єнó абы́смы всѣ єдинод҃шнє, єдиномы́сл'нє, и єдиноглáснє слáвѧчи Бг҃а в' Тр(о)ици с(т): єдинóгѡ, могли и оумѣли, дáти спрáвꙋ вшєлѧ́комꙋ // любопы́тномꙋ, а ѡсобли́вє Іновѣрцєви, ѡ вы́securityзнаню и стáлости Вѣры нáшєи Правослáвнои (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.-3); Рєзанцѡ(м) бєнкáртѡ(м) и иновѣрцѡ(м) в' до(м) Бж҃їи нє ходи́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.).

Див. ще **ИНОВѢРНИКЪ, ИНОВѢРНЫЙ, ЫНОВѢРЦА.**

ИНОВѢРЕЦЬ *див.* **ИНОВѢРЕЦЪ.**

ИНОВѢРНИКЪ, ИНОВѢРЪНИКЪ *ч.* Те саме, що **иновѣрецъ:** што могли бы есте слушнѣй у свовольностяхъ своихъ сами себе повстегнути, а закону своего не лжити, а иновѣрникомъ въ томъ до злого зъ себе прикладу не давати (Новогородок, 1590 *АЗР* IV, 33); є(д)но що сѧ ємоу подобає(т) то чини(т) тоє, абовѣмь соу(т) таковы(х) мно(г) а звлаща иновѣръниковъ, що мовѧ(т) що зъпю албо и(з)имь а оу чоумь оухожоу, то(л)ко моєго є(ст) и боудєть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 100 зв.); Прыимꙋющыє тꙋю Та(и)нꙋ, мáю(т) бы́ти на(и)пєрвєй окрєщє(н)ныє, и Ц҃ркви Бж҃ои в'тєлє(н)ныє, понєважъ иновѣръницы и ѡ(т) ц҃ркви ѡ(т)лꙋчє(н)ныє, нє могꙋть пры(и)мовáти, я́ко тє(ж) и я(в)ногрѣш'ницы (Львів, 1645 *О тайн.* 43).

Див. ще **ИНОВѢРНЫЙ, ЫНОВѢРЦА.**

ИНОВѢРНЫЙ, ИНОВЕРНЫЙ, ИНОВѢРЬНЫЙ *прикм.* **1.** Іновірний: Ѡзнаємує(м) и(ж) вє лвовѣ в мѣстѣ цє(р)ковъ ꙋспєния прєчистыя бж҃ия мт҃рє и шпита(л)

и домы це(р)ковныє ѡгнє(м) погорѣвши ȣпадає(т) жалостнє всєму х(с)тианству нашєму, с порȣганиє(м) иновѣ(р)ны(х) людии (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); Та(к)жє ты проси... избавителѧ своєго... // ...ижє бы єси могь... дѧковати... за такіи вєликіи а нєвымовныи добродѣиства... чого ѡ(н) жадны(м) ины(м) иновѣр'ни(м) языко(м) нє да(л) албо ли народо(м) пога(н)скы(м) та(к) яко тєбє ѡбдарова(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 14); А што сѧ ты(ж) ткнєтъ ѡного в' книзѣ... // Никона ѡ чистително(м) огни... розȣмѣлємъ... розвѧзаніє ѡного оучинити... Абы... нєȣкѡвє нє трвожилисѧ, а противницы иновѣрныи абы в' зломъ вырозȣмєню писма нє гибли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 130-131).

2. *У знач. ім.* Те саме, що **иновѣрецъ**: О манастыри тыє, которыє в людєи свєцьких, як в их ктиторєй, так и в иных людєи нєдуховъных, а наболєи у иновѣрных, которыє разорившы чин манастырьскии и власть манастырьскую на сєбє взявшы... сами дєржать или врядниками своими осажають (Берестя, 1591 *ПІФ* 105); А вм(л)... рачи(ш) сє ѡбражать... яко бымъ мєлъ всємъ пора(д)комъ цє(р)ковнымъ противєнъ быти и якиє(с) трактаты со иновє(р)ными становити (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1); Надѣюсѧ тыжъ ижъ иновѣрный, и дȣхъ якій прєлєстный нападєтъ на тȣю с(т). прє(д)написанȣю правдȣ (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 35); А што милость твоя мову свою и мою припоминати рачишъ презъ тое самое слово, же милость твоя иновѣрнымъ его назвалъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 320).

Див. ще **ИНОВѢРНИКЪ, ЫНОВѢРЦА.**

ИНОВѢРСТВО *с.* Іновірство: простого люде стану у иновѣрство и отщепенство приходили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

ИНОВѢРЪНИКЪ *див.* **ИНОВѢРНИКЪ.**

ИНОВѢРЬНЫЙ *див.* **ИНОВѢРНЫЙ.**

ИНОВѢЩАНЇЄ *с.* Інакомовлення, алегорія: Аллигорі́а: Иновѣщанїє, или иносказанїє, фіґȣра, ґды иноє розȣмо(м), иноє словы ѡказȣєтсѧ (1627 *ЛБ* 174).

ИНОГДА *присл.* (*цсл.* инъгда) **1.** Іноді: ѡто(ж) таа то... ла(с)ка стго, а ро(з)ли(ч)но называє(т)сѧ доу(х) стый иногда вѫдою а иног(д)ы ѡгнємъ, а иног(д)ы голȣбомъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 87 зв.); А костєлъ римский иногда прєд жидами, иногда(ж) со жиди празднȣєтъ пасхȣ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27); **овогда... иногда** – інколи... інколи: видѣша многиє людиє ѡвогда сто(л)пъ // ѡгнємъ, иногда свєчи горащє (1489 *Чет.* 246 зв.-247).

2. Якось, колись, інколи: На которые слова, яко на напевънейшый цель погледаючы, мало прешедъшыхъ временъ, не славы ради житейское (Богъ вестъ), (но не) токмо ситующы падения церъкве Хрыстовы, але и наругания ради еретикъ, и тыхъ самыхъ отторгнувъшысе Рымлянъ, яже иногда намъ беша братия, деръзнувъ або важылъсе есми былъ ...о некоторыхъ нужныхъ речахъ писания светого... гадательствовати (Вільна, 1599 *Ант.* 579); А єсли хочєш(и) видѣти ѡбѣтованнȣю странȣ цр(с)тва Нб(с)ногѡ, тог(д)а и ты възы(и)ди на горȣ високѡи бгомыслности, бговидѣнїѧ, якѡ мѡ(и)сєи иногда, в'шє(д) на горȣ хѡрївскȣю, ѡглѧдати зємлю ѡбѣтованнȣю (Чернігів, 1646 *Перло* 168).

Див. ще **ИНОГДЫ.**

ИНОГДЫ, ИНОКГДЫ *присл.* **1.** Іноді: иногды быва(л) мла(д) х(с)ъ. а иногды старъ (1489 *Чет.* 267); Сєго годꙋ ко(р)чомъ ꙋ мєстє всихъ было м҃в а иногды бываєть большъ або мєньшъ (1552 *ОВін. З.* 134 зв.); Мєдꙋ в корчмахъ тыхъ выпивають инокгды на дє(н) сычєньє ѡ(д)на кади (1552 *ОЧерк. З.* 9 зв.); троскоть, посполитє всѧкꙋю травꙋ мꙋдръцѣ называ́ю(т), а иног(д)ы выкладаѐ(т)сѧ подоро(ж)ни(к), язы́чо(к) ба(б)ка (1596 *ЛЗ* 82); А доброму и богобойному священникови жона не зашкодитъ, и овшемъ еще побудкою або помочю иногды бываетъ (1603 *Пит.* 87); сме́рть на всѣ лѣта живота на́шєгѡ пра́ва сво́єгѡ заживає́тъ, и вла́сть свою́ простыра́єтъ, и́ногды и молодо́мꙋ здоро́вѧ ѡ(т)бира́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.); **овогда... иногды** – інколи ...інколи: попущающу б҃у на хр(с)тьяны многиє казни, ѡвогда жь гладо(м), иногды нашє(с)твієм ѡ(т)... иноплємєнікъ (1489 *Чет.* 195 зв.).

2. Якось, колись, інколи: Умертвите уды вашѣ, што сутъ на земли, блудъ, нечистоту и усякую похуть злую, неправедное (*в рук.* неправедную. – *Прим. вид.*) иманіє, што естъ дявулская служба, чомъ дѣля того приходитъ гнѣвъ Божій на люди, што сопротивляютъся (*в рук.* Нѣтъ. – *Прим. вид.*) ему, у чумъ вы ходили иногды если естe у нюмъ (XVI ст. *НЄ* 18).

Див. ще **ИНОГДА.**

ИНОКГДЫ *див.* **ИНОГДЫ.**

ИНОКИНЯ, ИНОКИНѦ *ж.* Черниця, монахиня: а єщє домы вєдлу(г) вышє рєчєно(г) слова людє(м) д҃ховны(м), и слуга(м) ц҃рковны(м), иноко(м), и инокиня(м), стра(н)нико(м) жє, и ꙋбоги(м),... съ прєгородами слꙋ(ш)нє починꙋ побꙋдова(ти), дабы та(м) в то(м) монастырю... мєшка(н)є мѣли (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); При то(м) жє монастыри, и дрꙋги(и) монастырєць, ѡкро́мѣшни(и) жє(н)ски(и), и цє(р)ковъ новꙋю ѡ(т) ѡснова(н)ѧ... чєрницамъ иноки́нѧ(м) длє (!) ѡсобли́вого набожє(н)ства змꙋровати блг(с)вили(с)мы и(х), и благосло(в)ляємъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 252); До того дворъ мой... // до живота ихъ, то естъ Евпраксіи и Минодоры, если неотмѣнне инокинями будутъ, на выховане даю (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408-409).

ИНОКИНѦ *див.* **ИНОКИНЯ.**

ИНОКОВЪ *прикм. (який належить ченцеві або стосується його)* чернечий, монаший: а чєрєви́чищє нєвы́тєрътоє иноково нє та(к); а́лє я(к) ста́ло на ѡ(д)но(м) мѣ(с)тцꙋ ѡ(т) вє́чєра пєрє(д) б҃гмъ на м҃лтвꙋ, тогды я(к) ка́мєнь нєпод(д)виж꙽ны(й), доколи а(ж) дє(н) ѡсвѣти(т), стои(т), и бѣсы ѡ(т) тоє комо́ръки гдє сѧ м҃ли(т) дале́ко ѡ(т)ганѧє(т). тоу(ю) силꙋ маєт нєхорошая ѡбꙋ(в), инокова (п. 1596 *Виш. Кн.* 235 зв.); нє рꙋгай жє сѧ братє милый зъ инока; да нє порꙋганъ въ вѣки бꙋдєши; и лица инокова г(с)дна нє оузри́ши (Там же, 247).

ИНОКЪ, ІНОКЪ *ч.* Чернець, монах: Помѧни г҃и инока ѳиларєта и ѡ҃ца єго и м҃трь є(г) и вє(с) ро(д) єго, инокоу, анастасію (Київ, к. XV – поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 81); Пото́мъ корє́цкїи проси́лъ иноко(в) абы єго ѡ(т)прова́дили до рꙋской зємли (1509-1633 *Остр. л.* 129); Будте ж мужестве́нъни, иноци и мѣря́не, Христос вам на по́мощь невидимо ста́не (к. XVI ст. *Укр. п.* 87); 10 во(з) дрѡвъ для інокѡ(в) ту слꙋжачихъ з(л҃) 9 и 15 (Львів, 1632 *ЛСБ* 1052, 6 зв.); А то и(х) Монастыръ Густин꙽ский Иноко(в) вєлицє побо(ж)ны(х) нападши свово(л)ныє, Костѧ Ка(р)пєнко

и Ка(р)пъ Лихий з' купою нємалою, з'пустошили, чє(р)нцовъ, ѡкру(т)нє мо(р)довавши, збили (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 1407, 61, 1, 1).

ИНОМЫСЛЬНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Інакодумець, єретик: И тамъ будучи, вдячне противъ вѣры христіанское ставячись, а ни на жадную сторону зъ ней не змышляючись, даровалъ, и презъ него... даючи ратунокъ такъ барздо отъ иномысльныхъ въ вѣрѣ будучимъ утраченнымъ, же южъ около того ходило, абы презъ великое небезпеченство правыхъ догматовъ и преданій конечно было отпасти (Єгипет, 1602 *Діал.* 50).

ИНОПЛЕМЕНІКЪ *див.* **ИНОПЛЕМЕННИКЪ.**

ИНОПЛЕМЕННИКЪ, ИНОПЛЕМЕНІКЪ *ч.* Іноплемінник, чужоплемінник: попущающу б҃у на хр(с)тьяны многиє казни ѡвогда жь гладо(м), иногды нашєствіємъ ѡ(т)... иноплємєнікъ,... и ка(к) же было во зємлі мурьстєи, гдѣ прє(с)тлъ архиєп(с)кпа (1489 *Чет.* 195 зв.); и бы́ла во́да та́ѧ за ѡ́ны(х) ча́со(в), гды ѡ(б)стꙋпи́ли іє́р(с)ли(м), пога́нє инопле́мєнници, а вода згибла (XVI ст. *УЄ* № 29519, 70); Иноплємє́нникъ: чꙋжозє́мєцъ, прихо́дєнь, го́сть, о́бчїй, чꙋжозє́мскїй (1627 *ЛБ* 40); а вимєлє́ха и са́ррꙋ жєноу́ єго́ нє да(л) є́й бы́ти порꙋга́нной ѡ(т) иноплємє́нника (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 370).

Див. ще **ИНОПЛЕМЕННЫЙ.**

ИНОПЛЕМЕННИЦА *ж.* Іноплемінниця, чужоплемінниця: Раа́въ была вшєтє́чница, Рꙋфь иноплємє́нница (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 845).

ИНОПЛЕМЕННЫЙ *прикм. у знач. ім.* Іноплемінник: михаи(л) возвєстилъ манаєви самсоново за(ч)тьє (!), и мьстить на иноплємєнныхъ израиля (1489 *Чет.* 72).

Див. ще **ИНОПЛЕМЕНИКЪ.**

ИНОРОГЪ *ч.* Єдиноріг: Єдиноро́ждъ; Єдноро́жєцъ, тоє(ж) що и Иноро(г) (1627 *ЛБ* 35).

Див. ще **ЄДИНОРОГЪ, ЄДНОРОЖЕЦЪ.**

ИНОРОДНЫЙ *прикм.* Інородний, іноплемінний, чужоплемінний: И сн҃ѡвє иноро́дныи, збꙋдова́ли моу́ры сио́н'скои // цр҃кви: то є́сть, из мно́гихъ наро́довъ зобранѧ, и згромажєнѧ сталосѧ, въ єдину вѣрꙋ и любо́въ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 62-62 зв.).

ИНОРОЗЪ *ч. (вид гармати)* єдиноріг: побрати казали... инорозовъ чотыри – инороз по три золотыхъ (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 97).

ИНОРѢЧНѢ *присл.* Інакше кажучи: Пєрꙋ: Прꙋдко лєчꙋ, тєкꙋ, или́ ви́ртаю, инорѣчнѣ, поска́кꙋю, ѡ(т)ско́чилъ (1627 *ЛБ* 80).

ИНОСКАЗАНЇЄ *с.* (*цсл.* иносказаниє) інакомовлення, алегорія: Аллигорі́а: Иновѣща́нїє, или́ иносказа́нїє. фігꙋра, гды и́ноє ро́зꙋмо(м), и́ноє словы́ ѡка́зꙋєтсѧ (1627 *ЛБ* 174).

ИНОТЕСТЕНЦЫЯ, ИНОТЕСТЕНЪЦИЯ, ИНОТЕСТЕНЪЦЫЯ *ж.* (*стп.* inotescencja, *лат.* innotescentia) *юр.* виклик до суду, позов: теды, заховавши обе стороны при их привилеях..., даемо повагою сеймовою з раменя нашого королевского комисары... секретаров наших, которые, обвестивши правне через инотестенъцию стороны, будут мели моц зуполную (Варшава, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 112); приказую, абыстє... пєрєдо (м)ною а(л)бо судо(м) мои(м) по(д)комо(р)скимъ за инотє(с)тє(н)цыєю моєю... на мє(ст)цу

ро(з)ницъ... во(д)лу(г) правъ и диспозы-цы(и) своихъ... мєста Ѡбухова и Ѡбу-ховъсчи(з)ны... юри(с)диция уфоу(н)до-вана будєтъ на жалобу... пн҃а Анъдрєя (Горошки, 1643 *ДМВН* 231); дє(р)жачо-(му) добръ половицы сєла Ѡ(л)ша(н)ки ...приказую, абы(с)тє... за инотєстєнъ-цыєю моєю... на мє(ст)цу ро(з)ни(ц)... з бы(т)ностю... ѡпєкуно(в)... юри(з)дицыя уфунъдованая будє(т) (Там же, 234).

ИНОТЕСТЕНЪЦИЯ *див.* **ИНОТЕС-ТЕНЦЫЯ.**

ИНОТЕСТЕНЪЦЫЯ *див.* **ИНОТЕС-ТЕНЦЫЯ.**

ИНОХОДА *ж.* Хитрість, підступність: А и́жъ ѡ(т)тола до розмайты(х) примо́-во(к) на́мъ з выкрика́ньємъ насмѣваньѧ по́хопъ бєрє(т), абы сѧ єго с той инохо́-ды зрази́ти могло́, иже бы хто на ты́є єго гѡ́рдыє кри́ки глѧдѧчи, оулови́тисѧ ємꙋ нє да́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 52 зв.).

ИНОХОДНИКЪ *ч.* Іноходець: У стай-ни дей взяли коней моихъ чотыри: два по-ловыхъ... конь вороный... конь иноходникъ сивый (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 122); то-ґды пріятели и слуги мои... тую маетность мою... то есть возники, иноходники и ин-шые мои ѣздные,... и все, што одноколь-векъ при мнѣ есть, маеть въцалѣ оддати до рукъ дочцѣ моей (Краків, 1595 *АСД* I, 199); то естъ у мене укралъ: коня вала-ха..., коня рослого и выховалого, ино-ходника, праве доброго (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 273).

ИНОЧЕСКИ *присл.* По-чернечому, по-монашому: має игумє(н) того свєтого ма-настыра... во въсє(м) иску(с)нє и бого-бо(и)нє иночєски поступовати (Новаго-родок, 1590 *ЛСБ* 137).

ИНОЧЕСКИЙ, ИНОЧЕСКІЙ, ІИНО-ЧЕСКИЙ, ІНОЧЕСКИЙ, ЇНОЧЕСКИЙ *прикм.* Чернечий, чернецький: Мы же грѣш-ніи, исполнени язвъ греховныхъ, плачем-ся своихъ греховъ и возлюбимъ плачевное иноческое житие, пустыню (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 155); мєща-нє лво(в)скиє... подвигнꙋлисѧ создати... та(к)жє и манасты(р)... рєчє(н)ы(и) став-ропиѡ(н), на прє(д)мєстю лво(в)ско(м) по(д) горою за(м)кꙋ высоко(г), для ꙋпо-коєнѧ иночєскомꙋ житию (Вільна, 1594 *ЛСБ* 253); въ академ̈іи іночєской глаго-лємо(м) в скитꙋ, да(т) сє(п). ѳ҃, дня (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.); на ѡстатокъ, та(к) ѡ(т) строє(в) того свѣта має(т) бы́ти ро(з)-ноє їночє(с)коє ѡдѣніє, жєбы... было ꙋ всѣ(х), во всє(м) є(д)накоє и є(д)носта(и)-ноє (серед. XVII ст. *Каз.* 3 зв.); **иноческий станъ, станъ иноческий** *див.* **СТАНЪ; иноческий чинъ, чинъ иноческій** *див.* **ЧИНЪ; образъ иноческій** *див.* **ОБРАЗЪ; слюбъ иноческий** *див.* **СЛЮБЪ.**

ИНОЧЕСКІЙ *див.* **ИНОЧЕСКИЙ.**

ИНОЧЕСТВО *с.* **1.** *(чернецький чин)* чернецтво: потомки тєжъ свои на то об-ликгꙋю, жє жаднымъ способомъ пєрє-шкоды в той поссєсіи намъ мєшкаючимъ православнымъ въ Иночєствѣ и въ шко-лѣ... чинити нє маютъ (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 18); Помина́ймо бл҃гочє́стїа нє за-хвѣѧного фїлѧ́ра, побо́жности зєрца́ло: иночєства вѣзєрꙋнокъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 166).

2. *зб. (ченці)* чернецтво: Кото́рый то ли́стъ бы́лъ на то(т) ча́съ, до ч҃лка оупа́-лого в грѣхъ ѡ(т)стꙋпле́ньѧ ѡ(т) и́ночє-ства пи́саный, и́мєнємъ ѳєѡдора (Острог, 1607 *Лѣк.* 3 зв.).

ИНСЕРОВАНЫЙ, ИНЪСЕРОВАНЫЙ *дієприкм.* (*стп.* inserowany, *лат.* insertus)

(вставлений, внесений у написаний текст) вписаний: пленипотє(н)тъ по(з)ваны(х)..., подалъ ли(ст) ѡ(д)рочоны(и),... которы(и) поводова сторона просила, абы былъ до кни(г) и(н)сєрованы(и) (Вільшанка, 1639 *ККПС* 225); Я тую справу зо въсимъ єє єфєкъто(м),... ѡ(д)кладаю и ѡ(д)рочаю, гдє и рокъ сторонамъ ѡбомъ,... пєвъны(и) и завиты(и) съкладаю такъ за позвомъ вышє(и) и(н)сєрованы(м) (Київщина, 1639 *ККПС* 235); за чимъ ѡны(х) яко нє сталы(х) и права посполитого нє посълушъныхъ з попусъчєнъя сѹдового на ѹпадъ взысъку рєчи въ позъвє нижє(и) инъсєрованомъ мєновитє выражоноє такъжє и въ винє баниции... вздалъ на позовъ которы(и) такъ сє въ собє маєтъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 119).

ИНСОЛЯНЦЫЯ *ж.* (*лат.* insolentia) зарозумілість, пихатість; нахабство: панъ Рафахъ Давидовичъ... протє(с)товалъся ...ѡ то, и(ж)... панъ Чєхо(в)ски(и)... до ...бє(з)пєчє(н)ства по(д)даны(х) княжати ...прывєлъ, которыє звыча(и)ною и(н)соля(н)цыєю выузъда(в)шысє, сєкурытє(м) суду по(д)комо(р)ского инъ пє(р)сони(с) квору(м) номинє протє(с)та(н)съ тєпє(р) свє(д)чы(т)сє, зънєважылы и зъкгва(л)цили (Київ, 1643 *ДМВН* 266).

ИНСТАНЦИЯ, ИНСТАНЦІЯ, ИНСТАНЦЫЯ, ИНСТАНЪЦЫЯ, ИНЪСТАНЦИЯ, ИНЪСТАНЪЦИЯ, ІНСТАНЦІЯ *ж.* (*стп.* instancja, *лат.* instantia) **1.** Прохання, заява, подання: съ тымъ сѧ оповѣдаємо, жє выдаваньѧ тыхъ оунивєрсалѡвъ, которыє сѧ припомѧноутъ, виноу найдоуємо, частью при тыхъ которіє нєпєвными повѣстѧми и скроутными инстанціами своими оныє вымагаютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 205); Тамже удалемсе заразъ для опыту до иманя слугъ небожчиковских, а маючи их у везеню, взявши неякое домниманъе о некотором, руцилемсе, за инъстанциею самого пана Павла Монвида Дорогостайского и матки его милости, до тых вязнев, пытаючисе о замордованъю небожчика брата нашого (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495); нє во(нт)плю жє по бли(з)ко прошло(м) сє(и)мѣ ва(р)ша(в)скѡ(м), з ла(с)ки єго к(р) м(л)сти и за причиною Пано(в) ра(д), а подобно и за пи(л)ною и(н)станцыєю бл҃гочєстивы(х) Пано(в) Посло(в) народѹ нашого рѹского... выданыє с ка(н)цєлярии єго к(р) м(л)сти ѹнивє(р)салы и публикованыє по города(х) и актахъ кгро(д)ски(х) на зєха(н)є сѧ такъ самы(м) на(м) бл҃гочєстивы(м) до Києва, якъ ѹнѣто(м) самы(м) до Володимєра на собо(р) па(р)тикѹля(р)ны(и) (Корець, 1629 *ЛСБ* 502); во(з)ны(и) єнєралъ... пѹблікова(лъ) ...позовъ по ѹрожоны(х) ихъ м(л) яна михала станисълава сыновъ... А то на инъстанъцию ѹрожоноє єє м(л) Пн҃и Іанъны Гѹлєвичовны... в справє до зънєсєнъя и скасованъя вины баницие(й) (Київ, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 762, 6); Протестовали се тежъ за взятъемъ ведомости, же церковъ в Каменъцу Литовъскомъ... декретомъ его королевское милости асъсесорскимъ на унию имъ присуженую, собе, за инъстанциею неслушною и особъ неналежныхъ, узурпуютъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 817); **инстанцыю чинити** – звертатися з проханням до кого-небудь, домагатися чого-небудь: До и(х) М(л) Пано(в) Сєнаторо(в), И до Пано(в) Пословъ зє(м)скихъ, ѡ Помо(ч), И ѡ Причины, абы Сѹдѹ На то(м) Сє(и)мѣ ся дожєбрати, а За дворо(м) Нє Нищати Пи(л)но И(н)ста(н)цыє чинити (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3 зв.); Минаючы ѹни(т)скѹю бєзоднѹю ямѹ єсли мило Сп҃сєніє, абы(с) нє

лѣни(л) приходити и присылати А ты(м) часо(м) илє бл҃гочєстивы(х) при старожи(т)ности ѡ(т)зываючы(с) и(н)ста(н)цыю чынити (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.).

2. *юр.* Судова сесія: ку тому, таковые деляцыи только звыкли бывати на першихъ пунктехъ и инстанциях, за першими позвы, а не за такимъ декретомъ трибуналскимъ, а не за такими розеймами (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 328); па(н) ива(н) бȣкоє(м)ски(и) грани(ц) вєчисты(х) чини(т) нє можє с ты(х) прычы(н) жє то имєнє... тє(ж) и брата(н)ки єго па(н)ны а(н)ны... А по фȣ(н)дова(н)ю юры(з)дыцыи поводовоє алєкгацыє по(з)ваного которы(м) задаває(т) жє акторє(м) слȣшны(м) тоє справы бы(т) пово(д) нє можє повєдили жє тȣ(т) тая справа з дво(х) и(н)ста(н)цы(й) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 16); Тоє апєляцыи пово(д) проси(л) сȣдȣ ...абы нє допȣсти(л) кгды(ж). то(г) чого сє са(м) домага(л) то єго по(т)кало. а што мєни(т) абы до лє(т) дєти(н)ны(х) тая присєга на то(т) дȣктъ ѡ(д)ложона была тєды то яко на пє(р)шы(х) и(н)ста(н)ция(х) было и тєпє(р)... мє(ст)ца мєти нє можє(т) (Там же, 19 зв.).

3. *(ланка в системі підпорядкованих один одному судових органів)* інстанція: в которо(и) справє... поводовє позваныхъ на роки звишъмєнованыє позвомъ листовнымъ запозвали тамъ по контровє(р)сияхъ сторонъ ѡбȣдвȣ(х) и розни(х) инъстанция(х) сȣдъ зємски(и) києвски(и) (Київ, 1618 *ЦНБ ДА/П*-216, 102); Я, по(д)комори(и),... прихиляючисє до дєкрєту трибуналъского,... которымъ судъ трибуналъски(х) (!) по въси(х) и(н)станциа(х), наказалъ, абы(м) тыє граници конъчилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 248); позваныє..., дєкрєтомъ своимъ, по розъныхъ инъстанъциахъ нєправънє фєрованымъ мимо слушъныє докумєнъта и рациє протєсътуючого, пєрєдъ помєнєными паны ...лавъниками вношоныє..., ани апєляции // прєзъ протєсътанъта... ѡдъ такъ утя(ж)ливого дєкрєту,... нє позъволили (Володимир, 1643 *ТУ* 323-324).

4. Рішення: прє(д) ки́лкома лѣты дла Бл҃гочєстїа, за інстін҄ктом и інста́нцією нєзбє(д)нои ȣнітскои Апостасі́и, и на оучти́вом҄ и на животѣ обє́лжєнъ и пожи́т҄ быти, шлахе́тный сєй Мȣжъ всєдȣшнѡ шȣкан҄ бы́лъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 16); на сейме теперешънемъ валнымъ шестънеделнымъ // варшавъскимъ припадал термин принъцыпалом ихъ зъ роспису, албо инстанъцыи (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 174-175); По до́лго(м) ро́змыслѣ на́шо(м), на инста(н)цію слȣшности и потрє́бы, абысмѡ при сн҃ѡвскопослȣшной оупре́ймости на́шой, мимо и́нши(х) Прп(д): твоє́мȣ, покорнє ѡфѣрова́ли, постанови́лисмѡ, Жє слȣшнє похвали(л) в҄ ты(м) зда́н҄є нш҃є с(т): Ап҃(с)лъ Па́вєлъ совѣто(м) Дх҃а с(т) (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

ИНСТАНЦІЯ *див.* **ИНСТАНЦИЯ.**

ИНСТАНЦЫЯ *див.* **ИНСТАНЦИЯ.**

ИНСТАНЪЦЫЯ *див.* **ИНСТАНЦИЯ.**

ИНСТИГАТОР *див.* **ИНСТИҐАТОРЪ.**

ИНСТИГАТОРЪ *див.* **ИНСТИҐАТОРЪ.**

ИНСТИГОВАТИ *див.* **ИНСТИҐОВАТИ.**

ИНСТИҐАТОРЪ, ИНСТИКГАТОРЪ, ИНСТЫКГАТОРЪ, ИНЪСТИКГАТОРЪ, ИНЪСТЫКГАТОРЪ, ИНСТИГАТОРЪ, ИНСТИГАТОР, ИНСТЫГАТОРЪ, *ч.* (*стп.* instygator, *лат.* instigator) *(урядова особа, що здійснювала нагляд за правосуддям, судовий оскаржувач)* прокурор: росказуемъ вамъ сродзе тымъ листомъ нашымъ, подъ двема тисячми золотыхъ чирвоныхъ, которыхъ зъ добръ вашихъ властныхъ ин-

стыкгаторъ нашъ вытегатъ на васъ будетъ, абысте тому костелови привилей во вшисткихъ пунктехъ... заховали (Варшава, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 79); Втомъ заразъ отъ пана канлера (!) и отъ пана подскарбего пришли до княжати воеводы киевского инъстикгаторъ Каменский съ кильку слугъ ихъ, припоручаючи... екзарха, посла патриаршеского, зовучи его шпекгомъ (1596 *МИВР* 69); Скаржилъ теды инстигатор, же то чоловѣкъ єст здрайцею не только Короны Польскои, але взрушителем покою и всего христіянства (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37); Григорє(и) Нє(в)мири(ц)ки(и) кȣ записа(н)ю до кни(г) со(з)на(л) в тыє слова и(ж)... положило(м) припозо(в)... по ȣрожоно(г) пн҃а А(н)дрєя Сȣрина побо(р)цȣ воєво(д)ства києвско(г) ѡ(т) и(н)стикгатора... з ѡ(т)нєсє(н)я ска(р)бȣ єго кр. м(л) в має(т)ности єго... в ворота двора тамошнє(г) во(т)кнȣвши по(д)даны(м) тамошни(м) ѡбвола(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 17); А сȣдіѐю; ...єст҅ Бг҃ъ, кото́рый анѣ свѣдка потрєбȣєт҅, анѣ ин҅стиґа́тора, анѣ довόдѡвъ... // ...наскры(т)шїѣ оучи́нки прє(д) всѣми ѡ(т)кры́є(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 42-43); писаны(и) тотъ позовъ по помєнєно(г) єго м(л) пана... в жалобе и правънымъ попа(р)тю инъстыкгатора и єго дєлятора ȣрожоно(г) єго м(л) пана яна вити(н)ско(г) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 11, 131); Приточиласє справа з рєєстрȣ сȣдового за прыволанємъ возного шляхє(т)но(г) яна Снєцинъско(г) мєжи инъстыкгаторомъ Сȣдовымъ и єго дєляторами (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125);

перен. обвинувачувач, оскаржувач: Кождому зъ васъ судія свое сумнене тое и свѣтокъ и инстыгаторъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 318).

ИНСТИҐОВАТИ, ИНСТИКГОВАТИ, ИНСТИГОВАТИ, ИНСТЫКГОВАТИ, ИНЪСТИКГОВАТИ, ИНЪСТЫКГОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* instygować, *лат.* instigare) **1.** (на кого, на що, о що і без додатка) Звинувачувати, оскаржувати (кого, що): Нижъли, за прозбою ниякихъ людей зацныхъ, панъ Богданъ Цениевский мене, зъ ласки своее, горломъ даровалъ и на мене инстикговалъ (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 159); не инстыкгую дей я на отъца владыку, але инъстыкгуетъ Полажка, служебница моя, которая се, презъ отца владыку зкгвалчоною быть менуючи, о тотъ кгвалтъ оного объвинила и правне его поконать хочеть (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 412); Але, пане Ѳилялете, гамуйся! Што вжды лепшого чынишъ: и судишъ, и карешъ, и инъстыкгуешъ, и светчышъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 927); атоли тотъ жидъ оныхъ людей невинъныхъ выдалъ и сыновъ своихъ заразъ при нихъ, абы на кровъ ихъ инъстикговали пocлалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 194).

2. (на кого, на що) Зазіхати, заміряти, важити: Албо не вѣдаете, иж тые его убили, албо утаилося вам тое, иж тые его осудили, албо не слышали есте о том, иж тые, да убиют скоро и безчестно будет на него инстиговали, албо не читали есте о том, иж тые ся з него ругали, смѣяли, хулили, лгали и повѣсити узаконили? (1598 *Виш. Кн.* 104); а сии..., ѡ(т) слоу́въ бри́(д)кы(х) постоупоуютъ до сроґого битѧ: и сприсѧгли́сѧ, абѡ инстиґова́ли на живо(т) єгѡ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 24); єсли кри́вдȣ прїймоуєшъ, свѣ(т) своими злы́ми и нєправди́выми пра́-

вами росказ8є(т) жєбы(с) ѡдє(м)сти(л), ижє бы(с) бы(л) прїѧтєлє(м) прїа́тєль, нєпрїа́тєлювъ за́сь жє́бы(с) нєнави́дѣ(л), и на ни(х) инстиґовалъ, и єсли потрє́ба єстъ жє́бы(с) ихъ кро́въ пи(л) (Там же, 217 зв.).

ИНСТРУКТАРЪ *ч.* (*стп.* instruktarz) митний тариф: будутъ ухвалены на соймѣ вальномъ мыта новоподвышоные, не иначей, одно водлугъ сего теперешнего инструктара (Варшава, 1605 *АЗР* IV, 249); жебы то всимъ ко вѣдомости пришло, тотъ инструктаръ мѣщаномъ нашимъ Виленскимъ до друку дати позволяемъ (Там же, 250).

ИНСТРУКЦИЯ, ИНСТРУКЦІЯ, ИНСТРУКЦЫЯ, ИНЪСТРУКЦИЯ, ИНЪСТРУКЦЫЯ, ИНЪСТРУКЪЦИЯ, ИНЪСТРУКЪЦЫЯ *ж.* (*стп.* instrukcja, *лат.* instructio) *(настанова)* інструкція: Инструкцыя, отъ насъ епископовъ даная... который за жаданьемъ нашимъ маетъ ѣхати до его королевской милости (Новогородок, 1594 *MCSL* 1/2, 554); Инъстр8(к)цыя ихъ мл(ст)и пано(м) посло(м) воєво(д)ства волынъского: На сє(и)мъ близко пришлы(и)... дана (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 77); Инъструкция ихъ милости, паномъ Матъфею Еловичу Малинъскому,... а пану Лаврентому Древинскому,... на сенодъ до Берестя Литовъского... дана (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 510); И(н)стру(к)ция мєща(н) и прєдъмєща(н) Лвовски(х) посло(м)ъ и(х) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 4 зв.); за которыми килканадцать миль посылаючы не ведаючи што за инструкцію отъ войска маютъ, если што змѣнъковано або нѣ о церкви, штомъ на прудце розумѣлъ онымъ написавшы (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 274); толко килъкомъ зъ их милостей, решту двойга подымного, при его милости пану скарбнику волынскомъ зостаючую дарованую, яко тежъ и другого в инъструкъции ихъ милостямъ // паномъ посломъ, якобы о знесенъе инъфамии на панах поборцахъ о ретенъта отрыманое старатися злецоно (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 92-93).

ИНСТРУКЦІЯ *див.* **ИНСТРУКЦИЯ.**

ИНСТРУКЦЫЯ *див.* **ИНСТРУКЦИЯ.**

ИНСТРУМЕНТАЛНЕ *присл.* (*стп.* instrumentalnie) опосередковано: Старозако́нныє Сакраме́нта значи́ли рє́чи при́шлыє: а в' Но́вой бл҃г(д)ти та́йны знача(т) рє́чи прє́шлыє: я́кѡ то ст҃р(с)ть и см҃рть Х҃а Па́на: и настоѧ́щїє, я́кѡ то ла́ск8 Бж҃8ю, кото́р8ю инстр8мєнта́лнє побо́жны(м) дш҃а́м' подаю(т) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

ИНСТРУМЕНТАЛНЫЙ *прикм. (який служить інструментом, засобом для досягнення чого-небудь)* інструментальний: Мисти́рїа, а́лболи, Та́йны, с8тъ видо́мыє зна́ки, и причи́ны инстр8мєнта́лныє ла́ски бж҃ои: або́вѣмъ прє(з) оныє нєвиди́мо на дш҃8 на́ш8 ла́ск8 свою всємог8чїй бг҃ъ в'ли́ваєтъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 1); А в' Но́вой бл҃г(д)ти та́йны, и знача(т) ла́ск8 Бж҃8ю и ѡ́н8ю подаю(т) чл҃к8, я́кѡ причи́ны инстр8мєнта(л)ныє (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

◇ **спѣванє инструменталноє** *див.* **СПѢВАНЄ.**

ИНСТРУМЕНТУМЪ *ч.* (*лат.* instrumentum) те саме, що **инструментъ** у 3 знач.: помененый Рожковский... пана своего оною хустою мокрою... давит и душит почал... за помочю Гануски..., которая..., усядши на нем, задушила, задавила, замордовала и забила, а зъ живого черезъ тот инструментумъ помененого Рожковского и девок своих мертвого учинила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499).

ИНСТРУМЕНТЪ, ІНСТРУМЕНТЪ *ч.* (*стп.* instrument, *нім.* Instrument, *лат.* instrumentum) **1.** *(знаряддя для якої-небудь праці, роботи)* інструмент: Купили єсмо тыє всѣ приправы дрѹка(р)скиє до дрѹка(р)нѣ налєжачиє..., вєсполокъ с паны мєщаны Льво(в)скими, Которыє тыє и(н)стрѹмєн'та всѣ сто(р)говавши ѹ жида взяли(с)мо и(х) до рѹкъ свои(х) (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); Дїωптра бовѣмъ з' кгрéц'кого, проникнє(н)ємъ, скро(з) прогл҃ѧдомъ áл'бо в'никóмъ éстъ власт'нымъ, котóрого Ін'стрѹмéн'тѹ: далéко ωд'лéглыє кгмáхи, пóлѧ, лєсы, любъ штокóл'вєкъ хóтєчы вйдєть, лю́ди зажывáютъ, и прє(з) шкло óкомъ въ ѡноє начи(н)є в'глѧдáютъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 1 зв. ненум.); и ґды с҃лнцє зашло, и нóчъ настѹпйла, воéнныи инстрѹмéнта, котóрыи на кóлах' привєзли были вáрвари на взѧ́тьє мѣста, всѣ огню на спалéньє ω(т)дали (Київ, 1627 *Тр.* 662); впрод кгды ключовъ достать, ани слюсарскими инструментами дверей и замковъ поотмыкат до церкви и склеповъ не могучи, доперож казалъ передние двери до церкви з притвору,... выбить (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752).

2. *(музичний інструмент)* інструмент: Каиновє за(с) сыновє... вынашли напєро(д) всякиє рємє(с)ла, тѹба(н), мѹзыкѹ, и вси и(н)стрѹмє(н)та на которы(х) играю(т) (1582 *Кр. Стр.* 18 зв.); Сїй дéнь... чйнили трїѹмфы, в' бѹбны бйли, на инстрѹмєнтахъ, мѹзи(ц)кыхъ грали (поч. XVII ст. *Пчела* 40); И рéклъ д҃вдъ кнѧжáтωмъ... абы постановйли з брáтьи своéй играчи на инстрѹмéнтєхъ мѹзы́цкихъ на псалты́рѧ(х) и гѹслєхъ и цимбáлєхъ, абы сє розлєгáлъ на высóкости гóлосъ вєсéлїѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 250 зв.).

3. *Перен. (засіб для досягнення чого-небудь)* інструмент: а тамъ мало што змешкавши, небожчика черезъ инструмента своего окрутне задушила и задавила и з живого мертвого учинила (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 508); А кгды тыє отступници послишали о томъ, радовалися вельми, подпомогли радами и всѣми инструментами до неласки и злого о нем розуменя (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37); б҃гъ сáмъ є(ст) выбóрный исправйтє(л), або спрáвца, а ч҃лкъ якобы инстроумéнтъ якйй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243); Якїи на óнъ чáсъ дїáволскїи покѹсы ст҃óмѹ сємѹ Мѹжѹ зносйти приходйло: якїи тáмъ лѹкáвый Бѣсъ прє(з) свои інстрѹмєн'та пєрє(д) нймъ фóхи стрóилъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 17); тымъ, которыи диспутуютъ, инструментомъ до показаня предсявзятой речи естъ раціоцинація, такъ якъ мотыка тымъ, которыи копаютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 919).

ИНСТЫГАТОРЪ *див.* **ИНСТИҐАТОРЪ.**

ИНСТЫКГАТОРЪ *див.* **ИНСТИҐАТОРЪ.**

ИНСТЫКГОВАТИ *див.* **ИНСТИҐОВАТИ.**

ИНСТЫТУЦИЯ *ж.* (*стп.* instytucja, *лат.* institutum) *(зведення монастирських правил)* устав: Такъ жє и ωпєкуновъ ихъ єсли бы ихъ потрєбовали на пра(в)нє попа(р)тє вєлєбны(х) в бозє зако(н)ницъ и панє(н) богу ω(д)даны(х) мнишє(к) рєкгулы свєто(г) доми(н)ника и(н)стытуциє(и) свє(т) Катєрины Ко(н)вє(н)ту льво(в)ско(г) ...с прито(м)ностю ста(р)шихъ и(х) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 18).

ИНСУЛЪТЪ *ч.* (*лат.* insultura) напад, наліт: Станислав Кгулжевский... видечи такое усилство, кгды ся в местечку Рухавци замъкнулъ и там се про поссе на

несподиваный инсулътъ оборонити усиловалъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 183).

ИНТЕНТОВАНЄ *с.* (*пол.* intentowanie) порушення судової справи, процесу: тамъ знову за и(н)тє(н)това(н)ємъ акъции є(к)спулъсиωни(с)... пану краковъскому ω тыє добра знову тому жъ пану Павълови Дорогоста(и)скому само ω(д)ному, присє(г)нути дєкрєтомъ трибуналъскимъ, наказано (Київщина, 1639 *ККПС* 284).

Пор. **ИНТЕНТОВАТИ.**

ИНТЕНТОВАТИ, ИНТЕНЪТОВАТИ, ИНЪТЕНТОВАТИ, ИНЪТЕНЪТОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* intentować, *лат.* intendere) (що, на що, о що, през кого) внести, розпочати, призначити: приточилася справа... на певную суму пенезей... перед суд земский Володимерский на роки вышменованые интентованый (Володимир, 1615 *АрхЮЗР* 8/III, 539); возный енералъ ...сознал... ижъ он... отживляючи справу по смерти пречоного кнежати... о недосит учинене тому декретови нашому инътентованой взсказаное, о чомъ тот декретъ ширей в собе обмовляетъ ... // ...в Варшаве,... при згромаженъю велю людей зацныхъ, обволалъ (Варшава, 1618 *ЧИОНЛ* XIV-3, 115-116); А тєжъ сторона нє ω кгрунътъ Тули(н)ски(и),... алє ω кгрунътъ Лєщи(н)ски(и), якобы кгвалътомъ ωкупованы(и), акъцию свою нєви(н)нє и(н)тє(н)товала и тую справу нєпотрєбнє и нєналєжънє тєпє(р)... до кгру(н)товъ Тулинъски(х), намагає(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 195); которы(м) дє(к)рєто(м) су(д) голо(в)ны(и) трибуна(л)ски(и) ȣзна(л) то понєва(ж) поводовє акцию впєрє(д) ω(т)цеви вє(р): вш҃оє... интєнтовали и ωноє впро(д) попира(т) хотєли (Київ, 1640 *ЦНБ* II 23271, 1); тая справа ωриинанлитє(р) ω выби(т)є кгва(л)товноє з кгрунътовъ нєкоторихъ... инътєнътована єстъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 255); А то в справє прєзъ поводовъ позъваному на прєрєчоныє роки и(н)тєнътовано до (с)тавєня пєрєдъ су(д) зємъски(и) Києвъски(и) матияша митуритиского (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125).

ИНТЕНТЪ *ч.* (*стп.* intent, *лат.* intendere) намір, ціль, мета: Жо(л)нѣрє до Кїєва прїихали с ти(м) и(н)тє(н)томъ, абы впро(д) козаковъ, а заты(м) во вши(т)кой вкраинѣ рȣ(с) выстынали ажъ до Москви (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168).

ИНТЕНЪТОВАТИ *див.* **ИНТЕНТОВАТИ.**

ИНТЕНЦЇЯ, ИНТЕНЦЫЯ, ИНТЕНЦЫѦ, ИНЪТЕНЪЦИЯ *ж.* (*стп.* intencja, *лат.* intentio) **1.** *(намір; замір)* інтенція: я, бачачи таковые розные интенцые и здания ихъ, сказуючи ихъ всихъ яко злочинцовъ на горло, и зъ выконанемъ тое екъзекуцыи, подъ которую подлегли (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 121); интєнцыѧ є(ст) моѧ найба́рзѣй понови́ти дрȣкомъ порѧ́докъ ω(т)правова́нѧ таємницы знамєни́тои, мєжи иншими Сакрамє́нтами (Київ, 1639 *МІКСВ* 216); которой инътенъции... зошлый кнежа Збаразский,... досыт чинячи, церковъ в помененомъ монастыри... над гробом ее и родичовъ наших змуровал (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, дод. 233); Лєчъ и тȣтъ снать нє замо́лкнєтъ ѧ҆дȣ пєкє́л'ного наполнє́ныи язы(к), ницȣючи до́брȣю и пра́вȣю интє́нцїю на́шȣ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 3 зв.); Очи́сть и ωмы́й на́продъ намѣтностї́й твоѣхъ но́ги, дѣл' твоѣхъ рȣки, и интє́нцїѣ твоѣ́ го́ловȣ; и тогды пристȣпа́й чи́стый до чи́стого (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4 зв.);

увага; свідомість: Иншїи за́сь до интє́нцїи на́шєи повѣда́ютъ: длѧ тогω дѣти по

порожє́ню за́разъ кла́дєнѡ на́ землю, абы нємова́тка ско́рѡ з' матєри́нскои оутро́бы вы́шли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 940).

2. *юр.* Судовий розгляд: А такъ я, по(д)коморы(и),... прихиляючися до права посполитого, а до того, же на пє(р)шо(и) и(н)тє(н)цы(и) в зє(м)ствє па(н) по(д)судокъ ѡборо(н) жа(д)ны(х), абы то сыно(м) свои(м) поступи(т) ми(л), нє вноси(л),... далє(и) сторонамъ по(з)ваны(м) поступовати наказа(л) (Житомирщина, 1599 *ККПС* 123).

ИНТЕНЦЫЯ *див.* **ИНТЕНЦІЯ.**

ИНТЕНЦЫѦ *див.* **ИНТЕНЦІЯ.**

ИНТЕРЕСА, ИНТЕРЕССА *ж.* Те саме, що **интересъ**: єжєли ПП: братия... сȣмму R 6000 прыимєтє бє(з) и(н)тєрє(с)сы прє(з) ча(с) прє(ш)лы(и) жє ся бȣдȣтъ ко(н)тє(н)товати самы(м) капѣталомъ тєды // П̄ Конста(н)ты(и) обєцȣєть личыти и о(д)дати на то пє(р)вота всѣ зго(д)нє конклюдовали (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 64 зв.-65); пановє узнали быти и(х) прозбу слушную на(д)то милосє(р)диє(м) знєты будучы позволили и(м) чєкати бє(з) жа(д)нои интєрєсы ко(т)рую ѡни позволєли ѡ(т)дати пано(м) братиямъ (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 71).

ИНТЕРЕССА *див.* **ИНТЕРЕСА.**

ИНТЕРРЕСЪ, ИНЪТЕРЕССЪ, ИНЪТЕРЕСЪ, ІНТЕРЕСЪ *ч.* (*стп.* interes, *лат.* interesse) **1.** Прибуток; процентні гроші: инътересу од тихъ ста золотых винъно од прешълого сродопостя... до теперешьного (Луцьк, 1641 *ПККДА* І-1, 73); а ижъ презъ час долгий не платилам инътерессу од тих золотих пултораста, теды панъ Казанович прешлого року... приятелско зо мною поступил и на том стануло (Там же, 74); а жадного інтересу от помененыхъ грошей небожчиковскимъ потомкамъ на ихъ выховане не далъ (Дермань, 1645 *ВИАС* II, 263); Долгъ Коса(н)цы Жидо(в)цы невѣрно(и) золоты(х) деся(т), о(т) которы(х) позволиле(м) коре(ц) су(р)жицы интер(р)есу, неха(й) о(т)даду(т) дѣти мои 5 грошы ю(й) и збоже (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471).

2. Посідання, володіння: Пара лѣхтаровъ... ·з҃· сто(л)ци ѡкрȣглыє на рȣ(р)кахъ по тры агє(л)ки выражєныє тыє зо(с)тали в' и(н)тє(р)рєсѣ ѡ(д) є(д)но(и) хляхтя(н)ки (!) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 16); садъ свой... в посесію до спокойного держаня и уживаня змерлого Войтка потомкомъ его подати ажъ до отданя вышъ мянованои сумы в інтересѣ держати (Дермань, 1645 *ВИАС* II, 266).

Див. ще **ИНТЕРЕСА.**

ИНТЕРМИТТОВАНЪ, ИНТЕРЪМИТТОВАНЪ *дієприкм.* (*лат.* intro-mitto) який прийнятий до судочинства: а иж тая справа до тых час есть интермиттована и трансъляпсована, для того пречоные поводове, хотечи тую справу до ефекту привести, до готовое ремиссыи... позваных поводове тым позвомъ позвали и припозвали (Варшава, 1639 *ЧИОНЛ* XIV-3, 156); а ижъ тая справа до тыхъ час была интеръмиттована и трансляпсована, для того пречоные поводове, хотечи тую справу до ефекту привести, позваного до готовое ремиссы декрету..., в той // справе будучого, позвали (Там же, 163-164).

ИНТЕРЪМИТТОВАНЪ *див.* **ИНТЕРМИТТОВАНЪ.**

ИНТЕРПРЕТАТОРЪ *ч.* (*лат.* interpretari) інтерпретатор: Але то о старомъ болвохвалскомъ Рымѣ албо Вавилонѣ мовитъ. А южь ми ту не перескочышъ, ово дамъ тобѣ интерпретатора, то есть вы-

кладача тыхъ словъ, доктора (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 274).

ИНТЕРРЕҐНЯ, ИНТЕРРЕКГНЯ, ИНЪТЕРЕКНЯ *ж.* Те саме, що **инътерреґнумъ**: панъ Бенедектъ Островский... сведчылъсе на... месчанъ... которие подчасъ инътерекгни, в самые навалности небеспеченъствъ прошлых козацъких и покганъских инъфестации, наехавшы... виоленътер покозачывшыс (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 116); панъ Про̑копъ... протестовалсе противко... Евстафиему подскарбему и въсей законъной братъи капитуле тогож монастира о то, иж кгды протестансъ в року недавъно прошълом... подчасъ интеррекгни... уходячи до войска коронъного, а потом зъехавшысе зъ... паны коммисарами... на комъмиссию з ребелълизанътами запорозкими зазначоные и посланые были, и од нихъ... запудили на Вислу (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

Див. ще **ИНЪТЕРРЕҐНУМЪ.**

ИНТЕРФИНОВЫЙ *див.* **УТЕРФИНОВЫЙ.**

ИНТЕРФИНЪ *див.* **УТЕРФИНЪ.**

ИНТЕРЦЕЗА *див.* **ИНТЕРЦИЗА.**

ИНТЕРЦЕССΪА *ж.* (*стп.* intercesja, *лат.* intercessio) посередництво: Притом҅ и я са́м҅ ѡ(д)вє(л): Вм(ст) та́к҅ єще в҅ свѣцкомъ ста́нѣ бѹдѹчи, я́кѡ тє́жъ в҅стѹпи́вши в҅ ста́нъ зако(н)ничій дѹхо́вный // го́йнє єстєм҅ добродѣйствы приѡздобле́ны(и): понєва(ж) и того само́го Бєнєфі́циѹмъ Архимандри́тіи Пєчє(р)скои за прєзєнта́цїєю, залєце́н҅ємъ и мл(с)тивою и́нтєрцє́ссїєю ѡ(д) Вм(ст)... пова(ж)нє, пи́лнє а пра́вє оупрі́йме чине́ною достѹпи́лєм҅ (Київ, 1631 *Тр. П.* 6-7 ненум.).

ИНТЕРЦΪЗА *див.* **ИНТЕРЦИЗА.**

ИНТЕРЦЫЗА *див.* **ИНТЕРЦИЗА.**

ИНТЕРЦИЗА, ИНТЕРЦЕЗА, ИНТЕРЦΪЗА, ИНТЕРЦЫЗА, ИНЪТЕРЦИЗА, ИНЪТЕРЦЫЗА, ИНЪТЕРЪЦИЗА, ЫНТЕРЦЫЗА *ж.* (*стп.* intercyza, *лат.* intercisa) угода, договір, контракт: на которѹю ѹгодѹ... па(н) воєвода... микола(и) малє(ц)ки(и) и(н)тє(р)цызѹ по(д) пєча(т)ю своєю... да(л) во(д)лє которое и(н)тє(р)цызы хотєчи я ѡ(т) того ѡкру(т)ника бо(р)здє(и) свобо(д)на бы(т) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 129); А для болшоє пє(в)ности тую нашу нынєшнюю и(н)тє(р)цєзѹ записо(м) кгро(д)ски(м) Лво(в)ски(м) ѡбѣ сторонѣ... ѹвє(с)ти маємо (Острог, 1596 *ЛСБ* 307, 1); сталося... постановє(н)є мєжи... бра(т)ство(м), и мєжи славє(т)ны(м) пно(м) а(м)брожи(м)..., котры(и) пристѹпи(л) до и(н)тє(р)цизы пє(р)шєє... в рокѹ ҂афча м(с)ца ма(р)та... ѹчинєно(и) (Львів, 1598 *ЛСБ* 324); Ани тєжъ того ѡказати нє могуть, жєбы тотъ запи(с) и и(н)тє(р)цыза скасова(н) бы(л) (Київ, 1599 *ККПС* 117); и на помя(р)кованє ро(з)ниць ѡ што по(з)вы шлы, на ро(к) и дєнь пєвны(и) в ы(н)тє(р)цызє ѡписаны(и), на которо(м) // ...рокѹ припало(м) мы приятєли... впро(д) выєхали єсмо ро(з)граничаючи кгрѹнты и(х) мл(ст) (Ковалин, 1599 *ЦНБ ДА/П*-216, 99-99 зв.); ѡ(т) пото(м)ковъ прѡкопа нєбожчика по(д)лугъ интє(р)цїзы ѡ(т) ґмаховъ бра(т)ски(х) на рокъ чє(т)вє(р)ты(и) чиншу взєлєм зло(т) 42 (Львів, 1624 *ЛНБ* 1049, 5 зв.); которую маетность его милость,... по еспирации тое трилетное аренды въ цалости, зо всимъ съ тымъ, яко въ инътерцизе и томъ инъвентаре моемъ, подати и уступити мнѣ,... маетъ и будетъ повиненъ (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 454); шкатулу мою взели, въ которой то гроши, яко тежъ справы розмаитые были,

то естъ: инътеръцизы, записы, квитацыи (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 3/I, 313); фунъдацие, листы граничъные, декрета подкоморские..., оиринаалы, инътерцизы, тестаменъта,... побрали, пошарпали (Гоща, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 58); **интерцизу учинити, учинити инътерцызу** (межи ким, на що і без додатка) – укласти договір, угоду: панове братия,... ключъ склєпни(и) до сєбє взяли, тамъ жє зара(з) и и(н)тє(р)цизȣ... ȣчинили (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 34); ȣчинивши на всє инъте(р)цызȣ ѡписали(с) приятєлє(и) вывє(с)ти и высадити и подать сє по(д) мо(ц) и ро(з)сȣдо(к) и(х) мл(с)ти (Ковалин, 1599 *ЦНБ ДА/П*-216, 99).

ИНТЕРЦЫЗА *див.* **ИНТЕРЦИЗА.**

ИНТЕРЪМИТТОВАНЪ *див.* **ИНТЕРМИТТОВАНЪ.**

ИНТЕРПОНОВАТИ, ИНТЕРЪПОНОВАТИ, ИНЪТЕРПОНОВАТИ *дієсл. недок. і док.* (*стп.* interponować, *лат.* interponere) (що) подавати (подати), вносити (внести), пропонувати (запропонувати): поводове до суду головного трибуналу... апеляцию инътерпоновали, одъ которое уже одъступили и знову припозвали (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 559); плєнипотє(н)тъ стороны по(з)ваноє..., жа(д)ноє апєляции ѡ(д) того дєкрєту, нє и(н)тє(р)поновалъ, ани провоковалъ (Київщина, 1639 *ККПС* 247); апеляцию инъте(р)поновано, и дня нинешнего протє(с)таци(и) такъ вєлє занєсєно (Київ, 1643 *ДМВН* 246); даю моцъ и зуполъную пленипотенъцию такъ всимъ посполу, яко и каждому пособну, во всих справах стават, контровертоватъ, от обтяжливых декретов апеляции выточати, прозеквуции интеръпоновати... сумы декретами всказаные отбирати (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 187).

ИНТИТУЛЯЦИЯ *ж.* (*стп.* intytulacja) напис; підпис: А и(н)титуляция ȣ того записȣ таки(м) способо(м) написана ли(ст) запи(с) ѡ(т) мєнє стєфана ки(р)диєвича ...даны(и) є(и) м(л) пнє(и) фєдорє дмитро(в)нє слȣпича(н)цє... и ма(л)жо(н)кови єє м(л) ...на сȣмȣ пнзє(и) позычоны(х) грошє(и) на пу(л)тори тисєчи золоты(х) по(л)ски(х) (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, III 4057, 32 зв.); Мє(ж)ы которыми Справами и записы голыє бєзъ и(н)титуляции были а мєновитє тєстамєнъта Протєстȣючи(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 30 зв.).

ИНТРАТА, ИНЪТРАТА *ж.* (*стп.* intrata, *лат.* intrata) прибуток: ѡни ѡ(т) тєбє сєма(ш)ка кри(в)дȣ и шкодȣ нємалую быти мєнять з... ѡ(т)нѧ(ть)я кгру(н)ту... и... половицы сєлища жєрєвъского сто ко(п) грошє(и) лито(в)ски(х) кгва(лт) зарȣки и(н)траты ѡ (в)сємь томъ пєрє(д) судомъ... с тобою ѡчивисто мовити хочȣть (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.); свѣтчатъ о то́мъ вси хр(с)тїа́нскїє королє(в)ства послȣшє́нствȣ па́пєскомȣ по(д)лє́глыє, с кото́рыхъ... ба́рзо мнѡ́го интра́ты и прово́нтѡвъ до ри́мȣ выхо́ди(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 201); До того на добрах моих дедичных..., то ест меновите в селе Грушове и село Колоницах,... интраты готовое в каждом року по золотых шестсот, в другой засъ маетности, селе Гати, по золотых двесте полских, с тых добръ вечными часы на тот же монастыр Белостоцкий назначаю (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 715);

податок: при той засъ розмовѣ, почнутъ того князя ли албо пана пытати, якъ много, маетности маетъ и якъ много инътраты чинитъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 20); такъже и мешъчан сила погинула, зачым инътрата зъ староства Володимерского зънисча-

ла и устала (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149).

ИНТРЕЛИКГАТОРЪ *див.* **ИНТРЕЛѢҐАТОРЪ.**

ИНТРЕЛѢҐАТОРЪ, ИНТРЕЛИКГАТОРЪ *ч.* (*стп.* introligator, *слат.* introligator) палітурник: выдатокъ на и(н)трєликгатора (Львів, 1612 *ЛСБ* 1043, 15); я ...лє(д)во П Сло(з)ку намови(в)ши яко чл҃ка способнѣ(и)шого... и по я(р)ма(р)ка(хъ) єздзячаго и и(н)трєлѣґатора ѹказѹючы єму жє в то(м) и цє(р)кви и собѣ выгодити можє(т) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51 зв.).

ИНТРОЛѢГОВАНЫЙ, ИНЪТРОЛИКГОВАНЪ *дієприкм.* Оправлений, переплетений: Книги... Прєписаны и (з)новѹ инътроликгованы за росказа(н)ємъ... Льва Сапєги (1552 *ОЧерк. З.* 3); Каталогъ бра(ц)ки(и) в бѣло(м) па(р) камнѣ (!) и(н)тролѣгованый (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 254).

ИНТРОМИССИЯ, ИНТРОМИСЫЯ, ИНТРОМѢЗИЯ, ИНТРОМѢСЇЯ, ИНТРОМѢССЇЯ, ИНЪТРОМИСИЯ, ЫНЪТРОМИСЫЯ *ж.* (*стп.* intromisja, *слат.* intromissio) *юр.* офіційне введення в право на володіння нерухомим майном: и ю(ж) то(т) то ива(н) косцєви(ц)ки(и) прєрєчоному андрѣєви... зара(з) допусти(л) в тыє добра и(н)тромѣзию и моцноє дє(р)жаня чєрє(з) сла(в)ны(х) пано(в) прися(ж)нико(в) (Белз, 1596 *Юр.* 17); що на и(н)тромѣссїю ходи(л) Василї рогатинє(ц) Лѹкаша Кравца далємъ гро(ш) ·к҃в· (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 4); Воитови що на и(н)тромѣсїю ходи(л) далє(м) копѹ и гро(ш) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8 зв.); княжа є(г)[о] м(л). Корє(ц)ки(и)... и(н)троми(с)сиами авътєнътычъными посє(с)сии ты(х) жє добръ доводилъ (Київщина, 1639 *ККПС* 239); ѡ(н) ...бы(л) ѹрядо(в)нє во(з)ваны(и)... на подане въ и(н)тромисыю дому зъ пляцо(м) во(л)ны(м) тутъ в мє(с)тє... Києвє (Київ, 1640 *ПИ* № 34); Пановє Голѹбовє... в посєсыю прє(з) рєчоно(г) во(з)но(г) єнєрала ...ѡ(д) ихъ м(л) Пановъ хлєбовъскихъ для ѡтъбиранъя добръ в ынътромисыю ихъ м(л) чєрє(з) дєкрєтъ... трибѹна(л)ски(и) налєжачы(х)... посыланомѹ нє допу(с)тили и моцъно заборонили (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); Которо(и) инътромисии нихъто такъ тамъ, на кгрунътє, яко и тутъ, при кънигахъ, нє боронилъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 215).

ИНТРОМИСЫЯ *див.* **ИНТРОМИССИЯ.**

ИНТРОМИТТОВАТИ, ИНЪТРОМИТОВАТИ *дієсл. док.* (*лат.* intromittere) (що, в що, кого в що) ввести у володіння нерухомістю: ѡнъ возны(и) с пови(н)ности ѹрядѹ своє(г), в тыє кгрѹнъты и сєлисча Єго м(л) Пана Пєнъского пра(в)нє ѹвязавъшы и и(н)троми(т)това(в)шы и по(с)сєсоромъ, вєчистымъ зоставивъшы самъ ѡ(д)єхалъ (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125 зв.); наказуемо, абы помененый позваный добра тые... в поссесию акторову пустил и ретелне интромиттовал (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 173); Мєнованы(и) возъны(и)... въ сєло... урядовънє инътромитовалъ и реалитєръ в дєръжаву и съкутєчъную посєсию подалъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 215).

ИНТРОМѢЗИЯ *див.* **ИНТРОМИССИЯ.**

ИНТРОМѢСЇЯ *див.* **ИНТРОМИССИЯ.**

ИНТРОМѢССЇЯ *див.* **ИНТРОМИССИЯ.**

ИНТЕРЪПОНОВАТИ *див.* **ИНТЕРПОНОВАТИ.**

ИНТУБА *ж.* Назва рослини: тȣ травȣименȣю(т) латы(н)ски(м) языкомъ солсєквїю(м) а то є(ст) по рȣ(с)ски солоноворѡ(т) а нѣкїа(ж)... именȣють интȣба или варȣка (XVI ст. *Травн.* 205).

ИНУДЫ *присл.* (*стп.* inedy, *стч.* jinudy) деінде, іншим чином: Заправ'ды повѣдаю вамь к'то нє в'ходи(т) д'вєрьми в' загородоу ѡвєчоую алє иноуды входи(т) то є(с)ть злодѣи и роз'боиникь (1556-1561 *ПЄ* 389); Єди́нъ ра(з) тєды в' при́повѣсти, Хто нє вхо́ди(т), повѣда, двє́рми до двѡ́рȣ ѡ́вчого, а́лє и́нȣды вска́кȣєтъ, то́тъ зло́дѣй є́стъ и збо́йца (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 198); **нѣкгды инуды** – ніде інше: Тако́выи всѣ жа́дною мѣрою, нѣкгды и́нȣды нє вни́дȣтъ до того мѣста ст҃го; єсли́ нє през' ты́и тро́и вра́та: бо жа́дного ри́н'што́кȣ и дѣры в' тѡ(м) мѣстѣ нє на́йдȣтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69 зв.).

ИНФАМИОВАНЫЙ *дієприкм.* (*з лат.* in-famo) позбавлений честі, гонору, зганьблений: приводечы то въсимъ до ведомости, абы съ пречечоными позваными: Михайломъ Жилинскимъ и Федоромъ Деружинскимъ, яко инфамиоваными и правомъ переконаными, жадного сполу ани объцованя не мели (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/I, 280).

ИНФАМИЯ, ИНЪФАМИЯ *ж.* (*стп.* infamia, *лат.* infamia) *(покарання ганьбою за кримінальний злочин у випадку відсутності оскарженого на суді)* позбавлення честі, гонору, ганьба: а, ижъ се позваные до караня на горле не становили, теды судъ нинешънй на нихъ вину инфамии въсказуетъ, и до публикации тое инъфамии поводови Возъного трибуналского, при суде будучого, шляхетъного Станислава Румъля прыдаетъ (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/I, 279); теды на немъ судъ головный трыбуналский вину инъфамии, выволаня съ панствъ коронныхъ и великого князства Литовъского вскаэуетъ и возного судового, шляхетного Яна Чайковича, до обволаня и публикованя тое на позваномъ инфамии, придаетъ (Люблін, 1638 *АрхЮЗР* 3/I, 377); о знесенье инъфамии на панах поборцахъ о ретенъта отрыманое старатися злецоно (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 93); передо мною,... ксенъдзъ Станиславъ Тарънавецъкий... скоро по взятю першое ведомосты о отрыманю субълевации, алиясъ кглейту, з канъцелълярии его королевское милости презъ месчанъ луцъких на инъфамию... тамъ же публикованую... противъко тымъ же всимъ месчаномъ луцъкимъ юрисъдикъции власное местъсъкое ратушное // соленитеръ сведъчылъ и протестовал се (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 484-485).

ИНФАНТЪ *ч.* (*лат.* infans) молодий, молодший: Микола(и) жо(л)кєвъски(и)... ѡзна(и)мую... и(ж) што єсми позва(л) с товарышъми... єго мл(с)тью яснєвє(л)можны(м)... коста(н)тиномъ инфантємъ ѡстро(з)скимъ кра(и)чимъ великого кн҃зьства...ѡ розныє кривды... в луцку самъ быти нє могучи... моцъ даю... справєдъливости доводити (Медика, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 88).

ИНФЕСТАЦИЯ *див.* **ИНЪФЕСТАЦИЯ.**

ИНФОРМАЦЫЯ, ИНЪФОРМАЦИЯ, ИНЪФОРМАЦЇЯ, ИНЪФОРМАЦЫЯ *ж.* (*стп.* informacja, *лат.* informatio) **1.** *(вказівка)* інформація: помененый панъ Телевичъ, тело забитого давши поховатъ, того знову аж до информацыи... пана своего... до везеня дал (Луцьк, 1606 *Арх ЮЗР* 8/III, 521); А ȣмоцованы(и) // ...на позовъ то(л)ко, стороны поводовоє рєспєкȣтȣючи, а судово(и) и(н)фо(р)мацы(и)

догожаючи, ȣпоминалъ ся... жєбы сторона поводовая... ко(н)тєнъта позъву своєго вывєла (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 25 зв.-26); чл҃къ нє єстъ... такъ ты(ж) ани пáно(м) тѣла, кды(ж) можєсѧ ѡ(т)нѧ́ти, анѣ пáно(м) живота, кды(ж) ѡного можє(т) оутрáтити, анѣ дш҃ѣ вєдлоу(г) тѣла ѡживлє́нѧ // и инъформáції, тылко зостаєтсѧ, жєбы пáно(м) бы(л) вєдлоугъ ѡнои части, котóраѧ на(и)вы́шшаѧ єстъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 223-223 зв.); такъ же и добрами вшелякими, помененый отец Исакий... рядити и заведовати будет до далшое инъформациеи и до поданъя и назначенъя архимандриты инъшого (Новогородок, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 570); они ее... зухвале боронили и ксендзомъ Методиушомъ Терълецкимъ... который естъ инъфамисъ вечъный, конъверсуючы и од него инъформацию и прикладъ беручы,... битъя кгвалътовные и мордерства духовнымъ и свецъкимъ... чинитъ не перестаютъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 815).

2. *(повідомлення, доведення до відома)* інформація: То то(л)ко для и(н)фо(р)мацы(и) єго мл҃(с)ти пн҃у по(д)коморєму припоминаєтъ, бо сє ѡни тымъ ѡграничє(н)ємъ набо(р)зє(и) щитятъ (Київщина, 1600 *ККПС* 134); То(г)ды то повєди(л) пово(д) жє то на змовє чыня(т) кгды(ж) сȣ(т) я(в)ныє границы и копцы... которыє копцы поводовє для и(н)фо(р)мации сȣдȣ є(г) м(л) пн҃ȣ по(д)коморомȣ ȣказали и тȣ(т) далєко за тыє копцы на (з)мовє стєнȣ по(з)ваномȣ... пры(з)наваю(т) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 19); Инъфо(р)мацыю Котрая была мєжи Клєросо(м) Лвовскимъ А мєжи Иса(и)єю Балабано(м), Ѡ выбитя и(х) ѡ(т) Ст҃го Горя И Ѡ По(и)маня Намѣстника, тую ѡ(т)искати в Канъцєлярыи кся(н)дза (!) Щи(р)бича Пилно (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3 зв.).

ИНФОРМОВАНЄ *с.* (*стп.* informowanie) те саме, що **інформація** у 2 знач.: нє възглядо(м) спорȣ алъбо ко(н)тровє(р)сыє яки(х) ты(л)ко для и(н)формова(н)я в҃м панє по(д)коморы(и) приточилє(м) просєчи абы в҃м нє дбаючи ничого на ты(є) нєпра(в)ныє ѡбороны сторонє по(з)вано(и) тє(р)минȣ юри(з)дыцию свою с пови(н)ности своєє и права по(с)политого фȣ(н)дова(л) (Кременець, 1605 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 102).

Пор. **ИНФОРМОВАТИ.**

ИНФОРМОВАТИ, ИНФОРЪМОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* informować, *нім.* informieren, *лат.* informare) (що і без додатка) *(повідомляти, доводити до відома)* інформувати: которыє копцы поводовє для и(н)формацыи сȣдȣ є(г) м(л) пн҃ȣ по(д)коморомȣ ȣказали абы яко по(з)ваномȣ та(к) и собє змови(в)шыся в кгрȣ(нт) сєла бȣко(и)ми влє(з)ли ѡ што ся поводовє солєнитє(р) свє(т)ча(т) жє ѡ то чынити з ними и(н)форофоры хочȣ(т) и бȣдȣ(т) ѡ таковыє ко(н)дыктамє(нт) с по(з)ванє(м)... и(н)фо(р)мȣючи сȣ(д) по(д)комо(р)ски(и) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 19); владзою моєго по(д)коморъского уряду ро(с)казую, абы[с]тє з обу(д)ву(х) сторонъ з готово(с)тю своєю, якоє тая справа потрєбуєтъ и яко дєкрє(т) трыбуналъски(и) и(н)форъмуєтъ, стали пєрєдо [м]ною самымъ а(л)бо урядо(м) мои(м) (Шумськ, 1638 *ККПС* 185).

ИНФОРЪМОВАТИ *див.* **ИНФОРМОВАТИ.**

ИНЦИТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* incytować, *лат.* in-cito) (у чому) стимулювати, спонукувати; заохочувати: А то и слȣшна, Понєвáжъ вшєлѧ́коє добродѣ(и)-

ство ср(д)цꙋ вдачнопа́матномꙋ ѡказа́ное за(в)ше пови́н҄но вда́чностю сѧ нагорожа́ти, кгды(ж) ани в҄ и́ншїй я́кїй це́ль и дава́но быва́єтъ, то́лко в повєтова́н҄є да́вци своє́мꙋ, и єсли нє в҄ ро́вноє, я́кѡ бы сѧ годи́ло, те́ды принамнѣ(и), абысѧ в па́мати свѣжо ѡбно́сѧчи кꙋ реєратулати да́вшємꙋ того хто взѧ́л҄ инцитова́ло, и за ко́ждою ѡка́зиєю приводи́ло, и я́кѡ бы примꙋша́ло (Київ, 1631 *Тр. П.* 5 ненум.)

ИНШИЙ, ИНШІЙ, ИНШЇЙ, ИНШЫЙ, ИНЪШИЙ, ИНЬШИЙ, ІНШЫЙ, ЫНШИЙ, ЫНШЫЙ, ЫНЪШИЙ *займ.* **1.** *(який відрізняється від названого; не цей, не той)* інший: а иншая наша братія, по насъ будучи архимандрити печерскіи, штоби ихъ въ томъ не рушали, а и никому ненадобе подъ ними того искати (Київ, 1508 *Арх ЮЗР* 1/VI, 14); Про то, кому бы колвекъ зъ васъ было до нихъ которое дѣло, приказуемъ вамъ, ажбы есте до иншихъ жадныхъ справъ и судовъ ихъ не поволокали и ку шкодѣ не приводили (Краків, 1537 *РЕА* I, 222); Милостивый господарю! писалъ быхъ до вашей милости о здѣшнихъ новинахъ Кіевскихъ, ино иншихъ новинъ никоторыхъ нѣтъ (Київ, 1559-1567 *АЮЗР* I, 146); А є(ст)ли бы котороє жоны внєсє(н)є бо(л)шоє было ни(ж)ли и(н)шихъ жонъ буду(т) пови(н)ни дети и(н)шихъ жо(н) напєрє(д) пєрє(д) роздєло(м) имєнє(и) своихъ выровнати ѡноє внєсе(н)є (1566 *ВЛС* 65); На рокꙋ тогды нинєшнємъ, кгды ѡбєдвє тыє сторонє ꙋ суду нашого стали, и за листы моцъю зꙋполъною ѡ(т) иншихъ ꙋча(ст)никовъ своихъ Микола(и) патрыки(и) проси(л) абыхмо ска(з)нь сꙋдꙋ... на сторонꙋ ѡ(т)ложили (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92 зв.); А при и́ншихъ цр҃ква(х) по прє(д)мѣста(х), и вєздє при мѣстѣ томъ конє́чно быти и́мъ заборонѧємъ и мѣти нє хо́чємъ по(д) клѧ(т)вою ши́рє(и) рєчє́нною о приви́лъи то́мъ патриа(р)шєскомъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Іншый листъ Пєтрє мо(и) прїатєлю жычꙋ тобѣ всєго доброго (к. XVI ст. *Розм.* 67 зв.); а вша(к)жє єстъ рє́чєны и и́н҄шїє при́клады нѣкоторыє по(д) при́повѣстю, а нѣкоторыє я́вными скоу(т)ками и слова́ми (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); А ѡ(т) того за(с) мє(ст)ца взя(в)ши яко дꙋктъ сво(и) має(т) провадити припозыває(т) и(н)ши(х) стє(н)нико(в) (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 102); законъ Божїй... людемъ духовнымъ бородъ неркучи, усовъ голити заказалъ, и сама... церковъ звичаю такового... не мѣвала. Але тогди ся и тое пошпортило, гди ся въ ней и иншіи старожитности шпортити почали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 794); до жа(д)ныхъ инъшихъ справъ в жадно(м) судє и урядє вязати(с) и в нихъ ставати далєко ба(р)зє(и) на взрушєнє правъ дєдичъныхъ randoм стародавныхъ... ничо(г)[о] чинити нє можєтъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241); Воздꙋшокъ на гатласѣ чырвоно(м) распятиє хрыстово прєкрасно злото(м) вышито изъ иншими квѣтами сама рꙋками свыми выгавтовавши раба божия Ивановая любачовъская (Львів, 1646 *Інв. Усп.* 64); и в҄ и́н҄ши(х) манастыра(х)... то... ѡстро по нн҃ѣшни(и) дн҃ь захо́вꙋю(т), анѣ поу(л)сло́во(м) жа́дєнъ з ни(х) назва́ти що свои(м) нє смѣє (серед. XVII ст. *Кас.* 39 зв.); **иншая речъ** *див.* **РЕЧЪ**[2];

(не той, що був) інший, інакший: Ино ѡнъ здѣсѧ приєхалъ длѧ посполитого дєла ихъ, жалꙋючи ѡто всихъ ихъ на пана Жомойтского в кривдахъ их и на тотъ рокъ положоный за тымъ дєломъ их, а к томꙋ, ижъ слꙋжба єго зашла, тымъ кꙋ правꙋ поспєшити нє моглъ, абы инший

рокъ пєвный мєжи собою положили (Львів, 1524 *AS* III, 266); А што сѧ дотычєт того листꙋ ѡтца нашого... королѧ..., ино мы ѡный лист вєлєли до канцєлѧрєи нашой взѧти и єго содрати, а которыи тєж и иншии листы ѡни в той жє рѣчи пєрє(д) нами покладали, тыи вжо // листы кнѧзю Василю... ничим шкодити... нє мают (Краків, 1538 *AS* IV, 171); и(н)шиє вымовы и причины жа(д)ныє никому з на(с) ити нє маю(т) а маємъ всѣхъ архима(н)дритовъ... завжды на кожды(и) ро(к) кажды(и) зъ єпископъства своєго з собою мѣти (Берестя, 1590 *ЛСБ* 399); ѡвожъ и́ншꙋю монє́тꙋ возми южъ ми сѧ досы(т) ста́ло (к. XVI ст. *Розм.* 31); ѡписує(м)ся ...томꙋ листови... досы(т) чынити нє закладаючысє пєрє(д) ѡны(м) сꙋдо(м) хоробою своєю и ꙋмоцованы(х) своихъ бо(л)шою справою в ы(н)шо(м) сꙋдє а(л)бо воєво(д)ствє молодо(ст)ю лє(т) пото(м)ко(в) (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140 зв.); Жє нє на иншихъ рє́ча(х) часъ свóй, Пнъ ншъ стра́ви(л): И такъ в' дити́нствѣ, нєгдє и́ндєсѧ заба́вилъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 87); А в ро(с)пиранъю,... ѡбєдвє сторонє..., афєкътовали зго(д)нє, абымъ то(т) тєръминъ на инъши(и) ча(с) способънє(и)ши(и) проло(н)кгова(л) и прєложи(л) (Сокільча, 1638 *ККПС* 188); тую справу зо вси(м) єє аффє(к)то(м) на и(н)ши(и) тє(р)минъ, на которо(м) я бо(л)шую справу в судє... актованую покажу, ω(т)ложитъ рачили (Люблін, 1643 *ДМВН* 230); **инший... а инший (инъший)** – один... а інший: иншоє збожє повозили, а иншоє жнꙋт и жнꙋчи на возы бєрꙋт (Острог, 1546 *AS* IV, 503); прибы(т)ки мо́ви(т) хс мно́гїє соу(т) оу ѡца моєго. ин'шаѧ слава слнцꙋ. а и(н)шаѧ слава мѣсѧцꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 93); Аббвѣм' и́н'шаѧ є́стъ Пєр'со́на Ѡ(т)чє́в'скаѧ и́нъшаѧ Снóв'скаѧ а и́нъшаѧ Дха стго (Угорці, 1618 *Собр. сл.* 10); днє́ш'нїи жидóвє... стєрєгоу(т) того пи́л'но, абы и́н'шимъ ножє(м) кра́ѧлъ мѧсо, а ин'шы(м) сы́ръ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 94); **иншымъ разомъ** *див.* **РАЗЪ; кто инший** *див.* **КТО; никто инший** *див.* **НИКТО; нихто (нехто) инший** *див.* **НѢХТО; нѣчого (ничого) иншого** *див.* **НѢЩО; ничь иншого** *див.* **НИЧЪ.**

2. *(якийсь-небудь, крім названого)* інший; решта: Би́тва сока́лскаѧ Кнѧ́зь костан'ти́нъ з ын'шими паны оуєха́лъ на замóкъ сока́лс'кїи прє(д) татари (1509-1633 *Остр. л.* 126); Замокъ володимє(р)ски(и) з дєрєва дꙋбового ωтъ ѡсмидєсѧтъ лєтъ справою городничєго нєкгды пана сольтана роблєнъ. Вєжъ ·є· ω(д)на што на воротєхъ на д ꙋглы и и(н)шиє ѡкърꙋгълы з надворъѧ совитыми стєнами рꙋблєны (1552 *ОВол. З.* 190 зв.); а жита дєй жатого шєстдєсѧт коп ꙋзѧли, проса многиє пожали, а иншиє дєй проса и горохи вытопътали и сєна дєй в стогох и копицах попалили (Луцьк, 1560 *AS* VII, 60); вси по(д)даныє нши которого ко(л)вєкъ ста(н)у я(в)нє и тає(м)нє и всѧки(х) бро(н) жєлѣза рꙋчницъ ко(с) ножо(в) стрє(л) и всѧко(г) и(н)шого нарѧду воє(н)ного нє выпꙋща(ли) и посло(м) нє продавали (1566 *ВЛС* 38); а то всє вша м(л)... подєла(в)ши помєнєны(и) дво(р) пна по(д)коморого до(м) новозбудованы(и) то є(ст) избє и(н)шоє будова(н)є и ω(с)трогъ... всю ѡную ѡсадꙋ огнюмъ спали(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 24); має(т) єго м(лст) па(н) по(д)коморы(и)... то всє мє(ти) чого в дє(р)жанъю є(ст)... к томꙋ и в инъши(х) имєнъя(х) яко татариновъца(х) якимовъца(х) и кра(с)но(и)лꙋцє... взгладо(м) (!) дєди(ц)ства записо(в) и вшєлякого права ншого на вси тыє...

добра... по зошлы(х) пн҃у дидꙋ панє(и) бабъцє и пн҃єи ма(т)цє нш҃о(и) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34); Присмотри́сѧ те́жъ тымъ кото́рыє в ро́скоши и пѧ(н)ствѣ, з мꙋзы́ками и и́нъшими блазє(н)ствы ме́шкаючїє помє(р)ли, гдє тепе́ръ соу́ть (Острог, 1607 *Лѣк.* 36); во(з)ны(и) єнєра(л), у(ст)нє и доброво(л)нє со(з)на(л)... и(ж)... бы(л) на (с)правє и по(т)рєбє єго м(л) пн҃а Васи(л)я Воронича... в лєса(х)... сумє(с)ны(х) и супо(л)ны(х) з и(н)ши(ми) уча(ст)никами (Житомир, 1609 *ДМВН* 144); Кгдыжъ на(д) инши(х)сѧ планє́тъ дивнѣ́й оуказа́ла, Бо́ нєзвыча́йнꙋю доро́гꙋ торова́ла (Львів, 1616 *Бер. В.* 79); Бж҃є дѧ́кꙋю тобѣ жє нє є́стє(м) тако́вый яко́выи сꙋтъ иншїѣ лю́дє, драпѣжницы, нєсправєдли́выѣ, чꙋжолóжницы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1); такъже и разовъ сыних не мало по хребте и по иных членках тела его видилъ (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 532);

(при переліку предметів) інший: А при том были: пан Пєтръ Боговитинович, а кн‹ѧ›зь Иванъ... Полубєнский, а пан Нємира... Хрѣнницкий, и иных людєй добрых при том было нє мало (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); Сєло мокрєцъ То были кꙋхары сокольники а иньшиє таглыє люди (1552 *ОВол. З.* 201); На то всє, ижъ нємалого коштꙋ и грошєй, такъ къ цєрковнымъ накладомъ, яко и шпиталнымъ работамъ, єстъ потрєба, прото... пани дѧдинаѧ, збожьѧ, пшєницы, жита и иншихъ збожєй спродавши, тыє вси потрєбы... справити, а за Божою помочью докончивати ихъ маєтъ (1577 *AS* VI, 78); алє лѣп'шшє хр(с)тїан'скый чл҃чє мл҃оуй цнотоу поч'тиво(ст) и всѧкїи ин'шїи добрїи оучин'кы котрїи тѧ до хвалы цар(с)тва нб҃(с)наго привода(т), яко на кон'ци єв(г҃)лїа ст҃ого нн҃ѣшнєго єв(г҃)листа выписоує(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 203); а са(м) яко сє то з дєкрєтꙋ посєсыи врядово(и) з арє(н)ды и з иньши(х) поступько(в) пра(в)ны(х) а звлаща з рєєстрꙋ вла(с)ного рукописа(н)я кнзя фєдора... показало части своєє и ты(х) людє(и)... а(ж) до живота своєго в дє(р)жанью бы(л) (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 70); за рєчь выш'шꙋю быти выбралєсь... бы тє(ж) и дол'голѣ(т)ныє цно́ты, и оустави́чныє по́сты, и на го́лой зємли лѣга(н)ѧ, и иншїє по́стничєскїє цно́ты звѣтѧжи(л), нєпри́стоѧло бы анѣ то(г)ды ѡ(т)ча́ѧтисѧ хо́ть бы мо́гъ кто за вели́кꙋю то собѣ оутра́тꙋ почита́ти (Острог, 1607 *Лѣк.* 99); Ла́ко(м)ство, // або срєбролюбїє... мнѡ́гїѣ дѡ́мы в'нѣвє́ч' ѡбєрнꙋло; мѣста вєли́кїѣ з' ґрꙋнтꙋ вы́вєрнꙋло; вѡ́йны ча́стыѣ и... шкодли́выѣ взбꙋди́ло; бра́та з' бра́том' погнѣвало; отца напроти́въ дѣтї́й по(д)оусти́ло (!)... и мнѡ́гѡ и́нших' зло́стї́й почини́ло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 358-359); чєтъвє(р)то(и) части добръ ѡ(т)чистихъ и матєристи(х), такъжє в кгродє Житомє(р)скимъ при(з)наны(и) квитъ цо(р)ки пана Миколая Прєжовъско(г)[о] [...] з добръ ѡ(т)чистихъ и матєристихъ при(з)наны(и) в кгродє Житомєр(с)кимъ квити поборовыє поди(м)ныє и инъшиє (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

3. *(ще який-небудь із ряду однорідних предметів, явищ, із групи людей, об'єднаних за спільною ознакою)* інший: Жаловала намъ виноградничка на имя Ѳеодосія из зятемъ своимъ и з иншими виноградники на игумена святого Николи Пустинского и на ихъ братію: "отняли де в насъ двѣ нивы, Плоскую и Клиноватую" (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); съ чого они повинъни будутъ конемъ служити, яко иншие земяне повѣту Володимирского

(Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/І, 76); писалъ ...до мєнє... кнѧ(з) Кири(л)... ѡ то(м), и(ж) ...в пятъницу пнъ Фєдо(р)... а сєстринє(ц) єго... з ынъшими помо(ч)никами своими, по(д)даных... мои(х) тро(х) ...побили и до (с)мє(р)ти замо(р)довали (Житомир, 1583 *АЖМУ* 55); Та(м) жє в' домоу мєшькала в смоу(т)коу в тє(м)ности, ниг'дє нє выходѧчи. А сты(и) Іѡа(н) и(з) иньшими жєнами, мироносицами, та(м) єи стоую мл(с)ть потѣшали стобливыми словы (XVI ст. *УЄ Трост.* 81); мєжи и́ншими кано́нми єсть та(м) и то(т), // жє то́тъ ма́єтъ бы́ти анаѳе́ма хто́бы ре́клъ, жє клирикомъ во́лно жѡ́ны мѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 44 зв.-45); сына моего з жоною и з иншими помочниками побили з двора и на улицу бъючи выгнали, што Пашко светками явне показав, Олексою, бывшимъ бурмистромъ (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 4); Петръ апостолъ... всѣхъ апостоловъ упережалъ лѣты... возваніемъ, упережалъ иншими добродѣтелми, а особливе теплостью любве (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 527); Ве́длѹгъ наѹки Авгѹсти́на, и и́ншихъ стыхъ Ѡ(т)цъ с' ты́хъ те́ды причи́нъ и Ап(с)лъ сты́й оупомина́єтъ грѣшникѡвъ, абы́сѧ з' го́лосомъ грѣха́ми затка́нымъ нє ѡ(т)зыва́ли до Па́на, але́ жєбы́сѧ пе́рвѣй ѡчи́стили (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); по пѹсты(х) полѧ(х)... сѣтни(к) и иншиє фа́сты, кото́рїє вѣтръ сю́ды и тѹды поро(с)кида́лъ, рѹка́ми згрома́ди(в)ши, и на ра́мєна(х) свои(х) прине́сши... ѡбѣдъ... наготовали (серед. XVII ст. *Кас.* 45 зв.).

4. *(чужий, не свій)* інший: наимоцнѣишому панствѹ... є(ст) пожиточно заховати ми(р) и покои и(з) иншими панствы прилєжными и сѹсє(д)ными (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 491); Кѹницы. Зми(р)скаѧ кѹница ві грш' дєвочаѧ кѹница ві грш' а въдовъѧ м грш' а кгды вдова съ статкомъ до и(н)шого города замѹжъ идєть ѡтъ нєє выхо(д)ного в грш' (1552 *ОБЗ* 144); Тєжъ добра кнѧ(з)ства лито(в)ского нє ѹмє(н)ши(м) и то што будє(т) чєрє(з) нєприятєлє(и) того па(н)ства ѡ(т)далєно розобрано и кѹ и(н)шому па(н)ству... ѹпрошоно ку корунє... то засє кѹ власности того вєлико(г) кнѧ(з)ства привє(с)ти... ѡбєцує(м) (1566 *ВЛС* 1); а кнѧжа́та вста́вили на(д) собо́ю з ыншєго наро́доу, дѣлѧ того, абы нє фо(л)кгова́ли бра́тѹ, анѣ сва́тѹ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 45 зв.); Иноколѣнный: Кото́рый єсть и́ншогѡ поколѣнѧ (1627 *ЛБ* 49); **в инши (ыншиѣ) руки** *див.* **РУКА.**

5. *У знач. ім., перев. мн. (один із багатьох; дехто)* інший, -ого: алє они нє д'бали и розыш'лисѧ. єдины(и) на сєла свои. дроугыи на коуплю свою.... а ин'шїи па(к) поймав'ши слоугы єго, з'лости имь чинили (1556-1561 *ПЄ* 94); Такова єст єдность вашего флоренского собору разбойнического, на котором не єдин живота своєго... доконалъ, а иншимъ з ласки своєє маєтности и вѣку придолжилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); нѣкоторыє вмѣсто кораблѧ и вєсла рѹка́ми ты(л)ко плывоу(т), а и(н)шїє ю(ж) мртвыє по водѣ пла́ваю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 112); и́н'шїє... я́дъ вы́плювавши, нєви́н'ныхъ людє́й кръвє ви́н'ны(м) и тєбє оучинѧт', а и́н'шїє тѧ в подєзрє́ньє жє́сѧ в злы́хъ коха́єтъ привєдоу́тъ (Острог, 1614 *Тест.* 172); Татаре... насъ самыхъ толко зъ душами зоставили, а иншихъ, якосте слышели, и постинали (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11);

(який відрізняється від названого; решта) інший, -ого: А тежь не вижу инших,

толко простою наукою нашего благочестия воспитавшиеся, – тые и подвиг церковный носят и отправуют (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); єго фрасоу́нокъ, а и́н҄ших҄ пожи́токъ. єго пра́ца, а и́н҄ших҄ ска́рбъ. єго бо́лєсти, а и(н)шихъ вєсѣлѧ, єго кло́поты, а и́нши(х) ро́скошъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); Правдомо́вность, вєли́коє стара́ньє чини, якобысь и са́мъ мѣлъ, и и́ншихъ ма́ючих҄ то, за свои(х) мѣлъ (Острог, 1614 *Тест.* 154); хочємо того абы(с)тє... на(с) знали, жє ꙋ мєнє ѡ всѣ(х) васъ вєликоє є(ст) старанѧ, єсли... и(н)шїє ѡ ва(с) нє дбаю(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); ѿто маєтє, намилшыи мои, що єдєнъ грѣхъ пыхи... приносыть а гды сѧ єщє и иншыи до того прылꙋчать ѡ таковы(м) що рєкнємо (Корець, 1618 *З. Поуч.* 173); И кꙋпє́цъ та́к҄жє, нє то́л҄ко приво́зитъ илє бы з҄ єго потрє́бꙋ было, алє и длѧ мно́гих҄ и́ншихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 563); ва́съ пра́вѣ и́ншїи познава́ти бꙋдꙋ(т), жє нє да́рмо титꙋлъ хр(с)тїа́нства на собѣ но́ситє, а́лє и́сти(н)ными єгѡ вызна́вцами є́стєстє (Київ, 1648 *МІКСВ* 350); Рокошъ вєликий по(д) Вислицєю былъ, противъ кролєви, а кро(л) по(и)малъ бы(л) гє(р)бу(р)та и и(н)ши(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

6. *У знач. ім. с.р.* **иншеє (иншоє)** – *(те, що відрізняється від названого; не те, що було)* інше, -ого: Тако́во є(ст) нєпостоѧ́н҄ствѡ, а нєвдѧ́чно(ст) прирожє́нѧ лю(д)ского проти(в) б҃ꙋ, и(ж) ґды ємоу да(ст) што до́брого, са́ди(т)сѧ того нє бꙋдꙋчи́ вдѧ́чєнъ на и́н҄шєє. и за ты(м) и то́є тра́ти(т) што ма́є(т), и б҃а до гнѣвꙋ побꙋжа́є(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 213); а и́ншєє всє, то єстъ позбыє(т) має(т)ности, оутрачє́ньє ѡ(т)чи́зны, и вшєла́кꙋю и́н҄шоую бѣдоу, анѣ покладає(т) бы́ти собѣ за бѣдоу (Острог, 1607 *Лѣк.* 112); Любо́въ в҄ша́къжє Хв҃а на(д) всє и́нъшоє мєнє примꙋша́єть. По́длымъ, и в҄згаржє́ного оу́мыслꙋ бы́лъ бымъ: єсли бы́мъ до поко́ю само́го оутєка́лъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 13 зв.); ѡ(т)минꙋла оужє зима, а пришла вєсна:... пта́ство вєсолꙋючи в҄ погодѣ спѣва́є(т), и и́ншєє всє ѡ(т)новлѧ́єтъсѧ. Што мы ви́дачи... сла́вимѡ и выхвалѧємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 152); Само́є имѧ Єп(с)пъ, що и́ншогѡ // пока́зꙋєт҄? тылкѡ трꙋдъ и пра́цꙋ Архїєрє́ѡвъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3-3 зв.); **не што иншоє, толко** *див.* **ЧТО; не що иншого... тылко** *див.* **ЩО; ни за што иншого одно за** *див.* **ЧТО; нѣшто иншого... тылко** *див.* **НѢЧТО; нѣщо иншого... тылко** *див.* **НѢЩО; ни за што иншого одно за** – ні за що інше, тільки за: тому дє(и) твоя м(л) нєви(н)нє и(х) нє бл(с)влѧє(ш) и клѧ(т)ву на ни(х) вскладає(ш) и на соборє(х) дє(и) клєнє(ш) ни за (ш)то и(н)шо(г) ѡ(д)но за тую причину и(ж) дє(и) ѡни в манастыри ст҃го ѡнофрия были и ста(т)ко(в) црко(в)ны(х) ѡсмо(т)ривали (Новогородок, 1551 *ЛСБ* 16).

Див. ще **ИНЫЙ.**

ИНШЇЙ *див.* **ИНШЫЙ.**

ИНЪВЕНТАРЪ *див.* **ИНВЕНТАРЪ.**

ИНЪВЕНЪТАРЪ *див.* **ИНВЕНТАРЪ.**

ИНЪВИДИЯ *див.* **ИНВИДИЯ.**

ИНЪГЕДЛИВЪ *див.* **ИНКЕДЛИВЪ.**

ИНЪДЕ *див.* **ИНДЕ.**

ИНЪДИКТЪ *див.* **ИНДИКТЪ.**

ИНЪДИКЪ *див.* **ИНДИКЪ.**

ИНЪДЫКЪ *див.* **ИНДИКЪ.**

ИНЪКВИЗИТОРЪ *ч.* (*лат.* inquisitor) слідчий: Посло́мъ А҆по́сто(л)ским҄: инъквизи́торомъ, вы(ш)пырачом҄, ча́стымъ нагладѧ́чом,... и и́хъ бра́тиамъ... и́хъ прєвыша́ютъ, и пєрєшкажа́ютъ в҄право-

ва́нью (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); Писа(л) и присыла(л) до Актъ Кгро(д)ски(х)... до мєнє Ва(ц)лава ...бѹ(р)кграбєго КрємѧнєЄ(ц)кого Панъ... Лєдоховъски(и)... оповєдаючи и Протєстѹючи сє на ѹрожоны(х)... Пана... Жоравъни(ц)кого... пана даниєля Ижи(ц)кого Сєкрєтара... инъквизиторовъ до Справы нижє(и) ѡписаноє (Кременець, 1637 *ЦДІАЛ* 765, 1, 11, 1).

Див. ще **ИНКВИЗАТАТОРЪ.**

ИНЪКВИЗИЦИЯ *див.* **ИНКВИЗИЦИЯ.**

ИНЪКВИЗОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* inkwizować, *лат.* inquiro, inquisivi) (кого о що) допитувати (кого про що): до того челядь протестанътову и подъданыхъ тамошънихъ били, дренъчыли и мучили, о добра протестанъта и подъданыхъ его инъквизуючы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361).

ИНЪКВИЗЫЦИЯ *див.* **ИНКВИЗИЦИЯ.**

ИНЪКГРОССОВАТИ *див.* **ИНҐРОСОВАТИ.**

ИНЪКЕДОВАНЄ *с.* (*мад.* enged) дозвіл: Видишъ, безъ волѣ и безъ инъкедованя (*виправлено на* инъґедованѧ. – *Прим. вид.*) не имали моце и слободы и у свинѣ увыйти, докудъ не слободивъ ихъ Бугъ (XVI ст. *НЄ* 152).

Див. ще **ИНЪКЕДОВАТИ.**

ИНЪКЕДОВАТИ, ИНҐЕДОВАТИ, ИНЬКЕДОВАТИ, ЕНҐЕДОВАТИ *дієсл. недок.* (*мад.* enged) **1.** (кому що) *(віддавати щонебудь)* відступати: А Гу(д)цєвятъ Пилипкувъ даровалъ мєнє своєю частю... и я тобѣ свою ча(ст) єнґєдую (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224); Я тутъ на тото пріима(в) и(з) сєла Руского до сєла Бєнєдиковєцъ, тогды и(н)ґєдовали сѣмъ и каидановцѣ минѣ доколи буду живъ (Там же, 225).

2. *Перен.* (чому) Слухатися (чого), коритися (чому): коли тѣло наше обуздаеме и удержиме вытъ обѣдѣня (*в рук.* обѣдѣню. – *Прим. вид.*), и вытъ пянства, и вытъ другои солодости сегосвѣтнеи, що бы слухало и инькедовало (*в рук. виправлено* инъґедовало. – *Прим. вид.*) тѣло души (XVI ст. *НЄ* 27); Также чинѣтъ и вы, хрестіяне, що бы тѣло ваше инькедовало (*в рук. виправлено* иньґедовало. – *Прим. вид.*) души и воли Божуй (Там же, 28).

3. (на що) *(змінювати свої погляди, навертатися)* переходити: такъ же и мы лише не инъкедуйме (*в рук. виправлено* инъґедѹйме. – *Прим. вид.*) на его порядокъ, али будьме ему усе на досаду (XVI ст. *НЄ* 152).

4. (кому що) Послаблювати: Вы, каздове (*в рук. виправлено* ґаздове. – *Прим. вид.*), инъкедуйте (*в рук. виправлено* инъґедѹйте. – *Прим. вид.*) слугумъ заказы; познавайте, ажъ якъ вамъ, такъ и усѣмъ Господь естъ на небесѣхъ (XVI ст. *НЄ* 98).

ИНЪКЛЮДОВАТИ *див.* **ИНКЛЮДОВАТИ.**

ИНЪКОНТУМАЦЫЯ *ж.* Декрет: Єсли бы тє(ж) заносили дєкрєта Якиє а(л)бо Инъко(н)тѹмацыє, Такъ На по(д)за(м)чаны, ижъ нє маютъ быти Є(д)но По два рємє(с)ники ка(ж)дого рємєсла На по(д)замъчѹ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2).

ИНЪКОРПОРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* inkorporować, *лат.* incorporare) долучити: костюкъ... мє(л)никъ станишовъски(и) здоровы(и) бѹдѹчи на тєлє и ѹ мысълє ѡдъступивъши своє(и) вла(ст)но(и) налєжъно(и) юри(с)дикъциє(и) форѹмъ права повєтѹ и

воєво(д)ства а по(д) тȣ точънȣю кгро(д)скȣю… юри(с)дикъцию… созънаня тєпєрєшънєго сєбє самого з добрами и потомъками своими цалє по(д)даючи и инъкорпорȣючи явнє… со(з)наваю (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31).

ИНЪКУРСИЯ *див.* **ИНКУРСИЯ.**

ИНЪНОТЕСТЕНЦИЯ *див.* **ИННОТЕСЦЕНЦИЯ.**

ИНЪПУКГЪНОВАТИ *дієсл. недок.* (*лат.* impugnare) *юр.* (що) оспорювати: подданство, повинность и послушенство звыклое ихъ милости, яко паномъ своимъ, оддавати и полънити прыказалемъ, которого презъ княжатъ ихъ милости Жаславскихъ поданя, а презъ мене возного увезанъя нихто з стороны не инъпукгъновалъ (Володимир, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 512).

ИНЪСЕРОВАНЫЙ *див.* **ИНСЕРОВАНЫЙ.**

ИНЪСТАНЦИЯ *див.* **ИНСТАНЦИЯ.**

ИНЪСТАНЪЦИЯ *див.* **ИНСТАНЦИЯ.**

ИНЪСТИКГОВАТИ *див.* **ИНСТИҐОВАТИ.**

ИНЪСТИКГАТОРЪ *див.* **ИНСТИҐАТОРЪ.**

ИНЪСТИНЪКЦИЯ *ж.* (*лат.* instictio) намова: Якож и тепер тотже Степанъчукъ и панъ Рудецкий, за инъстинъкциею того подданого своего и самъ, з якоес инъвидии и ранъкору, отповеди на здорове тогож законъника чинят (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 699).

ИНЪСТРУКЦИЯ *див.* **ИНСТРУКЦИЯ.**

ИНЪСТРУКЦЫЯ *див.* **ИНСТРУКЦИЯ.**

ИНЪСТРУКЪЦИЯ *див.* **ИНСТРУКЦИЯ.**

ИНЪСТРУКЪЦЫЯ *див.* **ИНСТРУКЦИЯ.**

ИНЪСТЫКГОВАТИ *див.* **ИНСТИҐОВАТИ.**

ИНЪСТЫКГАТОРЪ *див.* **ИНСТИҐАТОРЪ.**

ИНЪСТЫНГАТОРЪ *див.* **ИНСТИҐАТОРЪ.**

ИНЪТЕНЪТОВАТИ *див.* **ИНТЕНТОВАТИ.**

ИНЪТЕНЪЦИЯ *див.* **ИНТЕНЦЇЯ.**

ИНЪТЕРЕКНЯ *див.* **ИНТЕРРЕҐНЯ.**

ИНЪТЕРЕССЪ *див.* **ИНТЕРЕСЪ.**

ИНЪТЕРЕСЪ *див.* **ИНТЕРЕСЪ.**

ИНЪТЕРМИСИЯ *див.* **ИНТРОМИССИЯ.**

ИНЪТЕРПОНОВАНЫЙ, ИНЪТЕРЪПОНОВАНЫЙ *дієприкм.* (*стп.* interponowany) **1.** *У знач. прикм.* Внесений, поданий: єго м(л). Камєнацъки(и) имєнємъ єго м(л). пна свого ѡ нєва(ж)ности акту тєпєрєшнєго фунъдованя юри(з)дикъции, цєлости права… на добра, ѡ которие конътровє(р)сия заходи(т), служачо(г)[о], ѡ во(л)ноє апєляци(и) инътє(р)понованы(х) прозєквуции(и) (!) онихъ зашлыє… пану своєму, вцалє пє(р) ѡмниа захововуючи (Київ, 1643 *ДМВН* 265).

2. *У знач. ім. с.р.* **инътеръпонованоє** – те, що внесено, подано: позваныє… // фаво(р) яко сусєдови ѡбъмєдзъному и у шкодє протєсътанътисъ показавъши, инътєръпонованоє и афєкътованоє нє толъко допусътити, алє єє такъ жє протєсътации, ѡ попа(р)тє тоє апєляции,… записати и приняти нє хотєли (Володимир, 1643 *ТУ* 323-324).

ИНЪТЕРПРЕТОВАТИ *дієсл. док.* (*нім.* interpretieren, *лат.* interpretari) (що) інтерпретувати, витлумачувати: при которои конъституции прочитавъши и добре ее инътерпретовавъшы, пленипотент позъваныхъ инъферовал, абы суд тепе-

решъный,... не въдавалсе въ суженье тои справы, але жебы... сусъпендовалъ тую справу до прышълого даст Богъ сейму (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 423).

ИНЪТЕРРЕҐНУМЪ, ИНЪТЕРРЕКГНУМЪ *ч.* (*стп.* interregnum, *лат.* interregnum) міжкоролів'я: А хотяжъ тою [столицою сп]равовалъ до часу Меленътей, патриарха А[лександр]ейский, однакъ не былъ власнымъ па[триархою Костенти]нопольскимъ. А̧ такъ тая столица [въ т]ые часы (въ тыхъ отугицахъ) ваковала, и власне [яко] инътеррекгнумъ на онъ часъ было (Вільна, 1599 *Ант.* 497).

Див. ще **ИНЪТЕРЕКИЯ.**

ИНЪТЕРЦИЗА *див.* **ИНТЕРЦИЗА.**

ИНЪТЕРЦЫЗА *див.* **ИНТЕРЦИЗА.**

ИНЪТЕРЪПОНОВАНЫЙ *див.* **ИНТЕРПОНОВАНЫЙ.**

ИНЪТЕРЪЦИЗА *див.* **ИНТЕРЦИЗА.**

ИНЪТРАТА *див.* **ИНТРАТА.**

ИНЪТРОМИСИЯ *див.* **ИНТРОМИССИЯ.**

ИНЪТРОМИТОВАТИ *див.* **ИНТРОМИТТОВАТИ.**

ИНЪФАМИСЪ *ч.* (*стп.* infamis, *лат.* infamis) знеславлена, зганьблена особа, позбавлена шляхетства: приводечи то всѣмъ до ведомости, абы съ пречонымъ позванымъ // Адамомъ Мазепою, яко инъфамисо̧мъ, цти отсужонымъ и правомъ переконанымъ жадного сполку, ани обцованя не мели,... але се зъ нимъ, яко выволанцомъ, во всемъ, водле срокгости правное заховали (Житомир, 1638 *Арх ЮЗР* 3/I, 377-378).

ИНЪФАМИЯ *див.* **ИНФАМИЯ.**

ИНЪФЕРОВАТИ *дієсл. недок. і док.* (*стп.* inferować, *лат.* in-fero) **1.** (що) Повідомляти, показувати: про́тожъ да́лєй сѧ ты́ми ма́рными пѡ́ст͏ѹпки ва́шими нє ба́вѧчи, алє и(х) соудови б͞а найвы(ш)шєго зоставоу́ючи, то́є то́лко длѧ пєрєсторо́гы // и наоу́ки дроу́гимъ... инъфєроуємѡ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 46 зв.-47);

робити висновок, підсумовувати: замыкаючи тотъ роздєлъ инъфєроуємо, жє... почитаны і называни быти... нє можєтє (Там же, 47).

2. Запропонувати; внести подання: при которои коньституции прочитавъши и добре ее инътерпретовавъшы, пленипотент позъваныхъ инъферовал, абы суд теперешъный, поневажь таковые справы з рукъ и моцы въсихъ судовъ вынятые сутъ, не въдавалсе въ суженье тои справы (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 423).

ИНЪФЕСТАЦИЯ, ИНФЕСТАЦИЯ *ж.* (*лат.* infestatio) напад, набіг: панъ Бенедектъ Островский... сведчылъсе на... месчанъ... которие подчасъ инътерекгни, в самые навалности небеспеченъствъ прошлых козацъких и покганъскихъ инъфестации, наехавшы... госътили, виоленътер покозачывшыс (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 116); именованый его милостъ панъ Парульскій, остаючи тамошнымъ посесоремъ добръ менованыхъ... для инфестацией уставичныхъ на тые добра,... за уступенемъ несподеванымъ съ подъ Пыливецъ войска короннаго... всее немалъ субстанцие своее въ тыхъ добрахъ и фортецы Ляховецкой..., муселъ..., уносечи здорове свое, одехать до Польски (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 258).

ИНЪФЕСТОВАТИ *дієсл. недок.* (*пол.* infestować, *лат.* infestare) (що) *(чинити напади, набіги)* нападати (на що): тот же менованый Павел Тепер, справъ не оддавшы и оные, не ведати, где заподевши, до тоеж ребеллии козацкое утекълъ и сполне

з ними панства его королевское милости инъфестовал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 402); а надъто, инъфестуючи дедицство поводово и внивечъ обернути усилуючи ...не толко водлугъ потребы, абы толко дамнификовали повода,... в дубровы и лесы былицкие... въежъджаючи,... березы, дубы, осини... высекли, выпустошили и внивечъ обернули (Володимир, 1650 *Арх ЮЗР* 3/IV, 470).

ИНЪФОРМАЦИЯ *див.* **ИНФОРМАЦІЯ.**

ИНЪФОРМАЦЇЯ *див.* **ИНЪФОРМАЦІЯ.**

ИНЪФОРМАЦЫЯ *див.* **ИНФОРМАЦІЯ.**

ИНЪѲУЛА, ИНЬФУЛА *ж.* (*стп.* infula, *лат.* infula) єпископська митра: И заразъ ихъ милость... князи бискупи и владыкове, убраные въ свое инъѳулы (або и митри) и церъковъные чсти годъные убири..., вошли до церъкви светого Миколы (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 218); то сѧ стало абы ры(м)скїи би(с)купы на голова(х) свои(х) иньфулы ѡ дву(х) рого(х) носили абы сѧ таа бє(с)тыѧ в ни(х) ѡказала (XVI ст. *КАЗ* 632, на полях).

ИНЪШИ *див.* **ИНШИЙ.**

ИНЪШИЙ *див.* **ИНШИЙ.**

ИНЪШЇЙ *див.* **ИНШИЙ.**

ИНЪШЫЙ *див.* **ИНШИЙ.**

ИНЫЙ, ИНИЙ, ИНЇЙ, ИНѢЙ *займ.* **1.** *(який відрізняється від названого; не цей, не той)* другий, інший: дозволили ємꙋ... ты(м) сѧ право(м) доброво(л)но справова(ти) ка(к) и иныє мѣста спра(в)уютсѧ в корꙋнє и вєлико(м) кн҃зьствѣ (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.* фотокоп. 50); мы со всѣми тыми дѡ(б)рыми лю(д)ми дороги єсмо никакоє тꙋ(т) нє видєли а и ины(х) никаки(х) знакѡ(в) грани(ч)ны(х) коуды ѡни на(с) водили (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); И то была прычина твоѧ, а нє инаѧ, длѧ которое єси на Подлѧшє был прыєхал (Краків, 1538 *AS* IV, 163); жа(д)ною сѧ иною рѣчью нє забавлѧли ѡ(д)но в повєда(н)ю а в слуха(н)ю ѧки(х) нови(н) (II пол. XVI ст. *КА* 94); который жє кусъ поля вѣчнѣ оддаю и поручамъ ку тєй жє цєркви нашєй фолварскєй... а то... на поправу, а нє бо на свѣтло, а на потрєбы ины тогожъ святого храму (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XVI, 226); Мнѡ́го і ины(х) ди́во(в) а(л)бо вы́родко(в) ѡ(т) людє(и) на свѣтѣ... соу(т) нѣкото́рїи є пєсѣми голова́ми... нѣкото́рїи што въ пе́рсє(х) оуста, а на ра́мєни о́чи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26); Би́ло: Молото́къ котры́мъ стрꙋ́ны натѧга́ютъ... И до́щка ѡголошє(н)ѧ мл҃твъ въ Оби́тєлє(х), и на и́ныи потре́бы (1627 *ЛБ* 162); Тог(д)а́ дꙋша́мъ ст҃ы́мъ; ѡ(т)то́лѣ прїйдє радость ди́внаѧ бєз҆ оуприкре́нѧ..., а по се́мъ и єщє дꙋша пра́вє(д)ныхъ оу́зритъ инꙋю ра́дость; въж(д)єлѣннꙋю Аггл҇ѡмъ Бж҃їимъ; прєч҃(с)тꙋю Двꙋ Мр҃їю..., стоѧ́щи ѡдє́снꙋю сн҃а своє́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 162 зв.); **иными словы** *див.* **СЛОВО**;

(не той, що був) інший: Робот҆ници пакь поймав҆ши слоугы єго. иного з҆били. а иного забили... Опѧ(т) пакь посладь *иныи* слоугы, бол҆шє пръвы(х) (1556-1561 *ПЄ* 92 зв.); Твоѧ жє мл҃(с)ть па(к) лє(г)цє собє важа́ючи запрєщє́нїє нашє па́сты(р)скоє,... дѣ(и)ствꙋєшъ бє(з)стра(ш)нє вы́нашє(д)ши собє и по(д)даючисє по(д) иноє дх҃овєнство и иныє сꙋды на(д) зако(н) // послꙋшєнство цр҃квноє (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.-2); злых зле погубили, а виноград иным дѣлателем предати, иже возрадят єму плоды во времена своя (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43);

оупрошꙋ Ѡц͠а, мóви(т), и и́ного Потѣши́телѧ дáсть вамъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 244); нє ходитє стєж'ками мои́ми то ѧ ты(ж) принєсоусѧ ѡ(т) ва(с) до иного нáродоу которїи боу́дє(т) слоу́хати мéнє (поч. XVII ст. *УЄ* № 91, 56); Тогдá Агг͠лѡвє з рáдостю ѡ(т)вóдат' ю, на мѣста свѣтлаѧ, и покѡ́йнїѧ, и тамѡ ю и́нїи Агг͠лов(є) ст͠ыи; и Патрїáрхѡвє стрѣчáютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 127 зв.); **до рукъ иныхъ** *див.* **РУКА; не хто иный** *див.* **ХТО; нѣхто (никто, некто) иный** *див.* **НѢХТО; хто (кто) иный** *див.* **ХТО.**

2. *(який-небудь, крім названого)* інший: По ѡбѣдѣ в субóту має(т) дáска(л) // з дѣтьми намовлѧтисѧ ча(с) нємалы(и), бо(л)шє ни(ж)ли во дни иныє, ꙋчачи и(х) стрáхꙋ б͠жїємꙋ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 5-5 зв.); протожъ молимъ мл(с)тъ вашꙋ, ꙋчинѣтє ваша мл(с)тъ, исъ иными п͠ны, и хр(с)тияны малую м͠л(с)тню для потрєбы вышє рєчєнои ц͠ркве (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Отожъ иныхъ апостоловъ владза была дочасная, але Петрова – уставичная, а то естъ – власное старейшество Петрово (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1087); Тóй же Ст͠ый... нарѣкáючи на шéпты и ворóжки бáбѣи над бѡ́лными, мóвитъ: Єстєсь вѣрный, знáмєнайсѧ кр͠(с)тóмъ... тó лѣкáрство, и́ного нє знáю (Київ, бл. 1619 *О обр.* 78); много народу было з мѣста Киева и зъ иныхъ мѣстъ (поч. XVII ст. *КЛ* 81); пáвє(л) ст͠ы(и) пи́шє(т) кто хóди(т) вéдлє тѣла, то(т) б͠ꙋ оугоди́ти нє мóжєть, и на и́но(м) мѣсци мови(т) ктó лю́би(т) слáвоу свѣта сєго, тъ(и) є(ст) нєпрїáтєль б͠жїи (1645 *УЄ* № 32, 80);

(при переліку предметів) інший: дал... ємꙋ тоє имѣнє... // з данми грошовыми и мєдовыми и бобровыми и кꙋничными... и со всими иными подачки и поплаты (Краків, 1507 *AS* III, 39-40); при тѡ(м) бы(ли) присѧ(ж)ници... яц'ко гѡ(л)ды(ш) ива(н) ка(м)ба... гри(ц) вє(р)нѣ(и)чѧ, гри(ц) цоуприкоуvъ и ины(х) людїи добры(х) нємало (Одрехова, 1543 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); я маю Єго Милости за дєвъкою своєю посагꙋ дати... клєйнотовъ, сєрєбра, пєрєлъ, шатъ и иных рꙋхомых рєчєй, прилꙋчивши кꙋ тымъ тысєчъма золотыхъ... всєє выправы, штобы стоѧло за дрꙋгꙋю двє тысєчи копъ грошєй Литовских (Берестя, 1558 *AS* VII, 34); и уловилъ єго діаволъ сребролюбієм, невоздержанієм, чужолозством и иными сим подобными (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29); А то ся дѣяло в дому вы(ш) рече(н)номъ при бы(т)ности превелебны(х)... о(т)цевъ Андрея Савришевича... Григоріа Сидоровича... и при мнѣ Іоа(н)нови Васукевичеви... и при ины(х) люде(х) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); **и иноє таковоє** *див.* **ТАКОВЫЙ.**

3. *(ще який-небудь із ряду однорідних предметів, із групи людей)* інший: Робот'ници пакь поймав'ши слоугы єго. иного з'били. а иного забили. а иного камєниє(м) побили (1556-1561 *ПЄ* 92 зв.); Пото(м) мы... приєха(в)ши до иного стога, панъско(г)[о], а(ж) знати, што тєпє(р)... сєно побрано (Житомир, 1583 *АЖМУ* 48); Нѣкоторий звѣзды́ су(т)ь студенаго прироженя а иний горачого, а иний мокраго, а иний сухого (серед. XVII ст. *Луц.* 541).

4. *У знач. ім. (перев. мн.) (один із багатьох, дехто)* інший, -ого: а ѡнї нє (д)бали и пошли про(ч), є(ди)ны на сєла своѧ, а иныи на коупєцтво а иныи дръжа(в)ши слоу(г) єго зга(н)би(в)ши и(х) єщє оубили (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 168 зв.); тот же далъ единых апостолы, других зас пророки, а других зас евангелисты, и иных зас пастыри и научители (Вільна, 1600

Катех. 62); А пото(м) нѣкоторыи ѡ пѣнѧзє(х) трóщ8тъсѧ; др8гїи знєвóлєными бывáютъ ѡ(т) стрáстєй, а и́ныи мнѡгими и бры(д)кими грѣхами дш҃8 ѡслѣплѧ́ютъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 291); Єднóмоу прє(з) дх҃а бывáєтъ дáна мова..., дроугóмоу чинéнѧ чоу(д), иномоу пр҃(о)рцъство, др8гóмоу розєзнавáнѧ дх҃овъ,... др8гомоу выкладáнѧ мовъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 142 зв.);

(який відрізняється від названого; решта) інший, -ого: Рєк҆ль к҆ нѣкоторымь, которыи то в҆собѣ надѣю мѣли. ижє соу(т) справєд҆ливи. а изь ины(х) сѧ насмѣваю(т) (1556-1561 *ПЄ* 299 зв.); И длѧ тóго ижє хв҃и пó плъти прирóжєныи бы́ли и нáдѣѧлисѧ абы въ цр҃(с)твїи єго сéгосвѣтни(м) на(д) ины(х) стáршїи бы́ти мѣли (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 15 зв.); вси на тебе только единого смотрятъ: што ты учинишъ, и иные учинятъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1013); И том8 присл8хатисѧ и присмотри́тисѧ хотѣлємъ, а нє и оучи́тисѧ, або мóлчки хвали́ти, я́ко и́ныи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 186); Прист8пѣтє Дх҃овницы, а внимáйтє собѣ,... абы́стє розрѣшéни бы́ли сáми, котóрыи и́ны(х) разрѣшáєтє (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 37); Щасли́вшїй єсть на(д) иныхъ, мог8 рєчи смѣлє, Астронóмъ, бо ѡнъ пéршїй познáлъ Бг҃а в҆ тѣлє (Київ, 1632 *Євх.* 297); нєха(и) тєжъ и я за ины(х) на(и)по(д)лѣйшы(и) с ты(м) пода(р)комъ нє буд8 взго(р)жєны(и) (1636 *Лям. о пр.* 2 зв.); **по инѣхъ** – по-іншому: Ковáрство: Оухищрє(н)є, хи́тро(ст), дóвтѣ(п),... вдѧ́чность, выцвичéность: или по инѣ(х) к8глѧ́рство, или бѣгло(ст) (1627 *ЛБ* 53).

5. *У знач. ім. с.р.* **инοє** – *(те, що відрізняється від названого)* інше, -ого: нє єсть та(к) иного мє(р)зко прє(д) бг҃омь яко нєнависть мєжи хр҃(с)тианы и нємл҃(с)ръдїє ко бли(ж)ни(м) своимь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 15); **не иного чого, єно** *див.* **ЩО; нищо иноє** *див.* **НѢЩО; нѣ длѧ чого иного... єдно** *див.* **ЩО; що иноє** *див.* **ЩО;**

(решта однорідних предметів) інше, -ого: Тогó жє рóк8 оу ѡстрозѣ пожога вєли́каѧ была,... а(ж) сáми м8сили з҆ мѣста оу́бо оутѣкати, а скры́нѣ і и́ноє мєтáли оу́ вóд8 бо по зємли горѣли трѣски (1509-1633 *Остр. л.* 128).

Див. ще **ИНШИЙ.**

ИНЬДЕ *див.* **ИНДЕ.**

ИНЬКВИЗОТЕРСКИЙ *прикм. (який стосується інквізиції)* інквізиторський: побрáли кѡ́нѣ писарóви иньквизотéрском8, и маєтности побрáли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 123).

ИНЬКЕДОВАТИ *див.* **ИНЪКЕДОВАТИ.**

ИНЬСТРУМЕНТИСТА *ч. (музикант)* інструменталіст: а(л)бо мнимає(ш) и(ж) ты што ро(з)соу(д)ного ѡ(т) доу(д)ки и скри(п)ки и фрюя(р)ника розобра(л), а(л)бо мнимає(ш) и(ж) ты ѡ(т) тр8бача, соу(р)м(а)ча, пища(л)ника, шамайника ѡ(р)ганисты, рє(к)галисты, иньстр8мє(н)тисты, и б8бєнисты; што ѡ дс҃ь и дх҃вны(х) рѣча(х) коли слы́ша(л) (п. 1596 *Виш. Кн.* 246).

ИНЬФУЛА *див.* **ИНЪѲУЛА.**

ИНЬШИЙ *див.* **ИНШИЙ.**

ИНЬШЫЙ *див.* **ИНШИЙ.**

ИНѢЙ *див.* **ИНЫЙ.**

ИПОСТАСНЫЙ *прикм. (який стосується іпостасі)* іпостасний: въскр(с҃)нїє хв҃ó є(ст) причи́ною нáшєго въскр(с҃)нїа длѧ бо(з)ства єго котóромоу нáшє прє(з) з҆єдночéнѧ ипостáсноє и пєрсонáлноє чл҃чєство злоучéноє было (поч. XVII ст. *Проп. р.*

115); ѡ(т҃)цъ болі́й мєнє є(ст) за́сь бо́лшій на(д) лю́ди, иншіє дла єдности ипоста́снои, и дла по́лности ла́ски и сла́вы, кото́рїє идѹтъ прирожо́ны(м) за тоєю єдностю (Там же, 161).

ИПОСТАСЬ *ж. (кожне із трьох втілень Святої Трійці)* іпостась: Не три боги по ѡдинъ в ца(р)стви нероздѣлны(и), въ тре(х) ипостасе(х) нами почитаны(и) (к. XVI ст. – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 102); Б҃а в҆ трѡ́хъ пєрсѡ́нахъ, а́бы́хмы вызнава́ли: И пєрсо́нъ ты(х), в҆ єдноу́ ипо́стас҆ нє мѣша́ли (Львів, 1616 *Бер. В.* 92); єдна осо́ба О҃ча, и єдна осо́ба С҃но́вна(а), и єдна осо́ба с(т҃). Д҃ха є҆дна си́ла, єдно Бо(з)ство, єдино Ц҃р(с)тво, в҆ трє́х҆ осо́бахъ, то́ є(ст), в҆ трє́х҆ ипоста́сєх҆ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.).

ИРВАТИ *див.* **РВАТИ.**

ИРЕЛЪ *ч. (назва хижого птаха)* орел, *діал.* вірел: immus[t]ulus..., ирєлъ птица (1642 *ЛС* 226).

ИРЖА *див.* **РЖА.**

ИРЖАНЫЙ *див.* **РЖАНЫЙ.**

ИРЖЕНЫЙ *див.* **РЖАНЫЙ.**

ИРЖИЩО *див.* **РЖИЩЕ.**

ИРМОЛОЙ, ІРМОЛОЙ *ч.* (*гр.* εἱρμολόγιον) *(нотна церковнобогослужбова книга)* єрмолой; ірмологій: Ирмолоєвъ два, кѹли(з)мяны(и), и нотованы(и)... Кни́жка дрѹкованаа бра(тс)каа вилє(н)скаа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 265); і(р)моло(и) нотованы(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 29 зв.).

Див. ще **ЄРМОЛОЙ.**

ИРМОСЪ, ІРМОСЪ *ч.* (*гр.* εἱρμός) *(перший вірш кожного канону)* ірмос: Тыежъ // псальми, пѣнія, антифоны, тропары, кондаки, ирмосы, стихеры, каноны,... евангелія, входы, переносы, молитвы посвещенія Таинъ Хрыстовыхъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 213-214); в҆ кото́рих тропарє́й по тридцати и ващшє бива́єтъ, со Ірмоса́ми и катава́сіами (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 28); Алє..., возмѣмъ ѡктѡ́ихи, и и́ныє ц҃рковномѹ пра́вилѹ слѹжа́чїи кни́ги: Єсли та(м) стїхи́рѡвъ, тропарѡ́въ, контакѡвъ, ирмосѡ́въ, и ца́лыхъ послѣдова́ній ѡ оусо́пшихъ в҆ Х҃ѣ, по доста́ткѹ нє зна́йдємъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 150).

ИРОДИЯНЫ *мн. (прихильники релігійно-політичної течії, що виражала інтереси династії Ірода)* іродіани, іродіанці: И послали к нємоу нѣкоторыхь з҆ фарисєоув и иродияноувь, абы, єго в҆ловили в҆ мо́вѣ (1556-1561 *ПЄ* 175 зв.).

ИРОДОВЪ *прикм. (який стосується Ірода, притаманний Іродові)* Іродів: И прїказовал имь рєкучи́. бачтє а выстєрєгайтєсь квасу фарисєйског, и́ квасу иродова (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56).

ИРОДЪ *ч.* (*цсл.* Иродъ) *перен. (дуже жорстока, люта людина)* ірод: а коу концоу́ за́ходѹ свѣта того́, нє ѡ(т)стѹпѹ́й с҃лнца пра́вды, и ма́тки своєи, в҆ пєлю́хахъ єщє́ тира́нїи, сѹро́вы(х) и́родѡвъ порожє́нои, и по(д) розлива́ньємъ ѡ(т) ни́хъ кро́ви въ оу́тискѹ вы́хованои (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56).

ИРТУТЬ *див.* **РТУТЬ.**

ИРХА *ж.* (*стп.* ircha, *свн.* irch, *лат.* hircus, ircus) **1.** Вид замші, *діал.* ірха: Яко(в) пашковичъ... мє(л) това(р) сво(и) сєлє(д)цовъ бочо(к) є҃... и(р)хи скуро(к) бєлы(х) р҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 5 зв.); Стєпанъ дємидовичъ... мє(л)... насєнъа мо(р)кви камє(н) а҃... рѹбко(в) просты(х) є҃... и(р)хи скуро(к) бєлы(х) р҃ (Там же, 58).

2. Особова вл.н., *ч.*: ю(с)ко и(р)ха (1649 *РВЗ* 28).

ИРЦАТИ *дієсл. недок.* Говорити, мовити: при(т)чєю бо ирцѣ(м) ѡ(т)шо(л) бо

моужь ѡ(т) жєны оу далєкии пу(т) (1489 *Чет.* 168 зв.).

ИРЪЖИЩЕ *див.* **РЖИЩЕ.**

ИРЬЖА *див.* **РЖА.**

ИС *див.* **ИСЪ.**

ИСКАЖЕНЄ *с. (недотримання, недодержання)* ухилення: такъ тєжъ нє має(т) нихто ѡ(т)зывати збиваючи позво(в) искажє(н)ємъ року и иными припалыми а нєпра(в)ными причинами (1566 *ВЛС* 56 зв.).

ИСКАЗАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* исказати) (кому) Сказати, повідомити: какъ исказали с(т)опо(л)коу. возрадова(л)сѧ ср(д)цє(м) (1489 *Чет.* 246 зв.);

(що) висповідати; висповідатися: Если искажеме грѣхы нашѣ, овунъ вѣренъ естъ и праведенъ (XVI ст. *НЄ* 84).

Див. ще **СКАЗАТИ.**

ИСКАЗИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* исказити) (кому, кому чим) нашкодити: дявулъ ...на то змагаетъ, што бы чл҃вѣку исказивъ, котрымъ кѣпомъ бы мугъ (XVI ст. *НЄ* 68); Якъ привязанъ медъвѣдь однымъ ланцомъ... не може исказити нѣчого нѣкому, лише кто пуйде икъ нему близко, такъ естъ привязанъ дявулъ Христомъ и муць его што намъ не може сказати (Там же, 153).

Див. ще **СКАЗИТИ.**

ИСКАРАТИ *дієсл. док.* (кого) Покарати: лишень избиравъ чл҃вкъ одинъ у святъ день нѣчого бурше, лише трѣскы, идучи, и такъ то Господь Бг҃ъ искаравъ его, и каменіемъ умеръ (XVI ст. *НЄ* 215); Не долго ли тая лови́тва послу́жить, ани Петръ-апостол тобѣ не поблажить, Коли на суд божій испустить тя земля, искарает господь безаконъных племя (к. XVI ст. *Укр. п.* 79).

Див. ще **СКАРАТИ.**

ИСКАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* искати) **1.** (кого, що) *(проводити розшук; розшукувати, виявляти, відшукувати)* шукати: моучитєль... началъ возмоущати городы, ища хр(с)тіѧнъ (1489 *Чет.* 60 зв.); А єщє пєрєкажають ȣходомъ... копачи з драбовъ которыє по городищамъ... могилы роскопывають и ищȣчи тамъ ѡбрȣчє(и) а пє(р)стєнє(и) мощи погрєбєныхъ выкидывають (1552 *ОКан. З.* 30); хочє(т) бо ирѡ(д) искати ѡтрочатє абы // из҄гоубиль єго (1556-1561 *ПЄ* 24 зв.-25); промытники мытныє з Остро(ж)ца и з ы(н)шихъ сєлъ за ними гнали и по пєрє(д)мє(ст)ю искали (Луцьк, 1565 *ТУ* 110); *Я-мъ*... самъ есми побег коней своих покраденых искати и о них ся пытати (Луцьк, 1583 *Арх ЮЗР* 8/III, 410); Koli sia wernemo z drohy Budem... tut pyrohy iskaty (Яворів, 1619 *Гав.* 21); A ty se teper poydy modlity A my poydemo Juhy iskaty (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 4 зв.);

(кого, що) *(намагатися зустріти, побачити)* шукати: Искала есми его а не нашла есми; знашли мя соуть стороже (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); ѡ(т)повидѣль пакь жєнамь аг҃гль рєкоучи. нє бойтє(с) вы. вѣм҄ бо жє іс҃а распѧтаго ищєтє нє є(ст) єго тоу (1556-1561 *ПЄ* 122); законьнїци... почалї с ним гадати. Глядаючї ѡ(т) нєго знамєнї́я съ нєба,... а́ ѡн вздх҄ноувши дх҃ом своим повѣдил, чого для род той знамєнїя ищєт (Влодимир, 1571 *УЄ Вол.* 56); А єго ст҃аа мл҃о(ст) вышо(л) к ни(м) и рє(к): кого ищєтє? А ѡни рєкли: Іс҃а Назарѧнина (XVI ст. *УЄ Трост.* 58); по всей турской земли тѣх мощей и тѣх тѣл освященных, // от языка словянскаго порожденных, умножилося, тогда некоторые пробаторы вѣры,... пошли искати и видѣти в родѣ латынском мощей либо тѣ-

ла (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Агглωвє бовѣ(м) хлюба(т)сѧ мо́вачи, Іс҃а и́щєтє Назаранина Распа́того (Київ, 1632 *МІКСВ* 280); Абы Хв҃а Сн҃а Бж҃іа к томꙋ оу гроббѣ нє иска́ли положе(н)но(г): Но вѣрою ωглада́ли живо́гω (Чернігів, 1646 *Перло* 62);

(чого і без додатка) *(добирати, підшукувати)* шукати: ар҄хиєрєє жє и оучитєліє и вєсь з҄борь. искали л҄жївого с҄вѣдоцьс҄тва противь іс҃ви, абы оубили єго (1556-1561 *ПЄ* 114 зв.); А ωни почали искати мєжи собою. которыи бы то з҄мєжи ни(х), хотѣль оучинити (Там же, 319); если се пустилъ зъ места въ дорогу,... по што бы тамъ ехати на ночь мель, окромъ исчучи причины до уданя готовое помовы ку обельжeню особы позваного (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 416); Дивно ми тому, ижъ Жыдове, с пилностю ищучы вины на Христа не могли ее найти, хотя о то усильне старалися (Вільна, 1608 *Гарм.* 203); ада(м) грѣ(х) оучини́вши з҄ши́лъ ли́ствіє смоко́вноє, и закри(л) наго(ст). що(ж) тыи ли́стѧ знача(т) слоуха́чє? то́лко вымо́вки ω(т) до́брого, и закрытѧ кото́рыми хо́чє(м) грѣхы на́шѣ закры́ти, кото́рїи оу б҃а та́къ сꙋ(т) ва́жны,... якъ ли́стѧ сказы́тєлноє: ω кото́ро(м) чита́є(м), ищꙋ(т) вымо́во(к) в грѣха́(х) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 186).

2. (чого, чого від кого) *(добиватися, потребувати, прагнути)* шукати: коли жь пакь нєчистый доухь из҄ ч҃лка изыйдє(т) пєрєходи(т) чєрєзь бєз҄вод҄ны(и) мѣста ищоучи покоѧ (1556-1561 *ПЄ* 59); мы за(в)жы (!) до доброго прихилає(м)сѧ и пораѧ(д)кꙋ ищємо (Львів, 1596 *ЛСБ* 297, 1); выдъ Бога не просѣме помочи, али ищеме выдъ жунъ, и выдъ баиль, и выдъ ворожѣль, што бы намъ помогли (XVI ст. *НЄ* 177); Сего ради пытаю ω(т)че..., почто ѿстависте ми(р)скую красу и невидимꙋю ищете добротꙋ (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 76); владарства и первосѣдалства и суеславства языци, то есть поганцы, ищут (1608-1609 *Виш. Зач.* 227); єстъ вла́стно(ст) по́ста, нє то́л҄кω по́знω ѣсти, алє и ма́лω ѣсти: ...розмайтыхъ потра́въ нє иска́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 64); Нєзбо(ж)нє // тогды чы́на(т), кото́рыє длѧ зы(с)кꙋ и пожы́ткꙋ дочє́сного, а́л҄бо ла́ски чыє́й и́щꙋчи,... то́тъ оура́дъ бж҃ый ω(т)правꙋють (Львів, 1645 *О тайн.* 85-86); Хто тє́ды малжє́нства и́щєт҄ длѧ наполнє́нѧ пото́мство(м) зємлѣ, то(и) ω(т) зємлѣ быва́єт҄ ωблада́ный и быдла́томъ подо́бный (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 918); **искати пристанища** *див.* **ПРИСТАНИЩЕ**.

3. *(виявляти можливість зробити щонебудь)* шукати: А в҄ то(т) часъ искали ар҄хїєрєє и книж҄ници вложиті на нєго роукы абы єго поймали (1556-1561 *ПЄ* 310); Аврамей Янчинский,... еще и на мне самомъ помстою неякою,... ся похвалялъ и забити искалъ (Володимир, 1567 *Арх ЮЗР* 1/VI, 58); н҃шє тѣло ω(т) зємли зємлѧ, зє́млєного тѧжа́рꙋ и пока(р)мꙋ пра́гнє(т), дх҃ъ за(с) го́рѣ вы́тѧгнꙋтисѧ с того ма́са ищє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252 зв.); “Дявулъ, ворогъ вашъ, яки левъ рычучи, ходитъ нучъ и день, ищучи, кого бы прожеръ” (XVI ст. *НЄ* 152); То́й... дꙋшъ на́шихъ шꙋка́єтъ. Ѡбхо́дитъ всѣ стихїи сєгѿ вѣка, Ищꙋчи въ тмѣ грѣха пожє́рти ч҃лвка (Чернігів, 1646 *Перло* 22);

(чого) вичікувати: июда с҄кариω(т)с҄кыи ...ω(т)толѣ ис҄каль подоб҄ного часоу, абы п҄рєдаль (1556-1561 *ПЄ* 110).

4. (чого) *(заявляти свої права на щонебудь, домагатися чого-небудь)* претендувати (на що): пото(м) мнѣ... ни моємꙋ

роду племени... тоє землі по(д) игумено(м) искати ани оустꙋпатисѧ оу тꙋю землю (Київ, 1508 *ЦНБ* ДА/П-216, 170); тыи именьѧ первей Єй Милости даны ѡт колкꙋ лет, нижли кнѧзь Андрей з братьєю своєю... тых именей искали (Краків, 1523 *AS* III, 252); за чи(м) ѡ(н) того име(н)ѧ моєго подо мною ищеть хочу того по нє(м) ведати (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4); нихто з близких, кревных и повинных моихъ... тых имений под паномъ малжонком моимъ... по моем животѣ искати, правом доходити а ни впоминатися не мають (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 323); федꙋрь и ти(м)ко сынове небощика ми(с)ка марочя(т) минили ищи на прокопѣ до(л)гꙋ зло (!) деся(т) (Одрехова, 1608 *ЦДІАЛ* 37, 2, 12 зв.); **правомъ искати** (кого, чого) – домагатися чого-небудь у судовому порядку: Єстли бы хто под которымъ з нихъ земль и людей правомъ искалъ, ѡдинъ дрꙋгомꙋ мають помочон быти и за ѡдно стоѧти (Люблін, 1505 *AS* III, 36); ѡтец мой на ѡн час ...томꙋ жидꙋ попелꙋ не дал, которого попелꙋ тот жид Гошко хотел былъ на мнє правом искати (Городище, 1551 *AS* VI, 108).

◇ **недалеко ищучы** – далеко ходити не треба: Не далеко ищучы, пойзрыте въ Новгородъский поветъ: яко ся тамъ тая проклятая ересь роскоренила (Вільна, 1599 *Ант.* 979).

ИСКЕЛТОВАТИ *дієсл. док.* (*мад.* költ) (що) *(прогайнувати, змарнувати, перевести)* витратити, *діал.* скельтувати: [жона] истѣкала кровлювъ за в҃і лѣтъ и была искелтовала усе имѣніе свое на лѣкарѣ и не могла нѣ вытъ кого помучъ пріяти (XVI ст. *НЄ* 59); исцѣливъ тоту жону убогую, што истѣкала кровлю за дванадесятъ лѣтъ и была искелтовала усе иманя свое лѣкарюмъ (Там же, 154).

ИСКЕРКА *ж.* (*стп.* iskierka) *перен. (проблиск, ледь відчутний вияв чого-небудь)* іскорка: подъ претексътом тое конституции, новую якуюсь церковь,... хочутъ будовати тут в Луцку противную едности светои, не для покою, але для дисенсии... и потом за тоею малою искеркою Боже уховай чого болшого, кгдыжъ и чужоземцовъ кгрековъ з Турокъ якихсъ метрополитовъ владыков при церквяхъ ховаютъ (Луцьк, 1620 *АрхЮЗР* 1/VI, 482).

Див. ще **ИСКОРКА, ИСКРА.**

ИСКИДАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* искыдати) *(випускати з себе)* викидати. ◇ **гомѣти искидати** – блювати: Но и(з)бави на(с) ѡ(т) лꙋка́вогѡ, ми́ра сего́ льсти́вого,... Кото́рій ѡ(т) ла́комства; гомѣти искида́є, И въ грѣсе́хъ свои́хъ нн҃ѣ сы́тости нѣма́є (Чернігів, 1646 *Перло* 21 зв.).

Див. ще **СКИДАТИ**.

ИСКИНУТИ *дієсл. док.* (кого) Вигнати, прогнати: Прощо его бг҃ъ сотворилъ. ґди его (х)тѣлъ искинꙋти з неба (серед. XVII ст. *Луц.* 525); **со чьти искинути** (кого) *див.* **ЧЕСТЬ**.

Див. ще **СКИНУТИ**.

ИСКЛАДОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(вигадувати; створювати)* складати: И такъ ся годитъ усѣмъ слугумъ Божимъ, што бы не смотрѣли иманя и богатство сегосвѣтнее, што бы не ходили науковъ лживовъ людсковъ, што простыи люде искладуютъ: такъ нашѣ дѣдове чинювали, тай мы чинѣме (XVI ст. *НЄ* 180).

Див. ще **СКЛАДОВАТИ**.

ИСКЛАСТИ *дієсл. док.* (що) Скласти, поскладати: хлопу(м) що дерево и(с)кла-

ли на (с)торону и въкупу да(л)є(м) по(л) пята гро(ш) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 12).

Див. ще **СКЛАСТИ.**

ИСКОЛОТИТИСЯ *дієсл. док. (скаламутитися)* сколотитися: А бетѣжный вытказавъ ему великымъ голосомъ и рюкъ: "О, лише бы могло быти, али не имаю чл҃вѣка, коли ся исколотитъ вода, шъто бы мя понюсъ у воду" (XVI ст. *НЄ* 60).

ИСКОНАТИСА *дієсл. док.* Здійснитися: пр(о)рци проповѣдали как сѧ то имаєть исконати (1489 *Чет.* 254 зв.).

ИСКОНИ *присл.* (*цсл.* искони) спочатку; споконвіку: въ єфєсє былъ пєрвыи голо(с). искони єсть слово. ѡто всєго свѣта приходячи (1489 *Чет.* 40 зв.); Искони бѣ слово сн҃ъ бж҃ии (Там же, 352).

ИСКОНЧАНІЄ, ИСКОНЬЧАНЇЄ *с.* (*цсл.* исконьчаниє) кончина, смерть: панамарь... // ...нє оставить ст҃го мѣста своєго. ни зємли сєя до исконьчаніѧ (1489 *Чет.* 10 зв.-11).

◊ **исконьчанїє свѣта** – кінець світу: Єв(г)листа выписоує(т) якь х҃с... повѣдаєть ѡ разорєнїи цр҃ьквє їєр(с)лимьскои. и боудоучїи противности. ты(ж) ѡ искон'чанїи свѣта. тыж заповѣдаєть. абы сѧ стєрєгли. ѡбьядєнїа. и пиан'ства (1556-1561 *ПЄ* 313).

Див. ще **СКОНЧАНЄ, СКОНЧАНІЄ.**

ИСКОНЧАНЪ *дієприкм.* (*цсл.* исконьчанъ) закінчений, завершений: И скончана бысть сіа книга малоумны(м) и многогрѣшны(м) рабо(м) Божіи(м) Аньдрєє(м) (1599 *Яв. ИЗ* 13).

ИСКОНЬЧАНЇЄ *див.* **ИСКОНЧАНІЄ.**

ИСКОПАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* ископати) (що) викопати, вирити: сєлєніє кида́(р)скоє, до(м) тата(р)скїй. ї҆жє є(ст) сѹгѹбъ, єди(н) на колєсни́ци, а дрѹгі(и) в зє(м)ли ископа́нъ (1596 *ЛЗ* 53); ѡто(ж) которїй сѧ того оувъимє(т) а побо(ж)нє боудє(т) жити тєды ты(ж) аг҃гльскоє мѣсто събѣ чини(т) албо мєшканѧ, а то(ж) нє можє ю(ж) прєити з мѣсцѧ на и(н)шєє. є(д)но якобы пропа(ст) якѹю събѣ ископа(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 213 зв.).

Див. ще **СКОПАТИ.**

ИСКОРЕНИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* искоренити) (кого) (*докорінно винищити, призвести до загибелі*) викоренити: Озна(и)мѹю ва(м), я(к) зємлѧ... на васъ пєрє(д) г҃мъ б҃гмъ плачє(т), стогнє(т)..., просѧчи сотворитєлѧ, я(ко) да пошлє(т) сєръпъ см҃ртны(и), сєр'пъ казни погибєлноє, якожє дрєвлє на содомлѧны. и всємиръначо потопѹ, которїй бы васъ // выгѹбити, и искорєнити... моглъ (1596 *Виш. Кн.* 260-260 зв.);

(що) *(скасувати, ліквідувати)* викоренити: жєртви идо(л)скихъ б҃говъ вы искорєни(с)та (1489 *Чет.* 231); павєль ст҃ый рє(к), до ты(х) ко́торїи та(м) в тый ча(с) поймили мачєхѹ свѡ́ю и со нєю блоудили́. и ѡ ины(х) стары(х) ква́сны(х) ѡбычає(х). и(х) жє́ то́ каза(л) павє(л) ст҃ый иско́рєни́ти (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 98 зв.).

Див. ще **ИСКОРЕНАТИ, СКОРЕНИТИ, СКОРЕНАТИ.**

ИСКОРЕНАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* искорєнѧти) (кого) *(винищувати, убивати)* викорінювати: тръпи(т) б҃гъ латинѹ, тоє тає(м)ници нє знає(ш); а́лє рѹси нє тръпи(т). а́лє змѣ(н)нико(в) рѹски(х) искорєнѧє(т) (1596 *Виш. Кн.* 243 зв).

Див. ще **ИСКОРЕНИТИ, СКОРЕНИТИ, СКОРЕНАТИ.**

ИСКОРЕНАТИСА *дієсл. недок.* (*цсл.* искорєнѧтисѧ) викорінюватися, зникати: бл҃гословє(н)нїє б҃жїє на домѣ(х) правосла(в)ны(х) хр(с)тїѧ(н)ски(х), почиває(т);

а на прєлє(ст)ны(х) вѣра(х) мира сєго ща(ст)ѧ пан8є(т). которого ѡ(т) хр(ст)їѧ(н)ского рода прагн8чїй з домо(м) сѧ искорєнѧє(т) (1596 *Виш. Кн.* 243 зв.).

ИСКОРКА *ж., перен. (проблиск, ледь відчутний вияв чого-небудь)* іскорка: еслиже маешъ якую искорку (цноты) и боязни Божее (о чомъ вонтплю),... – латве доведаешся и познаешъ (кождого) (Вільна, 1599 *Ант.* 925); Кто бы иско(р)к8 мѣ(л) в бг҃8 мл҃(с)ти, всѣ зє(м)ныє рéчи поч8(л)бы мáрности (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 32);

(те, що надихає, запалює) іскорка: Єсли за(с) нѣѧкою иско(р)кою до того боу́дє(ш) працовáти запалéны(м), хо(ч) бы на(и)тр8днѣйшєє працовúтоє, и прикроє было, вдѧ́чнє и мúлє боу́дєшъ працовáти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 221 зв.).

Див. ще **ИСКЕРКА, ИСКРА.**

ИСКОРНЯТИ *дієсл. недок.* Вигадувати: Не тяжи кривдою,... не искорняй вѣсть, албо имя лихое на когогодѣ, не осужай, коли есь не постановлюнъ судіевъ, и провкатыромъ не будь (XVI ст. *НЄ* 19).

ИСКРА, ИСЪКРА *ж.* **1.** *(частинка тіла, що горить, жевріє)* іскра: сходѧ(т) бо ѡ(т) ни(х) искры, и свѣтло(ст) блúскаючисѧ ꙗ́ко мó(л)нїи (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 346 зв.); *У порівн.*: и б8дє(т) крѣпо(ст) и(х) ꙗ́ко паздєрїє згрєбноє, и дѣла и(х) ꙗ́ко úскры ѿгнєны (1596 *Виш. Кн.* 266).

2. *Перен. (проблиск, ледь відчутний вияв чого-небудь)* іскра: И дл҃ѧ вєлúкои нєсправєдлúво(с)ти... стръвóжєни б8д8(т) людє. тáкъ бáрзо, жє и мéжи свóими влáсными нє на(и)дєсѧ úскра любвє (Вільна, 1596 *З. Каз.* 38-38 зв.); на кшталтъ нѣмы(х) бы́длѧтъ в' плюгáвыхъ рóскошахъ валѧ́ючисѧ, а мáлою якóю úскрою свѣцкого кохáного свáр8,... роспалúвшисѧ, // тóй з' тогó а иный з' иного бóк8 я(к) срóкгїй звѣръ, напа(д)ши, шáт8 цр҃ковн8ю... шáрпаємо (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 204-205); Который [отступник] и отъ нихъ, если искру якую благочестія маютъ, хваленъ быти маетъ, ижъ православной вѣры... постереглъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 767).

3. Особова вл.н., *ч.*: и кгды мы до прєрєчоно(г) мєстє(ч)ка... приєхавъшы а нє заста(в)шы помєнєно(г) пн҃а алєкъса(н)дра ѡлєкъшыча то(л)ко 8рожоно(г) пна яна исъкр8 старосту и сл8г8 є(г) м(л) пн҃а Самуєла Ла(с)ча... пытали(с)мы (Бородянка, 1638 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 1).

Див. ще **ИСКЕРКА, ИСКОРКА.**

ИСКРЪНЫЙ *прикм.* (*цсл.* искрьнии) щирий, відданий: Прúсный: Искръный, 8ставúчны(и), зычлúвый (1627 *ЛБ* 99).

ИСКРИСТИЙ *прикм.* Іскристий: hammites, камє(н) искри(с)ти(й) (1642 *ЛС* 214).

ИСКРЫТЫЙ *дієприкм.* (*цсл.* искрытыи) скритий, прихований, затаєний: оумъ чл҃вчь нє можєть досєгнути, што искрыто во єго ст҃омъ ср(д)ци (1489 *Чет.* 189).

ИСКУПИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* искоупити) **1.** (що) *(придбати за гроші, заплативши певну ціну)* викупити: Пришли ко на(м) бра(т)ство 8спєнїѧ прст҃ыѧ бц҃а... ижє имѣю(т) н8жную потрєб8 ново б8довáти хра(м)... состарѣлыи и ра(з)тлѣнь с8щє прéждє. Такжє и штамбу ѡ(т) р8къ єврє(и)скїи искупити, южє застави ѳєѡдоръ москвити(н) (Львів, 1589 *ЛСБ* 120).

2. (кого, що) (*визволити, врятувати від гріхів*) відкупити: а ведьже зъ любьви ку душамъ невинънымъ, кровию Хрыста Бога нашого искупенънымъ, за которые, яко пастыръ, маючи ихъ въ порученью своемъ, срокгую личбу дати му-

шу (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 989); гь избавитєль нашь имѣль сънїйти на землю и искоупити и вызволити ро(д) чл҃ч(с)кый ѡ(т) всѣ(х) оупа(д)ко (!) єго и нєбє(з)пєчєньства (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); Сн҃ъ то Бж҃їй... Влáстїю Бж҃(с)тва свóєгѡ на сы́лѹ смéртнѹю настѹпи́въ. и Нáрѡ(д) лю́дскїй ѡ(т) вѣчнои смéрти искѹпи́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 62); Патрїáрси и Пр҃(о)рци, В Рáдости прє҃(д) єгѡ҆ Трóномъ оупáли,... гл҃ющи, Искѹпи́лъ єси́ нáсъ Крóвѣю свóєю (Там же, 67 зв.).

ИСКУПЛЕНЄ *с.* Визволення, викуплення: Избавлéнїє: Искѹплє(н)є, збавлє(н)є, ѡ(т)кѹплéньє.(1627 *ЛБ* 45).

Див. ще **ИСКУПЛЕНИЄ.**

Пор. **ИСКУПИТИ.**

ИСКУПЛЕНИЄ, ИСКУПЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* искоуплєниє) визволення, викуплення: ѡбидимы(м) заступлєниє, въ напастє(х) поможєниє, ѹ пожарѣ и в потопѣ, плєнны(м) искуплєниє, во гладѣ прєко(р)млєниє (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 3, 99); Дєви́цамъ потрéбы ѡби́димы(м) застѹплéнїє въ напáстє(х) поможéнїє, в҄ пожарѣ, и в҄ потóпѣ. плѣ(н)ны(м) искѹплéнїє. в҄ глáдѣ прєко(р)млéнїє (Львів, 1609 *ЛСБ* 423).

Див. ще **ИСКУПЛЕНЄ.**

Пор. **ИСКУПИТИ.**

ИСКУПЛЕНЇЄ *див.* **ИСКУПЛЕНИЄ.**

ИСКУПОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* искоуповати) *(заслуговувати прощення)* покутувати, відкуплятися: Наши(х) то пáтрїар(х) и́сти(н)наа вѣра, которїє сп҃сєнїє своєє вѣры в жи(з)ни сє(и) собѣ кѹпѹю(т), по пáвлѹ, искѹпѹющє, рє(ч) врéмѧ: я(к) днїє, жи́з҄ни сéѧ лѹкави сѹть жи́вѣтє (1599 *Виш. Кн.* 221).

ИСКУПЪ *ч.* (*цсл.* искоупъ) відкуплення; покута: А яже нужду от навѣта диявола-миродержца, страстно владычествующаго, страждет, в искупѣ жизни обрѣтающися зде, – не подобает ми время подробну изглаголати (1610 *Виш. Посл. до Княг.* 235); Тѣмже сими двѣма и аз еще косним благодатию христовою: рукоделием и искупомъ, – // доколе течет принесенное от вас (Там же, 235-236).

ИСКУСЕНЪ *див.* **ИСКУСНЫЙ.**

ИСКУСИТЕЛНИЙ *прикм.* Спокусливий: proband(us), искуситє(л)ни(й) (1642 *ЛС* 330).

ИСКУСИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* искоуситєль) спокуситель: штó жъ бы искѹси́тєль сатанá óный дш҃éвный нéпрїатє(л), лю́ди до ѡ(т)чаáнїа привєсти прáгнѹчїй, на(д)то вымыслнѣйшого вы́рвати мóгъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 157); А нє ровнáйтє сєбé искѹси́тєлю дїáволѹ, котóрый,... здáвна чини(л) старáнїє абы пóстъ разрѹши(л) (Київ, 1619 *О обр.* 158); Пристоупи́вши (мови(т) єв(г)ли́ста) искоуси́тє(л), нє назва(л) єго дїаволо(м) áлє скѹси́тєлє(м), кды(ж) мѣлъ пови́н҄но(ст) скоуси́тєлєвоу, яко то(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212).

Див. ще **СКУСИТЕЛЬ.**

ИСКУСИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* искоусити) (кого і без додатка) спокусити; заманити: єв(г)листа повєдає(т), якь х҃с пос҄тил҄сѧ чотырдєсѧ(т) дн҃їй и чотыр҄дєсѧ (!) нощїи, и якь быль искоушєнь ѡ(т) дїавола (1556-1561 *ПЄ* 27 зв.); И рєкль ємоу і҃с, и такь тыжь є(ст) писано. нє ис҄коусишь г҃а бг҃а своєго. паки пояль єго дїаволь на гороу вєл҄ми высокоую. и оуказаль ємоу в҄сѧ ц(р)ства сєго свѣта, и славоу и(х) (Там же, 28); Такъ же постилъ и Ісусъ, Христосъ, Бг҃ъ нашъ,... коли пошовъ Духомъ святымъ у пустыню, якъ // искушеный бывъ выдъ дїявола, тамъ не было покарму (XV ст. *НЄ* 16-

17); дроу́гый замы(с)лъ бы(л) жє пыта(л) жєбы мо́глъ искоуси́ти, нє ижбы // нє моглъ зна́ти. аха́въ михе́ѧ пр(о)рка пыта(л), нє и(ж)бы хотѣ(л) правдꙋ позна́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212-212 зв.).

2. (кого) Випробувати, перевірити: да аще ѡстаноу(т) сии здѣ. да во смѣхъ потворѧ(т) бози наша. и искоушєни бꙋдоу(т) ѡ(т) ни(х) (1489 *Чет.* 142 зв.).

Див. ще **ИСКУШАТИ.**

ИСКУСИТИСЯ *дієсл. док.* **1.** *(піддатися спокусі)* спокуситися: прошу ба рад иже бы сиа книга... не была... ѡ(т)лучена ѡ(т) сия стыя цркве, ащели бы ког наважденіе дияволское навращало попа... или простаг члка ижбы искусился ѡ(т)нести сие евгліе ѡ(т) цркве (1591 *Свєнц.* 72); дознали бо того святые отцы, искусилися лѣчити латинское мудрости хоробу и не толко не успѣли ничтоже, але еще посмѣяны, поругани и за глупых поличени от них были (1608-1609 *Виш. Зач.* 208).

2. *(піддатися випробуванню)* випробуватися: "Аще бо, – рече, – кто хощет вслѣд менѣ ити, да отвержется себѣ и возмет крест свой и послѣдует ми"; се жь есть в молчании ум имѣти, искуситися подобает (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 238); "Подобаше бо нам послѣдовати стопам спасению преочищеному, се есть, еже отрещися себѣ, взяти крест, искуситися, в безмолвии ум имѣти" (Там же, 241).

ИСКУСНЕ, ИСКУСНѢ *присл.* Розумно, розсудливо: має игумє(н) того свєтого манастыра... во въсє(м) иску(с)нє и богобо(и)нє иночєски поступовати (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 137); gnare, gnariter, умѣтє(л)нѣ, искуснѣ (1642 *ЛС* 210).

Див. ще **ИСКУСНО.**

ИСКУСНИЙ *див.* **ИСКУСНЫЙ.**

ИСКУСНИКЪ *ч.* Наставник, куратор: ксендзъ Мацей Поплавъский,... противко... велебному отцу Данилови Полонъковичови презбитерови, Василеви Кириловичови искусникови... екзекутором и справцом //...сведчыл и протестовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 268-269); вси речи // вышменованые..., тудежъ розмаитые дерева, до будинку способленые, побрали и, до монастира... занесшы, в руки,... отцу Василови Кирыловичови искусникови оддали и тые дерева розными часы повозили (Там же, 269-270).

ИСКУСНО *присл.* Те саме, що **искусне:** prudenter, искусно, мудро (1642 *ЛС* 336).

ИСКУСНЫЙ, ИСКУСНИЙ, ИСКУСЕНЪ *прикм.* (*цсл.* искоусьныи) **1.** Умілий, кваліфікований, досвідчений: И сла́лъ послы избра́нныи да оувѣдатъ я́вѣ в коє́й црькви оуста́вы къ бжєи сла́вѣ... ѡни я́ко искꙋсни прилѣжно внима́ли, И бгоразꙋмно оувѣдѣвши посла́вшємꙋ да́ли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Має(т) быти приста(в)лєно ѡ(т) бра́тїи два члка иску(с)ныє ради строє́нїѧ шко(л)ного, да соблюдаю(т) наоуки, и дѣлъ дида(с)каловы(х) (Львів, 1588 *ЛСБ* 93); засѣлисмо на судъ, маючи при собѣ... діаконовъ нашихъ надворныхъ... и секретара нашого, въ философіи и въ богословіи искусного, Геліяша Мороховского (Володимир, 1608 *АСД* VI, 115); Наꙋки на́мъ, та́къ позна́нѧ ро́зныхъ діалє́ктѡвъ, якъ, и вырозꙋмє́нѧ пи́сма б(ж), жи́чилъ, и ѡ Діда́скалы искꙋсныи, ста́ралсѧ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 31); Потрє́бєнъ: Искꙋсєнъ (1627 *ЛБ* 90); Также трох брати с посродку себе, законников искусных, выбрати и на то назначити, абы един был годным казнодѣею и // проповедачем слова Божого, другий учителем читанем теолоиеи законни-

ком, в том монастыре мешкаючим (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* I/VI, 715-716); perspect(us), иску(с)ни(й), усмо(т)рєнъ (1642 *ЛС* 311);

вишколений, вправний: да бȣдє(т) прочита́тє(л) искȣсє(н) въ чтє́нїи. бѣглы(и) и бы́стры(и) в зра́кȣ. нє по(в)торѧючи и заи(к)аючисѧ на ѡ(д)ной рѣчи двакро(т) или́ три (1599-1600 *Виш. Кн.* 201).

2. Моральний, доброчесний: и церков светого Духа, през мене муровати зачатая, окрасу вшелякую и докончене муров мела, а сами въ искусном, побожном и светобливом житию мешкали (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* I/VI, 716).

ИСКУСНѢ *див.* **ИСКУСНЕ.**

ИСКУСНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Уміліший, досвідченіший: В Мл҃твахъ и Чтє́нїихъ, ѡ(т)чє Всєчєстнѣ́йшїй, Понє́жє бы́сть и́зъ мла́да до днє́сь искȣснѣйшїй: Прїатова́лъ єси́ Крєєтъ (!) кȣпно съ Лȣно́ю, Ѿ(т) бл҃горо́дїа ти въ симво́лъ обо́ю (Київ, 1623 *МІКСВ* 85).

Пор. **ИСКУСНЫЙ.**

ИСКУСТВО *с.* (*цсл.* искоусьство) досвідченість; уміння: Яко є(ст) красє(н) сѣди́на(м) ро(з)соу́док, и ста́рши(м) розȣмѣти ра́доу, вѣнє́цъ ста́ршы(м) мно́го ра(з)личноє искоу́ство, и похвала и(х) стра(х) г҃нь (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 201); gnaritas, умѣтє(л)ство, и(с)кувство (1642 *ЛС* 210).

ИСКУСЪ *ч.* (*цсл.* искоусъ) **1.** Спокуса: алчъба... бєсовъскимъ искȣсомъ ѡ(т)гонитєль (1489 *Чет.* 308); чудуюся сему, яко пан Юрко,... без испытания, искуса, наказания, очищения, просвѣщения и свершения,... человѣка творит и разумѣет (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 188).

2. Випробування: противлєнїѧ над ними оу́чиню. і навєдȣ // рȣкȣ мою на ни(х), и роспа(лю) бѣдами ї искȣсо(м) въ ч(с)тотȣ (1596 *Виш. Кн.* 265 зв.-266); Покажѣтєми, ѡ бискȣпи, гдє которы(и) з ва(с) и́ночєскаго жи́тїѧ стє́пє(н), ко Х(с)ȣ, и дх҃овномȣ ра(з)умȣ ско(р)бны(м) пȣтє(м) вєдȣщи(и), са(м) собо́ю пролѣзлъ, бє(з) кото́рого искȣса за́конъ мови(т), єп(с)пъ бы́ти нє можє(т) (1598 *Виш. Кн.* 280); ярем креста христова, искусов, борбы, подвигов во мысли и плоти к духом лукавым поднебесным во терпении взявши, преплыти (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); **искусомъ** – на пробу; на ділі: Которїи(ж) то мєнєны(и) ро(в), я́ма, глȣбина, пропа(ст); то є(ст) прєво(з)лѣтающїа мнима(н)ємъ вы(ш)шє, знаходящая жє ся искусо(м) нижє всѣх, грѣдо(ст)..., которая высокоє чини(т) срдцє, ѡ которо(м) рєчє прм(д)ры(и) як є(ст) прє(д) г(с)дє(м) нєчи(ст)ъ (1599 *Виш. Кн.* 214); **от искуса** – з досвіду: от искуса глаголю, а не от самофалки: за единого, в горах и пещерах сѣдящего руского инока тысячю домолѣжных и в полатах упокоевающихся миролюбцев, мясоедов, роскошных мнихов латынских не промѣнил бым (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 244).

Див. ще **ИСКУШЕНЄ, ИСКУШЕНИЄ.**

ИСКУШАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* искоушати) **1.** (кого) Спокушати: г҃ла ємоу старєць. о чадо почто мя искоушаєши (1489 *Чет.* 1 зв.); Євглиста выписоує якь х҃с вєдєнь на поустыню. и якь постилъсѧ м҃ дніи. и м҃ ночии, и възалькoль. который то коли єго искоушаль сотона, камєнємь. а потомь навратильсѧ до галилєи. и читаль в шъколѣ книги пр(о)рчьскыи, ѡ собѣ (1556-1561 *ПЄ* 221 зв.); бра́нами пєкє(л)ными того трȣпа нєвѣрїѧ твоєго проклѧты(и) дїаво(л),... запєчатова(л). Понє(жє) сѧ ємȣ поклони(л), оу́лакоми(в)шисѧ на показа(н)є бога(т)ства // свѣта сєго, чи(м) и нш҃го вл(д)кȣ

искȣша(л), и ѡ(т)раже(н) бы(л) (1599 *Виш. Кн.* 220-220 зв.); искоуси́тє(л),... двоѧкы(м) за́мысло(м) искȣша(л) єго [Христа] (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212).

2. (кого, що) Випробовувати, перевіряти, оцінювати: яко злато оу огни, тако ю искушаеть здѣсь многими скорбьми и бѣдами розмоитыми и печальми (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); а дроу́гіи пак искоу́шаючі єго, знамєнія ѡ(т) нєго искали съ нбсє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 70); млтєсѧ бгȣ, да ва(м) да(ст) ї ѡ(т)крыє(т) па́стыра: єго жє жрєбіє(м) ѡ(т) си(х) рєчє́ны(х) искȣша(и)тє (1596 *Виш. Кн.* 226); Правда же законникъ онъ той фарысей, што искушалъ Христа, и Василя якогось новотного законъ множытъ, в чомъ Богъ ему судия, въ якуюсь гипокрызыю удалъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* I/VII, 277); pertendo, искушаю (1642 *ЛС* 312); Ужасни́сѧ тє́ды члчє, кото́рый почȣва́єшсѧ бы́ти в' яко́мъ ко́лвєкъ грѣхȣ, а я́кѡ най-рыхлѣ́й искȣша́й и пыта́й сȣмнѣна своє́гѡ, єжєли нє зоста́ла на ѡ́нымъ якаѧ зма́за грѣхо́внаѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

Див. ще **ИСКУСИТИ.**

ИСКУШЕНЄ *с.* Випробування: На́пасть: Искȣшєн(є), досвѣчє(н)є, покȣса, ƀѣда́, по́тваръ, гнѣ(в), з'ѣдлость (Київ, 1627 *ЛБ* 69); Скръбь: фрасȣнокъ, смȣто(к), ȣтискъ, долєглн́во(ст), искȣшє(н)є, ȣтрапє́ньє, проти́вность (Там же, 115).

Див. ще **ИСКУСЪ, ИСКУШЕНИЄ.**

Пор. **ИСКУСИТИ.**

ИСКУШЕНИЄ, ИСКУШѢНИЄ, ИСКУШЕНІЄ, ИСКУШЕНЇЄ *с.* (*цсл.* искоушениє) **1.** Спокуса: ѡч҃є на(ш)... нє оуведи на(с) во искȣшѣниє (1489 *Чет.* 293); Нє вєди́ насъ въ искȣшє́ніє. Нє п'хни́ грѣхолюби́вои дȣшѣ мои́, ѡ(т) Прєсвѣтлои Ѡ(т)цєвскои ла́ски твои́ (Чернігів, 1646 *Перло* 20 зв.); О приготова́ню вырѣка́ючого сѧ свѣта проти(в) искȣшєнїѧ(м)... // ...Кото́ры(м) порѧ(д)ко(м) до доскона́лости вст̑ȣповати потрє́ба (серед. XVII ст. *Кас.* 57 зв.-58).

2. Те саме, що **искушенє**: аще ли ваю нє прємогу пєрвоє искоушѣниє моукъ. то начнѣта второє творити (1489 *Чет.* 143); Покȣса, искȣшє́ніє досвѣ(д)чє́ньє про́ба (1596 *ЛЗ* 50); Двѣ части перше гинуло... жидовствомъ и поганствомъ... а третяя спасается презъ огонь искушенія, презъ терпливость... напастій, бѣдъ, мардерствъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 819); єгда ѡный ѡста(т)ный ча(с) искȣшєнїя прийдєтъ,... жєбы єси в чомъ нє ȣстȣпилъ сȣпостатовѣ: нє вѣрȣй ємȣ, нє по(д)давайся ємȣ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 247).

3. Те саме, що **искусъ** у 2 знач.: Хотящому же кому къ житию ихъ приступити, не скоро приемлютъ, но первѣй повелять ему жити въ гостиномъ дворцы, особно отъ нихъ,... давше ему секиру и лентій, и бѣлую одежу, поки явитъ искушеніе лѣто одно и воздер'жаніе; тожь потомъ приемлютъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 179).

ИСКУШЕНІЄ *див.* **ИСКУШЕНИЄ.**

ИСКУШЕНЇЄ *див.* **ИСКУШЕНИЄ.**

ИСКУШѢНИЄ *див.* **ИСКУШЕНИЄ.**

ИСЛОЖИТИ *див.* **ИЗЛОЖИТИ.**

ИСНОСТЬ *див.* **ИСТНОСТЬ.**

ИСНЫЙ *див.* **ИСТНЫЙ.**

ИСО *див.* **ИСЪ.**

ИСОЙТИ *дієсл. док.* (*спуститися з небес*) зійти: стыи дхъ и(с)шо(л) напо(л)нєно просвѣщаяи ѡсщая и(х) (1489 *Чет.* 213).

Див. ще **ЗОЙТИ, ИЗЫЙТИ.**

ИСОФЪ *див.* **ИССОПЪ.**

ИСПАДАТИ *дієсл. недок. (падати донизу)* спадати: а тоє ся дѣяло ѡ с͠тои покровѣ... зємля ся трясла ѡ годинѣ к͠ туй, жє из ѡкє(н) шибы выпадали, шкляницѣ из столувъ испадали, и людє в страхꙋ были вєлико(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

Див. ще **ИСПАСТИ, СПАДАТИ.**

ИСПАКОСТИТИСѦ *дієсл. док., перен. (осквернитися)* опоганитися: да аще испакоститсѧ мало ядъши или пивши. то малая ѡпитємъя дати єму (1489 *Чет.* 174 зв.).

ИСПАЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* испалєниє) спалення: а єсли бы(х) мови(т) ро(з)да(л) всю має(т)ность свою, и єсли бы(х) выда(л) наѡстато(к) и тѣло своє на испалєнїє, и(ж) бы испалєно было, а єсли бы(х) любвє нє мати мѣ(л), тєды тоє нѣк(д)ы нѣзащо є(ст) и нѣчого ми то нє поможєть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 195 зв.).

Див. ще **ИСПАЛЕНЬЄ, СПАЛЕНЄ.**

ИСПАЛЕНЬЄ *с.* Те саме, що **испаленїє**: и ѿвшємъ мо́жєть правди́вє присѧгн(ꙋ)ти жє ничо́го нє слы́шалъ лихого я́ко ч͠лвкъ, ина́чєй бовѣмъ грєшы́лъ бы смєр'тє́льнє, испалєньѧ, албо вѣчноє тємни́ци го́дєнъ бы бы́лъ (Львів, 1645 *О тайн.* 115).

Див. ще **СПАЛЕНЄ.**

Пор. **ИСПАЛИТИ.**

ИСПАЛИТИ *дієсл. док. (піддати дії вогню, знищити вогнем)* спалити: а єсли бы(х) мови(т) ро(з)да(л) всю має(т)ность свою, и єсли бы(х) выда(л) наѡстато(к) и тѣло своє на испалєнїє, и(ж) бы испалєно было, а єсли бы(х) любвє нє мати мѣ(л), тєды тоє нѣ(к)ды нѣзащо є(ст) и нѣчого ми то нє поможєть (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 195 зв.); ѿнь ва(с) боудє(т) кр(с)тити дх͠о(м) с͠ты(м),... ѿнь має(т) в роу́ка(х) лопа́тоу и згрома́ди(т) пшєницю // до гоу(м)на своєго, а половоу испали(т) оў ѻгни нєгаси́мо(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 48-48 зв.).

Див. ще **СПАЛИТИ.**

ИСПАСТИ *дієсл. док.* (*цсл.* испасти) **1.** *(упасти донизу)* спасти: якожъ дей мене колко разъ въ шию гайдуки ударили, жемъ дей ажъ зъ лавокъ на долъ испалъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 289).

2. *Перен.* Стати вигнанцем: ѡ(т) н͠бси на зємлю. ѡ(т) славы в нищєтꙋ приидє. хотѧ возвєсти в пєрвоє мѣсто и з нєго жє испали быхо(м) совѣтомъ дьяволимъ (1489 *Чет.* 294).

Див. ще **ИСПАДАТИ.**

ИСПАСЬ *ж.* Те саме, що **испашъ:** ꙋ̆ста(в)уємъ и(ж) нихто стада свєрє(п)єго на дєди(ч)нє чужо(и) такъ тє(ж) и на своє(и) вла(ст)но(и) испаси за(и)мовати нє має(т) ани (в) грабє(ж) брати,... бо нє має(т) за испа(с) стада брати бы и заста(л) на испаси, алє має(т) ѡсвєтчи(в)ши сꙋсєдꙋ ѡтогнати до того п͠на чиє стадо є(ст), испа(с) має(т) ѡбъвєсти лю(д)ми сторо(н)ними (1566 *ВЛС* 97 зв.).

ИСПАШЪ *ч.* Спаш, потрава: **Ѡ** испа(ш) и ѡ грабєжи на испасє(х) (1566 *ВЛС* 97 зв.).

Див. ще **ИСПАСЬ.**

ИСПЕРВА, ИСПРЪВА *присл.* (*цсл.* испьрва) *(насамперед, перш за все)* спершу, спочатку: то всє чини(л) х͠с показоуючи моць б͠ж(с)тва своєго с͠тго абовѣмь испръва б͠ъ съз(д)аль ч͠лка ѡ(т) зє(м)лѣ взѧвши (к. XVI ст. *УЄ* №31, 72 зв.); Пересторога зѣло потребная... православным христіаном..., абы вѣдали, яко нѣкоторыє єпископовє панствъ коронных, которыє исперва под владзою и под послушенством святѣйшаго вселенскаго константинополскаго патріархи были, а потом... своєго патріархи отступили и рим-

скому папежови в послушенство ся отдали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25);

(давніше, раніше) спершу, спочатку: низко чолом бью наѧснѣйшой господарыни... абы Єє Милость рачила... дѣти мои в ласцє... мѣти а з милостивоє ласки и ѡбороны своєє нє рачила ѡпѹстити, так ѧко испєрва рачила почати (Острог, 1539 *AS* IV, 207); За чим наступовали на столицѣ митрополитове и епископове неискусныє, не такіє, якіє исперва бывали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); Припатръ же ся, человѣче христіанскій, той всей справе, отколь початокъ взяла, яко исперва діавол межи Русю забѣгалъ, абы православіє не коренилося (Там же, 50).

Див. ще **СПЕРВА.**

ИСПЕРЕДЪ, ИЗПЕРЕДЪ *прийм. (з род.) (виражає об'єктні відношення)* **1.** *(вказує на об'єкт, перед яким що-небудь відбувається)* попереду: и пустили их, и они пушли исперєдъ собора (XVI ст. *НЄ* 33); Христосъ,... узявъ ся, якъ блискъ, изпередъ очей ихъ, и смотрѣли, ажъ идетъ на небеса (Там же, 74).

Див. ще **СПЕРЕДЪ.**

ИСПЕРШУ *присл. (насамперед, перш за все)* спершу, спочатку: Пустъ испершу естъ одного фелю, якъ ся святыи постили, намъ такъ же подобаетъ ся постити (XVI ст. *НЄ* 16).

ИСПЕЧИ *дієсл. док.* (*цсл.* испешти) спекти: да испєкши ѡпрєснокъ вокоушоу со дѣтми своими и оумроу (1489 *Чет.* 233).

ИСПИВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* испивати) *(що) (споживати яку-небудь рідину)* пити: Тєпє(р) нє вєдати длѧ чого при(з)волили по(д) єдною особою прѣсного ѡплатъка, а кровъ спситєлнѹю за нихъ всѣхъ ихъ дховныє испивают҄ (Острог, 1587 *См. Кл.* 19); С тои рѣки бѣсо́въской; пи́лъ во́дѹ манахе́оусъ,... и про́чїи; но и єщє тѹюжъ во́дѹ испива́ютъ пото(м)кєвє (!) ихъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60 зв.).

Див. ще **ИСПИТИ, СПИТИ.**

ИСПИСАНЇЄ *с.* (*цсл.* исписаниє) *(виклад у письмовій формі)* запис: исписаніє лѣтомъ ѡ(т) ро(ж): х(с)ва: рокѹ: и по нє(м) идущи(х): ... ҂аф Татарє Ярославъ спалили и Ту(р)ци Рогати(н) звоєвали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 163).

Пор. **ИСПИСАТИ.**

Див. ще **СПИСАНЄ.**

ИСПИСАТИ, ИСПЇСАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* исписати) **1.** (що) *(створити, записати текст)* написати: ап(с)лъ ива(н) ...оумѣлъ бгословиє исписати (1489 *Чет.* 192); Марко єв(г)ли́сть ї ап(ст)лъ гнь оучєникь стго ап(ст)ла пєтра. Испїсаль в римѣ. второє єв(г)лїє (1556-1561 *ПЄ* 128 зв.);

(що) *(змалювати мовними засобами)* описати: Всѣ бо писменики людѣ того свѣта, не наѹчилисѧ за всѣ тые лѣта. Бга всеси(л)ного славѹ исписати, и невидимое лице ѡглядати (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 97).

2. (що) *(зробити список, копію; переписати)* написати: Исписана быс сіа книга... р. б. Стефаном поповичем трѹшевским и дал за ню за писанѧ є злотых и грошіи ві (1594 *Свєнц.* 72).

Див. ще **СПИСАТИ.**

ИСПИСОКЪ *ч. (юридичний документ)* запис: Пътрашко и сєстра єго Мънѹнта... // продали свою правою ѡтнинѹ и дѣднинѹ ѡт исписок за ра‹здѣ›лєніє, що имали ѡтцивє их ѡт Іѡана воєводі (Ясси, 1577 *МЭФ* 106-107); И исписок, что ѡна имала на тои виш‹нѹ› // половинѹ сєло, єщє

єго дала въ р8к сл8зи нашєм8 Исак Морозѣн8л (Ясси, 1582 *МЭФ* 118-119).

Див. ще **СПИСОК.**

ИСПИТАТЕЛЪ *див.* **ИСПЫТАТЕЛЬ.**

ИСПИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* испити) (що і без додатка) *(спожити яку-небудь рідину)* випити: аще хто хочеть испити. то испии г҃ чаши на обѣдѣ (1489 *Чет.* 174 зв.); Па́вєлъ Ст҃ый ѡ(т) Жидо́вского // ѡмороче́нѧ, т8 тєжъ и ѡмане́нѧ ѡцкн8вшисѧ, и правди́вє ма́тици ви́нной к8бокъ ѡживлѧ́ючій по́лный испи́вши, и Бж҃ію во́лю познавши по доста́тк8, до Колосе́нчико(в) пи́ш8чи прика́з8є(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 200-201); **по чаши испити** *див.* **ЧАША**; **чашу испити** *див.* **ЧАША.**

Див. ще **ИСПИВАТИ, СПИТИ.**

ИСПИТНО *присл.* (*цсл.* испытьно) пошуково, дослідно: perguisite, ѡпа(с)но, и(с)питно (1642 *ЛС* 310).

ИСПЇСАТИ *див.* **ИСПИСАТИ.**

ИСПЛЕСТИ *дієсл. док.* (*цсл.* исплєсти) (що) сплести: Тогʼды воини гємонови(и) вʼзѧвʼши іс҃а... одѣли єго хʼламидою... исʼплє(т)ши вѣнєць тръновыи, вложили на главоу єго (1556-1561 *ПЄ* 118 зв.); Тогды пояль пилатʼ іс҃а изʼбиль єго. воини пакь исʼплє(т)ши вѣнєць тръновый // и вложили на головоу єго (Там же, 429-429 зв.).

Див. ще **СПЛЕСТИ.**

ИСП҃ЛЪНИТИ *див.* **ИСПОЛНИТИ.**

ИСПЛЬНИТИ *див.* **ИСПОЛНИТИ.**

ИСПЛЪНО *присл.* (*цсл.* испълнь) сповна, повністю: Тоє сєло прода(ли) нашєму вѣрном8 болѣрину,... вєликом8 по(с)тє(л)ник8 ра(дї) дваста и пє(т)дєсѧ(т) 8га(р)ски(х) жѡ(л)ти(х) и въставшисѣ, на(ш) вѣрны(и) ви(ш)писанны(и) болѣринъ, и заплати(л) и(м) въсє и(с)плъно ти(х) с҃н 8(г) жѡ(л)ти(х) и да(л) у рука(х) их ѡ(т) прѣд нами, и нашєго съвѣ(ту) (Ясси, 1610 *МЭФ* 106).

Див. ще **ИСПОЛНА, СПОЛНА.**

ИСПЛѢСНѢВѢТИ *дієсл. док.* Вкритися пліснявою, запліснявіти: Та́кож(д)є блюди, да нє исплѣснѣвѣю(т) [бж҃єствє́нныи та́йны], и́ли ѡдымѣютʼ, и́ли взѧ́ты б8д8тъ ѡ(т) нєс҃щєнныхъ р8къ (Львів, 1642 *Жел. П.* 4 зв.).

ИСПЛЮВАТИ *дієсл. док., перен.* (що) *(рішуче відмовитися, відректися від чого-небудь)* відкинути: Оужє бо и́но(к) ѡ(т) твоєго смра́да твоє́є прєм(д)рости свѣ(т)скоє свóєє начи(н)є дш҃єно(є) ѿч҃(с)ти(л), твой ра(з)у(м) которїй ты носи(ш), и(з)блюва(л), и(з)враца(л), исʼплюва(л) (1596 *Виш.Кн.* 247).

ИСПОВЕДАНИЄ *див.* **ИСПОВѢДАНИЄ.**

ИСПОВЕДАНЬЄ *с.* Те саме, що **исповѣданиє** у 2 знач.: ива(н) зла(т)оусто(г). о исповѣданьи грєхо(в) хр(с)тіаномъ (1489 *Чет.* 276).

ИСПОВЕДАТИ *див.* **ИСПОВѢДАТИ.**

ИСПОВЕДАТИСЬ *див.* **ИСПОВѢДАТИСЯ.**

ИСПОВЕДЬ *див.* **ИСПОВѢДЬ.**

ИСПОВИД *див.* **ИСПОВѢДЬ.**

ИСПОВНА *див.* **ИСПОЛНА.**

ИСПОВНИТИ *див.* **ИСПОЛНИТИ.**

ИСПОВНИТИСЯ *див.* **ИСПОЛНИТИСЯ.**

ИСПОВНѢНЄ *див.* **ИСПОЛНЕНЄ.**

ИСПОВНЯТИ *див.* **ИСПОЛНЯТИ.**

ИСПОВЪНИТИСЯ *див.* **ИСПОЛНИТИСЯ.**

ИСПОВѢДАНИЄ, ИСПОВѢДАНІЄ, ИСПОВѢДАНЇЄ, ИСПОВЕДАНИЄ *с.* (*цсл.* исповѣданиє) **1.** *(визнання, дотримання якої-небудь релігії, віри)* сповідування: Вопроси латинника, папу, или кар-

дынала, или арцибискупа, бискупа и кого-либо латинского рода человѣка, егда ся случит кому от православных с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрит (1588-1596 *Виш. Кн.* 129); Отожъ, и мы теперъ прыступуючы до згоды зъ Рымляны тогожъ исповѣданія учителей Греческихъ моцно держимосе, яко на Флорентейскомъ сынодѣ вызнали, а яко они на онь часъ вымовлялисе папежови (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 129); [ѡтецъ светѣ(и)ший] што ижъ учини(л) и на то своє привилиѧ и писма по(с)лалъ росказꙋючи абыхмо сѧ на сєно(д) зозвавши исповєданиє вѣры ст҃оє ꙋчинили и послушєнъство столицы римскоє пєтра ст҃ого климєнтиєви ѡсмомꙋ и єго наслѣдн иꙗо(м) ѡ(т)дали (Берестя, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627); Атоли не тая костела римского вѣра, але восточная ни в чем непременна, непорушенна, чистая, от самаго Христа камени и каменнаго фундамента, петрова исповѣдания с протчими апостолы фундованая (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); **исповеданиє (исповѣданїє) вѣры** – "Символ віри", молитва "Вірую": А гдесь поделъ, душко милый, симъболъ исповедания веры светое католическое, который на початку всихъ артыкуловъ того вызнанья стоитъ, то естъ симболъ Никейский и Костенътинопольский (Вільна, 1599 *Ант.* 757-759); то єсть жи(з)нь вѣчнаѧ; и рóскошъ Нб҃(с)наѧ, ѡ котóрой на всѧ́кїй дн҃ь мóвимѡ въ исповѣда́нїю вѣри на́шєи ст҃ой; мóвимѡ ждє́мъ въскрєсє́нїѧ мє́ртвыхъ, и жи́зни бꙋ́дꙋщагѡ вѣкꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 166);

(визнання чого-небудь за істину) сповідування, віра: Бо яко то естъ истинная правда, же есть человекомъ правдивымъ, во всемъ намъ подобнымъ, опрочъ греха, такъ и то есть истинная правда, же естъ Богомъ правъдивымъ... Хто таковогo исповедания и веры не маетъ, не на // камено, але на песку и на сене будуетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 607-609).

2. *(каяття під час сповіді)* сповідь: Котóраѧ є́стъ матє́рїа тои мисти́рїи; Ѡ(т)вѣтъ. Єстъ скрꙋ́ха сєрдє́чнаѧ, исповѣда́нїє всѣхъ грѣхѡ́въ, и дóсытъ оучинє́ньє (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 14 зв.); Исповѣда́нїє є́ст҆ доброво́л҆ноє ѡб҆явлє́нїє всѣхъ грѣхóвъ свои́хъ прє(д) сꙋ́дьєю дꙋхóвнымъ собѣ налєжащымъ з҆ ѡскаржєньємъ сєбѣ самóго (Львів, 1645 *О тайн.* 74); Набóжный чловє́чє, дарова́лъ ва(м) Г(с)дь Іс҃ Хс҃, поглѧда́ючи на слє́зноє и ср(д)чноє вш҃є покаѧ́нїє и исповѣда́нїє щи́роє, мнóю нєдостóйны(м) грѣхѡ́въ прощє́нїє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

Див. ще **ИСПОВѢДЬ, СПОВѢДАНІЄ.** *Пор.* **ИСПОВѢДАТИ.**

ИСПОВѢДАНІЄ *див.* **ИСПОВѢДАНИЄ.**

ИСПОВѢДАНЇЄ *див.* **ИСПОВѢДАНИЄ.**

ИСПÓВѢДАТИ, ИСПОВЕДАТИ *дієсл. недок. і док.* (*цсл.* исповѣдати, исповѣдѣти) **1.** (що, що кому) Розповісти, розказати: и вєсь тотъ страхъ исповєдали имъ (1489 *Чет.* 262); у церкви зостался злодей... и такъ ушедши увъ олтаръ и оцепенѣвши, держалъ подъ пенелкомъ, где огонь держатъ, ажъ его пономаръ на заутрей тамъ нашелъ, и такъ оный злочестивый все исповедалъ, што ся надъ нимъ чинило (поч. XVII ст. *КЛ* 84);

(кого кому) проповідувати: вжо пришо(л) ча(с) єго. што(ж) исповєдаєть х(с)а явно всѣмъ людємъ (1489 *Чет.* 54 зв.).

2. (кого) *(здійснити обряд сповіді)* висповідати: Бꙋди прóчєє готóвъ вынꙋ дн҃ь

и нóщъ, съ кр͠щéнїємъ, съ покаа́нїємъ, (си́рѣчъ, исповѣда́ти болѧщихъ, и всѣхъ ка́ющихъ сѧ) и съ прича́стїємъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 5);

(кому що) сповідатися (кому про що): єп(с)кпъ... оузвє(л) ѡчи свои на нбо... прилѣжьно молѧсѧ бу҃. исповєдая пєрвоє своє нєвѣр(с)твиє (1489 *Чет.* 205).

3. (що) Сповідувати, визнавати (визнати): нє стыдѣмсѧ кр(с)тъ ч(с)тныи. имєноуючо. и чисты(м) ср(д)цємъ исповєдаимо єго (1489 *Чет.* 24 зв.); Остави сие образование мечтателное и толкование, от художества и учения силогизм поганских изобрѣтенное, но дай ми простую вѣру соборное и апостолское церкви, голым и сущим писанием апостол предануую и от перваго собора изображенную, купно с папою вашим благочестивым единомудрне и единогласне отригнутую и исповѣданую (1588-1596 *Виш. Кн.* 130); Нехай имъ дасть Богъ обильность даровъ небескихъ, и да сохранитъ и укрепитъ ихъ въ томъ предъсевзятью зо всимъ духовенствомъ и вернымъ людомъ, абы трывали въ милости и въ послушенъстве... костела, матеры своее, абы познали и уставичне исповедали величество Боского милосердия противъ собе (Вільна, 1599 *Ант.* 735);

(кого чим) визнавати (кого чим, кого за що): Ѡ(т) нєгóжє ты́ ѡ(т)чє всєпрє-п(д)бнѣйшїй Пéтрє Архїмандри́тє Пáстырю Ч(с)тнѣйшїй Имѧ прїéмъ, и хотѧ ср(д)цємъ и оустнами (!) Ха҃ исповѣда́ти Бм҃ъ при́снѡ с' на́ми (Київ, 1629 *На г. П. Мог.* 8 ненум.).

Див. ще **ИСПОВѢДОВАТИ, СПОВѢДАТИ.**

ИСПОВѢДАТИСЯ, ИСПОВѢДАТИСѦ, ИСПОВЕДАТИСЬ *дієсл. недок. і док.* (*цсл.* исповѣдатисѧ) (кому і без додатка) (*каятися, покаятися під час сповіді*) сповідатися (висповідатися): живєтє нє исповєдающєсѧ (1489 *Чет.* 276); Тотъ ѹставилъ шкляныи кєлихи́ дó кóстєла капланомъ, бо бы́ли прє(д) тымъ дрєвяныи, То тє(ж) ѹстави́лъ на ка(ж)дѹю и(х) вєли́кѹю ночъ, примовать тєло панъскоє и кро(в) исповєдавши(с) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); Коли бовѣм' чл҃вкъ исповѣд(а)єтсѧ, тогды єсли мѣлъ прє(д) и́сповєдью грѣхи смєр'тєл'ныє, ла́скѹ бж҃ую прыймѹє́т' з'глажа́ючѹю ѿныє грѣхи (Львів, 1645 *О тайн.* 10); дитѧт'камъ ѡ(т) рожєства своє́го, нєма́єтсѧ дава́ти прыча́(с)тїє, єдна́късжє єсли́бы ча́сто в'вы́ш' помєнє(н)нѹю и тымъ подóбнѹю хорóбѹ оупада́ли, а нє за́вшє в нє(и) тр'ва́ли, тогды єсли́бы котóрый з ни(х) пєрє(д) хорóбою исповѣда(л)сѧ и прагнѹл' прычастїа, мóжєт'сѧ ємѹ позвóлити (Там же, 43-44);

(чого) покаятися (в чому): молодчій сынъ, охабивъ блудницы, и свинѣ, и корѣня, и тоту сторону, што была май ему люба, нѣцятъ ся не забавилъ тамъ, тай не пушовъ ико иншому нѣкому, лише ико отцу своему, котрого бывъ прогнѣвавъ, и къ тому ся плакавъ, и исповѣдавъ ся грѣховъ своихъ (XVI ст. *НЄ* 8).

Див. ще **СПОВѢДАТИСѦ.**

ИСПОВѢДАТИСѦ *див.* **ИСПОВѢДАТИСЯ.**

ИСПОВѢДНИК *див.* **ИСПОВѢДНИКЪ.**

ИСПОВѢДНИКЪ, ИСПОВѢДНИК *ч.* (*цсл.* исповѣдьникъ) **1.** *(проповідник-мученик, канонізований церквою)* сповідник: г(с)ь также и ѡ ты(х) пишєть хто поститсѧ. ѡ исповѣдницє(х) (1489 *Чет.* 328 зв.); Добрый раб и вѣръный теченіє скóнъчив, душу же богови в руци поручив. Теплѣйший

во вѣри правый исповѣдник, камень вѣры и святый миру проповѣдник (к. XVI ст. *Укр. п.* 82); Што потомъ зась во ихъ наслѣдовцахъ и наступцахъ, епископахъ, мученикахъ и исповѣдникахъ показалося, и теперъ еще показуется, и ажъ до скончаня показоватися будетъ – святыхъ всѣхъ выбранныхъ Божіихъ церковъ Божія становится и будуетъ (1603 *Пит.* 22); тре́ба жєбы... мѣли заслоу́гы кр҃(с)та ст҃го... тє(ж) ст҃ыи лю́дє и наисправєдлившии, всѣ исповѣдники, м҃(ч)ники (поч. XVII ст. *Проп. р.* 294); Длѧ то́го з҆ оу́фностю за ве́сь свѣтъ мо́лимъсѧ тогды, из҆ мѹ́чениками и́хъ называ́ємъ, з҆ исповѣдниками, и Ієрє́ами: або́вѣмъ єдно тѣло є́стєсмы вси (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 152).

2. *(духівник)* сповідник: єсли́бы з҆ ѡбѧвлє(н)ѧ якоє ѡколи́чности, ка́ющємѹсѧ, а́л҆бо исповѣдникѹ, а́л҆бо яко́й и́н҆шой ѡсо́бѣ // вєли́каѧ яка́ѧ шко́да походи́ла, тогды єсли́бы и́нъшого исповѣдника не́ могъ мѣти, мо́жєт҆ нє повєда́т҆ о́ноє околи(ч)ности, и ѡ(д)ложи́ти на и(н)шы(и) ча́съ, в кото́рый бы моглъ бє(з) того нєбє(з)пєче́н҆ства исповѣда́тисѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 77-78); Духовному исповѣдникове моему, который бы такъ же порядкомъ церковъным у Господа Бога, о души моей грешъной старане мелъ, пятдесят золотых полских (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85).

3. Особова вл. н.: А же Мартинъ... помененныи еретики за приводомъ Максима Исповѣдника проклиналъ – не дивъ!.. всходніи патріархове, попережаючи вселенскій соборъ... еретиковъ виклинали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 659).

Див. ще **СПОВѢДНИКЪ**.

ИСПОВѢДНИЧИЙ *прикм. (мученицький)* сповідницький: Алє тве́рдшій нѣжъ Діаме́нтовый, на ка́мени вѣры мо́цнѡ оутве́рженый філя́ръ сє́й, всє то́є я́къ дш҃є гѹ́бныи пєкє(л)ногѡ мо́рѧ нава́лности, мѹ́чєническою дш҃єю нєпоколѣби́мѡ зно́сѧчи, ср(д)цємъ исповѣдничимъ ста́лє ѡ(т)ража́лъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 17).

ИСПОВѢДНЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується віровизнання)* сповідувальний: Сего ради аз вам о себѣ безчестия слову... нашему, яко не знаю ничтоже, ко вам хитро мовити или писати; точию вѣм се, яко православное вѣры простоты держюся и вас в той же вѣрѣ и простотѣ благочестия обрѣстися желаю и молю никако же вам уступати или выкоровати от черты знамения исповѣдного,... зане вѣдайте извѣстно, яко духа святаго дѣйством... основана есть (1608-1609 *Виш. Зач.* 199).

2. *(який стосується сповіді)* сповідний: А єсли́бы сщ҃єн҆никъ вѣдалъ ѡ кото́рыхъ прыстѹ́пѹ́ющых҆ до прича́стїѧ, же ѡни́ нєсѹ́ть // раз҆рѣшє(н)ныє длѧ яко́є прычи́ны, я́ко напры́кла(д) жє нє хо́чѹтъ попєрєста́ти ѡ(т) грѣхо́въ свои́хъ, тогды́ нє ма́єть и(м) борони́ти, ина́чєйбы чынѧчы ѡсла́ви(л) таковы́хъ людє́й и пєча(т) исповѣднѹю нарѹ́шылъ, и и́сповѣд҆ ст҃ѹю в҆ оги́дѹ пода(л) (Львів, 1645 *О тайн.* 45-46).

ИСПОВѢДОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що і без додатка) Сповідувати, визнавати (що): Што все хотяжь едино знаменуеть, мы однакъ свое "и зъ Сына" назадъ оставивши, Духа Светого отъ Отца через Сына одъ вѣку и истотне, яко отъ единое вины, исхожденіе исповѣдуемъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 129); Мы тако, православнии, мудрствуем, вѣруем и исповѣдуем, яко подобает спастися хотящему (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); ты(м) обо(м) ста́ти сѧ ма́єтъ з дє(к)рєтѹ справєдли́вого сѹ́дїи во вто́роє пришє́ствїє Хр҃(с)тово, по

стра́шно(м) сѹдѣ, тоє цр҇ковъ восто́чнаа и днє́сь та́ко исповѣдѹєтъ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 26); И в҄ Симво́лѣ Вѣры та́к҄ мо́вимѡ; Исповѣдѹю єдино Кр҇щє́нїє въ ѡставлє́нїє грѣхѡ(в) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 302).

2. (що) Засвідчувати; символізувати: А пото(м) кладє́мъ рѹкѹ на живо(т), исповѣдѹючи зє́стїє єго́ на зємлю, и въ пръ(с)тѣмъ животѣ Бг҇ома́тєрє, бє(з)сѣмєнноє зача́тїє єго́ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69)

Див. ще **ИСПОВѢДАТИ, СПОВѢДОВАТИ.**

ИСПОВѢДОВАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (що чим) Проголошувати, декларувати: я(к) ап҇(с)ль павє(л) повѣдає(т). к ри(м)лано(м) за(ч) рг҇. ср(д)цємь оубо вѣроуєть въ прав(д)оу. а оусты исповѣдѹєтьса въ сп҇(с)нїє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 28).

2. (що чим) Засвідчуватися; символізуватися: Або́вѣмъ злѹчє́нїємъ тро(х) па́лцовъ поспо́лѹ, то́ єстъ вєли́кого и ма́лого, и трє́тєго што́ подлє малого, исповѣдѹєтъса таємница бж҇(с)твє́нныхъ тро(х) ипо́стасєй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

Див. ще **ИСПОВѢДАТИ, СПОВѢДАТИ, СПОВѢДАТИСА.**

ИСПОВѢДУЮЩЫЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто сповідається)* сповідник: Ани ма́єть пыта́ти [Ієрє(и)] ѡ грѣха(х) потаємнѣйшы(х), кото́рыє то́лько злочы(н)цо(м) самы́м҄ сѹть прызвойтыє, и єсли́бы ѡ ни(х) што хотє(л) мо́вити, тогды ба́рзо ѡстоіро(ж)нє, и ро́зными ѡколи́чностами ѡгорожа́ючы, жє́быса исповѣдѹющый нє на҄ѹчылъ грѣшы́ти (Львів, 1645 *О тайн.* 89).

Див. ще **ИСПОВѢДУЮЩЫЙСА.**

ИСПОВѢДУЮЩЫЙСА *дієприкм. у знач. ім.* Те саме, що **исповѣдующый**: [исповѣдь] Ма́єть бы́ти послѹшнаа, то є́ст҄ жє́бы исповѣдѹющыйса бы́лъ гото́вымъ з҄ ѡхо́тою прына́ти вса́кѹю покѹтѹ кото́рѹюбы ємѹ исповѣдникъ на(з)начы(л) (Львів, 1645 *О тайн.* 79).

ИСПОВѢДЬ, ИСПОВЕДЬ, ИСПОВИД *ж. (цсл.* исповѣдь) **1.** *(каяття в гріхах під час сповіді)* сповідь: а възшакжє и межи тыми хрє(ст)яны которыє бы патє(р) ѹмєли, вєрѹ в бога и на ко(ж)ды(и) годъ в клєбано(в) свои(х) на исповєди бывали тєло бо(ж)єє при(и)мовали... тыє маю(т) допѹщоны бы(ти) свєдє(ц)ства (1566 *ВЛС* 78 зв.); та(к) розѹмѣю и(ж) памятаєшъ вм҇(с) всѣхъ ты(х), єсли схочє(ш) покаатє(л)ноє исповѣди пра́вдѹ ѡ(т)ригнѹти (1598 *Виш. Кн.* 273 зв.); по том знати, где ест вѣра православная католическая, где скутки ее видимо, то ест: послушенство, исповид, покуту, умертвене тѣла, пост, воздержливост, молитву, милостыню (Вільна, 1600 *Катех.* 70); Коли бовѣм҄ чл҇вкъ исповѣд(а)єтса, тогды єсли мѣлъ прє(д) и́сповѣдью грѣхи смєр҄тєл҄ныє, ла́скѹ бж҇ѹю прыймѹєт҄ з҄глажа́ючѹю ѡ́ныє грѣхи (Львів, 1645 *О тайн.* 10); В хоро́бѣ тєжъ, єсли́сь на́про(д) оутѣка́лса до добродѣйстъ Цр҇ко́вныхъ: я́кѡ то до Исповѣди, Прича́стїа Бж҇(с)твєнныхъ Та́инъ, и ѡста́тнєгѡ помаза́на Єлє́єм҄ посщ҇єннымъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908).

2. *(визнання віри)* сповідування: Пе́тра Скала, Пе́тръ Ка́мєнь, ѡ(т) Пе́тры твоє́и Бѣ връхо́вный Ап҇(с)лъ: ижє ѡ(т) своє́и Исповѣди нарєчє́нъ, мнѡгимъ Пєтрѡ́мъ быти Дадє́, и Ха҇ Сн҇омъ Бж҇їимъ оучи́ти (Київ, 1629 *На г. П. Мог.* 8 ненум.).

Див. ще **ИСПОВѢДАНИЄ, СПОВѢДЬ.**

ИСПОВѢСТИ *дієсл. док.* (що) Покаятися (в чому); висповідатися: если исповѣме грѣхы свои, Бг҇ъ вѣренъ естъ и

праведенъ, выдпуститъ намъ (XVI ст. *НЄ* 24 зв.).

ИСПОДНИЙ, ИСПОДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* исподьнь) **1.** *(який міститься внизу)* спідній, нижній: в жида Мошка... видел-о(м) за ѡказанъє(м) єго на рукахъ ѡбо(х) понижшє(и) плє(ч) раны синиє кривавыє..., а на твари губа испо(д)няя побита (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); Нє бȣдешъ бра́лъ в заста́вѣ з' испо́днє(го) и ве́рхнаго ка́мєна млынскогѡ, то е́сть начи́ньє жи́вности єгѡ́, бо дȣшȣ свою // заста́вилъ оу тєбє (серед. XVII ст. *Хрон.* 157-157 зв.);

спідній (про одяг): Б'ючому та в' че́люст', наста́въ и дрȣгȣю, а ѡ(т) бєрȣчого // оу тєбє ве́рхнюю шатȣ, испо(д)нѣ нє борони (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 555-556).

2. *(неземний, загробний)* потойбічний: бо што чтыри єламе́нта и свѣтъ то(т) ма́є́тъ, испо(д)ный, або по(д)зе́мны(и), нѣчо́го нѣ машъ го(д)ного, жєбы са могло з' нб(с)нымъ поро́внати ме́шкана(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 234 зв.).

Див. ще **СПОДНИЙ.**

ИСПОДНЫЙ *див.* **ИСПОДНИЙ.**

ИСПОДОБИТИ *дієсл. док.* (чого) Удостоїти: ѡ(т) мєча свобожєны боудєтє. и чєсти вєлицє исподоблєни боудєтє (1489 *Чет.* 140 зв.); исподоби(л) ма єси троуда сты(х) (Там же, 242).

ИСПОДОБИТИСЯ *дієсл. док.* (чого) Удостоїтися: исподоби(л)са єси вєрхъ главы г(с)на принати во єрдани (1489 *Чет.* 224).

ИСПОДЪ *ч.* **1.** *(нижня частина чого-небудь)* спід, низ: З городища а боарє головє(н)скиє вє(р)хъ криють вє(р)хъ зрȣбленъ алє исподъ згнилъ ѡбла(н)кованьа нєтъ (1552 *ОЛЗ* 163); Въ Цркви Катапєта́зма смȣткȣ тє(ж) оузна́ла, зве́рху са до испо́дȣ на двоє роздрала (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.).

2. Пивниця, підвал: на исподє жє подъ помостомъ соуды смєрътныи вчинєны были (1489 *Чет.* 56 зв.).

Див. ще **СПОДЪ**[1].

ИСПОЛЕРОВАТИ *дієсл. док., перен.* *(удосконалити, поліпшити)* відшліфувати: ибо хс ѡбра(з) то(л)ко побѣ(ж)дати хотащи(м) ми́ра да(л), показа(л) и наоучи(л), и са(м) собою изъѡбрази(л), пре́лести жє мо́єго л'живого цр(с)тва мнѣ нє ѡ(т)на(л), и нє погȣби(л). ато дла то(г) оучини(л), абы са́моє вла́сти члч(с)коє, в то(м) искȣсѣ, бо(р)бѣ и про́бѣ вѣка то́го насто́ащаго досвѣ(д)чалоса, ѡчи́щалоса, и на живо(т) вѣчный испо́лєрова́ло (1599-1600 *Виш. Кн.* 205).

ИСПОЛИНЪ *ч.* (*цсл.* исполинъ) велетень, богатир; герой: Ѡба́чтє вєли́кого пє(л)крима, который нєгды(с) з высо́кого нба виходачи, въ(з)радова́лса я́ко испо́ли́нъ тєщи поу(т); южъ спрацова́ного, и лєдвє но́гоу порȣшити могоу́чого (поч. XVII ст. *Проп. р.* 181 зв.); heros, вє(л)можа, вла(с)тєли(н), и(с)полинъ (1642 *ЛС* 217).

ИСПОЛНА, ИСПОВНА *присл.* **1.** Сповна, вповні: покажємъ ка(к)жє дхомъ бжъ(м) стии троици. испо(л)на навыкли єсмо поклонатиса (1489 *Чет.* 218); И въстал са слȣга наш вѣрнїи... и заплатил ємȣ оуси исполна тоти вышєписаних пинѣзи (Ясси, 1587 *МЭФ* 130); Шестый хосенъ: якъ Христосъ тѣломъ бывъ, што узявъ горѣ выдъ святои Маріи, и изолявъ на насъ доброту исповна Божую (XVI ст. *НЄ* 195).

2. Те саме, що **исполне**: Молю вас, братя,... абы есте одно мовили усѣ, абы не была межи вами перека, абы есте ис-

повна были, чомъ не пуславъ Христосъ лише крестити, али и проповѣдати слово Божіє (XVI ст. *НЄ* 89).

Див. ще **ИСПЛЪНО, ИСПОЛНЕ, ИСПОЛОКЪ, СПОЛНА, СПОЛНЕ, СПОЛНИ, СПОЛНО.**

ИСПОЛНЕ, ИСПОЛЪНЕ *присл.* Спільно, разом: мы складаємъ на то рокъ... и росказали єсмо писати листъ нашъ до ты(х) дєлчих з руки и(х) взѧты(х) абы ωни... до имєнє(и)... зъєхали испо(л)нє з дє(л)чими твоими згодившисѧ... ωглєдавши записо(в)... штобы є(и) слушнє во(д)лє права и статуту належало выдєлили и в дє(р)жаниє є(и) подали (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3 зв.); водлѹ(г) по(с)тупко(в) и ω(д)мѣнности часо(в) ωного вѣкѹ давнєго, коли ча(с)тыє бывали гу(с)ты(х) народо(в), и ро(з)маиты(х) пєрєношє(н)я з мє(ст)ца на мє(ст)цє, испо(л)нє с краи(н) лєпши(х) вча(с)нѣ(и)ши(х) и бога(т)ши(х) ѹхожє(н)я и выбия(н)я (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); Диялася такая уфала и постановєньє нашє соузмєрьноє от нас на соборє нашом постановєным и зьгодъным, до котороє тои уфалы нашои и исполънє пєчати наши приложили єсмо и руки свои подъписали (Берестя, 1591 *ПІФ* 106).

Див. ще **ИСПОЛНА, ИСПОЛОКЪ, СПОЛНА, СПОЛНЕ, СПОЛНИ, СПОЛНО.**

ИСПОЛНЕНЄ, ИСПОВНѢНЄ, ИСПОЛНѢНЬЄ *с.* **1.** Сповнення, здійснення; реалізація: в нємъ жє живєтъ всє испо(л)нѣньє б҃жєства (1489 *Чет.* 156 зв.); Выдъ Месіи Христа вѣровъ правовъ можеме добыти прощу грѣхумъ и исповнѣня закону (XVI ст. *НЄ* 138 зв.).

2. Виконання обов'язків: Па́къ ли єщє и по сємъ... позовномъ писанїю... позвовъ наши(х) нє послухаєшъ и спра́вы са́мъ ω собѣ ωчєви́стє да́ти нє всхо́чєшъ то пакъ мы... тєбє я(к) нєпослу́шно(г) и во всє(мъ)... проти(в)ного яко чло(н)ка гнилого ω(т) ц҃рковнаго испо(л)нє(н)ѧ... ω(т)отнємъ и... ω(т)лучи(м) и анаѳємѣ... прєдади(м) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251).

3. Громада, спільнота: Проси(м) тєды и в.м. всѣхъ Посполи́тє д҃ховны(х) и Княжа(ц)ки(х), Па(н)ски(х) и свѣ(ц)ки(х) вла(с)тєй, и всѣхъ христоимєниты(х) людєй, исполнєня ц҃рковнаго, ω ми́лостивоє и ла(с)кавоє Бачєня и вспоможе́ня на такъ я(с)ныє и всѣ(х) ва(с) Посполитыє Потрєбы (Львів, 1609 *ЛСБ* 422).

Див. ще **ИСПОЛНЕНИЄ.**

ИСПОЛНЕНИЄ, ИСПОЛНЕНІЄ, ИСПОЛНЕНЇЄ *с.* (*цсл.* исплънєниє) **1.** Те саме, що **исполнене** у 1 знач.: И аще ли у старомъ законе... все церков'ное начине почитано и покланяем' было и свято звано, то... все исполненіе хрістиянское таиности церковныя свято имѣти, честь и покланяніє воздавати (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 55); остало еще папѣ римскому..., царя всѣх исполнений злоб и козней диаволских, породити, да запечатлѣет латинскую прелест своим пришествием (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Другая наука: дѣля того дитяти имя Іисусъ, чомъ по жидувскы "шуя" естъ спаситѣль, и валчакъ, и спасеніе, и исполненіе, и увожай намъ у пожитокъ вѣчный (XVI ст. *НЄ* 200); Трипєрсона́лноє твоє бω(з)тво, ω нє́м жє спаса́єт'сѧ; вѣрныхъ мно́зтво. С҃нωвъ тво́ихъ, Нє длѧ заслѹ́гъ сво́ихъ. [Но тво́єгω то Б҃жства,] Всє исполнє́нїє и ѧвлє́нїє, Съ дѣла на(м) вѣчноє сп҃сєнїє (Чернігів, 1646 *Перло* 15); Хєрѹви́м' бовѣм' значи(т) исполнє́нїє оумѣєтности: та́ѧ вєли́кои потрєбѹ-

єтъ пра́цы и оуставичности въ Архієре́єхъ, абы́сѧ в҄ ѡ́ныхъ вы́полнили слова Ап҇(с)ла Па́вла, ѡ́выє: Подоба́єтъ єп҇(с)пꙋ быти оучи́тєлнꙋ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3 зв.).

2. Те саме, що **исполнене** у 2 знач.: мы имѣюще вла(ст) прє́стго дха тєбє яко нєпослушъного и во всємъ закону бжия... проти(в)ного яко члонъка гнилого ω(т) испо(л)нєниѧ црко(в)наго соборнє ω(т)сєчємъ и ω(т) всєго ѡбъщєниѧ вѣръны(х) ω(т)лꙋчимъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255, 1 зв.).

3. Займання, заповнення: тыи Дєвѧт҄ // Ча́стѡк҄ выймꙋючи выража́ємѡ Де́вѧть Хо́рѡв҄ Агглских҄, взыва́ючи сты(х) Бжіихъ, кото́рыи яко Бгословѡве оуча(т), ω(т) Гда Ба на исполне́ніє мѣстъ, с҄ кото́рыхъ Люци́фєръ з҄ свои́ми Адгєре́нтами стрꙋчо́ный с҄па́лъ, мѣстцє назначо́ноє маютъ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217-218).

ИСПОЛНЕНІЄ *див.* **ИСПОЛНЕНИЄ.**
ИСПОЛНЕНЇЄ *див.* **ИСПОЛНЕНИЄ.**

ИСПОЛНЕННЫЙ *прикм. (заповнений до краю)* повний: заты(м) виполнѧют сѧ на папєжєх оныи слова, жє за то́є хранилища их исполнєнны и сами оутолстѣша з сквєрнаго прибы́ткꙋ, которі́й с того оумножаєт сѧ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 31).

ИСПОЛНИВЫЙ *прикм.* **1.** *(який заповнює собою що-небудь)* який охоплює, наповнює: стыи англи... глють. стъ. стъ. стъ г(с)ь саваѡфь. исполнивыи нбо и зємлю (1489 *Чет.* 74).

2. *Перен. (який пізнав, збагнув що-небудь)* сповнений: павєлъ... // ...прошєдыи трєкровноє (н)бо. испо(л)нивыи нєизгла(н)ныя таины (1489 *Чет.* 230-230 зв.).

ИСПОЛНИТЕЛЬ, ИСПОЛНЇТЕЛЬ *ч.* Виконавець: бѣ исполнитєль законꙋ пришо(л) (1489 *Чет.* 116); далє(с) гды(с) та́къ вєлїкиє бога(ц)тва слоузѣ твоє́моу іово́ви, и взѧлє(с) са(м) ω(т) нє́го, в чи́мъ тєбѣ єлємє(н)та слоужи́ли, дїаволи за(с) во́лѣ твоєи сто́й были испо(л)нїтєли и єкзєкоутори. ѧ за(с) са(м) сєбѣ боу́доу ка́то(м), нє хочоу бовѣмъ чєка́ти, поки ѡго(н) зло́дѣй, и дїаволи... вы(р)воу(т) мнѣ ґва́лто(м) того што ми дала ла(с)каваѧ твоѧ дєснїца (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243 зв.).

ИСПОЛНЇТЕЛЬ *див.* **ИСПОЛНИТЕЛЬ.**

ИСПОЛНИТИ, ИСПОВНИТИ, ИСПЛЪНИТИ, ИСПЛЬНИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* исплънити) **1.** (що, що чим) Виконати, здійснити, зробити: а па(к) ащє сѣ кто покꙋси(т) и нє испльни(т) нашє даанїє, а то(т) таковїи да имає(т) дати ω(т)вѣт, на страшнѧм соудищи, прѣ(д) гєм бгѡм, іс хѡм (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Покажѣтє ми ѡ згодꙋ важꙋчіє, гдє которы(и) з ва(с) то(т) конє(ч)ны(и) стє́пєнь Пєтро́ва гла́са испо(л)ни(л)... Слыша(в)шє ω(т) ꙋчтлѧ, я́ко нєꙋдо́бъ бога́тїи вънїидꙋ(т) в цр(ст)во нб(с)ноє (1598 *Виш. Кн.* 274 зв.); Рюкъ ему Христосъ: Если хочъ увойти у пожитокъ вѣчный, а ты исполни заповѣди (XVI ст. *НЄ* 10); И мовивъ ему молодецъ: Усе сесе, мовитъ, емъ исповнивъ што ище, мовитъ, емъ не докунчавъ? (Там же, 21); Єсли хочє(ш) по́хоти тєлє́сноє насы́ти(ти)сѧ и г(с)дрє(м), домꙋ дрє́ва и зємлѣ шма́та, назватисѧ; па(д) поклони ми сѧ: я тв(о)ю волю исполъню, // ѧ тобѣ жє́нꙋ привєдꙋ хатꙋ да(м). зє́млю дарꙋю (1599-1600 *Виш. Кн.* 207 зв.-208); Я(с)но вє(л)мо(ж)ны(и)... мїро(н) бє(р)навски(и) моги́ла го(с)пода(р) зємлѣ мо(л)да́вскоѣ... постанови́в(ши) в собѣ цє(р)ковъ лвов(с)кую довє(р)шити зачы(м) во́лю хр(с)толю(б)ную хотячи

дѣло(м) и(с)пó(л)ни(ти) піса(л) абы кто ω(т) брáти(и) бы(лъ) ȣ него (Львів, 1627 *ЛСБ* 1047, 2); Ап(с)лъ наȣчáет҆: Дрȣгъ дрȣгȣ, мовачи, тяготȣ носи́те, и тáкω испóл҆ните зáконъ Хвъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 284);

(що чим) втілити, реалізувати: Пытáю ва(с) за(с) ω тóй послѣднє(и) добродѣтєли, покажѣте ми, ω би(с)кȣпи, // хто дава(л) за ва(ми) свѣ(ди)тє(л)ство ω(т) внѣшни(х), я(к) єстє на тóй стєпєнь досто(и)ни и якъ є(с)тє житіє(м) дóбры(м) испо(л)нили всѣ тыє добродѣтєли, Пáвло(м) рєчє(н)ныє (1598 *Виш. Кн.* 292 зв.-293); тóєжъ и Пáвєлъ сты(и) Ап(с)тлъ глє(т): Рáдȣйтєсѧ ω Г(с)дѣ: и пáки рєкȣ; Рáдȣйтєсѧ рáдо(ст) вáша испо(л)нєна нєха(и) бȣдє(т), напо(л)нѧ(и)тєсѧ дхо(м) рáдости (Чернігів, 1646 *Перло* 8 ненум.).

2. *(просотити, наситити чим-небудь)* наповнити: ква(с)ци растȣ(т) в страна(х) теплы(х)... на наипа(ч) в тѣ(х) мѣстє(х), гдѣ зємлѧ исполнєна єсть сѣрою горѧчєю (XVI ст. *Травн.* 489); *Образно:* Ѡ пр(с)таѧ збави́тєлѧ нáшєго члчéнства лоуна... Кды тѧ чръвонȣю и крóвію исплънéнȣю на горѣ голгоѳѣ ви́жоу, южъ знáю жє тєбѣ вѣтри и нєпогóды бѣ(д) и моу(к) ωкрȣтны(х) готоýютсѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270 зв.);

(що) *(поширюючись, наповнити собою)* заповнити: ω(т) розли́чного в҆здыхáньѧ гóлосωвъ и бóлѣзни нарóдω(в) ср(д)чный кри́къ и нєпостоáнный шоýмъ всю вселéнноую испóлнилъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.).

3. *Перен. (умістити в собі що-небудь у значній кількості)* наповнитися, сповнитися: Мы же грѣшніи, исполнени язвъ греховныхъ, плачемся своихъ греховъ и возлюбимъ плачевное иноческое житие, пустыню (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 155); тá повѣсть вѣдéніа є(г) мнѽгихъ таéмницъ избавéныхъ исполнéна (Почаїв, 1618 *Зерц.* 54); Мл(с)ти Гнѧ испóлнєна є(ст) зємлѧ (Київ, 1625 *МІКСВ* 158); Трȣдноє: Трȣда исполнéнноє. Працови́тоє (1627 *ЛБ* 134);

(чого) *(збагатитися чим-небудь, стати багатим на що-небудь)* сповнитися (чим): Остили єсмо на прєложєнство... г(с)дна никифора... яко моужа исполнєного всѧкои наоуки, в҆ бгословіи дхѡвной и внѣшнєй бѣглого (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 88); Синєсéй: разȣма исполнéнъ (1627 *ЛБ* 235).

4. *Перен.* (чим) *(пройнятися вірою, яким-небудь почуттям)* сповнитися: иѡанъ пр(д)тча дха стго исполнєнъ бы(ст) (1489 *Чет.* 38); ω(т) нєго(ж) да и(з)бави(т) на(с) всємогущаѧ сила х(с)ва и да ȣкрєпи(т) во ва(с) всю надє(ж)дȣ имѣя на єдинаго исти(н)наго бга... и ȣчитєлє(и) всєлє(н)ски(х), всєгда да испо(л)ни(т) страхо(м) єго сты(м), и вєрою (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); Ѡ вєсѣлѧ нєиз҆глáн҆ноє! Которою рáдостю и мы исполнéны заволáймы въскр(с)шємоу црȣ з҆ ап(с)ло(м) ѳомóю гъ мо(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 169); на ѽно(м) сȣдѣ стрáшномъ, стáнєтъ Агглъ Бжїй... гнѣва испо(л)нєнъ; и оу вєли́кой жáлости начнє(т) скáржити прє(д) Бгомъ на грѣшника (Чернігів, 1646 *Перло* 150 зв.); **исполнити очи слезъ** *див.* **ОКО.**

Див. ще **СПОВНИТИ, СПОВНЯТИ, СПОЛНИТИ, СПОЛНЯТИ.**

ИСПОЛНИТИСЯ, ИСПОЛНИТИСѦ, ИСПОЛНЬТИСѦ, ИСПОЛЪНИТИСѦ, ИСПОВНИТИСЯ, ИСПОВЪНИТИСЯ *дієсл. док.* **1.** (кому, на кому, над чим і без додатка) *(здійснитися; статися)* сповни-

тися: многи ѡ(т) нихъ почали вѣровати... а ка(к) сѧ то исполнило. дхъ стыи рєклъ (1489 *Чет.* 263); Что́ я́внє ви́димо ннѣ стра(ж)дєши, мртвъ, на(г), бє(з)ѡбразє(н), оу́би(т) и повръжє(н) лєжиши... Ото(ж) то́бѣ чого єсь иска(л), то єсь зна(и)шо(л). Ото(ж) тобѣ чо́го сѧ ті̓ хотѣло; тоє ти сѧ испо(л)нило (1599 *Виш. Кн.* 218); Выдъ дна адового, и выдъ смерте вѣчнои, и выдъ страху насъ ослободилъ, и пушовъ выдъ насъ на небо, та ся исповънило (XVI ст. *НЄ* 74); Той есть самый сосуд тое излишнее лжи и отщепенства латынского первый, яко ту явне самым им на него показалем, зовомый же Петрь Скарга; исполнися на нем Давида пророка слово (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); Тȣтъ пра́вє испо(л)нилосѧ на(д) народо(м) лю(д)ски(м) ѡнаѧ стара́ѧ пропов́ѣ(ст) и(ж) по смоу(т)кȣ быває(т) вєсє́ліє и по вєлико(м) забȣрє́нію быває(т) свѣтлость вєли́каѧ (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 20 зв.); Єсли нє было Тѣло, Іѡси́фъ кого́ взѧвши оутѣка́лъ до Єгѵ́птȣ; и єсли́ нє бы́лъ Бгъ, зъ Єгѵ́птȣ призва́лє(м) Сна мо́єгѡ, я́къ сѧ испо́лнитъ. єсли нє бы́ло Тѣло, Іѡа́ннъ кого кр(с)ти́лъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125 зв.); зычили быхмо собѣ самодєржца господаря тако(го) в своє(й) зємли яко Ваша ца(р)ская вєлможно(ст) православны(и) хрєстия(н)ски(и) црь азали бы прє(д)вѣчноє пророчєство ѡ(т) христа бга нашєго исполнилося што всє в рȣкахъ єго стоє мл(с)ти (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12).

2. *Перен. (про час) (збігти, минути, закінчитися)* сповнитися: какъ исполнилосѧ ѳ м(с)цеи родила анна (1489 *Чет.* 16); Про то повѣмъ вамъ..., што намъ основавъ своимъ вознесеніемъ, коли было по воскресеніи его изъ мертвыхъ, // коли ся исповнило чотыридесятъ днувъ, што чинивъ, чомъ являвъ ся... усякымъ кѣномъ (XVI ст. *НЄ* 72-73); Єдини разȣмѣютъ быти; конє(ц) тогѡ свѣта, въ той ча́съ; Гды испо(л)на́тъсѧ лѣта; ѡ(с)мъ ти́сѧщі́й лѣ(т); ѡ(т) творе́нѧ тогѡ свѣта, якѡбы въ то́й ча́съ; мѣлъ настȣпити бȣдȣщі́й вѣкъ покоа (Чернігів, 1646 *Перло* 129 зв.); плакали єгѡ снове Ізраилєвы на полѧ(х) Моавски(х) л дніи и исполнилисѧ дніи плачȣ плачȣчи(х) Мѡисєѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 159).

3. *Перен.* (чого, чим) *(повністю пройнятися чим-небудь)* переповнитися: домъ єго всєго добро(г) исполънитсѧ (1489 *Чет.* 132 зв.); зємля радости исполньшисѧ (Там же, 315); ца́ръ испо́лъ нилъсѧ та́жкимъ гнѣвомъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 10); Мєліодійный Мȣзыкȣ, Кро́лю и Пр(о)рчє, Мȣжȣ по с(р)дцȣ Бжїю, нб(с)ный отро́чє. Обфитою ра́достю го́йнє исполни́сѧ, Възыгра́вшисѧ въ дȣхȣ, ми́лє вєсєли́сѧ (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

Див. ще **ИСПОЛНЯТИСИЯ, СПОЛНИТИСА.**

ИСПОЛНИТИСА *див.* **ИСПОЛНИТИСЯ.**

ИСПОЛНЇТЕЛЬ *див.* **ИСПОЛНИТЕЛЬ.**

ИСПОЛНЬТИСА *див.* **ИСПОЛНИТИСЯ.**

ИСПОЛНѢНЬЄ *див.* **ИСПОЛНЕНЄ.**

ИСПОЛНЯТИ, ИСПОЛНАТИ, ИСПОВНЯТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* исплъняти) **1.** (що) *(здійснювати, реалізовувати)* сповнювати, виконувати: нинє тотъ єсть. што(ж) пєрвѣє моисѣєви явилсѧ на горѣ синаистєи. бголѣпно. исполнѧя Законъ (1489 *Чет.* 133); Ино хто будетъ тую землю держати, тотъ маетъ тую дань св. Николе давати, а не будетъ человѣка на

Петрову землю, ино тую дань Петровы земли всю тымъ людемъ исполняти, а тую землю самымъ ходити (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); научайме (ся), што естъ до(са)жданіе ученикумъ, котрыи исповняютъ заказы его на сюмъ свѣтѣ, якъ было пригодило ся и апостолумъ, чомъ сесь свѣтъ, якъ великый вѣтеръ изъ волнами (XVI ст. *НЄ* 115); старейшие..., христово повелѣние "хоть быти первы, да будет последни, и хотя быти болий, да будет мний" исполняют (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184); Частокро(т) и словко чл҃вка в҄ смѹткѹ оувєсєлѧєтъ. и чи(м) могѹчи дрѹгъ дрѹгѹ тѧготѹ носи(л), а зако(н) Х(с)въ исполнѧ(л): кѹпѹючи ты(м) цр(с)тво нб(с)ноє (Вільна, 1627 *Дух. б.* 8); Нєвомєсти́маѧ свѣтлωсти, проходи́тєлнаѧ; сквóзѣ всѧ́ Ликостоѧ́нїѧ Агглскаѧ: и нєѹдєржа́нно исхо(д)наѧ; прєбыва́ющи, вышшє всѣхъ Хѿровъ Агглскихъ; в равнωчéстїю Ѡ(т)цєвскомъ, и Сн҃о́вском҄, за́вшє бы́тнє, всѧ испо(л)нѧѧ, всѧ испытѹѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 35).

2. (що) *(усувати хибу, помилку)* виправляти: єсли́ бым҄сѧ в҄ чо́мъ я́ко писма нєоумѣ́єтный поткноу́лъ, са́мъ нєдоста́токъ мой исполнѧ́й, або мєнє го́лого сло́вы, и ро́зѹмомъ нєоузбро́єного... са(м) застѹпи(в)ши ω(т)повѣда́й (Острог, 1598 *Отп. КО* 3).

3. (що) Задовольняти, заспокоювати: А нн҃ѣшнєго вѣкѹ за́сь в҄ к(л)юбѹ нєвѣрїѧ прѣваго зо́вємоє хр(с)тїѧ(н)ство в҄па́ло. и ωдны(м) способо(м) с пога(н)ци нєкрє(щє)ны́ми ми́ръ любѧ(т). и цр҃(с)тва и ро́скоши єго насытитисѧ прагнѹтъ. и є́щє бол҄шє нє́жєли по́ганє похоти тєлєсныє свово(л)ного и нєчи́стого жи́тїѧ, свои(м) злы(м) житїє(м) испо(л)нѧю(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 204 зв.).

◇ **роскошь исполняти** *див.* **РОСКОШЬ.**

Див. ще **СПОЛНАТИ.**

ИСПОЛНЯТИСЯ, ИСПОЛНАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (на кому, в чому) *(здійснюватися, реалізовуватися)* сповнюватися: сила дєи моя в нємощи исполнѧєтсѧ (1489 *Чет.* 58); ωни вразоумѣють славу єго. и познають што сѧ на нємъ испо(л)нѧют пророч(с)кая слова (Там же, 164).

2. *Перен.* (від чого) *(бути обтяженим чим-небудь)* переповнитися: Яко православные от всех, миру сему служащих, ненавидимы суть и ся исполняют от бѣд, яже рече: "Ненавидимый будет имени моего ради" (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175).

Див. ще **ИСПОЛНИТИСЯ.**

ИСПОЛНАТИ *див.* **ИСПОЛНЯТИ.**

ИСПОЛНАТИСѦ *див.* **ИСПОЛНЯТИСЯ.**

ИСПОЛОКЪ *присл.* Спільно, разом: рєчи и справы лю(д)скиє бы тє(ж) и нальпшиє на свєтє ωказовалисє с часо(м) исполо(к) з лю(д)ми с памєтє(и) лю(д)ски(х) сплывати и в забы(т)є приходити бы мѹсєли гдєбы пи(с)мо(м) на при(ш)лыє вѣки нє ω(з)на(и)мєны и ѹтвє(р)жєны нє были (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 73).

Див. ще **ИСПОЛНА, ИСПОЛНЕ, СПОЛНА, СПОЛНЕ, СПОЛНО.**

ИСПОЛЪНЕ *див.* **ИСПОЛНЕ.**

ИСПОЛЪНИТИСѦ *див.* **ИСПОЛНИТИСЯ.**

ИСПОМАГАТИ *дієсл. недок.* (кого, кого чим) *(надавати допомогу кому-небудь)* допомагати, *діал.* спомагати: Присмотрѣмъ бетѣжныхъ..., и потѣшати скорбныхъ людій, испомагати недостаточныхъ, учити слугы и дѣти свои слова Божіи (XVI ст. *НЄ* 215); имаеме испомагати ближняго

своего порадовъ добровъ, и обороновъ, и маетностю, и словомъ правымъ (Там же, 217).

Див. ще **СПОМАГАТИ, СПОМОЧИ.**

ИСПОМИНАТИСЯ *дієсл. недок.* (за що) Ітися (про що), згадуватися (що): Мовивъ емъ вамъ у тоту н(д)лю, што минула изъ святого писма, де испоминаетъся за пустъ святый и якъ ся годитъ хрестіанинови постити (XVI ст. *НЄ* 25).

Див. ще **СПОМИНАТИСЯ.**

ИСПОЧАТКУ, ИСПОЧАТЬКУ *присл. (перед чим-небудь іншим)* спочатку: видѣлосѧ и мнѣ которыи же єсми ажь испочатькоу с пил'ностию в'сє по радоу выписаль [вєл'мож'ны(и)] дръжав'ны(и) ѳєѡфилє, абы єси выдаль прав'доу тыхь словь и тыхь рѣчїи в' нихь же єси наоучєнь быль (1556-1561 *ПЄ* 204 зв.); слова тыи котрїи соу(т) испоча(т)кȣ заложєныи в той зацной повѣсти ѡ во(з)нє(с)нїи га нашєго іс ха. таѧ є(ст) прїчина хр(с)тиѧнє щоко(л)вє(к) избавитє(л) нашь чинїти рачи(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 75).

Див. ще **СПОЧАТКУ.**

ИСПОЧАТЬКУ *див.* **ИСПОЧАТКУ.**

ИСПОЧИВАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(відновлювати сили після втоми)* відпочивати: іс испрацова́вшисѧ сѣль испо́чивати близь колодѧзѧ была южь ше́стаѧ го́дина на днь (поч. XVII ст. *Проп.* 9).

2. *(гайнувати час)* дармувати: и на кождый день и по хыжахъ и у церкви не испочивали, учили и проповѣдали Іисуса Христа (XVI ст. *НЄ* 33).

Див. ще **СПОЧИВАТИ, СПОЧИНУТИ, СПОЧИТИ.**

ИСПОЧИВОКЪ *ч.* Відпочинок: Дѣля того не буйме ся сна и испочивку, али (*в рук.* али сѧ. – *Прим. вид.*) радуйме ся, коли лѣгаеме, также не буйме ся и смерте, чомъ есме сынове дурныи, коли кладутъ ихъ лечи, што бы спали (XVI ст. *НЄ* 156).

Див. ще **СПОЧИВОКЪ.**

ИСПРАВИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* исправитєль) *перен.* направник, наставник: кр(с)тъ... живота исправитєль (1489 *Чет.* 27 зв.); ѡнъ(ж) полныи явилъсѧ исправитєль. соблюдя заповѣди бжия (Там же, 88 зв.); бгъ са́мъ є(ст) выбо́рный исправи́тє(л), або спра́вца, а члкъ якобы инстроуме́нтъ яки́й, алє в' ѡсобли́во(м) то́мъ чоу́дѣ, котороєсѧ на оубо(з)ствѣ доброво́лно и ре́чи(и) доча(с)ны(х) пого(р)жєню оуфȣндова́ло (поч. XVII ст. *Проп. р.* 243).

Див. ще **СПРАВИТЕЛЬ.**

ИСПРАВИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* исправити) **1.** (що) Здійснити, виконати: прошу: рачъ ме... до особное розмовы зъ собою ласкаве прыпустити, абыхъмо... въ духу кротости все исправили и, о всихъ речахъ пильне розмовивъши, до пожеданого... конъца все привели (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1029); и да исправи(т) б(г)ъ з давнихъ вѣковъ ѡзна(и)млє(н)ноє пророчє(ст)во которомȣ мы самы сєбє пѡлєцєвши до милостивы(х) нȣ(г)гъ (!) вашємȣ ца(р)скомȣ вєличєствȣ яко на(и)ȣнижєнє(и) поко(р)нє ѡ(т)даємо (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

(що) завершити, закінчити: Длѧ то́го(м) тѧ зоста́ви(л) в' кри́тѣ, абы(с) нєдоко(н)-ча́ноє испра́ви(л). и поста́ви(л) // попы по в'сѣ(х) мѣстѣ(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 102 зв.-103).

2. (що) *(придбати в дар, пожертву)* справити: исправивши сию стую книгу... мы григоры(и) попел наместник городецкы(и) справивши е(и) дшевнаг ради спсения... и прошу ба рад иже бы сиа

книга... не была... ѡ(т)лучена ѡ(т) сия стыя црквє (1591 *Свєнц.* 72);

(що) *(влаштувати що-небудь на чиюсь честь)* справити: новопоста(в)лєнныи вйнєнь на їєпископа и на єго дховєнство и двбрь ѡбѣ(д) испра́вити и чє́стóвати яко пра́вє на вєсє́лїю (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 127 зв.).

3. (що) Залагодити, владнати: Авгѹстъ к(р) послáлъ до цє́сара тѹрє́цкого андрє́ѧ таранóвского ѡ спокоєнїи примирѧ. котóрыи оу него всє испра́вивши бы́лъ оу царѧ пєрєкóпскаго под' асторохáнє(м) в панс(т)вѣ москóвскомъ (1509-1633 *Остр. л.* 127); брат нашъ... исправивши потребы, от сел з Володимера, яко чоловикъ спокойный, безпечный и никому ничого невинный, до дому своего... приехал (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 479).

4. (що) *(усунути недоліки, неточності)* виправити; удосконалити: ѝспра(в)ъ послѣднюю стрóкѹ, ѡ(т) самáго чтє́нїа, бо чтєнїа, злє та(м)ъ є(ст) (1627 ЛБ 135); я́кѡ запра́вды и Бж(ст)вє(н)ный Ко(з)ма в' Вєлїко(и) Сѹббѡтѣ положи́лъ, Чєтвєропѣснєцъ тáмъ оутвори́вши хóть то // пóтымъ Прєм(д)рѣйшїи Ца́ръ Лє́ѡнъ росказáвши, в' досконáлы(и) Канон прє(з) Єп(с)па Ідрѹитскагѡ Мóнаха Мáрка óный привѣлъ и испра́вилъ (Київ, 1627 *Тр.* 9-10); Тєпє́ръ зась повтóрє тáѧ самáѧ Кни́жєчка ѡ Вѣрѣ Православнѡкаѳоли́чєской, на нѣкоторых' мѣстцєхъ трóха ѡбши́рнє испра́влєна, Дїалєктомъ Рѹскимъ // прє(з) Дрѹкъ свѣтѹ пѹбликѹєтсѧ (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв.-2 ненум.);

перен. (кого, що) *(зробити кращим, досконалішим)* виправити, змінити: и сїю... книгѹ... к лѹчшємѹ пооучє́нїю... дáли... а наипáчє жє в нынєшнїй матє́жъ ми́ра сєго, понє́жє мнóзи кр(с)тїа́ньстїи лю́дїє... в' вѣрє поколєбáшасѧ, и мнѣнїє(м) свои́мъ ра(з)свєрєпѣша... читáнїємъ возмóгѹтъ сєбє испра́вити, и на пѹть истин'ныи привєсти (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 1 зв.); Што всє да исправи(т) во вас г(с)дь бо(г) ѡ нє(м) жє стоитє и радѹ(и)тєсє ѡ(н) жє да просвєти(т) ва(с) во исти(н)ны(и) и спаситє(л)ны(и) разѹ(м) свои, ами(н) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); А єгда сїє́ испра́витє; чаю на мило(ст) Бжїю, ѧко призри(т) на на(с) паки милосє́рдны(м) око(м) и блгоч(ст)їє ншє въ(з)дви́гнє(т). и всѣ(х) в нє(м) блгоч(ст)но живѹщи(х) спсє(т). и цр(ст)ва нб(с)наго наслѣ(д)никами быти спо(до)битъ, єжє на(м) всѣ(м) полѹчи́ти гди даж(д)ъ. Аминь (1599-1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); Тр(о)цє прєистóтнаѧ..., Христїáнѡ(м) дáвцо прємѹдрости, испра́ви нáсъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 14); А и(ж) з' грѣхóвъ сєдми помєнє́ныхъ, я́ко з' тыхъ котóрыє сѹть головными на(з)вáныє, вси и́ныє грѣхи, тáкъ влáснє я́ко ѡ(т) кóрєни вѣтвїє похóдѧ(т), и мы óныє подрóбнѣ ро(з)дѣл'нє кѹ бóл'шои пóмочы // ты(м), котóрыє стáраю(т)сѧ сóвѣст' свою испра́вити положыли (Львів, 1645 *О тайн.* 54-55); **исправити языкъ** *див.* **ЯЗЫКЪ.**

Див. ще **СПРАВИТИ.**

ИСПРАВИТИСЯ, ИСПРАВИТИСѦ *дієсл. док.* **1.** Здійснитися, справдитися: кр(с)тъ всєго дражѣиши є(ст). на нєм жє сп(с)ния нашє(г) начато(к) исправисѧ (1489 *Чет.* 27).

2. *(стати правильним, таким, що відповідає певним вимогам)* виправитися: На што ты поглядаючи ѡко(м) смѹ(т)ны(м), и сє(р)цємъ жалѣ(с)нымъ завшє ѡ то(м) промышляли(х)мо. Яко бы то могло исправитисѧ и до обычаєвъ давни(х) про(д)-

ковъ нши(х)... привє(с)ти (Городок, 1640 *Гр. Мог.* 1);

перен. (позбутися вад, перевиховатися) виправитися: гедїωнє болобанє. Дивꙋю ся ...ижъ твоя мл(с)ть... нє исправившися смѣєшъ бє(з)стра(ш)нѣ сщєнно дѣ(и)ствїє справовати, и по(д) нєблгословенїємъ бꙋдꙋчи по(з)вовъ наши(х) нє слꙋхаєшъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); То па(к) твоѧ мл(с)ть нє исправи(в)шисѧ смѣєшъ бє(з)стра(ш)нє сщєннодѣ(и)ствиє справовати и прє(д) нами... становитисѧ нє хочє(ш) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255);

(кому з чого) покаятися (кому в чому): Вѣдаючи я добре, же кажды(и) которы(и) народи(л)ся на то(т) свѣть уме(р)ти повине(н), кгды(ж) то(т) вырокъ на(и)вышшого, жадного з на(с) минути не може, теды напере(д) исправившися Гду Бгу въ Тро(й)ци Єдиному з грѣховъ свои(х),... и ему дшу мою грѣшную о(т)даю яко Тво(р)цу моему (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 470).

3. *(вирушити)* відправитися: Чомъ тото такый путь бывъ, што нѣкто не мугъ минути путюмъ тымъ, кто уже ся исправивъ на тотъ путь, чомъ Марко... и Лука такъ мовятъ, ажъ жили у полонинахъ и у гробѣхъ, чомъ жидове тогды поблизь путе чинювали цемрованѣ гробы (XVI ст. *НЄ* 101).

Див. ще **СПРАВИТИСЯ.**

ИСПРАВИТИСѦ *див.* **ИСПРАВИТИСЯ.**

ИСПРАВЛЕНЄ, ИСПРАВЛѢНЬЄ, ИСПРАВЛЕНА *с. (створення, запис тексту)* писання: исправлє(н)ѧ кни(г) а гла(в) в (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 98); Успе́нїю Акаѳїстъ, Ч(с)таѧ, твое́мꙋ, Прїйми своихъ млебникъ: а трꙋдꙋ моє́мꙋ, в' исправле́н'ю, Їса, наближшаѧ Мти, Оублага́н'е́мъ за́ грѣхи, рачъ повєтова́ти (Київ, 1625 *МІКСВ* 134);

перен. (духовне зростання, очищення) виправлення: Иванъ Зла(т)оустъ написалъ намъ сиє слово. ω вашємъ дшєвно(м) исправлѣньи (1489 *Чет.* 365).

Див. ще **ИСПРАВЛЕНІЄ.**

ИСПРАВЛЕНІЄ, ИСПРАВЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* исправлєниє) **1.** *(створення, запис тексту)* писання: Слꙋшнаѧ те́ды ре́чъ длѧ́ таки́хъ цно́тъ и дѣлностїй та́къ само́и осо́бы, я́къ и всє́и, цнои Фамі́лїи В(ш) Мл(с)ти, тꙋю Стꙋю Кни́гꙋ, в' которой Исправле́нїи Ла́скою Бжєю и я в' ча́сти мо́єй... офѣрꙋю (Київ, 1623 *МІКСВ* 84); В ста́рости бовѣмъ и Типоґрафію выставилъ, з' кото́рои кни́ги Бж(с)твє(н)ныи Цркo̓вныи и ꙋчи́лищныи, за исправле́нїємъ Людє́й ꙋчо́ныхъ, ω(т) не́гожъ на то́є мѣсцє звє́деныхъ, пора́днє... выхо́даатъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 26); Всєче́стный Г(с)днъ отєцъ Памвω Бєры́нда... нн̑ѣ мно́го потрꙋди́сѧ въ исправле́нїє (Типоґра́фскимъ дѣло(м)) з' Славе́нскаго Язы́ка (Київ, 1628 *Дор. Поуч.* 520);

(внесення поправок) виправлення; перегляд: книги двѣ... посылаю, просячи абы вдя(ч)нє прыняты былы, пры которы(х) и книгꙋ крє(ц)кꙋю которꙋю мѣлємъ на исправлєніє ты(х) кни(г) ω(т) ваши(х) мл(с)тє(и) позычєнꙋю прє(з) брата нашого пафнотія ω(т)сылаю (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1); Што́сѧ за(с) тычєт' Коррєктꙋры, и исправле́нїа Типогра́фского, а́л'бо Лѣтєра́л'ного и Сил'ла́бного: то́ є(ст), жєбы мѣстω, А, нє было поло́жєно, Ж: мѣстω, Б, Щ: мѣстω, Далъ, Билъ, і про(ч) // то в' пил'ной посторо́зѣ и звыча́йной Коррєктꙋрѣ зоста́ло (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 3-3 зв.); Та́къ и нн̑ѣшныє прєкосло́вници, скве́рнагω ра́ди прибы́тчєства сво́-

єгѡ на гла́съ Па́стырскїй смире́нїѧ на́шогѡ, абы без҆ исправле́нїѧ и бл҃(с)ве́нїѧ на́шогѡ Па́стырскогѡ Кни́гъ Цр҃ко́вныхъ, ѡсобли́вє Тре́бникѡвъ и Слѹже́бникѡвъ, в҆ кото́рыхъ самы́м҆ сщ҃енникѡм҆ наѹка подає́тсѧ... нє дрѹкова́ли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6).

2. Покращення, виправлення: я(к) на(мъ) бѹдѹчи(мъ) тєлє(с)нє в та́мошни(х) крає(х)... длѧ дозранїѧ и исправле́нїѧ цєрквє(и)... случими(с) быти во гра́дє... рогатинѣ..., ѡбрѣтохо(мъ) иконѹ намалєваную ѡбра(з) бг҃а нєвидима(г) (Великє Берестя, 1594 *ЛСБ* 262); якъ се теперь передъ милостію твоею презъ мой листъ протестую, а остатокъ Господу Богу на исправленіе полецаю, то што повиненъ былемъ и естемъ учинити, учинивши (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 320); имѣй єп(с҃)копа своє́гѡ главѹ въ всє́мъ, любо́въ къ нємѹ хранѧ // и бо́ѧзн҆... на собо(р) приходи исправле́нїѧ ра́ди цр҃ко́вны(х) ве́щєй, и прїѧ́тїѧ ра́ди исти(н)наго ра́зѹма (Львів, 1642 *Жел. П.* 5 зв.-6);

реформація: Євсе́вий, Гила́рий, и иныє ...свои цр҃кви задє(р)жали, и до ни́хъ сє зно́вѹ ѡ(д)пра́вивши потре́бѹ цр҃кви Собо(р)нои пѹбли́чнѹю, ворочали: Алє и́жъ ѡна по(д) Папськимъ я́р҆момъ, з҆ и́ншими в҆здыха́ючи сто́гнєть. Кото́рий ис҆правле́нїѧ [*на полях* – Реформації] нєнави́дить, и ѡбєга́єть. И вси́ми... си́лами, заборонѧ́єть. и нєдопѹща́єть. И ма́єть на таковы́хъ, кото́рыє на исправле́нїє насто́ѧть, // живота, и см҃рти вла́дзѹ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 15-15 зв.);

перен. (духовне вдосконалення) очищення: Кни́га зово́маѧ єв(г҃)лїє оучи́тєлноє... на пооуче́нїє хр(с)тоимєни́ты(м) лю́дємъ ко исправле́нїю дш҃е́вномѹ и тєле́сномѹ... вы́дрѹкована (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 тит.); оуготованъ (бо) сосоу(д) гнѣва бж҃їѧ на вашѹ зє(м)лю, проли́тисѧ. чомоу забѣга́йтє покаянїє(м) и испра́влєнїє(м) ваши(м) яжє ко бг҃ѹ скро (1599-1600 *Виш. Кн.* 199); мы... вашє старанїє и ѹсєрдїє похвалає(м) Но пачє во правы(х) Похвалѹ, Помощъ и сотрѹждєнїє: во Погрѣшєнны(х) жє кроткоє Благосєрдьє и братолюбноє исправлєнїє (Біла Церква, 1620 *ЛСБ* 480, 1); Помина́ймѡ всѣ кото́рыисмо ѡ(т) не́гѡ дш҃по́лєзнѹю прїйма́ли наѹкѹ на сп҃се́нїє и исправле́нїє на́шє, а жа́лѹймо того, же́смо длѧ свои́хъ внѹтрнихъ стра́стєй бл҃года́рно нє хотѣли внима́ти (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 166-167); я сам и многіе,... розмову мѣли и зычили собѣ упрейме, абыхмо... способъ яко найснаднѣйший вынайшли до затриманя благочестія и до исправленія обычаевъ зепсованых (Городок 1640 *ПККДА* I-1, 69).

ИСПРАВЛЕНЇЄ *див.* **ИСПРАВЛЕНІЄ.**

ИСПРАВЛЕННЫЙ *прикм.* Виправлений: Сєгѡ ра́ди и Псалтиръ по о́бщѹ совѣтѹ, ѹспра́влєннѹ пода́ти вєлѣлъ єси свѣтѹ (Київ, 1623 *МІКСВ* 85).

ИСПРАВЛЕНА *див.* **ИСПРАВЛЕНЄ.**

ИСПРАВЛѢНЬЄ *див.* **ИСПРАВЛЕНЄ.**

ИСПРАВЛЯТИ, ИСПРАВЛѦТИ, ИЗПРАВЛЯТИ, ИЗЪПРАВЛЯТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* исправлѧти) **1.** (що) *(виконувати, здійснювати)* справляти: Дѣла Сіа звы́шє рєчєнаа исправляти, Назидати, и совє(р)шати (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Ато чем? – "Зане же мнози – молвить – приходять к добродѣтелному житию, мали жь и зѣло мали ярем его подемлют, сирѣчь должное исправляют иночества" (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 246); [Леонтій] абы..., вѣрныхъ сердца утверждалъ и утѣшалъ, порядку всякого въ церкве Божій дозиралъ,... пилно абы постере-

галъ и все по канонамъ и по закону Божому духомъ кротости исправлялъ (Киïв, 1623 *КПМП* I, дод. 267).

2. (кого і без додатка) *(вносити поправки, усувати помилки)* виправляти: но б҃а ра(ди) исправлѧ(и)тє мє(н) грѣ(ш)ного нє кли(н)тє; А писалъ дьячо(к) нєстєрє(ц) (Київ, 1554 *ПИ* № 1); докончана быст сиѧ книга рєкомаа минєя... и тыж братïа диаци, прош[у] в.м., чтѣтє исправлѧючи, а мєнє грѣшнаго ни клинѣтє (Дрогобич, 1563 *ЗНТШ* CX, 4, 158); А гдє бы(х) сѧ ѡписа(л), вы, ѡ(т)цы ч(с)тныи и дѧци, чтѹчи исправлѧйтє (Мукачів, 1621 *Яв. ИЗ* 14);

перен. (що) *(робити кращим, досконалішим)* виправляти: А ваши Латинове, якъ и во иншихъ скори будучи, зъ лѣпшое въ горшее нахиляючися, такъ и тутъ Оригенову науку принявши и зволяючи зъ нимъ по смерти чиститися, надто нижли здѣ што съ тѣломъ пополненыхъ презъ покаяніе исправляти (1603 *Пит.* 55); патріархове Константинополскіи... всю заходнюю на онъ часъ церковъ напоминали и исправляли и симонію зъ заходнихъ костеловъ выкореняли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 561);

перен. (що) *(поширювати свою дію на що-небудь)* надихати: тогда дух святый костела латынскаго исправляти перестал, ибо юже костел латынский,... супротивным быти духу святому показался (1608-1609 *Виш. Зач.* 222).

3. (кого) Спрямовувати, скеровувати, направляти: ся чудовавъ увесь свѣтъ за дѣло, што чинивъ, якъ изправлявъ апостолы Христосъ, якъ написано (XVI ст. *НЄ* 87); слово Божіе насъ обертаетъ выдъ лихого и выдъ грѣху, чомъ намъ доганяетъ и кортаетъ насъ и потумъ насъ изъправляетъ на добрый путь (Там же, 190); прóсфоры прïймáй ѡ(т) свойхъ дѣтéй дѹхóвныхъ, вѣдѧ жи́тïє ихъ: и́хжє оучи и исправлѧ́й: по мѣрѣ грѣхѡ́въ запрѣщáй, и имъ єпитємïю налагáй (Львів, 1642 *Жел. П.* 5).

4. *Перен.* (що) Перекручувати, спотворювати: дьяво(л)... своєю наоукою исправлѧ(л) пєрьвоє рожє(с)тво прєч(с)тоє (1489 *Чет.* 208).

Див. ще **ИЗЪПРАВЛЯТИ, ИСПРАВИТИ, СПРАВЛЯТИ.**

ИСПРАВЛАТИ *див.* **ИСПРАВЛЯТИ.**

ИСПРАВЛѦТИСѦ *дієсл. недок.* (що) Виконуватися, здійснюватися: вєлико єсть братя. ко б҃оу приближѣниє. по(ст) а м҃лтва. тѣм бо исправлѧєтсѧ всѧка добродѣтєль (1489 *Чет.* 307 зв.); Сє жє вéздѣ по собора(х) бра(тс)ки(х) тако жє да сѧ исправлѧє(т), идѣжє сïє писáнïє дó(и)дєтъ. яко да познáю(т) хр(с)тïѧнє что є́стъ н҃ша прóстаѧ восточ'ны(х) вѣра, и чтó дрѹги(х) ѡ(т)щєпє(н)цо(в) хи́троє бє(з)вѣрïє (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.).

Див. ще **СПРАВИТИСЯ.**

ИСПРАВОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(турбуватися)* дбати (про що), *діал.* справувати: рєвнѹ(и) жє прилѣж'но сєму и в҃ша Мл(с)ть, а послѣдѹй нєи(з)мѣн'но ст҃омѹ приклáдѹ оу свѣтлоцвитýщо(и) мóлодо(с)ти своє(и) и(с)правоу(и) хра(м) сво(и) тєлє(с)ны(и) якобы бы(л) прибы(т)комъ д҃хѹ ст҃омѹ (Острог, 1587 *См. Кл.* 1 зв.); Маєтъ тєды... отєцъ Руднѣцкій... того всєго // причиняти, прибавляти, розширяти, сєло новоє на томъ жє грѹнтѣ... поддаными осадити, оными рядити, фольварки бѹдѹвати, исправовати (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-I, 74-75).

2. (що на що) *(скеровувати, направляти)* справувати: та(к)жє ты(ж) и дѹ(х) ст҃ый

котрїй ходать з высоко(с)ти. тєды ро(з)ли(ч)ны(и) дарї дши члч(с)кои, исправѹєть єи на ро(з)ли(ч)ныи справы и дає(т) ємѹ ла(с)кѹ // и моць (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 87 зв.- 88).

Див. ще **СПРАВОВАТИ.**

ИСПРАЗНЕНІЄ *с.* (*цсл.* испраздьнение) знищення; ліквідація: молю оусєрдно Цєркви єго стой в Россійстєй нашєй зємли обрѣтающєйса во всачєскоє, бгомєрзкой, скотско по ннѣ в нєй юродѣвшєй Апостасіи попраніє и испразнєніє, Вєлєбность Твою дароватиса во многаа лѣта в мирѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 7).

ИСПРАЦОВАТИСА *дієсл. док. (стомитися)* спрацюватися: іс испрацова́вшиса сѣль испо́чивати близь колодаза бы́ла южь шє́стаа го́дина на днь и при́шла жє́на о(т) са́маріа на́брати во́ды (поч. XVII ст. *Проп.* 9).

Див. ще **СПРАЦОВАТИСА.**

ИСПРАШАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* испрашати) *(звертатися з проханням)* просити: Порица́ю: Испраша́ю, ска́ржѹса, обвина́ю, жа́лѹю на кого́ (1627 *ЛБ* 88).

Див. ще **ИСПРОСИТИ.**

ИСПРЕНЬЄ *с.* Суперечка, розбрат: В кажьдои сторонѣ испрєнья горькии бывали (1489 *Чет.* 251 зв.).

ИСПРОВЕРЖЕНЪ *дієприкм.* Звергнутий; збурений: ащє нє бы кр(с)та было... и нє бы адъ испровєржєнъ былъ (1489 *Чет.* 27).

ИСПРОСИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* испросити) (що, у кого) попросити; випросити: тако испроси(л) Захария оу ба роди(л)са ємоу снъ о(т) єлисавєфы (1489 *Чет.* 223 зв.); ты бєзаконая дщи иродова головы ивановы испросила (Там же, 271 зв.); Єсли жъ бовѣмъ обєрноу(т)са... нєхай боудѹтъ прощєны, прощєніє напєрєдъ испросивши (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191 зв.); в по(ст) вєлики(и) ѹжилємъ бы(л) о(т)ца Сє(р)гия, котры(и) сповѣдаючи(м)сє людє(м) ѹказова(л) потрєбу цє(р)квє згорѣло(и), на цо и(с)проси(л) и о(т)да(л) 3(лт) 7 (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5 зв.); Дє́рзостнє до Пілáта смѹтный пристѹпи́вши Іосифъ, Ісово тѣло испроси́вши. В' плащєни́цѹ чи́стѹю с' пла́чєм' обвива́єтъ, В' тємнѹзки(м) ка́мєнным' гро́бѣ поклада́єт' (Львів, 1631 *Волк.* 19 зв.).

Див. ще **СПРОСИТИ.**

ИСПРУБОВАТИ *дієсл. док.* (кого) Випробувати; перевірити: о́ны(и) то юно́ша Ал'бо мла(д)нє(ц), нє пришо(л) бы(л) ты(м) спо́собо(м) и(ж) бы ма(л) испрѹбо́вати ха... алє дов'нѣма(л) собѣ и(ж) бы якіи лѣп'шіи за́повѣди ма́ли бы́ти (1645 *УЄ* № 32, 132).

Див. ще **СПРОБОВАТИ.**

ИСПРЪВА *див.* **ИСПЕРВА.**

ИСПРЯТАТИ, ИСПРАТАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Сховати, помістити, *діал.* спрятати: Благословенъ Бгъ отецъ Господа нашего Іисуса Христа, што по многуй своей милости родилъ (*в рук.* и родилъ. – *Прим. вид.*) насъ на надежу живую, воскресеніе выдъ мертвыхъ и урюкъ не гнилый, и нескверный, и неисказанный, чомъ испрятанъ на небесѣхъ (XVI ст. *НЄ* 23).

2. (що) *(підготувати до поховання)* спорядити: Зашо(л) єси свѣтє мои нє боу(д)щю ми тамо... ч(с)тноє тѣло твоє испрата(л) и гробоу прєда(л) (1489 *Чет.* 238).

Див. ще **СПРЯТАТИ.**

ИСПРЯТАТИСИ *дієсл. док. (зійтися в одне місце)* зібратися: коли нарудь услышалъ, ажъ у церкви есть Христосъ, а они тамъ ся испрятали много людей, що не могли ся у ворота умѣстити, тулько ихъ

пришло передъ Христа, абы слухали науку слова его (XVI ст. *НЄ* 28).

Див. ще **СПРЯТАТИСЯ.**

ИСПРАТАТИ *див.* **ИСПРЯТАТИ.**

ИСПУСКАТИ *дієсл. недок.* Випускати: Попȣска́ю: Попȣща́ю, испȣска́ю, въвръга́ю, злєца́ю, позволѧ́ю, допȣска́ю, ѡставлѧ́ю, ȣстȣпȣю (1627 *ЛБ* 88).

Див. ще **СПУСКАТИ.**

ИСПУСКАТИСА *дієсл. недок. (проходити, простягатися зверху вниз; опускатися)* спускатися: А хотар вышєписанним сєлам, на имѣ Синєщєм и Ѡничканѡм, с вєрха почънши мєжи Ѡничкан(и) и Гоєщи ѡт боуковини поутєм що испоускаєт сѧ Ѡни[ч]ковою Кичєрою до полѣ (Сучава, 1501 *BD* II, 184).

Див. ще **ИСПУСЧАТИСЯ.**

ИСПУСТИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* испустити) **1.** (що) *(про воду) (дати змогу витекти звідки-небудь)* спустити, випустити: хотѣша онии врази испȣстити рѣкȣ тȣю (1489 *Чет.* 9 зв.); и за(с) та́ѧ стȣ(д)нѧ, ї́ли исто(ч)ни(к): нє то(т) бы(л) ѡ(т) кото́рого чръпа(л), кото́рїй пи(в)ши(х) єсли і ма́ло, єдна(к) вє(л)ми та(к) напо(л)нѧє(т), и(ж) мȣсѧ(т) єго в ро(з)пȣщєнїє рѣ(к) дрȣги(х) на оутолє(н)є жа(ж)ды иньши(м) испȣсти(ти) (1599 *Виш. Кн.* 213); Василїє Вартик и Настасїя... съзнаваєм съ сим истиним нашим пїсанїєм, како... єсли сѣ потокмили по доброи воли, аби кнѣгинѣ Нъстасїя испȣстила став и рибȣ сєбє изловила (Ясси, 1624 *МЭФ* 378);

(що) *(виточити)* пустити: А проклѧ́тый ро(д) єщє нє встава́єтъ, Єщє́сѧ Па́нȣ ѡкрȣтнє рȣга́єтъ: Єщє смѣєтъ бо́къ ко́пїємъ проби́ти, Бы́строє жрȣдло крвє з҆ рє́бръ испȣсти́ти (Львів, 1631 *Волк.* 18 зв.);

(про запах) виділити: с твоего,... живота ни единаго не имѣеш, дабы который добровоние и запах, красный и любимый, от своего тѣла по смерти испустил и знак святости показал, но все смердят, яко гнилые псы (1608-1609 *Виш. Зач.* 220).

◊ **испустити духа** *див.* **ДУХЪ; испустити (испущати) слезу (слезы)** *див.* **СЛЕЗА.**

2. (що з чого) *(вивести назовні)* виділити: Сто́йтє го́рнїи ґма́хи смȣтнєсѧ дивѣтє, крва́вȣю з҆ сєбє росȣ го́йнє испȣстѣтє (Львів, 1631 *Волк.* 10);

перен. (що) *(про слово)* промовити, зронити: парасковия ни єдиного гласа нє испоустила (1489 *Чет.* 63); Прєтѧ́жкость смȣткȣ нѣ оу́стъ ѡтвори́ти, Ни ѡдно́ мо́жєт҆ сло́во испȣсти́ти: Бо стрѣла бо́лю ср(д)цє прєрази́ла, Скорбъ прєтѧжка́ѧ ѡ(т)всюль ѡбточи́ла (Львів, 1631 *Волк.* 16).

3. (кого, що) *перен.* Послати, спрямувати, зіслати: [бца҃] испȣстила ѡ(т) бєзмѣрноє высоты вси англ(с)киє силы (1489 *Чет.* 52 зв.).

4. *Перен.* Випускати, відпускати: Не долго ли тая лови́тва послу́жить, ани Петръ-апостол тобѣ не поблажить, Коли на суд божій испустить тя земля, искарает господь безаконъных племя (к. XVI ст. *Укр. п.* 79);

перен. (що на кого) наслати: на сиє мучитєли испусти ѡгн҃ь (1489 *Чет.* 187); А если не буде(ме) такъ чинити, якъ вышше написано, то на насъ испуститъ Господь Бъ҃ карности великыи, котрыи назначивъ черезъ святого апостола Павла (XVI ст. *НЄ* 224).

Див. ще **ИСПУЩАТИ, СПУСТИТИ.**

ИСПУСТИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* испоуститисѧ) випорожнитися; спорожни-

тися: Истощи́сѧ: испѹсти́всѧ, вы́поржнивсѧ, вы́точивсѧ (1627 *ЛБ* 51).

Див. ще **СПУСТИТИСЯ.**

ИСПУСТЪ *ч. (вилов риби)* путина: мы не маемъ до первшого испусту ставовъ тыхъ пѣнязей пану Яну отдавати и того именя в него окупати и з рук его выймовати, поки онъ первый испустъ з ставов того именя возмет (Шумбар, 1538 *Арх ЮЗР* 8/III, 12); А то которыє ставы по смєрти нєбощыка князя //... на то(и) жє зємли чє(р)нєховъско(и) посыпали... То всихъ ставовъ старыхъ спѹстныхъ... тридєстє и чотыры В томъ шкоды ѡ тры тисєчы копъ грошє(и) мєнять быти по тыє лєта за (и)спѹсты (1546 *ОГ* 85 зв.-86); А мы нє маємъ до пє(р)вшого испустѹ ставо(в) тыхъ пѣнѧзє(и) па(н)у я(н)у ѡ(т)давати и того имє(н)я в нєго ѡкупати и з ру(к) єго вы(и)мова(ти) поки ѡ(н) пє(р)вши(и) испустъ з ставо(в) того имє(н)я возмє(т) (поч. XVII ст. *Арх. Р.* фотокоп. 71).

Див. ще **СПУСТЪ.**

ИСПУСЧАТИСЯ *дієсл. недок.* (*цсл.* испоуштатисѧ) те саме, що **испускатисѧ**: зась выходячи съ того гайкѹ, подъ самымъ гайкомъ копєцъ; ...испѹсчаючися одъ того дрѹгого копца въ долинѹ и идѹчи мєжи ставки (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-I, 69).

Див. ще **СПУЩАТИСЯ.**

ИСПУЩАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* испуштати) **1.** (що) *(точити)* пускати: нєѧсы(т), по грє́цкѹ // пєлєка(н), пта(х) є́стъ в҆ єги(п)тѣ, подо́(б)ны(и) бѹсюлови, кото́рїй в пѹсты́ни ра(д) мє́шкати, кото́ромѹ зміи върогѹю(т), и дѣти єго оумє(р)щвлѧ́ютъ, а о(н) прилєтѣвши клює(т)сѧ в пє́(р)си свои и кро(в) испѹщѧ́є(т) на ни(х), и та(к) ѡживѧ́ютъ (1596 *ЛЗ* 60-61); Ѿто ѧ навєдѹ на тѧ зло, и изметѹ послѣ(д)нѧѧ твоѧ и избїю тѧ ахавє при стѣнѣ водѹ испѹщающого и замкнє́ного (поч. XVII ст. *Проп. р.* 183 зв.);

перен. (про слово) говорити, промовляти: пастыри ѡкликивають ми оуши. нєглѹпо испоущающє голосъ (1489 *Чет.* 110 зв.).

2. (що) *(бути джерелом чого-небудь)* утворювати, творити: они [воды] в ча(с) вѣшнии вєликии рѣки испѹщаю(т) (1489 *Чет.* 15);

(що) *(бути творцем чого-небудь)* породжувати: Отецъ ни от кого не родится а ни походит, але Сына и Духа Святого выпущает з Себе: Сына способом уроженя, а Духа способом похоженя, то ест, Сына уродит, а Духа Святого испущает (Вільна, 1600 *Катех.* 57); Єсли́ жє тє́ды Сн҃ъ причи́ною вы́дѣлєный є́стъ ѡ(т) Ѿ(т)ца... тє́ды и Дх҃ѹ Ст҃о́мѹ причи́ною бы́ти нє мо́жєтъ, а зaты́мъ анѣ ѻного испѹщаєтъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 114); нєвы́мовна єстъ Дх҃а Ст҃го ла́ска, и да́ръ розмайтый. А розмайтыи дарова́нѧ сѹть, а то́й жє Дх҃ъ, и роздѣлєнѧ оуслѹгова́нѧ сѹ(т)... А єслижъ я́кѡ ма́ючи исто́тнє дарѹютъ го́днымъ, тє́ды и // испѹщаєтъ завшєбытнє и прє(д)вѣчнє... за́истє ма́єтъ в҆ сєго в҆ собѣ Сн҃ъ Дх҃а, а́лє взглѧ́домъ и́стности, и прирожо́ною вла́стностю а нє причи́ною похожєнѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 241-242).

3. *Перен.* (що на кого) Насилати: Али сокотѣме ся, братя мои, што бы на насъ милостивый Бг҃ъ не(пу)стивъ казни злыи, якъ испущавъ на жиды, коли его не хотѣли слухати (XVI ст. *НЄ* 215); ѡц҃ъ нб҃(с)ный... простръ намь нбо єдино... и єди(н) дож(д)ь испоущає(т) на добрїи та(к) и на грѣшныи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 3 зв.).

Див. ще **ИСПУСТИТИ, СПУЩАТИ.**

ИСПЫТАВАТИ *див.* **ИСПЫТОВАТИ.**

ИСПЫТАНИЄ, ИСПЫТАНЇЄ *с.* (*цсл.* испытаниє) **1.** Випробування, перевірка: таковоrо попа... нє маєт єго єпископ совєрьшати, ани на люди силою накидати ...одно которого собє сами парафиянє обєруть, того маєть им єпископ со испытаниєм и за писаньем за ним протопопьским посветити (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); пан Юрко... без испытания, искуса, наказания, очищения... человѣка творит и разумѣет (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 188); Нєпристѹпєнъ: Єжє ни испыта́нїа прїємлє(т) в҆ нача́лѣ, ни́жє бли(з) єгѡ бы́ти кто мо́жє(т) (1627 *ЛБ* 94-95); **испытанїє совѣсти** *див.* **СОВѢСТЬ.**

2. Страшний суд: стєрпишь страшноє пришєствиє г(с)нє на испытаниє вся всєлєныѧ (1489 *Чет.* 371); ты оу́зриши въ днь испыта́нїа и ѡ сє́м҆ ѡ(т)вѣт҆ во(з)даси́. и мє(ст) досто́йнѹю въспрїймєши (Львів, 1642 *Жел. П.* 6 зв.); **страшноє испытаниє (испытанїє)** – Страшний суд: они же и Петра, истинну проповѣдающа, убити наустиша и нынѣ безпрестанно и неусыпно на естество чоловѣческое борют, яко да образ божий поругают и в шуей странѣ во второе пришествие и страшное испытание христово устроят (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); дша оумє́рлого прєз м ю́жъ ...в҆ стра́шномъ бѹдѹчи испыта́нїи, ю́жъ за ты́ми... прино́сами звѣтажила вра́га (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 160).

ИСПЫТАНЇЄ *див.* **ИСПЫТАНИЄ.**

ИСПЫТАТЕЛЬ, ИСПИТАТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* испытатєль) **1.** Випробовувач: scrutator, испитатель (1642 ЛС 365).

2. Знавець; дослідник: Мысль тѹю прєвро́тнѹю... Іс Хс якъ ср(д)цєви́дєцъ и всѣхъ мыслїй лю(д)скихъ испыта́тєль порозѹмѣвши, за́разъ прє(д) всѣми ѡ(т)крыва-єтъ єѣ и мо́витъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 111).

ИСПЫТАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* испытати) **1.** (кого і без додатка) Спитати, запитати: іс испытал єг ѡ(т)ца. колко лѣт є́с я́к ся ємоу́ то прїгодило. а ѿн рєкль з дєтинства много бо мєчєт єго въ ѿгнь (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 60); тєды ста́роста... испыта́л҆ єи. ѡ оубо́гаѧ нєвѣсто, дале́ко сѧ та́к҆ ра́но ква́пишъ (Дермань, 1604 *Охт.* 9); такъ и въ Римѣ ся дѣетъ: гды хто прійдеть до кляшторныхъ воротъ, теды заразъ воротный испытаетъ, хто тамъ естъ преде вроты? (1626 *Кир. Н.* 21);

(від кого) дізнатися: иро(д)... побивь в҆сѧ дѣти, оу вифлєѡмѣ и по всѣ(х) оукраина(х) єго. Ѡ(т) дво(х) лѣть, и ни(ж)шєи. а по часоу пакь испыталь правьдивє ѡ(т) моудрьцєвь (1556-1561 *ПЄ* 25).

2. (кого) Випробувати, перевірити: оусхотать тя испытати врази твои (1489 *Чет.* 371); я́ко нє испы́тани сѹдо́вє єгѡ и нє изслѣдовани пѹтіє єгѡ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 2);

(про кого) *(притягти до відповідальності за що-небудь)* спитати: нє сѹдомъ ли испытан҆ бѹдєши за житїє вѣка сєго, такъ(ж) яко // и оубогїй. что ѡ собѣ вєлємѹдрѹєши (1596 *Виш. Кн.* 256 зв.-257); Тѣмжє да ка́єт҆сѧ си́цєвый, да нє прєпнє́т҆сѧ ємѹ и да нє испытанъ бѹдє(т) в҆ своє врє́мѧ, ѡ нє́мжє и а́зъ бл҃г(с)ти Бжєй млюсѧ прости́тисѧ ємѹ и на́м҆ всѧ, оба́чє о(н) (Київ, 1623 *МІКСВ* 83).

3. (що) Вивчити, проаналізувати: Испыта(и)тє рєчє писания да поживєтє богоѹгодно ѡ христѣ исусє гдє нашємъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); мы обои́хъ сторонъ з пи́лностю вы́слѹхавши, и испыта́вши свѣдоцътва по(д) нєблагословє́нїємъ и кля(т)вою ѡ(т)

всѣхъ гра́да того́ свяще́никовъ и миръскихъ людей вѣры на́шєѧ... дабы вся́кій чл҃къ нн҃ѣ на сꙋдѣ на́шємъ изявилъ винꙋ житїѧ и вѣры бра́тъства сєго (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); Испытайте писма, чомъ выдтудъ гадаете имати пожитокъ вѣчный (XVI ст. *НЄ* 83); **судомъ испытати** – провести судове розслідування: всєлє(н)ски(и) патриархъ, выдалъ на не́го де́крє(т) повєлѣваючи на(м), дабысмы єго сꙋдо(м) на́ши(м) испытавши са́на єп(с)кпъскаго обнажи́ли, и и(з)ве́ргли, и с про́стыми чернъца́ми вмѣни́ли (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267).

Див. ще **ИСПЫТОВАТИ, СПЫТАТИ.**

ИСПЫТНИЦА *ж.* (*цсл.* испытница) огудниця, обмовниця: чюжимъ дѣломъ испытница єси. а свои вєликия злобы покрыває(ш) (1489 *Чет.* 354).

ИСПЫТОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(намагатися дізнатися про що-небудь)* випитувати, розпитувати: дивꙋючисѧ томꙋ..., посе́лъ, спыта́лъ, зъ якби бы причи́ны пыта́лъ Ца́ръ... Ца́ръ Правосла́вный... зна́єтъ, жє До́мъ... Чєтвєрте́нских... ѡ(т) Володи́мєра ...иде́тъ, длѧ то́го(ж) жє ѡ(т) колѣна єгѡ е́сть и лю́бѧчи кро́вь свою... Ца́ръ испытꙋетъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 71).

2. (кого, що) Випробовувати, перевіряти: Іо́сифъ патрїа́рха скри́тости и ср(д)ца лю́дъского нє вѣдаючи, бо то́ одно́ испытꙋющомꙋ ср(д)ца и оутро́бы само́мꙋ бг҃ꙋ вѣдомо, а ѡ(т) чл҃къ оута́єно... посвѧти́лъ ...ісидора на митропо́лію кие́вскꙋю (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 35 зв.); Там тебя отсылаю, а теперь на езовитовых выроках и прейзреню правды его заумедлити хощу: испытовати его буду тым способом (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 179); Дх҃ъ бо́вѣмъ все́ испытꙋє(т) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 6); Нєпостижи́мый: Нєдости́гнєны(и), нєдого́нєный, єгда испытова́нъ и взыска́нъ, нєпостиже́нъ бꙋдє(т) ѡ(т) ищꙋщыхъ єго (1627 *ЛБ* 75); сꙋдїѧ на не́мъ са(м) Бг҃ъ то́й свѣдокъ; нє потрєбꙋє якѡ всєви́дєцъ, то́й испытꙋѧ ср(д)ца, оутрѡ́бы, и та́ємноє помышле́нїє моє зна́єтъ; и я́снѡ ви́дитъ, то́й сътво́ритъ сꙋдъ з на́ми (Чернігів, 1646 *Перло* 150 зв.).

Див. ще **ИСПЫТАТИ, СПЫТАТИ.**

ИССАДИТИ *дієсл. док.* (кого з кого) (*допомогти кому-небудь спуститися на-низ*) зсадити, зняти: рєкла мр҃їѧ до іѡсифа. иссади́ мѧ изь ѡ́слѧтє... // иссадиль е́и и рєкь гдє жь тѧ повєдꙋ съкры́ти, коли тоу(т) пꙋстоє е́сть мѣсто, и знайшоль тамъ пєча́рꙋ, то є(ст) я́скиню и... вєль е́и та́мь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 159 зв.-160).

ИССИХАТИ *дієсл. недок.* Висихати, сохнути: torresco, сохну, ис(с)ихаю (1642 *ЛС* 400).

ИССОПЪ, ИЗОПЪ, ИЗСОПЪ, ИСОФЪ *ч.* (*лат.* Hyssopus L., *цсл.* иссѡпъ, гр. ὕσσωπος) гісоп: окропиши мя исофомъ ѡчищю(с) ѡмыєши мѧ па(ч) снѣга оубєлюсѧ (1489 *Чет.* 127 зв.); иссѡ(п), є(ст) зѣ(л)є кото́роє жи́довє вмо́чꙋючи въ кро(в) покро(п)лєвалисѧ, и ѡчища́лисѧ (1596 *ЛЗ* 89); тог(д)ы ѡ́ны(и) ѡ́чищєні́й принєсє(т) ...дрєво кє(д)ровоє, и вѧ́зѧ(н)кꙋ исъсопꙋ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 143); Соло́мо(н) тако(ж) оумѣлъ с прирож(д)єнїа. выкла́даючи дре́ва ѡ(т) кєдрово́го, а(ж) до и(з)сопоу. тако(ж) и звѣрѧчїи. и пти́чєє и рыбѣє, при́рож(д)єнїє выкла́да(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 16); Єстъ бовѣ(м) исъсопъ зѣлѧ я́коєсь нєвєли́коє, на оулѣче́нѧ хоро́бъ згѡ́жєє, пожите́чноє на ѡчищєнїє жолоу́(д)коу, на скала(х) за(с) и мѣсца(х) камєни́сты(х) ростє(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 174 зв.); Тогды́ роска́жєтъ Сщ҃е́нникъ, абы взѧ́лъ той, кото́рый ма́єтъ бы́ти ѡчи́-

щенъ, двóє птáшатъ живыхъ чи́стыхъ, и дéрєва Кєдрóвого, Єдвáбꙋ кармазынового и Изóпꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 692); Дéрєво тє(ж) кєдрóво, и иссóпъ, и кармази́нъ два крóтъ фарбовáный сщ҃éнникъ ки́нєтъ в пóломє (серед. XVII ст. *Хрон.* 139 зв.).

ИССѢСТИСѦ *дієсл. док.* (*запектися, згуснути*) зсістися: и нє знашлї тѣла єго. а крóвь знашли, и я́кь кáмѣ(н) иссѣласѧ. збоѧлисѧ, и вꙋшли повѣдáючи вши(т)кымь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 162 зв.).

ИССѢЧЕНЬ *дієприкм.* (з чого) *(виготовлений із твердого матеріалу)* висічений, витесаний: іѡси(ф) и ни́коди(м). и ст҃ы(и) іѡан'нь съ ни́ми... соу́дарь нá глáвоу єго ст҃оую влóжили... и почáли клáсти въ нóвыи грóбь иссѣчєнь ис кáмєнє кóторый да(л) бы(л) іѡси́фь сéб҃ѣ в'чи́нити (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 13).

Див. ще **ИЗСѢЧИ.**

ИССѦКНУТИ *дієсл. док. (вичерпатися, пересохнути)* висохнути: иссѧчє вода во потоцє то(м) (1489 *Чет.* 233).

Див. ще **ИЗСЯКНУТИ.**

ИСТА *ж.* Правда, істина, *діал.* іста: Пéвна и́ста, и́жъ Г(с)дь Бг҃ъ оубл(с)ви́тъ чéстноє пожи́тїє вáшє, и дасть вамъ ѡглѧдáти сыны сынóвъ вáшихъ, котóрыє оувєсєлѧ(т) дойзрѣлыє лѣта вш҃и, и бꙋдꙋтъ нєѡмылною по(д)пóрою, и жєзлóмъ стáрости вáшєи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 921).

ИСТАРИНЫ *присл.* Віддавна, здавна: тоє полє истарины залєжалыє (!) жадны(м) плуго(м) ани косою ѡ(д) жадного пєрєдо мною нєрꙋшоно кгрꙋ(н)товнє выробилъ, выправи(л) (1582 *Кр. Стр.* 8).

ИСТАРѢТИСЯ *дієсл. док. (стати старим)* зістарітися, постаріти: Молодъ емъ бывъ, истарѣвъ емъ ся и не видѣвъ емъ нѣ одного праведного, што бы ся оставъ выдъ Бога, тай нѣ насѣню его што бы искавъ албо просивъ хлѣба (XVI ст. *НЄ* 112).

Див. ще **ЗСТАРѢТИСѦ, СОСТАРѢТИСЯ.**

ИСТАЯТИ *дієсл. док.* (*цсл.* истаяти) *перен.* (*сповнитися ніжністю, чуйністю, теплом*) розтанути, зм'якнути: Истаяла душа моя къ такъ цному и побожному княжати, а реку зъ серца оныи у Іова слова: "Кто убо выдалъ намъ отъ плоти его насытитися"? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1139).

ИСТАЯТИСЯ *дієсл. док.* (чим) Виснажитися: все себѣ угодницы и тѣлолюбцы суть, занеже алчбою и жаждею истаятися не хочют, но паче мясом пресыщают, да им кров не изсякнет и тѣло не увянет (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 244).

ИСТВА *див.* **ѢСТВА.**

ИСТВЪНЫЙ, ИСТУВНЫЙ *прикм. у знач. ім. с. р.* иствъноє, истувноє *(їжа, пожива)* їстівне, -ого: И рєк'ль имь. маєтє ли тоу. што иствъного. а ѡнї подали ємоу часть рыбы пєчєнои. и ѡ(т) пчєль соть (1556-1561 *ПЄ* 334); пришовъ Іисусъ икъ нимъ, и ставъ на березѣ, и не познали его, и рюкъ ямъ: "Дѣтонкы, ци имаете што истувное?" (XVI ст. *НЄ* 69).

ИСТЕ (*стп.* iście) **1.** *присл.* Справді, дійсно: Вѣрнѣ: и́стє, пéвнє, щи́рє (1627 *ЛБ* 24); Оу́бѡ: Тєды́, правди́вє, попрáв(д)ѣ, и́стє (Там же, 135); Истє et заистє eguidem (*Уж.* 1643, 50).

2. *У ролі вставн. сл.* Справді: Ѡ(т)кóлѧ постáвлю прє(д) тєбé подобéнство; Албо шꙋкáєшъ зáсь ѡ(т) нáзки(х) и ѡ(т) тыхъ котóрыи ѡколо тєбé сꙋ(т); Бáрзо и́стє встыдъ éстъ, а нє тылко всты(д), áлє и на(д)дєръ глꙋпє, ѡ(т) низкихъ зéмны(х) приподобáнїє áлбо прировнáнїє высóки(м) нб҃(с)нымъ брáти (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 268).

ИСТЕБКА *див.* **ИЗДЕБКА.**

ИСТЕКАТИ *див.* **ИСТѢКАТИ.**

ИСТЕКАТИСѦ *дієсл. недок., перен. (сходитися, збиратися разом)* стікатися: многии почали истєкатисѧ и оувѣрили єму (1489 *Чет.* 164 зв.).

ИСТЕКАЮЩИЙ *див.* **ИСТѢКАЮЩИЙ.**

ИСТЕННЕ *див.* **ИСТИННЕ.**

ИСТЕННЫЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТЕНЪНЫЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТЕРПѢТИ *дієсл. док.* (що) *(витримати, знести біль, страждання)* стерпіти, витерпіти: ты ѡканная дш҇о оуспомѧнися. и помысль. какъ имає(ш) истєрпѣти напрасноє разлоучѣниє ѡ(т) тѣла (1489 *Чет.* 371).

ИСТЕРТИ *дієсл. док., перен.* (що) *(знищити)* стерти: бъ҇... блѹдъ до конца погѹбилъ. и всѧкѹю сласть што ражаєть грѣ(х) потрєбилъ. и чьти болваньския истєрлъ (1489 *Чет.* 25).

Див. ще **СТЕРТИ.**

ИСТЕРТИСѦ *дієсл. док., перен. (перестати існувати)* зникнути: врозѹмѣхъ што ворота мѣдѧная сотрєть и вєрєя желѣзныѧ сломить. в тотъ ча(с) истєрлисѧ ворота и сполнилосѧ писаниє (1489 *Чет.* 323 зв.).

ИСТЕЦЪ *ч.* (*цсл.* истецъ) позивач: Кнѧзь Вишнєвский противкѹ того мовилъ ижъ ѡнъ... Скиндир вжо до того ничого ни маєть, гдєж и того самого истцѧ, Скиндира и жонѹ єго, в кого кнѧзь Алєксандръ кѹпилъ, пєрєд нами ставилъ (Краків, 1538 *AS* IV, 154); кнѧз Алєксандръ маєть тыи пєнѧзи ѡномѹ Дривинскомѹ ѡтдати, а тотъ Скиндир тыи пєнѧзи Юнькѹ ѡтдати маєть, а в ѡстаткѹ тых пєнѧзєй маєть самого истца, Скиндира, кнѧз Вишнєвский Юнькѹ подати (Там же); хочємъ то мѣти абы(х)мо того спра(в)у ѡ(т) того и(ст)ца ѡлє(х)на свищо(в)ского и ѡ(т) ты(х) хто в то(и) справє єстъ мєли и ты(х) рєчє(и) яко нєслу(ш)ныхъ до(з)нали (Вільна, 1540 *ЛНБ* 5, II 4043, 3 зв.); А па(к)ли бы ко(л)ко до(л)жнико(в) з ро(з)ными долги на ѡдного (!) имє(н)є збє(г)лосѧ... то(г)ды з оста(т)ними записы маю(т) тыє пнзє(и) свои(х) на и(ст)цѹ доходити (1566 *ВЛС* 72 зв.).

ИСТЕЧИ *дієсл. док.* (*цсл.* истєшти) **1.** *(витекти, вилитися)* стекти: Сóпль прохóдный: Дѣра прєвє́тѹ вꙿ я́мѹ моты́лнѹю. Прóло(г),... ѡ Єпі́скопѣ єрєті́цѣ, накѹпи́вшє(м)сѧ на Црквы Хвы, и идѹщѹ ємѹ си(х) ѹжє взѧ́ти, истєчє чрє́во єгѡ, идє на прохо(д). и прєбы́вшѹ та́мо до двóю ча́сѹ, внидóша прє(д)стоѧ́щїи внѣ, и ѡбрѣтóша гла́вѹ єгѡ, дóлѣ въ сóпли прохóднѣмъ, и нѡ́зѣ єгѡ гóрѣ тыча́щи (1627 *ЛБ* 119).

2. *Перен.* (що) *(виникнути, узяти початок)* витекти, пролитися: вєлико єсть бра(т)є кр(с)тноє дрѣво. ѡ(т) нєго жє истєчє члвкомъ вѣчнаѧ жизнь (1489 *Чет.* 307); Во послѣднїй день празника ставъ Іисусъ,... и мовивъ: "кто естъ жадный, нагай прійдетъ ко мнѣ и піетъ,... рѣкы изъ чрева его истекутъ воды живыи" (XVI ст. *НЄ* 78 зв.).

ИСТИ *див.* **ѢСТИ.**

ИСТИЗНА, ЫСТИЗНА *ж.* Реальна, без процентів і прибутку, основна сума грошей: А во всей той суме пенезей, яко у в ыстизне так и в совитости, волно имъ будет самымъ... во две именя мои... увезатися (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 155); на тотъ час истизны и совитости способити есмо не могли и не маемъ дей чого вашей милостямъ дати (Луцьк, 1571 *Арх ЮЗР* 8/VI, 355); такъ истизну совитостъ

зарꙋки короля... на тую часть вырокомъ своимъ внєсли, а королю,... и мнє на томъ смотрєти ꙋказали (Кременець, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 31 зв.); По которомъ выконанью присяги, судъ конный всю шкоду Трушковского осумовавши истизны зъ навезкою тридцатъ копъ грошей, а шкодъ десетъ копъ грошей,... до села Козина тую всю шкоду приложили (Луцьк, 1601 *Арх ЮЗР* 6/I, 282).

ИСТИЙ *див.* **ИСТЫЙ.**

ИСТИНА, ИСТИННА, ИСТИНЪНА, ИСТЫННА, ИСТЫНЪНА *ж.* (*цсл.* истина) (*те, що відповідає дійсності*) істина, правда: ѡ нє(м) истина писана (1489 *Чет.* 110); правда сама ꙗвлѧєть исти(н)нꙋ, и обличаєть крѣпко проти(в)никовъ свои(х) маючи побо́рника з нєба (Острог, 1586 *См. Кл.* 6); Егда же истинна восияет, тогда мечтание лжи, якоже дым от вѣтра, исчезнет (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); А цнотли́выи бода́й дн҃ій до́брыхъ зажива́ли, и и́стин'нꙋ бо́жїю за́вжды смѣлє вызнава́ли (Львів, 1591 *Просф.* 67); исти(н)на, правда (1596 *ЛЗ* 52); Єму суть пѡдобни церковныи врази, и єго вѣръныи и мыліи друзи, иж восто́ка свѣтлость нынѣ оставляють и до тьмы запада во прелесть отбѣгають, от истынъны до лжѣ, от вѣры въ єресь (к. XVI ст. *Укр. п.* 72); виделъ бы-мъ тую згоду быти пожиточъную, а ведьже не такую, же бысмы ся мели претворити зовсимъ во инъшый образъ, але зоставъши вцале, а только некоторыхъ речей поправивъши, въ чомъ больше упору, а нижли истинъны держимося, згодитися съ тыми, съ которыми есмо и передъ тымъ въ единоцътве были (Вільна, 1599 *Ант.* 603); Зсꙋмова́нє ро́зныцъ мєждꙋ цр҃квою Восто́чною, и костє́лом Ри́мским. Лꙋчшє бовѣ(м) и нє позна́ты истинны, нє́жєли позна́вшим' возвратити сѧ ѡ(т)... ст҃ыѧ заповѣды (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 23); Х҃с Па́нъ и Збави́тєль нашъ..., ѧжє єстъ столпъ и оутвєрждє́нїє и́стинны, сєбє само́го зоста́вити ра́чилъ,... до заживанѧ, по(д) ѡсо́бами Хлѣба и Вина (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4); **по истыннѣ** – воістину, дійсно: по и́стыннѣ вє́щъ явствє́нна є(ст), иж, всѧ́ко и ѡ(т)нюдъ но́вый калєнда́ръ ѡблꙋдный, то́кмо зґвалчє́нїє свѧ́тъ, нєзго́дꙋ и зва́дꙋ тво́рѧ́чїи (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27).

ИСТИНАТИ *дієсл. недок.* (кого) (*знищувати, убивати кого-небудь*) стинати: и(з)воєвали козаки по(л)щу. Почали палити варишѣ и сєла ѡ(т) рѣки Днѣпра... и ляхо(в) истинати и Рꙋснако(в) ажъ до рѣки Ви(с)лы (Кум'ята, 1648 *Паньк.* I, 157).

Див. ще **ИСТНИТИ, СТИНАТИ.**

ИСТИНЕНЪ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТИНИЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТИННА *див.* **ИСТИНА.**

ИСТИННЕ, ИСТИННѢ, ИСТЕННЕ *присл.* **1.** *(дійсно, справді)* істинно, воістину: Але папежови лаяти, анътыхрыстомъ и непрыятелемъ Сына Божого называти, католики и веру повъшехъную Рымъскую шкалевати,... зъ геретиками и зъ блюзнеръцами маестату Божого товарышытъся, //... того ся теды всего, мой милостивый пане, истенне годило чынити (Вільна, 1599 *Ант.* 659-661); хотячи тєды всєму свѣту ѡказати ѡного рєвность по Христѣ и исти(н)нє єго, стараю(с) впєрє(д) ниж што и(н)шого водлꙋгъ ѡста(т)нєє воли єго розмову ѡ(т) блажєнного противу схизматикомъ и прочиимъ сєктаторомъ написанꙋю в дрꙋкъ по кгрє(ц)кꙋ и по рꙋскꙋ пꙋсти(ти) (Острог, 1607 *ЛСБ* 372).

2. Справедливо: прєдає(м)... правовє(р)ны(м) цр҃ква(м)... по закону хв҃ы цр҃квє,... ѹблажати бл҃гы(х) а нєпокаралющи(х)сѧ истиннѣ зако(н)нє ѡбличати и казнити (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Повєлѣває(м) и бл(с)вляє(м)... Бра(ц)тво Сіє Дх҃овноє... твори́ти сѹ(д) истин(н)є и ми́лостыню в потрєбѹ Бра́тіа(м) нєдостато(ч)ствѹющи(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 423).

Див. ще **ИСТИННО.**

ИСТИННИЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТИННІЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТИННЇЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТИННО, ИСТИНО, ИСТИНЪНО, ИСЪТИННО *присл.* (*цсл.* истиньно) **1.** Те саме, що **истинне** у 1 знач.: старший перст римскаго начальства хворостию мертвости и неисцѣлным гнильством... обложен был; истинно, суетою вѣка сего умудрившися, умре (1608-1609 *Виш. Зач.* 215); без мала не всѣ бы турчилис, ибо истинно, яко в Лядской земли... поганских наук блядословие рускаго народа з благочестивой и православной вѣры в прелесть латынскую мало не всѣх выкрало (Там же, 219); ilicet, и(с)ти(н)но (1642 *ЛС* 224);

(правдиво; правильно) істинно: тѣ(м) жє блюдѣтє, правосла́вніи ѡ(т) тоє трѹти́зны дѣти твои. занє да зна́єтє, исти(н)но ва(м) мо́влю, идє(ж) дх҃ъ люб'вє си(м) пога(н)ски(м) мєчє(т)ны(м) ми́ра сєго оуго(д)ны(м) дог'мато(м) при́лнє(т). то(т) запє(в)нє въ вѣрѣ погрѣши(т) (1596 *Виш. Кн.* 224 зв.); Тако истинно разумѣй, християнине правовѣрный, и о римском костелѣ (1608-1609 *Виш. Зач.* 217); Рѣснотивіє: Истиннѡ (1627 *ЛБ* 110); ecastor, воисти(н)ну, ис(ъ)ти(н)но (1642 *ЛС* 173);

(по правді) насправді: проклени же тѣх всѣх пап римских..., ибо юже против твоего разума те были глупы, а истинно и непотребныи, а по неправовѣрству и прокляти (1608-1609 *Виш.Зач.* 223).

2. Те саме, що **истинне** у 2 знач.: На их бо въпіет спасителев голос, иже єсть наполне́н стра́шных єго чу́дес. Коли от уст єго наро́ды науча́л, и непокорывых исти́но обличал (к. XVI ст. *Укр.п.* 71); А ты нынѣ, латынниче, истинну гонишь и со убийцами петровыми, истинно имя петрово носящих убыти подвизаешися (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 182).

3. *(по-справжньому)* насправді, справді, дійсно: много с православъныхъ є(д)ны з нєвѣдомости дрѹгіє за(с) з частого ѹживан(н)я казаня и набожєнства ихъ на(д)дє(р) зканцєрованы(м) зостали, ижъ трѹ(д)но розє(з)нати, єсли истинно православный а(л)бо имєнє(м) токмо (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 151); выда́нѧ Кни́ги... потре́ба коне́чнаѧ, та́къ в' наѹцѣ Шко́лной мо́лоди и́стиннѡ и бл҃го́че́стнѡ працѹючой на посполи́тѹю в' Цр҃кви Бж҃ой... потре́бѹ (Львів, 1640 *Окт.* 3 зв. ненум.); Ажє нємова́тка нє могѹтъ ѡсвѣдчити вѣры са́ми прє(з) сєбє,... длѧ тогѡ Цр҃ковъ ст҃а́ѧ, ѧ́кѡ и́стиннѡ чадолюби́ваѧ Ма́тка на́ша придала́ ѡ́ным' роди́тєлєй дх҃о́вных' (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 904);

щиро: И тыи истинъно Христови служи́ли, и для християнов души положили (к. XVI ст. *Укр. п.* 71); Помагати за(с) и ѡ давно зачатоє ц(р)квє Бг҃оматєрє бѹдова(н)я докона(н)ю, илє силъ моихъ и ѡказіи повага здолати можє(т),... ты(л)ко бы лѣпшая ани(ж)ли за Сага(и)дачно(г) вдячно(ст) быти могла, гдє сѹмнє(н)є(м) мои(м) исти(н)но яко в бж҃о(и) справѣ слѹжилося (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); При́искрънѡ: Истиннѡ (1627 *ЛБ* 97); Мнѣ во(ж)дєлѣ(н)но лю́бныє Пн҃вє Лвовя́нє бра(т)ства ѹспєни́я Ст҃ыя Бц҃а Поспѣшє(ст)ва

въ врéмєны(х) получéнїѧ вѣчны(х), Исти(н)но вм҇(л)м зы́чу (Острог, 1633 *ЛСБ* 519); Штóжъ розꙋмѣти мáєтъ прáгнꙋчїй сн҇ъ православный и́стиннѡ помл҇итисѧ з҆ Бг҇ом҆ бєсѣдовавати (!) (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

ИСТИННЫЙ, ИСТИННИЙ, ИСТИННІЙ, ИСТИННІЙ, ИСТИНЪНЫЙ, ИСТИНЬНЫЙ, ИСТЕННЫЙ, ИСТЕНЪНЫЙ, ІСТЕНЪНЫЙ, ИСТЇНЪНЫЙ, ИСТЇНЬНЫЙ, ИСТИНЫЙ, ИСТИНИЙ, ИСТЫНІЙ, ИСТИНЕНЪ *прикм.* (*цсл.* истиньнъ, истиньный) **1.** (*справжній, дійсний*) істинний: истиньный бо єсть хс҇ъ б҇ъ на(ш) (1489 *Чет.* 39 зв.); Я єсмї лоза истїньная. А ѡ(т)ць мой дѣлател҆ єс҆ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 88); А яко вы, жидове, мовите, ижь еще Христосъ не пришолъ, а кды жь по вашему не пришолъ, то почто все уже пророчество запечатлѣлося на истиньномъ Месеи Христе Бозе нашемъ? (1580 *Спис.* 18); а в нєдєлю з мєртвы(х) воскрєсєньємъ своймъ нб҇о и зємлю, и прєйспо(д)нѧя просвєтилъ, што єсть наша хрєстиа́ньскаѧ Истинънаѧ пасха (Острог, 1587 *См. Кл.* 17); Бꙋдéмо тѧ прє(д) всѣми вéлбити и́стин҆ный нáшъ пастырꙋ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Апостол бо Христов истéнъный служитель и всяких сокровищ конечъне имѣтель (к. XVI ст. *Укр. п.* 82); Істéнъныи дѣти святым отцем будте и, якоже они, бога ся убойте (Там же, 88); дїáволъ тогда,… вымышлѧ(л) всє на ап(с)тлѡ(в) и мч҇нкѡвъ и́стинныхъ свѣди́тєлєй хв҇ыхъ: пéщи óгнєнныи, кѡ́сы ѡ́стрии, л҆вы, пáръдꙋсы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.); и далей не отменъне, яко истинии и завше правду милуючии народу росийского сынове, при томъ же моцно бы ся крепили, зезволяючи рачей смерти а нижли… на иную сторону схилитися (Київ, 1623 *КМПМ* І, дод. 266); я́кѡ Бг҇ъ и́стєнный, Вєз(д)єсы(и), но вóлєю; и съвѣтомъ Ѿ(т)цєвским҆, стра(н)ствѣє творишъ; ѡ(т) Нѧ(д)ра Ѿ(т)ча; вложєсна ст҇ои Дв҇и Мр҇їи (Чернігів, 1646 *Перло* 28);

(*достовірний, правильний*) істинний: былъ жє ст҇ыи филипъ проповѣдая слово истинноє (1489 *Чет.* 7); Кгдыжъ спс҇ъ нашъ блажєнъствомъ тыхъ почтїлъ, которыє нєвїньнє правды єго дѣлѧ, поношєньѧ и розныє досáды и ꙋкорїзны тръпѧтъ. алє зъ стороны истїнъноє вѣры, нєпорочноє црк҇ви, тєрпѣти и молчати злє хꙋлꙋ на вѣрꙋ прїймати (Острог, 1587 *См. Кл.* 17); того ра(ди) потрєба на(м) всѣмъ ꙋготова(ти) свою го(д)ность, и волю истиннаго хр(с)тїя(н)ства. да бꙋдєтъ на(м) бл҇гоє во сп(с)нїє, а нє на ѡсꙋждєнїє (Львів, 1588 *ЛСБ* 93); Ѿнъ… за правослáвїє и́сти(н)ныѧ вѣры, ни в чóмъ грани́цъ полóжєны(х)… нє пєрєскáкꙋючи застановáтисѧ шлюбовáлъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36 зв.); Довóдо(м) тогѡ сꙋтъ Кни́ги Цєркóвныи Бг҇одꙋхновéнными мꙋжáми з҆ ґрéцкогѡ язы́ка на словéн҆скїй прєложóныи, в котóрыхъ // и́стиннаѧ и высóкаѧ знайдꙋєтсѧ Бг҇ословїѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4-4 зв.).

2. *(несфальшований)* істинний: а на болшєє крѣпост и потврьждєнїє томꙋ вьсємꙋ вишєписанномꙋ вєлѣли єсми нашємꙋ вѣрномꙋ панꙋ Могили логоѳєтꙋ писати и нашꙋ пєчат завѣсити к сємꙋ истинномꙋ листоу нашємоу (Хуші, 1560 *DBB* І, 67); вєлѣли єсми нашємꙋ вѣрномоу панꙋ Строич вєликомꙋ логоѳєтꙋ писати и наша пєчат привѣзати къ сємꙋ истєнномꙋ листꙋ нашємꙋ (1583 *DBB* І, 87); Василїє Вартик и Настасїя… съзнаваєм съ сим истиним нашим пїсанїєм, како… єсли сѣ потокмили по доброи воли, аби кнѣгинѣ

Нъстасія испꙋстила став и рибꙋ сєбє изловила, а аз, Василіє Вартик, абих имал изновити тот став (Ясси, бл. 1624 *МЭФ* 378).

3. *(об'єктивний)* справедливий: тымъ... листомъ... въ воспоминаниє прєдаємъ... гражаномъ мѣста... творити сꙋдъ истинєнъ и милостиню в потрєбꙋ братиямъ нєдостаточъствꙋющимъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71).

4. *(вірний, відданий)* щирий: тот истинніи наш сєстричич пан Дꙋмша постєлникъ, ...оумираючи, своим языком дал по своєю воли... слоузѣ на имѣ Пашини... сєло... Пєтрикани (1501 *BD* II, 181); мы Пєтръ Воєвода... Знамєнито чиним ѡжє тоти истинніи наши вѣрніи болѣри пан Іѡн Стръча... и брат єго Михоул Стръча... слоужили нам право и вѣрно (Хуші, 1528 *DBB* I, 26); тот истыніи слꙋга наш Матєяш їѡанъш слꙋжил нам право и вѣрно (Вaслуй, 1537 *МЭФ* 47).

ИСТИННѢ *див.* **ИСТИННЕ.**

ИСТИНО *див.* **ИСТИННО.**

ИСТИНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (в чому, з чим) Існувати, жити: Нє быва(и)мо ю́жъ бо(л)шє дѣти оу́мо(м), фєючиса, и слонѧ́ючи са въ всѧ́ко(м) вѣтрѣ нау(к), в' кла(м)ствѣ лю(д)ско(м), и в хи́трости наѐздо(в) облꙋды а́лє исти(н)ствꙋючи в' мл(с)ти, абысмо взроста́ли в нє́го всѣ рѣчи, которы(и) є(ст) голова́ хс (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 222);

співіснувати: Славна цє(р)ковъ камє(н)на́я ч(ст)нѣша хва жива́а, котро(и) бо(л)шого и ꙋслугова(н)я, и ѡ нє(и) чинє(н)є стара(н)я потрє́ба, на що ба́чу вм(л) ра́читє мѣти розꙋмноє бачє(н)є, абы и́мєни рє(ч) согласова́ла, сла́ва с пра́вдою исти(н)ствова́ла (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

ИСТИНЪНА *див.* **ИСТИНА.**

ИСТИНЪНО *див.* **ИСТИННО.**

ИСТИНЪНЫЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТИНЫЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТИНЬНЫЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТИТИ *дієсл. недок.* (що) *(здійснювати, реалізовувати)* виконувати: то всє ...мы собѣ сами за сєбє и за потомъки наши и ѡбєцꙋє(м) добры(м) нши(м) свтитє(л)ски(м) слово(м) завжды истити здє(р)жа‹ти› и выпо(л)нѧти по(д) тою(ж) виною вє(р)хꙋ ѡписаною (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141).

ИСТИТИСЕ *див.* **ИСТИТИСЯ.**

ИСТИТИСЯ, ИСТИТИСѦ, ИСТИТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** *(здійснюватися, реалізовуватися)* збуватися: Прєложєнаѧ мно́ю в' фꙋндамє́нтъ тєпє́рєшнєй Бє́сѣдѣ моє́й Сєн'тє́нціа о́ваѧ, Справєдли́вый чл҃вкъ, ґды ємꙋ прі́йдєтъ оумєрєти, в' ѡ(т)почин҃є́н'ю бꙋдєтъ: бє(з) жа́дноѝ вонт'пли́вости на нє́мъ, з' ла́ски Бж҃єи, и́ститъсѧ, выполнѧ́єтсѧ и ѡпочива́єтъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 15); Вєли́кою Та́йною Ап(с)лъ Малжє́нство называ́єтъ,... // ...тєжъ длѧ дх҃о́вного Малжє́нства Хр(с)та Па́на с' Црквію, в' кото́ромсѧ и́стат' слова́ ѡ́ныи: Сєго ра́ди ѡста́витъ чл҃къ ѡ(т)ца сво́єгѡ и ма́тєръ, и прилѣпи́тсѧ къ жєнѣ сво́єй (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 927).

2. Каятися, розкаюватися: то́й бо́вѣ(м) жада́ніє ма́ючи ви́дѣти Іс҃а, влѣзъ на дєрєво,... и заво́ланы(и) ѡ(т) Іс҃а злѣ(з), и принѧлъ єго́ в' до́мъ... и сповѣда́лъсѧ, и и́стилъсѧ и до́сы(т) чини(л), чвора́ко нагорожа́ючи ты(м) кото́ры(х) оукрыꙋвди(л) и оушко́ди(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 311).

3. (чим кому) Розраховуватися (чим з ким): В лєсє са(р)нови(ц)комъ фалбы попєлꙋ ла(ш)то(в) пє(т)дєся(т) которы(м) попєло(м) албо фалбою ѡбєца(л) ми сє и(с)ти(т) толко проси(л) абы мъ я ємꙋ єщє до того далъ золоты(х) сто (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 37).

ИСТИТИСА *див.* **ИСТИТИСЯ.**

ИСТЇНЪНЫЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТЇНЬНЫЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТКАНЕНЬ *дієприкм.* Зітканий: Воини пакь коли южь роспали іс҃а в'зали одѣна єго. и чинили чотыры части. каж'домоу воинови час'ть. и хитонь. бо быль хитонь нє (с)шїтыи. съвышє истканєнь вєсь [хитонь соукна нє шитаа] (1556-1561 *ПЄ* 432).

ИСТЛЕВАТИ *дієсл. недок. (розкладатися, гнити)* зотлівати: Хочеш отмѣняти божіє безумне, но твоя срамота тебе не омине. Богом ся на земли смѣєш удавати, который по смéрьти будеш истлевáти (к. XVI ст. *Укр. п.* 78).

Див. ще **ИСТЛѢТИ.**

ИСТЛѢВШИЙ *дієприкм., перен. (який втратив безсмертя)* загиблий: въсхотѣ(в) ...сн҃ъ б҃жїй, съ ѡ(т)чєю вóлєю // въстáнїє пáдшємꙋ подáти, і истлѣвшєє прєстꙋплéнїємъ єстєство члч҃(с)коє бєсмéртїємъ обновїти (Острог, 1588 *Сур.* 5-5 зв.).

ИСТЛѢНІЄ *с.* (*цсл.* истьлѣниє) *(розкладання, гниття)* тління: рєклъ єи иванъ ...нє имаєть видѣти истлѣнія. прєч(с)тоє и ст҃оє тѣло твоє (1489 *Чет.* 259 зв.).

ИСТНИВАТИ *дієсл. недок.* Розтирати, товкти: pertero, и(с)тниваю, сотираю (1642 *ЛС* 312).

Див. ще **ИСТНИТИ.**

ИСТНИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* истънити) стерти; стовкти: Распалéнїє, крꙋчина: роспалє(н)є. ѡ(н) сє(г) испрáви погрѣшéнїє, истнúвъ и(х) распалéнїє с пꙋхлúною (1627 *ЛБ* 107); pistus, сто(л)чєнъ, истнє(н) (1642 *ЛС* 317).

Див. ще **ИСТИНАТИ, ИСТНИВАТИ, СТИНАТИ.**

ИСТНОСТЬ, ИСТЪНОСТ, ИСТЪНОСТЬ, ІСТНОСТЬ, ИСНОСТЬ *ж.* (*стп.* istność, isność) *(природа, єство)* сутність: Смотри яко тутъ выразне даетъ знати, же Духъ Светый маеть бытность а истность одъ Отца и отъ Сына (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 125); сꙋщество, ѝстъность (1596 *ЛЗ* 78); Потом... маем розумѣти през тое назвиско, въ Бога,... толко единого правдивого Бога, то ест едину оную невымовную, вѣчную, неогорненную и недостигненную истъност (Вільна, 1600 *Катех.* 10); Многіе найдуются таковые, читателю хрестіяньскій, которые, не вѣдаючы // кгрунту истности самое, звыкли подъ часъ и добрые речы ганити (Вільна, 1608 *Гарм.* 169-170); Єдинá бовѣмъ вóлѧ Ѡц҃а и Сн҃а и Ст҃го Дх҃а, ѧкожъ ти єдина ѝстность и мóцъ, и нѣмаѝъ рóзности вóлѧмъ в' Ст҃óй Тр(о)ци (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 191); нє є(ст) воды исно(ст), котóрая єсли зогрѣє(ш) зѝмно(ст) оутрачáєтъ, вода єдна(к) зоставꙋєтсѧ, а прéто исно(ст) єстъ само прирожéнѧ рéчи(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); Єднó бовѣм' єст(с)тво, Оц҃а и Сн҃а и Ст҃гѡ Дх҃а. єдна сѝла. єдна ѝстность. єдно Цр҃(с)тво (Київ, 1625 *Сур. сл.* 125); Сма(к) дш҃євный, нє є(ст) твóй юж' смáкꙋ подóбный, Котры́й собѣ цꙋкрꙋєтъ Жєлибóръ ѡздóбный. Істность бовѣмъ оного, в' Мáрсѣ фꙋндовáна (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.); То такъ ѡ ѝстности и скꙋткахъ' Крщ҃єнїѧ лáски вáши оувѣдавши, єщє оувѣдомлѣтєсѧ ѡ роздѣлéнїи троáкомъ Крщ҃єнїѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 903).

ИСТНЫЙ *прикм.* Вірний, відданий: що послы́шавши и(с)тнаѧ вдóва юдифь засмоутѝласѧ... жє такъ злє и попоудлѝвє оурадѝли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158 зв.); Мы́слєннаго Сампсóна ю́жъ óто крєпꙋютъ, Смéрть ємꙋ понóснꙋю бєзвѝннє готꙋютъ. Ієрємѣа ѝстный óто єстъ поймáн-

ный, До Вавилώнȣ в҄ тажки́х҄ окόва(х) посла́ный (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

Див. ще **ИСТИННЫЙ.**

ИСТОЛКОВАНИЄ, ИСТОЛКОВАНЇЄ *с.* (*цсл.* истолкованиє) тлумачення; пояснення: книги... служєбникъ писаны(и) стары(и) исто(л)кованіє єѵ҃лїи ро(з)ны(х) ...моли(т)вы днєвныє друкованыє (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 28 зв.); interpretatio, исто(л)кованиє (1642 *ЛС* 243).

ИСТОЛКОВАНЇЄ *див.* **ИСТОЛКОВАНИЄ.**

ИСТОЛКОВАНЪ *дієприкм.* Витлумачений, пояснений: interpretat(us), исто(л)кованъ (1642 *ЛС* 243).

ИСТОНЧЕНЪ *дієприкм.* Витончений: Истнéнъ: Стончéный, истόнчє(н) (1627 *ЛБ* 50).

Див. ще **СТОНЧЕНЫЙ.**

ИСТОПЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* истопєниє) *перен. (про сльози)* проливання: Ащє прилоучитсѧ Рож‹дєство› Хв҃о въ второкъ, боудєтъ зима снєжна, вєсна мокра, лѣто добро, но соухо, ωсѣнь сȣха, плодом скȣдость, скотом пагоуба, нєдȣзи напраснїи содєржатъ, плакающим истоплєніє (к. XVI – поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113).

ИСТОПЛЯТИСЯ *дієсл. недок.* (*цсл.* истоплѧтисѧ) *(розкладатися, зникати)* розчинятися: Абовѣмъ, яко въ нѣякомъ гробѣ, въ водѣ погружаемымъ нашымъ главамъ ветхій человѣкъ погребается долу и истопляется весь до конца, а потомъ выникаючимъ намъ, новый засъ намъ выходитъ (1603 *Пит.* 52).

ИСТОПЪТАТИ *дієсл. док., перен.* Попрати: Дѣля того приноситъ Бг҃ъ на насъ усякыи неволѣ и мече на нѣ гнѣвъ и вытмиреніе, албо бетюгъ, албо ненависть людскую, што бы право старого чл҃вѣка Адама истопътало, и сокотѣме духъ, што естъ у насъ, абесме грѣхъ свуй вытдалили (XVI ст. *НЄ* 70).

ИСТОРГНУТИ, ИСТОРЪГНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* исторгноути, истръгноути) **1.** (що) *(виштовхнути з себе)* вивергнути: якже ся повѣтра влагȣ то естъ мокрос(т) и мглȣ, исто(р)гнетъ, то ся в немъ изме(р)знет и ȣчинитъся с того градъ, и крȣпи (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

2. (що від кого) *(силою забрати)* видерти: а коли ва(м) тȣю ра(д)у оны(и) голо(с) (бєзоумнє в сию нощъ дш҃ȣ твою исто(р)гнȣ(т) ω(т) тєбє, а я(ж) єси оуготова(л) комоу бȣдє(т) посѣчє(т) так҄ бо рє(ч) всѧкомоу трафи(т)сѧ, котόрыи въ ми́ръ богатѣє(т), а нє в҄ б҃а (п. 1596 *Виш. Кн.* 254).

3. *Перен.* (що) *(рішуче відхилити щось, не визнати чогось)* відкинути: Было на немъ епископовъ 630, которіе сошедшися исторгнули тую ересь, яко куколь, отъ православія и отсудили и анаѳемѣ отдали, и вѣру умоцнили (1603 *Пит.* 42).

Див. ще **СТОРГНУТИ.**

ИСТОРИКЪ, ИСТОРІКЪ, ИСТОРЇКЪ, ІСТОРИКЪ, ІСТОРІКЪ, ГИСТОРИК, ГИСТОРИКЪ, ГИСТОРЫКЪ, ГІСТОРІКЪ *ч.* **1.** Історик, літописець: тȣ(т) читє(л)нику милы(и) ωбачивши надавнє(и)шȣю и на(и)правдившȣю бы(ти) и(с)торию свєтую мо(и)сєωвую... та(м) ωбачишъ вєлики(и) блу(д) ги(с)торико(в) и поєто(в) (1582 *Кр. Стр.* 30 зв.); Сєи н҃нѣшнїи хвалєбны(и) дн҃ъ... та(к) має(м) ро(з)умѣти... и(ж) єсть ω(т)кри́тїє таиньства б҃жїѧ... ктόроє было скры́тє потаéно прє(д) вѣки да́вны(ми) яко пи́шоут҄ мнόзи историци (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 508, на полях); О которомъ Созоменъ (гисторыкъ церъковъный) пишетъ (и показуетъ), якое покоры (и послушенъства

Костенътинъ) на ономъ соборе зажывалъ (Вільна, 1599 *Ант.* 793); Петръ святый... во Антіохіи седмъ лѣт еваггелисовалъ в Понте,... о чом гисторик костела рымского церковныи... пишет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); И сей історикъ аппеляцію Златоустого св. кладетъ выразними словы не до Римского папы чиненую, але до собору вселенского (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 621); Ослѣпъ ся пустилъ отступникъ въ неправду, нѣ книгамъ соборовымъ, нѣ исторікамъ церковнымъ вѣры въ томъ дати не хотячи (Там же, 695); нєда́рмо сла́вный и мѫдры(и) вѣкωвъ на́шы(х) Політі(к) и Історікъ глѫбо́кій, в᾿ Кни́зѣ по(д) и́мєнємъ Мачѫзского вы́даной, ѧзыкъ Латінскі(и), до оучє́нои Ко́нскои єднохо́ды: а Грє́цкій до прирожє́нои ровна́є(т) (Київ, 1623 *МІКСВ* 74); Ѡ(т) котóрого Хра́ма поча́ткѫ и выставє(н)ю, та́къжє ω чю́дахъ Гісто́ріа в᾿ ко́ротцє сѧ поклада́єтъ, з᾿ тогóжъ Послѣдова́нїа сєго Тво́рцы Нікифо́ра Ка́ллиста... Црко́вного Гісто́ріка взѧ́таа (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812); То(и) поча(л) панωва́ти на(д) ты(м) На́родω(м) Грѫбы́мъ: ω чи́мъ свѣдчатъ Исто́рїкωвє: Корнє́лїѫсъ Агріпа: и лю́бѣѫшъ, и на́шъ Кро́мєръ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. ненум).

2. *Лише у мн.* Хроніка, літопис: Кретеньчикове, о которыхъ ты баешъ, якобы мечемъ отъ Венетовъ зголдовани быти мели, ижъ на сесь часъ не меломъ при собе гисториковъ, не хочу за певную твердити (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1067); Сѫ(т) и иншїи при́клады в᾿ ги́сторыка(х), я́къ и ω цєсарѫ ры́(м)ско(м) вєлєрїа́нѣ: то(т) кды... ω(т) пръского црѧ в нєво́лю бы(л) взѧ́ты(и),... //...моусѣ(л) я́къ сѣдлѧ́ръ трима(т) ємоу стримєна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 80-80 зв.).

ИСТОРИЧНЫЙ, ИСТОРЫЧНЫЙ *прикм.* Історичний: А єсли́ жъ и ви́димо малї́ованыи балва́ны богωвъ пога́нскихъ, тє́ды нє длѧ то́го// малю́ютъ и́хъ абы́хмы и́мъ по́чєсть чини́ли, а́лє к᾿ вѣдомости исто́рычны(м) спо́собо(м) (Київ, 1619 *О обр.* 3-4); Яко и мєжи Стыхъ о́бразы єрєтикω(в) (ωзнача́ючи и́хъ тымъ и́жъ нє ма́ютъ ѡ́выхъ вѣнцω(в) и крѫгω(в) на голωва(х) я́сныхъ) малю́ємо длѧ вѣдомости исто́ричны(м) спо́собо(м) (Там же, 4).

ИСТОРИЯ, ИСТОРІЯ, ИСТОРЇА, ИСТОРЇѦ, ИСТОРЇЯ, ГИСТОРЕЯ, ГИСТОРІЯ, ГИСТОРЇА, ГИСТОРЇЯ, ГИСТОРЫЯ, ГІСТОРІА, ГІСТОРЇЯ, ІСТОРІА, ІСТОРІЯ, ЇСТОРЇЯ *ж.* **1.** *(минуле)* історія: Кото́рыи бо́вѣмъ рѣчи истор́їи мо́ва оу́шомъ прєклада́єтъ, тыи малї́ованіє молча́чєє ѡ́чомъ пока́зѫєтъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 19);

(певні факти минулого) історія: є(с)ли ся хто хочє(т) глѫбѣ(и) ω то(м) в история(х) бадати то(г)ди ємѫ то сна(д)нє при(и)дє, што мнѣ з вєликою працєю (1588 *Кр. Стр.* 75); Знаю то от овде святоєорского чуда, што ся от латины... у Святой горѣ стало, для чого на увѣрение историю пристья латинского до Святое горы,... выписавши, посылаю вам (1598 *Виш. Кн.* 110); Ѡ чо́мъ їстѡ́рїи на о́нъ ча́съ занєха́вши, // Тылко хва́лѫ Хоу Боу з ними да́вши (Львів, 1616 *Бер. В.* 79); О чомъ ту Історій не вспоминаю: Кгдыж зъ жалю, буль срокгїй въ сердцу моем маю, Же свого доброго не хотѣли знати (Львів, 1630 *Траг. п.* 162);

(окрема подія) епізод: таа историѧ взѧта є(ст) с книгь... которыи погинули (ІІ пол. XVI ст. *КА* 528); А не вѣм, если и ваша милость тую историю о Епифанию Кипрскому не паметаетѣ, который от

оного юноши-оратора,... духа велерѣчиваго изгнал (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160); Тáѧ Истóрїѧ áчъ прє(з) Барóнѣꙋша ...є́стъ ѡпи́сана (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 148); кды тыжъ вєзри(м) в҆ нн҃ѣшнєє єв҃(г)лїє, зара(з) подóбнꙋю гисторію знайдꙋю, ви́жꙋ бовѣ(м) в нѣмъ жєноу самаритáнскоу котóраѧ вóдꙋ чрѣпаючи... х(с҃)та знашла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179); зачинáю и тꙋю нн҃ѣ Рóчнꙋю Пáмѧть, ѡ(т) жалóснои и подóбнои пє́рвой плачли́вой Істóрїи (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 147).

2. *(оповідь, розповідь)* історія: Як треба казнодѣи... поꙋченіе ѡт евангелия читаючому вышше всѣх на амбонѣ стояти,... также и жития святых, и наꙋки, и истории ѡ дни яком гєсподьскаго праздника, абы всѣ взирали на него, что слышат ѡт ꙋст его, и внимали пилно (поч. XVII ст. *Вол. В.* 80);

вигадка, фантазія: и́стовѣдь мáєть бы́ти прóстаѧ, щы́раѧ, бє(з) вымóвокъ нє мѣшáючи бáсєн҆ яки(х), áльбо гистóрїй, нє мєнꙋючы осóбы вє́спо(л) грѣшáщой, áни чꙋжы(х) грѣхо(в) вмѣсто свои́хъ повєдáючи (Львів, 1645 *О тайн.* 80).

3. *(опис подій минулого)* історія: Ты(м) жє способо(м) и вси нт҃и которы(с)мо тꙋ ѡ нѣкоторы(х) би(т)ва(х) зна(ч)ны(х) в то(и) истории положи(ли) и(н)шого ѡ(д)но годны(х) мꙋжовъ и княжа(т) годнє ꙋ(в)вълачаючи вы(с)лавляю(т) (1582 *Кр. Стр.* 14 зв.); за часу панованя великого князя Володимира,... окрещоный ест вес народ Руский на Почайне рѣцѣ, яко історія опеваетъ (Вільна, 1600 *Катех.* 71); Єгéйскаа пꙋчинá: тó єстъ, мóрє: котрóє мєжи Грє́цїєю, á Асі́єю лєжи́тъ. Ѡ котрóм҆ мóри Єгéйскомъ, є́стъ Історі́а (Львів, 1614 *Кн. о св.* 437); Погáнскїи тыжъ гистории свѣ(д)ча(т) ѡ валє́рїи попли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 265); Лѣторóсль Наꙋкъ пє́рваа. Кли́ѡ Тó єсть Цвичє(н)є в҆ чита(н)ю Гістóрїй (Київ, 1632 *Євх.* 300); людє пога(н)скыи того пєрєстєрѣгалы, Абы ꙋчтыво(ст) свои(м) бого(м) выражалы Якъ ся ѡ и(х) славу за(с)тавляли мє(н)жнє... // ...єсть в гисторыя(х) прикладо(в) нємало (1636 *Лям. о пр.* 4-4 зв.); Гистóри(к) жидóвскїй Іѡ́сифъ, в҆ своє́й Гистóрїи такъ ѡ Соломѡ́нѣ споминáєтъ: Царъ Соломѡ́нъ ю́жъ бáрзо стары́й оумє́ръ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943);

(опис розвитку певних інституцій) історія: та(к) бовѣ(м) и прѣвыє бл҃гоч(с)ти́выє цр҃їє хр҃(с)тїѧ(н)скїє (в҆ цр҃квны(х) истóрїѧ(х) знаходимо) чинили, пѣшо в҆ пꙋстыню драба(н)товали (п. 1596 *Виш. Кн.* 240 зв.); о то(м)... // ...кáждый читáючи гисторїю костє(л)нꙋю, лáтвє сѧ спрáвитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 115 зв.-116); тые твое доводы, которыхесь съ писма и съ церъковныхъ гисторей нагматвалъ, мало суть потребные (Вільна, 1599 *Ант.* 813); А в писмѣ святомъ ничого не найдем, абы Петръ святый в Рымѣ мѣл столец епископскій держати..., кгдыжъ яко історія церковная свѣдчит, ижъ смерть принялъ по воскресеніи Христовѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51); Ѡ(т) котóрого Хрáма початкꙋ и выставє(н)ю, тáкъжє ѡ чꙋ́дахъ Гістóрїа в кóротцє сѧ покладáєтъ, з҆ тогóжъ Послѣдовáнїа... Нікифóра Каллїста ксанѳопꙋла Цр҃кóвного Гістóрїка взѧ́таа (Київ, 1631 *Син. Тр.* 812);

життєпис: алє сѧ врѣнѣмь до истóрїи ѡ́ного цр҃ѧ, котрїй звєргь ис столцѧ цр҃цю свою (XVI ст. *УЄ* № 29519, 216); тꙋ(т) читє(л)нику милы(и) ѡбачивши... на(и)правдившꙋю бы(ти) и(с)торию свєтую мо(и)сєѡвую... та(м) ѡбачишъ вєлики(и) блу(д) ги(с)торико(в) (1582 *Кр. Стр.* 30 зв.); По-

йди, Скарго, в Великую Россию и прочитай истории житий оных святых мужей, чюдотворцов великих (1608-1609 *Виш. Зач.* 218); велйкаа Бóзскаа добротлйвость éсть и мл҃(с)рд'є, протйвко тым' котóрыи цáлою дш҃éю з' пéрвыхъ грѣхѡ́въ навєрнѹтиса прєдсав'зáт'є мáю(т), ѡ Єгйпє(т)ской Мáрїи Істóрїа я́снє ѡкáзѹєтъ (Київ, 1627 *Тр.* 620).

4. *У складі назви книги* **прирожоная гисторїя** – "Природнича історія" Плінія Старшого: В прирожóной своєй гисторїи плѣнѣоушъ свѣ(д)читъ, ижъ лисиппоу(с)... вырисова(л) бы(л) два ѡбразы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 248).

ИСТОРИА *див.* **ИСТОРИЯ.**

ИСТОРІЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ИСТОРЇКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ИСТОРЇЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ИСТОРЇА *див.* **ИСТОРИЯ.**

ИСТОРЪГНУТИ *див.* **ИСТОРГНУТИ.**

ИСТОРЫЧНЫЙ *див.* **ИСТОРИЧНЫЙ.**

ИСТОТА *ж.* **1.** *(особа, індивід)* істота: Єсли бовѣмъ пóзримъ до стáрогѡ зáконѹ, в' котóромъ кóждои новозакóнной истоты тѣни и óбразы были: Ѡбáчимъ снáднє же и тáмъ тыи ѡбхóды в' пйлной постор́озѣ,... были (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 148); А въ день южъ, самогосмы свѣтла дочекали: ґдысьмы истоту свѣтла, Христа оглядали (Львів, 1630 *Траг. п.* 174).

2. *(природа, єство)* сутність: Мóви(т) бовѣмъ óнъ роздѣлнє рѣчъ провáдачи, же исхóдитъ ѡ(т) Бг҃а и Ѡц҃а, а нє éстъ ѡ(т)лєг-лы(м) и óбцымъ ѡ(т) Сн҃а вéдлє спóсобѹ истóты, тó єстъ сполъистный, и єдного прирожéна з' Сн҃омъ éстъ (Київ, 1619 *Аз. В.* 126); А в тóй бытности бѡ(з)ской; сѹтъ трй Пєрсѡ́ни рѡ́знїи, бєзначáлнїи, в' пєрсона(л)но(и) истотѣ; нєслйтнїй, и нєпрєврáтны(и), и нєѹдѣлны(и), Разѹм', // слóво, и сйла ѡ́бщаа, тóй бытности (Чернігів, 1646 *Перло* 11-11 зв.); Тр҃(о)ца; вє(д)лє трѡ́хъ Пєрсѡ́нъ рѡздѣлныхъ, Рáзѹма и Слáва, и сйлы бѡ(з)кои; то єстъ Ѡ(т)ца, и Сн҃а, и Дх҃а ст҃гѡ; а вє(д)лє єдйнои бытности, и истоты єи, єдйнъ Бг҃ъ (Там же, 12);

(характерна якість, властивість) природа: Бѹдєтє хотѣли зданє своє зъ зданє(м) людски(м) стосовати и на ро(з)сѹдо(к) припѹстити ты(х) которие афєкто(в) и прива(т) жадны(х) в то(м) нє маю(т) а за ты(м) лєпѣ(и) истотѹ речи... розознати могѹ(т) (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1); А я́кожъ та(м) мóжєтъ // быти крóвъ кгды са хлѣба истóта в' тѣло ѡбєрнѹла а нє в' кро(в) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 214-215); Уважъ же едно зъ пилностю, православный чителнику, а обачишъ видочне тыхъ людей облуду, якъ сами, оманены бывши, иншихъ обезумити усилуютъ, нѣ на порядокъ справъ, нѣ на речи истоту жадного взгляду не маючи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 696).

3. *(значення, сенс)* суть: росказа(л) Лéвъ Пáпа Грéцкою рѣчѹ... мовити... и(ж) Грéцкаа мóва доскона(л)ша и пєвнѣйшаа éст' до показáна // истóты (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 148-149); іс҃ тєды прч҃(с)тныє на тѣлѣ своє(м) рáны задръжати хотѣлъ, абы тáкъ вѣроу нáшоу потвєрдйлъ и истотоу правдйвоую своєго въскр҃(с)нїа показáлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 167 зв.); Бо вѣда(и)мо, же єсли самáа истота тоéи спрáвы, тó єстъ: стáвитиса до прина(т)а... правдйвыхъ и збавéнныхъ ѡ́ныхъ дѡ́бръ, на нáсъ того нє пєрєвєдéтъ, абысмоса стáвили и брáли: тó тєжъ ани достѹпити йхъ гóдни бѹдє(м) (Київ, 1632 *МІКСВ* 281);

(правда) істина: тое все костел латынский, от Павла реченное, за шидерство поличил, а оное сопротивное за властность и истоту вменил (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); Пойдѣмъ до За́конꙋ ла́ски, до истоты, а ѡба́чмо, я́къ доскона́лѣй то́є сѧ оузаконѧ́єтъ, я́къ знамєни́тѣй тоє сѧ стано́витъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 149).

4. Реальність, дійсність: я́ко пєрвє́нство вꙿ порѧ(д)кꙋ и вꙿ ли́чбѣ а нє вꙿ вла́дзы, та́къ и по́чєсти, титꙋлы и вєлича́нѧ Па́пины, вꙿ слѡва(х)... а нє вꙿ исто́тѣ зави́слы (Київ, бл. 1619 *О обр.* 180).

5. *(забезпечення одержаної позики майном)* застава: а мы там же ся усправедливити будем так за истоту, заклад, яко и за шкоды без присеги их телесное будем повинни (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 165).

ИСТОТНЕ, ИСТОТЪНЕ *присл.* (*стп.* istotnie) дійсно, насправді, реально: тры ѡсобы, то єстъ кнѧз Роман, Мышъка и Жєлєх пєрєд нами постановилисѧ, нижли Мышка... вымовлѧлсѧ с того и нє хотєл был Жєлєха... истотънє, а рꙋкодайнє пєрєд нас до тоє справы ставити (Вільна, 1565 *AS* VI, 275); А гдебых тое ...сумы... пану Больману... зуполне истотне до рукъ его не отдалъ,... тогды повинен буду..., пану Яну Больману... дати истотъное увязанъе, // скутечное уживанъе (Дубно, 1575 *Арх ЮЗР* 8/VI, 412-413); то(т) то Ки(р)коръ... ли(ст) свєдє(ц)ства и(х) м(л). пн҃о(в) ра(д)цо(в) камєнєцки(х) автє(н)тыцє показа(л) тому то Стоцкому, которыє то в собє мєли и сви(т)чили, жє пєвнє, исто(т)нє то(т) то Мошко,... зоста(л) винє(н) до(л)гу пєвно(го) за волы,... пн҃у Якубови (Володимир, 1600 *ТУ* 232); вꙿ тыхъ та́йнахъ... єстъ правди́вє и исто́тнє Євхари́стїа по(д) двѣма осо́бами (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 249); Върѧснотꙋ, и́стинно, въи́сти(н)нꙋ, вълѣпотꙋ: Правди́вє, исто́тнє, запра́вды (1627 *ЛБ* 22); тую суму..., всю сполна истотне заплатилъ и во въсемъ тому записови своему... досытъ учынилъ (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 641); которꙋю то сꙋмъмꙋ при помєнєномъ панꙋ... зна(и)дꙋючуюся поводъ тєпєрєшъни(и)... прєрєчономꙋ конъвєнътови... святого доминика рєтєлнє и истотънє ѡ(т)да(л) (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.).

2. *(так, як повинно бути)* по-справжньому: А пра́вдивє Бг҃а хва́лимо и вє́лꙿбимѡ: нє фѣкгꙋро́внє, я́къ Самарѧ́нє и Жидѡвє а́лє исто́тнє и правдивє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 266).

ИСТОТНЫЙ, ИСТОТЪНЫЙ, ИСТОТНІЙ, ЫСТОТНЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується єства, сутності)* субстанціональний: Єсть жро́дло бж҃(с)тва ѡ(т҃)цъ, а сн҃ъ и дх҃ъ насѣньѧ бж҃ого, або та́къ мо́вѧчи, лѣтора́сли бг҃омъ вꙿсѧ вꙿсаж(д)єныи, и я́ко цвѣтовє всєгда исто́тнїи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 41 зв.); якъ вноу́тръ тро́йци ст҃ои пєрсо́нꙋ ѡ(т)ца само́го зна́ти ма́єшь єдє́нъ поча́то(к) всєго́ бо(з)ства... та́къ тє(ж) внѣ тро́йци самы́й та́лко єдєнꙿ исто́тный, спо́лъ єстєствє́нꙿнꙋю и спо́лъ бы́тнꙋю тро́йцꙋ поча́токъ всѣхъ рє́чїй створє́ныхъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 15 зв.); Яко бо́вѣмъ вꙿ и́стности и вꙿ ѡколи́чностєхъ исто́тныхъ ро́вность є́стъ Прєблагословєнѣ́йшєй Тро́йци: та́къ и вꙿ порѧ́дкꙋ Бозскихъ пєрсо́нъ, самы́мъ ты́лко порѧ́дкомъ ка́ждаѧ пєрсо́на сама вꙿ собѣсѧ ма́єтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 279).

2. *(правдивий)* істинний: єдина́ бовѣмъ исто́тнаѧ и́стность Ѡц҃ꙋ и Сн҃ꙋ и Ст҃о́мꙋ Дх҃ꙋ, нєроздѣлна прирожо́ны(м) спо́собо(м) трва́єтъ, и нє вылива́єтъсѧ (Київ,

1619 *Гр. Сл.* 252); Моисе́й,... позна́лъ правди́вє истотного Бг҃а и тво́рцѹ всѣ(х), чєрє(з) но́воє чѹдо кото́роє ѡказа́лосѧ // в҆ кѹстѹ (Там же, 272-273); Прє́чъ За́коннаѧ Арка нєха́й оустѹпѹєтъ, Бо исто́тнаѧ Арка в҆ рѹка́х҆ сѧ знайдѹєтъ, Филисти́нчикѡ(в) сро́ґихъ: ижъ єи плѣни́ли, Абы... сро́дзє оумєртви́ли (Львів, 1631 *Волк.* 5); Тає́мнаѧ Вєчє́ра Па́нскаѧ, на кото́рой пра(в)ди́воє и исто́тноє Тѣло и Кро́въ Хв҃а, пѡ(д) ѡсо́бою хлѣба и вина, на па́мѧткѹ // мѹки Хв҃ои,... быва́єт҆, посвѧ́чєноє и пожива́ноє (Львів, 1646 *Зобр.* 43 зв.-44);

(правильний) справжній: умоцованыє стороны по(з)ваноє рєпротє(с)товалисє, и(ж) жа(д)но(г)[о] ублиҗєнья кгрунътомъ поводовымъ нє чиню(т), алє по(д)лугъ правъ свои(х) дукътъ и(с)то(т)ны(и) и рєтєлъны(и) провадя(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 267);

(фактичний, дійсний) справжній: Прє́чъ За́коннаѧ Арка нєха́й оустѹпѹєтъ, Бо исто́тнаѧ Арка в҆ рука́х҆ сѧ знайдѹєтъ, Филисти́нчикѡ(в) сро́ґихъ: ижъ єи плѣни́ли, Абы... сро́дзє оумєртви́ли (Львів, 1631 *Волк.* 5); пан Кгурскій... сведчылъ и протесътовалъ, декляруючы имъ то, же его мл. панъ Стефанъ Песлякъ,... о неучинене с тых выжей менованых людей справедливости // до ставеня их на вряде, яко теж з войтом и месчаны ясно-кгродскими,... яко истотными принъципалами, инъ фото фори правъ не чинити в суде належном не занехаетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 133-134).

3. *(основний, визначальний)* істотний: ѡ(д) любви вша́кжє, кото́роюмъ пови́нєнъ, цр҃кви ст҃ой Каѳоли́чєской и ка́ждомѹ з҆ ѡсобна єє оуча́ст҆никови, сєбє ни́ґды нє ѡ(д)лѹча́ю: алє з҆ мєнє бы́ть мо́жєтъ зо всими, покѹль сє в҆ исто́тных҆ на́шєй вѣры Артикѹлахъ, и зложє(н)ѧхъ стародáвной цр҃кви Хв҃ой згажа́ємъ, вєкѹистє бы́ть в҆ сполє́чности є́стємъ гото́вый (Єв'є, або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 17); Нє маю(т) тєды жа(д)ныхъ... и(н)стрѹмє(н)товъ, кромъ шко(л)ныхъ мѣти, ани книжо(к) иновѣ(р)скихъ и гєрєти(ц)кихъ длѧ набы(т)ѧ и захова(н)ѧ исто(т)ныхъ цно(т) которыися на право(и) вѣрѣ фѹ(н)дѹю(т) ховати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 89);

величний, незбагненний: Ви́дѣлъ іа́ковъ въ снѣ лѣствицѹ нб҃а връхо(м) єднымъ а дрѹгы(м) зємли дотыкаючюю... Ѡ таємницы правдивыє, и истотныє! вчора прєми(р)наѧ // ѡ́наѧ въплощє́нїа сн҃а бж҃їа лѣствица всємоу свѣтоу єстъ показа́на (поч. XVII ст. *Проп. р.* 27-27 зв.);

(значний, великий) істотний: Прото... взявши достато(ч)нѹю и исто(т)нѹю заплатѹ и нагородѹ пн҃зъми готовы(ми) нємалоє сумы... // то всє на прєрєчоно(г)... пн҃а лаврина пєсочинъского... записѹє(м) на вє(ч)но(ст) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 33 зв.-34); ѡный ѡго́нь бы(л) исто(т)ный бо нє мо́гъ бы смолы и грѣбїи и лозы, ро́зны(х) ты(х) матєрѣи пожира́ти (Острог, 1607 *Лѣк.* 22);

повний, остаточний: менованые их милости отецъ игумен из своим духовенствомъ, до еффекту свой умыслъ прыводячы и до истотного знисченя протестанта приправуючы, ведаючы, добре, же збоже ярое протестанъта есче с пол для небеспеченства близко наступуючого поганского не спрятъненое было... казавши быдла розмаитого поголовя на двесте нагнати на кгрунътик досыт счуплый, попасли и потравили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357).

4. Властивий, притаманний: Ґра(м)ма́тіце се́й на чо(м) бы сходи́ло нє є́сть та́къ дале́цє є́й и́стотноє я́къ ва́мъ оучи́тєлє(м) вла́сноє Анбмалны(х) мо́влю име́нъ и глъ зобра́н҄є и до вѣдомости оуча́щи(х)сѧ пода́н҄є (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 4).

5. *(зумовлений зобов'язанням)* належний: записую и(м)... на (в)си(х) ты(х) имє(н)яхъ кгру(н)то(х) и пожи(т)ко(х), которы(х) я и по сє(с) ча(с) в дє(р)жанью своє(м) мє(л), сȣмȣ пнзє(и), яко пє(в)ного и и(с)то(т)ного до(л)гȣ двана(д)ца(т) тисєчє(и) ко(п) грошє(и) лито(в)ски(х) (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86 зв.); а за ты(м) вли(в)ковы(м) право(м) з ы(с)то(т)ною сȣмою пє(в)ныє зы(с)ки и прєзы(с)ки злȣчи(в)ши ȣсє(г) сȣмою ѡди(н)на(д)ца(т) со(т) золоты(х) по(л)ски(х) сказанȣю и присȣжонȣю заплати(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 28); ѡ которы(и) закла(д) та(к)жє и ѡ самȣю исто(т)нȣю сȣмȣ пово(д) вм(с) ты(м) по(з)во(м) позываɛ(т) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 129, 30, 58 зв.); то(т) позо(в) є(ст) Писаны(и)... в жалобє є(г) м(л) Пна васи(л)я тишы Быко(в)ско(г)... А то кȣ При(с)луха(н)ю сказа(н)я пєрє(д) сȣ(д) голо(в)ны(и) трыбȣна(л)ски(и) на є(г) м(л) вины Баниции... за нєѡ(т)да(н)є(м) и(с)тотноє сумы Пєнєзє(и) Пєтисо(т) золоты(х) По(л)ски(х) (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 69); поводовая сторона вєлєбно(ст) твою на тє(р)минъ вышєѡзначоны(и) позываɛ(т),... абы вєлєбно(ст) твоя... тȣю сȣ(м)мȣ исто(т)нȣю з закладо(м) заплати(л) (Луцьк, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2004, 7 зв.); пяты(и) запи(с)... на трыста золоты(х) по(л)ски(х) до(л)гу исто(т)ного (Житомир, 1649 *ДМВН* 190); **истотъноє увязанъє** *див.* **УВЯЗАНЄ.**

ИСТОТНІЙ *див.* **ИСТОТНЫЙ.**

ИСТОТЪНЕ *див.* **ИСТОТНЕ.**

ИСТОТЪНЫЙ *див.* **ИСТОТНЫЙ.**

ИСТОЧАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* источати) (що) роздавати, розсівати: протожъ братья и рцѣмъ. радуисѧ стителю николаю. источая миро блгооуханноє вѣрнымъ (1489 *Чет.* 197).

ИСТОЧИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* източити) **1.** (що) *(про воду)* виточити: бъ... цєлєбныя потоки животныѧ ѡ(т) ни(х) источилъ (1489 *Чет.* 69); пото(м) к(д)ы по поустыні ходили жидо(в)скыи наро(ди) тог(д)ы ты(м) жє посоухо(м) воды моръскыѧ моисєи оуслади(л) и ѡ(т) соухого камєнѧ воды вєликыѧ источи(л) и жадаючи єи наро(д)... напои(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 25 зв.).

2. *Перен.* (що) *(про почуття)* виявити, проявити: Здойми одно ѡ(т)чє влады́ка жєстоковы́йство фарао́нскоє..., ткни́сѧ в҄ ср(д)цє і источи чю́вство, ѡ(т)жєни мра́чныи ды́ма ѡ(т) оума хма́ры (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.).

ИСТОЧНИКЪ, ИСТОЧНІКЪ, ИСТОЧЬНИКЪ *ч.* (*цсл.* источьникъ) **1.** *(потік води з-під землі)* джерело: жадаєть єлєнь на и(с)точники водныя (1489 *Чет.* 211 зв.); Огородокъ замкненый а источникъ запечатаный (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); Не дивъ теды коли источъники высхнутъ, же и реки уставаютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 603); Яко(ж) бо жадаɛ(т) єлє(н) на исто(ч)нікы въ(д)ныа далєко завшє тєчє(т), тєды воу(н) ходить піти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 87); а и́жъ на гѡра́хъ, быва́ютъ жроудла и исто́чники вѡ́д҄ныи, та причи́на єстъ, поне́жє зємлѧ всѧ окрȣ́гла єстъ я́къ я́блоко, на кото́рой вѡ́ды лєжа(т) зо в҄си(х) сторо́нъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.); орє́лъ: Пта́хъ кото́рый на патсо́тноє лѣто ѡбновлѧ́є(т)сѧ жєго́м҄ слнцє(м), и

погара́а в' исто́чницѣ во́днѣ, па́ки ю́нъ быва́є(т) (1627 *ЛБ* 79); Яко ѡ(т) исто(ч)ника истѣка́єть вода́: мала́ѧ а пото(м) чини(т) сѧ бол'шаѧ рѣка... тако(ж) и ѡ(т) хвыхъ оу́стъ истѣка́єтъ вода́ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 101); fontanus, fontalis, источникъ (1642 *ЛС* 200); А по се́мъ вто́рый Агглъ; ви́лїєтъ Ча́шѹ гнѣвѹ Бжєгѡ на́ мо́рє и на рѣки, и на истѡ́чники вѡ(д)ныи, и ста́нѹтъсѧ, и прємѣнѧтъ вѡ́ды всѣ въ кро́вь (Чернігів, 1646 *Перло* 140 зв.).

2. *Перен. (основа чого-небудь, вихідне начало)* джерело: тѣло х(с)во прїимѣтє источника бєсмрътного вкоуситє (1489 *Чет.* 171 зв.); любо́въ єстъ источникъ або жро(д)ло ѡгнѧ́ (Острог, 1598 *Отп. КО* 31); єдинъ гь вє вши(ст)кымъ справцєю,... свѣ(т) є(ст) и животъ и живыи исто(ч)ни(к) оум'ныи, то є(ст) дшєвъны(и) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 88); Абовѣм нигдѣ индѣ тот источник слова божия от духа святаго не есть фундован, только во церкви (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); Горды́нѧ: Пы́ха... оста́тнї(и) злы́й по́мысл', ѡ(т) осми́ стра́стей зло́бныхъ. Якожє го́рдость исто́чникъ злобы всѧкїа єст' (1627 *ЛБ* 27); Ты Нб(с)но(и) прємоу(д)рѡсти; Исто́чникъ нєвичєрпа́нный, Ты ска́рбъ да́рѡвъ Бжїихъ нєпрєбра́нный (Чернігів, 1646 Перло 70 зв.); Ина́чей за́сь мл(с)рдїѧ исто́чни(к) якѡ Ѡцъ чадолюби́вый Нб(с)ный Мона́рха з' свои́ми збѣгами, грѣшниками мо́влю постѹпѹєт' (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

ИСТОЧНЇКЪ *див.* **ИСТОЧНИКЪ.**

ИСТОЧЪНИКЪ *див.* **ИСТОЧНИКЪ.**

ИСТОЩАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* истощати) (кого) виснажувати, морити: Зоставѹючи тєды в цалости пови(н)но(ст) ихъ зако(н)ничѹю, в которо(и) ѡ́бовязалися истощати сєбє правє в слѹ(ж)бѣ Божо(и) вси́ исти(н)ныи Ки(и)новитовє, и стокро(т) болє(и) на(д) ѡ́писанїє на́шє доброго чинити повин(н)и бѹдѹтъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 60).

Див. ще **ИСТОЩИТИ.**

ИСТОЩИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* истощити, истъщити) **1.** (що) виснажити, зморити, знесилити: смрть є(ст) ро(ж)дєномѹ сє, и(ж) миръ // сє(и) любѧ(т), и томѹ мысль свою приковали сѹть, и водлѹ(г) тѣла живоу(т), и мдрѹю(т),... и на то(м) мє(ч)тани(и) всю мысль свою истощили сѹ(т), ко бгѹ жє и ко бѹдѹщємѹ вѣкѹ (п. 1596 *Виш. Кн.* 231-231 зв.); толко все о мизерной и дочасной славѣ тлѣнного и смертного человѣка, римского папы; хотячи конечно на земли обоготворити его, весь розум и всю мысль свою... истощил,... иж Христос не имѣет мощи и силы властелское спасти кого без власти римского папы (1608-1609 *Виш. Зач.* 210).

2. (що) Зруйнувати, спустошити: Бѣсѡвє злѡ́мѹ нача́лници до пе́кла загна́ни, И та́мо мра́комъ тмы́ вѣчнои свѧза́ни. Адъ мра́чнїй ннѣ разорє́нъ, и истощє́нъ (Чернігів, 1646 *Перло* 60).

Див. ще **ИСТОЩАТИ.**

ИСТРАВА *ж.* (*цсл.* истрава) *(їжа, харчі)* страва: На истраву дали ему одно сто копъ грошей (Торунь, 1520 *АЮЗР* II, 129).

Див. ще **СТРАВА.**

ИСТРАТИТИ, ІСТРАТИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* истратити) (що) *(позбутися яких-небудь своїх властивостей)* втратити: Яко смѣти боудємо,... титоу(л) снвъства... привлаща́ти... гды и(х) прирожо́ноє подо́бїє сво́ими ѡ(т)мѣн'ками, сво́ими мѣлкым(и) оумысл'-

ками, с твáри своéє істратúмо змáжемо (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); чл҃къ нѣкоторій прівє(л) до нєго сн҃а своє(г) котрій... бы(л) истратиль слоу(х) оушій свои(х), и сло(в) языка своего дла вєлико(и) нємоци своєи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 30).

Див. ще **СТРАТИТИ.**

ИСТРЕБИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* истрѣбити) (що, що від чого) *(позбутися чогонебудь)* викоренити: ѡнú же в рѡзныє лѣта... на всєлéнскыа собѡры збирáючиса,... прє(з) сосꙋды лꙋкáваго врáга насѣаныє их҆ жє яко плéвєлъ ѡ(т) пшєнúцы, ѡ(т) нєпоро(ч)ныа вѣры истрєбúша, и сами(х) тѣ(х) плéвєло сѣáтєлєй сквéрны(х) єрєтикѡ(в) обличúша (Острог, 1588 *Сур.* 15 зв.); а то было на соборѣ первом Никейском, гдѣ ересь арианская истреблена и вѣра во отца и сына и святаго духа чисто изображенна была (1608-1609 *Виш. Зач.* 215);

(що від кого) відмести, відкинути: А кто бы посполитова(л)са с тыми ѡ(т)лучє(н)ными посполу с ни(м) ѡсꙋдитса,... и ащє нѣки(и) бра(т) имєнує(м) бꙋдє(т) блу(д)ни(к) или лихоимє(ц)... с таковыми нє ясти, вса нєꙋго(д)наа мнѣ истрєбитє а ѡ(т) сєбє рє(ч) г҃ь (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

Див. ще **ИСТРЕБЛЯТИ.**

ИСТРЕБИТИСЯ *дієсл. док.* (*цсл.* истрѣбитиса) (від чого) бути усуненим, відстороненим. ◇ **истребитися отъ церъкве** *див.* **ЦЕРКВА.**

ИСТРЕБЛЯТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* истрѣбляти) (що) *(позбуватися чого-небудь)* викорінювати: Мы тєды соб́ромъ симъ нн҃ѣшнимъ нашимъ вóдлꙋгъ дéкрєтꙋ... патриа(р)ха... Ієрємúя таковыє éрєси и зъ úными т҃ымъ подобны(м) проклинаємъ и ѡ(т) ст҃оє нáшєє каѳоличєския сирєчъ собóрноє вєликоє ц҃ркве истрєбляємъ конéчно (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144).

Див. ще **ИСТРЕБИТИ.**

ИСТРЕБЛАТИСА *дієсл. недок.* (*цсл.* истрѣблатиса) знищуватися: жєлѣзо дла то(г) тако названо є(ст), что, зємлю имъ орємъ, и хлѣбъ пашємъ... а истрєблаєтса ржавиною (XVI ст. *Травн.* 513).

ИСТРАСТИ *дієсл. док.* (кого) Струснути (кого) затрусити (ким): и привєли éго к нéмоу, а тоє ѡбáчивши, дх҃ъ зáра(з) истра(с) єго и оýпа(д)ши нá зє(м)лю вала(л)са (XVI ст. *УЄ* № 29519, 25 зв.).

ИСТУВНЫЙ *див.* **ИСТВЪНЫЙ.**

ИСТУПИТИ *дієсл. док.* **1.** (з чого) Зрушитися, *діал.* поступитися: ст҃ыи гєоргій нє истꙋпилъ с мѣста того (1489 *Чет.* 83).

2. *(покинути, залишити що-небудь)* відмовитися (від чого): мало наидємъ ты(х), штобы чл҃вка для истꙋпилъ своє(г) ч(с)тного стольца на понижѣниє (1489 *Чет.* 52); **иступити слова** *див.* **СЛОВО.**

Див. ще **СТУПИТИ.**

ИСТУКАННЫЙ *прикм.* Витесаний; вирізьблений: Комедіи обычаемъ поганскимъ отправуютъ. Образы истуканныя, мѣсто малеваныхъ, маютъ, обычаемъ балвановъ языческихъ противу св. Отецъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 27).

ИСТЪЄ, ИСТЄ *с.* (*стп.* iścіе) ходіння. ◇ **истє в малженство** (за кого) *див.* **МАЛЖЕНСТВО; истъє за Паномъ** *див.* **ПАНЪ.**

ИСТЪНОСТ *див.* **ИСТНОСТЬ.**

ИСТЪНОСТЬ *див.* **ИСТНОСТЬ.**

ИСТЫЙ, ИСТИЙ *прикм.* **1.** *(правдивий)* істинний: Понєважь ѡ раслаблєнномь нєдоузѣ, або ѡ нємочи ѡпісоуєть, а прото ты(ж) лѣка(р)скаа моу(д)рость знаємаа быває(т) кꙋ ѡномоу вышнємоу и ко истомоу вра(ч)у то є(ст) лѣкароу г҃оу на-

шємоу іс хоу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 127); тыи антихристове не самы истыи діаволы сутъ... але чловѣцы (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 316).

2. *(справжній, дійсний)* істинний: братъ наш ѹзрєвши на... вѣрнѹю... слѹжбѹ... кнѧзѧ Сємєна Юрєвича з Голшан,... хотѧчи єго на потом готовнєйшого и ѡхвотнєйшого кѹ тойжє истой слѹжбє своєй захована... дал... ємѹ... имѣнє... Головин (Краків, 1507 *AS* III, 39); тогды... повинєнъ єсть и бѹдєтъ съ того вырокѹ и розсѹдкѹ господарского Жєлєха кѹ правѹ, пєрєдъ Єго Королєвскою Милость поставити подъ обовѧзки и моцю тоє истоє припорѹки (Петрків, 1564 *AS* VI, 256); тыи антихристове не самы истыи діаволы сутъ... але чловѣцы (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 316); причащєніє Агі́змою и́стаѧ є́стъ нєпотрє́бница, и ста́рый забобо́нъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5 зв.).

3. *(названий, указаний)* відомий: той самий: тот // истый Мицык мєнит сѧ быт боѧрином Кѹзминским (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 414-415); и то(т) дє(и) исты(и) ю(р)ко са(м) рѹкою своєю в голову вдари(л) мѧ пѧ(ст)ю ѡ(т) которо(г) дє(и) ѹдарє(н)я мало(м) з сано(к) нє выпа(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 6); то(т) прєдрєчєны(и) голѹбь ки(р)корови(ч) на то(т) рокъ и дєнъ положєны(и) того и(с)того дє(р)жавцѹ домѹ того по(с)тавѣти має(т) (Кам'янець, 1577 *ЛСБ* 1201); тои истыи ма(р)ци(н) волє(н) мє(ш)кати и вживати продати и даровати и ку лѣпшєму пожи(т) (!) своєму привє(с)ти (Львів, 1583 *Юр.* 5 зв.); я никого иншого не знаю, толко тотъ истый Ювко шкодца мои власный, – готовъ есми его, яко шкодника своего, водлугъ права поприсягнути (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 213); Костє(н)ти(н)... воєвода киє(в)скии... ѡзна(и)мѹю... ижъ истии лаврєнты(и)... кѹпилъ... до(м) вє (л)вовє на пєрєдъмє(ст)ю гали(ц)комъ (Острог, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 47); мно́гіє бовѣ(м) исты(х) мѹжо́въ и нєвѣстъ ко- то́рыє на и́грисках(х),... нєвсты(д)ливыми рє́чами ба́вѧтсѧ, нарѣкаю(т) на сє́бє (Острог, 1607 *Лѣк.* 90); тєды ты(и) исты(и) запамѧталыи сторожєвє вчиніли // длѧ прозбы и(х) и длѧ лакомьства пѣнѧзій... и(з) мрътвы(х) востаніє стоє таили (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 49-49 зв.);

(добірний, якісний) чистий: слава ч(с)та ...сла(д)шє мєдоу иста (1489 *Чет.* 218 зв.).

ИСТЫНІЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ИСТЫННА *див.* **ИСТИННА.**

ИСТЫННО *див.* **ИСТИННО.**

ИСТЫНЪНА *див.* **ИСТИННА.**

ИСТЫСЯ *дієсл. недок., перен. (сваритися один з одним)* гризтися, *діал.* їстися: Пятая, же тут єст шпикгом и знати даєт до Турок, што ся ту у нас дѣєт и в листех своих пишет, же Поляци яко пси сами ся идят, и указуєтъ дорогу до нас поганинови (Львів, 1606-1606 *Перест.* 38).

ИСТѢКАТИ, ИСТЕКАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* истѣкати) **1.** *(текти, виливатися звідки-небудь)* витікати: Яко ѡ(т) исто(ч)ника истѣка́єть вода́: мала́ѧ а пото(м) чини(т) сѧ бол'шаѧ рѣка́ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 101); **истѣкати кровлю (кровлювъ)** – *(втрачати кров)* стікати кров'ю: Первое: исцѣливъ тоту жону убогую, што истѣкала кровлю за дванадесятъ лѣтъ (XVI ст. *НЄ* 154); Также бѣзентуетъ... за тоту жону, што истѣкала кровлювъ за ві лѣтъ (Там же, 59);

перен. (мати початок) виникати: тая грьдо(ст), кото́раѧ истѣкає(т) ѡ(т) высокого ср(д)ца изрыгає(т)сѧ на́гло кгва(л)то(в)ны(м) языко(м)... // ...и языкоя(д)ны(м)

гла́со(м) оуранѧє(т) слышащи(х) (1599 *Виш. Кн.* 214-214 зв.).

2. *Перен. (поширюватися, виходячи від кого-небудь)* випливати, виливатися: Вм҃ ѡ(т)чє владыка обачъ пи́(л)но, єсли нє ты(м) шла́ко(м) (!) идє́тє, нєвда́чны боу́дꙋчи, ма́н'ны нб(с)ной,... кото́раа ѡ(т) са́мы(х) живоно́сны(х) ре́бръ животода́вца истѣка́ючи жи́во(т) вѣчны(и) дароу́єтъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 216); Якоже и даръ благодати Святого Духа ровно истекаетъ на вся, и толико приймуетъ каждый зъ нихъ, колко самъ себе на приймоване годнымъ учинитъ (1603 *Пит.* 23); А засъ рєче́нѧ, вылива́ти, и посыла́ти, и истѣка́ти и иныи томꙋ подо́бныи, Пара́клитовы дѣйства, справова́нѧ и да́ры пока́зꙋють (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 93);

ИСТѢКАЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен.* Який проливається, ллється: А тоижъ единоежъ и тоежъ церъкви часть немалая... во едино тело соединиласе, и единое главы благочестивые уды истекающую благодать Божию вокупе прыймуютъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1001);

який має початок: Ѡ(т)ко́лѧ поста́влю прє(д) тєбє́ подобе́нство... Ба́рзо... глꙋпє, ѡ(т) ни́зкихъ зє́мны(х) приподоба́ніє а́лбо пріровна́ніє высо́ки(м) нб҃снымъ бра́ти, и нєпорꙋшєны(х) ѡ(т) истѣка́ючого прирожє́нѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 268).

ИСТЯГНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* истѧгноути) (що з кого) стягнути, скинути, зняти: Нынѣ уже выдложѣтъ вы выдъ себе усякый гнѣвъ..., не ужѣтъ другъ ко другу, истягнѣтъ изъ себе старую одежу и уболоцѣтъ ся у новую (XVI ст. *НЄ* 18).

Див. ще **СТЯГАТИ, СТЯГНУТИ.**

ИСТЯЗАТИ *див.* **ИСТѦЗАТИ.**

ИСТЯМИТИ *дієсл. док.* (за що) Пригадати, виповісти, нагадати (що): Дерзай, чл҃вѣче, и бѣгай пудъ крыла Божіи, чомъ багме, дѣля Іисуса Христа, сына любого, пріймеіъ тя и грѣхы ти проститъ, чомъ ся загадовавъ, варе у котрый часъ чл҃вѣкъ грѣшный ико нему изъдыхне и нѣколи за грѣхы не истямитъ, али булма тя будетъ миловати (XVI ст. *НЄ* 108).

Див. ще **ИСТЯМЛЯТИ.**

ИСТЯМЛЕНІЄ *с.* Пам'ять. ◇ **на истямленіє** – у пам'ять: Возмѣте и ижъте, се естъ тѣло мое, што ся изломило за васъ; сесе чинѣте мѣнѣ на истямленіе (XVI ст. *НЄ* 199).

Пор. **ИСТЯМИТИ.**

ИСТЯМЛЯТИ *дієсл. недок.* (що, за що) Пригадувати, виповідати, нагадувати (що): Айно, чомъ Христосъ истямляетъ на судѣ сесѣ дѣла? (XVI ст. *НЄ* 12); Дѣля того берѣтъ собѣ на розумъ гораздъ, котрымъ кѣпомъ годитъ ся хрестіанинови постити, кулко фелю посту находиме у святумъ писмѣ, за што у писмѣ святумъ у... многыхъ мѣстохъ находиме, ажъ истямляетъ за пустъ (Там же, 13).

Див. ще **ИСТЯМИТИ.**

ИСТѦЖИТИ *дієсл. док.* (кого) Завдати мук (кому): скоро прійдє(т) на насъ и страшливє, а васъ силныхъ силно истѧжєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 49); Онъ всѣ(х) насъ оучи́нки выпытꙋєтъ... и єсли нє заховаємѡ єгѡ Приказа́ній... ско́рѡ прійдет на на(с) и страшли́вє; а ва́съ си́л'ныхъ си́лнѡ истѧ́жєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 95).

ИСТѦЗАНІЄ *с.* (*цсл.* истѧзаниє) випробування, вивіряння: Мыта(р)ства срозꙋмѣютъ дрꙋгимъ спо́собомъ по Славе́нскꙋ мо́вачи, Истѧза́ніє, то́єстъ выбадыва(н)ѧ, а́лбо те́жъ, и́лє тꙋ на то́мъ мѣсцꙋ выразꙋмѣва́тисѧ да́єтъ, прєпина́ніѧ, пєрєшко́ды, и тꙋрбова(н)ѧ дꙋша́мъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); Испыта́ніє: истѧза́ніє, вы-

пытова́ньє, вывѣдова́ньєсѧ, розбира́ньє, бада́ньєсѧ (1627 *ЛБ* 50).

Пор. **ИСТѦЗАТИ.**

ИСТѦЗАТИ, ИСТЯЗАТИ *дієсл. док.* (*цсл.* истѧзати) (о чом) **1.** Випробовувати, вивіряти: а єгда истѧза(н) и пыта(н) ко(ж)ды(и) за своє жи́тїє бꙋ́дє(т), што(ж) за пожито(к) слꙋ́хана ты(х) овє(ц), кото́рыє вслѣ(д) Пастырє(и) свои(х) во погибє(л) вєдꙋ́щи(х), и сами з ни(м)(и) в тꙋ́ю(ж) про́па(ст) впадаю(т) и погибаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284 зв.).

2. Вияснити, вивідати, встановити, з'ясувати: на тотъ нашъ събо(р) дх҃овны(и) принєсє сѧ къ на(м) дєкрєтъ ра́ди монастырѧ Лво(в)ского ста(в)ропигїонъ ст҃го ѡнофрїѧ ѡ(т) стѣ(и)шого патриа(р)хи ки(р) ієрємїи, повєлєваючи на(м) ѡ всє(м) истѧза(в)ши т(в). м(л) ѡ҃(т) єпи(с)п(с)тва становити и всѧкого ст҃итє(л)ского чина ѡбнажи́ти (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); **судомъ истязати** – допитати судовим порядком: та(к) жє и в рогати(н) пришє(д)ши сꙋдо(м) истяза(в)ши, люди ꙋсмири(в)ши, проти(в)нико(м) запрєти(лі) єсмо, всєлєнскому(ж) патриа(р)хꙋ на єп҃(с)па ѡ(т) насъ во(з)вєсти(с) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1 зв.).

Див. ще **ИСТѦЗОВАТИ.**

ИСТѦЗОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* истѧзовати) (що) вияснювати, випитувати: на єдино мѣсцє з'єжджаючисѧ сполной єпархїи таковыи взысканїѧ истѧзовали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 135 зв.); Многоиспы́товати: Вєлми́ истѧ́зовати (1627 *ЛБ* 64).

Див. ще **ИСТѦЗАТИ.**

ИСХИНУТИСѦ *дієсл. док., перен. (збитися з правильного життєвого шляху)* схибити: Тоут жє кꙿждыи з нас... бє(з) вєсла нє пускаисѧ на тоє сꙋєтноє и боурливоє морє бо вѣрь томоу ижє сѧ исхинєшь и потонє(ш) (XVI ст. *УЄ Триг.* 98); є(с)ли нє боудє(ш) слоухати нау(к) єго ст҃ои, а поу(с)ти(ш)сѧ бє(з) вє(с)ла на ѡноє срогоє и моу(т)ноє морє албо ѡзєро страшливоє, и ѡмы(л)ноє свѣта того, тєды сѧ моусишь исхиноути (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 191 зв.).

ИСХИТИТИ *дієсл. док., перен.* (кого від чого) Вирвати, звільнити: Є(ст) оу на(с) нєпобѣдимаѧ //...си́ла, нєпрєстꙋ́пноє бж(с)тво, ст҃аѧ єдиносꙋ́щъная животворѧ́щаѧ і нєра(з)дѣли́маѧ тр(о)ца ѡ҃(т)цъ ї сн҃ъ ї ст҃ы(и) дх҃ъ; бг҃ъ в' трє(х) ипостасє(х)... Которїй си́лє(н) є(ст) на(с) ѡ(т) плѣнє́нїѧ лати(н)ского исхи́тити, ї ѡ(т) прєлєсти а(н)тихр(с)товы вѣры ѡсвободи(ти) (1599 *Виш. Кн.* 222).

ИСХЛАСТИТИ *дієсл. док.* Скаструвати, оскопити: Скопє́цъ: Трєбє́нє(ц), скопи́ти, си́рѣ(ч), исхласти́ти [жрєбѧ] (1627 *ЛБ* 115).

ИСХОВАНЪ *дієприкм.* Захований: бы(л) жє по(д)точи́л'ни(к) що є(ст) по(д) жрътóв'нико(м), то сѧ ра(з)умѣєть трє́бни(к) кгдє крѣвь исхована (1645 *УЄ* № 32, 125).

ИСХОДАТАИТИ, ИСХОДОТАИТИ *дієсл. док.* **1.** Випросити, вимолити: И сих,... которых... род росийский породил, спасенными же быти и освятити тот же святый язык славенский исходатаил,... споминаю (1608-1609 *Виш. Зач.* 218).

2. Постаратися, подбати: нє вм҃(с) ли и Никифо́ра до́брє посѣти́ли и в тємницꙋ затворити исхо(до)таили є́стє (1598 *Виш. Кн.* 273 зв.).

ИСХОДИТИ, ИЗХОДИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* исходити) **1.** (з чого) *(іти за межі чого-небудь)* виходити: Та́кꙿжє... и ѡ Мни́хѡхъ, рє́кшє, ѡ Чєрнъцѡ́хъ, котѡ́рыи з'

Монастыре́й исхѡ́дѧтъ бєзъ во́ли и ѡ(т)поу́стноє гра́мѡты... Мни́си, з҆ Монастыре́й // свои́хъ бєзъ во́ли игоу́мєнъскоє ника́кожє да нє исхѡ́дѧтъ, и бєзъ ѡ(т)поустноє гра́моты єго нигдѣ и́хъ да нє пріймаю́тъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 17-18);

(від кого) *(покидати, залишати кого-небудь)* відходити, іти: Ты всѣ Хѡ́ры Агглскіи нєвозбра́нно, прохо́дишъ, и Нєѹдєржа́нно: ѡ(т) всѣхъ си́хъ исхо́дишъ (Чернігів, 1646 *Перло* 30); **исходити изъ свѣта** *див.* **СВѢТЪ;**

(з кого і без додатка) *(покидаючи кого-небудь, зникати, пропадати)* виходити: Тѣмже тот дух, исходячи с того человѣка, кричал на Епифания (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 160); И дла то́го Хс повѣдилъ, Ижъ // родза́й діа́волскій нє исхо́ди(т), то́лко моли́твою и по́сто(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 170-171).

2. (до кого і без додатка) *(спускатися з небес)* сходити: дхъ стыи исходячи на вѣрны(х) хр(с)тьянє(х) ѡпочиваєть (1489 *Чет.* 43 зв.); вшо(л) пєтръ з гори на до(л) молитисѧ... пришо(л) на нєго стра(х), и видє(л) нбо ѡтворєно исходѧчую до нєго судину нєякую якобы про(с)тѣру вєликую (II пол. XVI ст. *КА* 52).

3. (від кого, з кого) *(про Святу Трійцю) (поставати від кого-небудь)* виходити (від кого): Важилъсѧ кромъ соборовъ всєлєньскихъ, противъ письма стого приложити дхѹ стомѹ исходити ровно и ѡ(т) сна яко ѡ(т) оца (Острог, 1587 *См. Кл.* 18); Иоанъ Златоустый..., о складѣ вѣры такъ мовитъ: "сей естъ Духъ изъ Отца, изъ Сына исходящый, который раздѣляетъ власные дары, комуждо зособна яко хочетъ" (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 126); Але яко Сынъ отъ Отца не двакротъ, ани трикротъ родится, але разъ ся предвѣчне невымовне народилъ; также и Духъ Святый не колкокротъ, одно разъ отъ Отца исходитъ, то естъ изышолъ (1603 *Пит.* 14); Нѣгдє васи́лій Стый нє написа́лъ, а́бы Дхъ Стый и ѡ(т) Сна исходи(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 112); Стый засъ Вто́рый Всєлє́нскій... Собо́ръ прида́лъ; Гда животворѧщаго, ѡ(т) О(т)ца исходѧ́чого... такъ я́кѡсѧ в҆ собѣ ма́єтъ вызна(н)є вѣры (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 310).

4. *(про ріку, воду) (витікати, випливати)* виходити: радѣлѧ́ютъ жє сѧ вѡ́ды, мо́рѧ окіѧ́нъского, на однѡ́ги, и є́зєра, и на малы́и мѡ́рѧ: на рѣки, и на жроудла, кото́ріи ѡ(т) ка́мєни и ѡ(т) зємлѣ исхо́дѧтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15 зв.); Єгда́жє оуви́дитъ зміѧ, и во́дѹ изъ оу́стъ єго исходѧ́щѹю: тогда́ заразомъ възлѣта́єтъ на высотѹ бгоразѹміа (Там же, 61); Рѣка́ огнє(н)наѧ тєкла́ исхо́дѧчи прє(д) ни(м). Што всє́ часъ готова́нѧ пова́ги сѹ́довой оука́зѹєтъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 136);

(чому) *(розливатися)* затоплювати (що): естъ великая долина на части Федоровской, где вода завше стоитъ, изходитъ полю и сеноженъцомъ, теды презъ частъ Ивановскую потребный ровъ будетъ копать для усушеня сеножатей и полъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 330).

5. *(простягатися, пролягати від якого-небудь місця)* виходити: та вьсє дорогою ѡлховєцкою идєжє исходит поут из лѣса на ѹгол Жѹржин на поланѹ Хирєвѹ (1583 *DBB* I, 86).

6. *(про екскременти, випорожнення)* виходити, видалятися: в҆сє. ш҆то в҆ходи(т) въ оуста, в҆ чрєво въмѣщає(т)сѧ, и за(д)кѡ(м) исходи(т) (1556-1561 *ПЄ* 70).

7. *(про запах) (виділятися)* виходити: ѡт тѣла єго смрадъ исходить бєзчислєно (1489 *Чет.* 3); а тѣло єго стоє и ч(с)тноє,

и нн҃ѣ єще прєбываєт(т) и оулѣчєнїє нєи(з)рє(ч)нно вѣроующи(м) подаєт(т), и бл҃гоуханїє ѡ(т) тѣла єго ст҃го исходить (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38 зв.); **исходити благоуханїємь** – пахнути: І исходи(т) бл҃гоуханїємь дх҃ъ ст҃ый а злыи и смра(д)ныи оучинкы и грѣхы наша ѡ(т)ганѧєть (Там же, 175).

8. *Перен.* (від чого) *(базуватися на чомунебудь, мати що-небудь вихідним пунктом)* виходити (з чого): ѡ(т) єв(г҃)льскы(х) словє(с) соло(д)каа вода исхо́ди(т), то є(ст) наоука (1645 *УЄ* № 32, 88 зв.).

9. *Перен.* (від кого, від кого на кого) *(даруватися кому-небудь, поширюватися на кого-небудь)* виходити; проливатися: Чє(м) сѧ лакоми(ш) на ща(ст)є, нє ѡ(т) бг҃а да(н)ноє; а нє лакоми(ш)сѧ на бл҃(с)вєнїє бж҃їє ѡ(т) бг҃а исходѧщєє на достои(н)ны(х) (п. 1596 *Виш. Кн.* 244 зв.); то ко(л)ми ѡ нб҃(с)ны(х) дарє(х), ѡ(т) бж҃(с)тва исходѧщи(х), нє бє(з) заслꙋгъ и порѧ(д)кꙋ зако(н)ного дарованы бываю(т), розꙋмѣти маємо (1598 *Виш. Кн.* 269 зв.).

10. *Перен.* (від чого, з чого) *(про почуття, думки) (виникати, з'являтися)* виходити: ѡ(т) ср(д)ца бо помышлєнїа злыи исходѧ(т)... и л҄живыи свѣдоцьства. хоулы. тыи посквєрнѧють чл҃ка (1556-1561 *ПЄ* 70); того дѣлѧ мовить жє нахо(ди)ть лꙋнєнїє або нємочи таковыи... з наоучєнїа бѣсовскаго, которымисѧ ѡ(н) накладаєт(т) мысли на ср(д)ца чл҃чїє, которїє исходѧ(т) из ноу(т)рьности к(д)ы нє слышить сло(в) бж(с)твны(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 152); **исходити изъ устъ, изъ устъ исходити** *див.* **УСТА;**

(перед кого) *(досягати кого-небудь)* доходити (до кого): Але святых моли́твы пред бога исходять и милость божію мирови приводять (к. XVI ст. *Укр. п.* 76).

◇ **на брань исходити** – *(долати свої недоліки)* боротися з собою: Се, мню, пострадати иноческому чину, иже на брань естественных похотей, в еже одолѣти плоти вооружается и исходят, вещми же чювственными побѣждаются и обѣт свой попирают (1588-1596 *Виш. Кн.* 145); **на свѣтъ исходити** *див.* **СВѢТЪ.**

Див. ще **ЗОЙТИ, ИЗЫЙТИ, ИСОЙТИ, СХОДИТИ.**

ИСХОДИТИСЬ *див.* **ИСХОДИТИСѦ.**

ИСХОДИТИСѦ, ИСХОДИТИСЬ *дієсл. недок.* (*цсл.* исходитисѧ) **1.** (к кому і без додатка) *(збиратися разом)* сходитися (до кого): ѡнъ оувидєвъ што сѧ исходѧ(т) люди к нємоу (1489 *Чет.* 103 зв.); ѡко́ло ѡнои(с) коу́пєли(и) бы́ло избоудован҄но пѧ(т) при́творь там҄ жє исхо́дилосѧ мно́жєство́ наро́довъ из да́лєкихъ краинъ (поч. XVII ст. *Проп.* 4).

2. (у чому) *(вміщатися)* міститися: оу твоих словєсѣхъ великая власть исходить(с) (1489 *Чет.* 228).

ИСХОДНЫЙ *прикм. (такий, що стосується поминання)* поминальний: Прито́мни сꙋ(т), Исхо́дноє пѣти пѣнїє Нача́лникꙋ своє́мꙋ Приспѣли, прослєзи́тисѧ на(д) Па́стырємъ свои́мъ..., Бл҃гоговѣнныи Дщє́рѣ Бж҃їи (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 2).

◇ **исходныє лѣта** *див.* **ЛѢТО.**

ИСХОДОТАИТИ *див.* **ИСХОДАТАИТИ.**

ИСХОДЪ[1] *ч.* **1.** *(рух за межі чого-небудь)* вихід: Одвє́рныє, кото́рымъ вхо́дъ и исхо(д) ст҃ыхъ воро́тъ порꙋчє(н)ны(и) бывá єтъ, ѡни вылꙋчоныхъ єрєтико́въ и про(ч): ѡ(т)гана́ють (Львів, 1645 *О тайн.* 129).

2. *(назва другої із п'яти книг Старого Заповіту)* "Вихід": Читає(м) въ исхо́дѣ ижъ ѡпо́ка в сина́йстєй поу́щи Посохо(м)

оударєнаѧ вôдꙋ вы́поустила, котôрою всє вôйско іи(л)ьскоє было насыщéно, довôлнє насыти́лосѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 251); Є(ст) прикла(д) въ исхôдѣ згожїй до нáшой рéчи (Там же, 66).

3. *(відхід із життя)* смерть: алє сѧ постараю абы и вы по исходє моє(м) ты(х) рєчє(и) ча(с)то спомина(н)є чини(ли) (II пол. XVI ст. *КА* 197); Єсли хочє(ш) идолопокло(н)ником' срєбролюбцє(м) и ли́хои(м)цємъ бы́ти, я тєбє мы(т)нико(м), кꙋпцє(м), и ка(р)чмарє(м) оучиню, та(м) твою //...волю и прагнєнѧ забáвлѧтисѧ дôкола здо(х)нє(ш) приважꙋ, и моцно до самого исхода... ѡ(т) лихои(м)ства ѡтодрати прикꙋю (1599-1600 *Виш. Кн.* 207-207 зв.); Тѣло и крôвъ Хв҃а єстъ на здоро(в)є и захова́ньє дш҃и и тѣла идéтъ, анѣ стравлѧ́є(т)сѧ анѣ псꙋєтъсѧ, и на исхо(д) нє идéтъ áлє в' нашꙋ истность... идéтъ, и всѧ́кїй нєвча́съ ѡ(т)ганѧ́єтъ (Київ, 1619 *Аз. В.* 200); **исходъ ко будущему вѣку** – смерть: А єгда и вы мꙋситє, хочь и нє хочєтє, та(к) жє я(к) и родитєли вáши помрѣти, готовѣтє(ж) сѧ на исхо(д) ко бꙋдꙋщємꙋ вѣкꙋ, Готовѣтє дѣла, готовѣтє ч(с)тоє жи́тїє (до 1596 *Виш. Кн.* 267); **исходъ смертный** – смерть: толко спасение живота вѣчнаго да наслѣдуем и правду евангелскую и науку апостольскую с вѣрою прародителей наших до исхода смертного цѣло заховати и съдержати... вѣдоме обецуем (1608-1609 *Виш. Зач.* 207).

◇ **на исходѣ** – наприкінці: Сꙋ(т) тéды ты́и Ѡ҃цєвє Іѡáннъ и Пєтръ... з котôры(х) єдны́ жи́ли на исхôдѣ дєсѧ́того стá, а дрꙋгїи в' єдинонáдєсѧто(м) стѣ, я́ко з' Хронолôгїи дорахова́тисѧ мôжємъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 284).

ИСХОДЪ[2] *ч. (згин під кутом)* коліно: Ви́лица: κρεάγρα, кроýк', гáкъ, исхо(д) (1627 *ЛБ* 15).

ИСХОЖДЕНІЄ, ИСХОЖДЕНЇЄ *с.* (*цсл.* исхождениє) виникнення, походження: ст҃ôго тáкжє яко і о исхождéнїю ст҃ôго дх҃а тєлéснє м(д)рьствꙋютъ, сáми(х) бо писáнїа свѣ(д)тєлствꙋю(т) ѡ сéмъ (Острог, 1588 *Сур.* 65 зв.); Рымляне повѣдаютъ, ижъ Духъ Светый походитъ одъ Отца и отъ Сына единымъ исхожденіемъ и единымъ дыханіемъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 12); Розоумѣю тєды ижь вы которыи писма розоумѣти хватаєтєсѧ, боудєтє мѣти досы(т), нє даваючисѧ зводити фальшивы(м) оучитєлє(м) исхождєнїє дх҃а прєсвѧтѣйшаго (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 51);

(сходження) зішестя: Абовѣмъ иншая естъ исхожденіе, а иншая посылане. Але яко Сынъ отъ Отца не двакротъ, ани трикротъ родится, але разъ ся предвѣчне невымовне народилъ; также и Духъ Святый не колкокротъ, одно разъ отъ Отца исходитъ, то естъ изышолъ (1603 *Пит.* 14); алє нє вѣдаєшь ѡ(т)ко(л) приходи(т) и далєко идє(т), ѡ(т) вєликаго шалє(н)ства макєдон'скаго, и и(х) наслѣ(д)нико(в), яко вѣдати могоу(т) глꙋбинꙋ дх҃а ст҃го и мѣрꙋ исхождєнїѧ єго (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 49 зв.).

Див. ще **ИСХОЖЕНЄ.**

Пор. **ИСХОДИТИ.**

ИСХОЖДЕНЇЄ *див.* **ИСХОЖДЕНІЄ.**

ИСХОЖЕНЄ *с.* Виникнення, походження: А тáкъ Правовѣрный Христїани́нє... ѡ(т)прáвивши... гôдныи довôды, ѡ... исхожéню Дх҃а... нє гôлыми и нє вѣтрными слѡ́вы, áлє Автéнтиками. Бôвѣ(м) з' Синодѡвы(х) вы́рокѡ(в)... тôє жъ сѧ покáзꙋє... и сáмы(м) єдностáйнымъ и нѣ-

кгды нєѡ(т)мѣнны(м) оуживáніємъ... вѣры (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 164).

Див. ще **ИСХОЖДЕНІЄ.**

Пор. **ИСХОДИТИ.**

ИСЦЕЛЕВАНЄ *с.* З'єднування, об'єднування: з҆ пови́н҆ности оурáдови моє́мꙋ належáчой, тꙋюжъ пра(в)дꙋ, илє з҆ мєнє быти мóжеть ра(з)жегáти и ѡбъяснѧти бꙋдꙋ: и до згажéньѧ ѡ(д)щєпє(н)ствъ: и напрáвы исцєлєва(н)ѧ, Соєдинéніѧ, цє(р)кóвного дорóгꙋ ѿворáти, и я́снє показáти нє занєхáю (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 14).

ИСЦЕЛЕНИЄ *див.* **ИСЦѢЛЕНИЄ.**

ИСЦЕЛЕНІЄ *див.* **ИСЦѢЛЕНИЄ.**

ИСЦЕЛИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* исцѣлитєль) зцілитель: кр(с)тъ... // болащи(м) врачъ, нєдоу(ж)ны(м) исцєлитєль (1489 *Чет.* 27-27 зв.); то(т) бо ч(с)тный крєстъ исцєлитєль нєдꙋгомъ наши(м) (Там же, 29).

ИСЦЕЛИТИ *див.* **ИСЦѢЛИТИ.**

ИСЦЕЛѢНИЄ *див.* **ИСЦѢЛЕНИЄ.**

ИСЦЕЛЯТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* исцѣлятисѧ) зцілятися, виліковуватися: болѣзни исцєляютсѧ (1489 *Чет.* 76 зв.).

Див. ще **ИСЦѢЛИТИСЯ.**

ИСЦИЛЕНЇЄ *див.* **ИСЦѢЛЕНИЄ.**

ИСЦѢЛЕНЇЄ *див.* **ИСЦѢЛЕНИЄ.**

ИСЦѢЛЕНИЄ, ИСЦѢЛЕНЇЄ, ИСЦЕЛЕНИЄ, ИСЦЕЛЕНІЄ, ИСЦИЛЕНЇЄ, ИСЦЕЛѢНИЄ *с.* (*цсл.* исцѣлєниє) **1.** Зцілення, оздоровлення: святый Афанасіе... сказуеть, яко... кровъ и вода вышла изъ дощки образа // ...и исцеленіе стало велико хоримъ, мажущимся кровию тою (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 67-68); ѡ(н) є(ст) щє(д)рїй и до(л)готръпєли(в) и мно(г) мл҃(с)ти(в) г(д)єко(л)вє(к) чиниль якоє чоудо албо якоє исцѣлєніє то всє чини(т)... с покорою вєликою длѧ оувѣрєніѧ лоу(д)ского (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 30 зв.); Мáємъ при́кладъ єдного Инока, Вєнїами́на, ѡ котóром҆ Нікі́форъ Кáллїст҆ Їсторі́к҆ та(к) пи́шє(т), жє исцѣлєніѧ бóлєзнєй дáръ мáючи, сáмъ..., былъ схорáлый (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 38); Цѣлéніє: Лѣчє(н)є. Исцѣлéніє: ꙋлѣчѣ(н)є (1627 *ЛБ* 155); доминикано(в), босаковъ, ка(р)мєлитовъ, и прочи(х), до которы(х) заслыханꙋлємъ ѡ нѣкоторы(х) з вашєго бра(т)ства жє сѧ с хорыми своими на мшꙋ ѡфѣрꙋю(т), для исциленіѧ, а для б҃а що то за вѣра в тако(м), братѣ (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

3. *(звільнення від вад, недоліків)* приборкування: сего пан Юрко на мѣсцы христовѣ, прежде исцѣления страсти, садит и христову честь отдает (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); В том же и вѣтхий человѣк подвигом постничества, труда и плача, в молитвѣ дѣйствуемого, отлагается и вново по исцелѣнию страстей одѣвается (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 245).

4. *(складання частин в одне ціле)* відновлення: Тогдá Аг҃глѡвє затрꙋбѧ(т), кр(с)та ѡ́бразно, в҆ тóй чáсъ по(д)ви́гнєтъсѧ прáхъ сꙋщїй въ грóбѣ, и розсы́пани кѿсти, къ исцѣлéнїю, и кѿсть до кóсти и жи́лы, и покри́ютъсѧ кóжєю, або тѣломъ (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.).

Пор. **ИСЦѢЛИТИ.**

ИСЦѢЛЕНЇЄ *див.* **ИСЦѢЛЕНИЄ.**

ИСЦѢЛИТИ, ИСЦѢЛѢТИ, ИСЦЕЛИТИ, ІСЦЕЛИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* исцѣлити) (кого) зцілити, оздоровити: рєчє ємоу анхи мандритъ. сє вжє исцєлѣнъ єси (1489 *Чет.* 4); исцєливъ єго х(с)ъ пошо(л) на н҃бо (Там же, 180); бор҆зо оусхло тєчє(н)є кръвє єѧ, и порозоумѣла тѣломь ижє исцѣлєна є(ст) ѡ(т) тои нємочи (1556-1561 *ПЄ* 145); познавайме туй, хрестяне, ажъ лишъ Христосъ естъ лѣкарь доб-

рый и хытрый, што безъ ніякыхъ лѣкувъ и безъ зѣля... можетъ исцѣлити (XVI ст. *НЄ* 38); Исцѣлѣє(т) х҃с расла́бленны(х), слѣпы́(х), хро́мы(х), нѣмы(х), глоу́хи(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 21); Пєтръ съ їωанно́мъ въ ц҃ркви ꙋ красны(х) вра́тъ хромого... ісцєлили (Там же, 21 зв.).

Див. ще **ЗЦѢЛИТИ, ИСЦѢЛЯТИ.**

ИСЦѢЛИТИСЯ *дієсл. док.* (*цсл.* исцѣлитисѧ) (від чого і без додатка) зцілитися, вилікуватися: Также бѣзентуетъ Матѳ,... за тоту жону, што истѣкала кровлювъ за в҃і лѣтъ и была искелтовала усе имѣніе свое на лѣкарѣ и не могла нѣ вытъ кого помучъ пріяти, али пришла ико... Іисусови и дотулила ся лише одежѣ его, и заразъ исцѣлила ся вытъ тои болести (XVI ст. *НЄ* 59); г҃лєть бо х҃с врачꙋ исцѣли́ся са(м), и вы(и)ми́ прєжє сꙋчєцъ и(з) ωка́ своєго, тожє́ по́то́мъ з дрꙋжняго (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 52).

Див. ще **ИСЦЕЛЯТИСА.**

ИСЦѢЛѢТИ *див.* **ИСЦѢЛИТИ.**

ИСЦѢЛЯТИ, ИСЦѢЛАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* исцѣлѧти) (кого, що) зцілювати, оздоровляти: і҃с... проповѣдаль и(м) єв(г)лїє цр(с)твїѧ и исцѣлаль всѧкыи нєдоугь и всѧкоу болєзнь въ людєхь (1556-1561 *ПЄ* 48); Туй научайме(ся), чомъ не лише Христосъ тыхъ спомагає, што приходятъ икъ немоу изъ науковъ добровъ, та молятъ ся ему, али и тыхъ спомагаетъ и исцѣляетъ (XVI ст. *НЄ* 110); Працовалъ, ґды я́ко Б҃гъ мо́цный... вєликїи нєдꙋги, и болѣзни исцѣлѧлъ (поч. XVII ст. *Пчела* 34); Цѣлю́: Лѣчꙋ. Исцѣлѧ́ю: ꙋздоровлѧ́ю (1627 *ЛБ* 155); И всѧ́кїи нє́дꙋги ч҃лвѣчєскїи исцѣлѧ́ютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

ИСЦѢЛАТИ *див.* **ИСЦѢЛЯТИ.**

ИСЦѢПНУТИ *дієсл. док. (про язик) (стати нерухомим)* заціпеніти: я вамъ прєда(м) єго какъ нє исцѣплъ языкъ єго, и какъ нє оусхнꙋла оуста є(г) (1489 *Чет.* 318 зв.).

ИСЧЕЗНУТИ, ИЩЕЗНУТИ *дієсл. док.* (*цсл.* исчєзнꙋти) *(зникнути)* щезнути: посрамѧтсѧ и ищєзноу(т) ωклєвєтающии д҃шю твою (1489 *Чет.* 80 зв.); Егда же истинна восияет, тогда мечтание лжи, якоже дым от вѣтра, исчезнет (1588-1596 *Виш. Кн.* 139); Длѧ того и(ж) б҃ꙋ оугоди(л), тыє ща(ст)ѧ цар(с)твъ, или оуживаючїє и(х), исчєзли, пропали, а ω(н) и н҃нѣ с памѧтїю живє(т) (Там же, 244 зв.); Або нє вѣдаєшъ, и́жъ нѣкгды бы ч҃лчаѧ дꙋша́ ого́нь оной офѣры нє понєсла́, а́лє зна́гла всѣ бы исчє́знꙋли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 189).

Див. ще **ИЩЕЗАТИ, ЩЕЗАТИ, ЩЕЗНУТИ.**

ИСЧЕКИВАТИ *дієсл. недок.* (чого) Чекати: которое направы и пода(н)я тоє руды зо (в)сємъ на (в)сє во(д)лу(г) ωбликгу ихъ м(л)ти а́жъ до сєго часу исчєкива(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 176).

Див. ще **ЧЕКАТИ.**

ИСЧЕРПАТИ *дієсл. док.* (що) Вичерпати: Безднꙋ исче(р)пати когда неꙋдобно, тобѣ же ч҃лвче сие неподобно (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 112).

Див. ще **ЧЕРПАТИ.**

ИСЧЕСТИ *дієсл. док.* (*цсл.* исчєсати) (що) *(визначити кількість)* злічити: хто можєть исчєсти мл(с)ти и чюдєса с҃тго николы (1489 *Чет.* 110).

ИСЪ, ИСЬ, ИС, ИСО *прийм.* (*цсл.* исъ) **I.** (з род.) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на стан, який зазнає змін)* із, зі, з: па(к) по(з)ваны(и) прєпо(м)нє(в)-

ши доброво(л)но(г) запису своє(г)... прєрєчоного жида мо(р)дѹхана... и(с) споко(и)но(г) дє(р)жа(н)я... // ...кгва(л)то(м) выбы(л) и має(т)но(ст) є(г) вла(с)ную всю... по(г)раби(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148-148 зв.);

(вказує на становище, з якого хто-небудь був увільнений) із, зі, з: То́й звѣта́зца мо́цный, и прєсла́вный,... Пра́ѡтєцъ на́шихъ, с тє(м)ни́ици а́довы свободи́въ, и вы́бѣл҄ и́хъ ис тмы; на свѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 63 зв.);

б) *(вказує на об'єкт позбавлений чого-небудь)* із, зі, з: тѹю зброю ѡднѹ... ѡбодравши ис того срѣбра, ѡбраз намѣстный свѧтого // Богоѧвлєнѧ... ѡковати (Острог, 1539 *AS* IV, 206-207); и та(к) крычали и мєтали и(с) сєбє шаты свои поро(з)кидаючи на повѣ(т)риє (II пол. XVI ст. *КА* 124);

в) *(вказує на об'єкт як зразок наслідування)* із, зі, з: възмѣможь събѣ прикла(д) не того блоуднаго сн҃а, которі́й то з вєликою покорою пришо(л) до ѡц҃а своєго (к. XVI ст. *УЄ* 31, 7); въ(з)мѣмо(ж) и мы ты(ж) собѣ прі́кла(д)... ис того чл҃ка которомоу то да(л) ви(ди)ти що ви(н)нї є(х)мо просити єго ст҃ой мл(с)ти (Там же, 74 зв.);

г) *(вказує на сукупність осіб, із яких виділяється одна)* із, зі, з: Милыи мои бѣлыи а червеныи, выборныи исъ тисячеи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 54); повѣдаю бо ва(м), ижє ни єдинь, ис ты(х) моужєи зван҄ны(х) нє в҄коуси(т) моєи вєчєрѣ (1556-1561 *ПЄ* 286); в то(т) жє дє(и) ча(с) и мєнє соромоти(ли) и сто(р)сова(ли) пытаючи сѧ в мєнє є(с)ли жє бы(х) которо(г) исъ слу(г) пн҃є(и) ѳа(л)чє(в)ско(и) в коморє або в клєти нє заховала (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 1, 2, 8); за то и христос мовит имъ горе, а хто бы ис человѣкъ то мовил, ѹбити готовы, як жиды пророка и христа (поч. XVII ст. *Вол. В.* 84);

ґ) *(вказує на джерело яких-небудь відомостей)* із, зі, з: Рєкль ємоу. ись // твои(х) оусть соужоу тобѣ злыи слоуго (1556-1561 *ПЄ* 305-305 зв.); Дошло мѧ вѣдати ис писанѧ пєвны(х) ѡсо(б)... и(ж) в҃м... Балабанѹ спротиви(в)шисѧ... розрѹ(х) ѹчинили (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1);

(вказує на джерело прибутків) із, зі, з: Лѹки. Єщє ѡкромъ ты(х) ѹходовъ што... въ ѡсєнь ходять... ѹходники вєсною на ѡсєтри... по лѹкамъ ис того бєрєть староста ѡтъ чѹжогородъцовъ ѡсмого ѡсєтра (1552 *ОЧерк. З.* 11).

2. *(виражає причинові відношення) (вказує на причину дії, стану)* із, зі, з: исъ которого збитья изъ мо(р)дованья якобы вжє и (в) животє єє нє было (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 80); слѹхай жє далѣй чл҃чє и(ж) сѧ засмоутили на(д) тобою // ѡныи народы... ѡ котори(х) писма повѣдаю(т) яко всѣг(д)ы засмоучєнїи ис кож(д)ого оупа(д)кѹ грѣшнаго чл҃ка (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 202-202 зв.); Пєтръ святый рымское столици власным епископом не былъ, а то ис тых причин: ...Ижъ в писме апостольском не найдуєтся (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51).

3. *(виражає відношення способу дії) (вказує на спосіб виконання дії)* із, зі, з: Кнѧз Андрєи... ис своєй рѹкы взѧл сѹдєю пана Михайла Сємашковича, а ѧ взѧл ис своєй рѹкы сѹдєю кнѧзѧ Василѧ Чєтвєртєнского (Вільна, 1522 *AS* III, 231); Выр҄вав҄ши сѧ єди(н) фа(л)шивый свѣдо(к) и рє(к): я слыша(л) ѡ(т) нєго, жє ѡ(н) говори(т)... цр҃квь нашоу, котороую Соломо(н) боу-

дова(л); я, мови(т), єи зб8рю, разорю ис фоундаме(н)тоу (XVI ст. *УЄ Трост.* 62).

4. *(виражає просторові відношення)* **а)** *(вказує на об'єкт, зсередини якого спрямована дія)* із, зі, з: Єв(г)листа выписоуе, якь іс послаль по ѡслѣ... и якь коуп'цѣ ис' цркве выганає(т) (1556-1561 *ПЄ* 170); Тог'ды выш'ли дїаволове ись члка и вош'ли вь свинѣ (Там же, 249 зв.); на Возносение Господне выношено все исъ церкви и вси обрады церковные (поч. XVII ст. *КЛ* 83); В той часъ бѣси взавши Соломона и випровадили ис пекла (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 31); ис того́то мо́рѧ; бе́стїѧ вы́йдетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 137);

б) *(вказує на місце, від якого починається дія)* із, зі, з: ѡт того л8га речкою 8 верхъ тое рѣчки через дорог8, котораѧ идет ис Ковлѧ къ Дороготеш8 (Ковель, 1540 *AS* IV, 237); и(с) перемы(ш)ля тако(ж) до на(с) посланы су(т) дякове на на8к8 (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24);

в) *(вказує на сторону простору, де що-небудь знаходиться)* із, зі, з: печъ половиная, такъ же плоха; комора исъ светлицы (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 207).

5. а) *(виражає часові відношення) (вказує на момент початку дії)* із, зі, з: оуготованно ва(м) ис початкоу свѣта точїю братїе не вдаваимо себе сами въ блоу(д) чюжеложьства (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74); Третее речетъ Христосъ; "Наслѣдуйте, што наготовленно вамъ царство исъ початку свѣта" (XVI ст. *НЄ* 12);

б) *(у поєднанні з прийменником* **на***) (вказує на відрізок часу між двома днями)* із, зі, з: Року 1614 месяца февраля 26 дня исъ четверга на пятницу на памет светого отца Василия преставися той честный отецъ игуменъ Василей Чернобровка (поч. XVII ст. *КЛ* 84); Того жъ року, мѣсяца априля 9 дня, исъ овторка на середу, земля ся трясла передъ Воскресенїемъ Христовымъ (1636-1650 *ХЛ* 84).

6. *(виражає означальні відношення)* **а)** *(вказує на місце проживання кого-небудь)* із, зі, з: Пыта(л) е(с)ми и(х), дво(х) мужико(в)... пере(д) во(з)ными и стороною: "Ис которого вы села и чии по(д)данысї (Житомир, 1605 *ДМВН* 78);

б) *(вказує на приналежність кого-небудь до певної групи)* із, зі, з: И нам сѧ с8дам ис об8 сторон видѣло, иж Их Милость на тыи грани довод8 жадного не вчинили (Острог, 1506 *AS* III, 38); и пришоль моужь которомоу то было имѧ иаирь. быль бо ѡнь кнзємь ись ш'колы жидовьскои (1556-1561 *ПЄ* 250 зв.);

в) *(вказує на джерело походження чого-небудь)* із, зі, з: дѧги(л) коудеравыи... наще поранѧ гризи коре(н) албо въ горѣлцѣ пїи то ѡтроутоу въсю вынищає(т) хотѧ ис питѧ хотѧ и из идѣнѧ (XVI ст. *УТ фотокоп.* 3 зв.); потреба бы с пи(л)ностю сѧ старати ѡ него лѣпше нѣжли ѡ(т) сего которїй то проминає(т) яко ды(м) ис комина исходить и пр8(д)ко ищезає(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 111 зв.).

II. *(з ор.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на об'єкт, на який поширюється дія)* із, зі, з: кн‹ѧ›зь Андрѣй перед нами мовил кн‹ѧ›г‹и›ни Михайловой: коли сѧ видить тобѣ ‹моѧ дѣлница болша, то возми собѣ дворъ Ко›шоръ ис тыми селы без жеребьѧ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); Ино мы з ласки н‹а›шое тое дворище ѡлизаровское ис ставищомъ... потвержаем сим н‹а›шимъ листом на вѣчность ей и ее дѣтем (Вільна, 1503 *AS* I, 125); Я Федор... Сонкг8шковича... есми к8пил 8 князѧ Андрѣѧ... половин8 имѣнѧ его ѡтчизного... ис приселки (Воло-

димир, 1537 *AS* IV, 76); всѣхъ кни(г) три(д)цатєры ис триѡ(д)ми (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1); па(н) григорє(и)... по(д)даного моєго... зби(л)... и має(т)-но(с)т... ѡ(т) нєго побра(л)... поє(с) ис калитою и(з) ножами ѹго(р)скими сокєру (Житомир, 1586 *ПИ* № 16);

б) *(вказує на об'єкти, які вступають у взаємодію)* із, зі, з: И кнѧзь Андрѣй повѣл исъ своими старци по гранєм (Острог, 1506 *AS* III, 38); Я юрєи михаиловичи(ч) монто(в)товича воєвода киє(в)ски(и)... доклада(л) на(с) ма(т)фѣи игѹмє(н) пѹс-ты(н)ски(и) исъ свои(ми) старци абыхмо имъ призволи(ли) зємлю бортнѹю кѹпити (Київ, 1508 *ПИ* № 4); Ино ѧ кнѧгинѧ Ивановаѧ... ис сынми моими даєм и записѹєм затѹ нашємѹ из дочкою нашєю тоє имѣнє нашє... на вєки вєчныи (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); Пришо(л) андрє(и) ись сыно(м) свои(м) (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 16, 14); припа(д)ши зра(д)ливє прєрєчоны(и) Вєрєщака ис тыми тата(р)ми, помо(ч)никами своими... збро(и)но,... напа(д)ши... пана ро(т)мистра... Ками(н)ского... // ...зра(д)ливє єго само(г)[о] и при нє(м) товаришовъ... помо(р)довали (Житомир, 1584 *АЖМУ* 117-118); то пакъ я во(з)ны(и) ис тою шляхтою и(х) милости пановь ѡбодє(н)скихъ в то(м) имєню и(л)инца(х) нє заста(л) (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 139); Перед... врядом мѣским ...ставши очевисто жона небожчика Ивана Туцъкого, Федора ис па(сы)нком своим Радком,... сами доброволне признали ...иж мы, пане вряде, погодилисмо ся з (о)бох рукъ межи собою (Бориспіль, 1640 *АБМУ* 34); Трéтяя сúла єстъ абы моу(ж)-нє и смéлє мóглъ воєвáти проти(в)ко ис приѧтєлємˢ дѹшнымˢ (Львів, 1645 *О тайн.* 11).

2. *(виражає відношення способу дії)* **а)** *(вказує на об'єкт як засіб досягнення певної мети)* із, зі, з: мл(с)тїю б͠жїєю, мы стєфа(н) воєво(да),... знамєнито чини(м) ис си(м) листѡ(м) наши(м) въсѧ(м), ктѡ на(м) възри(т) (Бадевці, 1503 *Cost. S.* 255); ми Богдан Воєвод... Знамєнито чиним ис сим листом нашим вьсѣм кто на нь възрит (Ясси, 1508 *DBB* I, 2); мы богда(н) воєвод(а),... знамєнито чиним ис сим листѡм нашим вьсѣм, кто на нєм вьзри(т) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327);

б) *(вказує на об'єкт, що виражає повноту охоплення дією чого-небудь)* із, зі, з: рано оучєници идоучи оуз(д)рѣли смоковˢ-ницоу. а ѡна оусхла ис корєнємь (1556-1561 *ПЄ* 172 зв.);

в) *(вказує на супровідні почуття, стан)* із, зі, з: а по сє(м) проси(м) вашѹ мл(с)ть за никои слѹги наши... щоби єсти и(х) лишили и(с) покоє(м), щоби пришли до на(с) (Гирлов, 1526 *Cost. DS* 564); а тоє имѣнїє и з нарѣканѧмь и ис фрасоу(н)-комь напо(л)нєно єсть мєшканѧ ч͠лч(с)-коє (XVI ст. *УЄ* № 31, 17 зв.); Нѣчого и(н)шого нє є(ст) на(д) сѹмлѣнѧ доброи вѣри, анѣ ты(ж) нѣчого нє є(ст) до г͠а б͠а є(д)но надѣєю и вѣрою прїходити ис хотю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 118); Вшєлакїй ч͠лкь который посмотри(т) на жєнѹ ис похотїю из мыслю такою абы єи пожада(л) то ю(ж) чюжєло(ж)ство попо(л)-ни(л) въ ср(д)ци своє(м) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 26 зв.); Идѣте жъ ис покоєм до домѹ своєго (I пол. XVII ст. *Рєз.* 178).

3. *(виражає означальні відношення)* *(вказує на характерну особливість об'єкта)* із, зі, з: на то єсми ємѹ да(л) сєсь мо(и) ли(с)ть по(д) пєча(т)ю моєю ис по(д)писо(м) вла(ст)ноє рѹки моєє (Миляновичі, 1572 *ЖКК* I, 36); в тыи часы прибы(л)

до це(р)кве ѡбразъ с҃тои прч(с)тои срѣбро(м) ѡправлены(и) ис каме(н)ми (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Кажет богъ жидамъ всакꙋю жрътвꙋ приносити ис солию, а папежники приносат хлѣбъ без соли (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74); ѡ чо(м) была аре(н)да ѡ(т) по(з)вано(г) на пи(с)ме єму ...шире(и) дана по(д) печа(т)ю и(с) по(д)писѡ(м) рꙋки по(з)вано(г) вла(с)ное (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148).

Див. ще **ЗЪ, ИЗЪ, СЪ.**

ИСЪКРА *див.* **ИСКРА.**

ИСЪСЕРЕДИНЫ *присл. (із внутрішньої частини чого-небудь)* зсередини: почали исъсередины робити зыcподу и заробили болшую баню... на паметь светого мученика Вавилы (поч. XVII ст. *КЛ* 83).

Див. ще **ЗСЕРЕДИНЫ.**

ИСЪТИННО *див.* **ИСТИННО.**

ИСЬ *див.* **ИСЪ.**

ИСЬКАТИ *див.* **ИСКАТИ.**

ИСЬСОРОМОТИТИ *дієсл. док.* (кого) Засоромити: а ѡни пак исьсоромотили єго, и рек҄ли ємоу. ты самь оученником҄ єго боудь (1556-1561 *ПЄ* 387 зв.).

Див. ще **СОРОМОТИТИ.**

ИСЬСОХШИЙ *дієприкм. у знач. прикм. (про рослину)* засохлий: Повѣсть о ѡслици изь ослѣтемь... О выгнаніи пѣнязѣмѣнающи(м) з храмꙋ. И о исьсохшой смоковници (1556-1561 *ПЄ* 89).

ИСЪХОВАНЬЄ *с. (місце, де що-небудь ховають)* сховок: а на(д) кгмахомъ исъхованьє (1552 *ОКр. З.* 150).

Див. ще **СХОВАНЄ.**

ИСѢЧИ *дієсл. док.* Відсікти. ◇ **исѣчи шию** *див.* **ШИЯ.**

Див. ще **СѢЧИ.**

ИТЄ *с.* Вихід. ◇ **итє замужъ** – заміжжя, одруження: ѡна а(ж) до ле(т) доро(с)лы(х) в опеце ꙋ ма(т)ки своє(и) зо (в)си(м) ты(м) быти и тоє(г) часꙋ и(т)я замꙋ(ж) ѡ(т)да(т) все... ма(л)жо(н)це своє(и) ѡ(т)писꙋю на ѡбы(и)стъе домовоє (Житомир, 1608 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 6).

ИТИ, ИДТИ, ІТИ, ІТІ *дієсл. недок.* **1.** *(ступаючи ногами, пересуватися)* іти, йти: и видѣв҄ши и(х) коли то ишли. и поз҄налї и(х) многыи. и из҄бѣглиса та(м) пѣшїи ѡ(т) всѣ(х) мѣсть (1556-1561 *ПЄ* 149 зв.); Самара́нинь жє нѣакісь ишо(л), и оуви́дѣвши прїшо(л) на(д) нєго (XVI ст. *УЄ* № 29519, 131 зв.); Та(к) жє иноє осла котороє ишло по(д)лѣ осли́цѣ кото́роє бы́ло нє ꙋз(д)ан҄ноє, тоє знаме́новало на́ро(д) по́га(н)скій (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 21 зв.); и ѡба́чилъ нѣякꙋю нєвѣстꙋ ба́р҄зо проу(д)ко идоу҆чꙋю (Дермань, 1604 *Охт.* 9); Нѣакій ч҃лкъ идꙋчи́ ми́мо о́бра(з) С҃пса(в), верг(л) ка́мѣ(н) на нє́го (Київ, 1619 *О обр.* 26); Якъ ты́и кото́рыи при́крою и до́лгою идꙋт҄ доро́гою,... ґды где де́рево галꙋзистоє... зна́йдꙋтъ, ма́лѡ присѣвши ѡ(т)почива́ютъ (Київ, 1627 *Тр.* 472); Іѡсифъ, шєдши кꙋпи́лъ Простира́ло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 227); протестуючий,... шолъ яко чоловекъ спокойный (Житомир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602); А та́къ вы́пхалъ ю про́чь хло́пецъ єгѡ, и затвори́лъ две́ри за нє́ю, кото́раа... взложи́вши рꙋки на го́ловꙋ свою шла идꙋчи а крича́чи (серед. XVII ст. *Хрон.* 261);

(рухатися у визначеному напрямку) іти, йти: лисовци идꙋчи до ѡбо́зꙋ вели́кїи шко́ды почини́ли (1509-1633 *Остр. л.* 130); А што са ткнет того попа Волоского... который, идꙋчи до Вилни, перед врадником твоим Володимерским повѣдил, иж цар Тꙋрецкий росказал был воєводє Волоскомꙋ до Вгер съ собою пойти, леч он с того са вымовил (Краків, 1543 *AS* IV,

351); чл҃кь нѣакый идꙋчи з Єр҃(с)лима до єрихо́на и впа(л) мє(ж) разбойники (XVI ст. *УЄ* № 29515, 131 зв.); і҃с... рєкль имь. идѣтє до сєла. котороє є(ст) пєрєдь вами (1556-1561 *ПЄ* 89); а ѡ(т) тоєє коморы... идєно а(ж) до тоє вєжи которая на(д) вороты гдє бы(л) ска(р)бъ кн҃зя (Володимир, 1578 *ЖКК* І, 96); Кирил луцкій..., направилъ своих єму кровных,... шпикговати того Стефана, который в своих потребах у мѣстѣ был у Луцку, ишол до черницъ до монастыря (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); Сімеонъ Горбачевскій, працы ся поднялъ, до Константинополя шолъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 470); авра́амъ ꙋслꙋха(л) г҃а... ше́(л) до зе́млѣ ханане́йской (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 14 зв.); Пєтр҄... вы́стꙋпи(в)ши з҄ кораблѧ́ шолъ до не́го (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 440); skin z serca bunty, Nawerni oka, kotory z Potoka idesz ku Sławuti (1648 *П. про Пот.* 201); **в тропы ити** *див.* **ТРОПА;**

(вирушати куди-небудь із певною метою) іти, йти: Не знаешь ли себѣ, о прекрасная межи жонами? выиди, иди и послѣди стада, а паси козлье твои (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); кнѧзь Богꙋш... къ нам писал, иж люди вєликии ꙋ панство нашє воєвати идꙋт (Вільна, 1541 *AS* IV, 287); коли ишовь Христось Содомъ и Гоморь губити, тогды Авраамъ просиль Христа за пять варышувь (XVI ст. *НЄ* 31); чл҃кь нѣкоторый, ималь два с҃ны. и пристоупів҄ши к҄ пєр҄вомоу рєкь. с҃ноу, // иди днє(с) въ виноградѣ моє(м) (1556-1561 *ПЄ* 91 зв.-92); С таки(м) орꙋжіє(м) идꙋ оуважа́ти и строфова́ти єп(с)па, о́ного (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); сторона правая въ церкви была и естъ учившая и поважнѣйшая..., каѳедры патріаршіи и... крила суть на ней поставлены и зъ евангеліемъ на правую до нихъ къ цѣлованью идутъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1173); А то ре́кши,... пома́зал҄ боло́том҄ о́чи слѣпо́гѡ: и рєклъ ємꙋ: Иди оумы́йся в҄ са́жавцѣ Сілѡамъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 277); А҃гглъ Б҃жій... начнє(т) ска́ржити прє(д) Б҃гомъ на грѣшника; якѡ то́й слꙋхалъ ра́ди єгѡ; ...абы ѡ(т) грѣха прєста́лъ; и щонайпрꙋдшє шє(д) на покаа́нїє (Чернігів, 1646 *Перло* 150 зв.); воо́зъ... шо́лъ спа́ть при сто́гꙋ снопо́въ (серед. XVII ст. *Хрон.* 195); **въ добытки ити** *див.* **ДОБЫТОКЪ.**

2. *(приходити, приїжджати)* прибувати: Послы королєвъскиє коли идꙋть бєрꙋть силою по(д)воды... мєшъкають тєжъ по г҃ и по д҃ дни и по тыдню (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); Такжє ис коруны полскоє до києва сꙋхи(м) путє(м) и водєны(м) идꙋть (Варшава, 1570 *ЛНБ* 4, II 1136, 27); ѡ(т)куль идєшъ изали з҄ замора нє идꙋ з҄ Францїи (к. XVI ст. *Розм.* 43 зв.); Градꙋ: Идꙋ, прихожꙋ (1627 *ЛБ* 28); пото(м) до короля козакѡвъ пришло мнѡго, и дрꙋгїи єщє шли (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171);

(наближатися, надходити) іти: в҄ плъночи жє стал҄сѧ въпль. Сє жєни(х) идє(т), выидѣтє на стрѣтєнїє ємоу (1556-1561 *ПЄ* 105); Tá iá brátia sobi lieżu Tá oś Hánhel idet wiżu (Яворів, 1619 *Гав.* 22); а кг(д)ы ꙋслыша́(л), и(ж) за ни́мъ пого́нѧ иде́тъ ...хо́тѣ(л) сѧ са(м) заби́ти, алє нє моглъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 36).

3. *(відходити, забиратися геть)* іти: І рє(ч) и(м) і҃с, розвѧжѣтє е́го нєгай идє(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 32 зв.); Рєкль и(м) і҃с. роз҄вѧжитє єго. и поустѣтє єго нєхай идєтъ (1556-1561 *ПЄ* 398); цѣна абовѣмъ товаровъ твоихъ нєспpавє(д)ливаѧ є(ст) иди гдєколвєкъ з божою помочъю шꙋка(и) собѣ лѣпшого (к. XVI ст. *Розм.* 55);

ити пречъ, пречь (прочъ) ити – іти геть: добры(и) єстєсь прия́тєль тєра(з) тєды по(и)дѣмо готовъ єстємъ я идꙋ прєчъ (к. XVI ст. *Розм.* 41); И погрозиль ємоу іс҃ и бор'зо каза(л) ємоу прєчь ити (1556-1561 *ПЄ* 132 зв.); кгды которы(и) чл҃вкъ с тыхъ сєлъ прочъ идєть винєнъ панꙋ да(ти) в҃ копє грш' ѡтъхо(д)ногѡ (1552 *ОВін. З.* 140); **идѣте(жъ) вон** – ідіть геть: Єсли ж христіанство добро, якож єст, пребывайтежъ в нем, а єсли не добро, идѣте жъ вон (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); **ити до біса лихого, ити (соби) къ бису** *див.* **БѢСЪ; ити в гробъ** *див.* **ГРОБЪ; ити зь (съ) миромъ** *див.* **МИРЪ²;**

(підніматися, летіти вгору) іти, йти: єго ст҃аа мл҃(с)ть... прє(д) ѡбли́(ч)ностю вши(т)кы(х) мо́цю своєю бозкою, встоупивьши, // на ѡ́бла(к), и шо(л) ѡ(т) ни(х) до нб҃а (XVI ст. *УЄ* № 29519, 71 зв.-72); ѡболо(к) по(д)нѧ(л) єго ѡт о(ч)ю и(х) и коли пи(л)но по(д)носили ѡчи свои в нєбо а ѡ(н) шо(л) (к. XVI ст. *КА* 1 зв.);

(про душу) (потрапляти у визначене місце після смерті) іти, йти: А ты зовѣрный грѣшнакꙋ пощо́ сѧ та́мо ква́пишъ ити прꙋдшє..., нѣмаш' в' то́й стра́нѣ нѣ єдино́и ра́дости, вс҃ѣгди пла́чъ, стогна́нѧ; и въздыха́нїє,... та́мо ѡ́гнь мо́цный ба́рзо (Чернігів, 1646 *Перло* 156); **ити до неба** *див.* **НЕБО; ити до чистъца** *див.* **ЧИСТЕЦЬ; ити на тотъ свѣтъ** *див.* **СВѢТЪ; къ богу ити** *див.* **БОГЪ; с того света ити** *див.* **СВѢТЪ.**

4. *(пересуватися особливим чином)* іти, йти: дроу́зїи прє(з) во́йска нєприѧтє(л)скїи вхо(ди)ли, обвиваючисѧ вє псѣи ско́пы, *идꙋчи* на рꙋка(х) и на нѡ́га(х): мнима́ли нєпрїатєлє бы пе́съ шо(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 263); **в пласы ити** *див.* **ПЛЯСЪ;**

(пересуватися водним шляхом, плисти) іти, йти: Кгды соль идєть знизꙋ дають с кажъдого чо(л)на мыта... по камєню соли (1552 *ОКЗ* 38 зв.); А кгды водою корованъ идєть ино никого иного на(и)мати имъ с чо(л)ны нє вольно (1552 *ОЧерк. З.* 8 зв.); Цр҃ъ Ира́клі(и),... шо́лъ по Євксінопо́нтꙋ, то́ єст', по вєли́комꙋ мѡ́рю (Київ, 1627 *Тр.* 658);

(пересуватися, виконуючи певну роботу) іти, йти: лишень избиравъ чл҃вкъ одинъ у святъ день нѣчого бурше, лише трѣскы, идучи, и такъ то Господь Бг҃ъ искаравъ его, и каменіемъ умеръ (XVI ст. *НЄ* 215); Хто маєть сво(и) плꙋгъ тотъ своимъ идєть а хто нє маєть зꙋпо(л)ного плꙋга тотъ спрѧгъшисѧ идєть (1552 *ОЛЗ* 186).

5. *(про водойми) (текти, протікати)* іти, йти: Напє(р)вє(и) тыє то Бранєцъкиє ѡказали початокъ быти границы имєнью своємꙋ з вєликимъ князствомъ рєкꙋ Бранкꙋ которая идєть ѡ(т) воиня ꙋ млынка плєбана воинъского (1546 *ОГ* 1); кгрунтъ зє(м)лєны(и)... ѡ(т)... дороги... до рєчки котораѧ идє(т) до свищова (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 31); а тою долиною идє(т) пото(к) живє(ц) (Київ, 1592 *ЦНБ ДА*/П-216, 110); вѡ́ды окиѧ(н)ского мо́рѧ идоу́тъ проу́д'ко, ѡ(т) восто́ка къ западꙋ, и за́сѧ ѡ(т) за́пада тєкꙋть на по́лъночъ, а ѡ(т) пол'но́чного мо́рѧ зно́вꙋ бѣжатъ на востокъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16); вольно будеть манастыреви... сѣна косити до самого Удая рѣки, которыйто Удай тамъ,... неподалеку того кгрунту идеть (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 71);

(про плинні субстанції) (текти, витікати) іти, йти: з уха правого кровъ идєтъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 70); тотъ є(ст) исто(ч)ни(к) прав(д)ивый, с которого идє(т)

вода живаѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 70 зв.); видиломъ ставъ Охматковский спустошалый,... которого гребля незанятая, – ку пустомъ прочъ вода идетъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 445); въ голову ударилъ и голову... пробылъ, же... и мозъкъ з головы добыватысь и ити почалъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 600); вороти́лисѧ во́ды з҄ землѝ идѹчѝ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.).

6. *(про атмосферні опади)* іти, йти, падати: Ѡсѣнь была́ мокраѧ, два м(с)ца до́ждь нєпрєста́нно ишо́лъ (1509-1633 *Остр. л.* 128); doszcz na nych idet (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20); тыи маю(т) мо(ц) замыкати нєбо абы до(ж)чь нє шо(л) (XVI ст. *КАЗ* 625); Того-же року шелъ дождь все лѣто безъ престани (поч. XVII ст. *КЛ* 76); Дожди́т҄: До́жчъ идє́тъ, до́жчъ па́дає(т) (1627 *ЛБ* 31); вєли́кїи до́ждь прєз҄ м҃ днїй и м҃ но́чєй ишо́въ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15).

7. *(линути в просторі)* іти, йти: А тая рѣчь, о которой ся мовитъ, теды якобы свѣтло неякое впередъ идучее, впередъ освитити тые темности (Єгипет, 1602 *Діал.* 50); Але абымъ ихъ або овымъ "облочнымъ свѣтлымъ столпомъ", который шолъ зъ Египту передъ людомъ Iзраильскимъ, розсвѣтилъ и уцѣломудрилъ (што дай, Христе!), або позаду люду того идучимъ хмурнымъ и темнымъ, который Фараона посередъ моря непостереглого впровадилъ и затопилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 348);

(про тінь) (пересуватися, супроводжуючи кого-небудь) іти, йти: Як нѣ ма́ш҄ тѣла за которы(м) бы нє мѣла ити вслѣ(д) тѣнь, та(к) анѣ кото́рый бы нє по(д)лѣга(л) грѣ́хо́ви (Острог, 1614 *Тест.* 168).

8. *(про небесне тіло) (пересуватися в небі)* іти, йти: а таѧ звѣз(д)а єя жє видѣли, на всходоу с҃лнца, ишла пєрє(д) ними, а пришє(д)ши стала є(ст) // гдє было ѡтрочѧ (1556-1561 *ПЄ* 24-24 зв.).

9. *(потрапляти, проникати всередину чого-небудь)* іти, йти: Єстъ оу҆ же(н)скомъ животѣ, двѣ жили, тоне(н)ки(х) в тую комо(р)ку дитяти покармъ идетъ скрозъ двѣ жили (серед. XVII ст. *Луц.* 544).

перен. (потрапляти, впадати в певний емоційний стан) входити: На то́й ча(с) позбы́вши прєхи́трыхъ, з҄гни́лихъ, и страшли́вы(х) дѹховъ о́ныхъ, идє́тъ въ о́нѹю нєвыповѣди́мѹю ра́до(ст) (Львів, 1642 *Час. Слово* 269); **въ запамятанє ити** *див.* **ЗАПАМЯТАНЄ.**

10. *(виходити назовні; виділятися)* іти, йти: въ сына его, Станислава, виделъ есмы на лѣвомъ боку рану крывавую, сокирою тятую, съ которой, яко кашелнетъ, то ажъ духъ идетъ раною (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 100); то́є що идє прєзъ тѣло; якѡ по́тъ, млє́ко, сє́мєнъ, и и́ныи плюга́вства; всє то́є зоста́нє внѣ тѣла; съ тлѣнїє(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.); Учень. Якъ волоси ростутъ. Майстеръ. Ѡ(т) пари которая идє(т) и – жолудка (серед. XVII ст. *Луц.* 545); **ити изъ рота** *див.* **РОТЪ; ити изъ устъ** *див.* **УСТА.**

11. *(про стихію) (насуватися)* іти, йти: Бѹрѧ была́ вєли́каѧ ишла́ ми́мо ѿстрогь ѡ(т) жасла́влѧ (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); оу҆жє зима; стра́шногѡ дрижа́нѧ ми́мо идє; Ґды стихї́и ѡгнє́мъ ѡ(б)нѡвлє́ни и разорєни (Чернігів, 1646 *Перло* 159 зв.);

(налітати великою масою) іти, йти: Року 1603 Ишла саранча месяца Августа 16 (поч. XVII ст. *КЛ* 78).

12. *(мати напрямок, пролягати, тягтися)* іти, йти: а хотаръ... монастирѹ...

близ пѹтѣ, що ѡт рѹлан идєть,... до полѣна настини... на три липы знамєнани (Сучава, 1503 *Cost. S.* 260); отъ того лѣса простѣ до ложчины въ дубъ по дорогу великую, которая идєтъ зъ Меньска до Логозка (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); тою дорожкою пришєдши по вєликѹю дорогѹ, котораꙗ идєт дорога ѡт Лѹцка къ Краманцѹ (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); ѡт того лѹга рєчкою ѹ вєрхъ тоє рѣчки чєрєз дорогѹ, котораꙗ идєт ис Ковлꙗ къ Дороготєшѹ (Ковель, 1540 *AS* IV, 237); люди тыє... в ѡстрыцы гдє шлꙗ(х) идєть на базарабо(в) бродъ ви(н)ни тєжъ сєна косити на замокъ (1552 *ОВін. З.* 139 зв.); вишо(в)ши з лѣса полє(м)... до доро(г) которыє идѹт' з' сѣлъ из глинянъ сѣножат'ми до мостка и до гатки (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); дорога идє(т) зъ сєла... бєликовє(ц) до сєла... старосєлє(ц) (Житомир, 1586 *ПИ* № 16); и такъ ся... тые границы... маютъ... почавши отъ лозокъ... до дорогъ великихъ, которая одна идетъ до Высокого, а другая до Раковсчины (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/I, 262); Потомъ полємъ просто ро(в)ниною до могилъки на(д) дорогою, которая с Пєрєгоновъки до Дєрємє(з)ноє идє (Київщина, 1639 *ККПС* 272); *Образно*: сте(ж)ка которая йдетъ до пекла полна ес(т) смоли (серед. XVII ст. *Луц.* 526);

(бути розташованим певним чином, простягатися, лежати) іти, йти: Мы... тѹю зємлю... ємѹ присѹдили... по тымъ врочищамъ: почєнши ѡтъ болота вєликого,... и болотомъ Ѡсовымъ, котороє идєть с озєра Сєрса и по половинє того болота до рєки (Мизове, 1537 *AS* IV, 100); Ино котораꙗ зємлꙗ ѡт Тѹрийска, ѡт Ѡбынєжа, ѡт Болбол идєт бєрєг Сєрєбрєницы, таꙗ зємлꙗ маєт быти в мою сторонѹ (Турійськ, 1540 *AS* IV, 241); гды мо́рє всю зє́млю, в' ѡколо ѡбхо́дитъ,... Ѡцєа́номъ зовє́тсꙗ: гды за́сь в' посрє́дъ свѣта Идє́тъ, ро́знє єго тє́жъ зовє́тъ Араві́та (Київ, 1632 *Євх.* 298); людей... зъ стрельбою огнистою..., на церъковъ Светое Софии, въ Киеве на горе будучую, яко тежъ на слободу при той же церъкви и въ вале коло места идучомъ осажоную..., наслали (Київ, 1633 *КМПМ* I (дод.) 541); Мо́рє четвє́ртоє идєтъ ѡ(т) сіракѹсъ сторонóю сѣвєрскою, и обхóдитъ Асію и испáнію (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.); подле тых Вертепищъ идетъ граница и властные нивы Галичанские аж в дуброву (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 12);

межувати, граничити: который повѣтъ Звинигородский з веку естъ ку воеводству Браславскому и своими границами идеть зъ землею воеводства Киевского аж до лесов каневскихъ и границы черкаское (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/I, 264).

13. *(відбуватися, здійснюватися)* іти, йти: ѹста(в)ує(м)... абы в правє зє(м)скомъ за(в)жды порꙗдокъ и справа ѡбыча(и)нє шла (1566 *ВЛС* 14 зв.); похочє(т) ли мєнє та(к) ѡ тоє зранє(н)є своє... позвати до короля єго мл(с)ти или до которого ко(л)вє(к) повету права и судѹ... якиє по(д) тотъ часъ ити буду(т) (Кунів, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 94 зв.); по(з)ваны(и)... вырозѹмєвшы... то ижъ справа идє(т) з ѹря(д)нико(м) прылє(г)лымъ..., прото су(д) позваному... поступова(т) наказѹє(т) (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 20); а в справа(х) грани(ч)ны(х), которыє зволоки нє тє(р)пятъ, таковыє арешты нє (и)дутъ (Горошки, 1642 *ДМВН* 222); За чи(м) нє можє(т) в нє(и) ити жа(д)ная прє(з) по(з)ваны(х) зволока (Люблін, 1643 *ДМВН* 228); **ити (тымже) торомъ, своимъ то-**

ромъ ити *див.* **ТОРЪ; шротомъ ити** *див.* **ШРОТЪ;**

(тривати, продовжуватися) іти: мы бра(т)ство маємо платити помѣненому майстрови ка(ж)ды(и) ты(ж)дє(н) коли робота ити будє(т) по золоты(х) два полски(х) (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); я... за вѣчныхь ωпѣкѹно(в) томѹ монастырєви и пото(м)ки и(х) ωбралє(м)... котрїє бѹдѹть вѣры старода(в)нои хр(с)тїа(н)скои Цр҇квє всхо(д)нои... котраа ω(т) їє(р҇)слима вышла а прє(з) да(р)... // га҇ бга҇ всємогѹщего... на ѹвє(с) свѣ(т) выплынѹла... и по н(и)нѣшнїи дн҇ь идє(т)..., и брамы пєкє(л)ныє нє звитяжатъ єи (Топельниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 646); идє́тъ жи́тїє з ни́мъ бг҇обо́йноє, Кото́роє мѹ чи́нитъ сѹмнѣн҇є во́лноє (Київ, 1622 *Сак. В.* 51 зв.); арєштъ справъ вшєлякихъ до третєго дня идє(т) (Горошки, 1642 *ДМВН* 221);

(за чим, по чому) *(наставати, розпочинатися)* іти, йти: Викторъ пана мученникъ росказалъ церквямъ въ Азыи, абы Великодня не светили зъ жидами 14 дня по настаню месеца першого, але въ неделю, за тымъ днемъ идучую (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 262); што(ж) тєды боудє(т) с того сло́ва, що заты(м) идєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 146); пн҇ъ Валєрия(н) Понято(в)ски(и)... пн҇ѹ Стани(с)лавѹ Надари(н)ско(мѹ) вышє(и) помєнєныє имє(н)я сєла... на три роки спо(л)ны(х) напєрє(д) по собє идѹчи(х) по(с)тѹпилъ до (с)поко(и)ного дє(р)жа(н)я и владзы пода(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 33 зв.); Ли́жъ кроу(г) Мѣсячный, далєко бо(л)шѹю має(т) ω(т)мѣнѹ, ни(ж) сл҇нчный прє́то тє(ж) и пра́зники ты́и за ни(м) идѹчи моу́сѧ(т), наза(д), и напе́рє(д) оустѹпа́ти (Острог, 1612 *Час. Туп.* 309); исписанїє лѣтомъ ω(т) ро(ж): х(с)ва: рокѹ: и по нє(м) идѹщи(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 163);

(наставати як наслідок певних дій) іти, йти, випливати: тая клятва,... публикована быти маетъ и отъ тое годины... во все, што за клятвою идетъ, впадати маетъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 120); во(з)ны(и) єнєра(л)... а(н)дры(и) мє(д)ви(д)ски(и) ѹстнє со(з)на(н)є своє в тыє слова ѹчини(л)... и(ж)... положилє(м) позо(в)... ω нєω(д)да(н)є... дво(х)со(т) золоты(х) по(л)ски(х) ω закла(д) и шкоды за ты(м) идѹчиє (Вінниця, 1622 *ЛНБ* 5, III 4057, 63); Кото́рѹю те́ды и я найни́жшїй в҇ правосла́вїи ст҇ωмъ // кгды нєро́вно оныхъ бо́лшѹю, до вшєла́кихъ ωбра́дковъ цр҇ко́вныхъ, хѹть, и ми́лость; до скѹткѹ южъ за ла́скою бж҇ою идѹчою,... на то(м) новощасли́вомъ дх҇о́вного Панова(н)ѧ ро́кѹ, оуглѧдаю (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.-3);

(по кому і без додатка) *(наближатися; з'являтися, грясти)* іти, йти: Я кр(с)щоу ва(с) водою на покаанїє. алє той который идє(т) по мнѣ, крѣплшїй // є(ст) ω(т) мєнє (1556-1561 *ПЄ* 26 зв.-27); идє́тъ па́нъ всєдє(р)житєль, и кто мо́жє(т) стє(р)пѣти дєнь прихо́дѹ єго (Острог, 1607 *Лѣк.* 52); иде́ коса́ръ стра́шный, нєсподѣва́нє, положи́ти тѧ; мєжи трѹпы смра(д)ныи (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.).

14. *(про час) (наставати; тривати)* іти: ωтєцъ мой зъ сєго свѣта зышол, томѹ вжо чєтвєртый годъ идєть (Львів, 1537 *AS* IV, 84); **рокъ теперъ (ныне) идучий, рокъ идучий, идущий рокъ** *див.* **РОКЪ; теперъ идучий часъ** *див.* **ЧАСЪ;**

(доходити, сягати) іти, йти: тотъ календаръ, который отъ первого Никейскаго вселенского синоду... постановленъ и завартъ,... естъ самъ въ собѣ статечный и трывалый, рокъ отъ року по собѣ поряд-

не ажъ до найдалшыхъ временъ и часовъ и лѣтъ идучій (1603 *Пит.* 89).

15. *Перен. (діяти, жити певним чином)* іти, йти: мы, маючи баченье на пелгримокъ тыхъ, которые отъ свицкихъ роскошей на духовные, отъ земли на небо,... идут и на той дорози биды и напасти... приймовати,... изволяютъ тое мешканъе поступити мусимо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); Пре то и я,... въ той мѣрѣ иду правдою святою (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323); имъ да́лєй в҆ Пост҆ входи́ти бꙋ́дємѡ, ты(м) ба́рзѣй з҆ пре́шлых҆ тыднєв҆ полѣпшє́нѧ собѣ принабыва́ймѡ... жє та́къ злє́гка и пома́лꙋ идꙋчи доскона́лости достꙋпимѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 75); **ити противко** (кому) – діяти, жити всупереч певним принципам, ідеям: оу и́нших бовѣмъ людє́й сꙋмнє́н҆є є́стъ затвєрдѣлоє,... и́жъ ви́дѧчи такъ я́сноє кара́нє на(д) собо́ю Б҃жєє, а єдна́къ нє ꙋпамѧта́лсѧ а́лє ишо́лъ въпре́ки проти́вко Б҃ви (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 944); **ити противъ** (кого) – виступати проти кого-небудь, боротися, воювати з ким-небудь: Кгды люди нєприѧтєльскиє приходѧть на волость... повиньни тогды противъ нихъ ити... з мєста и(з) волости кажъды(и) хто кольвєкъ конь маєть (1556 *ОВін. З.* 132 зв.); **ити на смерть, на смерть ити** *див.* **СМЕРТЬ; в погибел ити** *див.* **ПОГИБЕЛЬ; в руки** (кого) **ити** *див.* **РУКА; въ мнишескі́й чинъ ити** *див.* **ЧИНЪ; прикладомъ ити** *див.* **ПРИКЛАДЪ; путем ити** *див.* **ПУТЬ; умысломъ (своимъ) ити** *див.* **УМЫСЛЪ;**

перен. (до кого, за ким, з ким і без додатка) *(приєднуватися до чиїхось поглядів, бути послідовником кого-небудь)* іти (за ким): Єв(г)листа повєдаєть. якь х҃с... ѡ(т)повѣдає(т) томоу, которыи хотѣль за хр(с)томь ити. а оучєникоу нє даль ѡ(т)ца погрєб҆сти (1556-1561 *ПЄ* 41 зв.); А видячи єзꙋ(с) гнєвалъ ся... допу(с)тє дєтка(м) ити до мєнє, а нє гаму(и)тє ихъ (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 46 зв.); кто нє хочет во соединении со православними пребывати, нехаи же тыи идут восполок со проклатыми еретики (Крилос, 1586 *MCSL* I-1, 134); Путем бо христовым отцеве ходили и нам стезю благу ити сътворили (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); Когóжъ тєды лѣпшє слꙋхати, и за ки́мъ ити ма́ємо (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 265); И мы прєтѡ бра́тіє, котѡ́рыѣ на соло́номъ и го́ркомъ... мо́ри житі́ѧ сєгѡ плава́ємѡ,... идѣмѡ до Х҃а, и нє ѡ(т)стꙋпа́ймо ѡ(т) нєго (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 443); Вы́ жє сынѡ́вє свѣта..., спѣшно идѣтє за прє(д)води́тєлємъ ва́шимъ; за с҃номъ Б҃жіимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 167 зв.); **вслѣдъ ити** *див.* **ВСЛѢДЪ**[1].

16. (до кого, к кому) *(удаватися до кого-небудь із певним питанням, звертатися)* іти, йти: з листомъ митрополимъ шолъ до владыки (1581 *ЖКК* I, 219); єп(с)кпа своєго нє вспоминаєшь, за ѡбосланя(м) и позвы ко на(м) єп(с)кпу своєму ити нє хочє(ш) (Львів, 1591 *ЛСБ* 164); коли нє можєшъ намъ помочи одна гораздъ, а мы идеме и до десятыхъ (XVI ст. *НЄ* 177); По́то(м) шли до кролєвои ста́ршіи, про́сѧчи, абы і҃са да́ла по́йма́ти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Помєнєныє ѡсобы... // ...по(д)даны(х) били а которыє з ска(р)гою на нєго до єє м(л): Панєє Протє(с)туючого по(и)ти хотєли ѡнымъ заказꙋючи забороня́лъ абы жадєнъ з ска(р)гою нє (и)шолъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131-131 зв.); Прето умислне отець тоеи бѣлое головы идеть съ тымъ листомъ до велможности вашеи и до того котляра, абы вже конець мижъ собою а ж(о)ною сво-

ею конець учинивъ (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 137).

17. (за кого і без додатка) *(виходити заміж)* іти, йти: ѡтъ вдовы котораѧ иде(т) за чѹжогородъца жъ старостє ·к҃· грошє(и) (1552 *ОВол. З.* 200 зв.); по смерти отца и матки без воли брати и стрыев паненки ити не мают (Луцьк, 1589 *АрхЮЗР* 8/III, 127); Зми(р)скоє кѹницы бывало ѡ(т) дє(в)ки коли за тѹто(ш)нє(г) идєтъ шє(ст) грошє(и) (1616 *ООЗ*-2, 2 зв.); Пото(м) боу́дє(т) єй винє́нъ датѝ лѝстъ розво́дѹ, и(ж) можє(т) за иного ѝти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 95); священники за другого мужа ити забораняють и вѣнчати не хочуть (Чернігів, 1646 *АЮЗР* III, 157); **замужъ ити** *див.* **ЗАМУЖЪ; в малженство ити** *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

18. (з чого, від чого) *(брати початок, походити від чого-небудь)* іти, йти: Але познай, каждый богу вѣрный рабе, иж пресътупле́ніє от запада иде (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); напрє(д) тє́ды маємо пожа(д)ливо(ст) сма́кѹ подоптати и мы́сль на́шѹ соу́фтє́лнє вы́политовати... ча́сты(м) ср(д)ца съкрѹшє́нїємъ, которое итѝ має(т) ча́стю з того в чо(м) собѣ припомни(т), жє ѡшѹка́на або звѝтѧжєна была (серед. XVII ст. *Кас.* 70 зв.);

(від кого, з кого, з чого) *(вести свій рід, походити)* іти, йти: Вѣдают҆ всѣ жє ты(ж) Чєтвєртє́нскіи з҆ До́мѹ Кнѧжа́тъ Кїєвскихъ идѹт҆, и гє́рбѹ Кнѧжа́тъ Ро́сскихъ по сє́й дє́нь оуживаю́тъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); алє Ца́ръ Правосла́вный... зна́єт҆, жє́ До́м҆ ...Чєтвєртє́нских... ѡ(т) Володі́мера... идє́тъ (Там же, 71); Адамъ... прє(д) Ра́ємъ оусѣвши пла́калъ, я́къ мно́гѡ до́бръ оутра́тилъ и бы́лъ ѡбнажо́ный, длѧ то́го жє малы́й часъ нє по́стилъ, и вє́съ рѡ́жай з҆ нє́го идѹ́чїй ро́вныхъ ємѹ бє́дъ зоста́лъ оуча́стником҆ (Київ, 1627 *Тр.* 148); трє́тїй сн҃ъ ханáа(н) ѡ(т) кото́ро(г) идѹ(т) хана́нєичиковє, жидо́вє (Львів, серед. XVII ст. *Крон.* 9 зв.); Іѡа́нн҃ъ. ѡ(т) того идѹ(т) грєко́вє (Там же);

(про рослину) рости: Ирисъ бовѣмъ в҆ слѝчнає фа́рбы сѧ прибра́ла, Криштало́вый до́жчъ засхло́й крєвѝнѣ вила́ла. Абы в҆ горѹ вєсо́ло шла́, на росквитнє́н҆є Миловда́чныхъ овоцѡвъ (Львів, 1642 *Бут.* 6).

19. *(поширюючись, ставати відомим, доходити до загалу)* іти, йти: Ѧкѡ до Распа́тїѧ Хв҃а ишла срамота́: а ѡ(т) распа́тїѧ настѹпа́єтъ сла́ва Хв҃а (Чернігів, 1646 *Перло* 91 зв.);

(ставати видним, помітним) виглядати: челядника его вышей менованого тялъ въ руку левую през лопатъку и рану долгую и шерокую, з которое кости идутъ, задалъ (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531); за оказанем протестанта видилъ рану тятую,... над окомъ з левое стороны, з которое кости идутъ, и знову тело его въсе тамъ по хребте,... синее, збитое (Там же, 532).

20. (з кого, з чого і без додатка) *(діставатися, припадати)* іти, йти: а с тыхъ же людей подати: обѣсткы идеть кузня (!) меду, и ловчому куниця да корчага меду (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); мы тоє дворищє... и тыи люди зъ зємлѧми... з доходы и поплатами всѣми которыи з нихъ иду(т) продали... бискупу вилє(н)скомѹ (Луцьк, 1532 *Арх. Р.* фотокоп. 13); Замочокъ выслѹга... потѹговъ д҃і дымовъ к҃є подачъкы з нихъ идєтъ ѳ҃ копъ и к҃ грошє(и) (1552 *ООвр. З.* 109 зв.); а къ тому платъ посполитый, который со всихъ жидовъ зъ местъ Великаго Князства идеть, они того плату часть свою на каждый годъ дають (1552 *РЕА* II, 26); село Грушовая Воля зъ озеромъ, село Сушинно, данни-

ки, отколь только дань медовая идетъ (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 374); ꙋ арєнъдаровъ за раты пнзи за лє(т) полътрєтя поωдъбирали с которы(х) шло што ро(к) по тисєчи золотыхъ по(л)скихъ и с то(г) всєго прєзъ лєтъ полътрєтя личъбы нє чинили (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131 зв.);

(на кого, на що, кому, між кого) *(призначатися кому-небудь, бути використовуваним на що-небудь)* іти, йти: им за тое привезти к монастиру корамань меду и тыи подарки и што на слуги идеть (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); Puszkarey try: Lawryn, Hawryło a Hryń, kotorym słuzba jdet z skarbu po szesty kop hroszéy a po suknu łunskomu (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 21); А Єсли бы... панъ бо(г) часъ смє(р)тєлны(и) на мєнє... допꙋсти(л)... вся маєтность моя рꙋхомая в ро(з)ны(и) дє(л) мєжи вси пото(м)ки мои ити маєть (Єсівці, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 100 зв.); с корчми зыскъ идє(т) на старостꙋ алє нє за(в)жды (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2); Та(к)жє што ко(л)вєкъ лю́бъ Игꙋмєнови лю́бъ котором ꙋ ко(л)вєкъ братꙋ ω(т) кого ко(л)вє(к) в способъ я(л)мꙋжны бꙋдє(т) дано, всє тоє на всѣхъ выживє(н)є ...ити має(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 75); Ко(л) двє млыновы(х) ω(д)но ступноє, а другоє мучноє, с которы(х) вымєры на пожито(к) Мана(с)ти(р)ский маю(т) ити (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1).

21. *(мати ціну)* коштувати: Хємѧ маєт тоє жито заплатит, по чємꙋ идет (Краків, бл. 1531 *AS* III, 391); на то(т) ча(с) в Люблинє шо(л) по шєсти золотыхъ ко(ж)ды(и) камє(н) (Луцьк, 1567 *ТУ* 125); ωпрóчъ дво(х) бꙋлокъ з котóрихъ є(д)на нє цѣлы(и) фꙋнтъ ва́жи(т), и которіє та(м) лє́двѣ за три пѣназѣ идꙋтъ, жадє(н) сѧ бꙋлє(и) нє оупомина́єтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 40);

(про грошовий курс) (бути в обігу) ходити: маю я и буду повинна на ден свята Рожества святого Ивана тую всю суму пенезей... пани Зофеи с Тернова отдати и заплатити грошми готовыми таковыми, которые на тотъ час тут на Волыни по чому ити и браны будуть (Володимир, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 381).

22. (о кого, о що, за чим) *(залежати на кому-, чому-небудь; матися на увазі)* ітися, йтися (про кого, про що): знала [кнѧжна] що оумы́слилa, воз'двигнꙋти гонє́нїє на црковь, тылко єй ω тоє́ ишло жє тѣло єи ω(т)ца... в црки замковой, напєрє(д) тоє оучини́ла, жє вы́крала с црки тѣло ωцєв'скоє (1509-1633 *Остр. л.* 131); А вє(д)жє кому идєть ω го(р)ло або ω чє(ст) в таково(и) рєчи ко(ж)ды(и) можєть собє прокꙋратора... ω(т) сєбє ꙋстановити (1566 *ВЛС* 35 зв.); Где бы теж венцъ шло о кгрунт альбо о потоптанье збожя и починенье якое шкоды,... теды тые мают быт за коштом нашим (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 163); И для тогожъ подъ часъ мовите: "попови толко навезъка шляхецъкая, але не идетъ то за тымъ, абы мелъ быти шляхтичомъ", то-сте ихъ и зъ Жыдами поровнали (Вільна, 1599 *Ант.* 685); А и(ж) и(м) идє(т) с пно(м) ха(р)ли(н)ски(м) и ω ωзєра двє и ω лугъ,... са(ми) рачє(и) вмстя(м) ω(з)на(и)мѧ(т) яко бы собє мє(л) привлащи(т) а и(м) то властнє и справєдливє яко даю(т) справу, до того манастыра... налєжи(т) (Острог, 1602 *ПИ* фотокоп. № 25); Трафялися не толко межи Ігнатіемъ и Фотіемъ, але и межи передъ ними пожилыми святыми неснаски и споры: не южъ еднакъ за тымъ заразъ шло, абысмо таковыхъ за

клятіи и богомерзкіи мѣли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 745); тая апеляция допущона быти має(т), бо идє(т) ѡ дукътъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201); Нє годи(т)сѧ жа(д)номꙋ оста(т)нєго помаза(н)ѧ оузычáти, котóры(и) // бы тѧ(ж)ко нє хорова(л), а(ч)кóл'вєкъ бы ємꙋ тє(ж) и ѡ смéрть ишло (Львів, 1645 *О тайн.* 120-121); **гра идетъ (шла)** *див.* **ГРА; идетъ речъ** *див.* **РЕЧЪ.**

ИХАТИ *див.* **ЄХАТИ.**

ИШАРНИКЪ *ч.* Назва певної рослини: isatis, dis, иша(р)никъ трава (1642 *ЛС* 244).

ИШМА *ж.* Служба Божа, Літургія: И заразъ въ неделю езуита въ соборной церкви служилъ ишму (1596 *МИВР* 71).

Див. ще **МША.**

ИШПАНЪ *ч.* (*уг.* ispan) управитель: Тогды Лєвко старыи рѣкъ: млы(н) вашъ... Тогды Ишпа(н) дал до воды Фєдорови Шкýматичови и Головачови (Бенедиківці, 1603 *НЗУж.* XIV, 224); Чо(м) коли Тарканѣювъ ишпа(н) ходи(л) Миха(л) дїякъ хутори заходячи,... тодгы (!) зашолъ от Головачового млына (Там же).

ИШЧЕ *див.* **ЄЩЕ.**

ИЩАЛОВАТИ *дієсл. недок.* (*уг.* csal) (кого) *(не додавати комусь чого-небудь)* обраховувати: Не ищаловати его у торгувли и у купли, не мъстити надъ ближнимъ своимъ, али усе тото лишати на Господа Бога (XVI ст. *НЄ* 219).

ИЩЕ *див.* **ЄЩЕ.**

ИЩЕЗАТИ *дієсл. недок.* Зникати, пропадати, щезати: потрєба бы с пи(л)ностю сѧ старати ѡ нєго лѣпшє нѣжли ѡ(т) сєго которїй то проминає(т) яко ды(м) ис комина исходить и прꙋ(д)ко ищєзає(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 111 зв.); ѡбáчъ ѧ́къ многѡ стóпнєй и спóсобовъ дх҃а: ѧ́къ злéгка оумнѣйшáєтъсѧ и ищєзáєтъ злóсть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 129).

Див. ще **ИСЧЕЗНУТИ, ЩЕЗАТИ, ЩЕЗНУТИ.**

ИЩЕЗНУТИ *див.* **ИСЧЕЗНУТИ.**

ИЮДА, ІУДА, ЇЮДА *ч.* (*цсл.* Иоуда, *гр.* Ἰούδας) **1.** Особова вл. н. Юда: Євглїста повѣдаєт як хс҃ до пілата прївєдєн, як тєж їюда ѡбвесился (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 51); Наꙋчилє(м)сѧ прєл'щє(н)ны(ми) ѡ(т) внѣ бл҃гочє(с)тиво(и) вѣры м(д)рꙋючи(х), ѡ(т) Пєтра, Іꙋды (и) Пáвла ап(с)ловъ, звати (1598 *Виш. Кн.* 309); Длѧ тóго июдоу ты́мъ самы́мъ звю́лъ хи́трый шáтанъ, абы того належáчого нє ими́в'сѧ почáт'коу (Острог, 1607 *Лѣк.* 35).

2. *Перен.* Зрадник, запроданець: єго смѣлє можє(ш) назвати ты(м) имєнє(м), іюда, рáбъ и лєстє(ц), дрꙋгъ и прєдáтє(л) (п. 1596 *Виш. Кн.* 248 зв.).

ИЮДЕЙ, ІУДЕЙ, ЇУДЕЙ *ч.* (*цсл.* июдѣи, *гр.* ιουδατος, *лат.* iudaeus) іудей: им' же довол'но было навык'ноути, яко ѡ(т) авраама и дв҃да родисѧ хс҃ почиває(т) бо іоудєи єгда слыши(т) яко ѡ(т) дв҃да єсть хс҃ (1556-1561 *ПЄ* 18); Єстъ бовѣ(м)... то(т) то чл҃къ котброго пи́ла(т) іоудєѡ(м) з' подивєнѧ(м) показа(л), ѡто чл҃къ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 177 зв.); А то про то оучи́ни(л) ижє абы ѡ(т) нєвѣрны(х) їоудєѡвъ, котории на(м) молвили ижє бы и(х) законь лама(л)... а гды година вє(ч)рѣ, сѣль за сто(л) (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 11 зв.); нѣ(ст) прочєє Іꙋдє(и) ни єллинъ, нѣ(ст) рабъ, ни свободъ, нѣ(ст) дх҃овны(и) ни люди(н), нѣ(ст) Бл҃городє(н) ни простєцъ,... но вси є́смы єдино (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 58).

ИЮДЕЙСКИЙ, ІУДЕЙСКЫЙ, ІЮДЕЙСКЪ *прикм.* Іудейський: тогда моудрьцєвє ѡ(т) сходоу сл҃нца до ієроу(с)лима

пришʼли глюще, где є(ст) народилʼсѧ црь іоудеискыи (1556-1561 *ПЄ* 23 зв.); а пілат ѡ(т)повѣдил им рекучи: хочете лі пущу вамъ царя іюдейска (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 66); Христос... на прошение пилатово "ты ли еси царь июдейский?" не великие орации протягал, глаголюще только: "ты рече" (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175).

ИЮЛЕВИЙ *прикм.* Липневий: ѡ(з)на(и)муемъ... и(ж) на ро(ч)ка(х) июлевы(х) в року тепере(ш)немъ... всказана и присужона є(ст) де(к)ретомъ судȣ... Сума пзе(и) семъ тысече(и) и (д)вестє золоты(х) по(л)ски(х) (Київ, 1635 *ЦДІАЛ* 181, 2, 129, 33 зв.).

ИЮЛИЙ, ІЮЛІЙ *ч.* (*цсл.* июлий, *гр.* Ιούλιος, *лат.* iulius) *(назва місяця)* липень: весенное поровнане ночи зъ днемъ мусело бы быти въ іюлію, по святыхъ апостолѣхъ Петра и Павла (1603 *Пит.* 91); Пісанъ в пȣтяти(н)цехъ м(с)ца Іюлия дня ла рокȣ ҂ахлд (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1 зв.); июлиѧ 19 кды пнѡве акторове складалисѧ на выкȣпно процесȣ с пото(м)ками Ка(м)пѣяновыми (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18).

Див. ще **ИЮЛЬ.**

ИЮЛЬ, ІЮЛЬ, ІЮЛЪ *ч.* (*цсл.* июль, июлъ, *гр.* Ιούλιος, *лат.* iulius) (назва місяця) липень: Писан ȣ Вилни в лѣто ҂заі, м‹ѣ›с‹ѧ›ца июл‹ѧ› к ден (Вільна, 1503 *AS* I, 125); листь... пса(н) в киеве ию(л) кѳ днъ (Київ, 1508 *ПИ* № 4); М(с)ца іюлѧ, погебреис кȣ тамȣ(с), просто липецъ (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 36); которы(и) [судъ] ся ста(л) м(с)ца июля деве(т)на(д)цятого дня (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106); Мѣсяцъ іюль... 11. Св. княгиня Олга, во св. крещеніи Єлена. наречена, бабка великого князя Володимера (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 854); июлѧ 28 днѧ с полѧно(и) прывезено каменѧ ло(к)ти(и) 56 1/2 фȣры (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5); Съ Путивля іюля 9 дня (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12); guintilis, мсць іюл(ъ), липе(ц) (1642 *ЛС* 343); Року тысяча шестъсотъ пятьдесятаго, месяца іюля первого дня (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 452).

Див. ще **ИЮЛИЙ, ЮЛИЙ.**

ИЮНЕВЫЙ *прикм.* Червневий. ◊ **минея июневая** *див.* **МИНЕЯ.**

ИЮНЬ, ІЮНЬ, ЇЮНЬ *ч.* (*цсл.* июнь, *гр.* Ιούνιος, *лат.* iunius) *(назва місяця)* червень: А на то єсмо и(м) дали сесь на(ш) листъ... пса(н) в кие(в) їю(н) н де(н) (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); Писанъ ȣ Кракове... месеца июнѧ двадцат семого днѧ (Краків, 1518 *AS* III, 174); Писан ȣ Володимири июнь зі, ден (Володимир, 1521 *AS* III, 207); М(с)ца їюнѧ, погебреискȣ сыванъ просто чырвецъ (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 36); по(д)даныи... ѡповѣдалъ... и(ж)... дня прошлого, м(с)ца июня, пятогона(д)цатъ дня, подъданыи... Гры(ц)ко Свистунъ... бе(з)вин(н)е,... мене по(и)мавши, до везе(н)я ѡсадити да(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 56); дата (!) при црkви споле(ч)но(и) стго великомчнка хва Геѡръгия м(с)ца Іюня иі дня (Львів, 1607 *ЛСБ* 415, 1); Да(т) с че(р)ка(с) дня и юня (Черкаси, 1648 *ДБХ* фотокоп. 11); и тым се не конътентуючы, есче,... месеца июня тридцатого дня, воловъ два..., подданому монастырскому Гарасимови Стемпахови взял и кгвалътовъне заграбил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 264).

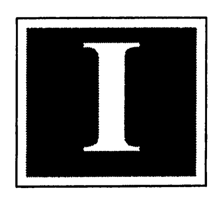

І[1] **1.** Одинадцята літера алфавіту на означення голосного звука "і".

2. Має числове позначення і҃ – 10, а також значення порядкового числівника "десятий": пла(тꙋ) з нихъ в҃ копє и і҃ грошє(и) мєдꙋ к҃є вєдє(р) (1552 *ООвр. З.* 109 зв.); посла(л) єсми в҃м г(с)дрю моє-му... і҃ щу(к) валы(х) за вєрозубы (Київ, 1555-1568 *Гр. Мат.* 1 зв.); мисю... заплати(л)... дѣвка(м) на сꙋкнѣ зло(т) ·і҃· (Одрехова, 1607 *ЦДІАЛ* 37, 16, 11); За гво(з)да г(р) і҃ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 7 зв.); маа і҃ дн҃а (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 36 зв.); рокꙋ 1628 м(с)ца гє(н)ва(р) і҃ д(н) (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5).

І[2] *див.* **И**[2].

Ї *див.* **И**[2].

ІАКИНФЪ *ч.* (*гр.* ὑάκινος) яхонт: оучинишъ и заслонꙋ з' Іакинфꙋ и шарлатꙋ, и з кармазинꙋ (серед. XVIII ст. *Хрон.* 104 зв.); рєчєшъ до нихъ: абы собѣ починили брамы на рогахъ шатъ своихъ приправивши до нихъ шнꙋрки з' Іакинфꙋ (Там же, 137).

Див. ще **АКИНФЪ.**

ІАННУАРІЙ *див.* **ЯНУАРИЙ.**

ІГЛА *див.* **ИГЛА.**

ИГРА *див.* **ГРА.**

ІГРАЛНИКЪ *ч.* Гравець; комедіант; фокусник: ludius, i, ludio, nis, іґралникъ, кощун(н)икъ (1642 *ЛС* 258).

Див. ще **ИГРЕЦЪ, ІГРАТЕЛЪ.**

ІГРАТЕЛЪ *ч.* Те саме, що **іґралникъ**: lusor, oris, іґратєл(ъ), лє(с)тєцъ (1642 *ЛС* 259).

Див. ще **ИГРЕЦЪ.**

ЇГУМЕН *див.* **ИГУМЕНЪ.**

ІГУМЕНЇЯ *ж.* Ігуменя: abbatissa, ігуменія (1642 *ЛС* 61).

ІГУМЕНСТВО *див.* **ИГУМЕНСТВО.**

ЇГУМЕНЪ *див.* **ИГУМЕНЪ.**

ІҐУМЕНЪ *див.* **ИГУМЕНЪ.**

ІДАТИ *див.* **ѢДАТИ.**

ІДОЛОЖРЕЦЪ *див.* **ИДОЛОЖРЕЦЪ.**

ІДОЛОПОКЛОННИКЪ *див.* **ИДОЛОПОКЛОННИКЪ.**

ІДОЛОПОКЛОННЫЙ *прикм., перен.* (*який стосується поклоніння облудним цінностям*) ідолопоклонницький: Прєто да знаєши діаволє я(к) а ѡ(т) тєбє того їдолопо(к)ло(н)ного титꙋлꙋ и забавы житіа моєго в нє(м) нє трєбꙋю, тобѣ са нє по(к)лоню (1599-1600 *Виш. Кн.* 210 зв.).

ІДУМЕИ *мн.* (*жителі Ідумеї*) ідумеї: Гѡла: Встꙋпє(н)є а(б) пєрєстꙋпство єгѡ. Мѣсто Ідꙋмєѡ(в) (1627 *ЛБ* 199); Ависай зась с҃нь сарꙋсєвъ поразилъ Ідꙋмєѡвъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 253 зв.).

ІДУМЕЙЧИКЪ *див.* **ИДУМЕЙЧИКЪ.**

ЇЄГУМЕНЬ *див.* **ИГУМЕНЪ.**

ІЄЗУИТЪ *див.* **ЄЗУИТЪ.**

ЇЄПИСКОПЪ *див.* **ЄПИСКОПЪ.**

ІЄРАРХИЯ, ІЄРАРХІЯ *ж.* (*цсл.* ієрархіѧ, *гр.* ἱεραρχία) *(чин, ступінь)* ієрархія: мо́влю же то(т) гєтма́нъ си(л) нб(с)ны(х) нє то(л)ко є(ст) з прѣшой ієра́рхии хо́рѹ, а́лє за́ всѣ(х) а́гглѡ(в), которые по оупа(д)коу лоуцифе́ра з҄ єгѡ слоуга́ми, зоста́ли в нбѣ найпрѣшїй, найшлѧхєтнѣйшїй (поч. XVII ст. *Проп. р.* 286 зв.); **ієрархїя церковная, церковная ієрархїя** – церковна ієрархія: З котóрыхъ стый Дїѡни́сїй... в҄ роздѣлѣ се́дмомъ Ієра́рхїи цркóвнои розбира́єтъ, и выпи́сѹючи всѣ на(д) оуме́рлыми цркóвныи цєрємóнѣи..., спѣва(н)ѧ, Каза(н)ѧ доводнє наѹча́єтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 150); Стый Дїѡни́сї(и) Арєѡпагі́та в҄ кни́зѣ ѡ цркóвнои Ієра́рхїи гла(в) ·ві· написа(л) (Там же, 161).

ІЄРАРХЇЯ *див.* **ІЄРАРХИЯ.**

ІЄРЕЙ *див.* **ИЄРЕЙ.**

ІЄРЕЙСКИЙ *див.* **ИЄРЕЙСКИЙ.**

ІЄРЕЙСКЇЙ *див.* **ИЄРЕЙСКИЙ.**

ІЄРЕЙСТВО *див.* **ИЄРЕЙСТВО.**

ІЄРЕТИКЪ *див.* **ЄРЕТИКЪ.**

ЇЄРЕТИЦКЇЙ *див.* **ЄРЕТИЦКИЙ.**

ІЄРОДИЯКОНЪ, ИЄРОДИЯКОНЪ, ІЄРОДІАКОНЪ, ІЄРОДЯКОНЪ, ЄРОДИЯКОНЪ *ч.* (*цсл.* ієродїаконъ, *гр.* ἱεροδιάκονος) ієродиякон: повелѣнием свя тѣйшаго Мелетия патриарха александрийскаго, списанием Исаака иеродиякона, во Святую гору сию скаржино счинение прислася (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 159); ткгды Іосифъ помененого Самойла черезъ ієродіакона Аѳанасія передъ себе позвалъ, не только не сталъ, але и его словы льжилъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); Еродияконъ Гедеонъ... Монах Германъ рукою (Київ, 1624 *КМПМ*, дод. 271); И на то далом тое писмо мое с подписомъ руки моее и отца еродиякона Селивестра (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 614); прото и я, іеродияконъ Силвестер, игуменъ манастыра Чорненъского, почуваючись // быти близшим смерти, а нижли живота ...зверхности чиню (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 64-65); Іеродякон Селивестеръ подписуюся на свой тестаментъ рукою своею власною (Там же, 66).

ІЄРОДІАКОНЪ *див.* **ІЄРОДИЯКОНЪ.**

ІЄРОДЯКОНЪ *див.* **ІЄРОДИЯКОНЪ.**

ІЄРОКИРІКЪ *ч.* (*цсл.* ієрокирикъ, *гр.* ἱεροκῆρυξ) проповідник: вєнцъ и Ієрокирі́кѡвъ, тóє(ст), Проповѣдникѡвъ слóва Бжгѡ Цркóвныхъ приспособлѧ́лъ, заде́ржова(л) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 31).

ІЄРОМОНАСКИЙ *прикм.* Ієромонаший: И былъ еще на той часъ во іеромонаскомъ полку пописовалъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 50).

ІЄРОМОНАХЪ, ИЄРОМОНАХЪ, ЇЄРОМОНАХЪ, ЕРОМОНАХЪ, ЕРМОНАХЪ *ч.* (*гр.* ἱερομοναχός) ієромонах: тогди(ж)... при іер(о)монасѣ авраамія ігѹмєна дадѡ(х) е́го стѣи монастири по моє(и) доброи воли (1562 *DIR "A"*, XVI, т. II, фотокоп. 154); є(р)мона(х) гаврилїє... продал своа ...ѡ(т)нина и дѧ(д)нина (Ясси, 1591 *МЭФ* фотокоп. 63); тамо собєрѹ(т)ся мнози, ѡ(т) стлє(и) и сщєнны(х) а(р)хима(н)дрито(в) иє(р)монахо(в) и монахо(в) (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1); трѹдѹ моє́мѹ, в҄ исправлє́н҄ю, Іса, наблѝжшаѧ Мти, оублага́н҄ємъ за́ грѣхи, рачъ повєтова́ти, Їєром(х): Тара́сїй Л: З: (Київ, 1625 *МІКСВ* 134); Пред насъ Лаврентія Низолевского еромонаха економа монастыра Дерманского и Станислава Сщепановского... Евдокія...

жаловаласе на пана Стефана Негребецкаго (Дермань, 1645 *ВИАС* II, 263).

ІЄРОСХИММОНАХЪ *ч. (пресвітер, який прийняв чернецтво)* ієросхимонах: соверше́нногѡ жи́телства и во́зраста бꙋдꙋчи, соверше́нны(и) те́ж' и о́бра(з) Иноческій, то́є(ст), Вели́кꙋю Схи́мꙋ прина́ти сподоби́л'сѧ, и зоста́вши Ієросхи(м)мона́хо(м), зоста́лъ и преименова́ны(и) з' Єліссе́а Євѳи́міємъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 31).

ЇЄЧМЕНЬ *див.* **ЯЧМЕНЬ.**

ІЄЧЬМЕНЬ *див.* **ЯЧМЕНЬ.**

ІЖЕ *див.* **ИЖЕ.**

ІЖЪ *див.* **ИЖЪ.**

ЇЖЪ *див.* **ИЖЕ.**

ІЗМАИЛТОВЕ *мн. (нащадки Ізмаїла, біблійного родоначальника 12 арабських племен)* ізмаїльтяни: Ізмаилтовє жь егѡ кꙋпивши шли в дорогꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 61 зв.).

ІЗМАИЛТѦНСКИЙ *прикм. (який стосується ізмаїлтян)* ізмаїлтянський: Ісавъ которіи сѧ зовєтъ Єдомъ, мѣвалъ жоны з народовъ розныхъ з дочокъ хананѣйски(х) и Ізмаилтѧнскихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 54 зв.).

ІЗМѢНИТИСѦ *див.* **ИЗМѢНИТИСѦ.**

ІЗРАИЛТАНЄ *див.* **ИЗРАИЛТЯНЫ.**

ІЗРАИЛТѦНКА *ж.* Іраїльтянка, єврейка: Первородный егѡ былъ Аммѡнъ з' Ахіноаміи Ізраилтѧнки (серед. XVII ст. *Хрон.* 245).

ІЗРАИЛЧИКИ *див.* **ИЗРАИЛЧИКИ.**

ІЗРАИЛЬТАНЄ *див.* **ИЗРАИЛТЯНЫ.**

ІЗРАИЛЬТЯНЫ *див.* **ИЗРАИЛТЯНЫ.**

ІЗРАИЛЬЧИКИ *див.* **ИЗРАИЛЧИКИ.**

ІИНОЧЕСКИЙ *див.* **ИНОЧЕСКИЙ.**

ІИСРАЛТАНЫ *див.* **ИЗРАИЛТЯНЫ.**

ІИСУСОРУГАТЕЛЬ *ч.* Ісусоогудник: видѣлє(м) і рапсака кли́чꙋчого, видѣлє(м) єзꙋитꙋ іисꙋсорꙋгатєлѧ бл(ю)знѧчого, а́лє ѡ вышній слыши і внꙋши то(т) гла(с) (1599 *Виш. Кн.* 215).

ІКОНА *див.* **ИКОНА.**

ІЛЕКРОТЪ *див.* **ИЛЕКРОТЪ.**

ЇЛИОСКОПИЙ *ч.* Назва певної рослини: heliosсорiоn, їлѡскопи(й) трава (1642 *ЛС* 216).

ІЛЛУМЇНОВАНЫЙ *дієприкм.* Оздоблений, намальований: А то єстъ Пр: Хр(с): о́бразъ ст҃о́гѡ Мꙋжа сєгѡ, фа́рбами цно́тъ в' контєрфе́ктѣ іллꙋмїнова́ный (Вільна, 1620 *См. Каз.* 18).

ІЛЪ *ч.* Дуб: ilex, cis, іл(ъ), ялинъ (1642 *ЛС* 224).

ІМЕНОВАТИ *див.* **ИМЕНОВАТИ.**

ІМЯ *див.* **ИМЯ.**

ІМѦ *див.* **ИМЯ.**

ЇМѦ *див.* **ИМЯ.**

ІМѦНОВАТИ *див.* **ИМЕНОВАТИ.**

ІНАВГУРОВАНЪ *див.* **ІНАВГУРОВАНЫЙ.**

ІНАВГУРОВАНЫЙ, ІНАВГУРОВАНЪ *дієприкм. (урочисто введений або посвячений у вищий духовний сан)* інавгурований: яко(м) рєклъ, прест҃огѡ и животворѧщогѡ Дх҃а, ѡ(т) ц҃рковнои зверхности інавгꙋрованъ быти, оудостоєны(м) сталсѧ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 4 зв.); на то б҃лдатїю, За ла́скою и зєзволе́нїємъ всєдобротли́вогѡ... Бг҃а, вєзва́ный и Інавгꙋрова́ный бꙋдꙋчи я на ст҃ый Правосла́вноѣ // єп(с)ко́пїѣ Льво́вскоѣ, Га́лицкоѣ,... Прєсто́лъ, взѧ́лємъ то прє(д) се́бє,... бы́ти нєключи́мы(м) рабо́мъ и лꙋка́вы(м) До́мꙋ Бж҃огѡ строѣтєлємъ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 1-1 зв.).

ІНВЕНТАРЪ *див.* **ИНВЕНТАРЪ.**

ІНДЫ *мн. (жителі Індії)* індійці, індуси: пе́рвѣй Пе́рскоє плюндрꙋютъ Ца́рство, по́тым' Єги́птъ и Лі́вию, нашє(д)ши

те́жъ и на Індωвъ, Єѳіо́тωвъ и Іспа́нωвъ, по́тымъ и на само́є Ца́рскоє мѣ́сто, во́йскомъ наст8п8ютъ (Київ, 1627 *Тр.* 682).

ІНКАУСТЪ *ч.* (*стп.* inkaust, *стч.* inkoust, *лат.* encaustum) чорнило: Прист8пѣтє и вы знамєни́тогω и выбо́рногω К8ншт8 Типогра́фскогω строи́тєли и дѣла́тєли, нє Інка́8ст8, а ни пєра до писа́н҄ѧ зажива́ючїи, и прє(д) ты(м) тако́выи нєбыва́лыи Пи́сарѣ, а вспомнѣтє и вы на смєрть (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 41).

ІНОВѢРЕЦЪ *див.* **ИНОВѢРЕЦЪ.**

ІНОКЪ *див.* **ИНОКЪ.**

ІНОЧЕСКИЙ *див.* **ИНОЧЕСКИЙ.**

ЇНОЧЕСКИЙ *див.* **ІНОЧЕСКИЙ.**

ІНСТАНЦЇЯ *див.* **ИНСТАНЦИЯ.**

ІНСТІНКТЪ *ч.* (*нім.* Instinkt, *лат.* instinctus) інстинкт, спонукання: прє(д) ки́лкома лѣты длѧ Бл҃гочє́стїѧ, за інстї́н҄ктом и інста́нцїєю нєзбє(д)нои 8нї́тскои Апостасї́и,... шлѧхє́тный сє́й М8́жъ всєд8шнω ш8кан҄ бы́лъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 16).

ІНСТРУМЕНТЪ *див.* **ИНСТРУМЕНТЪ.**

ІНТЕРЕСЪ *див.* **ИНТЕРРЕСЪ.**

ІНТЇТУЛОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Озаглавлений, титулований: Мїха́йлъ Корї́б8тъ... пра́гн8лъ и выглѧда́лъ днѧ тогω и щастѧ, абы т8ю... інтїт8лова́н8ю мо́глъ бы́лъ ви́дѣти Кни́г8, на́ што и знамєни́тыи зада́тки ко́шт8 ва́жилъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 76).

ІНШЫЙ *див.* **ИНШИЙ.**

ІОДЛОВЫЙ, ЇОДЛОВЫЙ *прикм.* (*стп.* jodłowy) ялиновий; смерековий: 3 прωтєсы їω(д)ловыє... ка(ж)ды(и) по гро(ш) 18 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3); 8 платовъ Іωдловыхъ (Там же, 5 зв.).

ЇОДЛОВЫЙ *див.* **ІОДЛОВЫЙ.**

ІОНАКЪ *прикм.* (*такий самий*) однаковий: Tut Kozaki wse ionaki, Zdobywaiet, Propiwaiet. Szczo maiet, Pregraiet (1625 *П. про Кул.* 24).

ІОРҐЕЛТЪ *див.* **ЮРҐЕЛТЪ.**

ІОТА *ж.* (*цсл.* иота, *гр.* ἰῶτα) *(мала частка чого-небудь)* йота: Іώта єдина а́лбо єдина крє́ска ω(т) за́кона нє зги́нєтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 197).

ІПОТРАХЕЛЬ *ч.* (*гр.* ἐπιτραχύλιον) єпітрахиль: hypotrachelium, іпотрахє(л) (1642 *ЛС* 222).

Див. ще **ЄПИТРАХИЛЬ.**

ІРМОЛОЙ *див.* **ИРМОЛОЙ.**

ІРМОСЪ *див.* **ИРМОСЪ.**

ІСМАРАГДЪ *ч.* (*цсл.* исмарагдъ, *гр.* ςμάραγδος, *лат.* smaragdus) смарагд: И насади́шъ в нєгω чоты́рє рѧ́ды ка́мєньѧ, в пє́ршомъ рѧ́дє б8дє ка́мєнь сардїώнъ, топазїώнъ, Ісмарагдъ. Во второ́мъ... аспє́съ. В трє́тємъ лїгїрїώнъ... В чєтвє́ртомъ хрїсолито́съ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

Див. ще **СМАРАГДЪ.**

ІСПАНЫ *мн.* (*жителі Іспанії*) іспанці: пє́рвѣй Пє́рскоє плюндр8ютъ Ца́рство, по́тым҄ Єгѵ́птъ и Лї́вию, нашє(д)ши тє́жъ и на́ Індωвъ, Єѳіо́пωвъ и Іспа́нωвъ, по́тымъ и на само́є ца́рскоє мѣ́сто, во́йскомъ наст8п8ютъ (Київ, 1627 *Тр.* 682).

ІСПЛОДИТИ *дієсл. док.* (кого) Сплодити, породити: За́падная мати не нас породила, але прегордыи дѣти іплодила (к. XVI ст. *Укр. п.* 75).

Див. ще **СПЛОДИТИ.**

ИСТЕНЪНЫЙ *див.* **ИСТИННЫЙ.**

ІСТИ *див.* **ѢСТИ.**

ІСТНОСТЬ *див.* **ИСТНОСТЬ.**

ІСТОРИКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ІСТОРИЦКИЙ *прикм.* Історичний: до предложенихъ о Игнатіи и Фотіи прикладовъ и пословъ папезскихъ – басни

суть отступницкіи, а не повѣсть історицкаа (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 725).

Див. ще **ИСТОРИЧНЫЙ.**

ІСТОРІА *див.* **ИСТОРИЯ.**

ІСТОРІЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ІСТОРІКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ІСТОРІЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ІСТОРЇА *див.* **ИСТОРИЯ.**

ІСТОРЇЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ЇСТОРІЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ІСТРАТИТИ *див.* **ИСТРАТИТИ.**

ІСЦЕЛИТИ *див.* **ИСЦѢЛИТИ.**

ІСЪБРАТИСѦ *див.* **ИЗОБРАТИСЯ.**

ІТИ *див.* **ИТИ.**

ІТІ *див.* **ИТИ.**

ІУДА *див.* **ИЮДА.**

ІУДЕЙ *див.* **ИЮДЕЙ.**

ІУДЕЙСКЫЙ *див.* **ИЮДЕЙСКИЙ.**

ІУДИНЪ *прикм.* Іудин, іудинів: скоро то рє(к) выхопилй роу́кы свой, є(д)но іоу́дина зосталá (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 14 зв.).

ІУРҐЕЛТЪ *див.* **ЮРҐЕЛТЪ.**

ІХАТИ *див.* **ѢХАТИ.**

ІЩЕ *див.* **ЄЩЕ.**

ЇЮДА *див.* **ИЮДА.**

ІЮДЕЙСКЪ *див.* **ИЮДЕЙСКИЙ.**

ІЮЛІЙ *див.* **ИЮЛИЙ.**

ІЮЛЪ *див.* **ИЮЛЬ.**

ІЮЛЬ *див.* **ИЮЛЬ.**

ІЮНЬ *див.* **ИЮНЬ.**

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

Випуск 13

И — І

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти INTAS, надруковано на кошти Українського Наукового Інституту Гарвардського Університету

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Підписано до друку з готових діапозитивів 21. 11. 2006. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк.

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
вул. Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф. Колесси, 2, Львів 79000